

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Павловића Миливоја*
(Нови Сад), д-ра *Скока Пећра* (Загреб), д-ра *Сшевановића Михаила*
(Београд), д-ра *Томановића Васа* (Скопље), д-ра *Храсће Маџа* (Загреб)

XXI КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1955—1956

Штампа Графичко предузеће „Академија“ — Београд, Космајска 28, тел. 24-701

САДРЖАЈ ХХІ КЊИГЕ

Расправе и чланци

	страница
1. А. Белић: О глаголима са два вида. — Резюмэ	1— 13
2. Кирил Тарановски: Руски четворостопни јамб у првим двема деценијама XX века. — Резюмэ	15— 43
3. Д-р И. Грицкат: Деминутивни глаголи у српскохрватском језику. — Résumé	45— 96
4. Павле Ивић: О неким проблемима наше историске дија- лектологије. — Zusammenfassung	97—129
5. Петар Сладојевић: О значењу аориста у српскохрват- ском језику. — Résumé	131—136
6. Ђорђе Сп. Радојичић: Теодосијев Канон општи Си- меону Немањи и Сави. — Résumé	137—150
7. Ђорђе Сп. Радојичић: Служење Доментијаном у ли- тургичне сврхе у XIV веку. — Résumé	151—155
8. Ђорђе Сп. Радојичић: Симун из хрватске глагољске песме о моралној покварености свештенства. — Résumé	157—159
9. Ђорђе Сп. Радојичић: „Јован Громов“ из „Слова љубве“ Деспота Стефана Лазаревића. — Résumé	161—163
10. Милка Ивић: Из проблематике падежних временских конструкција. — Résumé	165—214
11. Игрутин Стевовић: О питању конструкција падежа с предлозима. — Résumé	215—236
12. Шаулић Аница: Јован Мушкатиновић — Први скупљач српских народних пословица. — Summary	237—255

Хроника

1. Бранислава Аранђеловић-Живковић: Анкета Матнице српске, Новосадски договор и његови закључци о питањима српскохрватског језика	257—264
2. М. Ст[анић]: Друштво за српскохрватски језик и књи- жевност НР Србије	264—266
3. Милија Станић: Саветовање слависта Југославије	266—270
4. А. Б[елић]: Састанак слависта у Риму	270—271
5. К. Т[арановски]: Међународни славистички састанак у Београду	271—282

IV

Критика

1. А. Белић: Ирена Грицкат: О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама. САН Посебна издања ССХХIII, Институт за српски језик, књ. 1, Београд 1954 I—III + 234 — 8 ^о	283—287
2. А. Белић: Милка Ивић, Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија). САН Посебна издања ССХХVII, Институт за српски језик, књ. 2, VIII + 298. 8 ^о	288—291
3. А. Белић: Ђуро Грубор, Аспектна значења, Rad 293, 5—234	291—303
4. Д-р И. Грицкат: Словарь современного русского литературного языка. Академија наука СССР, Институт за руски језик. Свеска I А—Б (1950 г.) стр. 767; св. II В (1951 г.) стр. 1393; св. III Г—Е (1954 г.) стр. 1339	304—310
5. П. Ивић: Др Иван Поповић, Историја српскохрватског језика. Нови Сад 1955 (Матица Српска), 164 стр.	310—335
6. К. Тарановски: М. П. Штокмар, Исследования в области русского народного стихосложения (Издательство Академии наук СССР, Москва, 1952, 419 стр.)	335—363

Библиографија

Скраћенице	365—366
I Филозофија и језик	367—369
II О словенској језичкој заједници и словенским језицима	369—372
III Етимологија, историја речи, тумачење речи, збирке речи	372—380
IV Несловенски језици	380—386
V Балканологија	386—387
VI Старословенски језик	387—388
VII Српскохрватски језик	
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонологија)	388—391
б) Граматика и граматичка питања	391—416
в) Савремени књижевни језик	416—430
г) Дијалекти	430—434
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.	434—440
ђ) Историја српскохрватског језика	440—444
е) Метрика	444
ж) Стил	444—446
з) Методика наставе књижевног језика	446—450
и) Терминологија	450—452
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)	452—456
VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)	457—459
IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа	460—463
X Библиографија	463—464
XI О становништву	464—470
XII Различно	470—478
XIII Македонски језик	478—489
XIV Словеначки језик	489—496

In memoriam

1. М. Храсте: Др Миховил Комбол	497—499
2. Д. Павловић: Антун Барац	499—501
3. М. Храсте: Др Драгутин Боранић	501—502
4. М. Будимир: Петар Скок	503—505

Регистар

Предметни регистар	507—509
Регистар речи	510—516
Регистар имена	517—529

Исправке	530

О ГЛАГОЛИМА СА ДВА ВИДА

Они се налазе мање или више у већини словенских језика, али, колико ми је познато, још није дато за њих решење које би нас могло задовољити. Зато ћу покушати да уђем у смисао могућности развијања два вида код истих глагола, често без великог или икаквог мењања њихових значења. То ћу учинити на примерима српскохрватског језика. За друге ћу словенске језике само навести да и у њима има сличних глагола, па да и за њих вреди слично објашњење.

1.

Да бисмо разумели употребу двају видова код глагола у нашем језику, задржаћу се на глаголу *писаши* који само у неким случајевима може имати два вида, а у обичној употреби, са обичним значењем, то је трајни или несвршени глагол. Већ је Маретић (*Gramatika i stilistika* II изд. 1931, 443–4) приметио да, поред глагола са два вида као што су *чуши*, *именоваши*, *крстиши*, *прсте-новаши*, *ручаши*, *силоваши*, *узроковаши*, *вечераши*, *видјеш* и *вјероваш* — за које и Вук вели да су трајни и тренутни — и оних које и он још додаје као *вапиши*, има примера у језику Вукову који показују да и глаголи *писаши*, *разумјеш*, *шужсиши* и *везаши*, дакле и ти несумњиво трајни глаголи, могу имати и перфективно значење. Он даје неколико примера, и још додаје глаг. *казаши* који је у неким облицима трајни, а у другим свршени (углавном, у аористу, прошлом врем. и инфинитиву, исп. ниже). Пре него што пређем на друге случајеве, задржаћу се, као што рекох, на глаголу *писаши*. Маретић наводи за њ два примера: *Године 1813. скриве нешто у Србији два човјека, па ушеку у Каравлашку и ошиду у Краљево... српска власи пише у Краљево да се ови људи похва-шају и пошаљу у Србију* (Ковч. 3). *Кад му пошом Кара-Ђорђе пише, да Турке пошаље у Београд, говорећи му да их је послао* (Прав. совј. 15). Јасно је из ових цитата да је у оба примера *пише* — перфективно, али је пропуштено да се рече да у оба ова случаја

тај глагол има друго значење, а не оно које овај глагол обично има: овде он значи *писаши писмо* (са унутрашњим стварним објектом у себи). У таквом значењу тај глагол има у нашем језику стално такво значење: „ја сам му писао“, тј. „послао писмо“, па према томе и у горњим случајевима *пише* значи „пошаље писмо“.

Међутим овај глагол може бити употребљен и са имперфективним значењем; на питање „шта радиш?“ може се одговорити *пишем му*, тј. „пишем му писмо“. На тај начин, тај глагол може и у овом значењу имати оба вида; може се рећи „док сам му писао, уђе Пећар и не даде ми да завршим“ — овде „писао“ у значењу „писао писмо“ има имперфективно значење. Према томе, овај глагол у овом значењу има заиста оба вида и питање је како то треба разумети када је јасно да је глагол *писаши* у свом основном значењу трајни.

Ја нећу улазити у то, како се у глагола *писаши* развило значење *писаши писмо*, тј. како је глагол *писаши* примио као унутрашњи значењски објекат *писмо*, али је пресудан моменат у развоју његова вида: *пишем* значи „пишем писмо“ или „шаљем писмо“, а *писао сам му* значи у овој вези једино „послао сам му писмо“. То су основни стубови видске системе овог глагола; према претериту *писао сам му* развијен је и перф. презент *пишем*, а према презенту *пишем* у значењу „пишем писмо“ може се развити и у претериту, као што је горе показано, имперфективни вид.

Мислим да и у значењу „*писаши се*“ *sich enrolliren lassen do* попен (Вук), тај глагол може имати оба вида. Вук га је обележио као перфективни, а у Речнику Југ. акад. стоји да је то погрешно и да је глагол само имперфективни. Тако је и у III^{ем} издању Вукова рјечника исправљено Вуково *pf.* у (*im*) *pf.* Мислим да је ваљало додати поред *pf.* и *im pf.* Исто тако сматрам да је у примерима као што је Вуково „Ја сам ову пјесму писао од Подруговића“ у значењу „ставио на хартију“, „записао“ и сл., дакле са перфективним видом, а у реченици „Него су све ишли (тј. *калуђери*) по народу . . . те писали (новце, стоку, жито, пиће, платно и.т.д.) — несумњиво имперфективно, дакле „пописивали“, „записивали“, „стављали на хартију“. И за једно и за друго има још више примера у поменутом речнику.

Из овога излази да глаг. *писаши*, иако је трајни глагол, у нарочитим случајевима када добије значење „писати писмо“, „писати у књигу (дародаваца)“ и сл. може имати и имперф. и перф. значење у зависности од тога да ли је употребљено, првобитно, у презенту или претериту. То значи да овај глагол може да има два вида

случајно, када и како се у њему прећутно развије предметна именица која је у извесном односу према значењу глагола. Пошто у претериту имамо значење остварене именице, то то остварење повлачи за собом и ограничење глагола на ту оствареност објекта или уопште предмета у вези са глаголом (*писао сам* = „написао сам писмо“, *он је то узроковао* „он је томе био узрок“ = „он је то проузроковао“). Наравно, треба разликовати глаголе као *писаши*, који само у нарочитом сислу могу имати два вида, од глагола као *ручаша* који су увек у вези са предметном именицом и који зато увек имају два вида. Уосталом, многи трајни глаголи ако им се време трајања у претериту ограничи, добијају синтаксичко перфективно значење (напр. *он је шамновао шри месеца* = „протамновао“ са перф. значењем, „*он је шамновао*“ са имперф. значењем зато што му време није ограничено). Али како се ти глаголи употребљавају често без оваквог ограничавања, они остају са својим основним трајним значењем, а синтаксичко перфективно значење само је „оказионално“, тј. случајно, према прилици.

Из овога излази да глаголи са унутрашњим значењским објектом или у вези са каквим предметом или именицом која се подразумева — по природи својој у садашњем су времену трајни, а у претериту свршени јер у претериту значе остварен објекат или онај предмет или именицу у актуализованом облику. То је повело и ка ограничавању радње на њ, дакле на њено извршење (наравно, у оноликој мери у коликој је било потребно да се објекат или именица која је у вези са глаголом оствари). Да узмемо редом именоване глаголе код Маретића:

чуши у описном значењу *чујем* „добијам слухом сазнање“ а *чуо сам* „добио сам сазнање слухом“;

именовати : *именујем* „дајем име“, а *именовао сам* : „дао сам име“;

крстиши : *крстим*, „вршим крштење“, а *крстио сам* „извршио сам крштење“;

прстенovati : *прстенујем* „дајем прстен“, а *прстеновао сам* „дао сам прстен“;

ручаша : *ручам* „узимам ручак“, а *ручао сам* „добио сам“, „имао сам ручак“;

силовати : *силујем* „вршим насиље“, а *силовао сам* „извршио сам насиље“;

узроковати : *узрокујем* „вршим узрокујући“, а *узроковао сам* = „проузроковао сам“, „извршио сам узрокујући“;

вечерати слично *ручати*;

видјети слично *чути* : „*добијам* видом сазнање“, а *видио сам* „*добило сам* видом сазнање“;

вѣроваши : *вѣрујем* „*налазим се* у верском расположењу“, а *вѣровао сам* да је *шако* „*задобило сам, имао сам* увјерење (вјеру)“.

Глаг. *вѣиши* данас је код нас једино у имперф. употреби — као код Даничића —; а дијалектско *уиши* може бити и перф. вида; али у исто време и код истих претставника овај глагол има само један вид.

Нема потпуну систему глагол *капати* који је првобитно значио „*износити речима нешто*“ у презенту, а у претер. „*изнети речима нешто*“; према имперф. презенту има и имперф. вид у имперфекту и герундију садашњем; а према перф. виду у претериту — и перф. вид у презенту. Али овај је глагол потпао под утицај глагола *рећи* који је скроз перфективни, па и сам постаје све више искључиво такав.

Оваквих се примера могло још доста навести и из самог Вукова речника. Ја ћу овде навести за наш језик и оне које наводи Миклошич у својој Синтакси (Vergl. Syntax der slavischen Sprachen, 1883, стр. 282), сем оних које сам већ напред навео, а који су такође узети из Вукова речника : *врбовати* werben, *васкрсовати* pascha celebrare, *годиновати* annum transigere, *десетковати* decimas colligere, *дановати* diem transigere, *жигосати* notam inurere, *зимовати* hibernare, *зламеновати*¹ puerperam lustrare, *злоставиши* vim inferre virgini, *калајисати* stanno inducere, *коначиши* pernoctare, *крунисати* coronare, *љетовати* aestivare, *најасшовати* invehī, *пашосати* tabulas disponere per solum cubiculi, *покладовати* bacchanalia agere, *пошребовати* opus habere, *рочиши*² quem venire iubere, *руковати* manus iungere, *ћелејириши*³ praedari, *цјеливати* osculari — које није тешко према горњем објаснити.

Из овог прегледа јасно се види да су глаголи са унутрашњим значењским објектом или у пређутној вези са каквом предметном именицом или сл. имали по природи својој *имперфективни презент*, а *перфективни претерит* и друге облике који се налазе у вези са презентом или претеритом. У нашем језику они су, према општим тенденцијама у њему, развили и друге облике који улазе у системе презентске и претериталне, и тако постали у потпуности глаголи

¹ Код Вука: Mit Weihwasser besprengen, lustrō puerperam.

² Код Вука дато детаљније значење: кога, тј. одредити му дан и место.

³ Код Вука: Heute machen, praedor.

са два вида. Међутим у њиховој је основици имперфективни вид у презенту и перфективан вид у претериту.

Међу ове глаголе иду и глаголи са наст. *-исаћи* или *-ираћи* који имају у већини случајева, тј. кад год имају значењски унутрашњи објекат, или показују прећутно везу са каквом именицом, оба вида, напр. *телеграфисаћи* „слати телеграм“, *телеграфисѐм* „шаљем депешу“, *телеграфисао сам* „послао сам депешу“, што подједнако вреди и за *телеграфираћи* и све сличне. По себи се разуме да се у нашем језику развила и цела система двојног вида: према претериту добили смо и *телеграфисѐм* са перф. видом, а према *телеграфисѐм* „шаљем депешу“ добили смо и *телеграфисао сам* са значењем имперф. вида („*Док сам ја телеграфисао, улећи на враћа службеник и опомене ме да је већ доцкан за телеграфисање*“ и сл.).¹⁾

2.

А. Мазон је покушао да на други начин објасни неке глаголе са два вида у руском језику (жениться, крестить и родить): „Au reste, вели он, c'est de cette même opposition de sens que se dégage l'opposition d'aspect qu'une étude morphologique de l'aspect permet de reconnaître entre: „безъ приданаго не женюсь“, pf. (décision abstraite), et: „я буду жениться въ какой то церкви“ (décision concrète concernant la cérémonie même du mariage); — „ребенка будутъ крестить завтра“, et „когда крестятъ ребенка, всѣ гости разойдутся; — „когда жена будетъ родить, онъ позоветъ такого — то доктора“ et „когда она родить, вся боль у нея пройдетъ“²⁾.

Нема никакве сумње да овде немамо оне „опозиције“ у смислу о којој говори Мазон, него просто способност поменутих глагола да имају два вида. Да је тачна она „опозиција“ у психолошком значењу глагола о којој говори Мазон, сви би глаголи имали два вида или њихова већина, што — као што је познато — не постоји, већ два вида могу имати само одређени глаголи у свима психолошким ситуацијама када сам смисао тражи трајност или свршеност. Међутим ако на ове глаголе применимо тачку гледишта изнесењу у прошлој глави, ствар ће бити потпуно јасна: „*жениться*, и

¹⁾ И бугарски граматичари наводе да овакве позајмице из страних језика имају и у бугарском два вида. Исп. напр. *абонирам*, *асимилирам*, *организирам*, *телеграфирам*, *ашакувам* у савременом књижевном бугарском (испр. д-р Л. Андрейчин, Н. Костов, Е. Николов, Българска граматика, София, 1947, 138). По себи се разуме да ће у језику бити и других сличних глагола и да они немају два вида зато што су позајмљени из страних језика, већ због тога што имају особине сличне напред описаним глаголима.

²⁾ *Emplois des aspects du verbe russe par André Mazon, Paris 1914, 167—8.*

кресѣишѣ и *родишѣ* — глаголи су са стварним унутрашњим објектом („узети жену“, „добити крштење“, „дати на свѣт дете“ или сл.).

Оваквих глагола у руском језику има знатно више. Граматика русског језика Академије наука СССР I 1953 (стр. 458—459) бележи овакве случајеве: основни део оваквих глагола чине глаголи III^{ег} продуктивног разреда (класа) на -*овамь*, -*еваѣь* - *ую*, -*(юю)*, напр.: *воздействовашѣ*, *даровашѣ*, *использовашѣ*, *исследовашѣ*, *миновашѣ*, *наследовашѣ*, *образовашѣ*, *обследовашѣ*, *рассладовѣшѣ*; затим иду овамо и многе касније позајмице из европских језика, напр. *арештовашѣ*, *ашаковашѣ*, *гарантировалашѣ*, *гармонизировашѣ*, *конфисковашѣ*, *организовашѣ*, *пролетаризировашѣ*, *стабилизировашѣ*, *шелеграфировашѣ*, *экспроприировашѣ*; сем тога овамо иду и нека нова образовања совјетске епохе: *молнировалашѣ*, *совѣтизировашѣ*, *яровизировашѣ*.

Није тешко уверити се готово за све ове случајеве да имају стварни унутрашњи објекат или именицу која је у појмовној вези са глаголом: *арештовашѣ* ставити или остављати у затвор, *ашаковашѣ* „(из)вршити напад“, *гарантировалашѣ* „дати или давати гаранѣију“, *гармонизировашѣ* „извести“ или „изводити хармонију“, *организовашѣ* „(из)вршити организацију“ и сл.; исто тако као и *воздействовашѣ* „(из)вршити уѣицај“, *даровашѣ* „дати или давати поклон“, *использовашѣ* „(из)вршити коришћење“ итд. И код *миновашѣ* мора се претпоставити „(из)вршити мимопролажење“, *наследовашѣ* „добити или добијати наследство“ итд. Према овоме сви се ови глаголи могу испоредити са глаголима на -*ираѣи*, -*исаѣи* или -*оваѣи* у српскохрватском језику о којима је напред говорено.

Затим се помињу глаголи I разреда: *венчаѣшѣ*, *обеѣаѣшѣ*, и IV разреда: *жениѣшѣ*, *казниѣшѣ*, *молвиѣшѣ*, *раниѣшѣ* и глагол непродуктивне групе *велеѣшѣ*. И код тих глагола имамо унутрашњи стварни објекат: *венчаѣшѣ* „(из)вршити венчање“, *обеѣаѣшѣ* „дати или давати обећање“, *жениѣшѣ* в. напред *жениѣшѣся*, *казниѣшѣ* „(из)вршити погубљење“, *молвиѣшѣ* „рећи или изговарати реч“, *раниѣшѣ* „(из)вршити рањење“, *велеѣшѣ* „издавати, издати заповест“.

Даље се говори о употреби ових глагола. По себи се разуме да се према смислу могу од неких од ових глагола употребити само неки облици. Тако исто је природно да кад се код неког глагола развије значење унутрашњег објекта, — да се тада може добити и перфективни вид код њега као што је о томе напред говорено, исп. глагол *вороѣишѣ* у значењу „извршити повратак“ (*вороѣишѣ с дорѣги*) и са имперф. видом у значењу „распорјаѣатъся“ (*он здѣсь всѣми вороѣишѣ*). Тако глагол *деваѣшѣ* може у претериту

имати два вида, јер може значити „ставити или стављати на извесно место“, а у сад. врем. значи, напр. где он *деваеџся* „где се крије“ или сл. Код глагола *родитџь* — *родила* има перф. вид, а *родила* имперфективни. Пошто су у том облику била могућна два акцента, — извршено је — као што често у језику бива — везивање једног са једним значењем, другог — с другим.

Оваквим глаголима посвећује нарочиту пажњу С. Карцевски у својој књизи *Système du verbe russe* 1927, Prague, стр. 114–115 и 31–52. Карцевски их назива глаголима са неодређеним видом (*verbes d'aspect incertain* 114). То се, наравно, не може примити јер сваки од тих глагола има при одређеној употреби одређени вид. Они су, дакле, глаголи заиста са два вида.

Сем позајмица из страних језика (на *-ароваџь* или *-оваџь*) Карцевски вели да их има највише („largement compté“) петнаест. Он наводи ове: *аресџоваџь*, *воздейсџивоваџь*, *организоваџь*, *конфисковаџь*, *исџобљоваџь*, *образоваџь*, *дароваџь*, *миноваџь*, *ночевџь*, *наслеџоваџь*, *послеџоваџь*, *обслеџоваџь*, *расслеџоваџь*, *исџовџедоваџь*, *жениџь*, *казниџь*, *рџниџь*, *родитџь*, *родитџься*, *руџитџься* и *руџитџь*, *извољитџь*, *кресџитџь*, *мољитџь*, *велџь*, *деваџь*.

Као што се види, углавном они примери које смо напред навели. Глагол *мољитџь* има два вида у значењу „(из)говорити молитву“, *извољитџь* „имати, указати саизвољење“, *руџитџься* „бити излаган или изложен паду, рушењу“; остали се лако могу разумети иако дословно нису напред поменути.

Карцевски не даје никакво објашњење ових случајева. Изгледа му да су они „без одређеног вида“ што су многи позајмљени из туђих језика. Али, као што је поменуто, ниједан реализован или актуализован глагол ни у руском језику, исто као ни у једном другом словенском језику, не може бити без *одређеног* вида. То је општа особина структуре словенског глагола. Како бисмо тада објаснили глаголе словенског порекла са два вида?

Као што се одавде види, иако у руском језику нису апсолутно исти глаголи са два вида као у српскохрватском — исти је принцип. Двојност се вида развија само код глагола одређеног значења, исто као у српскохрватском где су такви глаголи знатно више заступљени.

3.

И у чешком и пољском језику има примера ове врсте. За пољски Миклошич наводи *darować*, *zdołać* (бити довољан, једнак и сл.), *казаć* (држати предику), *potnieć*, *rzec* (op. cit. 282). Пољска

граматика која је изашла као том III Пољске енциклопедије (*Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich t. III, część II 15+–5*) даје само *kazać, darować, razić, ranić* и *starzczyć*. Биће да је *rzeć* повучено глаголом *kazać* уколико се за *rzeć* уопште може рећи да има два вида (Лосј у својој *Gramatyka polska część II, 1925, 172*) обележава га да припада перфективном виду, а, сем осталих, за *razić* „задавати, задати ударце“ и *starzczyć* „бити довољан“, „имати потпуност“ (мислим да придевско значење овде не смета претстављајући имен. „потпуност“) јасно је да се, као и остали, не противе датом напред објашњењу. Што се тиче чешког језика, у којем је глаголски вид нарочито развијен (исп. књигу Фр. Травњичека *Studie o českém vidu slovesnem, v Praze 1923, Rozpravy České Akademie a umění, tr. III č. 53*), изгледа да таквих глагола има мање. Од онога што наводи Гебауер (*Historická Mluvnice jazyka českého, díl IV, Skladba, v Praze 1929*) понешто и не иде овамо. Тако за *děju, dieti* „dicere“ он наводи да може бити у старом језику и имперфективним и перфективним (519–520); за овај глагол вреди оно што и за „казати“ (в. напред). Тако је и *mrknúti, mrknúti se* – свакако о мраку „спуштати се“, „падати“, дакле иде међу примере напред наведене (520). Глагол *letěti* у значењу „летети“ и у старом и новом је језику имперфективно; међутим *sletěti* пасти, управо „подвргавати се паду“ има у старом језику оба вида, што је разумљиво као и код глагола *vaskrsovati* „подвргавати се васкрснућу“ или сл.; глаг. *hoditi* „бацити“ – перфективно је, а у значењу „пристајати“, „бити згодан“ (*hoditi se „byti vhod“*) имперфективно је: овде је могућност некадашњег двојаког вида подељена према значењима, тако да не иде сасвим овамо у време када су се значења потпуно одвојила. Глаг. *saditi* у новијем је језику перфективни, док је у старијем језику био имперфективним. Мислим да је у старом језику могло имати два вида (у значењу *plantare*), а у новијем језику могло се „девербацијом“ из сложених глагола одвојити и само са перфективним значењем, као што у словенским језицима често бива (исп. Вајана, *Revue des études slaves XXII 5–45*), а, обрнуто, *staviti* је у старочешком перфективно, а у новочешком имперфективно, како вели Гебауер под утицајем глагола *stavěti*.

4.

Мислим да је оволико материјала из јужнословенских, западнословенских, источнословенских језика довољно да се утврди ово правило о словенским глаголима са два вида које зависи од при-

роде њихова значења: у садашњем времену њихов је вид трајни: *вечерам* „вршим вечеравање“, а у претериталним временима – свршени: „вечерао сам“ = „имао сам вечеру“, тј. „свршио сам вечеру“. Као што је напред речено, несвршеност и свршеност глагола своди се овде на то, да ли је предметско значење именице која чини саставни део глаголског појма у процесу остварења или је остварено, пошто се у претериту објављује да је радња у целини прошла, била. На тај начин и сам глагол има у презенту значење имперфективно, а у претериту — перфективно.

Као што се види из кратког прегледа главнијих словенских језика, у њима се овакви глаголи слажу само принципски, докле у појединостама међу њима има разлике. Зато ја сматрам да је примена горњег принципа била могућна у словенским језицима и у старијим и у новијим епохама, подједнако. Што у новијим епохама имамо за то више примера, то нас упућује само на већу развијеност савремених словенских језика. Овде је изнесено само понешто од материјала који се има, али ја сам уверен да нам и нов материјал не може дати у овом правцу више.

Ово тумачење изнесених примера истиче из саме природе помињаних глагола, управо из њихова значења које даје могућности развоју различног вида у презенту и претериту. Ја и сматрам да је то основица словенске видске системе уопште. Наравно, то не значи да ја сматрам да су ови глаголи са два вида остаци од каквог старог видског стања и да су они могли послужити стварању видске системе у словенским језицима. Сасвим напротив. Ја сматрам да су се ова основна два видска значења, у презенту — несвршено, у претериту — свршено, сасвим независно од постанка видске системе стварала. Већ готова видска система утицала је на њих у два правца: 1) да се на горњи начин видска значења презента и претерита причврсте за те облике онако како је и иначе бивало са глаголским видом у нашем језику и 2) да се према већ готовој системи вида у словенским језицима (а та је система несумњиво прасловенска) према првобитно свршеном виду у претериту добије и нов свршени вид у презенту, а према првобитном несвршеном виду у презенту добије и могућ или нов несвршени вид у претериту. Тада је била и цела система глагола са два вида готова. Ја претпостављам да се она у целини и није морала развити у сваком посебном случају, али је несумњиво да су њени основни стубови: имперфективни вид у презенту а перфективни у претериту морали постојати код свих глагола оних особина које су напред изнете. Дакле све ово показује да су глаголи са два вида новијег порекла

јер они претпостављају већ готову систему вида. Управо ових глагола не би ни било да већ раније у свима словенским језицима није постојала морфологисана система вида. То нам лепо показују језици из којих је знатан део ових глагола позајмљен. И у француском језику, на пример, *je téléphone* значи, према нашем мерилу, презент несвршеног вида, а *j'ai téléphoné* претерит свршеног вида; али у француском језику то је само семантичка разлика између употребљеног поменутог глагола у презенту и претериту која је у слободној употреби и није морфологизирана. Тако исто и у другим језицима.

Ја се не бих овом приликом задржавао на целокупном питању о глаголском виду у словенским и балтским језицима и на ономе што претставља њихове услове у другим језицима (германским, ариским, у грчком и сл.); али морам истаћи две ствари које нам се после овога саме намећу: ја сматрам да је тако и у основној системи словенског вида морало бити, тј. да су за стабилизирање и причвршћавање словенског вида морали имати значаја такви глаголи који су у *Презенџу* — по природи својој — имали *несвршени* вид, а у *Претерџу* — опет по природи својој — *свршени* вид. Ја сам већ често то напомињао, а то су чинили и други, јер нас на то упућују саме чињенице (особито напр. германских језика) — да су то могли бити по правилу сложени глаголи. Зар нам, на пример, реченица: *идем до села* и *ишао сам до села* не показује јасно да у првом случају имамо несвршени глаголски смисао, тј. идење до села у процесу, док у другом случају имамо свршени глаголски смисао, тј. идење до села је завршено. То је дало повода да у једном случају имамо и даље *идем до села* а у другом: *дошао сам до села*. Ја ово овде то претстављам у најопштијој апстракцији, а како се и стварно до тога дошло — што претставља доста сложене иако сасвим природне процесе — ја ћу показати други пут. На поменутом стању задржали су се германски језици (исп. немачко: *Die Sonne geht auf* = сунце се диже и *wenn die Sonne aufgeht komme ich zu dir* = кад се сунце дигне, доћи ћу код тебе) и др.; словенски су отишли и даље градећи према имперфективном презенту и имперфективни претерит, а према перфективном претериту и перфективни презент.

Али ја се нећу на овоме даље задржавати; ја сам хтео само истаћи да је и у целој видској системи словенског глагола морао бити главно — однос имперфективног презента према перфективном претериту. Мени изгледа да је најприродније да су то морали бити глаголи са префиксима, управо глаголи са прилозима који су

их ближе одређивали: исто онако као што је код горњих глагола однос предмета или глаголске именице у процесу (презент) према оствареном предмету или глаголској именици (претерит) — дало однос несвршеног и свршеног глаголског вида, према већ готовом калупу глаголске системе, тако је исто и овде однос прилошког значења префикса у процесу (презент) и оствареног прилошког значења префикса (претерит) дало однос несвршеног и свршеног глагола. У садашњем времену (презенту) глагол се вршио у правцу прилошког значења префикса, а у претериталним временима глагол се вршио у оноликој мери у коликој је то било одређивано прилошким значењем префикса, тј. он је по неопходности био ограничен, дакле свршен.

Исто онако као што је глаголски вид код глагола са два вида истицао из њихова значења и тако претстављао последицу и неопходност њихове природе, то је исто било и са глаголима и њиховим прилошким префиксима. Питање је било само у томе, да ли ће то остати синтаксичко-семантичка особина или ће се морфологизирати. Ово последње, као што знамо, извршило се у словенским језицима, па је то, по законима семиологије, сврстано у систему, проширену и допуњену опет по природи самих система у језицима.

А. Белић

Резюме

О глаголах имеющих два вида

Автор указывает на несомненный факт, что в славянских языках имеется известное количество глаголов с двумя видами, несовершенным и совершенным, которыми они пользуются без видимого изменения значения, кроме значения, конечно, самого вида. Так как они чаще всего являются в сербскохорватском языке, то автор подвергает всестороннему анализу эти глаголы только в сербскохорватском языке, а относительно остальных славянских языков, он дает только примеры принципиально тождественные с примерами сербского языка.

Автор считает, что два вида у этих глаголов первоначально распределялись по временам: в настоящем времени и глагольных формах от него зависящих — употреблялся несовершенный вид (*ручѣм, вѣчерѣм, обѣдаю, вижу* итп.), а в прошлых временах (претеритальных) — совершенный (*ја сам ручао, вѣчерао, ја обѣдал, ја видел* итп.). Это значит, что во втором случае упомянутые примеры обозначают: *ја сам ручао* — „у меня был обед“, *вѣчерао* — „у меня был ужин“, *ја обѣдал* — „я пообедал“, *ја видел* — „я зрением воспринял“. Для того, чтобы объяснить эти глаголы, автор берет сербскохорватский глагол *писати* в специальном значении „писать письмо“: в наст. вр. *пишем* — несомненно вид несовершенный (= „я пишу письмо“), в претерите *ја сам му писао* — „я ему послал письмо“, „я ему написал“. Это по его мнению имеется и в русском языке. Автор думает, что ясно в чем заключается разница между обычным значением глагола *писати* („писать“), который и в наст. вр. и в претерите является несовершенным, и глаголом *писати* в значении „писать письмо“. Во втором случае глагол *писати* имеет определенный внутренний объект „писать (письмо)“. От того невысказанного объекта и зависит вся разница: „пишем“ значит „совершаю писание письма“, а „писао сам“ значит „я письмо послал“. В первом

случае „объект“ — в процессе, во втором — он готов, обработан. И так бывает всегда у этих глаголов: на разнице в их употреблении автор и строит их видовое изменение: они в настоящем времени обозначают дело в процессе, в приготовлении, в обработке, в претерите же они обозначают дело готовое, обработанное и под. Напр. „я телефоную“ „я беседую по телефону“ „я имею разговор по телефону“; „я телефонировал“ — „я кончил беседу по телефону“.

Обыкновенно глаголы этого типа имеют „внутренний объект“, но они могут быть по значению и только в связи с каким-нибудь подразумеваемым предметом (напр. *узроковати* „быть причиной“, *калајсати* „внутреннюю поверхность облагать полудой“ и под.)

Автор думает, что эти глаголы более нового происхождения. Но как только они появляются в славянских языках, они приурочиваются к уже готовой системе вида: соответственно совершенному виду в претеритальных временах — образуется совершенный вид настоящего времени, а соответственно несовершенному виду настоящего времени образовался и несовершенный вид претеритальных времен. Эти члены системы славянского вида могли образоваться и только тогда, когда они были необходимы для предложения и когда это соответствовало их значению, так что в некоторых случаях они и не образовывали полной системы.

Автор так-же пользуется этим случаем, чтобы выдвинуть вообще для происхождения славянского глагольного вида — значение соотношения наст. времени и претерита. Он считает, что у известного рода глаголов в настоящем времени имелся всегда несовершенный вид, а в претерите обязательно — совершенный. Такой случай у сложных глаголов (с приставками — наречиями). Ср. *ја идем до села* — несовершенный вид, и *ја сам ишао до села* — совершенный вид. Если мы с этим согласимся — а трудно с этим не согласиться — так как для этого имеются подтверждения во многих языках а и само славянское значение указанных предложений это подтверждает, — то все остальное, касающееся полного образования славянского вида, не особенно трудно понять.

РУСКИ ЧЕТВОРОСТОПНИ ЈАМБ У ПРВИМ ДВЕМА ДЕЦЕНИЈАМА XX ВЕКА

I

Још је Бели констатовао у свом „Симболизму“ да руски 4 ст. јамб није исти у свим песничким школама после Ломоносова. Бели је први указао и на разлику у ритмичкој инерцији 4 ст. јамба XVIII и XIX века. Он је констатовао да песници XVIII века поглатито растеређују други и трећи иктус 4 ст. јамба (на четвртном и шестом слогу), док песници XIX века углавном растеређују први и трећи (на другом и шестом), тако да код њих јаки и слаби иктуси алтернирају. Међутим, Бели није тачно интерпретирао те чињенице. Данас је развитак руског 4 ст. јамба у XVIII и XIX веку потпуно објашњен. Руски песници су наследили ритмичку инерцију с јачим наглашавањем почетка и краја стиха (тј. са истицањем првог и последњег иктуса) из немачког 4 ст. јамба. Током времена они су све више растеређивали претпоследњи иктус (на шестом слогу), а истовремено оптерећивали трећи с краја (на четвртном); напореда с тим је слабио и први иктус (на другом слогу), све док није постао слабији од идућег. Нова двочлана ритмичка инерција руског 4 ст. јамба формирала се негде око 1820 године код Пушкина и песника Пушкинове плејаде и задржана је у стиху свих руских песника XIX века. Ова еволуција руског 4 ст. јамба објашњена је регресивном акценатском дисимилацијом, која се, у неједнакој мери, манифестује у свим руским дводелним ритмовима. Услед њеног дејства долази у њима до алтернирања јаких и слабих иктуса, при чему њено дејство поступно слаби ка почетку стиха; зато, ако се рачуна од последњег (најјачег) иктуса, јачина свих јаких иктуса у руским дводелним ритмовима опада, а јачина слабих иктуса расте.

Руски 4 ст. јамб XVIII и XIX века развијао се постепено, такође спонтано, без свесне интервенције овог или оног песника да намерно измени његову структуру. При томе се ритам руског

4 ст. јамба XVIII и XIX века знатно разликује по појединим епохама и песничким школама, док су индивидуалне разлике између 4 ст. јамба појединих песника који припадају истом раздобљу много ређе и много мање. Другим речима, сви поједини периоди у развоју руске поезије XVIII и XIX века имају своје посебно обележје и у погледу ритмичке структуре 4 ст. јамба.¹

Врло су нам драгоцене подаци руских песника XIX века о томе у којој су мери они осећали нову двочлану инерцију 4 ст. јамба са јаким иктусима на четвртом и осмом слогу. Већ је Плетњов 1822 године, дакле одмах пошто се двочлана инерција појавила, констатовоа да „четворостопни стих ретко кад бива добар за слух ако у њему друга стопа нема на крају отсечни нагласак“.² Још је категоричнија изјава Л. А. Меја, песника средине XIX века, који је тврдио да руски 4 ст. јамб није ништа друго него народни стих са два акцента, према схеми:

Ру-ко-ю грѳ-мы я ло-вил
 — — — — —
 Гла-за-ми мол-ни-и сле-дил
 — — — — —

при чему се акценти на речима „рукѳю“ и „глазѳами“ гутају „по народноме“ начину.³

Крај XIX века обележава завршетак једне етапе у развоју руске поезије. Зато сам у својој књизи о руским дводелним ритмовима довео њихово испитивање баш до тог времена. Нова епоха која почиње у последњој деценији XIX века одликује се не само новом садржином поезије и новим песничким изразом него и тражењем нових ритмичких могућности стиха и зато изискује посебно детаљно испитивање. Додуше, код т. зв. модерниста првих двеју деценија XX века тражења нових ритмичких могућности стиха одвијала су се понајвише у области троделних ритмова, т. зв. деоног и т. зв. слободног стиха; дводелни ритмови

¹ Исп. у мојој књизи „Руски дводелни ритмови“ § 6 и 18.

² Сочинения П. А. Плетнева, СПб, 1855, т. I, стр. 43.

³ Цит. по књизи: В. Пяст, Современное стиховедение, Ленинград, 1931, стр. 99. Ова Мејева констатација интересантна је још и по томе што доказује да је Меј осетио везу двочлане инерције руског 4 ст. јамба са прозодиским тенденцијама руског народног стиха. Доиста, најновија истраживања утврђују народно порекло руског закона регресивне акценатске дисимилације. Наравно, читање које предлаже Меј није ни за кога обавезно. Али је за њега оно типично: Меј спада међу оне песнике XIX века чији 4 ст. јамб показује највећи проценат акцената на четвртом слогу уз најмање проценте на другом и шестом. (Исп. у мојој књизи таб. III 59 и таб. IV 20).

били су мање изложени тим експериментима. Па ипак, као што ће се видети из даљег излагања, ни дводелни ритмови код песника XX века нису остали у свему онакви какви су били у другој половини деветнаестог.

Досад је само Бели статистички испитао 4 ст. јамб неколицине „модерниста“, и то углавном из прве деценије овог века. Према његову рачуну, њихов стих показује следећи распоред акцената:¹

Слогови:	2	4	6	8
Мерешковски:	85,6	97,3	39,8	100
Сологуб:	75,5	95,5	47,5	100
Брјусов:	87,7	91,9	52,0	100
В. Иванов:	86,4	91,4	54,0	100
Блок:	81,0	87,7	52,7	100
Городецки:	87,0	98,2	54,0	100

Као што видимо, код све шесторице је двочлана инерција ритма јасно испољена; па ипак, код Мерешковског, Сологуба, и Городецког она је изразитија него код Брјусова, Иванова и Блока. Међутим, брижљивијом анализом могу се констатовати и неке нове тенденције у њихову стиху. Стих Мерешковског још се ни по чему не разликује од стиха његових претходника. Његова линија ритма показује велику сличност напр. са стихом А. К. Толстоја (исп. у мојој књизи таб. III 60). Такође и 4 ст. јамб Сологуба потсећа, рецимо, на стих Баратинског, и то, углавном, из његових млађих година (*ibidem*, таб. III 46), нарочито по великој разлици у оптерећености четвртог и другог слога (читавих 20%). Код остале четворице пада у очи велика оптерећеност трећег иктуса (преко 50%), што је сасвим необично за песнике XIX века. Ту појаву уочио је и Бели, назвавши је „реминисценцијом допушкинског ритма“ („Символизам“, стр. 298). Осим тога, код Брјусова, В. Иванова, а донекле и код Блока пада у очи доста мала разлика у оптерећености четвртог и другог слога (код Брјусова 4,2%, код В. Иванова 5% и код Блока 6,7%). Међутим, код песника XIX века који у развоју свога 4 ст. јамба нису претрпели утицај прелазног доба — та се разлика креће од 6,9 до 23,1% и свега у пет примера (од двадесет једног) пада испод 10% (исп. у мојој књизи, стр. 82). По оптерећености прва два иктуса

¹ Исп. у мојој књизи таб. IV 25—30 и напомену уз ту табелу. Од Брјусова је Бели проучио други том збирке „Пути и перепутья“ (стихови из 1901—1905), од В. Иванова збирку „Прозрачность“ (1904), а од Блока „Земля в снегу“.

стих Брјусова, В. Иванова и Блока више би потсећао, дакле, на руски 4 ст. јамб двадесетих и тридесетих година XIX века, напр. код Пушкина (у поеми „Цигани“ или у „Јевгенију Оњегину“), код младог Љермонтова или Тјутчева (лирика 1820-1840). Најзад, код Блока пада у очи доста мала оптерећеност четвртог слога (испод 90%), што је за стих из друге половине XIX века сасвим необично. С тиме је код Блока скопчан и доста велики проценат треће варијације 4 ст. јамба (тип: „И тихо озарились крџиши“) — читавих 11,6%. Код песника XIX века чији је стих од почетка њихова стварања остваривао двочлану инерцију ритма тако велики проценат треће фигуре нашао сам једино код Тјутчева (у лирици 1820-40 — 10,5%), а Бели такође код Тјутчева (10,1%) и код К. Павлове (11,4%).¹ Као што видимо, брижљивија анализа статистичких података Белог допушта нам да изведемо закључак о извесним архаизаторским тенденцијама у 4 ст. јамбу руских модерниста у првој деценији XX века.

II

Приступајући проучавању руског 4 ст. јамба у XX веку, ми смо прво испитали стих руских модерниста на самом прелазу из XIX у XX век, и то Сологуба, Баљмонта, Брјусова и Блока. Њима ћемо још додати и стих Ањенског; иако се он својим збиркама јавио тек доцније (прва, „Тихие песни“, 1903), у њих су унете и његове раније песме. У стиху Сологуба, Баљмонта, Ањенског и младог Блока констатовали смо веома сличан распоред акцената:²

Слогови;	2	4	6	8
Сологуб (1888—1900):	75,5	98,7	42,3	100
Сологуб (1901—1906):	79,6	95,6	46,1	100
Баљмонт (1894—1897):	86,9	98,2	43,3	100
Баљмонт (1902):	80,9	99,1	40,3	100
Ањенски (до 1909):	80,6	98,0	38,9	100
Блок (1898—1900):	85,2	97,8	44,1	100

Као што видимо, двочлана инерција ритма код све тројице је врло изразита: разлика у оптерећености између четвртог и другог слога креће се код њих од 11,3 до 23,2%; према томе, контраст у јачини првог и другог иктуса сасвим је јасно подвучен. Њихове линије ритма показују велику сличност са стихом Баратинског, Јазикова, Полежајева, Меја и донекле Фета. Као и код

¹ Исп. у мојој књизи таб. III 50 и таб. IV 15 и 16.

² Исп. табелу на крају чланка, бр. 6—10 и 18. Као што се види, наши подаци за Сологуба потпуно се поклапају са статистиком Белог.

ових песника — код Сологуба (до 1900), Баљмонта, Ањенског и Блока оптерећеност четвртог слога веома се приближава константи (100%). Једино се може рећи да модернисти на прелазу из XIX у XX век не растерећују претпоследњи иктус у истој мери као Јазиков и Полежајев. Они су по оптерећености тог иктуса ближи Баратинском.¹

И по употреби појединих ритмичких варијација 4 ст. јамба стих модерниста се потпуно слаже са стихом руских песника XIX века, и то оних који су у својој 4 ст. јамбу од почетка остваривали двочлану инерцију ритма.² Нарочито пада у очи у њихову стиху, поред веома малог процента треће фигуре (од 0,9 до 4,4), скоро потпуно отсуство пете, тј. оне варијације која растерећује и други и трећи иктус (нашли смо је само код Ањенског, код кога проценат њене употребе износи само 0,4%).

Ако се упореди стих Сологуба пре 1900 године и после ње, може се констатовати извесна мала промена у његовој инерцији. Као што видимо, у његову стиху из 1901—1906 нешто се смањило проценат акцената на четвртог слогу, а у исти мах повећали су се одговарајући проценти на другом и шестом; на тај начин је контраст између слабих и јаких иктуса постао мање оштар. У вези с тим повећао се код Сологуба проценат треће фигуре од 1,3 на 4,4%. Ова промена није нарочито осетна, али, као што ћемо видети доцније, није без значаја.

Нама је јако жао што нисмо могли детаљније проучити стих младог Брјусова (до 1898), јер до његових првих зборника „Chefs d’Oeuvre“ (I изд. 1895 и II изд. 1896) и „Me eum esse“ (1897) нисмо могли доћи. Међутим, судећи већ по малом броју његових стихова написаних пре 1898 и унетих у његова „Изабрана дела“, његов 4 ст. јамб из тога периода не разликује се од стиха његових савременика Сологуба и Баљмонта. Узмимо примера ради његову песму „Осуждѣнная жрица“ (из зборника „Chefs d’Oeuvre“):

III Одна́ из осуждѣнныхъ жри́ц,
VI Я наблюда́ю из кровáти
II Калейдоско́п люде́й и ли́ц,
VI И поцелу́ев и объ́ятий.

¹ Исп. у мојој књизи таб. III 42—49, 52—57, 59 и 61 и таб. IV 12, 13 18 и 20.

² Исп. табелу на крају чланка, бр. 6—10 и 18, а у мојој књизи таб. III и стр. 88—90.

- IV Вся жiзнь прохóдит, как во снé,
 IV В тугóм тумáне опьянénья,
 II И непоня́тно бо́льше мнé
 IV Свято́е сло́во: наслаждéнье.
- IV И лáски юношей, и грязь
 IV Востóргов стáрчески бессы́льных
 VI Перенóшу я, не томя́сь,
 IV Как труп в объáтиях моги́льных.
- IV Желáний миг не для меня́
 VI И утомлѣ́тся не могу́ я,
 IV Даю́ подобие огнѣ́,
 VI Изображéнье поцелу́я.
- IV Твори́ обря́д, из темноты́
 VI Лишь отмеча́ю без уча́стья
 VI Как искажа́ются черты́
 IV В послéднем спáзме сладостра́стья.¹

Прво пада у очи да у овој песми ниједан стих нема сва четири иктуса. Други иктус (на четвртом слогу) изостављен је свега једанпут (у првом стиху, који претставља трећу фигуру), док је први иктус изостављен девет пута, а трећи читавих седамнаест пута. Двочлана осцилација ритма јако је истакнута, а седам стихова остварују је у чистом облику (шеста фигура).

У оних осам песама Брјусова написаних 4 ст. јамбом у периоду пре 1898 год. које су штампане у „Изабраним делима“ констатовали смо следећи распоред акцената (у 103 стиха):

Слогови:	2	4	6	8
Брјусов 1894—1897:	82,5	96,1	35,0	100

Оваква линија ритма потсећа напр. на стих Фета (исп. у мојој књизи, таб. III 61), а веома личи и на стих Баљмонта и Сологуба.

Сасвим друкчију слику пружа 4 ст. јамб Брјусова из 1898—1901. У њему смо констатовали следећи распоред акцената (у 259 стихова из „Изабраних дела“):

Слогови:	2	4	6	8
Брјусов 1898—1901:	89,2	83,4	57,1	100

У поређењу с његовим ранијим стихом, овде су код Брјусова осетно порасли проценти акцената на првом и шестом слогу, и то на рачун процента на четвртом, који се смањио за читавих 12,7 %. Други иктус је на твј начин постао слабији од првог

¹ Римским бројкама су означени бројеви варијација 4 ст. јамба.

(за 5,8%), тако да се двочлана инерција ритма потпуно изгубила. Линија ритма одједном је почела да личи на линију какву смо налазили у XVIII веку и у првим деценијама XIX-ог (исп. у мојој књизи, таб. II).¹ Ово би био после 1820 год. први констатовани случај враћања руског 4 ст. јамба на ритмичку инерцију XVIII века, или бар приближавања тој инерцији.

Било би потребно детаљније испитати цео 4 ст. јамб Брјусова из периода пре 1901 године; можда ће нам се једнога дана пружити прилика за то. Али већ и на основу ових података којима располажемо можемо констатовати да су последње године XIX века за Брјусова период експериментисања са 4 ст. јамбом, период тражења за њега новог ритмичког израза у томе стиху.

Да бисмо боље уочили у чему се изменила структура 4 ст. јамба Брјусова у последњим годинама XIX века, упоредићемо употребу појединих ритмичких варијација у његову стиху из 1894—1897 и 1898—1901:

Ритм. варијације:	I	II	III	IV	V	VI
Стих 1894—1897:	22,3	8,7	3,9	56,3	—	8,7
Стих 1898—1901:	33,2	7,7	16,2	39,4	0,4	3,1

Као што видимо, у стиху из 1898—1901 код Брјусова су се знатно повећали проценти прве и треће фигуре, на рачун процената четврте и шесте. Употреба друге фигуре се сасвим неосетно смањила. Пета фигура уопште не игра неку улогу у његову стиху. Према томе, цела је промена у томе што је Брјусов пред сам крај XIX века почео све више да фаворизира пун јамб и трећу његову варијацију, тј. баш ону фигуру за коју је Плетњов 1822 год. тврдио да она ретко кад може да звучи добро у стиху. Релативно честу употребу те фигуре Брјусов је могао да нађе у „допушкинском“ 4 ст. јамбу, а после Пушкина — понајпре код Тјутчева. За њега је Брјусов имао посебних симпатија:

О мѣлый мой мѣр: вот Бодлѣр, вот Верлѣн,
Вот Тјутчев, — любимые, вѣрные кнѣги!

— каже он у једној песми из 1895 године.

III

Од песника који су у првим годинама XX века поново високо дигли заставу руске поезије проучили смо — доста исцрпно — на првом месту В. Брјусова и А. Блока.

¹ Линија ритма 4 ст. јамба Брјусова из 1898—1901 личи напр. на стих Кострова и Капниста.

Ми смо доста детаљно испитали 4 ст. јамб Брјусова од 1901 године па све до последњих година његова живота. У његову стиху од 1901 до 1918 констатовали смо следећи распоред акцената:

Слогови :	2	4	6	8
Лирика 1901—1907:	85,7	90,9	54,7	100
Поема 1906—1907:	92,2	88,6	58,2	100
Лирика 1907—1912:	87,2	87,5	53,1	100
Лирика 1913—1918:	89,7	78,0	52,4	100

Као што видимо, у Брјусовљевој лирици из 1901—1907 као да се поново појављује двочлана инерција 4 ст. јамба: иктус на четвртом слогу јачи је од иктуса на другом за 5,2%.¹ Међутим, у његовој романтичној поеми („Исполненное обещание“) видимо враћање на једночлану инерцију XVIII века. Даље, у лирици из 1907—1912 први и други иктус су се изгледа изједначили по јачини, док је у стиху из 1913—1918 поново, и то осетно, превагнуо први. То колебање у јачини између прва два иктуса јасно показује да Брјусов није свесно подражавао ритмичку инерцију XVIII века, него да је до те колебаљиве структуре његова стиха дошло просто зато што је почео фаворизирати трећу ритмичку фигуру, тј. ону варијацију која је већ за Плетњова звучала као нека врста дисонанце, а коју је Полежајев хтео сасвим да избегне. Због фаворизирања те фигуре дошло је и до осетног растерећења иктуса на четвртом слогу. Процент треће фигуре у Брјусовљевој стиху од 1901 до 1918 стално расте: у лирици од 1901 до 1907 он износи 8,8%, у поеми из 1906-1907 — 11,4%, у лирици од 1907 до 1912 — 12,1% и у лирици од 1913 до 1918 — читавих 21%. Али није само у томе „архаични“ карактер Брјусовљева 4 ст. јамба у првим два деценијама XX века. У целом његовој јамбу из тога периода оптерећеност претпоследњег иктуса износи више од 50%, дакле као код песника XVIII века. Брјусов је, дакле, још негде 1898 године дефинитивно раскрстио са лаким и течним стихом XIX века.²

Стих Брјусова из 1919—1924 претставља нову етапу у развоју његова 4 ст. јамба. То је време после објављивања његове

¹ Наши подаци за Брјусовљев стих из 1901—1907 скоро потпуно се слажу са статистиком Белог (исп. горе), који је, као што смо већ рекли, проучио Брјусовљев стих из 1901—1905 године.

² У једној песми из 1916—1917 („Армянам“) Брјусов је употребио и ретку седму фигуру (с неметричким акцентом на првом слогу): Свой многовековѝ венѝк.

збирке „Опыты по метрике и ритмике“ (1918) и књиге „Наука о стихе“ (1919), дакле период интензивног експериментисања са стихом. У његовим 4 ст. јамбима из тога времена констатовали смо следећи распоред акцената:

Слогови:	2	4	6	8
Лирика 1919—1924:	91,9	89,2	70,7	100

О некој изразитије испољеној ритмичкој инерцији његова стиха овде се не може говорити. Први и други иктус скоро су се изједначили по јачини, а и трећи показује тенденцију да се придружи њима. Овако велику оптерећеност шестог слога нисмо констатовали ни код једног руског песника, сем у првим покушајима Ломоносова (1739—1743).¹ Очигледно је да овај Брјусовљев стих тежи ка чистом јамбу. То се види и по томе што се и проценат стихова са сва четири иктуса попео у њему на читавих 55,5%, а проценат четврте фигуре спао на 25,6%. Колико је тај стих тежак и необичан најбоље ће се видети из следећих строфа његове песме „Машины“:

Машины! Стрѳй_ваш вѳрос брѳдом,
Земля гудѳт под_ваш распѳв,
Мѳр в_ваши скрѳпы вѳком прѳдан
В_вас ждѳт царѳй, оторопѳв.

Вѳй — всѳду: нѳкий прѳзрак вѳщий,
Что_встарѳ вставѳл из лѳнных мѳин!
На_всѳх путѳх, на_кѳждой вѳщи —
Клеймѳ познѳнья, слѳд машин.

Нам_жѳзнь творѳт цилиндрѳ, ѳси,
Эксѳнтрики, катки... Ждѳм днѳ —
Корѳбљ в_простѳр планѳтнѳй брѳситѳ,
Мѳри в_свѳзѳ мѳра единѳя.

Сѳть прѳволок, рѳльс_перевѳвы,
Незрѳимѳ тѳк в_лучѳ антѳннѳ:
Мѳ в_нѳх силнѳнѳ, в_ѳх вѳре жѳвы, —
И_нѳт прѳдѳлов! и_нѳт стѳн!²

¹ Исп. у мојој књизи, таб. II 1—4.

² Брјусовљев стих из овог периода обилује и једносложним наглашеним речима у непарним слоговима јамба. Има у њему и оваквих „спондеја“ комбинаваних с „хоријамбом“:

Т_к_н_ь_т_к_а_т_ь, св_ѳ_т_л_ѳ_т_ь, м_ч_а_т_ь_п_оездѳ... .

И по овој особини стих Брјусова потсећа на XVIII век. Сетимо се Державинова стиха:

Был_крокодѳл, в_ѳ_л_х_в, кнѳзѳ, жрѳ_ѳ_ц, вѳждѳ... .

Брјусовљев 4 ст. јамб из последњих година његова живота интересантан је и по своме фразирању. У њему је најчешћа граница — дијарежа испред петог, чији проценат износи 50,7%. Стих, дакле, као да тежи да се распадне на два полустиха. Иначе, у руском 4 ст. јамбу обично је то најслабија унутрашња граница: њен проценат је по правилу мањи од процента суседних цезура.

Читајући ове стихове, тешко је отети се утиску да ова чисто кабинетска творевина Брјусова није ништа друго него илустрација за теориске поставке њенога аутора о постојању разних спондеја, хоријамба, бакхија, кретика, молоса и свих осталих могућних и немогућних стопа у руским дводелним ритмовима.

Стих А. Блока испитали смо такође доста детаљно. У њему смо констатовали следећи распоред акцената:

Слогови:	2	4	6	8
Ante lucem (1898—1900):	85,2	97,8	44,1	100
Лирика 1901—1904:	82,4	93,2	41,0	100
Лирика 1904—1908:	80,7	89,0	50,5	100
Лирика 1907—1916:	83,7	85,5	52,0	100
Возмездие I:	81,8	84,5	46,3	100
Возмездие II:	85,0	85,7	44,7	100
Возмездие III:	87,0	80,9	53,3	100

Као што се види из ових цифара, Блоков стих је прошао кроз исти развитак као и стих Брјусова. Процент акцената на четвртом слогу код Блока стално опада, тако да већ у лирици из 1907—1916 разлика у оптерећености четвртог и другог слога износи 1,8%, а у другој глави поеме „Возмездие“ само 0,7%. У трећој глави те поеме иктус на другом слогу већ је за 6,1% јачи од иктуса на четвртом; тако се и код Блока најзад појавила линија ритма карактеристична за „допушкинску“ поезију. На који начин Блок све више растерећује други иктус, видимо по употреби појединих варијација 4. ст. јамба у разним периодима његова стварања. Код њега се стално повећава проценат треће фигуре, од 2,2% у лирици из 1898—1900 до 17,3% у трећој глави поеме „Возмездие“. У мањој мери ово повећање може се запазити на употреби пете фигуре. До 1904 год. ми је код Блока нисмо констатовали у проученим текстовима; међутим, већ у првој и другој глави поеме „Возмездие“ њен проценат износи више од 2%.¹

IV

Док су Брјусов и Блок прешли на „допушкинску“ инерцију 4 ст. јамба пошто су растеретили други иктус, Бели је ту инерцију остварио одмах већ у почетку свога песничког стварања. У његовој лирици од 1903 до 1909 констатовали смо следећи распоред акцената:

Слогови:	2	4	6	8
Лирика 1903—1909:	81,3	74,5	52,4	100

¹ Подаци Белога за стих Блока које смо горе наводили скоро у длаку се слажу с нашим подацима за лирику од 1904 до 1908. Бели је испитивао Блоков стих баш из тог периода („Земля в снегу“).

Ова линија ритма претставља уствари чудну комбинацију ритмичке инерције XVIII и XIX века. Оптерећеност четвртог и шестог слога подудара се код Белог с оптерећеношћу тих слогова у XVIII веку (напр. код Ломоносова). Међутим, ни код једног песника XVIII века неће се наћи тако мали проценат акцената на другом слогу; по оптерећености овога слога стих Белог се подудара са стихом руских песника XIX века (напр. Јазикова, Баратинског и Тјутчева).¹

Структура 4 ст. јамба Белог из 1903—1909 биће нам још јаснија ако извршимо анализу употребе појединих ритмичких варијација у томе његову стиху:

Ритм. фигуре:	I	II	III	IV	V	VI
Лирика 1903—1909:	23,5	7,6	21,3	32,3	4,2	11,1

Код песника XIX века који су од почетка свога стварања остваривали нову двочлану инерцију 4 ст јамба констатовали смо скоро у длаку исте проценте прве (24,9%), друге (6,7%), и шесте фигуре (11,2%). Међутим по проценту треће фигуре стих Белог је ближи песницима XVIII века (средња вредност за цео XVIII век износи 18,7%). И по релативно малом проценту четврте стих Белог се подудара са стихом XVIII века; штавише његов проценат је чак мањи од минимума констатованог у XVIII веку (код Осипова — 33,7%). И релативно велика употреба пете фигуре код Белог (4,2%) такође упућује на „допушкинску“ поезију; ваља подвући да смо само још код Осипова (1791) и Дељвига (1814) нашли приближно исти проценат те фигуре (4,1%).

Необично велико фаворизирање треће и пете варијације 4 ст. јамба — то су, дакле, особине по којима се стих Белог из 1903—1909 разликује од 4 ст. јамба XIX века. По употреби треће фигуре овај стих Белог подудара се са стихом најбољих песника XVIII века: Ломоносова (1747—1764), Державина (1781—85) и Богдановича (1790—92). Пре Белог смо само код ове тројице за ову фигуру констатовали проценат већи од 20%.²

Не сме се заборавити да је Бели био песник који је имао специфично своје осећање стиха и уносио у ритам појединих стихова оно чега у њима објективно нема. Познато је његово

¹ Исп. такође средње линије ритма за XVIII и XIX век у табели на крају овога чланка, бр. 1, 4 и 5.

² Исп. у мојој књизи, таб. II 6—12, 17 и 23. Скоро исти проценат треће фигуре као и код Белог констатовали смо још код Брјусова у стиху од 1913 до 1918.

тврђење да друга варијација 4 ст. јамба звучи у темпу *allegro*, док трећа звучи лаганије, у темпу *andante* („Символизам“, стр. 263). Тиме се може протумачити да су стихови типа „На лаковом полу моём“, које је Плетњов углавном одбацивао као рђаве, за Белога добили неку посебну драж. Зато у његовој лирици од 1903 до 1909 има песама у којима трећа варијација 4 ст. јамба доминира. Тако напр. у његовој песми „Арлекинада“ (новембар 1906), која има 44 стиха, 27 стихова отпада на трећу варијацију, а два на пету, која такође растерећује други иктус. Има у тој песми читавих строфа (четврта, шеста и осма) у којима је заступљена само трећа фигура, напр.:

Седой, полуслепой старик, —
 Язытельным немым вопросом,
 Морщинистый воскинул лик
 С наклеенным картонным носом.

Веома изразито фаворизирање треће варијације 4 ст. јамба показују и друге песме Белог из периода од 1903 до 1909, као напр. „Паук“ (1906), двадесет трећа песма из циклуса „Искуситель“ (1904), пета и двадесет шеста песма из поменутог циклуса (1908), „Вечер“ (1908) и др.

Бели се, као теоретичар стиха, нарочито бавио баш 4 ст. јамбом, и то специјално проучавањем употребе појединих варијација његових код руских песника. То је имало утицаја и на његову поезију. Има случајева кад он ствара песму ради ритма, ради ритмичког експеримента, „куръёза ради“ — како он сам то каже („Символизам“, стр. 294). Таква је напр. друга песма из циклуса „Искуситель“ (април 1908 године); у њој су скоро сви стихови пета фигура 4 ст. јамба, варијација која за Белог звучи као „тахитим успорености“ јампског ритма. Навешћемо је у целини:

III Кладбищенский убогий сад
 VI И зеленёющие кочки...
 V Над памятниками дрожат
 V Потрескивают огонёчки...
 V Над зарослями из дерёв,
 V Проплакавши колоколами,
 V Храм яснится оцепенёв
 V В ночь вырезанными крестами.
 V Серебряные тополя
 V Колёблются из-за ограда,
 V Размётывая на поля
 V Бушующие листопада.

- V В колѣблющемся серебрѣ
 V Бесщүмное возникновѣнье
 V Взлетающих нетопырѣй,
 V Их жалобное шелестѣнье.
- IV О, сѣрдце тихое моѣ
 III Сожженное в полднѣвном знѣе, —
 VI Ты погружаешься в родноѣ,
 V В холѣдное небытїѣ!

Доиста, у целокупној руској лирици тешко да ће се наћи још једна таква песма. Од двадесет стихова колико има та песма — петнаест претстављају пету варијацију 4 ст. јамба, док је у целом „Јевгенију Оњегину“ (5320 стихова) Томашевски констатовано свега 23 примера те фигуре („О стихе“, стр. 117).

Утисак ритмичког експеримента, али сасвим друкчијег од малочас цитираног, оставља још једна песма Белог из 1905—1906 године:

- IV Идү я в поле за плетѣнь.
 V Рожь тюкает перепелами;
 VI Пред изумлѣнными очами
 III Свиваетса дневная сѣнь.
 VI И разольѣтся над лугами
 VI В ночь умножаемая тѣнь —
 VI Там отверзаемыми мглами,
 VI Испепеляющими дѣнь.
- VI И над обрывами откоса,
 VI И над прибрежною косой
 V Попыхивает папирбоса,
 IV Гремйт и плачет колесб;
 VI И зеленѣющее прбосо
 VI Разволновалось полосой...
 VI Невыразимого вопробса —
 VI Проникновение во всѣ.

У овој песми такође нема ниједног стиха са сва четири остварена иктуса; свега три стиха имају по три метричка акцента, па и ту песник их можда пригушује:

Идү_я_ в_поле за_плетѣнь...
 Свиваетса_дневная_сѣнь...
 Гремйт_и_ плачет колесб...

На тај начин цела би песма била грађена на контрастима шесте и пете фигуре. Али шеста фигура очигледно доминира у песми: од шеснаест стихова, колико та песма има, једанаест отпада баш на шесту варијацију, на „галопирајуће стихове“, како их зове сам

Бели. Свакако није случај што се свака строфа завршава са четири стиха истог типа („лествицом“ — према терминологији Белог). Према томе, и ова песма је типични пример „ритмичке игре“. Само експеримент овога типа у лирици Белог од 1903 до 1909 године претставља изузетак; он се губи у општој инерцији његова 4 ст. јамба из тога периода.

У другој деценији XX века Бели је потпуно изменио ритмичку инерцију свога 4 ст. јамба. Пошто нам је познато колико се он теориски бавио тим ритмом, можемо тврдити да је он то учинио намерно. У његову 4 ст. јамбу од 1916 до 1921 године констатовали смо следећи распоред акцената:¹

Слогови:	2	4	6	8
Лирика 1916—1921:	69,9	91,3	34,1	99,8

У овом стиху видимо изразиту двочлану ритмичку инерцију XIX века с јаким иктусима на четвртном и осмом слогу. Разлика између иктуса на четвртном и другом износи читавих 21,4%. И претпоследњи иктус је постао веома растерећен. По оптерећености првог иктуса овај стих Белог има највише сличности са стихом Јазикова, Баратинског и Тјутчева, тројице песника XIX века код којих проценат акцената на другом слогу пада испод 80%. Па ипак, Бели је у овом стиху превазишао чак и њих, јер је код њега тај проценат пао чак испод 70%, што је јединствен случај у руском 4 ст. јамбу. По оптерећености другог иктуса Бели се у овом стиху разликује и од Баратинског и од Јазикова; ту се он подудара опет са Тјутчевом и Пушкином. По томе како растерећује претпоследњи иктус Бели у овом периоду опет потсећа на Јазикова и Баратинског, и то на њихову лирику зрелијих година њихова стварања.²

По употреби појединих варијација 4 ст. јамба стих Белог 1916—1921 године пружа следећу слику:

Ритм. фигуре:	I	II	III	IV	V	VI
Лирика 1916—1921:	14,8	10,7	8,4	46,4	0,2	19,3

¹ У овом стиху Белог има и једна повреда тонске константе (на осмом слогу), у песми „Концерт в Благородном собрании в Москве“ (1921):

И шу-шу-шу и ша-ша-ша
И хвост оторван антраша...
Багровая профессора...

То је редак случај неакцентоване риме у руској поезији. Исп. у мојој књизи стр. 10—12. Бели је написао и целу једну песму: „Я“ и „ты“ (4 ст. трохејем), у којој се римују акценатовани и неакцентовани завршеци.

² Исп. у мојој књизи, таб. III 44, 49, 51 и 1—13.

Као што видимо, код Белог су се, у поређењу с његовим ранијим стихом, осетно смањили проценти прве, треће и пете фигуре, тј. пуног јамба и оних фигура које растеређују други иктус. Морамо подвући да ни код једног руског песника, ни у XVIII-ом, ни у XIX-ом, ни у XX-ом веку, нисмо констатовали тако мали проценат стихова са сва четири иктуса.¹ Процент треће фигуре свео се у овом стиху Белог на величине доста обичне за песнике XIX века (напр. Пушкина, Љермонтова, Тјутчева). Пета фигура је скоро потпуно нестала из његова стиха. За рачун прве, треће и пете фигуре у овом стиху Белог повећали су се проценти друге, четврте и шесте. Али док су се проценти друге и четврте фигуре повећали до величина сасвим нормалних за песнике XIX века, проценат шесте фигуре, која остварује двочлану инерцију у чистом облику, попео се осетно изнад досад констатованог максимума (15,3% у лирици Тјутчева из 1844—1873). Дакле, у другој деценији XX века скоро петина свих 4 ст. јамба отпада код Белог на његове „галопирајуће стихове“, којима је, као што смо видели, мање више изузетно експериментисао још 1905 или 1906 године. Као типичну за ритам Белог из овог раздобља цитираћемо његову песму „Христиану Моргенштерну“ (написану у августу 1918 године):

- II Ты надо мной — немým поётom —
 II Голубизно́ю гла́з блесну́л,
 II И засмея́вшись я́сным све́том,
 IV Сквозно́ю ру́ку протяну́л.
- VI В воспомина́нье и доны́не
 IV Стоишь святы́ней красо́ты —
 II Ты в роково́й моёй годи́не:
 II У роково́й своёй черты́.²
- IV Тебя́, восста́вшего из све́та,
 IV Зове́т в печа́ли леда́ной —
 VI Перскипе́вшая планёта,
 VI Перегреме́вшая войно́й;
- IV В часы́ возме́здя подъя́вший
 IV Свой созве́здя над не́й, —
 VI В тысяче́летья просия́вший
 VI Тысячесве́тнем огнёй, —

¹ Процент пуних јамба у 4 ст. стиховима нормално износи више од 20%. Мање проценте од те цифре констатовали смо: код Делвига (1814—16,4%), код Јазикова (1825-28 — 17,3%) и Полежајева (1832—19,7%), а у XX веку само код Јесењина (1914-1917 — 16,8%).

² Са Христијаном Моргенштерном Бели се упознао на два месеца пред његову смрт.

- II Как и тогда, во мне воскресни,
 II Воспламенясь, ко мне склоняи
 IV Свой просвеченные песни
 IV В грозной отмеченные дни.

У овој песми Бели је употребио само три варијације 4 ст. јамба — другу, четврту и шесту, и то: другу седам пута, четврту осам пута и шесту пет пута. Али и друга и четврта фигура у овој песми врло често потсећају на шесту фигуру, јер је слабији иктус у њима често попуњен слабо наглашеном, зависном речју, као напр. у седмом и осмом или четрнаестом стиху песме. Ова би се песма скоро могла читати свега са два акцента, на четвртом и осмом, онако како је предлагао Меј.

Већ смо рекли да је Бели свакако свесно изменио ритам свога 4 ст. јамба у другој деценији XX века. Он је зацело сматрао да тај нови ритам одговара новој тематици његове лирике из тога времена. Која је то тематика, и како је Бели морао замишљати ту везу форме и садржаја — та питања, наравно, излазе из оквира овога чланка.

IV

Од песника који су се појавили на књижевном пољу у другој половини прве деценије XX века проучили смо Кузмина, Гумиљова и Ахматову. Затим смо проучили још: доцнији стих Баљмонта и Сологуба, стих Сергеја Јесењина и доцнији стих Зинаиде Хипијус.

У 4 ст. јамбу Кузмина констатовали смо следећи распоред акцената:

Слогови:	2	4	6	8
Лирика 1906—1910:	92,6	92,4	57,8	100
Лирика 1912—1913:	85,6	83,2	51,1	100
Лирика 1914—1922:	84,0	79,8	47,6	100

Као што видимо, код Кузмина већ отпочетка нема ни трага од двочлане инерције ритма: у лирици 1906—1910 прва два иктуса су скоро подједнако оптерећени. За доцнији његов стих карактеристично је постепено опадање јачине свих иктуса, али ни то опадање није равномерно: највише се смањио проценат акцената на четвртом слогу, тако да је у лирици од 1914 до 1922 други иктус постао слабији од првог за 4,2%. Линија Кузминова јамба из овог последњег периода личи већ на линију „допушкинског“ стиха. Према томе, основна тенденција у развоју Кузминова стиха углавном је иста као код Брјусова (до 1918 године) и код Блока.

Занимљиво је упоредити и развитак употребе појединих ритмичких фигура код Кузмина у разним годинама његова стварања:

Ритм. фигура:	I	II	III	IV	V	VI
Лирика 1906—1910:	45,5	4,9	7,4	39,5	0,2	2,5
Лирика 1912—1913:	28,1	8,0	15,0	40,7	1,8	6,4
Лирика 1914—1922:	24,2	6,1	17,2	39,5	3,0	9,9

У његовој лирици 1906—1910 упадљиво је велики проценат прве фигуре: 45,5%, дакле скоро половина свих стихова отпада у њој на пун јамб. За доцнији његов стих биће карактеристично осетно смањивање процента баш те фигуре. Процент четврте фигуре код њега је најстабилнији: у свим периодима његова стварања тај проценат се стално креће око 40%. На рачун прве фигуре у доцнијем његову стиху знатно се повећао проценат треће, као и код Брјусова (у стиху од 1901 до 1918) и Блока (у стиху од 1898 до 1919); напореда с тим, као и код Блока, повећао се код Кузмина и проценат пете фигуре. Међутим, за разлику од Брјусова и Блока, код Кузмина се појављује и извесно повећање процента друге и шесте фигуре, што је било карактеристично за стих Белог 1916—1921 у поређењу с његовим стихом 1903—1909. Тако су се код Кузмина укрстиле наизглед две супротне тенденције испољене у еволуцији 4 ст. јамба XX века: једна — типична за Брјусова и Блока, а друга — карактеристична за Белог. Ипак, прва тенденција је била јача. Зато се његов доцнији 4 ст. јамб приближио ритмичкој инерцији „допушкинског“ стиха.

У 4 ст. јамбу Гумиљова констатовали смо следећи распоред акцената:

Слогови:	2	4	6	8
„Жемчуга“ (1910):	84,0	98,9	42,0	100
Лирика 1912—1918:	81,4	90,0	38,6	100
„Дитя Аллаха“ (1918):	85,5	84,8	51,9	100

Као што видимо, стих младога Гумиљова (у збирци „Жемчуга“) наставља ону ритмичку инерцију 4 ст. јамба која је констатована код Баратинског, Јазикова, Полежајева, Меја, Сологуба (1888—1900), Баљмонта (нарочито 1902) и Ањенског (до 1909). Можда заслужује пажњу чињеница да 4 ст. јамб младог Гумиљова не личи на стих Брјусова прве деценије XX века, коме је Гумиљов, као своме учитељу, посветио своју збирку, него се подудара са стихом његова другог учитеља, Ањенског, директора Николајевске гимназије у Царском Селу, у којој је Гумиљов учио VII и VIII

разред гимназије. Ево шта о своме учитељу каже сам Гумиљов у песни „Памяти Анненского“ (из збирке „Колчан“):

К таким нежданным и певучим бредням
Зоя с собой умы людей,
Был Иннокентий Анненский последним
Из царкосельских лебедей.

Я помню дни: я, робкий, торопливый,
Входил в высокий кабинет,
Где ждал меня спокойный и учтивый,
Слегка седеющий поэт.

Десяток фраз, пленительных и странных,
Как бы случайно урона,
Он вбрасывал в пространства безымянных
Мечтаний — слабого меня.

О, в сумрак отступающие вещи,
И еле слышные духи,
И этот голос, нежный и зловещий,
Уже читающий стихи!

Журчит вода, протачивая шлюзы,
Сырой травой пахнет мгла,
И жалок голос одинокой музы
Последней — Царского села.

У збирци „Жемчуга“ и код Гумиљова се оптерећеност четвртог слога приближава константи (100%), каогод и код Јазикова, Полежајева, Меја, Сологуба, Бальмонта и Ањенског. Као код свих њих, и код младог Гумиљова је разлика у оптерећености слабих и јаких иктуса веома изразита (други иктус је скоро за 15% јачи од првог).

У доцнијој лирици Гумиљова (1912—1918) смањила се оптерећеност свих иктуса, али не пропорционално: на четвртом слогу много осетније него на другом и шестом. У драмској бајци „Дитя Аллаха“ проценат акцената на четвртом слогу је још више опао, тако да је четврти слог постао слабији за 0,7% од другог. У исти мах необично је порасла оптерећеност шестог слога: на читавих 51,9%. Двочлана инерција 4 ст. јамба у овој Гумиљовљевој драмској бајци потпуно се изгубила.

У погледу распореда појединих ритмичких фигура стих Гумиљова пружа следећу слику:

Ритм. фигуре:	I	II	III	IV	V	VI
„Жемчуга“ (1910):	33,9	7,4	0,7	49,1	0,4	8,5
Лирика 1912—1918:	24,9	7,4	6,2	46,5	3,8	11,2
„Дитя Аллаха“ (1918):	32,2	7,2	12,5	38,1	2,7	7,3

Као што видимо, и за Гумиљова је карактеристична све већа употреба треће и пете фигуре, и то у његовој доцнијој лирици (1912—1918) на рачун прве и четврте фигуре, а у драмској бајци само на рачун четврте. Према томе, и 4 ст. јамб Гумиљова прошао је углавном исти пут развитака који смо констатовали код Брјусова, Блока и Кузмина.

И стих Сологуба и Баљмонта доцнијих година њихова стварања показује у главним цртама исти развитак као и стих свих песника XX века (осим Белог) чији смо 4 ст. јамб досад анализирали. Ми нисмо били у могућности да проучимо читав 4 ст. јамб Баљмонта и Сологуба; па ипак, и ови подаци којима располажемо довољно јасно показују како се њихов стих развијао:

Навешћемо наше ститистичке податке за 4 ст. јамб Сологуба XIX века и прве и друге деценије XX-ог:

Слогови:	2	4	6	8		
Лирика 1888—1900:	75,5	98,7	42,3	100		
Лирика 1901—1906:	79,6	95,6	46,1	100		
Лирика 1915—1921:	78,7	80,7	52,2	100		
Ритм. фигуре:	I	II	III	IV	V	VI
Лирика 1888—1900:	30,0	11,0	1,3	44,2	—	13,5
Лирика 1901—1906:	31,9	9,8	4,4	43,3	—	10,6
Лирика 1915—1921:	25,1	9,2	17,9	34,3	1,4	12,1

Као што видимо, оптерећеност четвртог слога и код Сологуба пропорционално опада, и то на рачун шестог слога, који постаје све оптерећенији. У лирици из 1915—1921 проценат акцената на четвртом слогу је већи од одговарајућег процента на другом свега за 2%. Двочлана инерција ритма на путу је да се изгуби. Али стих Сологуба показује и једну своју специфичну особину: други слог код њега увек остаје доста растерећен (његов проценат никако не достиже 80%). Што се пак тиче употреба појединих фигура, и код Сологуба се изразито повећава употреба треће фигуре, и то, у првом реду, на рачун четврте. У његовој лирици из 1915—1921 појављује се и пета фигура, коју раније, у анализираним текстовима, нисмо констатовали.

Нешто мало другачији развитак показује 4 ст. јамб Баљмонта:

Слогови:	2	4	6	8		
Лирика 1902:	80,9	99,1	40,3	100		
Лирика 1929:	87,3	91,2	55,0	100		
Ритм. фигуре:	I	II	III	VI	V	VI
Лирика 1902:	32,4	7,1	0,9	47,6	—	12,0
Лирика 1929:	42,4	4,8	7,8	36,0	1,0	8,0

За Баљмонтову лирику из емигрантског периода његова живота карактеристично је смањење оптерећености иктуса на четвртом слогу уз истовремено повећање оптерећености не само шестог него и другог слога. У овом периоду Баљмонт нарочито форсира пун јамб (прву фигуру). Осим процента прве фигуре у доцнијем Баљмонтову стиху повећали су се и проценти треће и пете, док су се проценти свих осталих фигура (друге, четврте и шесте) пропорционално смањили.

Ана Ахматова је доста мало писала 4 ст. јамбом и није експериментисала тим стихом. И њен 4 ст. јамб показује линију ритма типичну за њену епоху:

Слогови:	2	4	6	8
Лирика 1909—1917:	84,0	86,6	45,7	100

Њен 4 ст. јамб потсећа највише на стих Блока (лирика 1907—1916 и прва и друга глава поеме „Возмездие“). По оптерећености првог и трећег иктуса 4 ст. јамб Ахматове подудара се са стихом руских песника XIX века (напр. Пушкина, Љермонтова и др.), али по оптерећености другог иктуса разликује се од њега.¹ Ово последње вреди и за употребу треће фигуре у њеном стиху (12,3%); тај проценат би био доста необичан за 4 ст. јамб после 1820 год.

Супротно од Ахматове, млади Јесењин почиње да пише 4 ст. јамбом у коме је двочлана инерција сасвим изразита. Али, као и код већине његових савременика, она ће се скоро изгубити из његова доцнијег стиха. То се лепо види из поређења његова 4 ст. јамба за 1914—1917 и 1923—1925:

Слогови:	2	4	6	8		
4 ст. јамб. 1914—1917:	74,8	92,3	33,5	100		
4 ст. јамб 1923—1925:	81,8	84,3	57,0	100		
Ритм. фигуре:	I	II	III	IV	V	IV
4 ст. јамб 1914—1917:	16,8	11,6	5,2	50,3	2,6	13,5
4 ст. јамб 1923—1925:	32,6	10,3	14,0	33,5	1,7	7,9

Јесењинов стих 1914—1917 нарочито је интересантан по малој оптерећености другог и шестог слога, поред не баш нарочито велике оптерећености четвртог. По својој линији ритма овај Јесењинов стих највише потсећа на 4 ст. јамб Белог из 1916—1921. Наравно, о неком утицају Јесењина на Белог не може бити ни речи. У доцнијем Јесењинову стиху повећали су се проценти акцената на другом и шестом слогу; овај последњи нарочито осетно.

¹ Исп. табелу на крају чланка бр. 4.

У исти мах смањило се и проценат акцената на четвртном, тако да је други иктус постао само за 2,5% јачи од првог. Према томе, и Јесењинов стих развијао се у истом правцу као 4 ст. јамб његових старијих савременика.

У погледу употребе појединих ритмичких варијација код Јесењина, у његову стиху из 1914—1917. пада у очи нарочито мали проценат прве фигуре (16,8%). У доцнијем његову стиху тај ће се проценат скоро удвостручити. За тај његов доцнији стих кзрактеристичан је још пораст процента треће фигуре (од 5,2% на 14%), и то опет углавном на рачун четврте варијације, као и извесно смањење процента шесте фигуре (од 13,5 на 7,9%), тј. оне варијације која остварује двочлану инерцију ритма у чистом облику.

Ми нисмо имали прилике да детаљније проучимо стих Зинаиде Хипијус. Испитали смо само 4 ст. јамб из њене збирке „Дневник 1911—1921“. У тој збирци њен стих показује типичну инерцију 4 ст. јамба XIX века:

Слогови:	2	4	6	8
Дневник 1911—1921:	76,0	94,2	46,6	100

Штавише, проценат акцената на другом слогу код ње се подудара с одговарајућим процентом код оних песника који највише растерећују тај иктус. Судећи по овом стиху, З. Хипијус није претрпела утицај својих савременика на ритмичку инерцију свога 4 ст. јамба.

V

Овим нашим испитивањем ми, наравно, нисмо исцрпили све проблеме 4 ст. јамба у овом необично богатом периоду руске поезије. Ваљало би, можда, проучити још и стих Минског, Фофанова, Лохвицке, Хофмана, Волошина, Балтрушајтиса, Кљујева, Северјанина и још неких песника. Интересантно би било и детаљније испитати стих младог Брјусова, стих Сологуба, Балмонта, В. Иванова и Городецког, Мерешковског и З. Хипијус, Јесењина итд. Али и ови подаци којима располажемо омогућују нам да изведемо неке опште закључке о стиху читаве те епохе.

На првом месту пада у очи да се ни у једној ранијој епоси поједини песници нису толико разликовали по структури свога 4 ст. јамба као у првим двама деценијама XX века. Дакле, у овим двама деценијама многи песници траже свој индивидуални ритмички израз и у тако опробаном стиху као што је руски 4 ст. јамб. Насупрот њима чују се гласови да је јамб исцрпао

своје могућности, — траже се сасвим нови ритмови. Изражавајући то мишљење, Мајаковски ће написати у једној песми посвећеној Пушкину („Юбилейное“, 1924):

Я даже ямбом подсюсюкнул,
Чтоб только быть приятней вам.

Моменат експериментисања ритмом 4 ст. јамба није код свих песника XX века који су неговали тај стих подједнако изразит. Најизразитији је он код Брјусова (и то крајем XIX века и после 1918 године) и, наравно, код Белог. Што је најкарактеристичније, експериментисање се често ограничава и на поједине песме из истог времена. То ће рећи да поједине песме једног песника из истог периода његова стварања могу имати две различите ритмичке инерције 4 ст. јамба, што смо напр. констатовали код Белог у песмама које смо цитирали. У поезији XIX века такве су се појаве могле запазити сасвим ретко, углавном у ритмичкој структури 5 ст. јамба, напр. код Жуковског.¹ Међутим, код песника XX века овакве појаве можемо констатовати и у другим дводелним ритмовима, напр. у 5 ст. трохеју код Баљмонта.²

Али и поред свих индивидуалних разлика у ритмичкој структури стиха, код већег броја песника XX века видимо веома сличну развојну линију њихова 4 ст. јамба. Већина њих почиње

¹ Исп. о томе у мојој књизи, стр. 166—169.

² У већини Баљмонтских песама написаних 5 ст. трохејем налазимо нормалну ритмичку инерцију тог руског стиха с јаким иктусима на трећем, петом и деветом слогу, а slabим на првом и седмом. Међутим у појединим Баљмонтским песмама појављује се и друкчија инерција, с јаким иктусима на првом, петом и деветом, а slabијим на трећем и седмом. Такве су напр. песме „Амариллис“ (из 1897) или „Фра Анджелико“ (из 1902). Таква је и песма „Кругом“ (из збирке „В раздвинутой дали“), у којој скоро сви стихови имају само три акцента: на првом, петом и деветом (21 стих од 24). Дакле, скоро кроз целу песму провлачи се једна једина варијација 5 ст. трохеја (његова девета фигура):

ВЫрвалась из творческого лона,
Искра из горящего костра,
Полная лелеемого звона,
Вот она, воздушная сестра.

ВЫрвалась душа для начинаний,
Бросила незЫблемый оплот.
В полночи и в огненном тумане
Быстрый устремляется полёт!

Итд.

Први, пети и девети слог у овој песми претстављају тонске константе, док трећи и седми теже к апсолутној неакцентованости: на њих пада свега по два акцента (у 24 стиха).

стихом који се по својој ритмичкој инерцији потпуно подудара са 4 ст. јамбом XIX века, а у доцнијем свом стиху смањује оптерећеност другог иктуса (на четвртом слогу), форсирајући на првом месту трећу ритмичку варијацију 4 ст. јамба. Код неких песника то растерећивање другог иктуса иде дотле да двочлана ритмичка инерција 4 ст. јамба, тако карактеристична за Пушкинову епоху и цео XIX век, потпуно нестаје и стих се приближава инерцији XVIII века. Колико смо могли констатовати, изван те тенденције стоји стих Зинаиде Хипијус. Насупрот тој развојној линији стоји и стих Белог, који од „допушкинске“ једночлане инерције 4 ст. јамба нагло прелази на изразиту двочлану инерцију ритма, тј. враћа свој стих на традицију XIX века.

То заједничко обележје 4 ст. јамба у првим двама деценијама XX века даје нам право да израчунамо, макар и провизорно, средњу линију ритма којом се може окарактерисати цела епоха:¹

Слогови:	2	4	6	8
4 ст. јамб XX века:	83,5	87,4	49,1	100

Ако упоредимо ове проценте акцената на појединим слоговима с одговарајућим процентима средњих линија за раније епохе,² констатоваћемо да се 4 ст. јамб XX века по оптерећености првог иктуса подудара са XIX веком, по оптерећености другог — са другим периодом прелазног доба (1814—1820), а по оптерећености трећег — са првим периодом прелазног доба (1800—1814); дакле, по оптерећености овог иктуса 4 ст. јамб XX века је ближи стиху XVIII века неголи стиху оних песника XIX века који су од почетка свога стварања остваривали у своме 4 ст. јамбу двочлану инерцију ритма.

На приложеном дијаграму упоређена је средња линија XX века са стихом оних песника XIX века који нису претрпели утицај прелазног доба у развоју 4 ст. јамба.³ Као што видимо, ове две линије ритма подударају се само у оптерећености другог слога: то је изразито наслеђе XIX века. Што се пак тиче остала два иктуса, видимо да је један део акцената са четвртог слога поново прешао на шести; у томе је враћање стиху XVIII века, дакле његова архаизација. Двочлана инерција 4 ст. јамба у XX веку је врло слаба (други иктус је јачи од првог само за непуна 4%). То значи извесно ослабљење дејства регресивне акценатске диси-

¹ Исп. таб. на крају чланка, бр. 39 и напомену уз њу.

² Исп. средње линије ритма у табели на крају чланка, бр. 1—5.

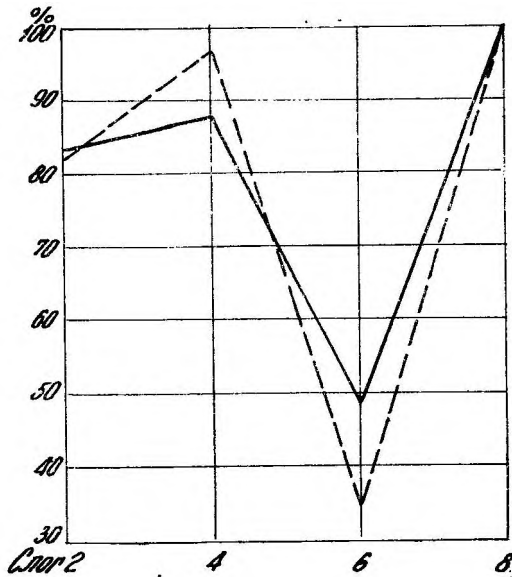
³ Исп. такође и диј. XI—XIV у мојој књизи (стр. 76, 77, 82 и 83).

милације, које је било најјаче у епоси после 1820 год. и које је и формирало двочлану ритмичку инерцију 4 ст. јамба.

За употребу појединих ритмичких варијација 4 ст. јамба у првим двама деценијама XX века добили смо следеће средње вредности:¹

Ритм. фигуре:	I	II	III	IV	V	VI
4 ст. јамб XX века:	30,0	7,9	11,2	40,9	1,4	8,6

По употреби прве фигуре стих XX века се слаже са стихом XVIII века и са стихом оних песника XIX века који су од неу-

Испрекидана линија — песници XIX века (после 1820 год.) који су у свом 4 ст. јамбу отпочетка остваривали двочлану инерцију ритма;
пуна линија — 4 ст. јамб XX века.

стаљене инерције прелазног доба прешли на нову двочлану инерцију ритма. По употреби друге и шесте фигуре стих XX века такође се слаже са стихом поменутих песника. По употреби треће и пете фигуре он се подудару са стихом прелазног доба (1814—1820), а по употреби четврте — са XVIII веком. Из ових чињеница најјасније се види како су се у стиху XX века укрстиле разне ритмичке могућности 4 ст. јамба, једне — чије порекло води у XVIII век, а друге — које су се оствариле у стиху XIX века.

Ови подаци за руски 4 ст. јамб XX века допуњују нам наше сазнање о развоју тога стиха у руској поезији. Ако је у XIX веку под све јачим дејством регресивне акценатске дисимилације ојачао иктус на четвртом слогу (трећи с краја), услед чега се употреба треће фигуре у 4 ст. јамбу свела на скоро безначајну величину, почетком XX века, због форсирања баш те варијације (на рачун четврте), дошло је до поновног слабљења иктуса на четвртом слогу, тј. до поновног слабљења дејства регресивне акценатске

¹ Исп. средње величине у табели на крају чланка, бр. 1—5.

дисимилације.¹ Зато би било врло интересантно проучити и даљи развитак 4 ст. јамба у поезији песника који су се појавили после Октобарске револуције. Било би интересантно видети шта је превагнуло у њихову стиху: наслеђе руске класичне поезије XIX века или епохе „модернизма“ с краја XIX-ог и почетка XX-ог.

VI

Ова нова, архаизирана структура 4 ст. јамба у првим двома деценијама XX века мора се, свакако, објашњавати утицајем разних песника из ранијих епоха у развоју руске поезије. Ту долазе у обзир сви они песници који осетно растерећују други иктус радо употребљавајући у свом 4 ст. јамбу његову трећу варијацију, дакле — сви песници XVIII века на челу с Ломоносовом и Державином, песници прелазног доба на челу са Жуковским и Батјушковым, а после 1820 године — Тјутчев и, судећи по статистици Белог, Каролина Павлова.

Тешко је похватати све танане нити које везују поезију с краја XIX и почетка XX века са XVIII веком. Зато треба детаљно проучити и тематику, и језик и стил, и уопште целу фактуру стиха. То, наравно, не можемо предузети у оквиру овог чланка, али можемо бар указати на неке карактеристичне моменте. Зар се Бели, говорећи о „пышности ритма XVIII века“,² не одушевљава њиме? Зар његове стилизације у духу XVIII века, садржајне, стилске, језичке (напр. из циклуса „Прежде и теперь“) не говоре о његовој специјалној љубави за XVIII век? Зар се то исто не може рећи и за Кузмина (циклус „Ракеты“ из збирке „Сети“)? Откуд Сологубу циклус „Свирель“ с поднасловом: „В стиле французских бержерет“ (збирка „Небо голубое“)? Стихове које ћемо навести није написао неки песник XVIII века, него баш Сологуб:

Амур — застенчивое чадо.
Суровость для него страшна.
Ему свободы сладкой надо.
Откроет к сердцу путь она.

Па зар је чудо што се те Сологубове пасторале и по својој ритмичкој структури приближују стиху XVIII века? Најзад,

¹ Пета фигура, која такође растерећује други иктус, није ни у XVIII веку играла неку већу улогу: песници су избегавали две празне стопе у непосредном суседству. Исп. у мојој књизи стр. 87—88.

² „Символизам“, стр. 300. Бели ту очигледно меша појмове ритма и тонаности стиха.

можемо се питати: Брјусовљева љубав за антику не прелама ли се некако и кроз класичарску поезију XVIII века?

Каква је, опет, веза поезије руских симболиста с поезијом руског романтизма? Зар је то случајно што је Брјусов своју романтичну поему посветио успомени В. А. Жуковског? Узмимо њен почетак:

Угрюм и грозен замок Твид.
Он со скалой как будто слит,
Как будто вырос из скалы.
Гнезятся по углам орлы,
От стен идёт нагой отвес,
Внизу синее хвойный лес,
И, недоступно далека,
Змеится белая река.

Зар та слика не може да изазове другу:

Шильон Леманом окружён,
И вод его со всех сторон
Неизмерима глубина;
В двойную волны и стена
Тюрьму совокупились там;
Печальный свод, который нам
Могилей заживо служил
Изрыт в скале подводной был.¹

Је ли чудо што ни у поеми Брјусова, као ни у препеву Жуковског, не видимо двочлану инерцију ритма?² Зар су оштре мушке риме једина сличност између тих поема?

Већ смо наводили стихове у којима Брјусов помиње Тјутчева међу својим најмилијим песницима. Да поменемо још само његову песму „Падшие цари“, у којој је основну песничку слику Брјусов позајмио од Тјутчева (у опису Алпа). Добро је позната, уосталом, чисто субјективна оцена коју је дао Бели 4 ст. јамбу Тјутчева: „Тютчев — единственный поэт по богатству и многообразию ритма; он соединяет особенности ритмов державинской эпохи с особенностями ритмов Пушкина и Баратынского; никогда еще русский четырехстопный ямб до Тютчева не достигал такой величайшей красоты (плавности и стремительности одновременно);

¹ Бајронов „Шильонский узник“ у препеву Жуковског (1821).

² У овом препеву Жуковског констатовали смо следећи распоред акцената: на другом слогу — 85,8%, на четвртном — 84,9%, на шестом — 49,8%, и на осмом — 100%. Стих Жуковског је, додуше, „лакши“, али је линија ритма иста као код Брјусова (исп. табелу на крају чланка, бр. 14).

никогда после Тютчева не достигал он такой виртуозности.¹ Зар је онда чудо што је Бели покушао да у своме 4 ст. јамбу споји специфичне особине ритмова Державинове епохе с особинама ритмова Пушкина и Баратинског? Да наведемо и оно што Бели каже о својим песмама 1907—1909 год. које је окупио у циклус „Лета забвения“: „... в эпоху написания стихотворений этого периода автор находился под сильным влиянием поэзии Тютчева, Баратынского и отчасти Батюшкова; отсюда явное влияние этих поэтов слышится во многих строках и строфах; отсюда же — произвольный архаизм иных выражений.“² Па зашто онда да се не допусти могућност и ритмичких реминисценција из стиха тих песника? Најзад, кад је реч о утицају 4 ст. јамба Тјутчева на стих симболиста, да поменемо и Блока. Сетимо се само како лако Блок уклапа Тјутчевљеве 4 ст. јамбе међу своје:

Да. Нас года не изменили.
Живём и дышим, как тогда,
И, вспоминая, сохранили
Те баснословные года.

Или у једној другој песми:

... И не читайте наши строки
О том, что под землёй струи
Поют, о том, что бродят свету...
Но помни Тютчева заветы:
Молчи, скрывайся и таи
И чувства и мечты свои.

Уопште, недореченост која карактерише поезију Тјутчева и Блока може ли се објаснити само конгенијалношћу тих песника или ју је, бар делимично, Блок наследио од Тјутчева, као специјални уметнички поступак?

Да поменемо још и Каролину Павлову, мада је њен утицај, ако га и има, свакако најспореднији. Зар нису баш симболисти извукли из заборава ту песникињу? Брјусов с пуно љубави и пажње издаје њена дела. А Бели у свом „Симболизму“ (стр. 300) налази похвалних речи у импресионистичкој карактеристици њеног 4 ст. јамба: „... ритм ее, хотя и не особенно богатый, отличается своеобразной капризной грациозностью“.

Архаизација 4 ст. јамба у првим двома деценијама XX века не мора се објаснити код свих песника утицајем стиха ранијих

¹ „Симболизм“, стр. 300.

² Андрей Белый: Стихотворения, изд. З. И. Гржебина, 1923, стр. 253.

эпоха. Очигледан је утицај и једних песника на друге (напр. Брјусова, Блока и Белог на њихове млађе савременике). И теориски радови Белог: „Лирика и експеримент“, „Опыт характеристики русского четырехстопного ямба“ и „Сравнительная морфология ритма“ (сви из 1909) могли су потстакнути поједине песнике да у тежњи за богаћењем стиха све чешће употребљавају ретке ритмичке фигуре, тј. оне варијације чија је употреба у стиху XIX века, код песника који нису претрпели утицај прелазног доба, била сведена такорећи на минимум.

Кирил Тарановски

Резюме

Кирилл Тарановский:

Русский четырехстопный ямб первых двух десятилетий XX века

Русский 4 ст. ямб никогда не обнаруживал такого разнообразия как в начале XX века. У поэтов XX века даже отдельные стихотворения, написанные приблизительно в одно и то же время, имеют иногда различный ритмический рисунок. Все же, весь 4 ст. ямб первых двух десятилетий XX ст. имеет и общие черты: для него, по сравнению со стихом XIX века, характерно ослабление второго икта (на четвертом слоге) при усилении третьего (на шестом), т. е. повышенная встречаемость третьей вариации 4 ст. ямба (И тихо озарились крыши) при пониженной встречаемости четвертой (Земное сердце уставало).

У целого ряда поэтов XX века, напр. у Брюсова, Блока, Сологуба, Бальмонта, Гумилева, Есенина, наблюдается очень схожее развитие их стиха. В начале их поэтической деятельности их стих обнаруживает ярко выраженную ритмическую инерцию XIX века с сильными иктами на четвертом и восьмом слогах, а слабыми — на втором и шестом. В дальнейшем развитии их стиха понижается ударяемость четвертого слога, а повышается ударяемость шестого. Таким образом у некоторых поэтов (Брюсова, Блока, Гумилева) даже совершенно исчезает ритмическая инерция XIX ст. и их стих приближается к допушкинской инерции (с сильными иктами на втором и восьмом слогах). Стих Кузмина и Ахматовой тоже носят отпечаток своей эпохи. Для их стиха характерна минимальная разница в ударяемости первых двух иктов,

при чем в более позднем стихе Кузмина тоже появляется допушкинская ритмическая инерция. Есть, однако, поэты, стоящие вне общих ритмических тенденций своего времени. Так, напр., стих Зинаиды Гиппиус (1911—1921) обнаруживает типичную ритмическую инерцию XIX века.

Исключительно своеобразен стих Андрея Белого. В нем как бы сочетаются все возможности 4 ст. ямба XVIII и XIX столетий. В первом десятилетии XX века (1903—1909) у Белого отчетливо выражена допушкинская ритмическая инерция, однако, при сравнительно очень слабой ударяемости второго слога. Во втором десятилетии (1916—1921) Белый резко изменяет свой ритм и возвращается к традиции XIX века с относительно сильным вторым иктом и очень слабыми первым и третьим. Таким образом в его стихе перекрещиваются традиция XVIII ст. с ритмическими тенденциями стиха Пушкина, Баратынского и Тютчева. Развитие его стиха идет вразрез с эволюцией 4 ст. ямба у его современников.

Как известно, ритмическая инерция 4 ст. ямба XIX века образовалась всилу закона регрессивной акцентной диссимилиации, проявившегося наиболее полно в русских двудельных размерах в двадцатые годы XIX ст. Под влиянием этого закона третья вариация 4 ст. ямба у некоторых поэтов XIX века почти совсем исчезла из употребления (напр. у Языкова, Баратынского, Полежаева и Мея). Уже для Плетнева (в 1822 году) „четырёхстопный стих редко бывает удачен для слуха, если в нем вторая стопа не имеет на конце решительного ударения“. А для Мея русский 4 ст. ямб ничто иное как народный стих о двух сильных ударениях (на четвертом и восьмом). Наоборот, начало XX ст. характеризуется ослаблением действия упомянутой диссимилиации, вследствие усиленного употребления именно третьей вариации 4 ст. ямба, для поэтов XX века звучащей по новому. Поэты XX века очевидно стараются избежать ритмического однообразия.

Особенности 4 ст. ямба XX ст. могут быть объяснены влиянием поэтов предыдущих эпох, а именно: XVIII века (Ломоносов, Державин), эпохи с 1800 по 1820 год (Жуковский, Батюшков), а после 1820 года — в первую очередь влиянием Тютчева. Несомненно и влияние некоторых поэтов XX века (Брюсова, Белого, Блока) на поэзию их современников. В последней части статьи намечены некоторые нити, связующие поэтов начала XX века с поэзией их предшественников.

НАПОМЕНА

Средње линије ритма у овој табели (бр. 1—5) израчунате су на основу анализе стихова од већег броја песника. Исп. у мојој књизи: Руски дв-делни ритмови I—II, Београд, 1953, таб. II 63—65 и таб. III 62—63 и напомене уз те табеле (стр. 356—358). Прелазно доба у развоју 4 ст. јамба подељено је на две етапе: од 1800 до 1814 (бр. 2) и од 1814 до 1820 (бр. 3). За 4 ст. јамб XIX века дате су такође две линије ритма: за песнике који су од неусталене инерције прелазног доба прешли на нову двочлану инерцију ритма (бр. 4) и за песнике који су од почетка свога стварања остваривали у своме стиху ту нову инерцију (бр. 5).

Од песника XX века при састављању ове табеле проучени су следећи текстови: 6—7) *Федор Сологуб*: Стихотворения, Библиотека поэта. Малая серия № 55, 1939; 8—9) *К. Д. Бальмонт*: Полное собрание стихов. Издание третье. Книгоиздательство „Скорпион“. Том первый (1909) и Том третий (1908); 10) *Ин. Анненский*: Стихотворения. Библиотека поэта. Малая серия № 54, 1939; 11—17) *Валерий Брюсов*: Избранные произведения. Том I—III. Государственное издательство. Москва—Ленинград, 1926; 18—21) *Александр Блок*: Стихотворения. Книга I—III. Книгоиздательство „Слово“, 1923; 22—24) *Александр Блок*: Возмездие. Глава I—III; 25—26) *Андрей Белый*: Стихотворения. Издательство З. И. Гржебина. Берлин, 1923; 27) *М. Кузмин*: Сети. Изд. III, Петрополис, 1923, и Глиняные голубки. Часть третья (Новый Ролла); 28) *М. Кузмин*: Глиняные голубки. Часть I—II. Изд. III, Петрополис, 1923; 29) *М. Кузмин*: Нездешние вечера. Книгоиздательство „Слово“, 1923, и Параболы, Петрополис, 1923; 30) *Н. Гумилев*: Жемчуга. Берлин, 1921; 31) *Н. Гумилев*: Чужое небо (Петрополис, 1936); *Колчан* (Петрополис, 1923); *Костер* (Берлин, 1922); *К синей звезде* (Петрополис, 1923); 32) *Н. Гумилев*: Дитя Аллаха, Петроград, 1918; 33) *Анна Ахматова*: Четки (Изд. девятое, Петербург, 1923); *Белая стая* (Изд. четвертое, Петербург, 1923); *Anno Domini* (Изд. второе, Петербург, 1923); 34—35) *Сергей Есенин*. Избранное, ОГИЗ, Москва, 1946; 36) *Федор Сологуб*: Небо голубое. Издательство „Библиофил“, Ревель; 37) *К. Д. Бальмонт*: В раздвинутой дали. Белград, 1929; 38) *З. Н. Гиллиус*: Стихи. Дневник 1911—1921. Книгоиздательство „Слово“, 1922.

Средња линија ритма 4 ст. јамба XX века израчуната је на основу анализе текстова наведених у овој табели под бројевима: 7, 9, 10, 13—17, 19—34, 36 и 38.

Поред података о распореду акцената и употреби ритмичких фигура у 4 ст. јамбу, у табели су дати и подаци о фразирању (распореду граница између акц. целина), како би се олакшало поређење структуре 4 ст. јамба XX века са стихом XVII и XIX века (у мојој књизи таб. II и III).

СТАТИСТИЧКА ТАБЕЛА

Руски 4 ст. јамб

ДЕМИНУТИВНИ ГЛАГОЛИ У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

I

Српскохрватски језик је далеко више од осталих словенских језика развио категорију деминутивних глагола. Он данас располаже разноврсним обличким средствима глаголске деминуције.

Док се у другим словенским језицима јавља деминуирање глагола помоћу три или четири глаголска префикса, а деминутивни глаголи начињени помоћу суфикса постоје — уколико уопште постоје — углавном као сасвим непродуктивна образовања, дотле је у српскохрватском језику жива могућност деминуирања и на један и на други начин, нарочито помоћу суфикса, поред још неких специјалних појава у тој области. Суфиксација глагола¹ је веома распрострањена и жива категорија, тако да се, практично, сви суфиксирани глаголи и не могу набројати.

Какав закључак можемо извући из поређења с другим словенским језицима у погледу глаголске деминуције? Данашњи руски језик, напр., веома је сиромашан у деминутивним глаголима саграђеним помоћу суфикса, а није богат ни у префиксима за грађење таквих глагола. С друге стране, он показује богатство у именичким а исто тако и у придевским деминутивима. Српскохрватски, обратно, има развијену систему глаголских деминутива, систему именичких деминутива нешто слабије развијену него руски, и релативно сиромашну систему деминутивних придева. Ово је један пример више за принцип компензације, који се запажа, напр., и у погледу развоја конјугације и деклинације у два споменута језика, а који је, уосталом, констатован на подручју индоевропских језика уопште².

¹ Под суфиксацијом глагола, као термином веома погодним за појаву о којој говоримо, треба подразумевати проширење глаголског корена суфиксом за изражавање новог модалитета радње. Код именица имамо аналоган случај, што нам и допушта употребу једнаких термина. Услед фонетског развоја и других специфичних момената суфикси именица налазе се данас често на апсолутном крају речи, док код глагола није такав случај.

² А. Исаченко, Потеря глагольных форм в русском языке, III Међународни конгрес слависта, св. 4, 56 и д.

Деминуирање речи помоћу суфикса и деминуирање њихово помоћу префикса јесу две сасвим различите појаве. Глаголи претстављају категорију речи код које су могућна оба типа модификације значења (*скакушаши—поскакиваши*), а исти је случај и код придева (*жућкаш—нажуш*) и прилога (*малко—пomalо*). Што се именица тиче, код њих се уопште, са врло мало изузетака (призренско-тимочко *појунак—већи јунак*) модификација може изразити само суфиксом.

Врло је тешко рећи да ли може да се нађе потпуна идентичност, или обратно, строга разграниченост у значењима која ова два морфолошка средства уносе у реч, у нашем случају у глагол. У оквиру истог језика идентичности свакако нема, већ и због општег начела које вреди за све језичке појаве — због брзог диференцирања тамо где би претила синонимичност. *Скакушаши* и *поскакиваши* није исто у семантичким преливима, ни у области употребе. За жива бића (напр. за врапце) пре ће се рећи да скакућу; за предмете (ако се, напр., налазе у колима која су у покрету, која се тресу) казаће се да поскакују. Ми можемо упоређивати ова два обличка средства у различитим словенским језицима. Истина је да српскохрв. *звиждуће* и рус. *посвистывает* имају једнаку семантику. Међутим *скакуће* и *поскакивает* — и поред истих морфолошких средстава деминуције као и у претходном пару — не показују једнакост: радња изречена српскохрватским глаголом претставља ситније и чешће вршење него радња руског глагола, у којем је нагласак на повремености; тако да би се *скакуће* превело пре са *прыгает*, *подпрыгивает* (иако се *скаче* преводи и са *прыгает* и са *скачет*). Из тога се могу извући два закључка: прво, посматрано из словенске перспективе, вредности суфикса одн. префикса једанпут се поклапају, други пут не. А то доводи и до другог закључка — да исти суфикси одн. префикси у истом језику не значе увек исто. Семантичка вредност везе између глаголског општег дела и средства за модификацију не може се унапред одредити, за њу нема калупа. У српскохрватском језику разлика која постоји између *скакушаши* и *поскакиваши* не понавља се код свих глаголских парова где је један глагол са завршетком *-ушаши* а други са префиксом *по-*. Елементи *-уш-* и *по-*, као ни други суфиксни и префиксни елементи, нису непроменљиви по својем значењу, зато се и не може говорити о неким подударанима или семантичким границама између једних и других. Може се догодити да у један деминутивни глагол неки суфикс унесе исту нијансу значења коју је неки префикс унео у други; сâмо

значање глагола, оно што глаголски корен пружа суфиксу или префиксу, игра не малу улогу. Једино стално разграничење јесте чињеница да је једно средство чешће, а друго ређе. У српскохрватском језику деминуирање глагола врши се у далеко већој мери путем суфиксације него префиксације, а који ће глагол стећи суфикс, који префикс, који обадва обличка средства, и шта ће та средства унети у његово значење — о томе одлучује језичка пракса, а не теорија.

Глаголима се уопште, приликом модификације њихових значења, може придати веома много значењских компонената. Док се при деминуцији именице постиже било значење умањења, било значење фамилијарнијег, нежнијег или немарнијег става према предмету, а при деминуцији придева опет само значења непотпуности особине или нарочитог става према њој, дотле се у деминутивном глаголу може постићи велики број различитих, и то међусобно доста удаљених значења. Из саме природе глаголских речи проистиче то да њихово „умањивање“ мора бити друкчије природе него „умањивање“ било именица било придева. Деминутивни глагол може значити да се радња врши кратко време, повремено а не трајно, учестало а притом с мањим интензитетом, или тренутно, иако јој је природа трајна; или се радња врши са ситнијим резултатом, ако јој је значење резултативно; или се уопште врши нека неважна радња, несавршена, недовршена, или налик на основну радњу. С друге стране су присутни и они моменти који присуствују при деминуцији других речи: посматрање радње са симпатијом или, обратно, с иронијом и сл. Све ово показује да у вези с глаголима назив „деминутивни“ треба схватити у условном, доста проширеном смислу.

С обзиром на извесну „структуралност“ (мада не у широком значењу речи) обличких средстава за глаголску деминуцију, било би можда интересантно најпажљивије водити рачуна о томе који је прелив значења створен у сваком новом образовању. Међутим, као што се већ и из реченог види, тај прелив зависи и од одговарајућег основног глагола, а не само од обличког средства. Овакав задатак пре би претстављао, дакле, предмет интересовања при изради речника, него при изради студије ове врсте.

II

Пре него што би се прешло на детаљније излагање, ваља рећи нешто и о томе шта је досада писано о нашој теми. О српскохрватским деминутивним глаголима постоји — колико нам је

познато — само једно специјално расправљање, и то у оквиру веће студије, написано пре готово сто година. У „Српској деминуцији и аугментацији“ од Ђ. Даничића (Гласник Друштва србске словесности XII, 1860) посвећен је један одељак нашем питању (стр. 491 и д.). Даничић говори најпре о промени вида као средству за деминуцију: „Глаголи могу постати деминутивни кад пријеђу из једне класе у другу. Тога ради прелазе у класу у којој им се радња α) или понавља, и тако долази подијељена на више дијелова, па цијела долази умањена тијем што се казује дијеловима“; такви су глаголи *возаши*, *носаши* и сл. β) Или постаје свршена и по томе мања од несвршене“ — то су глаголи као *зовнуши*, *сјавнуши*. „И за свршену се радњу може на овај начин још једном казати да је свршена, одакле јој долази деминуција“ — напр. *јавнуши*. — Од наведених глагола Даничићевих деминутивнима се могу сматрати само глаголи под β . Тип α — *возаши*, *носаши*, тј. итеративна образовања од трајних глагола — није деминутиван, зато што претставља пуно значење „возити“, а не смањено; зато се и не спомиње као деминутивни тип нигде више у литератури. Извесне друге адвербијалне примесе значења („тамо-амо“ због итеративности, а услед тога, можда, „без одређеног циља“, „небрижљиво“) могле су навести Даничића на мисао о деминутивном значењу. — Даље Даничић говори о деминутивним наставцима. Први је *-к-*, који може доћи до корена — промењеног или непромењеног (*гийкаши*, *зивкаши*, *мућкаши* итд.), или „послије уметка по коме се глаголи дијеле у класе, али овај наставак имамо само после *а*“ (*бацакаши*, *мољакаши*). Глас *к* „може узети преда се уметак *у*“ (*звиздукаши*). — Даничић, дакле, сматра у „уметком“, што није сасвим исправно, пошто у и *к* заједно чине деминутивни суфикс. За *-ак-* он погрешно сматра да је овде *а* тематски вокал. Он смеће с ума три ствари. Прво, ако је *а* испред *к* тематски вокал, шта онда претставља *а* иза *к*? Друго, *-ак-* се појављује у *бољакаши*, *мољакаши*, где не може претстављати тему него је очигледно суфиксни елемент. Треће, ни са Даничићевог гледишта, тј. чак и да је вокал испред *к* тематски вокал, не би било тачно да се од оних „уметака“ по којима се глаголи деле на класе, глас *к* јавља само после „уметка“ *а*. Ми имамо *возикаши* < *возиши*; само, разуме се, ни овде *и* испред *к* не треба сматрати тематским вокалом већ делом суфикса *-ик*, док је тематски вокал — вокал *а* иза суфикса. — Даље Даничић наводи сугласник *ц* (*пљуцаши*), који „може узети преда се уметак *у*“ (*живуцаши*); затим групу *цк* (*пљуцаши*),

с уметком у испред себе (*пјиуцаџи*) или „раздвојену“ уметком у (*куцукаџи*); затим $x > ш$ (*пјевуџиџи*), $хк > шк$ (*ваљушкаџи*), *ар* (*живариџи*), *кар* (*пискараџи*), *кол* (*пипколиџи*), *уљ* и *ељ* (*замошумљаџи*, *гужвељаџи*), *ињ* (*младињаџи се*), *уш* (*скакушаџи*)¹. На стр. 493 он каже: „Глаголи постају деминутиви контракцијом. Контракција се показује тим што коријену вокал постаје дуг: *лагиџи* (*лагаџи*), и што се осим тога глаголу у страниј форми узима само први слог: *мириџи* (*мирисаџи*)“. — Овде су исказане две идеје — о дуљењу кореновог вокала и о крђењу корена — обе сасвим исправне. — Даље: „Глаголи „*браздичаџи*, *главичаџи се*, *живичиџи*, *кућичиџи* нијесу деминутиви него су деноминативи од *браздица* итд.“ — Ово је сасвим тачно запажање о томе да у српскохрватском језику деминутивни глагол не може постати деноминативно, од деминутивне именице. — Најзад Даничић спомиње и ово (493): „И композицијом постају глаголи деминутиви, узимајући предлоге“: *на* (*начуџи*), *по* (*поиграџи*), *при* (*прибојаваџи се*), *про* (*проскакаџи*). Ако се не узму у обзир Даничићеве термини, и ова је констатација тачна. — На крају студије (499) Даничић укратко говори о аугментативним глаголима, који, по њему, постају само наставком *њ* пред којим стоји *е* (*дрекењаџи се*), и (*вуцињаџи се*) или у (*чамуњаџи*), а сем тога префиксима *пре* (*прешоваџи*) и *на* (*намучиџи се*). „С истим наставком видјесмо и деминутивне глаголе, али има више наставака који долазе и у деминуцији и у аугментацији; поред наставака гледа се и у каквом се смислу ријеч говори: уз поменуте се глаголе ружно мисли и кад су без овога наставка“. — И то је потпуно тачно.

Код Миклошића (*Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, II *Vergl. Stammbildungslehre*, Беч 1875; овде ће се скраћивати Микл.), у поглављу „*Lehre von der Bildung der Verbalstämme*“, налазимо грађу из словенских језика класификовану по формалним ознакама (само у вези са суфиксима). Формалне ознаке деминуције спомињу се укратко и у Маретићевој Граматици и стилистици (даље скраћено Марет.; према II изд.), као и у разним другим делима школског карактера из којих ће се такође узимати материјал.

Најновија студија Ђ. Грубора (Аспектна значења, Рад ЈА 293 и 295) не може овде послужити као предмет опширнијег приказа и полемике, пошто се у њој о деминутивним глаголима

¹ Даничић је узимао глаголе из Вукова речника, а сматрао је деминутивним све оно што је Вук означио као деминутивно.

говори у оквиру ауторових концепција о виду, а не ради објашњења њих самих. О деминутивним глаголима аутор мисли да претстављају временску разлику према основним (стр. 33 и другде) и само каткад допушта да тај факат може имати других, секундарних последица. Међутим, то није увек исправно ни у односу на глаголе деминуиране помоћу префикса, а да се и не говори о глаголима са суфиксима. — Идеја о томе да различити елементи деминуције уносе у исти глагол сваки своје значење, тачна је (стр. 49—50: у *Позвиждукаши* „основни деминутив уситњава глас, а сложени вријеме умањује“). На стр. 51 говори се чак и о аугментирању (префиксом) деминутивног (суфиксираног) глагола, што је начелно такође могућно, али је показано на исконструисаном примеру: *превошкаши*.

Даничићев ред излагања сасвим је прикладан за ову тему и ми ћемо се у даљем расправљању држати, углавном, истог реда.

III

Најраспрострањеније средство глаголске деминуције у српскохрватском језику јесте додавање глаголских суфикса на корен глагола. На тај начин били су грађени деминутивни глаголи још у прасловенско доба, али је та језичка појава остала да живи као један од архаизама само у српскохрватском и у мањој мери у другим јужнословенским језицима. Источнословенска група развила је у том погледу иновацију у виду додавања именичких суфикса на цео или окрњен глагол (тј. инфинитив), што тамо претставља лексику дечјег језика (Микл. 489 наводи за украјински *pytky, pytoňky, pyteňky, pytočky; spatky... , chodytočky... , jistoňky...* итд.; за белоруски *pički, piciňky, picičky, pičuchny; spački... , šteňki... , šchaňki... , hulačuchny* итд.; нешто слично би се могло наћи и у руском дечјем језику).

О томе да је глаголска суфиксална деминуција била општесловенска, а према томе прасловенска појава, једва се може говорити на основу забележене старе лексике, већ скоро искључиво на основу теорије, као и компарације разних чинилаца. Глаголи у својем деминутивном облику нису били бележени у старим књижевностима. Миклошићеви примери за старословенски језик (470), у одељку где се говори о интензивним и деминутивним образовањима у класи глагола на *-a*, проблематични су, што он на том месту изричито и каже; он наводи *brěčkati — ταρχεβειν* (у вези са *бркаши*), *sътъръкати — conculcare*, што доводи у везу са *tъpati — palpitare*, и још три примера који уопште не иду овамо.

Али без обзира на оскудност фактичких доказа, мора се претпоставити да је оваквих деминутивних глагола било већ у прасловенско доба. Довољно је упознати се с материјалом који даје руски речник Даља па закључити да у руским дијалектима и сада постоји доста велики број таквих глаголских образовања која у погледу облика суфикса одговарају образовањима српскохрватског језика. Општесловенско порекло глаголских суфикса потврђује се и чињеницом да су, с једне стране, морфолошки елементи глаголске и дубоко прасловенске именичке и придевске деминуције сродни — из чега се мора закључити о њиховом заједничком извору, — а, с друге стране, они су различити управо у оним моментима који би, евентуално, допуштали претпоставку да су се глаголски деминутивни суфикси развили касније, у појединим језицима, из именичких.

Сродност, може се у извесном смислу рећи и једнакост, именичких (и придевских) и глаголских суфикса указује на епоху веома живо развијеног језичког осећања да извесни гласови (поглавито глас *к* и његов дериват *ц*), сами или у утврђеним гласовним склоповима, могу служити као гласови за модификацију квалитета у различитим речима. Да ли ће неки глас или комбинација гласова развити способност *деминутивног* модификовања, која ће то комбинација бити, и у којим ће се речима она учврстити — било је питање даљег развоја, често питање самих основних речи, од којих су неке са својим суфиксима, вероватно, почињале да служе као обрасци. Тако су у тој епоси сви појмови, кадри за деминутивно модификовање, стекли поред себе нове називе, састављене од основне речи (тј. једног, непроменљивог дела њеног) и одговарајућег гласовног склопа за деминуцију. Мора се приметити да код словенских глаголских суфикса налазимо оне гласовне склопове који постоје још код заједничких балтиско-словенских именичких суфикса¹. (О томе да се при деминуирању именичких и глаголских речи користе иста средства, сведоче нам и други индоевропски језици — да споменемо латински, где имамо напр. *conscribillo* — *нашкрабаџи* према *conscribo* — *написаџи*, као *pastillus* — *лопџица од брашна* према *pastus* — *храна*, *паша* или *pasta* — *шесто од брашна*; исто тако у француском *sautiller*, *mordiller* према *sauter*, *mordre* као *flotille* према *flotte*; у немачком

¹ А. Белић, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe*, Arch. f. sl. Ph. 23, 137—138: као балтиско-словенски именички суфикси наводе се они који су у словенском дали *џкџ*, *џкџ*, *џкџ*, *џсџ*, затим балт.-слов. *џџос*, слов. *џџ* и *ична*. Елементи *-џк-*, *-џк-* > *-џс-*, *-џ-*, *-џџ-* и *-ич-* налазе се и у глаголским суфиксима.

tröpfeln, tänzeln, frägel слично као *Mädel*, а *horchen* слично као *Mädchen*). Али, с друге стране, треба истаћи да деминутивни глаголи по правилу нису деноминативна образовања изведена од деминутивних именица. У српскохрватском нема таквих случајева да непосредно од деминутивне именице постане глагол — напр. да од *ваљушка* (код Вука *globulus e farina*) постане *ваљушкаши* у одговарајућем значењу. То је тачно осетио већ и Даничић. Има само наслањања глагола (и то новијег постанка) на суфиксирани именице, напр. глагола *замошљашти* на *замошљак* или сл. Именицама и глаголима заједничка су једино сама морфолошка средства деминуције, она која можемо назвати неутралним, тј. она која нису још срасла са морфолошким ознакама врсте речи. Такво морфолошко средство је, напр., *-иш-* (у глаголима *грохиташи*, *хротишашти* — овде је споредно да ли су глаголи изразито деминутивни); међутим *-ић* постоји само у именицама, пошто оно дугује своје *ћ* именичким елементима *ј* и *ос*, којих у глаголима нема; суфикс *-ић*, дакле, не може *посишашти* у глаголу, а чињеница да га у глаголима и нема потврђује непреносивост оних морфолошких елемената који претстављају специфичност врсте речи. Даље — именички и глаголски суфикси, поред ове генетичке сродности, показују и доста разликажења, тако да постаје сасвим очигледно њихово заједничко порекло и касније осамостаљење. Један од израза осамостаљења (чији су почеци морали бити веома рани) јесте и чињеница да су у српскохрватском језику, као што је познато, именички деминутивни суфикси са елементом *ц* узели великог маха, потискујући суфиксе са *к*, док су се код глагола добро очували и суфикси са елементом *к*. — Овај принцип вреди, разуме се, само за ону епоху из које ми овде црпемо чињенички материјал: то је епоха развоја словенских језика. Ми у њој налазимо, дакле, заједничке именичке, придевске и глаголске деминутивне суфиксе и претпостављамо да врсте речи једна другој те суфиксе не позајмљују. Где су и како постали првобитни деминутивни суфикси, која је врста речи у томе имала приоритета — јер једна од њих свакако га је морала имати — питање је још много старијих језичких раздобља.

Суфиксни елемент за деминуцију стоји у глаголима увек пре обележја основе, непосредно иза корена речи.¹ Из ове чињенице

¹ Исп. Ст. Новаковић, Српска граматика, Бгд. 1894, 73: „Радњи се... може показати и мера, кад се уз наставке, који су досад показани, додају други нарочити, који ће, прионувши уз корен, давати основи значење радње у малом (деминутивно). Тога ради се корену глаголскоме, испред обичнога наставка, додају понајвише ови наставци: *к*, *ак*...”

не би било исправно изводити закључке о времену постанка деминутивних образовања, тј. сматрати да су се глаголски корени још пре удруживања са тематским вокалима могли модификовати у својем значењу, у нашем случају деминуирати. Облик *којкаџи* не сведочи о томе да је постојао коред *којк-* (*корџк-*) пре формирања и додавања основинског обележја *-а-*. Не може се тврдити да би деминутивни глаголи били облички друкчији када би хронологија у придавању обележја била обрнута, тј. да су прво настајали основни глаголски облици данашњег типа, а да се после вршило деминуирање. За основинска обележја (која су често носиоци видског значења, а понекад и других семантичких момента) обавезно је да стоје на крају, непосредно испред личних или других (инфинитивних, партиципских) наставака, чинећи с њима нераздвојну целину. Ми данас немамо доказа да је икада било друкчије. Елемент деминуције (исто тако и аугментације), ма када и ма у који глагол ушао, мора се ставити изван те целине, не крћећи је, дакле између корена и ње. Код именица, посматрано у историским перспективама, вероватно није сасвим аналоган случај: код њих се и данас може констатовати да је знак деминуције понекад био додаван иза осовинског обележја; напр.: *корабљьсь*, са наставком *-сь*, где прво *ь* можда припада основи; *вѣдѣца*, где је *ѣ* у *ѣца* такође пореклом основинско итд., што све даје материјала за каснију перинтеграцију. Код глагола је такву врсту перинтеграције немогућно претпоставити: ни *и* у глаголском суфиксу *-ик-* ни *а* у *-ак-*, а разумљиво ни вокали *е* и *у* у суфиксима *-ек-* и *-ук-* нису отргнути од глаголских основа, већ претстављају делове готових суфикса. О перинтеграцији би могло бити речи само утолико, што је можда неки суфиксни део издвојен из каквих глаголских корена ономатопејских глагола: у суфиксу *-ук-* из глагола типа *јаукнуџи* (од „јау“), *и* у *-ик-* из *цикаџи* (од „ци“) или сл. Али пошто суфикси *-ук-*, *-ик-* и др. постоје и код именица, ова је хипотеза мало вероватна.

Елемент *к* је најчешћи од свих елемената у српскохрватској глаголској деминуцији. Такав случај, као што знамо, није и код именица, код којих у суфиксима преовлађује *ц*. У немногобројним типовима деминутивних придева (са завршетком *-асџи*) *к* налазимо редовно, и то *к* иза неизмењеног корена (*зеленкасџи*, *руменкасџи*), или иза палатализованог одн. уопште измењеног кореновог сугласника (*жућкасџи*, *црњкасџи*, *луцкасџи* < *луд*); или, најзад, имамо поред *к* још неко суфиксно проширење (*жућкарасџи*).

Код глагола имамо на првом месту велики број деминутивних образовања која се од недеминутивних граде помоћу уметка *к* између корена и тематског вокала: *бајкаши* (< *бајати*)¹, *бајркаши*, *вѣркаши се*, *гѣйкаши се*, *гѣркаши*, *дѣљкаши*, *дѣркаши*, *дошуркаши*², *жврљкаши*, *забаљкаши*³, *звѣркаши*⁴, *звѣчкаши*⁵, *зѣйкаши*⁶, *изрескаши*⁷, *јѣйкаши*⁸, *кајкаши*, *кѣйкаши*, *клѣмкаши*⁹, *клѣјкаши*¹⁰, *кѣмишкаши*, *кѣйкаши*, *крѣскаши*, *куцкаши*, *лѣјкаши*¹¹, *лѣйкаши*, *љуљкаши*, *муцкаши*, *одлешкаши*, *оѣуцкаши*¹², *пѣйкаши*¹³, *пѣвкаши*¹⁴, *пѣйкаши*, *сѣйкаши*, *сѣјкаши*¹⁵, *шаласкаши се*¹⁶, *шѣйкаши*¹⁷, *шѣскаши*¹⁸, *шрчкаши*, *ударкаши*¹⁹, *цѣйкаши*, *чѣйкаши*²⁰, *чѣшкаши*, *чујкаши*, *щѣшкаши*, *шѣйкаши* итд.

Пошто глас *к* увек припада следећем, отвореном слогу, није остало трага од полугласника који се налазио испред њега. Тај полугласник је морао бити *ѣ*, пошто би, према широко прихваћеној концепцији о трећој палатализацији, група *-ѣка-* давала *-ѣса-* (палатализовање не би било спречавано гласом *а* иза *к* нити каквим укрштањима, као код именица). Овај суфикс *-ѣк-* идентичан је са веома распрострањеним словенским именичким суфиксом *-ѣк-*, за који овде не треба ни наводити примере. Да је то одиста

¹ Нана ће ти бајкати мало, па ћеш оздравити (Ј. Борјановић, Збирка речи у грађи за Речник САН).

² Вук, Рј.: дем. од *дошурати* рј.

³ Вук, Рј.; поред *забављати* у Рјечнику има *забаљати*.

⁴ Испод ока зверка (Р. Кошутић, Гозба, Бгд. 1935, 20).

⁵ Придржавајући наниз да не звечка (А. Крстић, Царигра. Гласник 1906, бр. 16).

⁶ М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Бгд. 1951, 283, међу примерима деминутивних глагола.

⁷ Вук, Рј.

⁸ Вук, Рј.: дем. од *јечати*. Код Волтиђија, Стулића и у савременом дубровачком (према РЈА) значи *муцати*. Према образовању ово је деминутив од *јечати*.

⁹ РЈА.

¹⁰ [На шапи] је као клискала сува, збрчкана кожаца (В. Петровић, Изабр. приповетке, Бгд. 1948, 404).

¹¹ Вук, Рј.; Стулић.

¹² Вук, Рј.

¹³ Вук, Рј.: деминутив од *пѣцати* у значењу *боцкати*.

¹⁴ РЈА: Тако је *zavidljivo pjevati i dr(h)tati glasom* (Раднић, 1683 г.).

¹⁵ Ристић—Кангрга, Немачко-српскохрватски речник, s. v. *lutschen*.

¹⁶ На пољу таласкају се слогови зреле пшенице (Н. приповетке, ур. Б. Магарашевић, Згб. 1951, 31).

¹⁷ Вук, Рј.: дем. од *шапати*.

¹⁸ Тескам а од моје сјекире низ просјек тихо одилази (Х. Кикић, Дјела I, Сарајево 1952, 177).

¹⁹ Он штехером такт ударка (Ј. Ј. Змај, песма Билдунг, стих 9).

²⁰ Вук, Рј.

стари суфикс, заједнички глаголима и именицама, јасно нам је из већ споменуте чињенице да би неки суфикс с елементом *к* једва могао освајати земљиште српскохрватских дијалеката у каснијим епохама, када је тај елемент био истискиван из именичких деминутивних образовања. Сем тога и други словенски језици знају за образовања са *-к-*: словеначки (*gḷȓdkati*, *dřžkati*, *zibkati*, *sēdkati*, *stōrkati* — Плетершник; њих наводи Миклошић, поред неких других, мање сигурних); бугарски (*шѣѣча*, *хрѣѣкам* — према Герову; Микл.); чешки (*dudkati*, *zobkati* — Микл.; за први глагол нема потврде код Јунгмана); пољски (*glaskać* — (Линде и Микл.; у вези с кореном *glad-*); руски (диј. *здоровкаться* — Даљ и Микл.; *кѡмкать* и *скѡмкать* — Даљ: *скомить*) итд.

Поред обичног проширења корена са *к* (< *-ѣк-*) постоје и друкчија деминутивна образовања с тим сугласником. Као што је било споменуто у вези с придевима, може и код глагола доћи до промене сугласника испред *к* (не рачунајући једначење по звучности, пошто је оно механичка промена). Тако налазимо *бушкаѣи се* (< *бухаѣи*)¹, *дѣшкаѣи се* (< *дѣзаѣи се* < *дигаѣи се*)², *смѣшкаѣи се* (< **смехаѣи се*), *ћѡскаѣи* (< *ћѡхаѣи*)³. Прва три примера показују промену једнаку по резултату првој палатализацији, а четврти промену једнаку другој палатализацији. Што се прва три примера тиче, они или њихови прототипови можда су одиста настали додавањем суфикса *-ѣк-* у време прве палатализације, када је *-chѣк-* одн. *-gѣк-* дало *-šѣк-* одн. *-žѣк-*. Трећа палатализација се овде касније није извршила из фонетских разлога, да не би дошло до блискости фрикативних елемената. Фонетско објашњење за *с* у *ћѡскаѣи* теже је наћи. И једна и друга промена је иначе честа код деминутивних и њима сродних експресивних и ономатопејских образовања у разним врстама речи, и за то не треба тражити узрока у строго одређеним гласовним законима већ у једној општој, прасловенској тенденцији умекшавања при експресији.

Следећи тип чине глаголи са проширењем *к* и променом глаголске врсте. Има много примера прелажења из седме у шесту Белићеву врсту после деминуције: *буркаѣи*⁴, *вѣркаѣи*, *гѡворкаѣи*,

¹ РЈА.

² Само с једне стране дишка се брежуљче (Ј. Ј. Змај, Певанија, Н. Сад 1882, 455).

³ Вук, Рј и РЈА дају значење *биѣи се* за оба глагола.

⁴ Та је језерска дубанца вода извртала, избургјала, т. ј. бурећи или буркајући у тло земљу однијела (Др. Франић, Плитвичка језера, Згб. 1910, 83). Треба разликовати од *буркаѣи* (РЈА, *turbare*).

дршкати, жмѝркати, жуборкати, кршкати¹, лѝшкати², лѝмкати³, лѝшкати⁴, љушкати⁵, љушкати⁶, мѝркати, нушкати, њушкати, сјѝркати се (< сјѝрѝти се)⁷, слѝнкати, шѝшкати се⁸, ћѝркати⁹, црнкати се¹⁰ итд. Из прве врсте у шесту прешли су после деминуирања глаголи грѝшкати, јѝшкати.¹¹ Има и примера промене врсте (прелаза из седме у шесту) комбиноване с изменом сугласника испред *к*: вѝћкати¹², врћкати¹³, мућкати. У сва три случаја извршено је јотовање кореновог сугласника *ш* (одн. *д* > *ш*), или — тачније речено — извршена је промена идентична са јотовањем, која није изазвана присуством гласа *ј* већ је настала као напред спомињани израз експресије. Не би било исправно тумачење да су глаголи типа вѝћкати, мућкати даљи, деминутивни ступањ развоја итератива *воћати, *мућати < води-ати, мути-ати. Јер шта би у том случају било врћкати, деминутив [од] вршеши а не од врћати? Зашто не бисмо имали и *вошкати (*вожкати < *вожати < вози-ати)? Итеративних образовања са таквим сугласничким изменама има, и њих у нашем језику прати и старо дуљење вокала (-ваћати, -важати); али од таквих итератива нису позната деминутивна извођења.¹⁴

¹ Вук, Рј.

² Оне што обично, тек од жбуна до жбуна, леткају (В. Петровић, Препелица у руци, МС 1950, 124).

³ Вук, Рј.

⁴ Ту нађе једног старца гдје сједи и лошка ватру (Н. Прип., ур. Магарашевић 6).

⁵ РЈА: код Стулића и у народним песмама хрватским.

⁶ Дуго сам пекмез кухала, па опет мало љутка (Ј. Борјановић, Сарајево, Грађа САН).

⁷ Сјеркају се струке о рамена (О. Утјешеновић-Острожински, Недјељко II изд., Беч 1882, 53). У свануће, истом се почело од истока сјѝрѝти (Ј. Билбија, Бос. Грахово, Грађа САН).

⁸ М. Стевановић, о. с. 283: од *шѝши се*. Код Вука у другом значењу, код Ристића—Кангрѝ има у значењу *шѝши се*.

⁹ Вук, Рј.: дем. од *ћариши*.

¹⁰ Црнкају се по гори зеленој | Црне капе кроја бугарскога (О. Утјешеновић-Острожински, о. с. 52).

¹¹ Вук, Рј.

¹² Вук, Рј., али није означен као деминутиван.

¹³ Вук, Рј.: као дем. од *вршеши*.

¹⁴ Поводом деминутивних глагола од глаголских корена који се свршавају на дентал, исказао је своје мишљење А. Вајан, La dépréverbation en slave: serbo-slavate rănjăti, Билтен Института за румунску лингвистику 15, 59—61. Његова идеја да се дентал испред *к* избегава није исправна пошто имамо *јѝшкати*, *нушкати* и сл. В. ЈФ 18, 322—323.

Чињеница да се у наведеним случајевима догађа прелаз у шесту глаголску врсту, по својим морфолошким особеностима најтипичнију врсту за итеративе, даје и одговор на питање — зашто уопште настаје промена врсте. Из досадашњих примера, као и из онога што ће се даље изнети, види се да су прави деминутивни глаголи, саграђени путем суфиксације, по својем видском значењу најчешће итеративи или блиски итеративима, уколико нису касније перфектизовани уношењем основинског обележја *ну* (или префиксацијом). У деминутивности глагола нема ничег што обавезује на прелазак у итеративност; *певати* у значењу „тихо певати“ могло би бити исто толико неитеративно колико и *певати* (тј. „певати гласно“). Али између деминутивности и итеративности постоји веза о којој ће се у IV одељку говорити опширније. Значење тихог или било како „умањеног“ вршења радње повлачи за собом и значење повремености, тј. учесталости. Није учесталост оно што се жели исказати деминутивним глаголом, али се она јавља као пратилачко значење, и у том случају за њу се налази и формални израз. Јасно је да припадање шестој врсти, а такође и прелазак у њу, чиме се то припадање још и потенцира, боље испољава итеративност, уколико она постоји у глаголском значењу. Када, дакле, глагол помоћу суфиксације постаје деминутиван, онда и итеративност, створена напореда, тежи да добије свој облички израз. Ово није никакво безизузетачно правило. Али ми видимо велики број примера са суфиксалним изразом деминутивности и основинским вокалом *а* као изразом итеративности. Тематизовање са *а* је општеусвојени, још прасловенски израз итерације, и само се глаголи са завршетком *-ати* могу данас осећати као недвосмислени итеративи; стога је сасвим разумљиво превлачење деминуираних глагола у шесту глаголску врсту. Једино се у том смислу може говорити о „наставку“ или знаку *-ка-* за глаголску деминуцију.

Елемент *к* налазимо и испред тематског обележја *-ива-* (много ређе *-ава-*) у оним глаголима који су после префиксације таквим тематизовањем враћени у несвршени вид: *докаскíвати*, *дошуркíвати*¹, *заваркíвати*², *завиркíвати*, *задиркíвати*, *залујкíвати*, *зайишкíвати*, *извиркíвати*, *омицкíвати*³, *ослинкíвати се*⁴, *провиркíвати*,

¹ РЈА: Цио дан сам то и то му дотуркивао, а он дочекивао (Богдановић, Лика).

² Вук, Рј.: дем од *заваравати*, према Броз—Ивековићу и од *заваривати*.

³ Вук, Рј.: дем. од *омицати*.

⁴ Вук, Рј.: *облизивати се*. Према РЈА значење је управо деминутивно. Јамбрешић има *ослинивати*.

прокаскíвати, *уишкíвати* итд. За извесне глаголе тог типа не може се утврдити да поред њих данас постоји одговарајући недеминутивни глагол (без елемента *к*). Поред неких од наведених, такви су још *замуцкíвати*, *засшáјкíвати*, *ослушкíвати*, *оћушкíвати*, *полешкíвати*, *прижељкíвати*, *прислушкíвати* итд. — У групу оваквих глагола Маретић (349) ставља и *жѣљковаши*, за који каже да је „изведен од *жѣљкаши*, који се не говори“.

Несвршени глаголи на *-ива-* одн. *-ава-* пре деминуирања, тј. без елемента *к*, показују данас, углавном, карактер обичне трајности а не итеративности, иако су сви глаголи са основом *-ива-* и *-ава-* пореклом итеративи. Уметањем *к* они постају с једне стране деминутиви, а с друге стране наново им се појачава итеративно значење, што опет доказује везу између те две категорије.

За овај тип деминутивних глагола (*докасиваши*) тешко је рећи да ли су они првобитно постајали деминуирањем трајног глагола (тематизованог помоћу *-ива-* одн. *-ава-*), тј. *докасиваши* > *докасиваши*, или је процес текао обрнутим правцем, тј. да је настајало имперфектизовање деминутивног глагола: *докаскаши* > *докасиваши*. Пошто, с једне стране, у многим случајевима недостају глаголи типа *докасиваши* (напр. **засшáјиваши* према *засшáјкиваши*), а, с друге стране, недостају и многи глаголи типа *докаскаши* (напр. **засшáјкаши*), о сукцесији се не може говорити са сигурношћу. Глаголи типа **засшáјиваши* могли су постојати и касније нестајати у суседству сродних по значењу одговарајућих деминутивних глагола (у типу **засшáјиваши* често је извесна деминутивност већ била постигнута префиксом, напр. *провириваши*, што их је чинило још синонимичнијима с типом *провиркиваши* и утицала на њихово истискивање из језика). Нешто је теже замислити постојање а затим нестајање некада распрострањене категорије типа **засшáјкаши* или **уишкаши*, од које би постајало *засшáјкиваши*, *уишкиваши*; јер глаголи перфектизовани префиксом (*уишашаши*, *покуцаши*, *провириши*), уколико треба да се деминуирају, услед своје перфективне природе најчешће се деминуирају проширењем са ну (*покуцнуши*) а не са *к*. Глаголи типа **засшáјкаши*, **уишкаши* могли би постајати и друкчије — префиксирањем претходно деминуираног трајног глагола (*ишкаши* > **уишкаши* као *куцкаши* > *покуцакаши*); међутим таква је могућност, изгледа, наступала ретко, с обзиром на семантику већине префикса. — Из свега тога излази да је лакше замислити процес *докасиваши* > *докасиваши*, *уишиваши* > *уишкиваши* него *докаскаши* > *докаскаши*, **уишкаши* > *уишкиваши*.

Треба споменути још и то да је глас *к* стекао толику распрострањеност као знак глаголске деминуције, да се њиме каткад замењује и крајњи коренов сугласник, чиме се сам корен крњи. Пример *јавкаши* (*се*)¹ < *јављаши* (*се*) није сасвим сигуран, јер је тај деминутивни глагол могао постати проширењем корена *јав-*. У глаголу *шрејкаши* < *шрејшаши* може бити опет проширење корена *шрей-* који се, међутим, као такав у српскохрватском не јавља, већ претставља само општи део у коренима *шрејш-*, *шрејеш-*, *шрејер-*. Глагол *сикити*² је пример крњења корена, замене другог кореновог *с* са *к*, уз промену глаголске врсте, овог пута уз прелаз из пете врсте у седму, о чему такође даље (VI одељак). — Аналогија овој појави замењивања кореновог сугласника сугласником *к* може се наћи код именичких деминутива и хипокористика. Тако се у српскохрв. од *Михаило* гради *Мика*, од *Радомир*, *Радован*, *Раде* или сл. — *Рака*; у белорус. од *зерно* деминутив је *зёрко* (А. Белић, о. с., Atch 23, 163) итд.

Елемент *к* јавља се као средство за глаголску деминуцију, сем у заједници са *џ*, још и у склоповима *-ак-*, *-ек-*, *-ик-* и *-ук-*. Ниједан од ових склопова није данас распрострањен код српскохрватских деминутивних именица, али су сви они, осим *-ек-*, добро познати другим словенским језицима као именичка деминутивна обележја. Тако се *-ак-* (*-'ак-*) јавља као знак деминуције у белоруском, *-ук-* (*-'ук-*) у источнословенским језицима уопште, док је *-ик-* широко распрострањено деминутивно обележје свих словенских језика, па делимично и јужнословенских (у словеначком *-ik* и *-ika* се јављају као деминутивни суфикси). Гласовни склоп *-ок-* не појављује се ни као именички ни као глаголски суфикс.

Деминутивни глаголи са суфиксом *-ак-* јесу: *бацакаши* (*се*), *бежакаши*, *бољакаши*³, *варакаши* (*се*)⁴, *вођакаши*⁵, *возакаши* (*се*), *куцакаши*⁶, *мољакаши*, *паракаши*⁷, *праћакаши* *се*⁸, *сељакаши* (*се*),

¹ Вук, Рј.

² Ристић—Кангрга. Вероватно из деџег језика.

³ Нога гди гди бољака (К. Пејчић, Викентиј Присниц, Н. Сад 1839, 166).

⁴ Ето нам шуме за лејима, косовица у њој суди, па ... варакаћемо се, бранити се (Б. Топић, Прџлом, Бгд. 1952, 349).

⁵ Наводи Миклошић у паралелном речнику словенских језика, s. v. *поваживаць* (< *водитиць*).

⁶ Куцака сат негде у углу (М. Марковић, Преглед 1928, 49—50, стр. 27).

⁷ РЈА: мало, слабо парати, управо дем. према *параши*.

⁸ РЈА: исто што *праћаше се*, али у дем. смислу.

*урлѣкаши*¹ итд. Као што се види, и у оваква образовања улазе глаголи који приликом деминуције мењају глаголску врсту, што не морамо више истицати засебно. Промену сугласника коју запажамо у *водиши* > *вођакаши*, *молиши* > *мољакаши*, *селиши* > *сељакаши* не треба тумачити на тај начин што би се претпоставило уношење целог *води-*, *моли-*, *сели-* (са темом *и*) у деминутивни глагол (*моли-ак-аши* > *мољ-ак-аши* > *мољ'-ак-аши*). Говорили смо већ да деминутивни суфикс не стоји у глаголима иза тематског вокала; и овде је, очигледно, једина глаголска тема друго *а*. Промењени сугласник је резултат навике да у деминуцији долази до умекшавања сугласника (као у *бољакаши* и као у *врћкаши*, *мућкаши*), а такође и аналогije према случајевима где испред *а* сугласник по правилу трпи јотовање — у итеративима типа *умољаваши*, *пресељаваши*, а затим и у неким имперфектима код којих, као што је познато, такође има каткада аналошког јотовања испред гласа *а*.

Глаголи са деминутивним суфиксом *-ак-* имају једну заједничку значењску компоненту — специјалан став говорника према радњи коју он претставља као немарно, неспретно вршену, или као радњу која заслужује извештан презир. Таква семантичка нијанса вероватно претставља траг прасловенских прилика код деминутивних глагола: малобројни руски глаголи тог типа (данас већином без одговарајућег основног глагола) указују на присуство исте нијансе: *балѣкатъ*, диј. *варѣкатъ* (има и диј. *врѣкатъ* у истом значењу, према *вратъ*), *жугѣкатъ*, *путљѣкатъ* (Микл. и Даљ).

Од образовања са суфиксом *-ек-*, која су врло ретка, споменућемо *брљѣкаши*², *шѣрбѣкаши*³ (без одговарајућег основног глагола). У глаголу *шѣрмѣкнуши се* *-ек-* је додато на корен *шѣрм-* али значење није деминутивно. Суфикс *-ек-* нема ни своје одређено значење ни иоле раширенију примену; он се може додати, ради појачања експресије, на неки глаголски или други корен. Поред тога треба напоменути да је у питању можда рефлекс старог *-ѣк-* у којем се — из било ког разлога — није извршила трећа палатализација. Оно што се зна о *-ѣк-* као именичком суфиксу (претвореном у *-ѣс-* осим у неким дијалектима), допушта претпоставку о првобитној деминутивности тог суфикса.

¹ Ристић—Кангрга.

² Ристић—Кангрга.

³ Вук, Рј.

Суфикс *-ик-* налазимо у *бури́каши*¹, *вози́каши* (*се*), *дихикаши*², *џласикаши*³, *урли́каши*, *џури́каши*. За *урликаши* би се могло помислити да је деноминатив од *урлик* (као што, у истом смислу, није извештан постанак глагола типа *грохоташаши*, *џвркушашаши*, затим *звиздјукаши*, *фијукаши* и још неких). — Исти суфикс налази се у рус. *пили́кать*, у буг. *брџни́кам* = *брџкам* (Геров) и сл.

Нешто је многобројнија група глагола са суфиксом *-ук-*, али се код њих данас примећује застаревање, поред тога што су неки од њих творевина старог лексикографа Стулића. Такви су глаголи: *бајукаши*⁴, *баџукуши*⁵, *блејукаши*⁶, *брџукуши*⁷, *вијукаши*⁸, *возукаши*⁹, *гламазукаши*¹⁰, *говорукаши*¹¹, *грохотукаши*¹², *гурукаши*¹³, *дељукаши*¹⁴, *жвашукаши*, *звиздјукаши*, *кашљукаши*¹⁵, *крадукаши*¹⁶, *куцукаши*, *лешукаши*¹⁷, *љуљукаши*¹⁸, *мирукаши*¹⁹, *џевукаши*²⁰, *џуху-*

¹ Вода бурика из пукла суда (Л. Грђић-Бјелокосић, Речи из Босне и Херцеговине, Грађа САН).

² Дихикали, пухукали, гледали... (уста, нос, очи у загонци; Бос. Вила 1893, 278).

³ РЈА; *џласаши* = *џламшешаши* код Белостенца и Стулића.

⁴ И првог дана почела је да им бајука обичну медвеђу песму (Забавник, Крф 1917/18, 13, стр. 12); у овом примеру може бити дем. од *бајашаши*. У примеру: Ништа луђе него бајукати оно чему се не спава (прев. И. Секулић, Књижевност јуни-јули 1946, 174) — имамо русизам. Српскохрв. *бајашаши* (*џајашаши*) значи само *сјавашаши*.

⁵ Пољуби јој њедра, па се опет баџукуи (Б. Будисављевић, С личне груди, МХ 1913, 41).

⁶ РЈА: код Стулића дем. од *блејашаши* (Ђ. Николајевић, Речи из Далмације и Херцеговине, Грађа САН).

⁷ Фра Илије на вечери није, | Он је заран нешто брџукуо | И залио неколико пута (Хрв. н. пјесме од. 1 књ. 1, изд. МХ, 122); значење је *чалабрунуши*, *брунуши*. *Брџнуши* у том значењу није забележено, али *брџнуши* јесте, а *брџкаши* и *брџкаши* се мешају.

⁸ Heulen (J. J. Змај, Грађа САН).

⁹ Миклошић, Паралелни речник s. v. *поваживаць* (< *возиць*).

¹⁰ РЈА: дем. од *гламазаши*, код Стулића.

¹¹ РЈА: Делабела, Волтићи, Стулић.

¹² РЈА: код Стулића. „Управ је дем.“; често грохотати.

¹³ А код њега Тале седијаше, | У десно га раме гурукаше (Вук, Н. пјесме VI, изд 1899, 333).

¹⁴ РЈА: према Стулићу *leviter laborare... leviter caelare*.

¹⁵ РЈА: в. кашљуцати; у наше вријеме.

¹⁶ РЈА: код Стулића.

¹⁷ РЈА: код Стулића.

¹⁸ РЈА: код Стулића.

¹⁹ РЈА: дем. према *мироваши*, тј. помало мировати. Само код Стулића, непоуздано.

²⁰ РЈА: код Стулића, а и данас у Лици.

каши¹, росукаши, чајукаши², чејукаши³, чијукаши⁴, шешукаши⁵. Са изменом *-шш-* > *-шч-* : *пишчукаши*⁶. (Тренутни глаголи наведени су у недостатку примера за трајне). Код неких глагола на *-укаши* не можемо одредити да ли су деминутивни или деноминативни према именицама на *-ук* (*звиздукаши*). Неки други глаголи постају или деноминативно или од ономатопејских и сличних корена: *пијукаши*, *фијукаши*, *цијукаши*.

Глаголски суфикс *-ук-* (*-'ук-*) јавља се и у ђруском језику, напр. *мазіюкатъ*. За глагол *баіюкатъ* тешко је рећи да ли садржи суфикс *-ук-*, пошто се у њему налази реч *баю* (јавља се, додуше, и као *бай*). Према њему или каквом сличном глаголу могу поставјати и други глаголи експресивног карактера са истим суфиксом, у дечјем и у фамилијарном језику.

О елементу *к* треба још додати да се он често појачава другим деминутивним суфиксима који се стављају испред или иза њега, а које ћемо наводити у даљим излагањима. Појава суфикса *-цк-*, *-уцк-*, *-чк-*, *-кар-*, *-рк-*, *-шк-*, *-ушк-* говори о томе да се само *к* престаје осећати као довољан знак деминутивности (мада је он начелно увек то), те да се мора појачавати. Разуме се да би се могло рећи и обрнуто — да су се ти други суфикси појачавали додавањем суфикса *к*. Формално посматрано то би у већини случајева тако и било: од *пѣвуцаши* касније би постајало *пѣвуцкаши*, као што је, можда, напр. од некадашњег **човечуљ* постајало *човечуљак*, а у руском од некадашњег **рученя* — *рученька* итд. Ако су каснијим срашћивањима и добиване недељиве целине, као *-уљак* или *-енька*, сукцесије у грађењу је некад морало бити, и природно је претпоставити да се у њој ишло према крају речи, тј. путем *-уљ* > *-уљак*, *-еня* > *-енька*, *пѣвуцаши* > *пѣвуцкаши*. Али с обзиром на то да је *к* најраспрострањеније, а према томе и најстарије средство деминуције, као и на то да глаголски суфикси *-ц-*, *-уц-*, *-уш-* (нарочито суфикси с елементом *ц*) претстављају иновацију у српскохрватском језику, јасно је да је тип *пѣвуцаши* настао у време када је већ постојало *пѣвкаши* или *пѣвукаши*. Према томе и *пѣвуцкаши* мора бити новије — и оно, заједно са *пѣвуцаши*, претставља поја-

¹ В. пример у напмени 2 на стр. 61.

² РЈА: код Стулића, непоуздано.

³ Вук, Рј.: као дем. од *чејашши*.

⁴ РЈА: код Стулића, непоуздано.

⁵ Иш, пауне, шаропере, | Не шетукај, не бабукај (Ј. Миодраговић, Народна педагогија у Срба, Бгд. 1914, 105).

⁶ РЈА: пиштати, звиздати. У Далмацији.

чање за ослабљено *певкаши*. У образовањима типа *пискарашти*, *пуцкашашти* налазимо и формални одраз накнадног појачавања суфикса *-к-*.

Помоћу елемента *к* граде се и многобројни глаголи експресивног и ономатопејског карактера. У њима се понекад користе глаголски и други корени, који живе и у другим речима, а понекад само узвици или гласовни склопови који ван оваквих глагола не значе ништа. Захваљујући завршецима *-каши*, *-акаши*, *-икаши*, *-укаши* такви глаголи често изгледају и облички и семантички као деминутивни. То су напр. глаголи *ћушкаши* (*шушкаши*), *ућушкíваши* који носе у себи извесну деминутивну нијансу иако немају поред себе никаквих одговарајућих по значењу недеминутивних глагола; *цђњкаши се* (с палатализованим сугласником испред *к*) који такође није деминутиван ни према једном глаголу, али ипак показује карактер „мале вредности“ означене радње. Слично томе налазимо *дрнкаши* (*дрњкаши*; можда има везе са *драшти*, *дирашти*?), *жѣвкаши*¹, *шушкаши*, *цујкаши*, *швићкаши*, *шушкаши* итд.; *блесакашти се*² у вези са *блѣскашти се*; *блесíкашти*³, *бурликашти*, *циликашти*; *пијукаши*, *фићукашти* итд. О старини таквих образовања сведочи општесловенски карактер неких од њих (*ричкаши*, *гучкаши*).

О глаголима са деминутивним елементом *к* у различитим склоповима треба рећи још и то да понеки од њих може имати промену и по петој врсти (тј. као *плакашти*, *плачем*). Таква је појава међу њима ретка, пошто се карактер итеративности, који је својствен деминутивима, боље одражава у презентским наставцима са вокалом *а*.

На другом месту по многобројности налазе се деминутивни глаголи с елементом *ц*. Као што је већ било споменуто, и глаголска деминуција придружила се општем смеру српскохрватске деминуције те је развила и нове творевине са сугласником *ц*. Ову тенденцију налазимо изражену и код придева, у једној специјалној категорији: *здрав-здравциш*, *нов-новцаш*. Други словенски језици (изузев словеначког) не знају за проширење са *ц* у глаголима. Миклошић наводи само један пољски глагол *skalicać* (475), којег нема код Линдеа.

Док именице и придеви познају суфикс *-ѣс-*, а сем тога именице имају и веома распрострањен суфикс *-ic-* (поглавито у

¹ Вук, Рј.

² Сваки [војник] посебице блесака се са својом спремом кроз зелено грање (Наоружани народ, прев. Љ. Балтић, Бгд. 1904, 209).

³ РЈА, из старих речника.

ж. роду, у облику *-ица*), глаголи, осим ове две варијанте, имају и трећу, и то веома честу и данас живу — на *-уц-*. Суфикс *-уц-* је свакако постао по аналогiji са архаичнијим *-ук-*, јер се друкчије постанак гласа *ц*, због недостатка фонетских услова, у овој групи не може претпоставити.

Тип деминутивних глагола са *ц* разликује се од типа глагола са *к* по томе што се додавање тог гласа на неокрњен корен догађа веома ретко. Можемо навести глагол *бунцаџи* који је пореклом од истог корена од којег је и *бунџи* (*се*). Однос између та два глагола као деминутивног и недеминутивног данас не постоји. Нађен је и глагол *љубџаџи*¹ < *љубџи*, који је непоуздан. Уопште, таква образовања нису у духу језика и она нису успела да потисну образовања са *к* од истих глагола. У словеначком она постоје (напр. *skâkcati*).

Далеко чешћу појаву претставља замена гласом *ц* последњег кореновог сугласника — махом задњенепчаног или зубног. Код примера замене зубног сугласника сугласником *ц* мора се имати у виду да историски посматрано ово уопште не мора бити замена него старо додавање *ц* иза *џ* одн. *л* > *џ*, после којег су се *џ* и *ц* стопили. Без промене глаголске врсте налазимо овакву деминуцију у глаголима: *брџаџи*², *вијуцнуџи*³, *гљџаџи*⁴, *гљџаџи*, *гџаџи*, *кџаџи*⁵, *кљџаџи*, *лџнуџи*⁶, *пљџаџи*, *шмрџаџи*, *шмуцнуџи*⁷ итд. (Тренутни глаголи наведени су у недостатку потврда за трајне). Са преласком у шесту глаголску врсту из других: *баџаџи*⁸, *бџаџи*⁸, *врџаџи се* (< *врџеџи се*), *гаџаџи* (< *гаџиџи*), *гњџаџи* (< *гњџи*), *грџаџи*⁹ итд. — Појаву сличну овој налазимо и код именица где се у деминутивима и хипокористичима

¹ РЈА: код Стулића.

² РЈА: дем. од *бркаџи*.

³ Вук, Рј.: дем. од *вијукнуџи*. Вук ... ће ти рећи: „Е, та ја ћу само мало у под вијуцнути“ (Бос. вила 1890, 140).

⁴ Глацати и мацати (Вл. Ардалић, Буковица, Зборник ЈА 5, 8).

⁵ Каца крвца низ добра путаља, | Салива се коњу низ копите (М. Шуњић, Н. јуначке пјесме, Сарајево 1925, 71).

⁶ РЈА: дем. од *лазнуџи*. Ристић—Кангрга: в. *лизнуџи*.

⁷ Ја да ћу шмуцнути мимо њ, а он се смијуцу (Б. Будисављевић, С личке груде 142).

⁸ Оба од *бџи*, тј. од *бџ-* (Вук, Рј.). Коренов вокал у *баџаџи* узет је из *баџаџи*; не може се са сигурношћу тврдити да је *баџаџи* дем. од *баџаџи*.

⁹ РЈА: дем. од *греџи*. Само код Рељковића, али *грецнуџи* има и из новијих извора. Посијече ли се? Нијесам не, него се само мало грецну(х) (Богдановић, Лика).

јавља *ц* као замена кореновог сугласника или једног дела корена уопште: *Наца* (< *Нада*, *Надежда*), *Пеца* (< *Пера*, *Петар*) и сл.

Глаголски суфикс *-иц-* нађен је у глаголу (*за*)*п̄рњати се* > (*за*)*п̄рњцаши се*¹. Деминутивна функција тог глаголског суфикса није жива, као што је данас, уосталом, случај и са деминутивним *-иц* (за мушки род) у српскохрватском језику.

Проширење основног глагола са *иц*, и даље још са *к*, претставља данас једно од најживљих средстава глаголске деминуције. Наводимо овде како оне глаголе који остају у истој, тј. шестој врсти после деминуције, тако и оне који прелазе у шесту врсту: *геђуцаши*, *гребуцаши*, *дрљуцаши*², *живуцаши*, *кашљуцаши*, *крађуцаши*, *лавуцаши*³, *лагуцаши*⁴, *мируцаши*, *обзируцаши се*⁵, *п̄вучаши*, *пијучаши* (*пијуцаши*), *свешључаши*, *седуцнуши*⁶, *смејучаши се* итд. Према именици *магла*, а у наслону на *маглиши* (*одмаглиши*), направљен је глагол *магљуцаши*⁷. Чест је у употреби и глагол *палуцаши*⁸, који претставља варијанту према *палџаши*, без одговарајућег основног глагола. — И словеначки језик зна за ово проширење, напр. у глаголу *skakúcati*.

За глаголе са суфиксним елементом *ц* карактеристично је да се паралелно јављају и са суфиксном групом *цк*. Скоро сви споменути глаголи могли би се завршавати и на *-цаши* (*гљџцаши*, *гучкаши*, *кљуцаши*, *пљуцаши*; *баџкаши*, *бџкаши*, *врџкаши се*, *гџкаши*, *гњџкаши*, *грџкаши*; *геђуцаши*, *гребуцаши*, *живуцаши*, *кашључкаши*, *крађуцаши*, *мируцаши*, *п̄вучаши*, *пијучаши*, *смејучаши се* итд.). И више од тога. Неки глаголи који се ређе или уопште никако не јављају (и можда се нису ни јављали) само с елементом *ц*, појављују се са *цк* у сасвим обичној употреби — ма какав био положај тога *цк*: додавање у оквиру групе *ицк* или замена кореновог сугласника том групом; напр. *брљуцаши*, *гљџкаши* (*се*),

¹ Вук, Рј.: оба са значењем *бацакаши се* (о мазги). Постоји именица *п̄рњиц* = *бацакање*.

² РЈА: код Стулића, непоуздано.

³ Без одговарајућег недеминутивног глагола, али вероватно према *лајати* (корен *лав-* у *лавез*). У потоку бијела куца лавуца (пракљача) („Караџић“ год. 1900, 156).

⁴ Као што се види, он је лагуцао малко (М. Ракић, Превод „Јадника“ IV, Бгд. 1904, 132).

⁵ Ал' се муза обзируца, изговара, тражи (Ј. Ј. Змај, Куза, стих 3).

⁶ Јесте ли волели да мало седуцнете увече, онако до сабаха (Република, Бгд. 30. XII. 1952, 374).

⁷ Магљуца, студи и прокапљује (Р. Кошутин, Земља бола, Бгд. 1929, 87).

⁸ Палуцају шарани кратким гујавичастим брчићима (Х. Кикић, Дјела 345).

грѣцкаѣи, дремѣцкаѣи, дрмѣцкаѣи, жмируѣцкаѣи, кѣцкаѣи, клѣцкаѣи, лѣтѣцкаѣи, лизѣцкаѣи, мигѣцкаѣи (мигѣцкаѣи)¹, ѣлѣцкаѣи, прѣдѣцкаѣи², резѣцкаѣи, сѣцкаѣи (сѣцѣи данас са друкчијим значењем), сѣнеѣцкаѣи³, сѣрѣцкаѣи, шѣиѣцкаѣи итд. То показује да сложени суфикс *-цк-*, а нарочито, као што се из многобројности примера може видети, суфикс *-уцк-*, претставља данас распрострањеније средство деминуирања него само *-ц-* (или *-уц-*), поред тога што је сада живље и од *-к-*.

Понекад се може осетити мала семантичка разлика између истих глагола проширених суфиксима *-ц-* и *-цк-*. Глаголи који имају *-цк-* каткад показују већу деминутивност у поређењу са глаголима који имају *-ц-*, што је и природно због двоструког знака деминуције. У глаголима са *ц* деминутивност је некад само у томе што је радња претстављена као неважна и повремена, не много честа. Такве нијансе можемо запазити у *гѣцѣи*, *кашлѣцѣи*, *ѣвѣцѣи*, *ѣијѣцѣи* и др. Одговарајући глаголи са *-цк-* (*гѣцкаѣи*, *кашлѣцкаѣи*, *ѣвѣцкаѣи*, *ѣијѣцкаѣи*) претстављају управо деминутиве од таквих значења. Код глагола *гѣцѣи*, *свѣтлѣцѣи* се деминутивност према основном значењу данас уопште није њихова главна семантичка црта. *Гѣцѣи* се удаљило од *гѣзиѣи* и значи гавити на специјалан начин, по специјалном тлу. *Свѣтлѣцѣи* се је светлети бледом, далеком, можда и треперавом светлошћу, и само је у том смислу деминутив од *свѣтлѣи*; ма како нека свећа била мала, ако она гори јасно и близу, за њу се неће казати да се светлуца. А *гѣцкаѣи* и *свѣтлѣцкаѣи* се су деминутивна образовања од ових глагола.

И са суфиксом *-ц-* одн. *-цк-*, као и са *-к-*, граде се глаголи од неких гласовних склопова који се не садрже у другим, недеминутивним глаголима. Када су у питању завршеци *-цѣи* одн. *-цкаѣи*, у корену се често налазе ономастопејске речи које се и саме свршавају на *ц*, тако да *ц* у тим глаголима уствари није истог порекла као *ц* деминутивно, само што се глагол, захваљујући формалноме склопу, осећа као деминутив. Такви су глаголи *звѣцкаѣи*, *кѣрѣцкаѣи*, *шѣрѣцкаѣи*⁴ и сл. Без ближних етимолошких веза са дру-

¹ Жуто јој се око смеје, | Па мѣгѣцка испод жбунка (Р. Кошутѣи, Иде млади мај!... Бгд. 1932, 10).

² Дијалекатски пример: Сипѣ-ми, мѣже, кашу на-рамо, пѣ-чу-ја и-прѣдѣцкам и-да-лизѣцкам (М. Станојевић, Сев. тимочки дијалекат, СД36 2,432).

³ Кад с брда ветар мало наиђе, | Зашкрипи зграда, јѣчи, стеѣуцка (Р. Кошутѣи, Земља бола 24); с обзиром на дактилске завршетке стихова за песника је то, можда, глагол *стеѣуцкаѣи*, *стеѣуцкаѣи*.

⁴ Од корена *trqs*. О том глаголу и сличним речима писао је А. Белић у приказу Маретићеве Граматике I, ЛМС 200, IV, 184 и д.

гим речима су глаголи *жа̀ца̀ши* (*се*) — са кореном који је у *жалац*, *жаока*, затим *звџа̀ши*, *зџа̀ши* итд. Ради веће изражајности уметнуто је *џ* у глагол *офр̀ка̀ва̀ши се*¹: *офр̀џ̀ка̀ва̀ши се*².

Елементи *к* и *џ* придају глаголским речима по правилу увек извесно деминутивно значење, били ти елементи сами или у комбинацијама с вокалима или у међусобној комбинацији. Постоје и други сугласници који могу деминуирати глаголско значење: такви су *р*, *ш*, *х* одн. *ш*, *л* одн. *љ*. Али се они јављају у малобројнијим суфиксима, и притом је број глагола у којима такви суфикси стоје ограничен; са неким вокалима они граде и обичне експресивне, пејоративне или какве друге суфиксе. То указује на дуже задржавање структуралног, празног карактера ових суфикса, у поређењу са суфиксима који садрже *к* и *џ*. За гласове *ш*, *х* > *ш* и *л/љ* знамо да су у словенској заједници могли служити као именички деминутивни елементи, док је сугласник *р*, у споју са *а* и *у*, постао доста изразито аугментативно и пејоративно обележје у српскохрватском језику, а служи за речи са значењем презира и потсмеха и у пољском и у источнословенским језицима. Међутим развитак значења код истог суфикса у деминутивном и аугментативном правцу није тешко разумети; в. о томе А. Белић, о. с., *Arch. f. sl. Ph.* 23, 145 и д.

Гласовни склоп *-ар-* служи за модификацију глаголског значења, и то не за праву деминутивну, већ за означавање семантичког прелива немарности, безначајности радње, нетипичног вршења њеног. Отсуство деминутивног значења огледа се и у томе што глаголи са *-ар-* (као и други с елементом *р*) не теже сви да се мењају по најтипичнијој итеративској, а према томе и најтипичнијој деминутивској, шестој глаголској врсти, већ их има доста са променом по седмој. Такви су глаголи: *бунџ̀ара̀ши* (< *бунџа̀ши*)³, *живџ̀арѝши*⁴, *клатџ̀арѝши* (*се*), *ландџ̀арѝши*⁵, *лудџ̀арѝши*⁶, *џуџ̀арѝши*⁷, *шрџ̀арѝши* (< *шрџѝши*)⁸, *џрџ̀арѝши*⁹, *шчеџ̀арѝши*¹⁰ итд. Глагол

¹ РЈА: врзати се око кога, удварати се.

² Брица (као кочи се на титулу и офрџива се око девојака) (И. Округлић, Сапурица и шубара II, Н. Сад 1870,67).

³ РЈА.

⁴ Вук, Рј.: vivere misere, као и *живоџарѝши* и *живуџа̀ши*.

⁵ РЈА: исто што и *ланда̀ши*.

⁶ Вук, Рј.: у I изд. vide *лудџа̀ши*, у II као дем. од *лудџа̀ши*.

⁷ Вук, Рј.

⁸ Брабец, Храсте, Живковић, Граматика хрв. или срп. језика, Згб. 1952, 159: трговати по мало.

⁹ Вук, Рј.: lineeas ducio, пошто нема *џрџа̀ши*. РЈА: као дем. према *џрџа̀ши*.

¹⁰ Марет. 342: *шчеџарѝши* исто што и *шчеџа̀ши*.

*живошáриши*¹, данас чешћи од *живáриши*, направљен је од корена *живош-* а не *жив-*, као одговарајући недеминутивни *живеши*. У књизи „Историја српскохрватског језика“ књ. II св. 2: Речи са конјугацијом, 75—76, проф. Белић сматра да су глаголи на *-ара-* уствари пејоративни (*живáриши*, *живошáриши*, *клатáриши*, *шржáриши*, *шчѐйáриши*), што стоји у вези с пејоративношћу именичког *-ара-*; а да је деминутивно само *-к+ара-* (*сеткáриши*, *шрчкáраши*). Према мишљењу проф. М. Стевановића и једни и други глаголи су пејоративни (Грамматика српскохрватског језика 283).

Код овог суфикса, као и код једног од следећих, *-еш-*, и ретког *-ол-*, налазимо удруживање с елементом *к* на тај начин што се *к* ставља испред другог суфикса а не иза њега, дакле *-караши*, *-кешаши*, *-колиши* — а не *-аркаши*, *-ешкаши*, *-олкаши*. С обзиром на изразиту деминутивност сваког образовања на *-каши*, ову сукцесију треба тумачити као избегавање да глагол буде типично деминутиван, а таква семантичка намера огледа се већ и у самом избору суфикса *-ар-* (одн. *-еш-* или *-ол-*). Према томе, стварањем *лешкáраши* од *лѐшкаши*, с једне стране, задржава се нешто од деминутивности која се осећа у *лѐшкаши*, али се, с друге стране, помоћу два обличка момента — помоћу потискивања гласа *к* с краја према средини и увођења суфикса *-ар-* — постиже друго значење, значење „безначајности“ радње. Такви су глаголи *живкариши*², *лешкáраши* / *лешкáриши*³, *лешкáраши* / *лешкáриши*, *лујкáраши*, *пискáраши*, *пуцкáраши*, *сеткáриши*, *шрчкáраши* / *шрчкáриши* итд. Глагол *чејукариши*⁴ направљен је од деминутивне варијанте *чејукаши* а не *чѐйкаши*. Глагол *жевкáриши*⁵ је од *жѐвкаши*, према којему нема друкчијег глагола, без *к*. *Бушкáраши*⁶ је деминутив од *бушиши* > *бушкаши* али није у вези и са *бушкаши* < *буха*. *Бичкáраши* је створено помоћу суфикса *-кар-* према именици *бѝч*, без посредства одговарајућег глагола. *Зевкáриши*⁷ је образовање од *зѐваши*, данас са преносним значењем. *Пушкáраши* (*се*) је направ-

¹ Брабец, Храсте, Живковић (159): „Живјети непотпуним животом; онда: биједно“.

² Само ако имаш ијоле изгледа, да можеш' бар известно живкарити, до болџг живота (М. Јакшић, у књ. М. Костића, Преписка Ђ. Јакшића, Бгд. 1951, 114).

³ Тичице божје... цвркућу и лектарају (К. Цветковић, Превод приповедака, Бгд. без год., 8. — Док сам... као лептир од цвета до цвета леткарио (Ђ. Рајковић, Бршљан год. I, Н. Сад 1885, 21).

⁴ РЈА: само код С. М. Љубише.

⁵ Вук, Рј.

⁶ РЈА.

⁷ Вук, Рј.: *bequem leben*.

љено од именице *пџшка*, те је његов глаголски суфикс *-кар-* само привидан, али значењска компонента, коју ствара цео завршетак, одговара ономе што налазимо код других глагола с њиме.

Видимо да код суфикса *-ар-* и *-кар-* нема строге поделе између глагола шесте и седме врсте, пошто се чак и исти глаголи могу мењати и на један и на други начин. Код глагола шесте врсте преовлађује значење радње и њеног понављања, а код глагола седме врсте — стања и његовог континуитета, мада то ни изда-лека није неки утврђени закон.

Као што је већ речено, и код глагола са *-кар-*, као и код оних где се комбинују елементи *к* и *ц*, запажа се двојство семантичких прелива које одговара двојству суфиксних елемената. Тако *лукџкароши* значи тихо лупати („*лукџаши*“), али донекле неправилно, у неједнаким временским размацама или неједнаком јачином; слично и код *пџцџкароши*. *трџкароши* значи да су трчања брза, кратка („трџкања“), али притом и неједнака, „неорганизована“; итд.

И други вокали се спајају са *р* стварајући глаголске суфиксе. Суфикс *-ур-* даје деминутивно значење глаголу *дрџтуриши*¹ (< *дрџаши*). Можда се слично може рећи и о суфиксу *-ор-* у глаголу *чџкорџши*² ако је у њему одиста већа деминутивност у поређењу са *чџкаши*. Међутим глаголи *гџндорџши*³, *дџндорџши*³, *крџкорџши*⁴, *њуњорџши*⁵, *шрејџериши*, *шејџриши* се⁶ експресивни су, сваки на свој начин, захваљујући својим основним значењима, и пошто су суфикси овде само историска а не стварна величина, они у глаголе не уносе никакве деминутивне елементе. Поред ових образовања основни, непроширени глаголи не постоје, али се ипак и овде о склоповима *-ор-*, *-ер-*, *-ир-* може говорити као о склоповима суфиксног порекла, и Миклошић их тако и третира. — Врло је старо образовање *жмџриши/жмџриши*, са старом метатезом сугласника у корену, у којем се првобитно налазило *тиг-*, *тџг-*; суфиксни елемент *р* да се утврдити и овде. — Судећи по глаголима као *шрејџериши* (буг. *шрејџерџ*), *жмџриши/жмџриши* (рус. *жмурџть*), *шџморџши* (словен. *šumŕiti*, *šumŕeti*), *кошџраши*

¹ Голи и бџси, они су цо сву ноћ дрџтурили у рововима (Б. Ђопић, Пролом 718).

² Вук, Рј.: дем. од *чџкаши*.

³ Вук, Рј.: оба с истим значењем *unverständlich dahersommen*.

⁴ Вук, Рј.: као дем. од *крџаши*.

⁵ Вук, Рј.: мрмлати.

⁶ Вук, Рј.: исто што шепурити се.

(словен. *kotúrati*, корен *кош-*; у оба језика може бити и деноминативно) и сл., сугласник *р* као саставни део глаголских суфикса претставља стару појаву. Спорадична деминутивност таквих суфикса разумљива је ако је посматрамо као даљи развојни ступањ опште структуралне функције њихове.

Елемент *р* удружен с другим сугласницима добива вокалну природу. Тако од глаголског корена *чеј-* имамо образовање *чејрџаши*, које означава ситно, притом неумешно или неуредно вршење радње. Слично је и значење глагола *чејрљашти*¹, које се фонетском страном својом ослања на *пљашти*. Као образовање са *-рљ-* може се сматрати и *кошрљашти*, са старим кореном *кош-*, само што је овде сложени суфикс данас без икакве функције модификовања глаголског значења. Најзад, сложени суфикс *-рц-* налазимо у *којрцаши се*, у вези с кореном *кој-* али данас без деминутивног односа према *којаши*; извесна деминутивност сопственог глаголског значења у овом глаголу изражена је захваљујући завршетку *-цаши*.

Сугласник *ш* јавља се са функцијом деминуирања у групи *-уш-*. Суфикс *-уш-* познат је у словенским језицима као деминутивни суфикс именица и придева. То видимо по траговима који су очувани у српскохрв. *Милушин*, *Драгушин*, по руским (и источнословенским уопште) образовањима типа *Малют(к)а*, *Висют(к)а*, пољским придевима типа *taluty* итд. Словеначки зна за деминутивну функцију тог суфикса и у глаголимз: *skakùtati*.

Примери за српскохрв. глаголе су: *блекушашти*², *жвакушашти*, *клепушашти*³, *кукушашти*⁴ *пискушашти*, *скакушашти*, *сркушашти*, *сшругушашти*⁵, *хрипушашти*⁶, *шкрипушашти*, *шћипушашти*. Са суфиксом *-уш-* често се граде глаголи са значењем неког звука, од ономаатопејских и других гласовних склопова, од којих се понекад граде и именице са завршетком *-уш-*, тако да се не може тачно утврдити да ли су глаголи деноминативни или изведени од корена паралелно с именицама: *гугушашти*, *црвкушашти*, *шајушашти*, *шкргушашти* итд. Баш у овим случајевима деминутивност готово уопште не постоји.

¹ РЈА; наводи и већина старих речника.

² РЈА: дем. од *блекаши*. Око ње се јање вије, | Те скакуће и блекуће (Вук Н. Пјесме 6, 346).

³ РЈА: дем. од *клејашти*, само код Стулића. У истом значењу наводи и *клепушиши*, пример из 19 в.

⁴ РЈА: дем. од *кукаши*.

⁵ Узео кутлачу па по казану... стругуће (Н. прип. ур. Магарашевић 108).

⁶ За гомилом су ступали и хрипугали бангави старци (Б. Ђопић, Пролом 374).

У глаголима са суфиксом *-еш-* деминуција се осећа само онда кад је испред *-еш-* присутан и деминутивни елемент *к*: *звекѣшаши*¹, *йуцкѣшаши*. Глагол *шушкѣшаши* удаљио се по значењу од *шушкаши* и тиме изгубио деминутивност. *Блекѣшаши* (< *блѣкаши*), *гњевѣшаши* (према корену *гњав-*), *звекѣшаши*, *клејѣшаши* имају само у минамалној мери или уопште немају деминутивне боје. Отсуство деминутивне функције у том суфиксу утолико је разумљивије што он ни у вези с именицама данас није деминутиван, него чак обрнуто, служи као жив аугментативан елемент (у сложеном наставку *-ешина*). Код глагола аугментативност није у толикој мери изражена, мада се осећа у извесним случајевима. Именичком суфиксном значењу *-еш-* у данашњем српскохрватском језику ближе је глаголско суфиксно значење *-еш-* словеначког језика; тамо имамо глаголе *drgetáti*, *prsketáti*, *zvenketáti* и др., које Миклошић назива интензивнима (459), напомињући притом, потпуно исправно, да је интензивне и деминутивне глаголе понекад тешко разликовати.

Други суфикси са сугласником *ш* једва да долазе у обзир као чиниоци деминуције. Глаголски корен се понекад проширује самим гласом *ш* (< *št*), и то проширење води глагол пре у аугментацију него у деминуцију (*гракшаши*, *звѣкшаши*, *клѣйшаши*, *кркшаши* итд.). Нијанса „скраћивања“ радње, мада пре са појачањем него са смањењем њеног интензитета, налази се у глаголу *дѣхшаши*.² Овај суфикс, у малобројним примерима где се он јавља у другим словенским језицима, уноси или интензивно значење или такву нијансу која се више не може означити као нека одређена модификација основног значења. — Сличан је случај и код глаголских проширења *-аш-* (*грохашаши*³, *шакѣшаши*⁴ и неколико других), *-иш-* (*гройшаши*⁵, *гурйшаши*, *кламишаши*⁶, *хройишаши*⁷ итд.) и *-ош-* (*сканошаши*⁸, *шойошаши* итд.), који нису ретки ни у осталим словенским језицима, и имају тамо сличне, углавном недеминутивне преливе значења.

Не одвајајући строго једне од других треба посматрати суфиксе с елементима *х* и *ш*. Не може се рећи да је суфиксно *ш*

¹ Изазивајући једноличан звекетајући шум (Ј. Барковић, Синови слободе, Бгд. 1950, 124).

² РЈА: дем. од *дихаши*, од 17 в. Вук, Рј. има *дикшаши*.

³ РЈА, из 18 в.

⁴ Вук, Рј.: шакама бити.

⁵ РЈА.

⁶ Вук, Рј.: објашњење за *кламишаши* 1) је исто као за *климаши*.

⁷ РЈА: хропити.

⁸ Микаља: saltare.

увек постајало од *x*, у положајима где је било услова за прву палатализацију или јотовање. Као што смо већ спомињали, у експресији, у чију област спада и деминуција, долази до варијаната и деривата који се не могу тумачити фонетским претварањима.

Елемент *x* свакако је био некад раширен као именичко и придевско деминутивно средство у словенским језицима. Међутим код именица је његова деминутивна функција још у прасловенско доба почела слабити, што се види из чињенице да је он, као деминутивни формант, готово увек повезан са елементом *k* или *j*, тако да су данашњи деминутивни наставци са *x* продужеци не простих већ сложених наставака *-šykъ* (< *-chykъ*), *-šьko*, *-uška*, *-uša* и сл. Непроширени суфикси са *x* усмерени су ка аугментативности или пејоративности (рус. *шепёха*, слично и у пољском), у чему има, наравно, и изузетака. Придевски деминутивни суфикси са *x* сачували су своју природу: тако имамо српскохрв. *лагахан*, *малахан*, словен. *polagahen*, рус. *белёхонький*, пољ. *bieluchny* итд.

У српскохрватској глаголској системи сачувани су доста слаби трагови деминутивне природе гласа *x*. Према *лакнущи* осећа се као деминутивно *лакнущи*¹, које се може тумачити или фонетском променом (*kx* > *x*) или заменом кореновог елемента *k* гласом *x*, што нам је као принцип већ познато из ранијих излагања, а што се у вези с овим гласом може наћи и у другим врстама речи (рус. *махонький* < *маленький*). Занимљив је глагол *сјакшиши се*,² у којем је *x* инфиксног порекла, док присуство следећег *-ши-* претставља неку не сасвим јасну аналогију. (Јавља се и варијанта *сјакшиши се* у истом значењу, са инфиксним *k*). Није сигурно да је исти случај и код глагола *слухшиши*, за који Вук каже да је „као деминутив од слушати“ и који, према томе, може имати *x* и из корена. Међутим у таквом случају већа би вероватноћа била да *x* нађемо претворено у *ш*.

Елемент *ш*, дериват гласа *x*, налазимо као део суфикса најчешће у заједници с вокалом *у*, што је истоветно с појавом деминутивног *-уш-* код именица и придева. Тако имамо *пешушши* (*пешушши*) *се*, које не претставља по значењу праву деминуцију према *пешниши се*; глаголи *комушши*, *перушши*, *покорушши се*, *погушши* (*се*) сведоче само о суфиксу, али не и о његовој функцији деминуирања. *Певушши*, глагол седме врсте због неитеративног карактера, јесте деминутив. Постанак групе *-уш-* у глаго-

¹ Чисто му лакну на души (Ј. Веселиновић, Борци, Бгд. 1889, 58).

² Вук, Рј.: исто што *сијати*.

лима може се тумачити вршењем прве палатализације у некадашњим глаголима на *-ich-iti*, или издвајањем из касније варијанте *-ушк-* (< *-ich-ьк-*).

Група *-уш-* се чешће појављује проширена са *к*, и тада је деминутивност јасно изражена: *брљушкаћи*, *ваљушкаћи се*, *љуљушкаћи* (*љуљушкаћи*) итд. Постоји и група *-шк-* као деминутивни суфикс, можда издвојена из *-ушк-*, а можда настала као проширење некадашњег *-ш-* са *-ьк-*. Њоме се најчешће замењује коренов сугласник, слично као у рус. *карман* > *кармашек*. Тако налазимо: *бршкаћи*¹ (< *брљаћи*¹, *кѡшршкаћи* (*се*)² (< *кошрљаћи*). Глагол *рйшкаћи*³ постао је од *рйши* проширењем и превођењем у шесту глаголску врсту. Група *-ишк-* појављује се у *комйшкаћи*⁴, *сманйшкаћи*⁵. И *-иш-*, као и *-ишк-*, јавља се у именичким и придевским деминутивним суфиксима. Постоји и група *-ош-*, као замена за *-ор-* у глаголу *мрмошићи*⁶ према *мрморйши*. — Утисак деминутивности ствара група *шк* у глаголу *мршкаћи*⁷, премда тај глагол нема према себи недеминутивну варијанту и претставља деноминатив. Ни именица од које је он изведен није за данашње језичко осећање деминутивна, иако је, вероватно, изведена од *мрежа* додавањем *-к-*.

Суфиксни елемент *х* познат је другим словенским језицима у њиховим глаголским категоријама, међутим не као изразито средство деминуције. Словеначки језик зна за глагол *boléhati*, који значи боловати, затим *sopihati* (тешко дисати), *prisopihati* (доћи тешко дишући), *udrihati* (снажно ударати), које Миклошић означава као интензивне. У пољском има *dobruchać* (Микл. 475); руском и пољском је заједнички глагол *колыхать* одн. *kołuchać* од корена *кол-*. У чешком Миклошић налази глаголе у које је *х* унело аугментативно значење. Он наводи и сличне по семантици руске глаголе *глотыхать*, *склелыхать*, *скатыхать* (474; има код Даља); постоје и други глаголи за које се не може тврдити да су аугментативни (напр. *болтыхаться* < *болтаться*).

¹ Бршка по пепелу, а устима пуха и увлачи (И. Војновић, Дубровачка трилогија, Згб. 1902, 99).

² Вук, Рј.

³ То су хиљаде кртица које су неуморно, и дан и ноћ ришкале под земљом и подривале терен... капитализма (Д. Поповић, Архив КПЈ 4, 230).

⁴ Вук, Рј.: дем. од *комишаћи* које претставља варијанту према *комићи*.

⁵ Вук, Рј. Свакако у вези са *смањйши*.

⁶ РЈА.

⁷ РЈА: правити мрешке, тј. наборе (Лика).

Последњи суфиксни елемент који се може сматрати бар минимално продуктивним у овој категорији речи, јесте глас *л* одн. *љ* у комбинацијама с разним вокалима. У нашој грађи сугласник *л* нађен је само у заједници с вокалом *о* (*пййколиши*, *чђшколиши*¹), као проширење у већ деминуираним глаголима (*пййкаши*, *чђшкаши*). Са јављањем глаголског *ол* можемо упоредити придевско *ол* у *мрколасџ*. Сугласник *љ* је у овој функцији распрострањенији и налази се у различитим суфиксима. Ни за *љ* не треба тражити порекло искључиво у фонетским процесима.

Глас *љ* налазимо, прво, без удруживања с вокалима, додуше само у глаголима који проширени њиме не стичу деминутивно значење: *бркљаши*², *вршљаши се*³, *мушљаши* и др. Оваква служба гласа *љ* потсећа нас на функцију коју *л* одн. *л'* има у придевима, напр. у рус. *вертлявый*, чеш. *křiklavý* или доњолуж. *smrdlav*. Он не аугментира, али изразито и не деминуира оне елементе основног значења који се при оваквим образовањима модификују, него им само придаје већу изражајност. — У суфиксу *-уљ-* деминутивно значење је понекад јасно изражено: *певуљиши*⁴, *смејуљиши се*⁵, *трчуљиши*⁶. У глагол *шишуљаши* < *шишиши*⁷ овај суфикс не уноси деминутивност (према Вуку), а у *перуљаши* он је једна од варијаната, напореда са *-уш-* и *-уш-* (*перушаши* и *перушашти* имају то исто значење⁸). Глагол *замомчуљиши*⁹ је само у извесном смислу деминутив од *замомчиши*; у његовој основици лежи именица *момчуљак*. Исто тако и *замошуљаши*¹⁰ није само од *замошаши* и није у речнику означено као деминутив од тог глагола, већ је пре врста деноминатива од *замошуљак*. *Змијуљаши*¹¹ је експресивно образовање које треба „визуелно“ да претстави извештан покрет одн.

¹ РЈА.

² Стаде бркљати и превртати по свим џеповима (прев. Ст. Винавер, Доживљаји доброг војника Швејка III, Бгд. 1949, 64). Очигледно у вези с *бркаши*, које има и такво значење.

³ Вук, Рј.: као дем. од *вршјети се*.

⁴ Послије подне, наравно сит, пјевуљи до ноћи (Д. Трбуховић, цит. у Ј. Лакатош, Међу велеиздајницима, без ознака, 80).

⁵ А њему од тога мило па се стално смејуљи нечему (Д. Ђосић, Далеко је сунце, Бгд. 1952, 479).

⁶ Чекају, чекају, кад ето ти трчуљи пртином дијете (Н. прип. ур. Магарашевић 223).

⁷ Вук, Рј.: даждети (Ц. Г.).

⁸ Вук, Рј.

⁹ Замомчуљени... дјечаци почињу помало пијуцкати (Х. Кикић, Дјела 104).

¹⁰ Вук, Рј.

¹¹ Змијуљају усијане трачнице железнице (Х. Кикић, Дјела 165).

изокренутост, слично као и *змијугаши*, направљено према *вијугаши*. Глаголски суфикс *-уљ-* појављује се у том глаголу такође у наслону на именички, и то у речима *змијулица*, *кривуља* и сл. — Скоп *-уљ-* као знак деминуције налазимо данас у српскохрватским придевима типа *дугуљаси* (*дугуљаш*), *крушуљав*, у пољским именицама као *babula*, *matula* (мамица), сличним руским деминутивима, бугарским придевима као *грџуљав* итд. — Група *-ељ-* може претстављати глаголски суфикс, али једва да уноси деминутивна значења у нове глаголе као што су *бекџиши се*, *бркџиши*¹, *гужвџиши*, *шейџиши*²; без ближе везе с неким одговарајућим глаголским коренима су *кревџиши се* (*крив-?*), *пенџиши*. Са овим суфиксом може се упоредити именички суфикс *-ељ-* који налазимо у *сшаркеља*, *ђакелеља*, које претставља аугментатив. Није право деминутивно средство ни суфикс *-ољ-*, сем можда у глаголу *мигољши се*, који има значење ситног кретања; међутим и сам глагол *мигаши* у значењу кретања садржи исту нијансу. *Врџиши се* и *мџиши се* су глаголи према којима нема основних глагола, али се у оба садржи значење „малог“ кретања, више у првом него у другом глаголу. *Пџиши* је у речнику Ристића—Кангрге стављено напредо са *пџиши*. — Суфикс *-ољ-* постоји као именички деминутивни формант: у српскохрватском налазимо његов траг у *пџољак*.

Код глагола с елементом *л*, и онда кад им је значење блиско деминутивности, примећујемо колебање између шесте и седме глаголске врсте. С обзиром на оно што је речено о значењима тих глагола уопште, ово отсуство одређивања за шесту врсту потпуно је разумљиво.

И у другим словенским језицима елемент *л* игра донекле улогу при грађењу глагола. У словеначком се додавањем *-lj-* (без вокала) гради доста велики број експресивних глагола од којих се многи морају окарактерисати као деминутивни: *bežljati*, *ječljati*, *nosljati*, *pihljati*, *rezljati*, *skakljati*, *smehljati se*, *šumljati* итд. (наводи Микл. 470, 471; проверено код Плергершника). Пољски и чешки језик имају глаголе код којих је корен проширен са *-l-*, међутим значење није деминутивно; што се руског језика тиче, у њему се, у деџем и фамилијарном изражавању, могу чути спонтано саграђена образовања са *-ул'*, проширена гласом *к*, типа *хрпџљкати* < *хрпџети*.

Остали глаголски суфикси уопште не пружају могућности за продуктивно деминуирање, и ми ћемо их овде поменути само ради употпуњења излагања.

¹ Тек ми почело дијете бркџати (Ј. Борјановић, Босна, Грађа САН).

² Вук, Рј.

Глас *с* у групи *-ас-* даје семантику слабог остварења глаголског значења у глаголу *белдсаџи се*; у наслону на њега направљен је глагол *свиџласаџи*.¹ Група *-ес-* налази се у *шејсесаџи*² које значи *шејаџи* или *шејкаџи*; група *-ис-* у *сојисаџи*³. У глаголу *џласаџи*⁴ (< *џламџеџи*) завршни део корена замењен је самим *с*, при чему је у сасвим малој мери постигнуто значење умањења. По угледу на неки именички или придевски суфикс (*мрска* = бора, *рескаџи* према *рескаџи*, *резаџи*?) унето је *-ск-* у глагол *набракаџи*⁵ (< *набраџи*).

Група *-чк-*, иначе честа у именичкој деминуцији у неким словенским језицима, налази се у глаголу *брчкаџи* (у вези са *брчиџи*, *бркаџи*, *бркнуџи*, *брџнуџи*, *брљаџи*; степен деминутивности, па чак и тачне нијансе значења у овим глаголима доста је тешко одредити); затим у *гњџкаџи* (у вези с глаголским кореном *гњеш-*), *џрчкаџи* (у вези с *џрљаџи*). Два последња глагола показују изразитију деминутивност. — Ваља приметити да је деминутиван и распрострањени словеначки глагол *спџлчкаџи* према *спџти*.

Глагол *џућкаџи* је у вези с кореном *џух-*; *џуџиџи* (исп. и *џуџиџи се*) можемо сматрати некадашњим основним глаголом према деминутивном *џућкаџи*.

Значења глагола *кривудаџи* према корену *крив-* (исп. *кривудав*), сличног њему *врлудаџи*⁶ без ближе везе са каквим глаголским кореном, затим *брљугаџи се* (исп. *брљуг*), *вијугаџи* (исп. *вијуга*), *змијугаџи*⁷, као и *брљужаџи се*⁸, могу бити окарактерисана као значења која поред осталих прелива показују и деминутивност, тј. мали интензитет, мале „димензије“ онога што на било који начин лежи у основи глаголске семантике. Суфикс *-уг-* постоји у словенским језицима као именички суфикс за експресију, и ми неке од наведених глагола, слично глаголима на *-уџаџи*, можемо тумачити и као деноминативе.

¹ Микл. 474: у значењу светлети, блистати.

² Ја онако шепесајући преко чистине као немоћан богаљ, а Тоби скачући као хрт (прев. Р. Шоварија, Таипи, Згб. 1952, 62).

³ Микл. 474; према *сојиџи*; има код Ђ. Николајевића, Далмација и Херцеговина, Грађа САН.

⁴ РЈА: код Белостенца и Стулића. Има и даље образовање *џласикаџи*.

⁵ РЈА: код Делабеле и Стулића.

⁶ Вук, Рј.

⁷ Завукли се у људска тјелеса па се колутају, змијугају (А. Цесарец, За новим путем, Згб. 1946, 24).

⁸ Крај цесте опази ће се орао брљужа у води (Српске нар. приповетке, скупио М. Кордунаш, Згб. 1936, 28).

Група *-из-* налази се у *шварѝзашѝ*, које бележи Вук, а које Граматика Брабеца, Храста и Живковића (159) објашњава „сваки час отварати, затварати врата“. Ретки именички суфикс *-изъ* нема деминутивно значење у словенским језицима.

Постоји још једна мала група глагола са елементом *н* одн. *њ*, у разним гласовним склоповима, али се ни за један глагол те групе не може рећи да показује јасније знаке деминутивности, иако се ови сугласници у извесним именичким суфиксима јављају као знаци деминуције — у другим словенским језицима, а у траговима и у српскохрватском (*Милан, Милун, Милена, Драгиња*; суфикс *-ања* је пејоративно-аугментативног карактера). Додуше, за неке од ових глагола речници тврде да су деминутиви или блиски деминутивима. Међутим данашње језичко осећање их као такве не оцењује; у сваком случају уколико они и имају каквог експресивног значења, то је махом значење нечег непријатног, што заслужује презир, и оно преовлађује у њима. То су глаголи: са *-ењ-*: *дрекѝњаши се*¹; са *-ињ-*: *вуѝњашѝ се*², *младѝњашѝ се*³, *ѝламињаши*⁴, *ѝлачињаши*⁵, *чамѝњаши*⁶; са *-оњ-*: *шобѝњашѝ*⁷; са *-уњ-*: *чамуњаши*. — Даничић је те глаголе, као што смо видели, сматрао аугментативним.

На крају одељка о суфиксима морамо споменути, мада сасвим узгредно, појаву извесног гласовног прилагођавања при избору суфикса које се састоји поглавито у дисимилацији. При додавању суфикса језичко осећање је опрезно према вокалима корена и суфикса: избегава се њихово понављање, тако да би се, напр., од *чуѝашѝ* тешко направио деминутив *чуѝукаши* или *чуѝуцкаши* а од *жмиришѝ*—*жмирикаши*. Наравно, ово не претставља правило већ само тенденцију. Сличне појаве (дисимилацију сугласничког елемента) налазимо у грађењу хипокористика од личних имена, а и у неким другим случајевима суфиксације.

О акцентима суфиксираних глагола могло би се говорити у оквиру акцентолошког испитивања суфиксних образовања уопште. Материјал који је овде дат може претстављати прилог таквом испитивању. Од онога што тај материјал пружа битно је ово:

¹ Вук, Рј.: као дем. од *дречошѝ*.

² Вук, Рј.: као дем. од *вући се*; Броз—Ивековић: као *вући се* крадимце и полагамо.

³ Вук, Рј.: исто што и *младишѝ се*.

⁴ Живе паметне очи у којима гори, у којима пламиња — те сјајне очи паметно гледају (Х. Кикић, Дјела 83).

⁵ Вук, Рј.: исто што и *ѝлакашѝ*.

⁶ Вук, Рј.: упућено на *чамуњаши* које је као деминутив од *чамешѝ*.

⁷ Вук, Рј.: упоређује са *шобошашѝ*.

ским језицима и до удаљавања језика једних од других у погледу коришћења суфиксне грађе.

IV

Други начин модификовања глаголског значења јесте сростање глагола са извесним префиксима, што ставља целу појаву у веома удаљену прошлост, уствари исто толико удаљену колико је удаљена епоха словенског префиксирања глагола уопште, а с тим у вези и настанка словенског вида. Постоји неколико префикса који служе за деминуирање.

Чињеница је да тако саграђени глаголи, некада деминутивни, данас у многим случајевима нису више изразито деминутивни, па нису чак ни у живој употреби (напр. рус. *дуть* > *поддуть*); поред таквих глагола типичне деминутиве претстављају они њихови парњаци који су после перфектизовања враћени (у нешто познијој прасловенској епоси) изменом основе у имперфективни вид (*поддуть* > *поддувать*)¹. То показује да се деминутивно значење у новијим периодима развијало и учвршћивало кроз нова средства на једној од старина датој бази. Важно је, међутим, споменути да сам овакав принцип деминуирања — додавање извесног префикса, без обзира на евентуалне последице које могу настајати у системи вида — ипак мора бити још индоевропски. Ми га видимо, напр., и у латинском језику, где налазимо *subrideo* — смешкати се, *subsilio* — поскакивати, *subtimeo* — прибојавати се. Ту је, уствари, исти префикс *sub-* — *под-*, који служи и за деминуирање глагола у словенским језицима, и то у чистим народним образовањима (напр. рус. *поддувать*), тако да о позајмицама или калковима не може бити говора.

На овом месту наилазимо на питање вида код словенских деминутивних глагола, тј. на већ спомињану везу између деминутивности и итеративности.

Говорили смо да прави деминутивни глаголи, који су настали суфиксацијом, углавном теже да стекну основу на *-a-*, а то ће рећи специфично итеративску основу. То не смемо тумачити тако, као да итеративност појачава или санкционише деминуцију, него само као већ готово присуство итеративности у деминуцији, које треба изразити основом на *-a-*. Додуше, у самој итеративности, на први поглед, нема ничег што би било потстицало било спре-

¹ А. Меје, *Le slave commun*, Париз 1934, 296 и д., назива тај тип „les imperfectifs dérivés“ и објашњава њихов настанак потребом да се имперфектизују глаголи који су захваљујући префиксу постали перфективни.

чавало да она буде средство за деминуирање глаголског значења, и уопште њена веза с деминутивношћу није сама по себи јасна. Иако би по логици ствари виšekратно понављање радње, „мултипликација“, пре требало да ствара неку врсту аугментативности, док би деминутивна била она радња за коју је нарочито истакнуто да је свега једанпут, и то можда у једном тренутку извршена, то би било тако кад би глаголска деминуција лежала само у краткоћи, а аугментација у дужини трајања радње. А ми знамо да „деминуирати“ радњу уопште не значи скратити је или моментализовати, мада понекад значи и то. Радња се може посматрати и као понављана (*пољуљиваши*) и као једнократна (*љуљнуши*), и у оба случаја она може бити деминутивна према основној. Али само с једном разликом: у итеративном глаголу деминутивност мора бити изражена и каквим другим средством које и јесте носилац деминутивности: у горњем примеру (*пољуљиваши*) њу ствара префикс *по-* а не итеративска основа; док у другом случају сам измењен вид, основински наставак *-ну-* који претставља тренутност, даје глаголу значење умањености, о чему даље.

Чињеница је да деминутивни глаголи показују тенденцију да се сврставају међу итеративне, док се супротно не може рећи — сама итерација не води глагол у деминуцију (школски примери за учестале глаголе: *скакушаши*, *поскакиваши*). Језичко осећање је стога тако навикнуто да у формалној итеративности тражи деминутивност, да је тај факат чак навео Даничића да *носаши* и *вбзаши* сматра за деминутиве; док такве итеративне глаголе као *свишташи* или *записиваши* нико не може ни у заблуди сматрати деминутивним баш зато што се они данас више не осећају као итеративни.

Услед чега све то долази, зашто су напр. од *скакаши*, који је уствари обичан трајни а не учестали глагол, оба његова деминутива, и *скакушаши* и *поскакиваши*, изразито учестали глаголи? На то питање није сасвим лако одговорити. Самим тим што се даје модификација радње, што су скокови обележени, претстављени на неки начин — овде као ситни, — скренута је пажња на сваки појединачни скок много више него у глаголу *скакаши*. *Скакаши* не значи толико *правиши скокове*, *понављаши скокове*, колико кретати се на нарочити начин. То доводи и до могућности квалификовања овом глаголском радњом, тако да „скакавац скаче“ може значити карактеристику начина кретања тог инсекта. Међутим *скакушаши* баш значи *правиши скокове* (ситне) и реченица „скакавац скакуће“ ствара претставу о одређеном скакавцу који се премешта тамо-амо у (малим) скоковима у време када се о томе

говори. Разуме се да то не може бити објашњење свих случајева. Али из оваквих случајева (као што су *скакаши*, *бацаши*, *јецаши* и сл. са њиховим деминутивима) итеративност деминутива ширила се и на друге случајеве. Итеративност је, понављамо, последица деминуирања а не средство да се оно постигне. У правом смислу речи последица код глагола *скакушаши*; и тај глагол, пошто му је корен проширен са *-уш-*, није добио облик *скакушеши* или *скакушшиши*, како би могао, већ облик на *-аши* као изразиту итеративску формацију, те је постао и формални итератив. Код глагола *поскакиваши* итерација је била испрва неминовна, пошто је свако имперфектизовање помоћу измене основе пореклом итеративизовање. Али је итеративно значење могло и избледети, као код *записиваши*, само што се то није догодило услед повезаности деминутивног и итеративног значења.

Привидан изузетак од факта који смо изнели — да сама итеративност не проузрокује умањење глаголског значења — чине глагол као *бадаши* и *шуцаши* (по постанку итератив од *шћи*, са аналошки извршеном трећом палатализацијом), оба означена у Вуковом речнику као деминутиви. Као што смо напред видели, код Даничића је тај тип неисправно проширен и на *вџаши*, *нџаши* и др. Ако Вука у овом случају није изневерило језичко осећање, како би то изгледало из данашње перспективе, нарочито у погледу *шуцаши*, тј. ако су се у његово време ти глаголи осећали као прави деминутиви, онда се појава може тумачити једино изношењем деминутивности из неких сложених, префиксираних глагола од истог корена. Појава би била у начелу слична Вајановој депревербацији¹. Највероватније је да се ни у осталим словенским језицима овакви итеративи (првог степена) не могу сматрати деминутивима. Има, напр., у руском језику доста глагола типа *говаривать*, код којих би се могла утврдити извесна деминутивна нијанса. Ако би се и одбацило мишљење да је та нијанса потекла из сложеног глагола *поговаривать*, где је настала захваљујући *по-*, онда тумачење треба тражити у самом значењу речи и могућностима аперцепирања у вези с њим. Тако *говорити* итеративно, употребљено у перфекту, као што је узус у руском језику код тих глагола, значи да се о нечем говорило у разним приликама, непоуздано, неистакнуто (а не да се, напр., једна иста ствар од истог лица упорно понављала); таква је семантика самог глагола а не итеративности његове као такве. Отуда долази до демину-

¹ La dépréverbation, Revue des études slaves 19, 5—45.

тивне нијансе „говоркати“. У глаголу истог итеративног типа *хаживать* једва да има сличне значењске нијансе, а у *сиживать* је поуздано нема.

Пређимо на разматрање појединих префикса. Одмах ће се видети да је семантика при овом начину деминуирања посве друкчија него што је била при суфиксацији. Само у недостатку термина ми и једне и друге глаголе називамо истим именом — деминутивнима. У литератури постоји назив „атенуативност“, као први ступањ ка деминуцији; такав назив би одговарао само неким од њих.

Најкарактеристичнији словенски префикс за деминуцију глаголског значења јесте префикс *по-*. С обзиром на то да се српскохрватски језик уопште не користи префиксацијом као живим средством за деминуирање глаголског значења, ни овај префикс у таквој функцији није у њему много чест. Са префиксом *по-* и деминутивном нијансом значења налазимо најпре обичне перфектизоване глаголе: *подрѣмати*, *поиграши*, *покуцати*, *полежати*, *поћевати*, *поилакати*, *поромњати*, *посвирати*, *поседеши*, *посијавати*, *постражити*¹, *походати*, *почекати*, *почувати* и сл. Овакви глаголи се и не могу назвати чистим деминутивима према основним глаголима, па ма каква се модификација под тим изразом подразумевала, пошто се у њих, поред те модификације, префиксом *по-* уноси и значење из сасвим друге области — значење свршености. Сви они значе с једне стране радњу у малој мери, али притом аперцепирану у тренутку довршења. Такви глаголи, са та два семантичка момента, природно губе један од њих — довршеност — када се поново имперфектизују, те у њима остаје само други, деминутивни: *поигравати*. Изгубљени терминативни моменат замењује се врло често значењем повременисти радње, као да се једна завршеност „множи“ па даје низ вршења. Тај факат удаљује имперфектизовани глагол по значењу од одговарајућег перфективног, тако да се при синхроничном посматрању никако не може рећи да је, напр., *поигравати* према својој семантици имперфектизовано *поиграши*. Зато се у словенским граматикама и спомиње прављење таквих глагола непосредно од основних трајних, без међуфазе перфектизованих глагола (напр. Грамматика русског језика I, Москва 1953, 484 и д.). Али историски не може бити друкчије, сем можда, случајева каснијег угледања. Улазећи дубље у ову проблематику можемо поставити питање: зашто се сличан процес „умножавања“ терминативности и стварања семантике повремениг понављања

¹ Вук, Pj.: ein wenig wachen.

није јављао и код других терминативних глагола при њиховој имперфектизацији; зашто имперфектизовано *одиграваџи* према терминативном *одиграџи* не значи „играти (и завршавати игру) повремено“ већ означава, без итеративности, трајање јединог, завршног играња? Одговор даје већ више пута спомињана чињеница да се при свакој деминутивности глагола, ако је тај глагол трајан, на изврстан начин било изазива било подржава итеративно значење. А деминуције нема код префикса *од-*, као што је има код *по-*. Међутим, ни то још није последњи одговор, јер треба видети откуд сама деминутивност као једна од функција префикса *по-*, тог бесумње најинтересантнијег словенског префикса.

Проучавање овог префикса показује да је он балтискословенског порекла, пошто се његове врло блиске паралеле могу наћи у литавском и летском језику. Факат је да у њему самом има, поред осталог, и итеративног момента¹, без обзира на то што се глагол, срastaо с њим, перфектизује као и сви други глаголи с префиксима. Али тај итеративни момент ни у ком случају није потстрек за деминутивност, као што је већ више пута било речено. Извор како итеративног тако и деминутивног значења лежи у дистрибутивној природи оне речи *по-* из које су се касније развиле и предлог и префикс *по-*. Као што предлог *по* значи поступно издвајање једне јединице за другом, тако и префикс *по-* уноси сличну семантику у глагол: *поиграџи* уствари значи да је завршен само један део играња, за разлику од *доиграџи* или *одиграџи* који значе да је завршено цело играње. *Поиграџи* је играти и прекинути игру, а *одиграџи* је играти и довршити игру. Отуд *поиграџи* и значи нешто „мање“ него *одиграџи*; услед непотпуне завршености (у семантичком а не у аспектном смислу) радње у основном перфектизованом глаголу долази и могућност схватања код трајног (тј. имперфектизованог) глагола с тим префиксом да се радња понавља.

У српскохрватском није могућно од свих глагола типа *поиграџи* правити имперфектизоване парњаке типа *поиграваџи*; док је, напр., у руском и пољском језику управо такав поступак изразито средство да се од трајних недеминутивних (*играти*) граде трајни деминутивни глаголи (*поигривати*). С друге стране, има и

¹ Г. Уљанов: Значења глагольныхъ основъ въ литовско-славянскомъ языкѣ II, Варшава 1895, на стр. 122 тврди да се у старословенском *покиваџи*, *похѣдаџи* итд. осећало итеративно. У руском значење учесталости имају глаголи *погибѣтсѣя*, *потыкѣтсѣя*, затим изрази *ездил-поездил*, *плавали-поплавали* и сл. — Исп. наше глаголе *позашварџи*, *поскакаџи*, *поумираџи* итд.

таквих имперфективизованих глагола поред којих одговарајући перфективни нису у употреби: *позвекíвати*. Све то показује да цела система у српскохрватском није чврста.

Међутим префикс *по-* данас у нашем језику може бити и без наведених семантичких функција. Отсуство једне повлачи за собом нестанак друге. Тако глагол *побóјати се* не значи завршетак основне трајне радње (или неког њеног отсека), већ трунутост њену, слично глаголу *уíлаши́ти се*¹. Без итеративности не осећамо ни другу нијансу, тако чврсто везану за њу у многим другим случајевима — деминутивност. Тумачење у РЈА да глагол *побóјати се* „може значити и бојање у малој мјери“, засновано на дефиницијама старих речника „*temer in poso*“, „*subtimere*“, вероватно је одраз архаичнијих језичких прилика. Траг старине остао је и у имперфективизованом парњаку *побојáвати се*. Исто се може рећи о *погледа́ти* (: *погледа́ти*, *погледíвати*), *покуца́ти* (: *покуцíвати*)², *пољу́љати* (које још увек може ићи и у групу терминативних глагола; *пољуљíвати*)³, *попуца́ти* (има дистрибутивно значење, али не терминативно као *поигра́ти* већ моментано; *попуцíвати*)⁴ итд. Перфективни глаголи, као што видимо, пре су почели губити деминутивност него одговарајући имперфективни. Да је ње некад било у перфективним глаголима више, видимо још из неких примера. Вук за *покуца́ти* каже *ein wenig klopfen*, а Стулић везује за *куцукати*. Дивковић: Дрво, које је шупље, и бачва, која је празна, малахно покуца', велик звук учине (РЈА, s. v.). Стари лексикографи осећају тај глагол као терминативни и деминутивни, док данас он губи те особености, приближавајући се глаголима *закуца́ти*, *куцну́ти*. Глагол *помóлиши се* (< *мóлиши се*, *ргесати*), који нема одговарајућег имперфективизованог парњака, данас не садржи више деминутивности, док у грађи РЈА још садржи. У обрнутим случајевима, кад постоји имперфективизовани парњак, а перфективизовани није у честој употреби, овај први показује деминутивну семантику: *поболéвати*⁵ (*побóлети* са друкчијим значењем), *подрхíвати*, *покликíвати*⁶ (*покликну́ти* је секундарни а не основни тренутни глагол), *помукíвати*⁷, *поши́трáвати* итд.

¹ Потпуно је истоветно са рус. *побояться*.

² Покуцује алком на вратима (Вук, Н. пјесме VII, 19).

³ Север дува, водом пољуљива (Б. Радичевић, Бачки растанак, стих 152—153).

⁴ Он потеже рукама' и ногама, | Попуцују руке из рамена, | Попуцују ноге из кољена (Вук, Н. пјесме II, 416).

⁵ Вук, Рј.: Поболијева ме нешто глава.

⁶ Вук, Рј.

⁷ Јуне стоји забленуто, | Помукује (Р. Кошутаћ, Иде млади мај! ... 82)

О томе да деминутивност, губећи се из глагола са префиксом *по-*, напушта — из било којег разлога — најпре перфективне глаголе, можемо се уверити и према стању у архаичнијим дијалектима, где се тај процес одиграва спорије. Тако у речнику косовско-метохиског дијалекта (СДЗБ V) — да се задржимо само на њему — аутор Гл. Елезовић означава као деминутиве велики број глагола, перфектизованих са *по-*. Иако је можда за неке од њих овај назив сувише јак, ми и из употребе видимо да је ситуација нешто друкчија него у књижевном језику. Примери као „Попăзи ми лечка млѣко да ми не искипй, сѣг ћу да се вратим“ или „Полăжи га мѣло, ако умеш“ (где прилози „лечка“ и „мало“ само потврђују деминутивно значење а не стварају га) не би били сасвим обични за књижевни говор у погледу употребе глагола. Слична је појава и у словеначком језику: у Плетершниковом речнику глаголи типа *poklęčati* са објашњењима типа „eine kurze Zeit, ein wenig knien“ доста су многобројни.

С обзиром на малу изразитост овог средства деминуирања у српскохрватском језику, оно се често допуњава другим, живљим — суфиксацијом. Тако је *звѣцаши* двоструко деминуирано у *позвецкѣваши*, *лѣжашѣ* у *полешкѣваши*, *пѣвашѣ* у *попѣвкѣваши*¹, *пйшашѣ* у *попйшкѣваши*² итд. У перфективним глаголима *полешкѣриши*, *поромѣнкаши* *лешкѣриши* и *ромѣнкаши* осећају се као основни глаголи, у које *по-* уноси своју терминативну, а донекле и још једну деминутивну семантичку нијансу.

У забележеној лексици старословенског језика међу врло малобројним деминутивним глаголима неколико њих може се наћи с префиксом *по-*. Перфектизовани су глаголи као *повѣсѣдовати*, *пожѣдати*, *почитати* (*legere*), *пошѣпѣтати*; даљом имперфектизацијом саграђени су *поволѣвати*, *погладовати* итд. Не треба наводити овде примере из других словенских језика, у којима се налази огроман број перфективних и имперфектизованих глагола са префиксом *по-*, деминутивних по значењу³.

Из такве службе уз глаголе префикс *по-* може пренети деминутивни моменат на придеве: *пѣдебо*, *пѣдобар* итд. (А. Белић,

¹ РЈА.

² РЈА.

³ С. Агрел (*Aspektänderung und Aktionsartbildung*, Lund 1908) спомиње на стр. 73 функцију аугментирања глаголске радње коју има префикс *по-* напр. у *потемнѣть*, *подорожатѣ*. Агрел се ту вара, пошто је „аугментативност“ овде у нингресивности глагола *темнѣть*, *дорожатѣ*, а не у *по-*, док сѣмо *по-* овде даје своју семантику умањивања; јер *потемнѣть* је слабије него *темнѣть*, то је делимично извршење, као што је и *подорожатѣ* слабије него *вдорожатѣ*.

Депрефиксација у словенским језицима, ЈФ 18, 97), док се итеративни моменат преноси и на прилоге: *идмало*, рус. *помалѣньку*.

Префикс *при-* такође служи за умањивање глаголског значења. Према РЈА њиме се изриче радња „у малој мјери или криво учињена“ (XI, 832). Под криво учињеним свакако се подразумевају радње начете, донекле извршене; да ли су правилно или „криво“ вршене, зависи од значења самог глагола и од контекста.

Глаголи с тим префиксом требало би првобитно да значе да се њихова радња врши уз неку другу, истовремено, али с мањим значајем, или се врши са стране, додаје се нечему. Међутим значење узгредности и споредности развија се касније на различите начине и варира од случаја до случаја: *придржашти*, *прижмуришти*, *приобрнушти (се)*¹, *присеишти се*, *пришворишти*, *прићушати*², *приуставишти (се)*³, *причушти*⁴; са сасвим ослабљеном нијансом умањивања: *припрѣштишти*, *причекашти*, *причувашти*. Без основног перфективног глагола: *прибојдвашти се*. Појачано суфиксним елементом *к*: *прижељкивашти*, *прислушкивашти*.

И у словеначком језику налазимо тај суфикс с истом функцијом. Плетершник наводи као деминутивне глаголе: *prigrēti*, *prirēzati* итд. Старословенски такође зна за такав префикс, мада примери нису сасвим поуздани: *привъспомѣнжти*, *пригнжти*, *придрѣжати*⁵, *прикрыти*, *примирити* (слично данашњем руском *примирить* које је слабијег интензитета него *помирить*), *пригжпити* итд. — Агрел (о. с. 104) сматра да је *при-* у деминуцији пољског глагола најраспрострањеније средство. И у осталим словенским језицима (изузев бугарског) раширене су сличне глаголске творевине које сведоче о прасловенском пореклу значења овог префикса. Појава депрефиксације и уношења деминутивног значења из глагола у друге врсте речи такође мора бити стара, јер поред српскохрв. примера (*приглуи*) имамо ту појаву и у другим језицима: словен. *pribel*, *prisladek*, чеш. *přitemný*, *přihořkly*, старосл. *примрачънъ*, па и *примракъ* итд.

Још један префикс у српскохрватском језику има донекле живу функцију деминуирања глагола: то је префикс *на-*.

¹ Краљ се приобрну на ове речи (Ј. Ђонових, Хронике и путописи, Цетиње 1950, 322).

² Зато се с извршењем плана мало прићутало (Самоуправа 1883 бр. 36, 1).

³ Кад га виде, краљ пристави коња (Ј. Ђонових, о. с. 321).

⁴ РЈА, пример из М. Држића.

⁵ У Речнику књижевних старина српских тај глагол нема деминутивно значење.

У РЈА се о глаголима саграђеним помоћу њега каже да је у њима „радња глаголска тек у почетку, да је од ње учињен само мали дио“ (VII, 202). Такви су глаголи *на̀грис̀ти*, *на̀дрѣ̀ти*¹, *на̀и́д̀лѝти*², *на̀смехну̀ти се* (*на̀смéшѝти се*), *на̀чé̀ти*, *на̀чу̀ти*, *на̀шалѝти се*.³ Неки од таквих глагола могу бити после префиксације наново имперфектизовани. Са деминутивним елементом *к* налазимо: *на̀слѝшкíва̀ти*⁴. Овај тип глагола налази се и код наших старих лексикографа и писаца. Архаични косовско-метохиски дијалекат такође зна за њега: *на̀свѣрѣ̀ш* (мало погледати), *на̀кишњѣ̀ва̀ш* (постати помало кисео), *на̀цвѣ̀ка̀ш* (мало пожватати). Имамо сличних примера и у словеначком језику. Међутим ни у Рјечнику из књижевних старина српских ни у старословенском језику (сем малобројних примера: *на̀грывзѣ̀вати*, *на̀троу̀хл̀ити*) нема примера за сличне глаголе. У пољском и чешком је *на-* у овој функцији живо, а јављају се и примери депрефиксације, и нових речи као напр. чеш. *násivý*, *náčerný*. И бугарски зна за овакав префикс (*нагорчѣ̀ва* — мало горчи). У руском језику у истој улози јавља се префикс *над-*, коме је сродан и пољски префикс *nad-*: *надорвѣ̀тъ*, *надрѣ̀затъ*, *надтрѣ̀снутъ*, *надтра̀ци́*.

Префикс *на-* није ни по пореклу ни по својем основном значењу средство за деминуирање глагола. Али различити семантички преливи у њему, који су стварали могућност да он постане и деминутивни префикс, општесловенског су порекла. Тако су глаголи *на̀гну̀ти* и *на̀к̀л̀онí̀ти* старе речи: у њима је првобитно значење префикса (тј. значење дејства на горњу површину, као у *на̀газѝти*, *на̀бд̀с̀ти*) ступило у везу са глаголским значењима сагибања, искретања и сл. (радње које се не врше до крајњег резултата). На тај начин је створен нови семантички прелив — отпочињање радње. Отуд даљи развој значења, који се огледа, поред наведених случајева, напр., у семантици извршења само с једне стране, непотпуно: рус. *на̀пу̀хнутъ*, *на̀ростí*, за разлику од *за̀пу̀хнутъ*, *за̀ростí*, а врло слично и у пољском језику.⁵

Процес депрефиксације у српскохрватском језику запажа се у доста примера са тим префиксом: *на̀глув*, *на̀кисео*, *на̀крив*, *на̀лош* итд. (А. Белић, о. с. 96).

¹ РЈА: почети дерати.

² РЈА: мало запалити.

³ Са деминутивним значењем код многих писаца. Међутим у Стулићевом речнику „много шале учинити“.

⁴ РЈА: Људи наслишкѣју тере попиткују, од куд гласи ови (Истра).

⁵ Агдел, о. с. 37: *napuchła* — schwache Nachduration; *zapuchła* — starke Nachduration.

Префикс *про-* даје понекад значење вршења радње у малој мери. Глаголи са *про-* могу значити „провести извесно време у вршењу радње“. То је једно од основних значења која се у вези с тим префиксом јављају у словенским језицима. Глаголи с тим префиксом првобитно значе провести део времена у нечему, било да је тај део тренутак, „тачка“ поред које радња пролази (рус. *проспал твой приход*), било да је то неки обележени период времена, „дуж“ (*проспал представление*). Тек касније се значење помера и јавља се семантика неког неограниченог трајања, „линије“ (*проспал всё утро*, у значењу: *сјавао цело јутро*; можда и сад још увек спава, иако је јутро прошло — а не: *пресјавао јутро*, па се пробудио кад се јутро завршило). Пошто су радње означене глаголом са *про-* првобитно временски ограничене, оне стичу и значење скраћености или, даље, умањености у поређењу с основним глаголима. Али у данашњем српскохрватском књижевном језику такво је значење остадо само у немногобројним примерима и није карактеристично: *продремаши*, *прокуњаши*, *прошећаши се*. Семантику умањивања данас осећамо мање, или је уопште не осећамо, у неким од оних глагола који се у старијим речницима тумаче као деминутивни. *Продисшиши* је за Делабелу, Стулића и Вука мало очистити, *продгазиши* за Вука *ein wenig treten*, *прокашљашти* *ein wenig husten*, *прокоштрљашти* у Поповићевом речнику (Речник српскога и немачкога језика, год. 1881, 1895) *ein wenig rollen*, *прокукаши* за Вука *ein wenig klagen*, *прокуцаши се* *ein wenig baden*, *прокуцаши* за Поповића *ein wenig klopfen*, *пролуцаши* за Стулића *leviter verberare*, а за Вука *ein wenig klopfen* итд.

Други тип деминуције с тим префиксом је означавање продирања кроз неку препреку, тако да интензитет тиме слаби: *проблескиваши*, *провириваши*; са даљом суфиксном деминуцијом: *пробелкиваши*¹. Смањење може настати и на који други начин, напр. *продираши*, где комбинација двају значења — прања и „провлачења“ кроз воду, тј. кратког задржавања предмета у њој — даје значење површног прања.

Остали словенски језици не употребљавају префикс *про-* у таквом значењу, сем у лексичким изузецима, као што је старосл. *просиавати*, у сличном значењу као српскохрв. данас, рус. *прохлаждаться* итд.

¹ Него гора нешто проб'јелкује! | Велико су поље опазили, | И по пољу силна моба кипти (Н. Беговић, Срп. нар. пјесме из Лике и Баније, Згб. 1885, 59).

Депрефиксацијом су добивени малобројни придеви типа *п̀р̀д̀с̀ед̀*. Треба приметити да баш овај придев налазимо већ у Рјечнику књ. ст. срп.

Маретић у својој Граматици и стилистици наводи и префикс *за-* (357): „Каткад је сложеницама с овим приједлогом значење, да је радња глаголска тек у почетку, да је од ње учињен само мали дио“: *за̀г̀р̀јѐтѝ*, *за̀г̀р̀ис̀тѝ*, *за̀г̀у̀лѝтѝ*, *за̀с̀јѐћѝ*. Из основног значења префикса *за-* — залажења, завлачења „за“ нешто, као у рус. *заползти за* „за“, а после и „у“ нешто, рус. *залезть в*, исто тако и *заползти в*, — може се развити значење површног, плитког улажења, као у *за̀г̀р̀ис̀тѝ*, *за̀с̀ѐћѝ*, а затим и извесног умањења радње уопште, као напр. у *за̀с̀т̀а̀шѝ*. Тачних паралела за ово не налазимо у другим словенским језицима, а ни случајеви депрефиксације у вези с нашом појавом нису навођени у литератури.

Најзад постоји и префикс *п̀од̀-* који у неким другим словенским језицима има деминутивно значење, али га нема ни у српскохрватском ни у словеначком. Бугарски зна за глаголе који, префиксирани помоћу *п̀од̀-*, значе „слабо действие“ (према речнику Герова). Српскохрватско *п̀од̀в̀р̀ис̀к̀ив̀а̀тѝ* значи вршгање на специјалан начин, одавање друкчијег гласа него што је вршгање, а према томе то није деминутив од *вр̀ѝш̀т̀а̀тѝ* (у РЈА: *подвриснути* = *вриснути испод чега* или уопште *вриснути*)¹. Глагол *п̀о̀ш̀с̀ка̀к̀ив̀а̀тѝ* има основну семантику *о̀ш̀с̀ка̀к̀а̀тѝ* а не *сѝт̀но̀ ска̀к̀а̀тѝ*; фонетска сличност са *п̀ос̀ка̀к̀ив̀а̀тѝ* може утицати на схватање да је и овај глагол деминутиван. Ни други глаголи који у извесним контекстима могу изгледати деминутивни, уствари то нису, и РЈА не даје за префикс *п̀од̀-* тумачење да он може имати такву семантику. Међутим развој тога значења, до којег је дошло у другим језицима (руски, пољски, чешки), није тешко разумети, пошто се из значења додавања с доње стране, вршења кришом, пропраћања итд., што све пружа сâм префикс, могу развити и други, слични семантички преливи.

Као што се из изнетого види, деминуирање глагола путем префиксације показује у поређењу са суфиксалном деминуцијом извесне, мада не апсолутне разлике. Док је деминуирање помоћу суфикса значило, како у време настајања те појаве, тако и у свим каснијим епохама, „умањење“ радње на било који начин (смањење њеног интензитета, њеног објекта, временских размака

¹ Рус. *подвизгивать*, а исто тако *подпевать*, *подвывать* значе првобитно пропраћање других радња. а затим радње у малој мери.

у којима се она врши и сл.), што у извесном смислу претставља паралелу именичкој и придевској суфиксалној деминуцији, дотле је деминуирање префиксима првобитно (тј. историски посматрано) увек измена глаголског значења из основа, обележје не модификоване радње већ нове радње, чему у области именица и придева нема паралеле. То је и разумљиво јер су суфикси о којима је овде реч, бар на оној временској удаљености на којој се језичка збивања уопште могу сагледати, празни елементи, и њима се може дати она улога која им се намени. Међутим префикси су речи, првобитно праве, семантиком испуњене речи, чије прилажење глаголима не може остајати без приближавања глаголских значења њиховим специфичним значењима. Кад се још узме у обзир промена вида, нама је јасно да је префиксирани глагол доста удаљен од својег основног глаголског значења. То удаљавање у друго семантичко поље може избледети само на тај начин што секундарно значење умањавања почне да преовлађује, те глагол с префиксом постаје више или мање деминутиван према одговарајућем глаголу без префикса (напр. *провириваши*). Могућне су и аналогije, код којих се цео овај пут не прелази. Тако добивена деминутивност махом је слаба и нетипична у српскохрватском језику.

V

Од свих начина деминуирања глаголских значења најлакше је разумети перфектизовање обичних имперфективних глагола заменом њихових основинских наставака основинским наставком *-ну-*. При томе се јавља значење једног тренутка (било којег) неке трајне радње: *гуднуши* према *гудеши*, или једнократног извршења оне радње која се врши вишекратно: *гушнуши* према *гушаши*. Другим речима, постиже се њено умањење. Додуше, то се често и не осећа јасно: напр. Вук за *бднуши* (али чак ни за *бдцуши*, *бдцинуши*) не каже да је тај глагол деминутиван, већ га преводи: *einen Stich geben, stechen*. Тако саграђених глагола има неограничен број, а степен умањености им је врло различит. Деминуирање је, у свим случајевима где одиста настаје перфектизација, њена природна последица. Али стварање основе на *-ну-* може у даљем развоју постати прави, морфолошки начин деминуирања, и то онда кад оно више не претставља перфектизацију, тј. у случајевима кад је већ и основни глагол перфективан: *завируши* < *завириши*.

Перфективизовани глаголи су: *гледнуши*, *гуднуши*, *гушнуши* (*гунуши*), *дрѣмнуши*¹, *дрѣхнуши*, *жмѣрнуши*, *зурнуши*², *јавнуши се*, *јѣцнуши*, *клизнуши*, *кукнуши*³, *лазнуши*, *лепшнуши*⁴, *лѣшнуши*, *љуљнуши*, *љушнуши се*, *муцнуши*, *пѣвнуши*, *пй(ј)нуши*, *пирнуши*, *пѣцнуши*⁵, *свѣрнуши*, *сѣснуши*, *сѣвнуши*, *шѣснуши*⁶, *цѣгнуши*, *шѣрнуши*, *чѣкнуши*, *чѣпнуши*, *шапшнуши*⁷, *шкргушнуши* итд. Понекад настају извесна померања значења, тако да глагол са основом на -ну- није деминуција од одговарајућег глагола (по облику), већ од неког другог, сродног; напр. *жѣвнуши* је деминутив не од *жѣвѣши* већ од *ожѣвѣши*.

И овде може наступати двострука деминуција: било на тај начин што се трајни глагол, већ деминуиран суфиксацијом (*глоцаши*), деминуира и перфектизацијом (*гледцнуши*), било да се по аналогiji с таквим поступком непосредно сагради глагол и са суфиксним и са перфективним основинским обележјем деминутивности, без посредства имперфективног деминутивног глагола, напр. *лацнуши* (нема *лацаши*). Двоструко деминуирани су још глаголи: *брѣцнуши* (исп. *брѣкнуши*), *варѣкнуши*, *врѣцнуши се*, *гладцнуши*, *гладѣцнуши*, *градцнуши*⁸, *гѣцнуши*, *кашљѣцнуши*, *кљѣцнуши*, *парѣкнуши*, *пѣвѣкнуши*⁹, *пѣвѣцнуши*⁹, *пљѣцнуши*, *смејѣцнуши се*¹⁰, *читѣцнуши*¹¹ итд., а може се направити неограничен број таквих речи.

Пошто глаголи сачичу на овај начин нијансу деминутивности, основински наставак -ну- узима се као врста деминутивног суфикса и код тренутних глагола (простих или префиксираних)¹². Тако по-

¹ Ал' и добра у јунака! Дриемне каткад рука храбра (И. Мажурапић, Смрт Смаил аге Ченгијића, стих 224—225).

² Зурне баја-Ђуро у двор и опазе (Фр. Хорват-Киш, Насмејани удеси, Згб. 1918, 21).

³ РЈА.

⁴ Лепршну топлим материнским крилима као голубица над својим голубицима (Ј. Ј. Змај, Целок. д. књ. 10, Бгд. 1934, 33).

⁵ С времена на време неко од њих би забацио пушку, од чега би пуцнуо каиш (Д. Ћосић, Далеко је сунце 203).

⁶ Ја само теснем, а оно ивер фрца (Х. Кикић, Дјела 176).

⁷ Нисам ја за то рођена, шапутне она (П. П. Шапчанин, Четири каранфила, у књ. Низ старијих приповедака, СКЗ 24, 16).

⁸ Вук, Рј. У вези са *гребнуши*, са вокалском алтернацијом у корену. Према В. Томановићу (Мешање речи, ЈФ. 17, 201 и д.) од *грейсши* + *жацнуши*, *боцнуши*. Према РЈА можда од корена *grab-* који је у глаголу *грабити*,

⁹ РЈА: Богдановић, Лика.

¹⁰ В. пример у напмени 7 на стр. 64.

¹¹ Хајде да мало читуцнемо Гогоља (Политика 13755, 4).

¹² Исп. А. Белић, Прилози историји словенских језика, ЈФ 4, 7).

стају глаголи типа *долѣтнуџи*, *завѣрнуџи*, *јѣвнуџи се*, *прѣлѣтнуџи*, *прѣгу(ш)нуџи*¹, *рѣсрднуџи се*², *скѣкнџи*, *слѣтнуџи*, *шѣрнуџи* итд.

Иако стари речници за многе од глагола са оваквом изменом основе не казују поуздано да су они у деминутивном односу према основним глаголима, и то у случајевима где ми данас јасно осећамо деминуцију, ипак имамо разлога да ова образовања, са оваквим семантичким померањем, сматрамо старим творевинама. Наш архаични дијалекат — призренско-тимочки — има ту појаву развијенију него данашњи књижевни језик. О томе говори проф. А. Белић (Дијалекти Источне и Јужне Србије, СДЗБ 1, 484), наводећи примере *бѣрнем* („не узаберем, већ мало берем“), *вѣкнем*, *јѣдне*, *крѣднеш*, *брне* итд. И у другим словенским језицима овим морфолошким средством природно се постиже слична промена у области семантике. У источнословенским језицима постоји још и друга појава слична овој — стварање основа на *-ану-* (у руском језику, а у украјинском на *-ону-*). Преглед руских и украјинских примера даје Стендер Петерсен (*Eine verbale Neubildung im Russischen*, Z. f. sl. Ph. 8, 71 и 76), дајући за њих своја објашњења; Карцевски (*Etudes sur le système verbal du russe contemporain*, Slavia I, 257) каже, по нашем мишљењу тачно, да је њихово значење — „un acte momentané et atténuatif“³. Премда су те творевине релативно нове, јасно је да је њихова значењска нијанса изнета из сродних и формално сличних глагола са *-ну-*, што је још једна потврда више за оно што је речено о глаголима са *-ну-*.

VI

Остаје нам на крају да се осврнемо на неке ређе и мање значајне појаве у вези са глаголском деминуцијом.

Речено је већ да је при суфиксацији, као начину деминуирања глагола, скоро редовна појава прелаз у VI глаголску врсту. Мноштво глагола тако саграђених показује итеративност. Међутим у језику се јавља потреба за трајним деминутивним *неиштеративним* глаголима. Тако би напр. *сѣйкати* или *гмѣскати* били итеративи. Ако се жели постићи или истаћи значење неиспрекидане радње, или ако је значење и по природи такво (напр. гмизање, ма и у малој мери, опет је континуирана радња), онда језик понекад избегава суфиксацију која је данас већ механички повезана с прелазом у VI врсту, а исто тако и префиксацију после које имперфекти-

¹ Вук, Рј.

² Вук, Рј.

³ Исти аутор у књизи *Système du verbe russe*, Праг 1927, 60—61, указује на то да у неким случајевима ови глаголи значе „un acte brusque et fort“.

зација води неминовно опет у итеративност. Као средство деминуирања јавља се тада просто промена врсте, и то прелаз у VII врсту. Тако настају глаголи *гмíзиши*, *лáгиши*, *свíриши*, *сíпиши*, *смéшиши се* и др. За ове глаголе је карактеристично да сви они имају дуги узлазни акценат на кореновом слогу, без обзира на то какав је он у основном глаголу. О томе каква је функција дугог узлазног акцента при деминуцији, има да каже акцентологија своју реч; али је појава у сваком случају у блиској вези са именичком деминуцијом (одн. с категоријом хипокористика), где су сличне прилике (*кòка*, *кúца*, *Мáра*, *мáца*, *мéца*, *Рáда*, *шéша* итд.).

Дуги узлазни акценат у деминутивним образовањима јесте појава која једним својим делом указује на специјално утврђивање места акцента, а другим на дуљење вокала. Што се тиче дуљења, њега налазимо и у старијој, још прасловенској форми, која се огледа у промени вокалске боје. О старом дуљењу сведоче деминутивни глаголи *бáцаши* (*бод-* > *бад-* + *ц*), *зйркаши*¹ (*зър-* > *зир-*), *ййркаши* (*йър-* > *йир-*) итд. Додуше, у овим се случајевима дуљење можда не јавља у вези са самом деминуцијом, као саставни део њен, већ у вези с итерацијом која деминуцију прати, пошто су итерација и дуљење вокала у чврстој вези; али се ипак не може као сигурно сматрати да су продужени вокали узети непосредно из итеративних глагола, тј. да је *бáцаши* направљено од *бáдаши*: глаголи **зираши* и **йираши* не постоје; а тешко би било да се вокал *и* у *зйркаши* и *ййркаши* тумачи уношењем из глагола *йрйзираши*, *исййраши* или сл. Не морају се друкчије објашњавати ни вокали у *зйвкaши*, *шйљкaши*, где дуљењем кореновог *ѝ* постаје *ы* а затим *и* на српскохрватској територији. (Глас *и* из *зйвкaши* преноси се и у *зйвнуши*; *ш* у *шйљкaши*, као и *шйљaши*, унето је аналогијом). — Постанак глагола *лáскаши*², *лáцкаши*, *лáцнуши*, *лáзнуши* (< *лйзаши*), *шáркаши*, *шáрнуши* (уколико има везе са *шрши*) везује се за српскохрватску вокализацију полугласника: у *шáркаши* је додати сугласник *к* затворио слог и тиме изазвао вокализацију, док *лáскаши* и сл. може бити аналогија с таквим глаголима, уколико не претставља траг старог корена *лъз-*.

О старини образовања типа *гмíзиши* могла би сведочити извршена прва палатализација у њима (*смéшиши се*); али с обзиром да се она не врши доследно (*лáгиши*), примери с њоме могу бити и аналошки (према *смéшкаши се*). Из других језика недостаје нам поуздани материјал.

¹ Аугустина клечи скрушено, но очима крадом зирка на њу, Марцелу (М. Беретин, Сестра Марцела, Књ. новине 1954, 7/1),

² РЈА, пример из 18 в.

Прелаз у VII врсту може се вршити и на глаголима већ деминуираним помоћу суфикса. Када је у питању суфикс *-к-*, то су махом хипокористична образовања из децјег језика: *милкиши* од корена *мил-* који се данас, непроширен, не употребљава у глаголима; *бајкиши* (*бајкиши*) и сл. Код глагола са суфиксом *-ар-* видели смо чак и склоност ка учвршћивању у седмој врсти.

Корен се може окрњити за један или више гласова и самим тим се постиже деминутивност или хипокористичност, што опет претставља паралелу процесима код именичких речи. Тако је *мириши* према *миришаши* исто што *Мира* према *Мирослава*.

* * *

Проблематика аугментативних глагола требало би да претставља предмет засебног проучавања, али пошто таквих глагола има врло мало, ми можемо овде рећи о њима неколико речи, којима ће та тема и бити начелно исцрпена.

Аугментативни суфикси код глагола се нису развили у систему, као што су и код именица и придева остали малобројни у поређењу са деминутивним суфиксима. Сугласници *р* и *ш* једини су који се јављају у већем броју глагола аугментативних или блиских аугментативима (пејоративних и сл.). Глаголи с елементом *њ*, које Даничић сматра аугментативним, имају такву нијансу, али нису данас уопште карактеристични (в. напред). О глаголима на *р* такође смо говорили. Са елементом *ш* аугментативни су (у извесном смислу) глаголи *звркешнуши*, *лупешаши*. И глаголи *јекшаши*, па и *брешаши*, као и неки други, наведени раније, имају нешто од семантике „великог“, „тешког“, али не стоје у системи. Има још појединачних глагола са сличном семантичком бојом, као *грдишиши* (за Вука исто што и *грдиши*), *дерушаши се*¹, *сшрмекнуши*, *умацушаши*². Маретић (345) говори о глаголима своје V врсте (наше VI), за које каже да они испред *-аши* често имају неки уметак, а значење је „многима умањено“. Он затим наводи те глаголе, међу којима има доста и таквих који би пре ишли у групу аугментатива; док Миклошић (о. с.) спомиње у појединим глаголским класама *verba intensiva*, међутим од њих многи то уствари нису.

Као што постоје префикси које називамо деминутивнима, тако се исто може указати и на префиксе који аугментирају гла-

¹ РЈА: аугм. од *дераши се*. Према В. Томановићу (о. с.) *дераши се* + *ушиши*, *вајиши*.

² Вук, Рј.

голско значење. Типични су *из-* (*исџлакаџи се*), *на-* (*најграџи се*), *пре-* (*прејестџи се*), *раз-* (*развџкаџи се*). Повратни облик ових глагола претставља једну врсту морфологизације аугментативног значења, а потиче од извесног броја глагола код којих заменица *се* (тј. *себе*) има своју пуну семантичку вредност акузатива заменице: *извџлаџи се* = *изваџаџи себе*; *најиџи се* = *најиџи себе*; *пренајпреџи се* = *пренајпреџи себе*; *расџалиџи се* = *расџалиџи себе*.

Др И. Грицкаџ

R é s u m é

Dr I. Grickat

Les verbes diminutifs dans la langue serbocroate

Les verbes diminutifs sont, de toutes les langues slaves, les plus répandus dans la langue serbocroate. Cette langue possède d'une part un certain nombre de préfixes pour l'atténuation des significations verbales, et d'autre part — ce qui la distingue particulièrement des autres langues slaves — un grand nombre de tels suffixes (c.-à-d. des sons ou des combinaisons de sons qui s'intercalent entre les radicaux verbaux et les thèmes). Quelques uns de ces suffixes sont très productifs dans cette fonction. L'auteur établit que ces suffixes sont anciens dans la langue et qu'ils représentent en réalité les mêmes suffixes que nous trouvons aussi dans les substantifs et dans les adjectifs diminutifs. Le parallélisme entre les suffixes diminutifs verbaux et ceux des substantifs, phonétiquement égaux, est souvent très évident, aussi bien au point de vue de leur signification que de leur fréquence. Cependant, on peut établir que dans la période historique du développement de la langue les suffixes nominaux n'étaient pas transportés dans les verbes et l'on ne pouvait pas non plus à l'aide des substantifs diminutifs former des verbes diminutifs.

La formation des verbes diminutifs à l'aide de la préfixation présente quelques différences en comparaison avec celle à l'aide des suffixes. Tandis que la formation des verbes diminutifs au moyen de suffixes signifiait — tant à l'époque de son apparition qu'aux époques postérieures — une „diminution“ quelconque de l'action — ce qui présente une analogie avec les diminutifs nominaux suffixés, au contraire la formation des diminutifs à l'aide de préfixes est toujours en premier lieu un changement fondamental de la signification

verbale; elle désigne non pas une action modifiée mais une action nouvelle. C'est d'ailleurs bien compréhensible, étant donné que les suffixes — du moins à l'époque où les faits linguistiques en général peuvent être suivis — sont des éléments vides, et on peut leur faire jouer le rôle qu'on leur a assigné. Les préfixes, par contre, sont à l'origine des mots, de vrais mots remplis de sens, et leur adjonction aux verbes ne peut pas rester sans rapprochement des significations verbales avec leurs significations spécifiques. Ce n'est que plus tard, quand la nuance d'atténuation qui, entre autres, existe dans quelques préfixes, pour n'importe quelle raison se renforce, qu'on peut parler de préfixe diminutif.

Dans cette étude il est parlé d'encore quelques faits qui sont en rapport avec les verbes diminutifs: de la liaison entre l'itération et la diminution, qui est évidente; du rôle de la perfectisation des verbes dans l'atténuation du sens verbal; des changements de l'accent dans ces verbes, ainsi que, en traits généraux, des verbes augmentatifs.

О НЕКИМ ПРОБЛЕМИМА НАШЕ ИСТОРИСКЕ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈЕ

I

§ 1. Проблематика историске дијалектологије српскохрватског језика има у великој мери специфичан карактер. Док у већини других језика дијалекти, или тачније становници њихових подручја, стоје на свом месту, а само се језичке црте појављују, шире и губе, стварајући увек нове сличности и разлике међу говорима, за прошлост наших дијалеката карактеристична су велика премештања становништва и с њим и говорних типова, тако да је језички лик многих области током времена измењен. Најважнији факат наше историске дијалектологије јесу сеобе које су уједно и један најзначајнијих факата наше етничке историје. Ми данас морамо рачунати са чињеницом да више од половине нашег становништва живи на седиштима заузетим у време сеоба. Простране области наше територије прекривене су данас насељеничким дијалектима. Отуда се код нас јављају веома широка, јасно омеђена подручја с мање-више уједначеним дијалекатским типом. Отуда и огромне разлике у величини територије између појединих дијалеката, а такође и сразмерна уједначеност говора на највећем делу наше језичке територије — од Ргња до Велебита.

Питање о времену и начину постанка дијалеката у метанастазичкој области, о њиховом пореклу, састојцима и кристализацији намеће се одмах као један од средишних проблема наше историске дијалектологије. Међутим није то оно што наш случај чини изузетним. И на страни се могу понегде наћи широке насељеничке области чији су се дијалекти образовали под посебним условима и које због тога показују сасвим друкчију лингвистичко-географску структуру него предели чији су говори имали непрекинут органски развој. Класичне примере оваквих зона пружају две Америке, англосаксонска и латинска. У словенском свету овакви су неки руски дијалекти, нарочито они у Сибиру. У Европи

су појаве ове врсте знатно ређе, али се ипак може указати на пример немачких насељеничких говора који су се налазили у разним земљама Источне Европе, па и у самој Источној Немачкој.¹ Ипак се у односу на све ово наша ситуација истиче једном крупном специфичном одликом. Док су се на другим странама насељавања вршила на земљишту пре тога настањеном страним елементом, наше су сеобе захватиле првенствено области и дотада етнички српскохрватске. Насупрот простој колонизацији на другим странама код нас се одиграла реколонизација. Из ове чињенице истиче други жижни проблем наше историске дијалектологије, проблем првобитних дијалеката наше метанастазичке области, који самим својим постојањем поставља и питање евентуалних остатака дијалекатског супстрата у модерним говорима истих предела.

§ 2. Пред нашом науком налази се задатак да реконструише старе говоре већег дела наше језичке територије. Поред осталих требаће утврдити некадашње говорне типове северне, западне и централне Србије, Војводине (у оној мери у којој је она пре сеобе била етнички српска), већег дела Босне, како источне тако и западне, и суседних области Славоније, Хрватске и Далмације. Неки од ових послова започети су у досадашњим студијама, док су други засад нетакнути.

Задатак који стоји пред науком је обиман и скопчан са многим тешкоћама, али је сигурно да ће се током времена моћи добити одговори на најважнија питања. Ти ће одговори имати утолико већу вредност што ће наша наука у овом случају бити у могућности да пружи светској лингвистици прилоге од принципијелног интереса, напр. у области проблематике ширења, укрштања и смењивања дијалеката.

Због специфичног карактера српскохрватске проблематике у овој области наша је наука приморана да методологију рада сама разрађује. Као материјал за реконструкцију првобитне дијалекатске слике могу послужити:

- 1) писани споменици из времена пре сеоба;
- 2) данашњи дијалекти старих исељеничких група које су напустиле матичне крајеве пре смене становништва у њима;
- 3) топономастика у метанастазичкој области;
- 4) трагови дијалекатског супстрата у данашњим говорима те зоне.

¹ Ти су говори недавно већим делом растурени новом миграцијом Немаца, али су пре тога углавном били добро описани.

Ниједан од ових извора података није довољан, али узети укупно они ипак имају значајну вредност, нарочито ако се њихова употреба комбинује с коришћењем постојеће опсежне историске и етнографске литературе о самим миграцијама.

§ 3. Од свих ових категорија извора највише се пажње поклања писаним текстовима.¹ Они се најобилатије искоришћују док се о другим врстама извора често води мање рачуна. Писани споменици имају то преимућство да једино они од свих извора припадају самој епоси чији се говор реконструише. Они одиста претстављају најнепосреднија врела. Па ипак, и поред свих значајних услуга које њихов материјал може учинити, може се рећи да он, укупно узевши, вреди мање него што се обично мисли.

Пре свега текстови остављају у сенци многа питања, чак и онда кад су најподеснији. Акцент је ретко забележен, а тананије особине интонације и изговора не огледају се уопште у графичком систему. А ни о другим особинама нисмо увек довољно обавештени. Ако не друго, оно један део лексичког блага остане неупотребљен и често се догађа да нам недостају одговори баш на нека од оних питања која нас нарочито интересују. (Истина је, додуше, да ни дијалектолог није у могућности да исцрпи сав материјал неког говора, али зато он може да прибави одговоре на конкретна питања која сматра важнима.) Тешкоће бивају још много веће кад су текстови кратки и оскудни.

Други крупан недостатак споменика лежи у њиховој неравномерној географској расподели. Док из неких крајева имамо многе, понекад врло многе текстове, из других немамо ништа или готово ништа. Такав је случај баш са већином наших области чије је становништво доцније смењено сеобама. Из средњевековне Шумадије, Мачве, Срема и Славоније располажемо само минималним бројем извора, обично веома ограничене вредности. За наше источне крајеве XVI и XVII век претстављају глухо доба из којег је до нас допро врло оскудан материјал, сразмерно сиромашнији од оног из ранијих векова. Уосталом ни постојећи текстови нису сви публиковани, а ни они који то јесу нису филолошки описани, акамоли лингвистички анализирани. Када све ово

¹ Овамо спадају, осим споменика на народном језику, и црквенословенски текстови у којима пробијају народне црте, а исто тако и извори на страним језицима у којима се помиње наша топономастика или ономастика. Та врста података може нарочито корисно послужити, и већ је унеколико послужила, у дискусији о старим дијалекатским слојевима у Славонији и Војводини.

буде остварено, имаћемо пред собом ипак знатно јаснију слику него што је имамо данас.

Трећу тешкоћу, за историску дијалектологију нарочито важну, ствара књижевни карактер језика писаних споменика. Невоља притом није само у томе што се често увлаче, а много пута и преовлађују, црквенословенски елементи и што писари повеља нису увек људи наше народности, него и у томе што језик текста по правилу не претставља један локални говор, већ мање или више стандардизован коине — или бар један локални говор дотеран унеколико према другима. У језику дубровачке књижевности има много чакавизама, а у делима читавог низа далматинских писаца огледају се дубровачки језички утицаји. Језик једне повеље обично не репрезентује тачно ни говор родног места владара који је потписује, ни говор родног места писара који је пише, ни говор места где је писана, већ нешто четврто у чему може бити елемената свих тих говорних типова, али што прекрива њих све као танак површински слој. И поред приличног броја средње-вековних повеља из наших источних крајева, ми о локалним екавским говорима из периода немањихке државе и Деспотовине знамо врло мало.

Ограничена вредност писаних текстова намеће потребу да се наука интензивније позабави и другим врелима која су досада обично остајала у сенци.

§ 4. Дијалекти старих пресељеничких група имају за историску дијалектологију много већи значај него што се обично претпоставља. Они дају потпунију слику дијалекта него споменици, а усто се десило да велики део ових говора потиче баш из оних крајева из којих нису остали никакви текстови. С друге стране, ни овај материјал није без великих недостатака. Пре свега, број исељеничких говора је ограничен. За територију која је данас штокавска екавска могу нам послужити крашовански говор у румунском источном Банату, галипољски којим говоре доскорашњи насељеници у тракиском селу Барјамичу (сада насељени у Пехчеву у Македонији) и говори неких српских насеља у околини Будимпеште. Остаје засада нејасно колико ће допринети материјал из српских етничких оаза у Поморишју и у Банатској Црној Гори, источно од Темишвара, као и у Банатској Клисури северно од Дунава. Из јекавских области насељени су Црногорци у Пероју код Пуле и ускоци босанско-херцеговачког порекла у Жумберку. Доста удаљене групе јекаваца претстављају различита српска насеља у Хрватској, Славонији и Барањи. Икавских егзо-

тичних група има понајвише. Ту су становници познатих села у италијанској провинцији Молисе, затим Словинци и други у Истри, па Буљевци у Бачкој, под Велебитом и другде, Шокци у Барањи и западној Бачкој, па икавска колонија Рекаш у румунском Банату. Нарочито је много насеобина наших икаваца расутих по Мађарској западно од Дунава. Уосталом и икавски живаљ у Босни, Херцеговини, Далмацији и Славонији умногоме је испремештан, тако да ће, кад сви ови говори буду добро описани, једна минучиозна компаративна анализа овде имати захвално поље рада. Чакавске исељенике налазимо у неким деловима Истре, затим опет у Жумберку и у околним крајевима, па у Градишћу (Burgenland-у) све до западне Словачке и јужне Моравске. Овај летимичан преглед показује да исељенички говори ипак нису тако малобројни и да би могли веома корисно да послуже за реконструкцију старе дијалекатске карте. Међутим они нису сви описани, а ни говорни материјал оних који то јесу није довољно анализиран. Као пример може да послужи говор српскохрватских колонија у јужној Италији чији описивач Милан Решетар није извукао све могуће закључке било зато што није запазио тананије говорне одлике, било зато што је у анализи стао на пола пута, ограничавајући се на покушај да утврди матичну област колониста, а пропуштајући да постави обрнуто питање: шта њихов говор даје за реконструкцију првобитног дијалекта њихове старе постојбине.

Има, међутим, једна друга околност која претставља много дубљу тешкоћу него ограничен број и недовољна проученост исељеничких говора. То је чињеница да ти говори нису непосредни претставници стања из времена миграција, него тек пројекција тога стања на једну нову временску раван. И ти су говори иновирани, на свој начин додуше, али ипак тако да је у многим приликама тешко одвојити оно што је понесено са старих седишта од онога што је развијено на новом терену. А и те иновације могу бити различите врсте: могу продужавати развојне тенденције из матичне области, могу претстављати плод самоникле еволуције и могу најзад бити резултат утицаја стране околине. Без овакве стратификације језички материјал ових говора неупотребљив је за наше циљеве.

Посебни проблеми искрсавају тамо где историја не пружа поузданих података о времену пресељења или о првобитним седиштима. Ако говор потиче са терена о чијем старом дијалекту немамо података са друге стране, ту се ствара зачарани круг. За одређивање порекла говора потребна су нам обавештења о матич-

ном дијалекту, а њих би могао пружити једино исти тај говор кад бисмо знали његово порекло.

Хронолошко одређивање отежано је још једним моментом. Пошто немамо подједнако сведочанства о датуму јављања појединих иновација у разним крајевима, ми смо обично приморани да — ради добивања какве-такве перспективе о историји језика као целине — датуме остварења промена у једном дијалекту сматрамо приближним датумима њиховог извршења у нашем језику уопште. А то не мора одговарати стварности. Понеке иновације појављује се додуше симултано на великом простору, али се друге обављају у разним крајевима у разно време, често полазећи од неког жаришта, понекад и из више жаришта (што се по споменицима обично не може ни утврдити). Ако се нека промена у дубровачком приморју извршила у XVI веку, то још не мора значити да се она у исто време догодила у Боки Которској, а поготову не значи да се она тада одиграла напр. у северној Србији.

Најзад код сваког исељеничког говора треба проверити његову хомогеност: да ли он продужује само један локални тип или је настао у мешавини досељеника са разних страна. То је некипут унапред познато, а у другим случајевима мора се прибећи нарочитој анализи. Мешавински дијалекти одликују се недоследним рефлексима у развоју гласовних црта¹ и, нарочито ако су говори непреврели, несразмерно великим бројем дублета и напоредних варијаната. (Код дијалеката распрострањених на ширем земљишту с овим се удружују и неправилне изоглосе с интерполацијама.) Сем ових унутрашњих знакова нехомогености говора постоје и спољашњи. При поређењу са другим дијалектима разнородне особине могу саме указати на своје неједнако порекло. Али ту не треба губити из вида да је некадашње простирање говорних црта било друкчије од данашњег и да је, нарочито у доцнијој метанастазичкој области, морало бити говора који су у себи сједињавали одлике какве се данас више не могу наћи на истом месту. Исто тако није свако колебање или дублет доказ мешавинског карактера говора. У свима говорима, и оним најхомогенијим, има таквих појава у извесној мери и до те мере оне су општа неизбежна карактеристика живота и еволуције језика.

¹ Типичан пример пружају поједини говори македонског језика са лексичком репартицијом рефлекса *к'* и *шш*, *шч* за стару групу **џ*. О целом питању в. проф. М. Павловића, Принцип корелативности у еволуцији језика и неко-релативност диалекатских црта Горњег Повардарја, Годишњак Скопског Филозофског факултета I (1930) 297—312.

Због тога је потребна велика обазривост приликом доношења закључака да је неки говор производ механичке мешавине.¹

§ 5. Вредност наше данашње топономастике као извора за откривање дијалекатског супстрата још није испитана. Једно се ипак може рећи већ сада: тамо где се становништво смењивало постепено, где нови насељеници нису дошли на сасвим пушта места, обично су преузимани готови називи без обзира на трагове другог дијалекта у њима.² У Банату, дакле у зони обухваћеној изоглосом облика *ora(x)* са *a*, постоји село *Орешац*. Место *Железник* код Београда зове се тако мада „туда сад слабо ко зна што је *жељезо*, него сви говоре *гвожђе*“, како је то још Вук приметио. Наравно, увек је потребно проверити да топоним није можда донела собом каква насељеничка група. Ако се одбију такви случајеви, остаје још увек довољно примера за констатацију да су у метанастазичкој области многе изоглосе некада ишле друкчије него сада.

§ 6. Трагови дијалекатског супстрата у данашњим говорима на први поглед не би требало да буду нарочито значајни. Процент старинаца у метанастазичкој области обично је врло низак. То нарочито вреди за северну Србију и околне крајеве. М. Милadiniћ је у Пожаревачкој Морави нашао 6,35% староседелачких домова,³ Б. Дробњаковић у Смедеревском Подунављу и Јасеници 4,4%,⁴ К. Јовановић у Неготинској Крајини и Кључу свега 2,20%,⁵ а Љ. Павловић у Ужичкој Црној Гори налази само једну породицу за коју би се могло рећи да је стара, па и то „не поуздано“.⁶ Додуше ове бројке не морају у потпуности одговарати стварности. Може се претпоставити да је изванредан број старинаца убројан и у цифре становника непознатог порекла које често нису незнатне. Даљи проценти старинаца крију се под рубриком „Унутрашње сељачке“, у којој су забележене придошлице из непосредне околине, а у мањој мери и под рубриком „Инверсне миграције“, која обухвата и повратнике из прекосавских крајева. Међутим, то треба

¹ Треба истаћи и то да мешавина живља не мора значити и мешавину говора. Приликом кристализације једна од компонента може потпуно савладати другу (односно све остале), тако да имамо посла са продужењем само једног говора.

² По себи се разуме да треба апстраховати случајеве кад се назив коси с општом структуром дошљачког дијалекта (садржи напр. неку њему непознату фонему или сл.).

³ СЕЗБ XLIII 39.

⁴ СЕЗБ XXXIV 255.

⁵ СЕЗБ LV 84.

⁶ СЕЗБ XXXIV 32.

одмах нагласити, ова ограничења и сама имају ограничену вредност. Свега један део становништва урачунаог у поменуте рубрике претставља старинце, док су други уствари такође дошљаци, само им се порекло заборавило. Осим тога, кад би све ово и били прави старинци, то би у типичним метанастазичким пределима још увек било далеко од већине. Највећи део живља ипак сачињавају досељеници, и то такви којима се поуздано зна кад су и одакле су дошли. Па ипак, у данашњим говорима неких од ових области јасно пробијају или чак доминирају трагови дијалекатског супстрата. Тако проф. М. Стевановић констатује да је стара основа метохиског говора у битним цртама сачувана иако је становништво „углавном дошло са стране“, а онога „из доба пре сеобе тамо скоро и нема“.¹ Корисно ће бити указати овде на узроке оваквих појава које нису ретке ни на другим странама.

Досељеници најчешће долазе сукцесивно и обично их је у сваком тренутку мање него затеченог елемента. Док једни дођу, други се претопе, па затим и сами делују у правцу асимилације новодошлих. Усто придошлице у већини случајева потичу са разних страна и не слажу се у дијалекту, док староседеоци имају сви исти говор. Дошљаци су често међу собом неповезани, а старинци су у живом узајамном контакту. Досељеници су готово редовно економски инфериорни и, да би се изједначили, они се хотимично прилагођавају у сваком погледу. Важну психолошку улогу врши исмејавање од стране домородаца. Колонисти могу задржати своје особине углавном онда кад су сви истог порекла, долазе компактно и у већини су — или кад их од домаћих одваја такав моменат као што је класна разлика, народност или вера. Пошто ови услови у северној Србији често нису остварени, може се схватити зашто на том терену упркос великој миграционој ветрометини многи говори ипак чувају трагове некадашњих дијалеката.

И овде је успешно коришћење материјала незамисливо без правилне стратификације постојећих језичких црта. У већини случајева пред нама се налазе, помешане у истом говору, црте стариначке, дошљачке и оне које су се развиле на лицу места у време од сеоба наовамо. Усто дошљачке особине могу бити разнородне ако су досељеници са разних страна, а и трећа група обухвата неједнаке елементе: оне који су настали у процесу кри-

¹ Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VI 68.

стализације мешавине и оне који су се у новије време појавили сасвим спонтано, без везе се неким ранијим развојним тенденцијама. Рашчлањавање ове врсте захтева пажљив прилазак проблему, велику обазривост и нарочито детаљно познавање говора. Анализа само малог броја такозваних основних црта најчешће је сасвим недовољна. Мора се узети у обзир што већи број говорних одлика како би се међу њима пронашле оне чије се порекло може утврдити са сигурношћу. Уопште, при свим комбинацијама о сродности говора на основу језичких црта неопходно је водити рачуна о закону великог броја иза којег стоји математички закон вероватноће. Може се сматрати доказаном само она веза коју потврђује већи број црта. Коинциденција малог броја заједничких особина може бити случајна, али никакав случај не може створити петнаест или двадесет заједничких *карактеристичних* одлика (као карактеристичне се не могу узети црте које претстављају прост архаизам, или имају одвећ широке изоглосе, или су дифузно распрострањене).

II

МЕТАНАСТАЗИЧКА ОБЛАСТ СЕВЕРНЕ СРБИЈЕ;

О ПОРЕКЛУ КОСОВСКО-РЕСАВСКИХ И ЈЕКАВСКИХ ГОВОРА У ЊОЈ

§ 7. Земљиште између Дрине и Тимока, а северно од Западне Мораве и масива Ртња — дакле цела северна Србија — претставља изразиту метанастазичку област, с малим или чак минималним бројем старинаца. Један од задатака наше историске дијалектологије треба да буде утврђивање првобитне дијалекатске слике те области, тим пре што ће се тиме увелико унапредити и решавање питања генезе дијалекатских типова које данас налазимо у Војводини.

§ 8. Сада се на земљишту северне Србије налазе говори који улазе у састав четири дијалекатске формације: источнохерцеговачке, шумадиско-војвођанске, смедеревско-вршачке и косовско-ресавске. За једну од њих, косовско-ресавску, сигурно је да је на овоме терену нова. Простирање тог дијалекта такво је да се може објаснити само на један начин: снажним миграцијама из косовско-ресавског жаришта које су обилно засведочене за целу територију у северној Србији покривену говорима овога типа.¹ Из овога

¹ Овако је протумачио простирање косовско-ресавског дијалекта проф. А. Белић који констатује у чланку „Штокавски дијалекат“ (НБ IV 1072) да је „он у новије време, од 17—19 века, добио ову данашњу своју распрострањеност, покривши својим цртама друге говоре, којима је говорило често врло разређено становништво северне и средње Србије“. За порекло данашњег становништва тих крајева исп. Цвијићеву карту у прилогу књиге „Метанастазичка кретања, њихови узроци и последице“, СЕЗб XXIV, Београд 1922.

одмах проистиче питање о првобитним дијалектима те територије, што значи углавном Левча, долине Велике Мораве и области источно одатле.

§ 9. И за јекавско наречје на северозападу Србије може се с великом вероватноћом тврдити да је у току сеоба задобило терена. Али засад остаје отворено питање колико је земљиште тада захваћено јекавштином и да ли је ње пре сеоба уопште било на територији данашње Србије. Сада је, међутим, у северозападној Србији у току супротан покрет: екавштина надире ка западу, потпомогнута престижем језика школе, града и администрације.¹

О ПОРЕКЛУ ШУМАДИСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ДИЈАЛЕКТА

§ 10. За шумадиско-војвођански дијалекат не може се, међутим, ни у којем случају тврдити да је донесен однекуд са стране, али се може поставити, и често се поставља, питање да није настао у процесу укрштања разноликих наносних елемената. Досад су на ово питање разни научници, међу њима и најистакнутији, давали потврдан одговор.² Њихова гледишта била су заснована на материјалу ужем од онога који је данас познат, али је у њима често било тананих опажања и духовитих комбинација. Ипак се та схватања у целини не могу примити, нарочито ако се узму у обзир резултати најновијих теренских истраживања.

§ 11. Основни аргумент за тезу о постанку шумадиско-војвођанског дијалекта мешавином косовско-ресавског дијалекта и икавског наречја (хипотеза о јекавштини као другој компоненти напуштена је одавно) јесте чињеница да на месту јата у већини случајева налазимо *e*, али у другима *u*. У вези с тим треба истаћи неколико нових момената:

1) У току дијалектолошких путовања Ивана Поповића, Берислава Николића и мојих од год. 1948 наомамо детаљно

¹ О овоме исп. чланак проф. М. Московљевића „Данашња граница између екавског и јекавског изговора у Србији“, Прилози IX (1929) 109—122.

² Исп. излагања проф. А. Белића у његовој „Дијалектологическая карта сербскога језика“, Санктпетербургъ 1905, 32—40, затим нешто модификовано схватање у Гласу СКА 78 (1908) 106—124 и, још јаче измењено, у Народној Енциклопедији IV 1071. На истој линији са Белићем налази се и проф. М. Московљевић у поменутом чланку у Прилозима IX. — Против Белићевог гледишта полемисао је М. Решетар (упор. напр. *Der štokavische Dialekt* 14—17 и 68), методски погрешно (поричући законитост у језичком развоју) и недовољно аргументисано.

су претражени говори Бачке, Срема и Баната. Том приликом нарочито су тражени икавизми, али се показало да је њихов број строго ограничен и да су они углавном свуда исти. Да је шумадско-војвођанска замена *џ* плод кристализације неке мешавине, немогућно би било да се тај процес у Кикинди и у Шиду изврши на упадљиво једнак начин. На пространој територији шумадско-војвођанског дијалекта, која је већа него цело чакавско или цело хрватско кајкавско подручје, имали бисмо читав низ међусобно битно различитих локалних варијаната стилизације. Карактеристично је као паралела да нигде на огромном простору од Јадранског Мора до Драве где је долазило до најразноврснијих мешања дијалеката није створен уједначен мешавински говорни тип на неком иоле ширем подручју.

2) Показало се да се готово сви примери са *и* на месту *џ* у северној Србији и Војводини¹ могу свести на два основна принципа: аналшко уопштавање *и* и гласовну асимилацију. Први принцип објашњава категорије као што су дат. — лок. јд. именица женског рода (*жѣни, ѿò соби*), дат. — лок. јд. личних заменица (*мѣни, ѿò шѣби*), лок. мн. именица м. и ср. рода (*ѿò зуби, ѿ колима*), заменички облици типа *òвѣм, од òшѣ(х)* и сл., облици од инфинитивне основе глагола типа *вѣдиши, префикс при- < прѣ- (прѣвари, прѣврне, тако и предлози прид, прико), префикс ни- < нѣ- (нѣки, нѣколко, дѣникле; овај се префикс брка с оригиналним ни-), прилог ѣзрѣком (исп. изрѣцати и сл.). Фонетско једначење појављује се у три посебна положаја:*

I. *ѣј > иј* у компаративима као *стѣрији*, у имперфектима на *-ијаше* (уколико је ова категорија уопште жива), у примерима *дѣ је* (и према њему *дѣ си, нѣгди* итд.), *није* (и даље *нисам, ниси...*), у именици *гриѣѣа*, у примерима *Бијоград, бијочуг*, у коренима глагола *вијати, гријати, додијати, сијати, смијати се*, затим у глаголу *лелијати се*.²

¹ За материјал в. напр. П. Ђорђевића, *Archiv für slavische Philologie* XVI 134—135, Ј. Павловића, *СЗЗВ* VIII 512, М. Московљевића, Акцентски систем поцерског говора стр. IV, Годишњак Задужбине Стојановића IV 27—28, VI 41 и VII 60 и Прилози IX 117 и 120, затим Ј. Ердељановића, *Niederlův sbornik* 292, Бр. Милетића, Годишњак Зад. Стој. VII 18, П. Ивића, *ЈФ* XVIII 147—148 и Б. Николића, *ЈФ* XX 275—276.

² Није искључено да би се понеки од горњих примера могао објаснити и морфолошки. Али узети у укупности својој, они ипак убедљиво потврђују промену *ѣј > иј* у говорима шумадско-војвођанског дијалекта. Ако има нечега што а хтева посебно објашњење, то није *и* у примерима као *није*, већ *е* у коренским

II. *гњѣ* > *гњи*- у примерима *гњиздо* и *гњиван*.

III. Кратко *ѣ* у слогу иза којегa следи слог с акцентованим и прелази и само у *и*: *сикира* (< *сикѣра*), *видрица* (< *видрѣца*), слично и *бѣжѣ* у западној Србији.¹

Изван овог система остаје минималан број лексичких примера, опет врло лако објашњивих, тако *осим* и *дивојка*. Прва од тих речи показује у нашим говорима необично разноврсне облике настале најчешће на бази укрштања с другим речима² и далеко је од тога да буде доказ за какву било замену *ѣ*. У речи *дивојка* имамо по свој прилици наслон на речи *дивна*, *дивиши се* итд.

Из свега је јасно да правих, слободних икавизама у шумадиско-војвођанском дијалекту немамо. Кад бисмо примили хипотезу о икавцима, остало би необјашњено зашто нигде не долазе примери као *пиваши* или *млико*.

морфемама глагола *вѣјати*, *грѣјати*, *сѣјати*, *смѣјати се* и *додејати* који се тако говоре на једном делу земљишта шумадиско-војвођанског дијалекта (в. о томе мој чланак у Нашем језику, НС II 117—124). У вези с тим може се помишљати на уопштавање рефлекса дугог јата из императива *вѣј*, *грѣј* итд. (да се *ѣ* испред *ј* могло владати друкчије него *ѣ*, показује напр. материјал М. Решетара, *Der štokavische Dialekt* 69, М. Жуљ и ња, *Školski vjesnik* XV 38 и А. Вајана, *La langue de Dominko Zlatarić* 213—214), затим на слабост артикулације *ј* у извесним положајима (можда је напр. у групи *ѣјѣ* под извесним акценатским околностима *ј* испадало или било толико слабо да није могло утицати на затварање *ѣ*, док је суседно *ѣ* могло деловати у правцу отварања). Мање би вероватан био неки утицај консонанта испред *ѣ*, или уопштавање вредности *ѣ* у метатонским презентима типа *вѣјѣм*, *грѣјѣм* итд. (уколико је такав акценат постојао и у овим крајевима; исп. облике ове врсте у чакавском говору Новога, А. Белић, *Замѣтки* 64—65) или најзад аналогја према рефлексу јата у итеративним глаголима *загреваши*, *додеваши* итд. или у именицама као *огрев*, *усев*, *семе* и сл. Уосталом овде није место за исцрпно претресање овог питања. Довољно је констатовати да има и јекавских говора у којима промена *ѣј* > *иј* није доследно обухватила и корене ових глагола (М. Решетар, *Der štokavische Dialekt* 69; Д. Вушовић, Дијалекат источне Херцеговине, СДЗБ III 9; Р. Бошковић и М. Малецки, *Examen des dialectes du vieux Monténégro* 11; Б. Милетић, Црмнички говор, СДЗБ IX 247—249). Без обзира на то који су разлози створили ову ситуацију, ти су разлози могли бити исти и на југозападу и на североистоку штокавског терена.

¹ Овакво сам објашњење први пут формулисао у једном реферату одржаном 1952 год. на Лингвистичком састанку при Институту за српски језик САН. В. извештаје о том састанку у Гласнику САН IV, стр. 324 и у ЈФ XX, стр. 396. За процес под III исп. паралеле у руском језику; А. Шахматов, *Очеркъ дрѣвнѣйшаго періода историји русскаго языка* 115.

² Исп. напр. проф. П. Скока, *Рад* 272 (1948) 16—20. Сам облик *осим* Скок тумачи укрштањем са *изим*. А. Вајан, *La langue de Dominko Zlatarić* 237, скреће пажњу на могућност утицаја наставака заменичке промене, а специјално локатива једине заменице *сѣв*.

3) Највећи део шумадиско-војвођанских примера са *и* на месту *ѣ* може се наћи и у другим нашим дијалектима који нису икавски. Познато је да у разним јекавским говорима долази и *нисам*¹ и *сикира*², и *при-* место *прѣ*³, и *живиши*⁴ и *(г)ди*⁵, да и не говоримо о категоријама као дат. — лок. јд. типа *жени*, лок. мн. на *-и(ма)*, заменичке форме типа *овим* итд. или о асимилацији *ѣј > иј*. Уосталом чак и у косовско-метохиским и призренско-тимочким говорима налазимо примере као *придвече(р)*⁶, *дивојка*⁷, *ники*⁸, *сикира*⁹, исп. и *вјдричњак* у јужноморавском крају¹⁰ и *нисам* у Ђаковици.¹¹ Јасно је да они у све те говоре нису могли доспети из икавског наречја и да се за њих морају тражити друга објашњења — она која су означена под тачком 2. Што се тиче групе *гњ-*, њена јака палаталност изазивала је и у другим нашим говорима (северно-чакавским) посебну судбину јата, само што је ту дошло до дисимилације, а не до асимилације, тако да имамо примере типа *гњазло*¹².

4) Кад би шумадиско-војвођанско стање јата заиста било резултат мешавине, то би значило да је у укрштању победио углавном екавски елемент, а икавски се одржао у ограниченем броју примера. У таквом случају било би природно да икавизми остану у ређим речима, првенствено у онима које у екавској компоненти говора нису постојале као лексеме. Наши примери са *и*, међутим, нису такви. То су највећим делом сасвим обичне речи, у општој употреби у нашим говорима. Притом свака од њих има и одговарајуће екавске облике у говорима у непосредном суседству оних који имају исту реч са *и*.

¹ М. Rešetar, Der štokavische Dialekt 71; V. Čorović, Der Dialekt von Mostar, Archiv für slavische Philologie XXIX 501 итд.

² М. Rešetar, о. с. 71; М. Žuljić, Današnji vareški dijalekt, Školski vjesnik XV 40; B. Lastavica, Korenički govor, Nastavni vjesnik XIV 754.

³ P. Budmani, Dubrovački dijalekt, kako se sada govori, Rad LXV 156; Đ. Šurmin, Osobine današnjega sarajevskog govora, Rad CXXI 190.

⁴ Šurmin, ibid.; Д. Вушовић, Дијалект источне Херцеговине, СДЗБ III 11; B. Lastavica, Korenički govor, NVj XIV 753.

⁵ Žuljić, l. c.; Rešetar, Glavne osobine Gundulićeva jezika, Rad 272 (1942) 6—7 итд.

⁶ Гл. Елезовић, Речник Косовско-метохиског дијалекта s. v.; М. Павловић, Говор Сретечке Жупе, СДЗБ VIII, 220. Упор. и *прид* у говорима источне и и јужне Србије, А. Белић, Дијалекти 16.

⁷ *дивојче* у речнику Гл. Елезовића. Интересантно је да се *и* у овој речи јавља и у неким чакавским говорима, тако напр. у Вирју, Fancev, AfsI Ph XXIX 320.

⁸ Велики број примера у А. Белића, Дијалекти источне и јужне Србије 425.

⁹ *сићира* у севернотимочком дијалекту, М. Станојевић, СДЗБ II 363.

¹⁰ *Вјдричњак* 'место у воденици око точка', Белић, ДИЈС 363.

¹¹ М. Стевановић, Ђаковачки говор, СДЗБ XI 48.

¹² Исп. напр. М. Малецког, ЈФ XI 217.

5) Рефлекси јата уопште су у мало којем нашем говору истоветни у свима речима и наставцима. Довољно је потсетити на т. зв. лексичке екавизме у јекавским и икавским говорима¹. Број тих екавизама није ништа мањи од броја лексичких примера са *u* у северној Србији и Војводини. Исто тако, у јекавским говорима има и низ посебних фонетских положаја где *ћ* даје рефлекс различит од (*u*)*je* : *pĉ* > *pe*, *ĉj* > *uj*, *ĉo* > *uo*, често и *ĉh* > *uh*, *ĉљ* > *uљ*. Нема разлога да се искључи оваква могућност и за екавске говоре, тим пре што има врло значајних конкретних поклапања шумадиско-војвођанског стања с јекавским (*ĉj* > *uj*). Разуме се, кад се напр. за источнохерцеговачке говоре не претпоставља, због овога да су настали рецимо на бази мешавине јекавских и икавских говора, аналогне појаве не могу бити ни аргумент за мешавински карактер североисточног дијалекта.

6) Замена јата у шумадиско-војвођанском дијалекту уопште није неки уникатни феномен. Начелно исту замену налазимо и даље ка југоистоку, у говорима смедеревско-вршачког дијалекта с особинама иначе знатно различним од шумадиско-војвођанских. Али, што је још занимљивије, већи део шумадиско-војвођанских примера са *u* присутан је и у екавским говорима у Славонији. Мада постојећа научна литература не даје исцрпне спискове примера са *u* у тим говорима, ипак у њој налазимо дат. — лок. *ženī*², *mājkī*³, дат. — лок. заменица *mēni*, *tēbi*⁴, лок. мн. *vragovī*⁵, и *Radīkōvci*⁶, *po dlāni*⁷, заменичке облике као инстр. *tīm*⁸, *nīm*⁹, облике од инфинитивне основе типа *živit*¹⁰, *vidit*¹¹, *pre-* > *pri*¹², предлоге *prid*¹³ и *priko*¹⁴, префикс *ni-* < *nē*¹⁵, примере као *čisījī*,¹⁶

¹ Исп. напр. М. Решетара, *Der štokavische Dialekt* 72 и Бр. Милетића, Црмнички говор, СДЗб IX 250–251.

² S. Ivšić, *Šaptinovačko narečje*, Rad 168, 133.

³ J. Ham m, *Štokavština Donje Podravine*, iz Rada JAZU 275, 29.

⁴ Ivšić, *Šapt.* 138.

⁵ Ivšić, *Šapt.* 121.

⁶ Ham m, *Podr.* 22.

⁷ Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad 196, 216.

⁸ Ivšić, *Šapt.* 138.

⁹ I. Filakovac, *Vjerovaña (Retkovi u Slavoniji)*, *Zbornik za narodni život i običaje* X 149.

¹⁰ Ivšić, *Šapt.* 114.

¹¹ Filakovac, *Vjerovaña* 144.

¹² Ivšić, *Šapt.* 114; Rad 196, 172.

¹³ Ivšić, *Šapt.* 114; Rad 196, 172.

¹⁴ Ivšić, Rad 196, 172.

¹⁵ Ivšić, *Šapt.* 114 i Rad 196, 172; Ham m, *Podr.* 57.

¹⁶ Ivšić, Rad 196, 171.

*di*¹, *sīje*², *nisam*³, *gr̄lota*⁴, *sik̄ira*⁵, *divojka*⁶. У локалним говорима понеки од ових примера изостају — баш као и у говорима шумадиско-војвођанског дијалекта. Изван ових примера налазимо у славонским екавским говорима само још мали број лексичких икавизама, већином лако објашњивих. Све изгледа тако као да је у епоси појаве примера са *и* постојала тесна узајамност између шумадиско-војвођанских и славонских говора (дакле између штокавских идиома на земљишту тадашње Угарске)⁷.

7) У језику војвођанских споменика из XVII—XVIII в. није се могло наћи битно више икавизама него што их данас има у Војводини. Варијације, уколико постоје, крећу се у границама принципа формулисаних под тачком 2). У почетку XVIII в., у протоколу пештанске православне црквене општине⁸, у исправама поморишке породице Текелије⁹, у извештају иришких граничара о борбама 1717 год.¹⁰ и у делима Гаврила Стефановића Венцловића¹¹ налазимо уствари исти језик, већ потпуно формиран шумадиско-војвођански дијалекат. Потврде из међусобно тако удаљених места из времена непосредно пре т.зв. Велике сеобе показују да је дијалекат ових области још пре ње био изграђена дијалекатска једи-

¹ Ivšić, Šapt. 114, Rad 196, 172; Ham m, Podr. 57.

² Ivšić, Rad 196, 171.

³ Ivšić, Šapt. 114 i Filakovac, Vjeroвања 146.

⁴ J. Ham m, Kriza savremene akcentologije, Glasnik Jugoslovenskog profesorskog društva XVI 442.

⁵ Ham m, Podr. 22.

⁶ Ivšić, Šapt. 114 i Rad 196, 172; Ham m, Podr. 57.

⁷ Исп. моје напомене у ЈФ XIX 257.

⁸ Тај рукописни споменик који почиње годином 1704 налази се у злоставштини мог пок. оца др. Алексе Ивића. Надам се да ћу, у сарадњи с једном колегицом, ускоро моћи дати критично издање текста и лингвистичку анализу његовог језика.

⁹ У тестаменту Јована Поповића Текелије, обрштера арадског, датираном у Араду 6 фебруара 1722 (бечки Ратни архив, Verlassenschaften 1722, № 365 — по испису пок. др А. Ивића) налазимо екавштину (*заповед, лепо, деци, месеца* итд.), али *није, Роки* дат. јд.; *живиши, с оним, с ошм, приставиши се* према *прешече, прешџио*. У тестаменту Остоје Текелије, оберкапетана арадског, датираном 24 маја 1731 (исти архив, Verlassenschaften 1731 № 649, — по испису пок. А. Ивића) такође уз екавштину (*свеш, до послешки, лепо, вернога, закшевао*) долази *внеси, Анни, при себи, с ошм* и мешање *при-* и *пре-*: *пришчила се* поред *прешчила се, пре шом* поред *при себи*.

¹⁰ Текст је објављен у два маха, у Летопису Матице српске 41 (1837), стр. 112—115 и у Гласу истине V (1888), стр. 203—205.

¹¹ О језику овога писца в. рад Владана С. Јовановића, СДЗБ II 105—306.

ница и да та сеоба није играла никакву одлучну улогу. А није је ни могла играти, пре свега зато што је њено насеље, бројно не одвећ јако, захватило само српске крајеве у северној Угарској, а у Војводину се сливало доцније, и то не свуда и не у једнакој мери у разним крајевима.¹ Нарочито је значајно то што у језику протокола коморанске црквене општине који почиње годином 1659² имамо већ основне елементе шумадиско-војвођанског дијалекта.³ Пошто се зна да је Коморан насељен у другој половини XV и првој половини XVI в. нашим Шајкашима из јужне Угарске⁴, овај податак даје индицију уствари у погледу језика те епохе.

8) У новије време откривена је у два стара исељеничка говора који воде порекло из наших североисточних крајева, крашованском и галипољском, вредност $\check{s} = e^u$ ⁵. Изгледа да је \check{s} у тим крајевима било отвореније него даље ка југу, што је пружало погодно тле за преглас $\check{s} > u$ по асимилацији у поменути три фонетска положаја. И по таквој основној вредности јата између *e* и *u* шумадиско-војвођански дијалекат близак је јекавштини са чијим херцеговачким дијалектом га и иначе везују многе изоглосе.

9) Галипољски говор у којем замена $\check{s} > e$ још није извршена, али су примери са *u* у познатим морфемама већ присутни, показује да је појава тога *u* могла бити старија од саме екавске замене јата. Данашњем односу *бело*: *нисам* претходила је фаза *бе^uло*: *нисам*, сачувана у галипољском. У овој светлости јасно је

¹ Исп. моје разлагање у ЈФ XVIII, стр. 155—156. За саме последице Велике сеобе по етничке односе у Војводини в. напр. констатације проф. Д. Ј. Поповића у чланку Насељавање Војводине нашим народом, Гласник проф. друштва XIX 22—23. Што се тиче „народне“ традиције по војвођанским селима да „нас је дово Чарнојевић“, она је обично књишког, односно школског, порекла и исто је онолико народна колико и објашњење појединих старца да су им „дедови дошли из Галиције“ или „из Бојке“ или причање које сам чуо у Дулову и у Сефкерину како је „оде кадгод било море, а звали су га Панонско Море.“

² Г. Витковић, Гласник Српског ученог друштва 67 (1887) 243—280.

³ Поред многобројних примера са $e < \check{s}$ налазимо и *олиџ* стр. 244 (1659), *мени* 244 (1660), *манастираници* дат. јд. 246 (1662), *крџина* 249 (1684), *ситина* 249 (1684), *св тима* 249 (1689), *џ цркви* 249 (1689), *џ... саџки* 251 (1690) итд.

⁴ Исп. Г. Витковића, Прошлост, установа и споменици „краљевих шајкаша“, Гласник 67, стр. XLVI: „Кад се Ковинчани (после Мохачке битке) доселише у Коморан, ту затекоше своју браћу староседеоце Србе Шајкаше, трговце и занатлије. Нађоше и готову цркву, коју су подигли староседеоци и троносали је 17 маја 1511 и богато обдарили писаним и печатаним књигама, свештеничким одежама и богатим прибором црквеним“.

⁵ E. Petrović, Graul Caraşovenilor, Bucureşti 1935, 64—69; П. Ивић, Гласник САН II 315.

да постојеће двојство *e* // *и* није настало мешавином готових екавских говора с ијавским. Уосталом, само оваквом хронологијом може се објаснити чињеница да етимолошко *e* у шумадиско-војвођанском дијалекту никад не прелази у *и* у положајима где *ѣ* даје *и*. Исп. *гъѣздо*: *гъѣчиши*, *видрица*: *мѣшлица* и сл. Да је у време прегласа *ѣ* > *и* глас *ѣ* већ био изједначен са *e*, ми бисмо данас имали примере са *e* > *и* под истим гласовним условима.

10) Материјал галипољског говора показао је да међу особинама данашњих говора Шумадије и Војводине има таквих које су настале на самом терену у епоси пре сеоба. Такви су напр. наставци *-ом* у дат. — лок. јд. ж. р. придевско-заменичке промене (*оном жени*) и *-ама* у дат. — инстр. мн. имен. средњег и мушког рода (тип *дрвама*), затим појава *e* (< *ѣ*) у примерима као *вѣднем* (в. ниже), а исто тако и кановачки акценат, обичан и у галипољском говору, а у Шумадији најдоследније очуван баш у космајском крају¹ где је проценат старинаца релативно најјачи.² Ове чињенице обарају теорију да у говору нема ничег што не би било сасвим ново, донесено миграцијама или настало у процесу укрштања. Уосталом, старина једне групе особина говора ове области чини вероватнијом могућност да су старе и друге (икавизми), поготову кад о томе имамо директних сведочанстава (в. горе).

§ 12. Привидна недоследност у замени јата била је једини аргумент у самој језичкој слици који се могао навести у прилог схватању да је шумадиско-војвођански дијалекат настао мешавином.³ Осим тога навођен је и један разлог изван самих дијалекатских

¹ П. Ђорђевић, *Archiv für slavische Philologie* XVI 134, чак предлаже због овога да се кановачки говор назове „kosmaische“ Mundart.

² Проф. Б. Дробњаковић, *СЕЗб* XLVI 30, налази у Космају 15,2% старинаца, што је за шумадиске прилике врло много. Исп. и цифре од 11,2% становништва непознатог порекла, 8,6% сељакања у области и 1,3% инверсних миграција.

³ Као саставни део тог аргумента ишло је и тврђење да се у примерима као *кѡлеба*, *ѣре*- место *ѣри*- и *вѣднем* ‘видим’ огледа крива регресија која датира из епохе некрсталисане мешавине. Међутим, у речи *кѡлеба* имамо наслон на глагол *колебаши се* (исп. напр. А. Белића, *Савремени српскохрватски књижевни језик*, I део: Гласови и акценат, стр. 139), неразликовање префикса *ѣре*- и *ѣри*- обично је у многим нашим говорима, напр. у косовском (в. напр. материјал у Елезовићевом речнику) и у неким босанским и херцеговачким (у Брчком В. Зрнић, *ЈФ* III 78; у Мостару, М. Милас, *Рад* 153, 49), док је *вед*- место *вид*- последица укрштања глагола *вѣдѣши* и *видѣши*, сродних по пореклу, гласовном саставу и значењу. О овом последњем јасно сведоче облици са јатом у крашованском *védel* (Petrovici, *Gratul Caraşovenilor* 213) и галипољском *вѣдѣјем* (из мог материјала).

особина: порекло становништва северне Србије и Војводине. Он потиче из разних наших крајева, екавских и других, — логично је онда да и његов говор буде мешавина одговарајућих наречја. Прво се, као што смо поменули, помишљало на мешавину екавских и јекавских говора, али та је хипотеза данас напуштена¹, тако да остаје да се расправи једино могућност мешавине с икавским наречјем као другом компонентом. У вези с тим треба истаћи неколико нових момената:

1) Мада су историска и етнолошка истраживања далеко напредовала, нигде се није могло доказати да је у северној Србији било аутохтоног икавског живља. Ранији писци, међу њима и Јован Цвијић, сматрали су да у икавцима у Азбуковици треба гледати остатак неког старијег слоја, али су детаљна теренска испитивања Љубе Павловића показала да се ради о насељеницима, рударима из западних крајева, тако да је и сам Цвијић био приморан да промени мишљење.²

2) Исто тако није се могао констатовати ни велики прилив икаваца из Босне после турске најезде који су присталице теорије о мешавини претпоставиле као одлучујући моменат у образовању шумадиско-војвођанског дијалекта. Иако је у последњих неколико деценија било посвећено доста пажње истраживању етничке прошлости нашег народа у Војводини, ипак се ниједном приликом није могло утврдити да у саставу *српског* становништва у Војводини неко битно место припада живљу досељеном из Босне, а још мање *икавском* живљу досељеном одатле. По подацима које пружа најновија литература, досељавања из Босне

¹ Главни разлог за напуштање ове хипотезе био је свакако тај што у шумадиско-војвођанском дијалекту практично нема примера са (*и*)*је*, већ само са *и* (наравно, осим оних са *е*). Та чињеница намеће питање како се могло догодити да се траг *јекавштине* сачува само у *икавизмима*, а не и у *јекавизмима*. — Додуше, у неким говорима овог дијалекта ипак долази један пример са *ије*, али он је посебне природе. Вокатив *дијеше* говори се напр. у Колубари (Љ. Павловић, СЕЗб VIII 512), у Поцерини (М. Московљевић, Акц. систем стр. IV), у београдским селима (по мом материјалу), у Срему (Б. Николић, ЈФ XX 276), у тамишком говору у Банату све до Боке код румунске границе (П. Ивић, ЈФ XVIII 147). Ово ословљавање, веома обично у народним песмама, свакако је и раширено путем тих песама које су се шириле из епских крајева, са југозападне стране. Исп. и *дијеше* у народној приповеди из Ресаве (М. Ивковић, СЕЗб XLI 93), свакако опет схваћено као елемент епског казивања. Исте су врсте *јекавизми лијеја*, *Прелијеја* у народној песми у Левчу (Т. Бушетић, СЕЗб III 47), *бијелог* у песми на Косову (Гл. Елезовић, Речник II 587) и други слични.

² Исп. Ј. Цвијића, *Метанастасичка кретања* 12—13 и Љ. Павловића, *Соколска нахија*, СЕЗб XLVI 346—347.

је било, али поглавито у најзападнијим деловима Војводине и у релативно ограниченом обиму¹.

3) Још су веће тешкоће које пред теоријом о икавској компоненти искрсавају у Србији, нарочито због тога што су новија теренска истраживања показала да се шумадиско-војвођански икавизми простиру врло далеко ка истоку и југу. Супротно ономе што би се могло претпоставити према ранијој литератури, многи од тих примера налазе се и на пространим деловима земљишта са старијом акцентуацијом. Примери *нисам* и *сикџра* допиру у компактној ареи до саме Ресаве², а у Касидолу близу ушћа Млаве, што значи источније од ушћа Велике Мораве, осим њих долази и компаратив на *-и(ј)и*, и дат. — лок. ж. р. на *и*, и префикс *ни-* место *нѣ*³. Знатно јужније, у Глоговцу код Светозарева (раније Јагодине) нашло се, осим *нисам* и *сикџра*, још и *лелијџ се*⁴ (исп. и податке из говора још даље на југу и истоку, наведене у § 11 под т. 3). А материјал галипољског говора потврђује нам за околину Јагодине крајем XVI или почетком XVII века облике као *нисам*, *нигде* (= негде), *дѣ*, *овѣм*, *ѣогорѣше*, *ѣрѣко*⁵. То значи да је у епоси иселења Галипољаца било икавизама више него сад, што је и разумљиво с обзиром на то да је долина Велике Мораве у међувремену била снажно заплуснута миграционим и језичким таласима с југа, који су чак углавном изменили тамошњи дијалекатски тип (он је данас, као што је познато, претежно косовско-ресавски). — Уколико се за делове Војводине или за северозападну Србију и могло претпоставити да је у њима некад било икавског становништва у већој маси, за долину Велике Мораве и за крајеве источно од ње то уопште не долази у обзир.

¹ За прошлост нашег живља у Војводини исп. А. Ивића, Историја Срба у Војводини, Нови Сад 1929, и Д. Поповића, Војводина у турско доба (у Зборнику „Војводина“ I, Нови Сад 1939; в. нарочито стр. 158—163), Срби у Срему (Београд 1950, нарочито стр. 10 и д.), Срби у Бачкој, Београд 1952, и Срби у Банату, Београд 1955. Врло је поучан и рад Д. Поповића и Ж. Сечанског, Грађа за историју насеља у Војводини, Нови Сад 1936. У регистру те књиге, која износи материјал из Баната, Бачке, Барање и области северно и западно одатле, налазимо преко 50 помена ознака „Босанац“, „Бошњак“ и сл. у Барањи и суседним западним крајевима Угарске (притом се ради обично о католицима; треба имати у виду и то да ни говор православног становништва у тим пределима није шумадиско-војвођански већ јекавски), а свега три из западне и јужне Бачке (опет делом католици) и три из Баната.

² М. Ивковић, СЕЗб XL1 93 и 404 (*нисам*), 338 (*сикџра*).

³ По мом материјалу.

⁴ П. Ивић, Гласник САН IV 323.

⁵ Из мог материјала.

4) Испитивања славонских говора показала су да у југоисточној Славонији, а исто тако и у североисточној, има аутохтоних штокавских екавских говора архаичног славонског типа. Није нимало без значаја чињеница да су стари западни суседи војвођанских екаваца — такође екавци (чија је екавштина усто врло слична војвођанској, исп. горе под т. 6).

§ 13. Јасно је из свега изнесеног да основица шумадиско-војвођанског дијалекта¹ није настала у процесу укрштања других говора, већ се самостално развила на терену северне Србије и у оним деловима Војводине у којима је у епоси њеног формирања било нашег становништва. Та епоха свакако није млађа од XV в. — в. § 11 т. 7, а такође и § 16. У току свог развитка овај дијалекат је изградио, осим специфичног односа акцентуације и замене јата, и низ других особина заједничких свим или готово свим његовим говорима. Овамо спадају напр. скраћивање једног дела дужина иза наглашеног слога у зависности од одређених услова (уз истовремено чување дужина у другим положајима), вероватно дужење $o < л$ (*шѣбци, бѣѣ*), јача склоност ка дужењу $a < њ$ у слогу који затвара сонант (*јѣдан, чѣшаљ*), процес непосредног замењивања старих наставака плуралске деклинације (без једначења локатива са генитивом и без уопштавања наставака с елементима *-м* или *-ми*), затим појединости као тип *мѣшем* место *мѣшнем*, редовно тип *дрѣмам, сѣиѣм* (не *дремљем, сѣиљем*), *-ивам* у презенту глагола на *-иваши* — да и не помињем шире распрострањене особине као што су контракција $ao > o$ (*пѣвѣ*), елизије и редукције неакцентованих вокала (*сѣше < сѣдише, д-идем* итд.), испадање *x* и појава *j* и *v* на његовом месту, ишчезавање имперфекта, дативи типа *девојки*, уопштавање наставака т. зв. заменичке промене (*његовог*) и изједначен помоћни глаголски облик *би* у свим лицима потенцијала (*ми би дошли*).

Говори на територији северне Србије били су изложенији миграционим таласима с југозапада и југа него говори у Војводини.² Отуда војвођански говори имају изразитију дијалекатску физиономију, са више специфичних одлика. Сви или скоро сви говори овог дијалекта у Војводини одликују се још и знатним разликама у боји гласова *ѣ* и *ѣ* (који су врло отворени) према *ѣ*

¹ Ова се основица у почетку није могла битно разликовати од матичних говора смедеревско-вршачког дијалекта, упор. § 17.

² Карактеристично је да Ц в и ј и ћ (Метанастазичка кретања 13), истакавши да „у оној великој метанастазичкој области има три земље које су примиле највише досељеника и у којима се старинци губе“, и то „моравска Србија, Далмација и Славонија са Сремом“ додаје да тек „после њих долазе Бачка, Барања и Банат“.

и *ō* (који се отварају мање или нимало), затим факултативним затварањем *ō* у вези с лабијалним консонантима и отварањем *ē* у истом суседству, контракцијом наставака *-eo, -uo* (*узд̄, бр̄ӣн̄ се*), уметањем *v* у примерима као *й̄д̄во, с̄ѣво*, полудугим изговором акцента, појавом секундарних дужина у сандхију (*д̄ошл̄а је, п̄л̄д̄-кал̄а сам*), затим појавом изговора *л* и посебним изговором *ш, ж, ч* и *џ*. У морфологији ту су чување старих наставака (*-и*) у инстр. и лок. мн., тенденција уопштавања наставака тврдых основа тамо где се они од наставака меких основа разликују односом *о: е* (*кључом, мојог*), наставак *-ом* у инстр. јд. именица ж. р. на сугласник (*бољешћом*), дат. — лок. типа *овим човеку*, употреба наст. *-а* у ген. јд. придева и заменица само у чврсто везаним синтагмама у наслону на именицу (партитивни генитив као *бѣла лѣба*, изрази као *д-два дѣба, код к̄ӣк̄ӣнца п̄ӯша, из Нѣва С̄ѣда*), сужавање употребе аориста скопчано са замењивањем облика *і* и *2* лица облицима за *3* лице (*ј̄а̄ ђе, в̄ӣ дѣшоше*), неупотребљавање или врло ретка употреба прилога садашњег времена, познато *-ду* у *3* л. м. презента, презенти типа *вѣлем* код неких глагола VII врсте итд. Постоји и велики број карактеристичних ситних појединости као проширење *о-* у облицима заменице *шај* (али само у вези с предлозима — с *ѡш̄м* и сл.), различита судбина групе *хв* у примерима *ф̄ала* и *в̄д̄шаши*, суплетивна множина *п̄р̄сици*, компаратив *в̄ӣш̄ли*, употреба предлога *нуз* 'уз' и *через* 'због', дужине неких наставака (*с кѡд̄м, б̄ѣб̄ама, м̄л̄д̄ѡс̄ти, уш̄ӣју*) и поједине акценатске алтернације (*м̄ѡшор*: одр. *м̄ѡшор̄и, лѣћа*: *з̄а лѣћи, н̄а лѣћи*). Све ово чини да војвођански говори спадају данас међу најиндивидуалније обележене новоштокавске говорне типове.

Ни иначе шумадиско-војвођански дијалекат нема структуру дијалекта насталог у резултату мешавине. Његове особине шире се равномерно преко великог простора без икаквих интерполација. Дублета и напоредних варијаната на овом земљишту нема више него другде. Нема ни недоследности у фонетском развоју (случај рефлекса *јата* објашњив је, као што смо видели, посебним фонетским одн. морфолошким условима). Све изгледа тако као да су сеобе из јекавских и косовско-ресавских крајева затицале готове говоре овога типа који су се као стариначки показивали надмоћнијима и углавном асимилovali разноврдне и сукцесивно придошле наносне елементе. То, наравно, не значи да у говорима шумадиско-војвођанског дијалекта нема особина убачених сеобама са југа и југозапада. Њих има, као што је и природно у оваквој типичној метанастазичкој области, али, нарочито у Војводини, не

толико да би им се могао придати битан значај. Остаје као правило да оне не засецају у основне одлике дијалекта.

§ 14. Веома је значајна и чињеница да су неке од особина које смо навели као карактеристичне за Војводину познате и бар неким говорима у северној Србији. Отворен изговор *ѣ* и *џ* обичан је по целој Шумадији и по долини Велике Мораве. Контракције *-eo > o* и *-yo > -o* бележио сам на много места у северној Србији, поред осталог у београдским селима. Исп. и *кѣцнџ* у поцерском говору¹. У поцерском говору чува се стари наставак *-и* у локативу множине у неколико окамењених примера² што сведочи о његовој доскорашњој живљој употреби. Замењивање наставака меких основа с елементом *e* наставцима тврдых основа нашао сам такође у београдским селима. Исто вреди и за инструментале јединине типа *крвљом*. Дат. — лок. типа *овим човеку* добро је познат нашој дијалектологији као особина шумадских говора. Њаст. *-а* у ген. јд. налазио сам и у северној Србији у примерима као *свињскѣ мѣса* (Железник код Београда) и *џовише Вѣлика Градѣшѣ* (Касидол код Пожаревца). На истом терену јавља се и *-ду* у 3 л. мн.: у Железнику тип *удѣриду*, *лѣшѣду*, а у Касидолу нешто друкчије, *удѣреду*, *ѣрчѣду*. Исп. и *разумѣду* у Поцерини³. Облици као *бѣлѣ* 3 л. јд., *вѣлем* и *гѣрѣм* обични су у београдској околини, а *заѣшо* долази и у Шумадској Колубари.⁴ Предлог *через* употребљава се око Београда и у Касидолу, а исто тако и у Ландолу код Смедерева. Компаратив *вѣшѣ* у широкој је употреби у београдским селима. Дужину у дат. — инстр. — лок. *слѣвѣма*, *вѣлѣма*, на *књѣгѣма* бележио сам у околини Београда, а ону у *ѣшѣју* наводи Московљевић за Поцерину.⁵ У Поцерини су такође заступљени и акценатски односи *мѣканѣ*: *мѣканѣ*⁶ и *лѣѣа*: *нѣ лѣѣѣ*.⁷ Није вероватно да су ове особине у Србију донесене из Војводине (инверсних миграција било је сразмерно мало), што значи да треба претпоставити да су се оне развиле у Србији и да су чак можда одатле и пренете у Војводину у току општег померања наших дијалекатских типова у овој области од југа ка северу. Скоро је сигурно да ће доцнија испитивања указати и на друга слагања

¹ Московљевић, о. с. 77.

² О. с. IV.

³ О. с. 107.

⁴ Петар Ж. Петровић, СЕЗБ LIX 77.

⁵ О. с. 32.

⁶ О. с. 43.

⁷ О. с. 12.

ове врсте (није, уосталом, искључено ни да је понека оваква особина била у међувремену затрвена у северној Србији таласом нових миграција). Све ово потврђује дубину веза које постоје између говора северне Србије и Војводине. Те су везе уједно и врло логична појава, много природнија него претпостављена зависност војвођанских говора од дијалеката удаљених по више стотина километара. Нормално је да досељеника из ближих крајева буде више него оних из даљих (што у овом случају потврђују и историски подаци). Они први боље познају предео у који се селе и путеве до њега, а и не морају толико дуго да се излажу напорима и опасностима путовања. Осим тога ови други, уколико се досељавају, често се задржавају у етапним областима у току једне или више генерација, тако да настављајући затим миграцију разносе даље говоре тих ближих крајева. Најзад, позната чињеница да је највећи део становништва северне Србије тек отскора на том земљишту може се објаснити само на један начин: старо становништво иселило се на север.

§ 15. У светлости изнесеног постаје јасан однос шумадиско-војвођанског дијалекта према косовско-ресавском, а нарочито према говорима Косова и Метохије. Кад би било тачно оно што се претпостављало — да су екавску компоненту у шумадиске, и нарочито у војвођанске говоре уносили досељеници из тих крајева, — онда би требало очекивати велику сродност, или бар многе заједничке особине ова два дијалекта. У стварности, међутим, таквих веза нема. Од осам одлика које наводи проф. Белић у својој студији "О српским или хрватским дијалектима"¹ (*џ* = доследно *е*, стара акцентуација, скраћивање свих дужина за наглашеним слогом, лок. мн. = ген. мн., дат. јд. ж. р. на *-е*, инстр. јд. м. и ср. р. на *-ем*, наставци придевске промене с елементом *е*, заменички облици *шâ*, *овâ*, прво лице множине аориста и имперфекта на *-(х)мо*) ниједна не спада у карактеристике шумадиско-војвођанског дијалекта. Исто важи и за друге изразите косовско-ресавске црте као што су познавање гласа *s* у *свезда* и сличним примерима, метатеза у облицима као *гројзе*, акузативи множине типа *сељаци*, инструментал *с мџном*, енклитика *ју* у дат. јд. заменице 3 л. ж. р., енклитике *ни*, *ви*, *не*, *ве* у множини, познавање имперфекта, инфинитив на *-ш* (*-ћ*), 3 л. мн. *оше*, *неше* (или *оћеју*, *нећеју*), честа употреба адноминалног посесивног датива и многе друге. Ни у својим отступањима од књижевног језика, ни у подударанима с њим, ни

¹ Глас LXXVIII (1938) 71.

у својим иновацијама, ни у архаизмима шумадско-војвођански дијалекат не иде заједно са косовско-ресавским.¹ Нема ничега што би се налазило у оба дијалекта, а да није или стара општештокавска особина или врло широка новоштокавска иновација. Овакво стање не потиче отскора: ни у војвођанским споменицима XVII—XVIII в. не може се наћи ниједна од поменутих косовско-ресавских црта. Што се тиче насељеника из доба т. зв. Велике сеобе, они су се, као што је већ наглашено, населили у крајевима око Будимпеште, па су се тек касније пуштали у Бачку и у Срем — али не и у Банат, који је у то време још увек био под Турцима (коначно је припао Аустрији тек Пожаревачким миром 1718). А управо Банат је област у Војводини чији је говор најмање несличан косовско-ресавском дијалекту. Изражавана је претпоставка да у изговору *л* одн. умекшаног *ш'*, *ж'*, *ч'* и *џ'* треба тражити остатке метохиског утицаја. Међутим, то су црте познате многим и врло различитим нашим говорима као и говорима осталих јужнословенских језика, а на територији косовско-ресавског дијалекта њихове изоглосе обухватају уско ограничен простор. Поставља се питање како да њих нема напр. у Левчу где је метохиски утицај врло јак у саставу становништва и очевидан у самом говору. Исто тако би у Војводини поред изговора ових консонаната морало бити и других трагова говора насељеника из Метохије, напр. доста лексичких позајмица из албанског језика којих има много у говору тога краја², а морало их је бити у извесној мери већ крајем XVII в. Осим тога у примерима као што су *вџда* или *џџок* имали бисмо бар понегде " акценат: из постојећих косовско-метохиских облика *вџда*, *џџок* никако се не могу извести акценатски ликови са '.

§ 16. Од свега што је досад речено о пореклу шумадско-војвођанског дијалекта свакако је најтачније оно што је утврдио проф. А. Белић још 1908 год. Он је већ тада навео споменике из XVI в. са траговима овог дијалекатског типа³ и констатовао да је говор из којег се он развио „образовањем српског насеља у Потисју и Поморишју, особито од краја XV и поч. XVI века... протегнут врло јако на север“⁴. Текстовима на које се позива проф. Белић могли би се додати и други. Тако је врло значајан

¹ Ако би већ требало тражити којем је другом дијалекту најближи шумадско-војвођански, онда је тај дијалекат свакако херцеговачки јекавски (П. Ивић, ЈФ XVIII 156).

² Исп. материјал у речнику проф. Елезовића.

³ Глас LXXVIII 118.

⁴ Ibid. 119.

локатив **Глави** (топоним) у епитафу деспоту Стефану из 1427 год. у селу Дрвенглави у Шумадији¹.

Ипак, то треба признати, све је ово прилично оскудно. Не можемо се отети утиску да у споменицима из доба пре сеоба овај дијалекат није довољно потврђен. Само то још не значи да њега тада није било. Он је настао у српским областима под Угарском и њима суседним најсевернијим, већим делом тек накнадно прикљученим деловима рашке државе.² Из крајева под Угарском нису нам сачувани остаци неке средњовековне српске писмености. За њу вероватно тамо није било повољних услова. Што се тиче ивичног појаса ове дијалекатске територије који је био у саставу српске државе, ту се употребљавао уобичајени књижевни језик средњовековне Србије, а он је био изграђен на подлози много јужнијих дијалеката. Када се доцније државно средиште померило на север ка Дунаву, главну реч у земљи наставила су да воде властела досељена с југа.³ Језик преписке остао је исти јер су остале исте породице које су се њиме служиле, мада сад на промењеном терену. Уосталом, није искључено да ће се наћи и друкчији трагови шумадиско-војвођанског дијалекта у споменицима из касног Средњег века. Као што смо већ имали прилике да поменемо, на северу данашње Србије *џ* је свакако много дуже остало незамењено него у јужнијим пределима и није искључено да ће разликовање *џ* од *е* у понеком споменику требати тумачити не ортографском традицијом, већ тиме што је писар био из краја где се *џ* и у изговору разликовало од *е*, онако како то бива и сад у крашованском и у галипџљском говору.

О ПОРЕКЛУ СМЕДЕРЕВСКО-ВРШАЧКОГ ДИЈАЛЕКТА

§ 17. Дијалекатски тип који ја називам овим именом досада није био довољно уочен, а његови говори нису били довољно разликовани од косовско-ресавских и правих шумадиско-војвођанских. Према резултатима мојих испитивања, овај дијалекат захвата земљиште око Смедеревске Паланке, Смедерева, Гроцке, Пожаревца у северној Србији и око Ковина, Беле Цркве и Вршца

¹ Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи I 77.

² Не треба заборавити да је Рашка тек под краљем Милутином завладала доњим Поморављем и избила на Дунав.

³ Врло је илустративан пример обеју владарских породица Деспотовине. Бранковићи су пореклом из Дренице између Косова и Метохије, а Стеван Лазаревић је син кнеза Лазара, рођеног у Преполцу код Новог Брда.

у Банату, а његову основну карактеристику чини комбинација двеју особина: екавске замене јата с икавизмима и непренесене акцентуације (наравно с повлачењем " с ултима).¹ Дакле од две главне особине које раздвајају два основна дијалекта новоштокавске екавштине једна спаја ову говорну групу са шумадиско-војвођанским, а друга с косовско-ресавским дијалектом².

Што се тиче саме замене јата у смедеревско-вршачком дијалекту, за њу вреди све оно што је досад речено о шумадиско-војвођанској замени јата. Чак се поједина тврђења односе првенствено на смедеревско-вршачке прилике. За проблем старине овог дијалекта од централног је значаја, међутим, питање колико је стара комбинација такве замене јата с непренесеном акцентуацијом. Да није овај дијалекат у целини накнадни производ мешавине своја два суседа? — На ово питање, рекао бих, одговор може бити само негативан. Старина смедеревско-вршачког дијалекатског типа потврђена је приликама у галипољском говору где су такође присутни икавизми уз сачувану стару акцентуацију. Мешавину искључује и сама структура овога говорног типа: није нимало вероватно да би укрштањем једног дијалекта са старом акцентуацијом и другог са новом стара акцентуација надвладала нову, а да се притом друге особине дијалекта с новим наглашавањем одрже и штавише генерализују. Треба, дакле, закључити да смедеревско-вршачки дијалекат није млађи од шумадиско-војвођанског. И чак није искључено да је старији од њега, тј. да су се икавизми развили пре преношења акцената, тако да су и говори који су доцније добили шумадиско-војвођански тип у своје време имали основне карактеристике које данас одликују смедеревско-вршачки дијалекат. Ти су говори затим ушли у развојну сферу млађих новоштокавских говора. Осим акцентуације измењене су и друге особине, напр. наставци позната три плуралска падежа чији је развој упућен у херцеговачком правцу. Уопште, ван сваке је сумње да су за развој особина шумадиско-војвођанског дијалекта у многим погледу били значајни импулси са југозапада. Иновациони таласи из динарских предела осећали су се нарочито снажно у северној Србији где је *-ма* практично потпуно загосподарило у сва три падежа, док су у Војводини старији наставци инструментала и локатива плурала сачували извесне позиције поред унесеног *-ма*.

¹ Исп. моју белешку поводом говора Крушчице у ЈФ XVIII, стр. 142.

² О једном говору овог дијалекта припремио сам рад за Зборник Матице српске о банатским „Ерама“.

Наравно, ни говори даље на истоку, они који су ушли у основицу данашњег смедеревско-вршачког дијалекта, нису у свему сачували неизмењено првобитно стање, иако је њихова општа физиономија релативно архаичнија. Већина тих говора изједначила је локатив плурала са генитивом, а у дативу и инструменталу уопштила наставке с елементом *-ма*. Многи говори су осим тога развили т. зв. кановачки акценат у примерима као *вѡда*, *ѡбѡк*, *зелѡно*. Материјал галипољског говора у којем су ове иновације такође заступљене сведочи да је епоха њихове појаве морала бити доста стара. На тај се начин првобитна компактна маса североисточног дијалекта с икавизмима још доста рано, свакако пре почетка XVII в., развила у две формације од којих је свака пошла својим путем, развијајући низ специфичних одлика, али и прикључујући се у знатној мери развојним тенденцијама двају великих дијалеката у суседству, херцеговачког — под чијим се утицајем налази шумадиско-војвођански дијалекат — и косовско-ресавског — који је унео неке своје особине у пожаревачко-вршачке говоре.

ПИТАЊЕ ПРВОБИТНИХ ГОВОРА ИЗМЕЂУ ВЕЛИКЕ МОРАВЕ И ТИМОКА

§ 18. Као што смо већ поменули, косовско-ресавски говори у североисточној Србији, у четвороуглу Дунав—Тимок—Црна Река—Велика Морава, нови су на том земљишту. Самим тим искрсава и питање шта се тамо налазило пре великих метанаста-зичких покрета.

Главни ослонац за закључивање о томе може нам дати поређење двају исељеничких говора који потичу са супротних страна означеног четвороугла. Галипољски Срби исељени су из околине Јагодине, док је првобитна постојбина Крашована била свакако у сливу доњег Тимока¹. Оба ова говора имају низ заједничких особина. Пре свега замена јата показује управо фрапантну сличност. Ово су једина два штокавска говора са сачуваном вредношћу *ѣ* за акценатовано *ѡ*. Јасно је да је *ѡ* у овој зони дуго било затвореније од *е*, чак и онда кад је у јужним крајевима разлика између ова два гласа била увелико истрвена. Што се тиче неакцентованог јата, његов рефлекс у оба говора је *и*, али није сасвим сигурно да је разликовање вредности јата у зави-

¹ О томе в. моје напомене у приказу студије Е. Petrovici-a „Graiul Carașovenilor“, ЈФ XVIII 320—321.

ности од тога да ли је слог наглашен, понесено из старе постојбине. Та се особина могла развити независно у оба говора под утицајем румунског језика одн. северногрчког дијалекта — дакле у срединама где постојећи динамички акценат изазива разлике између фонолошког система у акцентованим слоговима и у онима без акцента. И акцентуација у оба говора припада истом типу. То је претежно непренесена акцентуација, али са повлачењем " са задњег слога, како отвореног, тако и затвореног. Разлика између дугог и кратког акцента очувана је. У погледу наставака познатих плуралских падежа такође налазимо значајна подударана. У оба говора пренесен је наставак датива множине именица женског рода на именице м. и ср. р.: гал. *јунѿкама*, краш. *gólubam*¹. По Петровичију у крашованском је лок. мн. изједначен са генитивом², а мој материјал потврђује исто за галипољски говор. Има и низ поклапања у детаљима: тако се напр. у оба говора у корену глагола *видѿши* јавља *e = ѿ* (в. напомену уз § 12)³. Веома је важно да су наведене особине осим незамењеног јата и данас заступљене у говорима североисточне Србије одн. југоисточног Баната чије становништво потиче великим делом из суседних крајева. Описани тип акцентуације и облик локатива плурала једнак генитиву обични су и у смедеревско-вршачком дијалекту и у косовско-ресавском. Међутим *-ама* у дат. мн. нашао сам само у смедеревско-вршачком дијалекту, у околини Беле Цркве, а *вѿднем < вѿд-* и сл. долази на разним местима у северној Србији. Вуков Рјечник наводи ове облике за Ресаву и Левач, а ја сам их нашао у селима београдске околине (у Железнику, Жаркову, Реснику, Рушњу итд.). У јужним крајевима Србије овакви облици изостају.

Изнесена подударана су довољна да нас обавесте о низу изоглоса које су своје време захватиле пространу област од доњег тока Тимока до Велике Мораве (а у неким случајевима свакако и даље). Поред осталог, ми располажемо подацима о некадашњем стању у погледу акцентуације, замене јата и наставака плуралских падежа. А управо те особине сматрају се основним елементима карактеризације и класификације штокавских дијалекатских типова.

¹ Petrovici, Graiul Caraşovenilor 147.

² О. с. 161.

³ Низ других поклапања у појединостима изнесен је у мојој дисертацији „О говору Галипољских Срба“, § 604.

Иначе између галипољског и крашованског говора постоје многе и битне разлике. Док крашовански углавном припада прирзенско-тимочком дијалекатском типу и значајан је као сведочанство о његовој старијој фази, галипољски је по својим најважнијим цртама сродан смедеревско-вршачком дијалекту. Он зна за познате икавизме, за кановачки акценат и за дативе типа *овом жени*. Низ других особина потврђује ово сродство. Треба, дакле, претпоставити да је смедеревско-вршачки дијалекат некад захватао знатно више земљишта ка југу и долирао бар до Јагодине. То се добро слаже с оним што знамо о миграцијама. Њихов општи правац одиста је био од југа ка северу. Потомке некадашњег становништва јагодинског краја треба данас тражити око ушћа Мораве и у јужном Банату — и међу галипољским исељеницима. Врло је вероватно да дијалекатски тип који показују галипољски говор и смедеревско-вршачки дијалекат треба везати за слој старог становништва које Цвијић назива браничевским, а које је још увек у извесном проценту заступљено у овим крајевима¹.

ЗАКЉУЧНА НАПОМЕНА

§ 19. Ово разматрање, у којем су проблеми више постављани него решавани, а решења давана у најопштијим контурама, не може имати претензија ни на исцрпност ни на дефинитивне резултате. Остаје још веома много непроученог материјала. Тек кад и он буде увучен у круг испитивања и детаљно обрађен, моћи ће се створити коначна претстава о првобитној дијалекатској слици метанастазичке области на нашем североистоку.

Павле Ивић

¹ Цвијић ово становништво везује са тимочким (исп. његов термин „тимочко-браничевски“, Метан. кретања 69), али је у језику морало бити поред знатних додирних тачака, и озбиљних разлика између једног и другог живља. На тај закључак наводе не само неслагања између данашњег смедеревско-вршачког и тимочког говорног типа, него и она, додуше много мања, између галипољског и крашованског говора.

Zusammenfassung

Pavle Ivić

Über einige Probleme der serbokroatischen geschichtlichen Dialektologie

— Die Frage des mittelalterlichen Dialektbildes der Migrationsgebiete auf dem serbokroatischen Sprachterritorium —

I.

In der Einleitung wird vom Verfasser hervorgehoben, dass die Problematik der geschichtlichen Dialektologie in grossem Masse einen spezifischen Charakter aufweist, und zwar deshalb, weil der grösste Teil der Bevölkerung und mit ihr auch die Mehrzahl der Mundarten im Verlauf der grossen Migrationsbewegungen während des XV. bis zum XIX. Jahrhundert aus ihren Ursprungsgebieten versetzt wurden. Die Situation ist hiebei umso komplizierter, weil zumeist solche Gebiete kolonisiert wurden, die bereits vor den Siedlungen in ethnischer Beziehung serbokroatisch waren, so dass es zu den verschiedenartigsten Mischungen zwischen der alten und neuen Bevölkerung kam (§ 1). Aus diesem Grunde wird die serbokroatische Dialektologie in der Lage sein der Wissenschaft Beiträge von grundsätzlichem Interesse, z. B. auf dem Gebiet des Problems der Verbreitung, Kreuzung und der Ablösung der Dialekte zu bieten. Andererseits ist die serbokroatische Wissenschaft gezwungen ihre Methodologie in gewissen Fällen selber auszuarbeiten. Nach Meinung des Verfassers (§ 2) kommen als Material für die Rekonstruktion des ursprünglichen Dialektbildes in Betracht:

1) die geschriebenen Denkmäler vor der Siedlung (ihre Zahl ist jedoch in den einzelnen Gebieten verschieden, wobei ausserdem ihre Sprache gewöhnlich keineswegs die lokalen Sprachtypen widergibt, ausserdem aber über viele Eigenschaften, wie z. B. jene des Akzents, keinerlei Auskünfte gibt) (§ 3);

2) die heutigen Mundarten der alten Auswanderergruppen, die ihre Abstammungsgebiete vor der Umschichtung der Bewohnerschaft in ihnen verliessen (der Verfasser führt eine bedeutende Anzahl solcher Mundarten auf und hebt die Vorteile hervor, die sie als Informationsquellen aufweisen, wobei jedoch gleichzeitig auch auf die Schwierigkeiten hingewiesen wird, die insbesondere dort auftauchen, wo keine Unterlagen über den Zeitpunkt ihrer Aussiedlung noch über das Gebiet vorhanden sind, wo sie ursprünglich lebten) (§ 4);

3) die Toponomastik des Migrationsgebietes (§ 5);

4) die Spuren des Dialektsubstrats in den heutigen Mundarten dieser Zone (die Zahl derartiger Spuren ist grösser als allgemein angenommen wird, doch können sie erst nach dem Ausscheiden der angeschwemmten Elemente und der neuentwickelten Züge in den gleichen Mundarten festgestellt werden) (§ 6).

II

In der gesamten nördlichen Hälfte Serbiens wurde der überwiegende Teil der Bevölkerung während des XVII. bis zum XIX. Jahrhundert durch Zu- und Abwanderungen ausgetauscht. Sicher ist, dass bei dieser Gelegenheit das Gebiet des jekavischen und Kossovo-Ressava-Dialekts verbreitet wurde (§ 8—9). Hinsichtlich des dritten dieser Zone, des Šumadija-Vojvodina-Dialekts, herrscht in der Sprachwissenschaft die Meinung vor, dass er in der Epoche der Siedlungen durch eine Kreuzung der ikavischen mit den ekavischen Mundarten entstanden wäre. Diese Behauptung wurde durch den Umstand zu bekräftigen versucht, dass der allgemeine Ersatz für das *ě* in diesem Dialekt das *e* bildet, wobei jedoch bei einer ganzen Reihe von Beispielen ein *i* auftritt. Auf Grund der Ergebnisse neuerer Forschungen, an denen auch der Verfasser selbst teilnahm, wird von ihm die Richtigkeit dieser Annahme bestritten und als Beweis hiefür folgende Gründe angeführt (§ 11): die Ikavismen sind auf dem gesamten Gebiet des Šumadija-Vojvodina-Dialekts die gleichen, was unmöglich wäre, wenn es sich um eine Kristallisation einer Mischung handeln würde; dazu werden sie alle leicht durch morphologische Anlehnungen und lautliche Assimilation erklärt (*ěj* > *ij*, *gnjě* > *gnji*, ein kurzes *ě* verwandelt sich vor einer Silbe mit betontem *i* selber in ein *i*), die sich nicht nur in diesem Gebiet, sondern gewöhnlich auch in verschiedenen jekavischen Mundarten, manche sogar im Prizren-Timok-Dialekt vorfinden. Das *ě* weist überdies in keinem der serbokroatischen Dialekte den gleichen Reflex auf, während der beinahe identische Ersatz im Šumadija-Vojvodina-Dialekt — ein ekavischer mit in der Hauptsache gleichen Ikavismen — auch bei einem Teil der slavonischen Mundarten bekannt ist. In Texten aus der Vojvodina des XVII. und XVIII. Jahrhunderts, darunter auch jenen aus der Zeit vor der sogenannten Grossen Siedlung 1690, tritt der Šumadija-Vojvodina-Dialekt bereits als vollkommen formiert auf, wobei in ihm nicht wesentlich mehr Ikavismen vorkommen als heute. Darüber hinaus wurde in neuerer Zeit in der Auswanderer-Mundart der Gallipoli-Serben, die aus dem nördlichen Serbien stammt, das unersetzte *ě* mit dem Wert

eines e entdeckt (das zum Verständnis der Veränderung $\check{e} > i$ in der Nachbarschaft von Pallatallauten beiträgt), ebenso auch die Mehrzahl der „Ikavismen“ der Šumadija-Vojvodina-Mundarten. Aus dem Material der Gallipoli-Mundart ist ersichtlich, dass auch einige andere heutige Eigenschaften der Mundarten in der Šumadija und in der Vojvodina älter sind als die Siedlung.

Der Verfasser weist darauf hin (§ 12), dass im nördlichen Serbien niemals eine grössere Zahl von „Ikavern“, weder autochtone noch Zuwanderer, vorhanden waren, und dass die sogenannten Ikavismen sich auch weit nach Südosten ausbreiten, bis zu Gebieten wo ein ikavisches ethnisches Element überhaupt nicht in Betracht kommt. Gegen die Voraussetzung der Mischung spricht auch der Umstand, dass die Mundarten dieses Dialekts eine Reihe von charakteristischen Eigenschaften aufweisen, die eine bedeutende und langdauernde originelle Entwicklung bezeugen. Dies gilt in grösserem Masse für die Mundarten der Vojvodina, als für jene im nördlichen Serbien, die den neuen Migrationswellen stärker ausgesetzt waren, doch finden sich auch in nordserbischen Gebieten Spuren von Eigenschaften, die jetzt als Vojvodina-Charakteristiken bekannt sind (§ 14). In den heutigen Vojvodina-Mundarten setzt sich, wie dies auch ganz natürlich ist, in vielem das Leben der alten nordserbischen, aber nicht das der südserbischen Mundarten fort. Demgegenüber sind die Verbindungen der Vojvodina-Mundarten mit jenen des Kossovo-Gebietes entgegen den seinerzeitigen Behauptungen, durchaus unbedeutend (§ 15).

Die Formierung der Grundlage des Šumadija-Vojvodina-Dialekttyps musste sich unabhängig von auswärtigen Einflüssen im späten Mittelalter vollziehen, in der Hauptsache in den Gebieten, die zum südlichen Ungarn gehörten, und zwar in Gemeinschaft mit den Smederevo-Vršac- und in einem gewissen Ausmass auch einiger slavonischen Mundarten (§ 16). Aus kulturgeschichtlichen Gründen finden sich keine slavisch geschriebene Denkmäler aus diesem Gebiet vor, doch konnte die Spur dieses Dialekts dennoch auf einer Grabinschrift, aus dem Jahre 1427 festgestellt werden (§ 16).

Im südöstlichen Banat und in einem Teil Nordserbiens um den Lauf der Grossen Morava, besteht ein besonderer Dialekttyp auf den erst der Verfasser auf Grund seiner Terrainforschungen die Aufmerksamkeit lenkte. Dieser, vom Verfasser als Smederevo-Vršacer bezeichnete Dialekt zeichnet sich durch eine Kombination der älteren štokavischen Betonung und dem aus dem Šumadija-Vojvodina-Dialekt bekannten Ersatz des \check{e} aus (§ 17). Nach einer Analyse der Eigenschaften des Smederevo-Vršac-Dialekts kommt der Verfasser zum Schluss, dass er

keineswegs durch eine Vermischung dieses mit dem Kossovo-Resava-Dialekt entstanden ist und zumindest das gleiche Alter aufweist wie der Šumadija-Vojvodina-Dialekt selber.

Ein Vergleich der Auswanderer-Mundarten der Gallipoli-Serben und der Krašovänen mit den heutigen im serbischen und Banater Donaugebiet, ermöglicht die Rekonstruktion einer ganzen Reihe gemeinsamer Eigenschaften der mittelalterlichen Mundarten im nord-östlichen Serbien, d. h. im weiten Gebiet des Vierecks Donau—Timok—Crna Reka—Grosse Morava (§ 18). Diese Eigenschaften beziehen sich auf die Akzentuierung (die ältere štokavische mit dem Herüberziehen des " von der letzten Silbe), den Ersatz des *ě* (langbewahrte Unterscheidung zwischen *e* = *ě* und *e* < **e*, **ě*) und die Deklination in den Pluralfällen (Übernahme des *-am(a)* aus dem Dat. Plur. der weibl. Hauptwörter im männl. und sächl. Geschlecht), weiter auf einige Einzelheiten, wie das *ě* an Stelle des *i* im Stamm des Zeitwortes *viděti*. Andererseits kann festgestellt werden, dass bereits im späten Mittelalter auch bedeutende Unterschiede zwischen den Mundarten im Flussgebiet der Grossen Morava und jenen um den Timok bestanden haben.

О ЗНАЧЕЊУ АОРИСТА У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

Данас у нашој науци о језику влада мишљење да аорист у српскохрватском језику значи *радњу која се десила у непосредној (или блиској) прошлости*. Иначе је познато да он значи и то да је глаголска радња ограничена по трајању и да ју је говорно лице на неки начин доживјело¹. Ми се не слажемо с мишљењем да аорист значи *непосредно прошлу радњу*. Наше је мишљење да се аористом казује да је радња *прошла, ограничена и доживљена* од стране говорног лица; а *о томе колико је радња удаљена од моменшта говора говорног лица, аористом се, по нашем мишљењу, не казује ништа*. Ово се наше мишљење заснива на томе што се аорист у синтаксичком индикативу употребљава и за казивање радња за које никако не можемо сматрати да припадају непосредној или блиској прошлости². Као доказ наше тезе навешћемо извјестан број примјера употребе аориста за даљу прошлост у синтаксичком индикативу. Из самих примјера ће се видјети да се ради о даљој прошлости, а критеријум синт. индикатива је познат³.

¹ О значењу доживљености (код аориста и имперфекта), види ЈФ XX 213—214). Појам *доживљености* као термина је шири од основног значења ове ријечи. Он, поред осталог, обухвата и уживљеност.

² Треба нагласити да је у посљедње вријеме А. Стојићевић тврдио да се у индикативу аорист употребљава и за радње из даље прошлости. Он је за то навео неколико добрих примјера од којих су неки и овдје изнесени. В. његову расправу О значењу аориста и имперфекта у српскохрватском језику, Љубљана 1951. Само је његово схватање синт. индикатива друкчије од нашег. — У критици овог Стојићевићевог рада Ј. Вуковић је (Pitanja književnosti i jezika 1, 188—189), истичући исправност Стојићевићевог тврђења да се у индикативу аорист може употребити и за радње из даље прошлости, — и сâм говорио о овоме питању. Вуковићево схватање индикатива и релатива блиско је нашем. Стога се у овоме смислу наше мишљење о индикативној употреби аориста умногоме слаже с Вуковићевим.

³ В. ЈФ XX 215—216. Као што се имперфекат може у индикативу замјенивати перфектом, тако може и аорист.

Ево примјера:

1. „Камо ве главари“, викне прото Абрамовић, „та Мошковит оцрни нам образ. Какви је гођ Шћепан, ми га једном *зацарисмо* и *дадосмо* му тврду вјеру. Од њега се народ бојаше, а он цареваше јевтино. Ако погине Шћепан и ми ћемо уза њ који смо судили и господовали. Но отворимо очи и видајмо се док је раније“ (С. М. Љубиша, Целокупна дела I Библиотека српских писаца 117—118).

Абрамовић констатује догађај који се десио прије скоро двије године. А то свакако није непосредна прошлост. Шћепан се зацарио 21.IX.1767, а ово Абрамовић говори средином августа 1769. Ови су подаци узети из саме Љубишине приповијетке Шћепан Мали, из које је овај примјер.

2) — „Ево, браћо, заче старешина сеоски, паде на нас чудо и грдило мимо људе! *Дође* међу нама хришћанска светиња, а ми је *продасмо* за паре. Је ли ко икад чуо да су Турци продали калифа или муфтију! У нас се *излеже* нови Јуда Искарот да отрује сој и земљу. Него хајте да га спржимо у лучевој бачви...“ (Љубиша I, 147).

За аорист *дође* јасно је да се њим казује радња која свакако није много блиска. По подацима из „Шћепана Малог“, патријара Бркић, на кога се ово односи, дошао је у село Грађане, гдје се држи овај збор, 1768 г., а овај збор на коме је изговорен цитирани текст одржан је, према подацима из „Шћепана Малог“ и ове приче (Продаја патријаре Бркића), крајем децембра 1769. Аорист *продасмо* односи се на радњу од претходног дана. Аорист *излеже се* такође не означава непосредно прошлу радњу. И у овом, као и у претходном примјеру имамо чисту констатацију. Ситуација је индикативна.

3) „... Тако бисмо образ пред свијетом сачували. Рећи ће свијет: *преварише* Грађани дужда, *понесоше* мито, а патријару *ушавише*. Ако ми, напротив, изгубимо Груја, једна муха мање, а рећи ће свијет: *удавише* га да не кажује ортаке, а сви су у томе колу једнако; не би могао Грујо то сам урадити без села, пак га *спалише* да се о њему обије.“ (Љубиша I, 147).

И овдје се аористима изриче констатација коју ће, по мишљењу говорника на овоме збору, давати свијет о поступку Грађана, свакако не у непосредној будућности, него тек кад се ствар разгласи.

- 4) Крв је људска рана наопака,
на нос вам је почела скакати;
прећунисше мјешину гријеха!
Пуче колан свечевој кобили;
Леополдов храбри војвода,
Собијевски, војвода савојски,
саломисше демону рогове

(Горски вијенац, стих 1140—1146).

И овдје се аористима констатују радње за које се не може тврдити да су се десиле у непосредној прошлости а ситуација је несумњиво индикативна.

- 5) Соколови пет Мартиновићах,
које једна прса *задојисше*
а *одњиха* једна колијевка,
два Новака с барјактаром Пимом
и витеже Бориловић – Вуче,
који први удристе на Турке,
ко умије вама сплести в'јенце?

(Горски вијенац, стих 2639—2645).

Ни овдје аористи не казују блиску прошлост, а ситуација је индикативна.

- 6) Мрки Вуче, подигни бркове
да ти виђу токе на прсима,
да пребројим зрна од пушаках
колика ти токе *изломише!*

(Горски вијенац, стих 2810—2813).

Ово владика Данило говори на Ново љето, а бој у коме су токе изломљене био је на Шћепандан; разлика је пет дана. Дакле, не ради се о непосредној прошлости.

7) Тако је трајало за неко време, али на један пут ударе непријатељи на Ђелинога таста са две стране, да није знао куда пре. Онда рече у себи цар: „Оне две кћери што сам удао за царске синове, имам сад од њих помоћ, а ову од које сам се највише надао, *дадох* за рђу“ (Вук, Српске народне приповијетке, четврто државно издање, стр. 172).

Мислимо да овоме примјеру није потребан никакав коментар.

8) После некога времена дигне се онај што је имао маховину да тражи свога побратима и да иште два новца, и нашавши га у једном селу код попа у најму каже му: „Ти, побратиме, *превари* мене“. А он му одговори: „Вала, побратиме, и ти си мене“ (Исто, стр. 142).

И овдје имамо индикативну констатацију у аористу за даљу прошлост.

9) И одговарајући анђео рече јој: ... И ето Јелисавета твоја тетка, и она *заштрудче* сином у старости својој, и ово је шести мјесец њојзи, коју зову нероткињом (Вук, Нови завјет по Луки I, 35—36).

Израз: у *старости својој* у овоме случају не може казивати вријеме вршења радње; он значи: *будући стара, која је стара* или слично.

10) А кад чу Ирод, четверовласник шта он чини, не могаше се начудити, јер неки говораху да је Јован устао из мртвијех, а једни да се Илија појавио, а једни да је устао који од старијех пророка. И рече Ирод: Јована ја *посјекох*; али ко је то о коме ја таква чудеса слушам? (Исто, IX, 7—9).

И ово је очигледно индикатив, а аорист *посјекох* није употребљен за блиску, него за прилично удаљену радњу.

11) И он им рече: О безумни и спорога срца за вјеровање свега што *говорите* пророци! (Исто, XXIV, 25).

Овај је аорист у индикативу а односи се на врло далеку прошлост.

12) Поп и кмет иђаху ћутећи. Опет видеше Алексу пред кућом, видеше како се низ расплетене косе његове вода слева.

Поп више за себе, али опет толико гласно, да је и кмет могао чути — рече:

— Овај то не би никад учинио. Преко његових усана никад не би прешла тајна!... А ми тако *учинисмо* с њим!... (Хајдук Станко, Београд 1896, 166).

Аорист *учинисмо* је у индикативу, а употребљен је за радњу која се десила око три мјесеца прије овог разговора.

13) Обојица сагоше главе. Поћуташе, поћуташе док тек рече поп:

— Хајдемо њему!

— Ко ме?

— Алекси.

— Алекси? — рече кмет и погледа зачуђено у попа. — Зар се ми не *одрекосмо* оне куће? (Исто 199).

Овдје подвучени аорист казује прошлу радњу која се десила око три мјесеца раније.

14) — Људи смо па грешимо. Од праоца нашег грех нам је остао. И ми се *огрешисмо* о тебе. Али нам је Господ дао савест, па кад увидимо грех свој, ми се покајемо... *Огрешисмо* душу о тебе, сине мој, о тебе ни крива ни дужна, и о ове непојане гробове!... (Исто 201).

Овдје је аорист такође индикативно употребљен за радњу од прије три мјесеца.

Ево још неколико примјера аориста како бисмо га ми, на основу језичког осјећања, употребили:

1) *Идох* у Турску; *идох* у Француску; *идох* и у Америку, а још не пођох на Ловћен.

2) Вала ја бар *улових* једну лисицу, а ти ни толико.

Овако би се могло рећи кад, рецимо, два старија човјека резимирају своје ловачке успјехе из младих дана. Аорист је у индикативу.

3) *Иде* ли ти (икад) у Сарајево? — *Идох*. Само је то давно било. Већ сам га сасвим заборавио.

4) — Ко ли *подиже* овако лијепу цркву?

— *Подигоше* Немањићи, а ко би други.

У ова четири примјера је аорист индикативно употребљен за прилично удаљене радње.

Као што се из ових примјера види, аорист се у синтаксичком индикативу употребљава за прошлост уопште, без обзира на то колико је она удаљена од тренутка говора говорног лица. Она компонента у аористу коју су наши синтаксичари схватили као значење блискости радње уствари је значење *доживљености* радње. Иначе тачно је да се у синтаксичком индикативу аорист највише употребљава за радње које припадају непосредној или блиској прошлости. То долази отуд што је осјећање доживљености најјаче за блиске радње, јер су оне најсвјежије у сјећању. То потврђује и чињеница да се имперфекат у индикативу више употребљава за блиску него за даљу прошлост¹; а, као што је познато, и имперфекат се употребљава само ако је радња доживљена. Само код имперфекта то не може бити изражено у толикој мјери као код аориста јер имперфекат казује неограничену радњу; неограничена радња из блиске прошлости може да се протегне и у будућност преко тренутка садашњости и да тим постане *садашња*, а онда се имперфекат за њу већ не може употребити (индикативно). Међутим кад је радња и прошла и ограничена, као што је случај код аориста², не постоји могућност да се она схвати као садашња, па ма се протезала до самога тренутка садашњости.

Према свему овоме ми сматрамо да за значење аориста треба дати овакву дефиницију: *аорист* у *српскохрватском језику* значи

¹ То се донекле види и из примјера индикативног имперфекта наведених у ЈФ XX 216—217.

² О ограничениости и неограничениости радње види ЈФ XX 218—219.

прошлу, ограничену по трајању радњу коју је говорно лице лично зајазило или на неки начин доживјело.

* * *

Значење доживљености код аориста, као и код имперфекта, задржава се скоро увијек и у релативу па и у модусу. Зато је његова стилска вриједност врло велика. Тако и код аориста будућности имамо специјалну нијансу коју је Ј. Вуковић (ЈФ XVII 90) осјетио, углавном, као *значење блискости* будуће радње. Он подвлачи паралелизам аориста за прошлост и аориста за будућност у погледу тога значења блискости радње. Ми сматрамо да то није само паралелизам, него идентичност ових нијанса код аориста за прошлост и аориста за будућност: то је у оба случаја значење *доживљености* а не блискости радње.

Петар Сладојевић

R é s u m é

Petar Sladojević

De la signification de l'aoriste en serbocroate

D'après l'auteur, l'aoriste en serbocroate ne signifie pas que l'action du verbe s'est produite dans le passé *immédiat*, ce qui est aujourd'hui l'opinion établie dans la linguistique serbocroate. Il considère, suivant les exemples de la littérature et de la langue parlée, que l'aoriste signifie *que l'action du verbe est passée, qu'elle est limitée au point de vue, de la durée et qu'elle est vécue en quelque manière par le sujet parlant*. C'est la signification du vécu qui a probablement suggéré l'idée que l'aoriste exprime un passé immédiat. Toutefois, il est vrai que, dans l'indicatif syntactique, l'aoriste est le plus fréquemment employé pour les actions du passé récent, ce qui a dû contribuer à établir l'opinion que l'aoriste signifie le passé récent; mais c'est parce que l'impression produite par un fait personnellement vécu est plus forte en ce qui concerne les actions récentes: elles se présentent toutes fraîches à notre souvenir, ce qui correspond à la signification du vécu de l'aoriste.

Dans l'aoriste la signification du vécu persiste aussi dans le relatif et aussi dans le mode. Ainsi dans l'aoriste employé pour le futur il y a une nuance spéciale que le futur ordinaire n'a pas et qui est définie comme la signification du futur immédiat par J. Vuković. L'auteur considère que ce n'est pas la signification du futur immédiat mais la signification du vécu.

ТЕОДОСИЈЕВ КАНОН ОПШТИ СИМЕОНУ НЕМАЊИ И САВИ

(гласа 4)

Стари српски књижевник Теодосије саставио је Каноне опште Симеону Немањи и Сави на свих осам гласова. Само што је канон првога гласа без акростиха. Сви остали имају акростихе који сачињавају читаве реченице. То су уствари стихови, који, кад се сакупе, дају једну нову похвалну песму Симеону Немањи и Сави. Њих је, издвојене и поређане у облику строфе, штампао Теодосије млађи, такође јеромонах хиландарски.

„Сербин из Кроациј“, тај је Теодосије млађи живео у Хиландару у XVIII веку. По подацима код П. Шафарика умро је око 1796 год. у дубокој старости. У току свог дугог века Теодосије млађи је читао рукописне и штампане књиге из хиландарске библиотеке за чије се попуњавање старао на својим путовањима у Цариград и Русију. Преписивао је читаве рукописе или поједине делове штампаних књига. Тако је преписао 1768 год. „каноне светих ктитора и поправио их“. Нашао их је у Богородичнику, хиландарском рукопису бр. 277 (стари бр. 251) из XVII века. Свакако тај свој „поправљени“ препис штампао је 1776 год. у Венецији, у Штампарии Димитрија Теодосијева Јањинског. На крају књиге, у некој врсти поговора, Теодосије млађи се жали на свој „извод“, за који каже да је био „не токмо в сложениј, но и в речи зело древнеј“, па је због тога имао „велик труд“ исправљајући „погрешности“ његове. О Теодосију млађем писао сам у расправи посвећеној старом српском књижевнику Теодосију (Историски часопис IV, 1954, 13—17).

На штампање рукописних књига мислило се и раније у Хиландару, још крајем XVII века. Јеромонах и архимандрит хиландарски Макарије „заискао“ је 1681/82 год. да „метне на штампу“ један хиландарски рукопис, „Псалтирскоје толкованије“. Братски сабор хиландарски „дао“ је и „послао“ тај рукопис, за

који је сматрао да је „от древни времене“ у Хиландару, још од Симеона Немање и Саве. Не каже се, најалост, куда је послат рукопис, па због тога не знамо где је требало да буде штампан (Љуб. Стојановић, Стари српски записи и натписи IV, 1923, 193—194). Да је то рукопис бугарске рецензије, в. Sava Chilandarec Rukopisy a starotisky Chilendarske (1897) 61 бр. 268.

У књизи Теодосија млађег, после Канона општих Симеону Немањи и Сави на свих осам гласова, долази „ин канон“ (гласа 4), који је такође општи, посвећен обојци „просветитеља сербских“. Као што је и цела књига, и тај Канон је на црквенословенском.

Док се за Каноне опште на осам гласова у наслову наглашава да су „твореније Теодосија, инока и пресвитера манастира нарицајемаго Хиландара“, за „ин канон“ то се не каже. Теодосије млађи је, у једној напомени при крају књиге, забележио да је тај Канон нашао у Карејској посници. У тој истој напомени је исписао акростихе из Канона на осам гласова.

„Ин канон“ сам 1951 год. нашао у Пећској патријаршији у рукопису српске рецензије. То је Молитвослов (бр. 90) из XVI века. Описујући пећске рукописе, Д. Вуксан је за тај Молитвослов рекао да су га писале две руке. Млађа рука је „јеромонаха кир Теодосија“ (Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I, 1935, 175). Канон Вуксан не помиње. Међутим Теодосијево име је у самом наслову Канона. Написано је црвеним словима, као и цео наслов. Јасно се каже да је Канон „твореније јеромонаха кир Теодосија“. На крају Канона су „тропар обшти светому Симеону и светитељу Саве, глас 1“ и „кондак, глас 3“.

Када сам 1952 год. проучавао и снимао хиландарске рукописе, тај посебни Канон 4 гласа забележио сам из четири рукописа. Рукопис бр. 432 је „от пирга св. Сава“. То ће бити онај рукопис који је Теодосију млађем послужио за његово издање, у коме је Канон из српске рецензије (као што је, наравно, у рукопису) пренет на црквенословенски. Део рукописа у коме је Канон потиче с краја XVI или с почетка XVII века. Код Канона стоји: „Списано презвитером монахом кир Теодосијем“. То је Теодосије млађи изоставио, па је на тај начин Канон постао анонимни састав. Канон је увршћен и у Псалтир с последовањем (бр. 87) из 1408 год. (в. снимак). О томе рукопису говорићемо посебно, јер ћемо на основу њега приредити издање Канона. Акатисти и канони, рукопис бр. 356, имају такође Канон. И у Чаславцу с краја XVI века (бр. 631) је Канон, али не у целини. Свршава се песмом 6, и то још недостаје богородичан. У том рукопису нема тетрада 7, а

Канон је почео у тетраду 6 (о свим тим рукописима в. мој извештај „Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару“, Архивист II, 2, 1952, 58—60).

Трећа песма из Канона пева се у Хиландару на литургију другог дана Ваведења, које слави манастирска главна црква. То ми је саопштио отац Авакум, библиотекар манастирски, који је данас најбољи зналац црквеног реда у Хиландару.

Свака песма Канона почиње исто или слично као ирмос који се наводи на почетку. Ирмос прве песме „Отврзу...“ одређен је за Благовештење. Такође и ирмос треће песме „Твоје песнословце...“ Тај ирмос припада и другим Богородичним празницима Успењу и Ваведењу. И ирмос четврте песме „Седеј в славе“ је за Благовештење. Код песме пете ирмос почиње са „Удивише се...“ И он је благовештенски, само Ирмологиј (1897), који ми је при руци и који је на црквенословенском, има као почетак „Ужасошасја“. Тако је и у црквенословенском издању Канона које је приредио Теодосије млађи. Благовештенски је ирмос и песме шесте „Взупил преобразује“. Песма седма нема ирмос за Благовештење, већ за цветну недељу („Спаси в огњи аврамскија“). Ирмос осме песме „Слиши отроковице“ је за Благовештење. И ирмос песме девете „Јако одушевљенем божим кивоте“ такође је благовештенски (али је и за Ваведење). Тако су од осам ирмоса њих седам одређени за Благовештење.

У Канону је прескочена друга песма. Тако и треба да буде јер се песма друга налази само у посном триоду и трипесницима уторника цветног триода (Л. Мирковић, Православна литургика I, 1918, 224). Ирмоси су само назначени. Дате су њихове почетне речи. У последње две песме, осмој и деветој, ирмоси су донети у целини. Песме се састоје из три тропара и богородичног. Кондак је иза шесте песме, где му је и право место (Исто, 233, 234). У пећском рукопису, као што смо напред рекли, општи тропар и кондак су на крају целог Канона. Они су општи, заједнички, посвећени и Симеону Немањи и Сави. Њих Хиландарци, са изузетком дванаест Господњих празника, певају сваки дан на литургији (како ме је обавестио отац Авакум). Хиландарски рукопис из 1408 год., на основу кога објављујемо Канон, нема општег тропара, већ само Кондак.

Канон је пун молби упућених у првом реду Симеону Немањи и Сави, а затим Христу и Богородици, да заштите и спасу Хиландар и његове монахе од „нападанија супротивних (песма III, тропар 3), да их сачувају „невредиме“ од „супостатних нахожде-

нија“ (непријатељских упада — IV, 3), да их истргну „из руке оскрбљајушћих“ (IV, богородичан), да „обитељ“ хиландарску сачувају „непоколебиму“ (VI, 1) и „неразориму в веки“ (VII, 3). Симеон Немања се позива да избави „стадо“ своје „от плененија и озлобљенија“ (I, 2). Сава са Симеоном треба да избаве „раби своје“ од „насилија супротивних и враг обстојанија“ „от расхиштенија зверовидно на њих устрмљајушћих се“ (III, 2), „стадо“ своје Сава има да избавља „от расхиштајушћих (IV, 2). Све је то тако речено, да се јасно не види, ко сачињава то стадо, шта је „достојаније“ (наследство) и ко су ти „раби“ Симеонови и Савини. Нама би било пријатно да се ту мисли на српску земљу и на цео српски народ, а не само на Хиландар и на хиландарске монахе. Кондак је одређенији. Тамо су Симеон и Сава „в бранех непобедими поборници“, „царем“ (владарима) су „похвала“, а „људем својим утвржденије“. Теодосијев Живот св. Саве разјашњава нам то Симеоново и Савино поборништво. „Пред плкови србских скиптри“, каже ту Теодосије (изд. Ђ. Даничића, 1860, 216), јављају се Симеон и Сава, односно анђели „в виденији образа их“, и долазе „на помошт в бранех“. У Канону се још очекује да Симеон учини да гнев божји дође на оне који праве насиља „стаду“ његовом и „храму раки моштеј“ његових (IX, 2). Исказује се још брига за „цркву верних“, која се жели, Симеоновим и Савиним молитвама, да сачува „от потопа јересеј и насилија ратујушћих (IX, 1).

Све су те молбе опште природе. Не добија се утисак да се односе на какву конкретну опасност. У Служби Симеоу Немањи, у којој канон са Теодосијевим именом у акростиху открива састављача, Симеон и Сава се позивају да „сада“ („и ниње“) избаве своје људе „поган находа“ (Србљак, 1765, л. 139 б). Да су ти „погани“ они „безбожни језици“ (Фруги, Турци, Јаси, Татари, Маговари, Каталани, и „прочи многоименовани“ — Животи краљева и архиепископа српских, 1866, 341) који су нападали Хиландар и Св. Гору од 1307 до 1310 год. (К. Јиречек, Историја Срба I, 1952, 196), види се по томе што је опасност од тог „поган находа“ била после Милутиновог подизања хиландарске главне цркве (1302 год. — Љ. Ковачевић, Годишњица Н. Чупића III, 1879, 436—437), јер се у Служби истиче за хиландарску цркву: „јаже ниње благолепијем, сини твојими (Симеоновим) украшајема, гроб твој (Симеонов) обнављајет“ (Србљак, л. 142 б). У Теодосијевом Канону општем Христу, Симеоу и Сави, поред „поган находа“, помиње се и „агаренска грдиња“ (охолост), која треба да се „низложи вскоре“. Агарени су, нема сумње, они Турци који су 1309 год. били у служби краља Милутина, па су се побунили против њега (Ст. Ста-

нојевић, Годишњица Н. Чупића 46, 1937, 22). Због тога помена Агарена (Турака) постанак Канона општег Христу, Симеону и Сави треба ставити у 1309 год. (Гласник САН III, 1951, 290—291).

Између кондака из Канона о коме овде расправљамо (посвећеног само Симеону и Сави, а не и Христу) и Теодосијевог Живота св. Саве постоји нешто што их везује. То је, као што смо видели, оно поборништво Симеоново и Савино. Живот св. Саве од Теодосија састављен је у времену између 1290 и 1292 год., као што се показује на другом месту. У Канону, истакли смо напред, позива се Сава да се моли да се хиландарска „обитељ“ сачува „неразорима в веку“. Милутин је 1302 год. „разорио“ главну хиландарску цркву због тога што је била „тесна“, па је „нову воздвиго“ (Јуб. Стојановић, сп. д. II, 1903, 327—328). Најважнији део „обитељи“ није остао „неразорим“. С обзиром на те податке ја бих постанак Канона ставио у доба између 1292 и 1302 год.

Хиландарски рукопис по коме се овде штампа Канон писао је монах Јован за монаха Дионисија, који је био „преименован в схиме“ (име се не може тачно да прочита) и који је у то време био „в сихастији“ (посници) у Кареји, где је „предржавао“ типик. Рукопис је довршен 14 децембра 1408 год., индикта 2, круг сунца 1, круг месеца 1 — тада је било „свршеније круговом 13 — тому обходу“ (сви подаци су тачни!). Монаси Јоасаф Спанчић и Герасим Говорко су овај рукопис „откупили“, платили за његово преписивање (Јуб. Стојановић, сп. д. IV, 21—22). Слово з из године тако је написано да веома личи на *s*, па због тога сам 1952 год. у Хиландару годину прочитао као 6916=1407 (Архивист II, 59). На фотографском снимку који је преда мном види се да је тако з и у почетку записа, у речи *зачело*. Уосталом, 6916 год. не би одговарали остали хронолошки подаци који се у запису дају (индикт, кругови сунца и месеца, опход).

Текст Канона дајем са разрешеним скраћеницама. Слова која су при скраћивању била изостављена стављам у заграду. У песми III у тропару 2 написано је у рукопису Симене м. Симеоне. Случајно испуштено *о* ставио сам у угласту заграду. На крају тропара 1 песме IV дописао сам речи „твојеј, господи“ (тако је код Теодосија млађег, а тако и треба да буде). И те су речи у угластој загради. Крај 2 тропара VII песме употпуњен је (па је стога у угластој загради) на основу штампаног текста Теодосија млађег и на основу ирмоса означеног на почетку песме. У рукопису стоји нејасна скраћеница; изгледа да је *ѡл*. (= *ѡлагословѡнѡ*). На почетку 3 тропара VII песме исправљено је *спасѡ* у *сѡпаси*. Интерпункцију из рукописа нисам задржао, мада ба за то можда имало

разлога, ако су тачке и запете од значаја за одређивање стихова или помажу при певању (упор. Л. Мирковић, сп. д. 217). Црвена слова су у рукопису употребљена у насловима Канона, песама и кондака. Реч *ирмос* написана је увек црвено. Прва слова свих тро-пара и богородичних, као и кондака, такође су црвена.

Ђорђе Сп. Радојичић

Због штампарских тешкоћа изостали су знаци спиритус аспер и спиритус ленис који долазе над *w* и другде и тачкице над *у*.

Канѡн(ь) ѡвѣи(и) с(вѣт)ьмь ктїторѡмь срѣвскымь Сумѣиѡмь
мѣротѡчѡу ѡ с(вѣт)и(т)ѣлю Сѡвѣѡ чѡудѡтворѡцѣ, сьпїсань кѣр(ь)
Сѡд(ѡ)сїѣмь с(вѣ)щїи(и)ноинокѡмь. Глас(ь) · д̣ ·

Пѣс(нь) · д̣ ·

Ірмос(ь). Сѡтврѣзоу ѡста мога.

Сѡтврѣзи оуста мога, вл(а)гных(ь) подателю Х(рист)е, и прїѣ-
мь помѡщь д(о)ухѡмь, слѡво вл(а)годарьствѣно
отрїгноу м(о)лвнїи пѡмети твоих(ь) ѡгодник(ь);
прїѣмь сїх(ь) помѡщь. вьспѡю рад(ѡ)уѣ се твою вл(а)год(а)ть.

Сѡтврѣзи оустнїѣ свои м(и)л(о)стивнїѣ и роуцѣ на м(о)лвѣ
вьздѣжди кь в(ог)ѡу вьсѣх(ь) и вл(а)д(ы)цѣ, Сумѣиѡмь,
избѡвити стадо твое ѡт(ь) плѣнїенїа и озлоблїе-
нїа, да те почитѡемь, вьспѣвающе твога чѣдеса.

Сѡтврѣг(ь) се, Сѡво, плѣт(ь)ских(ь) рѡдїтели, сь нимь
д(о)ухѡвнїѣ трѡици, вьсѣх(ь) в(ог)ѡу, ѡс(ы)ннѣ се їѣси, їѡї же
н(ы)нѣ прѣдстоѣще, рѡвы свое избѡвите насїлїа
сѡпротивных(ь) и врагѣ ѡвѣстїанїа.

Б(огородичнь).

Сѡтврѣзи ми двѣри м(и)л(о)сти твоѣе, вл(а)д(ы)ч(и)це, м(а)ти
м(и)л(о)сти-

ваго, їѡже вьхѡды стр(а)стныѣ заградивши
рѡждествомь твоимь, да м(о)л(и)твами твоими
с(ь)п(а)сѡемь, вьспѡю рад(ѡ)уѣ се твою помѡщь.

Пѣс(нь) · г̃ ·

Ірмѡс(ь). Твое пѣснословце, Б(огороди)це.

Твоих(ь) рабѣ вл(аго)д(е)телю, животвѣрещіймь стѣши-
телюмь д(оу)хомь Сімеѡна и Ѓавоу прослѣвимь,
ликъ сіми д(оу)ховнѣ събраныи оградѣ в(о)жестъ-
внѣмь покрѣкомь и вл(аго)д(а)ти славы твоее спод(о)ви.

Твое дос(то)янїе, Суме[ш]не, п[р]ѣдварївъ избѣвити
шт(ь) расхыщенїа звѣкровїдно на нихъ зстрѣ-
мляющих(ь) се и встанїа стр(а)стїи наших(ь), твої-
ми м(о)л(и)твами зкрѣти и вл(а)годѣрнѣ твоя чоуде-
са славити спод(о)ви.

Твоимь дръзновеїемь Ѓаво, иже къ Х(рист)оу не прѣстан
моле о вѣспѣвающих(ь) те, въ ликоу сіхъ оустроїти
с(ь)п(а)саемых(ь) и нападанїа соупротивных(ь) избѣвити
се сімь спод(о)ви.

Б(огородичьнь)

Твоихъ рабѣ м(о)ленїа не прѣзрї, вл(а)д(ы)чице, нѣ м(и)л(о)сти-
внѣ постѣтившїи наша озловленїа, потыши се ско-
ро избѣвити ны и въ ликоу поющихъ те сла-
вити, д(ѣ)во. спод(о)ви.

Пѣс(нь) · д̃ ·

Ірмѡс(ь). Сѣдеї въ славѣ.

Сѣдѣшаго въ вышнїихъ и зрѣщаго смѣренных(ь), Сі-
меѡне в(о)гонѡсе, Ѓаво с(вети)т(е)лю, прилѣжно о нас(ь) змѡ-
лите зщѣдрѣти смѣренїе наше и лютих(ь)
избѣвити насъ и с(ь)п(а)сти, въпиющихъ: слав(а) сілѣ
[твоеи господи].

Сѣдалище мїрскаго вл(а)д(ы)чествїа вставивъ,
смѣренїемь вл(а)д(ы)цѣ своему послѣдовала яси,
тѣмъ же и бѣгатыми дарованїи прослѣви-

л'те юс(ть), юго же непрѣстанно, ш(т)че, м(о)ли стадо
твое шт(ь) расхыщающихъ е избавити.

Сѣль юси на прѣстолѣ высощѣ с(вети)т(е)льства и з-
пась еси ап(о)с(то)льскы стадо свое, и обитѣли
инокыхъ(ь) съставивъ, в(о)жстѣвными оучен'ми
оутвѣрдиль юси, ѿхъ же и н(ы)нѣ м(о)л(и)твами си съ-
храни неврѣдими соупостатными нахѣжден'ми.

Б(огородичьнъ)

Сѣдшаго на хервѣмѣхъ(ь) и воспѣваемого шт(ь) се-
рафѣмъ на роукоу своюю, д(ѣ)во м(а)ти, носила юси,
его же м(о)ли из(ь) роуки шкрывляющихъ(ь) насъ исхы-
тити ны и тамошняго въ адѣ избавити за-
ключен'а.

Пѣс(нь) · ѿ ·

Ірмшс(ь). Оудѣвише се вьсачь(с)к(а)а).

Оудѣви на нас(ь) м(и)л(о)сти твоѣе бѣгательство, г(оспод)и,
мѣлитвами твоихъ(ь) оугодникъ, тѣ бо вл(а)госрѣде,
вл(а)д(ы)ко, приѣмляши тѣхъ(ь) прилежно м(о)лещихъ(ь) се о
нас(ь) и, шт(ь) вѣре избавляе, съмиреніе подаваши.

Оудѣвиень бѣвъ въ вьсачьскыхъ(ь), въ смѣреніи вы-
сѣкотвор'нѣмъ ѿ муронизлани швил'нѣмъ.
тѣ бо чоудотвор'че пр(ѣ)п(о)д(о)вне, пріѣмляши вьсѣхъ(ь)
вѣрою притѣкающихъ ти и, м(о)л(и)твами ти шт(ь) вѣ-
дѣ избавляе, съмиреніе подаваши.

Оудѣвилъ юси в'сакъ слоухъ и виденіе паче юс(ть)ства
чоудотворен'ми твоими, звѣриніимъ шбоу-
зданіемъ и съставѣ повиновеніемъ и еще
же и агг(е)лоу повелѣніемъ, тѣ же велѣкы с(вети)т(е)лю,
и о насъ покажи чоудеса твоя и, м(о)л(и)твами ти
шт(ь) ноужднихъ избавивъ, съмиреніе подаждѣ.

Б(огородичьнь).

Оудѣви, вл(а)д(ы)ч(и)це, м(и)л(о)сть твою на непотрѣбных(ь)
равѣхъ твоихъ и избави нас(ь) ѡт(ь) овьшѣдших(ь)
насъ стр(а)стей и ѡт(ь) врагѣ видимых(ь) и невидимых(ь),
тѣи во неискоуѡсрочнаа д(ѣ)во, имаши дръзно-
веніе ѣко м(а)ти къ всѣхъ в(ог)оу и, ѡт(ь) напастей ра-
вы свое избавляющи, съмиреніе подаваеши.

И҃с(нь) . ѿ .

Ирмос(ь). Възоупіль прошеврозоуе.

Възоупїта къ творцоу и в(ог)оу непрѣстанно
швитѣль вѣшоу непоколѣбимоу съхранити,
юже съставльша, въ неѣ постничьскы
подвизаста се, ѣко прїснаа згѡдника, Ис(соу) ц(а)рѣ силам(ь).

Възѣвѣмъ к(ь) тѣвѣ неключимаа чѣда твоа,
погрѣви въ рѡвѣ пѣгоуенѣмъ ратоующих(ь) насъ,
мысльныи и чоувствьныи врагы, и ѡт(ь) тлїе и на-
пастей м(о)ли възвести нас(ь), Ис(соу)а ц(а)ра силамъ.

Възѣвае непрѣстан ш нас(ь) ѣмоу же жрьтвы
везкрѡвныи принесль еси, ѣко истиньнь с(вети)т(є)ль
съхранити нас(ь) ѡт(ь) овьшѣдшихъ злѣ невѣрѣдими,
Исоу(соу) ц(а)роу силамъ.

Б(огородичьнь).

Възѣвѣмъ въ нѡщн и въ д(ь)не к(ь) тѣвѣ, вл(а)д(ы)ч(и)це,
оустави стр(а)стей нашихъ встанїа и ѡт(ь) скрѣвен
и ѡт(ь) неначаанїа възведи насъ, ѣко истиннаа
в(о)горѡдителица, Ис(соу)а ц(а)ра силам(ь).

Ко(н)д(акъ). глас(ь) . ѿ .

Сїмєѡнь д(ь)ньс(ь) съ Сѣвою вл(а)женным(ь)
пршѣдше д(оу)хомъ ѡт(ь) напастей избавляють стѣ-
до свое, сїи во троицѣ проповѣдаше единого в(ог)а,

цр(ъ)кви оутврѣженіе непоколѣвимо явише се,
 въ пр(ѣ)под(о)вныхъ мѹротѣч(ъ)цѣ и въ с(вети)т(е)люхъ
 чоудотвѣр(ъ)цѣ, сїи во и въ вѣрнѣхъ неповѣдими пово-
 р(ъ)ници являють се, ц(а)рѣмъ похвѣла и людемъ
 своимъ оутврѣженіе.

Пѣс(нь) · 5 ·

Ирмѣс(ъ). Г(ъ)п(а)сынъ въ огнь авраам(скіа).

Г(ъ)п(а)сению хѣдатага намъ, Авраамъ под(о)внѣго, Гімеѣна
 приводимъ ти, вл(а)д(ы)ко, и яко доуѣгаго Исаака
 Гавъ, с(вѣ)щен(ъ)ночелника, на гѣрѣ с(вѣ)тѣи на
 жрѣтвѣоу принесѣша се тѣвѣ, их(ъ) же м(о)л(и)твами
 шт(ъ) вѣдъ избѣви насъ, въпнѣщнхъ: прѣпѣтн
 вл(а)го(с)ловенъ в(о)г(ъ) шт(ъ)цѣ нашнх(ъ).

Г(ъ)п(а)сенїа, надежде да не погрѣшимъ, надѣюще се сїе тѣ-
 вою прїети, пр(ѣ)под(о)вне, нѣ да полоучимъ м(о)л(и)тва-
 ми твоими стр(а)стемъ овлѣченїе и д(о)ушамъ
 с(ъ)п(а)сенїе, възвѣвающе: прѣпѣтн шт(ъ)цѣ нашнх(ъ)
 в[о]же влгословенъ еси].

Г(ъ)п(а)си себѣ мїрскаго прнстрастїа, кр(ъ)столѣпно
 въ поустыню Х(ри)с(т)оу послѣдоваль еси, въ нѣи же
 въ ѡме того прѣч(и)сты м'а)т(е)ре звитѣль сѣстави-
 въ, мнѣжество с(ъ)п(а)саѣмых(ъ) тѣмоу привель еси,
 еї же н(ы)нѣ м(о)ли его съхранити се неразѣрнѣ
 въ вѣкы.

Б(о)городичнь).

Г(ъ)п(а)си насъ м(а)ти в(о)га вышнѣго, ѡже
 на тѣ вѣсоу надеждоу възложнх(ъ) чапанїа наше-
 го да не погрѣшимъ, нѣ да зрїмъ тобою врагы
 наше посрамлены и насъ, рабы твоѣ избѣвлю-
 ны, вл(а)годарно славити те всѣхъ помѣщнцѣ.

Пѣс(нь) · й ·

Ирмис(ь). Слѣши ѿтроковице, дѣво
ч(и)стаа, да реч(е)ть оубо Гавріиль сѣвѣтъ вы-
шнѣаго дрѣвныи истѣнны, боуди къ прѣ-
тню готова в(ог)оу, тѣбою во невѣмѣстимѣ
съ чл(овѣ)кы поживеть, тѣмъ рад(о)уѣ се выпню:
в(а)г(о)с(л)овите вѣса дѣла г(оспод)а и прѣвѣзносите.

Слѣши, в(а)г(о)д(а)телю творче всѣхъ. м(о)люѣнїа ꙗже
ш нас(ь) прѣпод(о)внѣхъ, твоихъ, да ꙗвет(ь) се иже на
ны сѣвѣ-
ты насѣлоуѣщихъ(ь) намъ вѣскорѣ соуѣтны, и вѣ-
демъ въ в(а)г(о)даренїе гѣтови тѣвѣ, тѣми во не-
оудови избѣвѣимѣхъ(ь) избѣвѣимѣи ꙗвлѣ-
м(ь) се, тѣмъ и веселѣше се выпнѣмъ: в(а)г(о)с(л)овите вѣса
дѣла г(оспод)а, пойте и прѣвѣз(нос)ите.

Слѣшавъ гл(а)сѣ еу(ан)г(е)льскыи, прѣпод(о)вне Сїмѣѡне, и
речѣнны тѣбою свѣкти къ Х(рист)оу сѣблюль ꙗси, ꙗко
истѣнныи сего слоужитель, и выс(тъ) на прѣтїе готовъ
д(о)ухови, ꙗго же в(а)г(о)д(а)тню и нас(ь) сѣхрѣни невѣдими
шт(ь) навѣта бороуѣщихъ(ь) ны, вѣдимыхъ врагѣ и не-
вѣдимыхъ.

Слѣшанна выше твоа истравленїа, Сѣво всѣв(а)жен'не,
прѣем' во в(а)г(о)д(а)ть д(о)уха, заблужденныи свратиль
ꙗси на пѣть истѣнныи, боуди на прѣтїе гѣтовъ м(о)лю-
нїа намъ тѣбою, и н(ы)нѣ настоѣщїихъ вѣдѣ, и д(о)уше-
внѣхъ(ь) стр(а)стен избѣвити се намъ, и в(а)г(о)да-
рствѣнѣ възывати: в(а)г(о)с(л)овите вѣса дѣла.

Б(огородичьнъ).

Слѣши отроковице, дѣво ч(и)стаа, мѡленїа
прносимаа тѣвѣ, застоупници всѣмъ
истѣннѣи, боуди гѣтова свѣстоїанїа
лѣтѣи избѣвити нас(ь). тѣбою и дрѣвнѣаго

паденїа избавихомъ се, тѣмъ веселеще се
въпѣмь: вл(а)г(о)с(л)овите вьса дѣла г(оспод)на г(оспод)а, пойте.

Пѣс(нь) . ѿ .

Ирмисъ(ъ). Ико ѿд(оу)шевлєннѣмъ в(о)жїи-
мъ кувотѣ да не прикоснетъ се никакоже роу-
ка невѣрныхъ, оустны же вѣрныхъ(ъ) Б(о)городици
нимлочно гл(а)съ агг(е)ла въспоють, радостию въ-
пнюще: рад(о)уї се, шрадованнаа, г(оспод)ъ с(ъ)
товою.

Ико же с(ъ)п(а)сительныи твоимъ повелѣнїемъ сътво-
рєныи, вл(а)д(ы)ко, кувотъ(ъ), тако съхрани цр(ъ)ковъ вѣ-
рныхъ(ъ) в(ъ) потопа їресей и насїла ратоую-
щихъ, мблєнїемъ Сїмєвна пр(ѣ)под(о)внѣго
и Сѣвы архїєреа, в'сєвбгатою и пр(и)сно пѣмтною.

Ико же с(вє)щєнїа законныи кувотъ(ъ) искоушенїє гнѣ-
ва в(о)жїа наведе вєзаконнѣ одржещїимъ
и дрзостнѣ прикоснувшомоу се, тако м(о)лн-
м(ъ) се, в(о)гоносє Сүмєвне, сътвори иже стáдоу
твоємоу насїлающимъ и храмъ ракъ мо-
щєй твоїхъ, їже тебе, ѿ(тъ)че, вь неврѣженїє
вмѣнѣющимъ.

Ико с(вє)щєнствїи в(о)жственыхъ(ъ) їстинныи слоужї-
тель дрзновенїє имѣе къ пáстыроу пѣчаловнїкоу
Х(рист)оу, никако же да ѿставиши расхущнноу ни
прикосновенноу вѣти стáдоу твоємоу роуками не-
вѣрныхъ и вєстоудныхъ, иже състави многими пб-
ты, Сѣко вл(а)женне.

Б(о)городичьнъ).

Ико ж(е) ѿд(оу)шевлєнныи в(о)жїи кувотъ съхранивши се
неприкосновенна закономъ їс(тъ)ства плѣннымъ, съ-
храни, вл(а)д(ы)ч(и)це, събранныхъ(ъ) вь храмѣ твоємъ

стр(а)стѣи д(оу)ше тлѣнныих(ъ) и навѣта свпостатны-
их(ъ), да ти. Б(огороди)це, немльчно гл(а)съ агг(е)-
ловъ въпїемь: рад(о)уї се, оврадованаа, г(оспод)ъ с(ъ)
тобою.

R é s u m é

Dorđe Sp. Radojičić

Le Canon Général de Teodosije dédié à Siméon et à Sava (à 4 tons)

Teodosije, moine de Hilandar et littérateur serbe de la fin du XIII-ème et de la première moitié du XIV-ème siècle, a écrit, à côté d'autres chants liturgiques, un Canon dédié en commun à Siméon Nemanja (le moine Siméon), fondateur de l'Etat féodal serbe, et à son fils Sava, premier archevêque et organisateur de l'Eglise serbe. Nemanja et Sava érigèrent le monastère Hilandar vers la fin du XII-ème siècle.

Le Canon est à 4 tons. Par là on désigne une des huit mélodies existant dans la musique vocale sacrée orientale. A en juger par le numéro d'ordre du dernier chant, le Canon aurait été de neuf chants. Cependant, comme dans la plupart des canons et selon une règle établie, on saute le second chant; celui-ci n'en compte que huit. Chacun des chants a 4 strophes ou tropes, dont la dernière est dédiée à la Vierge. Après le sixième chant, conformément à la règle, vient le kondakion, chant très court qui n'a qu'une strophe.

Les chants du Canon abondent en prières adressées à Siméon Nemanja et à Sava, puis au Christ et à la Vierge, afin qu'ils protègent et sauvent Hilandar et ses moines. Dans le kondakion, on glorifie Siméon Nemanja et Sava comme „d'invincibles défenseurs au cours des combats“. Cette citation relie le Canon à la „Vie de St. Sava“ par Teodosije (écrite entre les années 1290 et 1292), dans laquelle on dit qu'après leur mort terrestre, Siméon Nemanja et Sava chevauchaient, dans les batailles, à la tête des armées serbes. L'un des chants du Canon contient la prière que Hilandar „échappe à la destruction au cours des siècles“. Le roi Stefan Uroš II Milutin ayant „détruit“ l'église principale de Hilandar en 1302 pour en construire une autre, il nous est permis d'en conclure que le Canon fut com-

posé avant cette date. De plus, nous basant sur le kondakion, nous pouvons établir qu'il le fut entre 1292 et 1302.

Il existe une édition du Canon, mais le texte en est transcrit en slave d'Eglise récent et le nom de Teodosije n'y figure pas. Le Canon y est imprimé après les Canons de Teodosije dédiés à Siméon Nemanja et à Sava sur tous les huit tons (Venise, 1776). Chez nous, le Canon est imprimé en slavons serbe, d'après un manuscrit de Hilandar de l'année 1408 (No 87).

Шнако отпайла тесеи не знаше да боуати
 маю. вьтлай и речеи. тькарю оубо маю
 хоше спити. не смарьт прїити изволахъ. нъ
 вьскрїоу и тїе вьзволанюу, яко вь нбїи нх
 маи: **В**спомалрїе твоє таволюбуе. и ка
 нїе богаты стасоумати твоє вїно. свое
 ебзїне хошеши спити. не смарьт прїити
 изволабїе си, рече прїчїта. вьскрїе нїи мен
 спїнабї и поала нї: **КАНѠ** **О**бїи
 стамь ктїторомь сь вьсїма. сїме шнх
 мїрототцоу. нїтаю савїтх до творацх.
 сїпнїань кїу фєсїсїсїа сїсїеи оїи нїокомь.
 гла д. пѣ, а. ірамы. шь вьрїоу тїамаи:
Ш вьрїоу стамомь бгьїи податвлюхє. нї
 мь помошь бгьомь. слово бгьо гарьтє вно
 шнїгнїоу. ма бгьїи пїа мєтїи твоє вгьоднї
 прїемь сїхъ помошь, вьспомрїе ствоя бгьтє
Ш вьрїоу стїи вьсїома тїна бї. и роуцїи ма мь
 вьзрїжнї. нъ боу вь вьхнїа цїе сїа сїне
 нїа. нъ вь вїтїи стїа до твое шпїа нїнїа, и оубо вї
 нїа. дїа тїе поучїа сїа, вь вїа вїа нїе твоемь
Ш вь вїа сїа вїа тїсїи родїтєлєи. сїнїа бї
 нїа нїа трїоци вь вїхъ сїа нїа нїа нїа. нїа нїа
 нїа нїа стїе сїа. рабїе свое нъ вь вїа нїа нїа
 сїа прїоци нїа нїа. и а рїа оубїа нїа:
Ш вьрїи нїа рїа мїа тїи твоє. вь вїа рїа тїа мїа
 вгьо. нїа вь вїа нїа стїа нїа сїа рїа нїа нїа
 рїа стїа вїа нїа. дїа мїа вїа нїа тїа нїа
 нїа сїа сїа. вь вїа оїа рїа стїа нїа нїа:
 нїа, п, ірамы. тїа сїа нїа нїа нїа нїа:

СЛУЖЕЊЕ ДОМЕНТИЈАНОМ У ЛИТУРГИЧНЕ СВРХЕ У XIV ВЕКУ

Посебних расправа о Доментијану нема много. Свет. Вуловић је говорио о њему у расправи „Из старе срп. књижевности, I По нешто о биографијама српским XIII века“ (Годишњица Н. Чупића VII, 1885). Одељци посвећени Доментијану чине „читаву студијцу“, какве „дотле није било, такве ни тако пуне“. Сви ти наводи су из чланка П. Поповића, у коме се расправља о „Светиславу Вуловићу и његовом раду на старој књижевности“ (на и. м. XLII, 1933). Ту се још истиче да се о Доментијану, [природно, данас „зна више, и ако не много више“. О „Изворима Немањиних биографа“ расправљао је Ст. Станојевић на почетку свога научног рада (Летопис М. С. 182., 1895). У књизи Петра С. Протића „Житија српских светаца као извор историјски“ (1897) обухваћене су и обе биографије које је написао Доментијан. За науку она не претставља неки допринос. Земунски лист „Ново време“ доносио је књижевна писма Владимира Николића. Једно од тих писама отштампано је и посебно под насловом „Доментијан, српски књижевник XIII века“ (1897). Није без извесних запажања која могу да буду од користи за проучавање Доментијана и његовог доба. П. С. Срећковић је написао опширан рад „Творенија Доментијана и Теодосија“, који је објављен у Споменику САН XXXIII (1898). Том чудном саставу недавно смо обратили пажњу, много већу но што заслужује, само због тога што се у њему износи, а некако и образлажава, мишљење о томе да је Теодосије старији од Доментијана. У науци су, се и после Срећковића, јављала таква тврђења, као што смо показали у Историјском часопису IV (1954). М. Петровски је у Известијама Одељења за руски језик и књижевност Императорске академије наука (XIII, 4, 1908) објавио расправу „Иларион, митрополит кијевски, и Доментијан, јеромонах хиландарски“. У њој је показао да је Доментијан исписивао из Илариона не поједине реченице већ читаве ставове. То је изгубљено из вида кад се ту скоро пози-

вало на једно од тих позајмљених места код Доментијана (в. Гласник САН V, 1, 1953, 176—177). В. Ђоровић је написао о „Доментијану и Данилу“ (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор I, 1921), расправљао о „Међусобном одношају биографија Стевана Немање „(Светосавски зборник I, 1936) и дао општи поглед на Доментијанов рад (штампан као предговор Мирковићевом преводу Доментијана, издање Срп. књижевне задруге, књ. 282, 1938). Све три расправе претстављају значајне прилоге проучавању Доментијана. Драгутин Костић, који је у Доментијановом тексту тражио одломке из несачуване Савине Похвале Симеону Немањи (Белићев зборник I, 1921; Глас САН CLXI, 1934), позабавио се и питањем „Је ли Доментијан био ученик Савин и сапутник му по светим местима“ (Гласник Југ. проф. друштва XIII, 1932/33). То је, углавном, све што је писано о Доментијану. Треба додати још одељке посвећене Доментијану у историјама књижевности, а затим све оне историске и литерарно-историске расправе које се више или мање баве Доментијаном и његовим подацима.

О Доментијану се мало и зна. Поред оног што он сам казује о себи у поговорима својих биографских дела (о Сави и Симеону Немањи) и у самим тим делима, остали су нам записи граматика Теодора (из 1262/63 год.) и помен Доментијановог имена у наслову Теодосијеве прераде Савине биографије. Ништа више. И од Доментијанових дела сачувало се мало преписа. Свега седам (в. Историски часопис IV, 28). Можда је међу њима и који извод из Доментијановог дела о Симеону Немањи. Од тога Извода иначе зна се за четири преписа (Исто, 13—14; Архивист II, 1952, 62). Најстарији рукописи с Доментијановим делима су из XIV века (Марков рукопис — С. Матић, Опис рукописа Народне библиотеке, 1952, 176) и с почетка XV века (Михов рукопис — Споменик САН III, 1890, X, 53). У оба је само Симеонова биографија.

Доментијаново дело о Сави очевидно је потиснуто Теодосијевом прерадом, од које је досад у науци набројано преко двадесет српских рукописа, поред низа рукописа руске рецензије (Историски часопис IV, 27), Један податак који смо нашли у хиландарском рукопису бр. 165 показује да је оно ипак у XIV веку употребљавано и у литургијичне сврхе.

Тај је рукопис Типик Саве Јерусалимског (у штампаном опису Саве Хиландарца 1897, 22 под бр. 28). На пергаменту је. Да се лако датирати. У њему се, под 24 децембром, прописује да се желе „многа лета“ „благоверному и богом државному и

светому цару нашему Стефану“, а бележи се да треба и „краља славит и игумна“ (л. 61а). Одатле излази да је рукопис писан између 1346 и 1355 год., у доба кад је Стефан Душан био цар, а његов син Урош, као престолонаследник, носио краљевску титулу. Рукопис је постао у неком манастиру, или је њему бар намењен, како се закључује по помену игумана. Најпре треба мислити на манастир Милешеву. Под 11 новембром бележи се „памет“ краља Стефана Владислава, за кога се каже да је милешевски ктитор. Та се белешка, истина, продужује и садржи „памет“ краља Стефана Уроша (III), за кога се наглашава да је дечански ктитор (л. 45а). Разлика ипак постоји. Док је Владисављев помен записан црвеним словима, дотле је за помен Дечанског употребљено црно мастило. Под 29 октобром је „памет“ краља Уроша (II, Милутина), са напоменом да је он у Бањској (л. 40б). О празновању преноса Савиних моштију (6 маја) има посебна белешка, са упутством да је Служба онаква као под 14 јануаром (л. 104б). Треба још истаћи да под 13 јануаром пише: „Подобно јест и сије расмотрити еклисијарху: рече апостол Павле, по потребе и закону бивајет преложеније. Јако в 14 дн јест памет светаго и великаго архијереја Христова Сави, архијепскопа србскога, ... в 13 (јануар) отдавајет се празнику“ (л. 76а—76б). Та је напомена стављена баш због тог „оданија“ Богојављења, којим се завршавају дани „попразнства“. На „оданије“ богојављенско, по црквеним прописима, не може бити самосталне службе појединим свецима. О премештању код нас богојављенског „оданија“ због Савиног празника в. Д. Анастасијевић, Богословље XI (1936) 258, 260—263, 266, 272, 274, који се позива и на напомену из хиландарског рукописа (њу узима из књиге Дмитријевског о типцима, II, 1917). Под 14 јануаром, у упутству о Савиној служби, налазе се она два стиха са сликом коју је објавио В. Ћоровић у чланку „Стари стихови о Св. Сави“ (Богословље X, 1935, 118 — позива се на рукописни опис Саве Хиландарца, у коме је Типик под бр. 212). За те стихове у Типику је назначено да су петого гласа. Само се за месец септембар у Типику наводи и словенски назив: „месец сектември рекоми руин (л. 17б).

У упутству за Службу Симеону Немањи (под 13 фебруаром — л. 89а) стоји да се на јутрењу чита „в житији светаго Сави, јему же зачело глагољем: месеца фервара в 13. Слово светаго и богоноснаго отца нашего Сави, архијепскопа србскије земље, о престављенији светаго Симеона. Оче благослови. Обштеје

же и чајемо. Конац. Дајаније убогим“ (в. снимак). Да нису назначени почетак и крај тога Слова, могло би се мислити да је то неки посебни, досад непознат Савин спис. Овако је јасно да се мисли на Доментијаново дело о Сави. Текст који је одређен за читање почиње у Даничићевом издању (1865) на стр. 173 у трећем реду од горе („обште же јеју и чајемо...“), а завршава се на стр. 179 на самом крају трећег реда од доле („... не оскудејаше јему дајаније убогим“). Судаћи по једном месту у упутству (л. 90б), Служба Симеону Немањи није морала бити увек 13 фебруара, могла се померати: „Подобно јест водети. Аште приспејет бити памет преподобному в свети пост, да будет служба в суботу. Аште ли близу в свети пост, прежде поста творим службу јего. Буди с расужденијем настојештаго“.

Тако смо дошли до податка да се Доментијаново дело употребљавало у литургијне сврхе у XIV веку, и то вероватно у Милешеви, у којој су почивале Савине мошти.

Ђорђе Сп. Радојичић

R é s u m é

Ђорђе Сп. Радојичић

L'oeuvre de Domentian dans la liturgie du XIV-ème siècle

La biographie de St. Sava (1175—1235), premier archevêque serbe et fondateur de l'Eglise serbe, écrite vers le milieu du XIII-ème siècle par Domentian, moine de Hilendar, fut entièrement remaniée par Teodosije, autre moine de Hilendar, vers la fin du même siècle. L'ouvrage remanié eut tôt fait de supplanter l'oeuvre de Domentian. On le voit nettement par le nombre de manuscrits qui nous sont parvenus, car, tandis que nous en avons quatre de l'ouvrage de Domentian, plus de vingt manuscrits en serbe et toute une [série en slavons russe de l'oeuvre de Teodosije nous ont été conservés.

On sait peu de chose au sujet de Domentian. A côté de ce qu'il nous raconte de lui-même dans le postfaces de ses oeuvres et dans ses oeuvres elles-mêmes (il nous a laissé également la biographie de Stefan Nemanja, fondateur de l'Etat féodal serbe), il nous est resté un document des plus intéressants relatif intervention en faveur d'un copiste de manuscrits serbes imberbe qu'on voulait expulser du Mont-Athos, où l'on n'admet ni les femmes, ni les hommes imberbes. Si nous ajoutons que le nom de Domentian est mentionné

dans le titre de l'oeuvre remaniée de Teodosije, nous aurons cité toutes les données dont nous disposons concernant ce littérateur serbe du Moyen-Age. C'est pourquoi, chaque nouveau détail sur sa personne et son oeuvre a son importance.

Au monastère de Hilandar, au Mont-Athos, on conserve un manuscrit serbe sur parchemin, écrit à l'époque où Stefan Dušan était tsar (1346—1355). C'est le Typicon de St. Sabas le Jérusolymitain, qui contient le rituel de la liturgie pour l'année entière. Au jour de la commémoration de la mort de Stefan Nemanja, c'est-à-dire du moine Siméon (13 février), il est prescrit de lire, au premier office du matin, un assez long chapitre de l'ouvrage de Domentian sur St. Sava, chapitre dans lequel on parle de la mort de Nemanja, puis comment il apparut en songe à Sava qui, après ce rêve, glorifia Nemanja et redoubla de zèle dans les pratiques de la vie monastique. Ce chapitre est nettement indiqué; on cite les mots par lesquels il commence et ceux de la fin.

Le manuscrit a été probablement rédigé à Mileševa, dans le monastère où reposaient les reliques de St. Sava. Il en résulterait qu'au XIV-ème siècle, on utilisa Domention à des fins liturgiques.

77
нѣмѣмъ вѣнъ вѣна вѣ. по. г. нѣ. бѣ. е. тоюу. г. и. са. нѣ. в.
по. з. нѣ. нѣ. у. и. ст. о. п. и. нѣ. х. р. у. а. п. о. и. п. о. у. ш. а. н. н. и. а. г. р. и. п. и. н. и. у.
у. тѣ. в. а. p. o. z. Д. нѣ. р. и. п. о. ф. а. i. c. e. в. ѣ. r. a. t. i. o. вѣ. нѣ. л. е. н. e. м. e. t. e. f. i. a.
с. т. a. i. o. n. i. e. d. a. c. e. s. i. c. e. v. e. n. i. n. t. a. n. i. e. n. i. e. t. a. n. i. e. n. i. e. m. o. u.
нѣ. р. u. o. g. a. i. m. d. i. s. c. i. p. t. u. r. a. k. a. v. i. c. i. e. s. t. n. o. n. e. t. e. x. c. e. l. s. i. m. e. t.
o. p. i. c. i. n. e. t. e. g. o. s. a. v. i. l. i. t. e. r. i. n. e. p. e. t. e. n. i. e. m. i. e. r. e. l. l. i. c. i. o. n. e. p. e. f.
e. n. d. a. l. l. i. n. e. t. e. g. o. i. n. a. l. i. m. a. o. u. i. e. c. i. a. n. o. o. b. i. c. i. e. n. e. i. t. a.
n. e. d. e. l. e. t. e. d. a. m. n. i. e. s. u. g. o. g. n. a. l. e. t. a. k. o. v. s. a. u. t. e. n. n. i. e. t. e. g. o.
i. n. a. m. a. p. e. r. e. d. o. u. t. a. e. i. c. e. n. i. n. e. l. e. r. o. u. n. i. e. s. p. i. n. t. e.
s. i. v. i. c. r. e. m. a. i. a. l. i. p. r. o. p. o. c. i. o. p. e. t. e. s. a. i. i. c. l. a. n. i. i. t. a. i. n. p. e. n. i. a.
г. a. i. e. n. i. p. e. e. g. a. i. k. a. n. n. i. i. z. e. l. l. a. b. n. a. i. e. s. a. i. s. t. e. n. n. e.
t. a. u. t. e. o. t. i. e. d. i. c. i. t. d. g. o. t. a. s. a. p. r. o. g. a. s. z. t. o. i. d.
p. r. i. k. i. c. t. o. v. a. l. i. m. e. t. e. n. v. e. d. i. e. s. u. t. e. n. i. e. r. e. g. i. n. i. o. i. t. e.
x. o. s. e. t. e. v. e. s. s. e. l. e. n. e. i. n. e. p. e. s. t. a. i. o. n. e. p. e. l. l. e. t. e. r. a.
i. a. s. a. g. a. s. g. a. i. e. v. i. p. o. b. n. e. i. v. s. o. u. z. e. l. l. a. u. n. e. i. p. r. i. c. i.
t. a. n. a. v. a. n. o. g. n. e. l. i. c. i. o. n. e. p. r. i. o. b. n. e. l. e. d. u. n. a. i. g. a. i. e. n. i. e.
i. t. a. i. a. s. e. r. z. o. u. o. u. t. a. l. i. o. t. a. p. o. g. n. i. b. e. t. o. s. t. o. l. o. u. p. o. z.
n. e. l. e. s. p. r. i. o. b. n. e. s. e. t. n. a. t. i. b. e. d. a. n. t. e. s. e. t. i. s. e. r. g. i. n. i.
n. a. x. o. v. a. v. i. s. e. d. i. p. o. s. a. n. t. d. t. a. s. i. n. p. e. s. l. a. v. n. o. t. i. o.
i. a. i. d. a. g. i. g. a. i. e. v. p. a. p. o. f. e. s. s. i. n. a. l. o. t. e. z. e. l. l. a. n. o. n. c. i. t. a. o.
i. n. i. e. s. e. d. o. t. y. i. n. i. b. o. z. a. s. l. a. v. o. s. l. o. v. i. n. v. e. s. n. i. o. n. e. i. s. t. p. i. u.
n. a. i. t. e. n. e. t. o. n. a. s. l. a. v. o. i. n. a. n. a. s. t. o. g. r. a. t. i. n. i. e. m. l. e. u. e. t. e.
z. n. a. c. h. i. i. n. i. e. g. e. n. e. l. i. n. a. n. a. g. r. i. n. i. b. l. a. i. s. t. i. a. i. p. e. t. e. n. e.
g. a. i. z. v. y. x. o. l. a. t. i. s. p. e. i. v. e. s. p. i. n. t. e. r. g. a. n. a. l. l. e. i. s. e. g. a.

СИМУН ИЗ ХРВАТСКЕ ГЛАГОЉСКЕ ПЕСМЕ О МОРАЛНОЈ ПОКВАРЕНОСТИ СВЕШТЕНСТВА

Национална библиотека у Паризу, у својој збирци словенских споменика, доскора је имала један једини глагољски рукопис — бр. 11. То је био зборник на пергаменту с краја XIV века. Год. 1951 је набавила још један глагољски зборник, писан 1375 год. на пергаменту — бр. 73 (о њему М. Tadin, *Revue des études slaves* XXXI, 1954, 21—32). Три четвртине зборника бр. 11 обухватају текстове из бревијара, а једну четвртину мисал и ритуал. На почетку је потпун календар, састављен на основу западног и источног календара, са поменима заштитника хрватских, угарских и чешких земаља. Ту су и словенски просветитељи Тирило (14 фебруара) и Методије (6 априла). На крају су духовне песме. Састављач зборника бр. 11 био је павлинац или је зборник преписивао за неки павлински самостан у Хрватском Приморју. Зборник је 1706 год. био у Паризу; припадао је једном ораторију. Опис зборника бр. 11 код Ivana Miličetića, *Hrvatska glagoljska bibliografija* (Starine JAZ U XXXIII, 1911, 80-81) и код J. Vajsa, *Najstariji hrvatski glagoljski misal* (1948) 40—42.

Духовних песама, које су на народном језику, има девет. Објавио их је J. Vajs, *Starohrvatske duhovne pjesme* (Starine JAZ i U XXXI, 1905, 258—275). Седма песма је без наслова, а говори о моралној покварености свештенства. За њу S. Ježić, *Hrvatska književnost* (1944) 27 каже да је настала „pod latinsko-talijanskim utjecajem“, а М. Kombat, *Poviest hrvatske književnosti* (1945) 43 мисли да је њу можда сложио неки наш „prozaični i siromašni glagoljaš“. Ту су песму недавно унели Д. Павловић и Р. Маринковић у своју збирку одабраних текстова „Из наше књижевности феудалног доба“ (1954) 162—164. Дали су је у оригиналном облику, са потребним објашњењима. У песми се налазе и ови стихови, који се односе на кардинале, бискупе и опате:

Д(оу)х(о)вна п'кчъ от(ъ) ниx' се не море имѣти,

Ако им' се п'кнези прие неплати.

Симоуна в томъ наслѣдоујки то заче,

К(а)ко многа д(оу)ша в моуках(ъ) плаче.

За Симеуна се у објашњењима каже: „вероватно алузија на Јуду Симонова Искаротског који је продао Христа“ (стр. 164).

Симун није Јуда Искаротски, за кога се у Јовановом Јеванђељу (XIII, 2, 26) заиста каже да је Јуда Симонов Искаротски (и у XII, 4, али не у свима грчким рукописима — в. *Novum testamentum graece et latine*, ed. E. Nestle 1930¹⁰, 269 па стога ни у свима словенским нема у Никољском Јеванђељу, изд. Ђ. Даничића 1864, 252 — ни у Вулгати). То је „човјек, по имену Симон, који прије чараше у граду и довођаше у чудо народ Самаријски“ (Дјела апостолска, превод Вука Стеф. Караџића, VIII, 9). Кад се Симон крстио и кад је видео „да се даје Дух свети кад апостоли метну руке, донесе им новце, говорећи: дајте и мени ову власт“. Апостол Петар му је на то рекао: „новци твоји с тобом да буду у погибао, што си помислио да се дар Божиј може добити за новце“ (VIII, 13, 18—20). О том Симону Магу (Врачару, Чаробнику) в. Јевсевије Поповић, Опћа црквена историја I (1912) 329—331 и Oleg Mandić, *Od kulta lubanje do kršćanstva* (1954) 347—348. Убраја се у јересијархе и сматра се за претечу гностицима. По њему се зове *симонија* тешки црквени преступ кад се траже и дају црквени чиновни и положаји за новац или за какву другу вредност, за личну услугу, из родбинских и пријатељских разлога, помоћу моћних људи, било на који други сличан начин (Н. Милаш, *Православно црквено право*, 1926⁸, 519—521; А. Спница, *Prigučnik kapopškoga grava katoličke crkve*, 1945, 152—153).

Симон Влхв се помиње у старој српској писмености и књижевности. О њему говори 29 правило апостолско: „Ако који епископ, или презвитер, или ђакон, новцем задобије ово достојанство, нека се свргне и он, и онај, који га је поставио, и са свијем нека се одлучи од заједнице, као Симон врачар мног Петром“ (Н. Милаш, *Правила православне цркве с тумачењима I*. 1895, 85—87). То се правило налази у Савином Номоканону (Крмчији (в. С. Троицки, *Споменик САН СII*, 1952, 78) и у потпуној и скраћеној Синтагми М. Властара — „јакже Симон влхв от мене Петра“ (изд. Ст. Новаковића 1907, 537—538; изд. Т. Флоринског, *Памятники законодательной дѣятельности Душана, царя Сербовъ и Грековъ*, 1888, приложенія 203).

Стари српски хронографи имају чланак „О Симоне влхве“. Код оних хронографа који су подељени на главе то је гл. 27 (Житомишљки из 1633/34 год. — Н. Дулић, Књижевни радови 4, 1895, 151), а код оних који су састављени из зачала то је зач. 22) лепавински из XVII века — Н. Ружичић, Лепавински царо-ставник, Споменик САН 38, 1900, 105).

Међу старим српским апокрифним текстовима су и „Пренија Петрова с Симоном влхвом“. Била су у рукопису Народне библиотеке у Београду бр. 450 из XVI—XVII века (Љуб. Стојановић, Каталог IV, 1903, 337). Припадају тзв. Делима Петровим (в. Е. Непнеке Neutestamentliche Apokryphen, 1924², 212—249; Исти, Handbuch zu den Neutestamentlichen Apokryphen, 1904, 395—491).

Ђорђе Сп. Радојичић

R é s u m é

Dorđe Sp. Radojičić

Simun, dans les chants croates en alphabet, glagolitique, sur la corruption du clergé

Simun n'est pas Judas Iscariote, comme on l'explique à tort, mais Simon le Magicien, dont on parle dans les Actes des Apôtres (VIII, 13, 18—20) et d'où l'on a tiré le mot *simonie*.

„ЈОВАН ГРОМОВ“ ИЗ „СЛОВА ЉУБВЕ“ ДЕСПОТА
СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА

Трећа строфа „Слова љубве“ Деспота Стефана Лазаревића, која почиње првим словом *о* из прве речи *жакростиха* (или „крајегранеса“, одакле сазнајемо за наслов тога списа), садржи на крају ове речи: „и не чјудо, бог бо љубов именујет се, јакоже рече Иоан громов“ (изд. Ђ. Даничића, Гласник ДСС XI, 1859, 167; по њему код Ст. Новаковића, Примери књижевности и језика, 1904⁸, 577). Да је „Слово љубве“ песма и да је подељено на строфе в. Д. Костић, Песма о љубави деспота Стефана Лазаревића („Време“ од 6—9 јануара 1930 год.) и Старост народног епског песништва нашег (Јужнословенски филолог XII, 1933, 22—24).

Наведено место у преводу М. Башића на данашњи наш књижевни језик гласи: „и није чудо, јер Бог се љубав зове, кад што рече Јован громов (ник?)“ (Из старе српске књижевности, Српска књижевна задруга књ. 137, 1911, 90). Као што се види, Башић је од *громов* начинио *громовник*, али није био сигуран, па је због тога ставио знак питања. У четвртом издању Башићеве књиге, које је објавила Књижарница Геце Кона 1931, изостала је и та исправка и знак питања. Као у оригиналу, стоји само *громов*, а у напомени даје се ово објашњење: „Јован Крститељ објавио је као гром долазак Христов“ (стр. 11). Љуб. Стојановић преводи прве три строфе (и он употребљава тај израз!). Поред речи *громов* меће заграду, а у њој знак узвика и знак питања (у чланку „Књижевност за време деспота Стевана“, Српски књижевни гласник XXI, 1927, 595). М. Вељковић и М. Савковић састављају школску књигу „Примери стила и језика југословенске књижевности“ I (1932) и у њој доносе у преводу „Слово љубве“. *Громов* остављају у тексту, а у напомени примећују: „Јован Крститељ“ (стр. 17). Фр. Пољанец објављује уџбеник, који је у исти мах антологија текстова у преводу. Задржава реч *громов*, а у напомени пише: „Јован Крститељ објавио је као гром долазак Христов“ (Historija

stare i srednje jugoslovenske književnosti 1939^a, 83, 84). Преноси, као што се види, Башићеву реченицу. И у најновијој књизи одабраних примера „Из наше књижевности феудалног доба“ (1954), коју су приредили Драгољуб Павловић и Радмила Маринковић, налази се „Слово љубве“. Израз *громов* је у тексту, а у напомени је Башићево објашњење: „Јован Громов, тј. Јован Крститељ који је као громом објавио долазак Христов“ (стр. 157).

Јован громов није Јован Крститељ, већ апостол Јован Богослов. У Јеванђељу по Марку, у глави 3, набрајају се апостоли Христови, па се у стиху 17 каже: „И Јакова Зеведејева и Јована брата Јаковљева, и надједе им имена Воанергес, које значи синови громови“ (превод Вука Караџића). Други део стиха, који нас нарочито занима, на грчком гласи: *καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὄνομα Βοανηργές, ὃ ἐστὶν υἱοὶ βροντῆς* (Novum testamentum graece et latine, Ed. E. Nestle, 1930¹⁰, 91). Да бисмо видели то место на старословенском, исписујемо га из Зографског јеванђеља: **И нарече има имениѣ воанирѣиси, еже естѣ сѣна громова** (изд. В. Јагића, 1879, 51). И да дамо навод из једног старог нашег споменика, из Никољског јеванђеља: **и нарече има имениѣ Боанирѣесе, еже еста сына громова** (изд. Ђ. Даничића, 1864, 79).

П. Будмани је реч *громов* унео у Рјечник Југославенске академије (III, 1887—1891, 46.) и лепо је њу објаснио. Дао је пример и из „Слова љубве“.

Речи Јована Богослова које се налазе у „Слову љубве“ узете су из његове I саборне посланице, из гл. 4: „јер је Бог љубав“ (ст. 8), „Бог је љубав“ (ст. 16 — Караџићев превод). Оне су веома добро познате и много навођене. И стари српски биограф Доментијан позива се на њих: „Тем же Иоан апостол рече: възлюбљении, љубим друг друга, јако бог љуби јест“ (изд. Ђ. Даничића, 1865 255); „бог бо љуби јест, јакоже Иоан богословац“ (исто, 254).

За Јована Богослова употребљавају израз „син громов“ и други стари српски књижевници. Тако Теодосије у Похвали Симеону и Сави пише: „и сина громова громословесно глас слишим глагољушт; искони бе слово, и слово бе к Бору“ (Starine JAZ i U XI, 1879, 165). Наводи, као што се види, почетак Јеванђеља по Јовану. Код Данила у биографији Краљице Јелене се каже „и син же громов: аште кто речет: бога љубљу, а брата својего ненавидеј, лж јест“ (изд. Ђ. Даничић, 1866, 72). Позива се на Посланицу I Јованову (гл. 4, 20). Данилов ученик у биографији Стефана Дечанског има ово место: „богодхновену органу

сину громову провзвештајушту вољу господњу иже рече: јеже бе ис прва јеже слишахом“ (исто, 198). То је почетак Посланице I Јованове. Упор. Ст. Станојевић и Д. Глумац, Св. писмо у нашим старим споменицима (1932) 182, 256, 326, 366.

Ђорђе Св. Радојичић

R é s u m é

Ђорђе Сп. Радојичић

**„Jovan Gromov“ dans „l'Épître sur l'amour“
du despote Stefan Lazarević**

Jovan Gromov n'est pas Jean Baptiste, comme on l'a expliqué à tort, mais l'apôtre Jean le Théologien. De son frère Jacques, fils de Zébédée, et de lui-même, on dit dans l'Évangile d'après Saint-Marc (III, 17) qu'on leur avait donné le nom de Boanergès, qui signifie fils du tonnerre.

ИЗ ПРОБЛЕМАТИКЕ ПАДЕЖНИХ ВРЕМЕНСКИХ КОНСТРУКЦИЈА

І. УВОД

§ 1. Сви се зависни падежи у словенским језицима могу употребити за обележавање времена; датив само у вези с предлозима,¹ остали и у тој вези и ван ње.

Питање функционисања система словенских временских конструкција претставља један од најкомпликованијих и најмање обрађених проблема словенске граматике. Остали су, поред осталог, недовољно разјашњени односи између најстаријих, основних падежних временских категорија — старих словенских временских падежа без предлога.

Ја ћу овде покушати, прво, да утврдим принципе на којима се заснива систем употребе временских падежа без предлога у српскохрватском језику, и друго, да, пратећи развој значења ових падежа у српскохрватском језику а водећи притом рачуна о приликама у осталим словенским језицима, објасним природу и међусобне односе одговарајућих старих, општесловенских категорија.

Пре него што пређем на конкретну проблематику морам учинити неколико начелних напомена.

§ 2. Све временске падежне конструкције требало би, по моме мишљењу, делити на две основне групе: локациону и оријентациону.

¹ Додуше, баш су из српскохрватског забележени овакви примери: *Prvom petku a turskome svetku onda će ti odsjecati glavu...*, *kada jutru o zorici bilo...* *Je li vama komu dobu sunce?*... (Luka Zima, *Некоје, већином синтактичне разлике између чакавštине, kajkavštине і štokavštине*, Zagreb, 1887, 222), али они претстављају сасвим усамљену, локалну појаву, безначајну у односу на целокупну систему временских конструкција у словенским језицима уопште, а у српскохрватском посебно.

Ако тренутак вршења радње пада у отсек времена обележен именицом у датој падежној конструкцији, онда та падежна конструкција има локационо временско значење (напр.: *враћио се у суботу, пушоваће у мају, родио се прошлог месеца* и сл.).

Ако тренутак вршења радње не пада у отсек времена обележен именицом у датој падежној конструкцији, већ се помоћу тог обележеног временског отсека, као помоћу познате тачке у времену, само оријентишемо да бисмо одредили право место у времену тренутка вршења радње, онда дата падежна конструкција има оријентационо временско значење (напр.: *дошао је кући пред зору, дошао је уочи Нове године, наћи ћемо се пре понедељника, ошћуоваће после празника, олуја је почела око поноћи* и сл.).

Треба истаћи да се само локационо временско значење може обележити у словенским језицима падежом без предлога; кад је оријентационо у питању, јавља се обавезно предлошка конструкција.

§ 3. Локациону категорију могли бисмо поделити на две групе: статичку и динамичку.

Статичким временским конструкцијама ја бих назвала све оне облике којима указујемо на какав отсек времена немајући притом првенствено у виду његово протицање, пролажење (напр.: *оженио се у мају, враћиће књиге у четвртак, биће велика свечаност на дан победе*).

Динамичким временским конструкцијама ја бих назвала оне облике којима се, напротив, баш истиче време у своме току, одмицању (напр.: *медвед спава преко зиме; њена болест је напредовала током године; шај посао је радила месецима*).

Између ових двеју категорија нема чврстих граница. Динамичка конструкција искључује у своме значењу моменат статичности. Али значење статичке конструкције, иако није првенствено динамичког типа, може често да се протумачи и у динамичком смислу (напр.: *У пролеће цветашу воћке* = кад је пролеће..., у току пролећа..., кад год је пролеће; *много ћемо радиши идућег дана* = кад буде идући дан..., у току идућег дана). То показује

да је динамичка конструкција обележена, док је, међутим, статичка необележена¹.

Требало би разликовати два типа динамичког значења: моциони, основни тип динамичког значења — значење „у току...“, „током...“ (кретање кроз одређено време: *сјава преко зиме*) и итеративни — значење „кад год“..., „сваки пут кад...“ (понављање одређеног времена: *недељом се не ради*).

Истичем да ћемо се у овом раду задржати само на испитивању локационих временских падежа статичког типа (сматрам да је једино инструментал био права динамичка временска категорија у индоевропским, односно словенским језицима²; према томе, само инструментал не улази у оквир нашег испитивања).

§ 4. Локационом конструкцијом смешта се тренутак вршења радње у одређени простор времена. Према томе, утврђивање времена које одговара тренутку вршења радње претставља, уствари, идентификацију времена, тј. ближе одређивање, прецизирање једног отсека у простору времена. Ова констатација је од основног значаја за разумевање функционисања системе временских локационих конструкција.

Време се за нас састоји, пре свега, од временских јединица које нам служе за мерење времена — секунд, минут, час, дан, седмица, месец, година. Јединице временске мере претстављају време одређено само у погледу количине. Према томе, указивањем на јединице временске мере ми не постижемо ништа у погледу сазнавања времена које одговара тренутку вршења радње. Увек, у сваком тренутку је и сат, и дан, и година — једном речју — увек је исто, безлично време у протицању. Ако кажемо: „сестра се родила у дану, у месецу, у години“ ми ништа нисмо рекли о датуму сестриног рођења.

Да би се одредило време, потребно је из низа безличних, једнаких јединица временске мере издвојити једну; тј. идентификовати је, учинити је различитом од осталих.

¹ Ови су изрази употребљени према енглеском *marked — unmarked* и француском *marqué — non marqué*. Француски и енглески термини су, међутим, не много срећни и не сасвим адекватни преводи немачких израза *merkmalhaltig — merkmallos*. Пошто се ни у нашем језику, као ни у енглеском и француском, не може наћи реч која најпотпуније одговара немачким изразима, то се ја ипак држим термина којима се служе Французи и Енглези.

² В. Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој* Београд 1954, 126—133.

Ово постижемо везивањем каквог догађаја за јединицу временске мере (напр.: *догодило се на дан њеног венчања, догодило се те исте године* [= године кад се догодило оно о чему смо говорили]) или одмеравањем места јединице временске мере према познатој тачци у времену-моменту садашњости (напр.: *догодило се прошле године*) или, најзад, одбројавањем према једној временској јединици која је условно проглашена за прву (напр.: *родио се 1923 године* — година је одбројана према години која је по општем договору везана за одређени догађај и узета као прва). Другим речима, да бисмо помоћу какве јединице временске мере сазнали време, потребно је да ту јединицу актуализујемо у смислу Балијевог тумачења овог процеса¹.

Из свега овога истиче практично правило:

Именица са значењем јединице временске мере може да обележи време у које пада тренутак вршења радње само ако је уз њу употребљена каква ближа одредба.

Одређеност јединице временске мере, па према томе и њена способност да обележи време је, дакле, само окационална, у зависности од момента актуализације.

Сасвим посебну категорију претстављају они временски појмови, у основици јединице временске мере, који су моменат извршене идентификације понели као константни, и чак најбитнији, саставни део своје природе. У питању су имена дана (понедељак, уторак, среда...) и месеци (јануар, фебруар, март...).

Под именима дана и месеца подразумевамо јединице временске мере које су чланови једне условке временске сукцесије (низ од седам дана, низ од дванаест месеци) у којој је сваки члан, с обзиром на условни критериј „који је по реду“, идентификован као први, други, трећи итд. (*понедељак* = први дан у недељи, *уторак* = други дан у недељи, итд.; *јануар* = први месец у години, *фебруар* = други месец у години, итд.).

Помоћу ових, константно идентификованих временских појмова може се увек фиксирати време, без обзира да ли је у конкретном случају употребљена одредба-актуализатор или не (исп.: *вратио се у понедељак, завршиће посао у мају*).

¹ В. Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berne 1950 77 et passim.

Именима дана и месеци обележене су условне временске сукцесије. Постоје, међутим, и природне временске сукцесије — одређени периоди дана и године: зора, јутро, вече, пролеће, лето, јесен, зима. Ови појмови — називаћемо их отсада појмовима-периодима — нису онако најчистије, најнепосредније временски као идентификоване јединице временске мере; они не значе искључиво време, већ такође, па чак и у првом реду, посебне квалитативне појаве које, захватајући извештајни временски простор, самим тим тај временски простор ближе одређују, идентификују (*јутро* = време кад је сунце тек изашло; *вече* = време кад је сунце тек зашло; *леће* = време топлоте и бујања вегетације; *зима* = време хладноће и замрлости вегетације, итд.). На основу оваквих, реалних диференцијалних момената везаних за њихову природу, појмови-периоди се јављају као идентификоване временске категорије помоћу којих прецизирамо време вршења радње (исп.: *врашио се у зору, родиб се у пролеће*).

Још посредније временске појмове претстављају појмови-празници, тј. поједини дани или групе дана које смо условно идентификовали на тај начин што смо за њих везали извештајни догађај, успомену на неку личност и сл. (Божић, Нова година, Први мај, Духови и сл.). Кад евоцирамо појмове-празнике ми, додуше, можемо мислити баш на прецизирано време (напр.: *умро је на Божић* = умро је на дан у који се празнује Божић — као да је речено: умро је 25 јула, умро је у недељу), али ипак у чешће прилика не мислимо искључиво на време, већ у првом реду на све оно што појам-празник као такав значи, што носи са собом (напр.: *једе посно на Божић* = једе посно у одређеној прилици празновања Божића када сви мрсе). У том се смислу састоји поменути посредност ових временских појмова.

Овим се завршава преглед појмова који су по природи, непосредније или посредније, временског типа. Време се, уосталом, може обележити и указивањем на извештајни догађај ако се притом има у виду да се тренутак у који се тај догађај збива поклапа са тренутком вршења дате радње (напр.: *посвађали су се на расстанку* = посвађали су се приликом расстанка, у тренутку расстанка; *ујознали смо се на њеном венчању* = упознали смо се приликом њеног венчања, кад се она венчавала), али то више нису уопште у питању прави временски појмови, тако да је и

прецизирање времена са свим индиректно. Овај факат, као, уосталом, и све досад поменуте разлике у природи правих временских појмова постаје релевантан при одабирању одговарајуће лингвистичке категорије.¹

У схеми, ако се примени критериј „директно према индиректном сазнавању времена“, ред по коме се нижу појмови којима се мери време био би следећи:

I	константно идентификоване јединице временске мере	оказионално идентификоване јединице временске мере
II	појмови - периоди	
III	појмови - празници	
IV	невременски појмови	

§ 5. С обзиром на чињеницу да ми проучавамо локационо-статичку групу конструкција која је, за разлику од динамичке, необележена у погледу критерија „статичност—динамичност“, треба повести рачуна о психолошким моментима који условљавају у овом погледу неутрални карактер статичких конструкција.

Реална је чињеница да се време увек јавља са одређеном димензијом — дужином трајања. Према овоме би требало очекивати да наша претстава о времену буде увек димензионална — линеарна. Када је динамичка конструкција у питању, онда је, разуме се, димензионална концепција времена обавезна. Ово значи да је у перспективи чисте апстракције време тада — специфична линија у кретању. Ако изолујемо прави динамички моменат — претставу о кретању — добијамо временски појам статички замишљен. Питање је само у овоме: да ли га ми тада и даље замишљамо линеарно или не?

¹ У српскохрватском напр. употребљава се, између осталог, предлог *на* за обележавање временске ситуације. Да ли ће се он повезати с акузативом или локативом зависи од природе датог појма. Ако је тај појам правог временског карактера употребиће се акузативна конструкција (*уђознали су се на дан њеног венчања*), ако је невременског — локативна (*уђознали су се на њеном венчању*).

Искључивање претстава о дужини времена није обавезан услов који се поставља при одређивању једне временске ситуације као статичне. У једним се случајевима чак свест о димензији времена јавља као психолошка компонента која добија своју улогу у одређивању лингвистичких, факата; у другим, међутим, она нема никаквог значаја. Све зависи од природе појма о коме је реч, односно од конкретне ситуације.

На дужину времена напр. не мислимо онда када су у питању имена дана — стога што је у таквим случајевима психолошки, па према томе и лингвистички, једино важан идентификациони момент, тј. чињеница да овде обележавање времена значи издвајање на основу посебног момента једне временске јединице из низа истоветних временских јединица чија је дужина позната. Карактеристично је у вези с тим да српскохрватске статичке конструкције типа *у субошу*, *у недељу* и сл. не добијају никада динамичку значењску нијансу, ни моционог ни итеративног типа, тако да је потребно употребити изразито динамичку категорију — инструментал ако се жели да нагласи итеративност ситуације (исп. *доћи ће у субошу* према *долазиће субошом*).

Сасвим је друкчији случај кад су у питању појмови-периоди. При одређивању времена помоћу ових појмова пажња није концентрисана само на једној психолошкој компоненти њихове природе, већ се све овакве компоненте подједнако узимају у обзир. Временски период замишљамо као дужи, у специфичном смислу одређени простор времена, што уједно значи да је у таквом случају претстава о димензији времена често — увек с обзиром на конкретну ситуацију — јасно присутна у свести. Отуда се значење статичке конструкције може протумачити и у динамичком смислу — *сеје се у пролеће* значи и у време пролећа и за време пролећа и кад год је пролеће. Карактеристично је у вези с тим да се, за разлику од претходног случаја, овде не јавља — у књижевном језику бар — према статичкој конструкцији *у пролеће* динамички инструментал итеративног типа *пролећем* као директан опозит.

Овакви, изразито неутрални случајеви, свакако су дали повода за исправну констатацију до које су дошли поједини научници о томе да се значења „у време“ и „за време“ често тако мешају да их је тешко раздвојити.¹

¹ „... denn beide [die Bedeutungen: „wann“ und „für welche Zeit, auf wie lange“] kommen sich mitunter so nahe, dass man zu keiner sicheren Auffassung der einschlägigen Stellen gelangt“ истиче Е. Fraenkel у своме раду *Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen*, Heidelberg 1929, 77.

Свест о димензији времена јесте психолошки моменат који повезује статичку конструкцију с динамичком. Докле он постоји као присутна количина о којој треба водити рачуна у појединим случајевима, статичка конструкција, теориски и глобално посматрано, јесте необележена у смислу критерија статика-динамика. У конкретној ситуацији, међутим, могућне су у овом погледу различите варијације; све зависи, као што смо истакли, од природе датог временског појма односно од тога шта све ми имамо у виду при одређивању времена.

С обзиром на природу временских појмова помоћу којих се одређује време можемо констатовати следеће. Најмање линеарно, тј. пунктуално — ако се тако може рећи — замишљамо време кад су у питању имена дана и имена празника. Веће су могућности да се време линеарно замисли кад су у питању појмови периоди; још веће кад се ради о јединицама временске мере.

Уствари, линеарно замишљамо првенствено оне временске појмове у оквиру чијих граница разликујемо посебне временске отсеке. Процент вероватноће да ће се дати временски појам при одређивању времена првенствено линеарно замислити стоји управо у сразмери са ширином могућности да се у оквиру граница његовог трајања издвоје посебни простори времена. Година напр. — један од временских појмова које најчешће линеарно замишљамо — дели се, с једне стране, на мање јединице временске мере (месеце, дане...), а, с друге стране, на годишња доба (пролеће, лето...); дан, опет, обухвата својим трајањем сате и минуте, као и зору, јутро, вече и сл. Годишња доба и месеце можемо временски ближе одредити кад им трајање ограничимо на почетак, или средину, или крај (почетком пролећа, крајем марта и сл.). За имена дана, међутим, овакво издвајање посебних временских отсека у оквиру датог временског трајања практично не долази у обзир — не говори се почетком среде, крајем уторника и сл., нити се сати и минути осећају као специфични саставни делови временских појмова среда или уторак.

§ 6. Ми смо се задржали на објашњавању односа „линеарност-пунктуалност“ као и на утврђивању важности идентификационог момента због тога што се, као што ће се из даљег видети, баш на разликовању ових, психолошки релевантних појава заснива функционисање система словенских локационо-статичких временских конструкција.

§ 7. Пошто смо, ограничавајући наше поље испитивања на локационо-статичку групу временских падежа без предлога, искљу-

чили инструментал, остаје нам да испитамо природу генитива, акузатива и локатива.

С обзиром на чињеницу да је данас, уствари, у српско-хрватском језику од временских падежа без предлога само генитив жива, продуктивна категорија, то ћемо се прво на генитиву задржати.

II. ГЕНИТИВ

§ 8. Генитив у временском значењу није, како изгледа, познат свим индоевропским језицима; употребљава се највише у грчком и у словенским језицима (в. Delbrück, *Vergleichende Syntax der Indogermanischen Sprachen*, Strassburg 1893, 356—359)¹. Није утврђено у науци да ли он претставља по пореклу стару, општеиндоевропску категорију, или се јавио касније, у даљем, самосталном развоју појединих индоевропских језика (исп.: „Ob dieser Typus uralt ist, lässt sich mit Entschiedenheit weder behaupten noch bestreiten“ — Delbrück, о. с.).

Значење словенског временског генитива Миклошич и Вондрак различито одређују.

По Миклошичу генитив одређује време у које, у току кога се нешто догађа („Der gen. bezeichnet die Zeit, in der, während der etwas geschieht“ — Fr. Miklosich, *Vergleichende Syntax der Slavischen Sprachen*, Wien 1883, 509). На основу његове дефиниције требало би претпоставити да је словенски временски генитив претстављао падежну категорију без икакве специфичне нијансе, тј. не обележену у пуном смислу речи, која се могла употребљавати као општи временски падеж. Сем тога, Миклошич истиче да је употреба овог падежа сведена само на извесне изразе, обично праћене каквим придевом или заменицом („dieser temporale gen. ist auf gewisse Zeitbestimmungen beschränkt und hat meist ein adjectiv oder pronomem bei sich“ — l. с.).

Вондрак, међутим, одређује временски генитив као падеж који обележава чињеницу да време вршења радње пада у оквир датог временског појма не захватајући га у целини (исп.: „Gen. temporis, meist von einer attrib. Bestimmung begleitet, drückt

¹ Хирт, додуше, напомиње: „Wir finden den Genitiv der Zeit fasst überall, ohne dass man ihn erklären kann“ (H. Hirt, *Indogermanische Grammatik VI*, Heidelberg 1934, 107), али из самог његовог даљег излагања постаје јасно да треба са много резерви примити тврђење о појави временског генитива „fasst überall“ и да је опрезност Делбрикова у погледу давања сличних констатација сасвим оправдана.

aus, dass sich die Handlung innerhalb eines Zeitraumes, aber nicht während des ganzen Zeitraumes abspielt (also partitiv) und wird besonders auch bei Datierungen gebraucht“ — W. Vondrák, Vergleichende Slavische Grammatik II², Göttingen 1928, 245). На основу његове дефиниције, дакле, треба сматрати генитив за обележену категорију у чијем се значењу истичу два специфична семантичка момента од којих је други условљен првим — претстава о непотпуности, тј. делимичности, партитивности и претстава о димензионалном моменту, тј. о простору времена. Усто, Вондрак уопште не помиње да је употреба генитива сведена на поједине изразе, само истиче да је именица обележена овим генитивним обликом најчешће праћена каквом атрибутом одредбом.

§ 9. Контрадикција између наведених дефиниција може се објаснити тиме што су Миклошич и Вондрак узимали у обзир при одређивању природе словенског временског генитива само поједине, сваки од њих различите чињенице.

Миклошич је на основу примера из новије фазе развоја словенских језика могао с правом да донесе такав суд о природи словенског временског генитива који би управо одговарао констатацији о томе да се овај падеж понаша као категорија необележена у погледу критерија „пунктуалност према линеарности“.

С друге стране, чињеница да се напр. међу примерима из старословенског које он сам наводи јављају готово искључиво именице са значењем јединица временске мере¹ могла га је заиста навести на помисао да је употреба словенског генитива била ограничена на поједине именице са значењем временског појма („auf gewisse Zeitbestimmungen“).

Прва чињеница, међутим, говори о једном, новијем језичком стању; друга о другом, старијем. Миклошич их је неоправдано ставио једну уз другу и посматрао као да су из исте епохе.

Вондракова дефиниција базира искључиво на фактима из једне, старије епохе развоја словенских језика — у томе је већ исправнија од Миклошичеве.

У прилог његовој претпоставци да се првобитно словенски генитив употребљавао онда када је било потребно обележити да

¹ Једино облик вџера (за који, уосталом, није сасвим јасно да ли је заиста генитивног порекла) означава временски период. Именицу *ноћ*, која се ту такође јавља, треба прикључити групи именица са значењем јединице временске мере, пошто се она, везана психолошки на основу контраста с именицом дан, понаша у свим ситуацијама као именице овог типа.

се вршење радње догађа у оквиру граница једног временског појма не захватајући га у целини, говоре следеће чињенице.

Прво, постојање извесних словенских примера за које је већ утврђено да су по значењу на граници између праве партитивне категорије и временске категорије линеарно-партитивног типа — *јединою мѣта*, *јединож мѣта* и сл.¹ (в. код Миклошича, о. с. 509). На основу ових примера Меје² закључује: „Le génitif des noms de temps accompagnés d'un adjectif employé pour indiquer qu'une action a lieu à un moment d'une certaine période de temps est aussi un ancien génitif partitif.“

Друго, чињеница да је временско значење оваквог, линеарно-партитивног типа управо у пуном складу са основном природом генитива. Не треба, уосталом, заборавити да је судбина временског генитива везана са судбином временског акузатива у словенским језицима (обавезно повезивање с одредбом одређеног типа, поклапање поља употребе) што може значити да су се ова два падежа првобитно налазила у посебном односу који би најпре могао бити супротстављање по критерију „целокупност према партитивности“ с обзиром на чињеницу да се по овом критерију одржавају акузатив и генитив у корелацији и иначе, у друкчијим, невременским ситуацијама.

Треће, чињеница да је ово значење партитивно-линеарног временског типа карактеристично у основи за природу временског генитива у другим индоевропским језицима (в. изложена факта код Делбрика, о. с. 357).

Напомињем да у српскохрватском језику посматраном у целини нема ни трага од употребе генитива у партитивном временском значењу, тако да се цела ова дискусија може односити искључиво на најстарију, општесловенску ситуацију (ово треба нарочито истаћи с обзиром на чињеницу да се при објашњењу значења временског генитива појединих словенских језика још увек партитивни моменат узима као релевантна количина — исп. рецимо констатацију Шереха поводом значења временског генитива у украјинском језику: „Родовий відмінок часу... називає той протяг часу, в межах якого сталася дія, але який не конче весь охоплений дією“ — Юрий Шерех, Нарис сучасної української літературної мови, Мюнхен 1951, 168).

¹ Слични се примери јављају и у другим индоевропским језицима — исп. старогрчко: „τρίς τῆς ἡμέρας ‘dreimal des Tages’“ — Н. Hirt, о. с. 107.

² А Meillet, *Le slave commun*, Paris 1934, 465.

§ 10. Још је одавно примећено да се уз временски генитив јавља извесна одредба; посматрајући словенске језике у целини Миклошич и Вондрак констатују да је ова одредба већином присутна уз генитив, што значи да је обична, али не и обавезна.

Материјал, међутим, који налазимо у лингвистичкој литератури не пружа Миклошичу и Вондраку довољно оправдања за стављање овакве ограде. Постоје, додуше, у словенским језицима прилошки облици типа старословенског *въчера*, руског *вчера*, српскохрватског *јучера*, али за њих је спорно да ли су заиста пореклом генитиви (в. о томе напр. Vondrák о. с. 5). Карактеристично је, уосталом, да се ови облици сматрају уједно за једине словенске временске прилоге који су постали од временског генитива без одредбе (в. Delbrück о. с. 594).

Међу српскохрватским примерима наведеним код Миклошича има један из истарских народних песама: *jutra bog da drugi dan* (о. с. 509) коме бисмо могли прикључити и овај, такође пореклом из истог извора: *Pridi jutro jutro rano* (PJA¹ s. v. *jutro*). Међутим ови су примери толико необични с обзиром на српскохрватске прилике да се у најбољем случају могу сматрати сасвим локалном појавом.

Уствари, овакви појединачни, спорни и притом прилошки облици који се могу наћи у словенским језицима не ремете јасну слику која се добија анализом многобројних примера употребе временског генитива.

Већ у историско време словенских језика, а поготову у најновијој епоси њиховог развоја, употреба одредбе уз именицу јавља се као обавезна. То нам у првом реду потврђује баш обимни материјал који налазимо код Миклошича (о. с. 509—511).

Ова чињеница, у поређењу са чињеницом да готово и немамо прилошких облика који би говорили о некој ранијој епоси кад је временски генитив био синтаксички неvezана категорија, потврђује следеће претпоставке. Прво, да је временски генитив заиста некада стајао у непосредној корелацији са временским акузативом који је, као падеж временске идентификације, био такође синтаксички везан за одредбу бар у већини случајева (в. § 18). Друго, да је временски генитив релативно врло брзо изгубио карактер семантички обележене категорије и да је постао синтаксички обележена категорија, тј. да се дефинитивно повезао у синтагму са одредбом.

¹ Рјечник Југославенске академије.

§ 11. Ограда коју стављају Миклошич и Вондрак с обзиром на словенске прилике гледане у целини остаје, сасвим неоправдано, у дефиницији неких испитивача генитива који се ограничавају на новије време развоја словенских језика. Тако напр. П. Ђорђевић¹ за српскохрватски временски генитив каже: „Именице, које својим генитивом казују време, обично² имају уза се какав придев или заменицу, као атрибут, чиме се овај генитив бар по спољном изгледу приближава генитиву посесивном“³, иако је у свима примерима које наводи именица у генитиву праћена одредбом.⁴

Ђ. Даничић, који је имао прилике да се на обимном материјалу, како из старијег, тако из новијег српскохрватског језика, увери у чињеницу да је појава одредбе уз именицу употребљену у функцији временског генитива обавезна, утврђује: „Речи кое значе време у другомъ падежу... свагда⁴ уза се имаю јошъ какву речъ која време њима изречено разликуе одъ другога времена истогъ имена“.⁵

У нашој најзначајнијој дескриптивној граматици — код Маретића — наилазимо такође на констатацију о синтаксичној везаности српскохрватског временског генитива — исп.: „Genitivom se naznačuje vrijeme, u koje što biva; ni u tom genitivu imenica ne stoji sama, već je združena ili s drugom kojom imenicom ili s pokretnom riječju“.⁶

Чињеницу да је употреба одредбе уз именицу у функцији темпоралног генитива обавезна нарочито истичу аутори једне од наших најновијих граматика — Брабец, Храсте, Живковић⁷: „Genitiv s atributom kazuje vrijeme, kada se radnja događa... kako takav genitiv ne može stajati bez dodatka, dodajemo imenicama attribute: mjeseca avgusta“.

¹ О падежима без предлога, Гласник Српскога ученог друштва књ. 69, Београд 1889, 34.

² Проред је мој — М. И.

³ Исп. за чешки код Мазона дефиницију да је временски генитив, *ordinalment accompagné d'un déterminatif* — А. Mazon, *Grammaire de la langue tchèque*, Paris 1932, 122 и, на супрот томе, Травњичекову и Шмилауерову констатацију: „Genitiv času... má při sobě vždy přivlastek“ — F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny, část II, skladba*, Praha 1951, 1213, „Substantivum je vždy s přivlastkem“ — V. Šmilauer, *Novočeská skladba*, 1947, 268.

⁴ Проред је мој — М. И.

⁵ Ђ. Даничић, Србска синтакса, Београд 1858, 61.

⁶ Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1931, 491.

⁷ *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb 1954, 212.

Све ове потврде дате од стране различитих аутора који су обрађивали питање српскохрватског генитива, затим сами примери у наведеним радовима Миклошича, Даничића и Маретића као и материјал који сам ја прикупила из збирке Љ. Стојановића (Старе српске повеље и писма I, Београд — Сремски Карловци 1929) наводе на овакву основну констатацију.

Временски генитив у српскохрватском језику,¹ како старом тако и новом, не може се употребити без одредбе; од овога се изузимају само елиптичне конструкције.

У елиптичне конструкције треба убројати два одређена случаја. [Прво, генитивне облике редних бројева — *првог, другог* и сл. — у служби одређивања датума (напр.: *трећег ће се врашиши*) где је у питању изостављање именице дан која се подразумева² (*трећег ће се врашиши* = вратиће се трећег дана познатог месеца). Друго, генитивне облике имена месеци — *доћи ће маја или августа* — свакодневне у данашњем језику,³ који такође претстављају елиптичне изразе у којима је изостављена реч *месец*.

У вези с овим другим случајем треба учинити следећу напомену.

Према томе како је формулисана дефиниција у Граматици Брабец-Храсте-Живковић („... како takav genitiv ne može stajati bez dodatka, dodajemo imenicama atribut: mjeseca avgusta“) требало би закључити да није правилно употребљавати генитивни облик имена месеци у служби обележавања времена ван везе с речју *месец*. То, међутим, неће бити тачно.

Имена месеци претстављају константно идентификоване јединице временске мере као и имена дана, али за разлику од имена дана, која су увек била у синтаксичком погледу самосталне категорије, имена месеци су се у нашим старим споменицима јављала готово редовно у синтагми с именицом *месец* (исп. рецимо: **Въ сню приде поустыноу мѣсца новбра** — 1198 г., Стеван Немања [MS⁴ 3]; **мѣсца марѣта · кв · дѣнь** — 1240 г., бан Матија Нино-

¹ Ово важи, уосталом, данас и за све остале словенске језике.

² Исп. примедбу у Рјечнику Југосл. академије s. v. *Први*: „*Govori se i piše tako: prvoga (tj. dana...)*“.

³ Исп. чињеницу да у Речнику Ристић-Кангрга s. v. *септембар* стоји: „у септембру, септембра im September“. Примере за овакву употребу генитивног облика имена месеци налазимо, уосталом, и у старијем језику — исп. рецимо код Андрије Качића Миошића: *Dase juna sastanemo* (Разговор угодни народа словинскога, Млеци 1801, 52). *

⁴ Monumenta serbica, edidit Fr. Miklosich, Viennae 1858.

слав [MS 28]; *мѣсеца юлиа · ѿ · дань* — 1405 г., Дубровник [MS 260]; исп. и у старословенском: *сѣврши же сѧ мѣсеца мана* — Супрасалски код. [A. Vaillant, Manuel du vieux slave, Paris 1948, 174]). Ово се може објаснити тиме што се именом месеца може изазвати претстава о квалитативном моменту, о ономе на основу чега су годишња доба окарактерисана као природно идентификоване временске сукцесије (мај = пролећни месец, јануар = зимски месец, и сл.), док то са именом дана не може бити случај. Карактеристична је у том погледу чињеница да су само од имена месеци изведене атрибутске речи — *јулски дан*, *мајско вече* и сл. (не узимам, разуме се, овде у обзир придев *недељни* због његовог специфичног значења [= празнични]).

Позициона разлика која раздваја у синтаксичком погледу ова два типа константно обележених јединица временске мере довела је до тога да се у савременом српскохрватском на имена месеци, за разлику од имена дана као, уосталом, и од осталих именица са значењем временских појмова, не мора применити правило о синтаксичкој везаности временског генитива за одредбу.¹ Уствари, генитивни облик имена месеци употребљен у временским ситуацијама није се развијао као именичка, већ као одредбена категорија.

Према томе, на изостављање одредбе уз имена месеци у функцији временског генитива не треба гледати као на неправилност која се противи духу језика, већ као на посебну и оправдану појаву која није усамљена.]

§ 12. Испитивачи словенског временског генитива су се сложили у томе да се уз именицу обележену генитивом употребљава одредба. Није, међутим, узимано у озбиљно разматрање питање каква одредба може доћи у обзир.

Објашњења која су у вези с одредбама давана врло су широка и неодређена. За Миклошича напр. у питању је „ein adjektiv oder pronomem“,² за Вондрака „die attrib. Bestimmung“.³

¹ Треба истаћи да се имена месеци и у другим ситуацијама различито обележавају од имена дана. У српскохрватском, где је правило да се за обележавање идентификованих временских појмова употребљава предлошка конструкција с акузативом (*у петак*, *у уторак* и сл.), само се имена месеци обележавају предлошком конструкцијом с локативом (*умро је у јануару*, *у марту* и сл.) и то опет због повезаности с именицом *месец* којој, због њеног значења јединице временске мере, одговарају предлошке конструкције с локативом. На исту појаву nailазимо и у другим словенским језицима — напр. у руском: *в суббота в январе*.

² I. c.

³ I. c.

Маретић каже да је именица у генитиву „zdrúžena ili s kojom drugom imenicom ili s rokretnom riječju“.¹ Брабец-Храсте-Живковић у својој Граматици истичу да се ради о атрибуту.² Шерех³, одређујући природу временског генитива у украјинском, примећује: „Родовий відмінок часу, можливий тільки тоді, коли іменник супроводиться прикметником або словом, що виступає в ролі прикметника...“. Чеси⁴ изјављују само толико да се генитив употребљава „s privlastkem“. Мазон употребљава термин *déterminatif*⁵. У Грапеновој Граматици пољског језика⁶ каже се да је у питању придев⁷.

По моме мишљењу највише је о овоме проблему досада рекао Ђ. Даничић⁸ својом дефиницијом: „Речи кое значе време у другомъ падежу... свагда уза се имаю іошъ какву речъ коя време нѣима изречено разликує од другога времена истогаъ имена“⁹. Оваквом формулацијом није, додуше, исцрпено све што би требало рећи, али је несумњиво дата основна претстава о односу одредбе према именици са функцијом временског генитива.

§ 13. Ако размотримо примере које наводи Даничић (о. с. 61—63) долазимо до закључка да се у највећем броју случајева, и у старом језику, а у новом поготову, јављају именице са значењем правога временског појма у функцији генитива, а у функцији одредбе — облици као: анафорске заменице (*шај, овај...*), израз *један* (= неки), редни бројеви (*први, други...*), придеви саграђени на бази временских прилога и партиципа (*данашњи, садашњи...*). Далеко су малобројнији примери у којима је или у питању какав невременски појам обележен временским генитивом или какав било описни придев употребљен као одредба (овакви примери су, уосталом, као што ће се из даљег видети, од сасвим споредног значаја у односу на основни принцип употребе временског генитива).

¹ I. с.

² I. с.

³ Юриј Шерех, Нарис сучасној украјинској літературној мови, Мюнхен 1951, 168.

⁴ Trávníček, I. с. и Šmilauer, I. с.

⁵ I. с.

⁶ Henri Grappin, Grammaire de la langue polonaise, Paris 1949.

⁷ „Le génitif indique le temps dans un bon nombre d'expressions où le substantif est au singulier et s'accompagne d'un adjectif“ (114).

⁸ I. с.

⁹ Проред је мој — М. И.

Анализа ове прве групе случајева која сачињава језгро категорије временског генитива показује да се служба одредбе уз генитивни облик именице састоји у следећем.

Помоћу анафорске заменице везује се временски појам за неки познати моменат који је у датом говорном тренутку актуелан — *Шога часа, оне године* и сл. —, а облик са значењем „један“, „неки“ служи, напротив, за то да се њиме истакне неодређеност у овом погледу — *једне године, једнога дана*.

Помоћу редног броја временски појам се смешта у оквиру неког познатог отсека у времену који се у датом говорном тренутку има на уму — *Шреће године* (мисли се: брака, боравка у иностранству, војне службе или сл., тј. временског отсека идентификованог помоћу каквог познатог догађаја); *ЊеШог* (дана) *марша* (мисли се на одређени, познати „март“ који пада у годину о којој је реч) и сл.

Помоћу придева саграђених на бази временских прилога и партиципа временски се појам одмерава према самом моменту говора, тренутку садашњости — *јучерашњег дана, прошлог месеца* и сл.

На основу свега овога постаје јасан принцип по коме се одредба ставља уз именицу. Он би се могао формулисати следећим речима.

Одредба употребљена уз именицу са значењем временског појма има функцију актуализације тог временског појма; на бази овог принципа развија се употреба временског генитива у српскохрватском језику (као, уосталом, и у другим модерним словенским језицима који још чувају временски генитив као живу категорију).

Термин „актуализација“ има овде оно значење које јој даје Бали; треба истаћи да се са функцијом одредбе јављају у овом случају управо оне речи које Бали назива актуализаторима.¹

У оквиру овако заснованог система употребе временског генитива јавила се у природном развоју и његова специјална служба обележавања датума коју он врши и у данашњем српскохрватском, и у старом језику,² и у свим осталим словенским језицима који још чувају развијен деклинациони систем.³

¹ В. Charles Bally, о. с. 82 et passim.

² Тада се он јавља у овој функцији наредо с акузативом — в. § 23.

³ Чак се и у руском, где је иначе временски генитив престао да буде жива категорија, овај падеж употребљава за обележавање датума (исп.: „Как пережиток сохраняется родительный даты: *двадцать пятого марта 1935 года* и т. п. Эта форма родительного времени представляет собою синтаксический идиоматизм“ — В. В. Виноградов, Русский язык, Москва—Ленинград 1947, 176).

На принципу актуализације заснована је и употреба атрибута типа *сваки*, *цео* уз именицу са значењем временског појма у облику генитива (*долази сваког дана, мучио се целе године* и сл.). Ово су сасвим специфичне конструкције иако их испитивачи генитива не одвајају од осталих случајева употребе временског генитива. Уствари, у науци се довољно не разликују при анализи временског значења падежа три значењска типа: *кад* (право време), *колико дуго* (квантитативност у временском смислу) и *колико често* (итеративност).¹ Генитивна синтагма у којој функцију одредбе носи реч *сваки* обележава временску итеративност; она у којој се у функцији одредбе јавља израз *цео* — временску квантитативност. Према томе, обе ове конструкције треба посматрати одвојено од генитивне временске конструкције локационо-статичког типа. Међутим, и њихова је појава такође условљена принципом временске актуализације, само овог пута у оквиру итеративног односно квантитативног временског значења.

§ 14. Малобројни, нетипични примери употребе временског генитива јесу, као што смо утврдили, с једне стране, они случајеви где се у облику генитива јавља именица са значењем каквог невременског појма, а, с друге стране, генитивне синтагме у којима какав описни придев — дакле реч која није по природи временски актуализатор — носи функцију одредбе уз именицу.

Што се тиче првог случаја, треба истаћи да су већ неки од испитивача темпоралног генитива запазили чињеницу да се и поједине именице које не значе временске појмове такође обележавају овим падежом, па су покушали и да објасне ову појаву.

Даничић, напр. истиче да се у облику генитива јављају и именице „живоџъ, ратџъ, светџъ, коџъ траянџмџъ замену ю време“² (о. с. 63).

На исте именице указује и П. Ђорђевић са примедбом да оне генитивни облик добијају „кад долазе место времена, за које траје оно што оне значе“ (о. с. 122—123).

Маретић, међутим, каже овако: „*ali* (u genitivu) може stajati i druga kakva imenica, koja svojim trajanjem ispunjava neko vrijeme... U svojim pismima Vuk tako upotrebljava imenicu *pošta*. Tirkii ću pisati *druge pošte*... Terezi ću odgovoriti *prve pošte*... Vi ste još *onotadašnje pošte* morali glas primiti, da... očekujući *svake pošte* odgovor“ (о. с. 492).

¹ На овакво неразликовање nailазимо готово редовно у старијим грама-тикама. У новијим, међутим, ако се и спомене да су у питању три различита значења сви се примери обично заједно стављају.

² Проред је мој (М. И.)

Примери које сва тројица наводе показују следеће.

Прво, да се именица *живої* употребљава редовно уз атрибут-актуализатор *цео*, што значи да улази у оквир временске категорије посебног, квантитативног типа.

Друго, да се све остале именице које се помињу, а помоћу којих се одређује време у локационо-статичком смислу употребљавају такође у вези са типичним актуализатором (анафорском заменицом, редним бројем, придевом саграђеним на бази временских прилога и партиципа).

Именица *свеш*, рецимо, у примерима у којима се јавља (...овога свеша..., ...онога свеша...) обавезно стоји у синтагми са заменицама *овај* и *онај* које јој и дају специфичан карактер значења (*овај свеш* = „свет људи, садашњи живот“ према *онај свеш* = „свет духова — будући живот“).

Именица *раш*, опет, означава догађај који се у говору најчешће актуализује — *овај раш*, *онај раш*, *прошли раш*¹ и сл.

Што се тиче именице *пошша* о којој говори Маретић, она се у свим примерима које он наводи јавља управо у вези с типичним временским актуализаторима.

Уствари, у свим овим и сличним случајевима у питању је механичко образовање генитивне конструкције према примерима где је именицом означен прави временски појам, због тога што се и овде ради о појму којим се служимо за идентификацију времена, а који притом одређујемо помоћу временског актуализатора као овај односно онај, прошли односно будући, први односно други и сл.

Само код појединих, старијих писаца наилазимо на генитивне конструкције именица овог типа и у случајевима кад се уз именицу не јавља одредба која је по природи актуализатор, него реч која само у конкретном случају, тј. у вези са датом именицом, добија функцију актуализатора. У питању су, углавном, конструкције са именицом *раш* које налазимо напр. у језику Качића-Миошића — исп.: *юнакъ смршнїи бише раша Бечкога* (Даничић, о. с. 63) и код Вука: *Онде се врло млад покалуђерио и млад архимандрїи поштао још Турскога и Немачкога раша* (ibid.).

¹ На генитивну конструкцију кад је у питању ова именица повезана с актуализатором наилазимо и у другим словенским језицима, исп. рецимо украјински пример који наводи Миклошич: *tych veľukoj bytvu zostalo tol'ko šest' žyvych* — о. с. 510.

Данас се овакви примери не јављају у књижевном језику. Употреба именица које не означавају прави временски појам у облику и функцији временског генитива своди се данас само на оне случајеве кад је за именицу везана одредба која по природи има карактер актуализатора (напр.: *догодило се оног рађа, решено је прошле седнице и сл.*)¹

§ 15. Генитивне конструкције временског типа у којима се уз именицу употребљава каква квалитативна одредба чији циљ није временска актуализација претстављају, уствари, нетипичну, прелазну категорију случајева која повезује временску са правом квалитативном употребом генитива. Појава оваквих конструкција заснована је, уствари, на жељи да се при одређивању времена посебно окарактерише временски појам у квалитативном смислу. Међутим, иако постоје потврде за употребу оваквих конструкција код Вука (исп.: *Сушњијех година сѣане [вода] у вирове [Даничић, о. с. 63]*) односно у језику народних приповедака које је он издао (исп.: *Ти си се родио сиротињске ноћи, ти ћеш бићи сиромаш до века [ibid.], А твој се браћ родио срећне ноћи, он ће бићи срећан до века [ibid.]*), па и код понеког новијег писца (исп.: *За чудо ми је било што се не ђале фењери, јер се мрак нагло сипуси, каоно ти зимњег вечера [С. Матавуљ, Приморска обличја, Нови Сад 1901, 12]; Ово најрадије раде кишне ноћи, јер се боље закопа, да се не позна [М. Јовановић-Батут, Надрилекари,*

¹ У новом језику све више постаје правило да се у временској ситуацији генитивним обликом може обележити само она именица уз коју се сви најтипичнији актуализатори употребљавају. Карактеристично је да се именица *време*, за разлику од прилика у старијем језику, не употребљава данас у временској генитивној синтагми (необични су за прилике у данашњем књижевном језику примери као: *Шта е овога времена радила нахія Пожешка, Како е было иштога времена* које Даничић — о. с. 63 — наводи из језика Симе Милутиновића-Сарајлије или примери које налазимо код старих писаца, напр.: *Jošte ne bješe pročišćen put svetih... ča je prilika sadašnega vremena* — N. Rašina [PJA s. v. садањи]; *ča je prilika sadašnega vremena* — Bernardin [ibid.]) То долази свакако отуда што именица *време* није таквѣ природе да би носила значење правог, одређеног временског појма у процесу актуализације. Сви актуализатори уз њу не могу ни да се употребе због њеног сувише широког, неодређеног значења (не долазе уопште у обзир редни бројеви као актуализатори — неће се рећи *родио се у прво време, у друго време* или сл. пошто то ништа не значи), што већ по себи искључује њену употребу данас у временској генитивној синтагми. Исп. у вези с тим примедбу проф. А. Белића: „Може се рећи: *штога дана, другог месеца, сваке недеље* и сл., али се не може рећи кад је време неодређено, напр. *штога времена*, већ једино у *шо време*“ — Историја српскохрватског језика, књ. II, св. I: речи с деklinацијом, Београд 1950, 372.

Београд 1923, 164]), треба истаћи да је њихова појава уопште ретка у српскохрватском и да су наведени примери за прилике у модерном књижевном језику чак и необични.¹ [Све изразитије актуализациони карактер функције српскохрватског временског генитива учинио је да ионако неразвијена употреба ових нетипичних конструкција постане још ређа, необична у данашњем језику.

§ 16. Основна констатација у вези с развојем временског генитива у српскохрватском језику била би следећа.

Од првих историских споменика до данас временски генитив се јавља у синтагми са извесном одредбом. Ако је у почетку та одредба и била идентификациона у најширем смислу, тј. ако је и претстављала само, како се Даничић изразио, „реч која — време... изречено разликује од другог времена истог имена“, временом је у односу на њену употребу преовладао принцип идентификације посебне врсте — тј. принцип временске актуализације. Он је данас база на којој се развија и функционише систем употребе српскохрватског временског генитива.

Истичем да је развој временског генитива у осталим словенским језицима донео исте резултате.

III АКУЗАТИВ

§ 17. Акузатив још од старих, општеиндоевропских времена па све до данас служи у многим језицима као временски падеж. За ово постоје многобројне потврде с различитих страна.²

У почетку историског развоја словенских језика временски акузатив је веома жива категорија (в. материјал који износе Миклошич³ и Вондрак⁴). По Миклошичевим речима изгледа да је значење овог падежа врло широко, неодређено, пошто обухвата и статички и динамички временски тип (исп.: „Der acc. bezeichnet die zeit, in deren verlauf eine thätigkeit fällt, sie ausfüllend oder nicht, daher sowohl den punkt als auch die ausdehnung in der zeit“ —

¹ На овакве генитивне конструкције, према такође ретко, наилазимо и у другим словенским језицима — исп. рецимо украјинске примере [које наводи Миклошич: *тепé мату пороудџа темнејкојџи љночу, јаснохо ранку кује зазула* (о. с. 510) и пољско: *czasu гниеву ние рачз мние карач* (о. с. 511).

² В. примере из најстаријих индоевропских језика код Делбрика — В. Delbrück, о. с. 372—375. Примере из савременог немачког, француског и енглеског, уз напомену да се у новим језицима акузатив употребљава „bei Zeitbestimmungen... in statischer Bedeutung“, наводи М. Regula, *Grundlegung und Grundprobleme der Syntax*, Heidelberg 1951, 96.

³ F. Miklosich, о. с. 393.

⁴ W. Vondrák, о. с. 271.

Miklosich o. s. 393). Уствари, Миклошич не разликује довољно, ни у дефиницији ни приликом класификације примера, две сасвим различите категорије — једну праву временску („кад“) и другу са значењем мере времена („колико дуго“).

Вондрак, напротив, сасвим одлучно одваја ова два различита значења у оквиру акузатива. Његова дефиниција правог временског значења словенског акузатива једнака је Делбриковој дефиницији датој, међутим, према најстаријој, општеиндоевропској ситуацији (исп.: „Der Akk. wird... gebraucht, wenn ein nicht genauer angegebener Punkt innerhalb einer Zeitlinie gemeint ist“¹ — Delbrück o. s. 372; „Dann wurde aber dadurch [— durch den Akk.] auch ein nicht näher bezeichneter Punkt innerhalb der Zeitgrenze angegeben“ — Vondrák o. s. 271).

О Делбриковом, односно Вондраковом одређивању значења временског акузатива могло би се рећи следеће.

Словенски примери временског акузатива — в. наведени материјал код Миклошича (l. c.) и Вондрака (l. c.) — упоређен и са примерима узетим из најстаријих индоевропских језика — в. материјал наведен код Делбрика (l. c.) и А. В. Попова, Синтаксическія изслѣдованія, Воронежъ 1881, 107—109 — показују да је Вондрак био сасвим у праву што је закључио да су словенски језици сачували архаичну, општеиндоевропску употребу временског акузатива и да, према томе, дефиницију која иначе важи за општеиндоевропске прилике треба применити и на словенску ситуацију. Опаска коју обојица чине — да се акузативом обележава тачка у времену, неодређена у погледу места које заузима у оквиру датог временског отсека — корисна је утолико што индиректно утврђује да се у оваквом случају искључује посматрање датог временског појма било као динамичке категорије, било као одређене тачке, тј. временског отсека потпуно обухваћеног временом вршења радње. Али она ниуколико не објашњава саму природу временског акузатива.

§ 18. Временским акузативом се обележава увек именица са значењем временског појма. Та се именица од најстаријих историских времена јавља на два начина: ређе као усамљен, синтаксички невезан облик; чешће у синтагми са каквом одредбом, тј. као синтаксички везан облик.

¹ Уз ову дефиницију Делбрик наводи ради илустрације стариндски пример: „*tam pūrvēdyuḥ pitarō 'vindann uttara ahar devāḥ am vorhergehenden Tage fanden ihn die Väter, am folgenden Tage die Götter*“.

Невезаним обликом обележени су увек појмови - периоди, они временски појмови, дакле, који претстављају већ природно идентификоване временске отсеке тако да само указивање на њих значи вршење временске идентификације. У историско време развоја словенских језика овакви облици већ имају прилошки карактер. Исп. старословенско: вечеръ, јутро (напр.: „*večerъ, li vъ polunošti li vъ kokotoglašenije, li jutro (sc. pridetъ) Mar. Mг. 13, 35*” — Al. Doritsch, Gebrauch der altbulgarischen Adverbia, Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache XVI, Leipzig 1910, 158); српскохрватско: вечер, јутро (в. наведене примере § 20); староруско: осень (напр.: *осень умре Половечьскій князь* — А. В. Попов, о. с. 110); руско народно: вечѣръ (ibid.); пољско: jutro, wječor (R. G. A. de Bray, Guide to the Slavonic languages, London 1951, 645); лужичко: wječor (ibid.); чешко: večer (ibid.); словачко: večer (ibid.).

Ово су углавном једине именице које се у словенским језицима јављају без одредбе као временски прилози — пореклом стари акузативи.¹ Сасвим је јасно да све оне припадају истом семантичком типу.

Облици који су синтаксички везани имају уз себе као одредбу временске актуализаторе (в. § 13). У вези са оваквом одредбом временски акузатив је претстављао живу категорију, један релативно дуг период у раздобљу историског развоја словенских језика. О томе да се још у преисторији временски акузатив често јављао у синтагми с актуализатором говоре многи окамењени прилошки облици од којих су неки баш изразито архаични (напр. у словенским језицима јако раширени прилози са -с типа српскохрватских облика: *јушрос, вечерас, данас, ноћас, пролѣшос, лѣшос, јесенас, зимус*).²

Кад се упореде једна с другом чињенице да се ван везе с одредбом јављају само именице са значењем природно идентификованих временских отсека које могу служити за одређивање

¹ Што се тиче облика *вечер*, који се најчешће јавља, треба претпоставити да је бар у појединим словенским језицима чување баш овог акузативног облика без предлога у вези са чињеницом да би се уз њега употребио иначе предлог *в(ъ)* који се, уствари, лако могао изгубити и да се заиста јавио уз именицу због посебног фонетског положаја (в + в —).

² Исп. рецимо старословенско: *дньсь*, бугарско: *зимѣс, лѣшос*, словеначко: *danes*, белоруско: *лѣшас*, чешко: *dnes, jutros, večeras, letos, jaros*, словачко: *dnes*, пољско: *latos*.

времена вршења радње и без помоћи актуализатора (в § 4) и чињеница да се у функцији одредбе иначе јављају баш речи-актуализатори чија се служба састоји првенствено у томе да омогуће идентификацију времена и кад су у питању неидентификовани временски појмови-јединице временске мере — постаје јасно какву је улогу имао стари временски акузатив без предлога.

Овај је падеж служио у словенским и другим индоевропским језицима за непосредну идентификацију времена; то је био типично идентификациони падеж.

Ово објашњава због чега се овом падежном категоријом заиста само издвајао, фиксирао одређени временски отсек без прецизирања у који простор у оквиру његових границе пада време вршења радње (исп.: „...ein nicht näher bezeichneter Punkt innerhalb der Zeitgrenze...“).

§ 19. Словенски временски акузатив без предлога почео је још у преисториској епоси да сужава своје првобитно широко, идентификационо значење претварајући се у падеж временске актуализације. Овај је процес био већ углавном завршен у почетку историског периода, пошто се већ тада именице ван везе с актуализатором јављају као појединачни, прилошки облици.

Значење непосредне временске идентификације преузела је на себе у словенским језицима конструкција акузатива с предлогом у (вѣ) — исп.: у зиму, у леџо, у субоџу и сл. — и то свакако врло давно, судећи по прилозима као јуџро, увече, улеџо, уџролеџе, узиму, ујесен.¹ Овакви прилози по значењу и употреби одговарају сасвим старим прилошким облицима типа јуџро, вече².

Карактеристично је да се развој ове предлошке конструкције идентификационог типа креће у појединим словенским језицима у истом оном правцу у коме се кретао некада развој старог временског акузатива без предлога. У руском се напр. данас већ јавља тенденција за синтаксичким повезивањем именице обележене акузативом са одредбом (исп.: „Обстоятельства, выраженные формами винительного падежа существительных, обозначающих отрезки времени (час, ночь, леџо итд.) с предлогом в без определяющего слова, в настоящее время выходят из употре-

¹ Исп. белоруско: улеџку, узімку, увосень, увясну — Де Бреј, о. с. 168 и украјинско: взимку, влітку — Шерех, о. с. 343.

² Разликују се, међутим, од прилога који су пореклом локативни облици типа зими, леџи (в. § 28).

бљения. В литературном языке XIX в. они являются обычными“ — Грамматика русского языка III, примедба на стр. 587 (исп. и Виноградовљеви¹ примедбу да се у руском јављају као синоними конструкције типа *прошлый раз* и *в прошлый раз*; *шош год* и *в шош год* и сл.).

§ 20. Српскохрватски чува сасвим видљиве трагове употребе старог идентификационог акузатива без одредбе. Поред примера из Душановог законика: **ВЛАСТЕЛИНЬ ВЕЧЕРЬ ДА НЕ ПОЗИВАЕТЬ СЕ** (Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, Београд 1863, s. v. *вечер*), који сведочи о томе да су и наши источни, српски говори знали за исте акузативне облике без одредбе који се јављају и у осталим словенским језицима, постоје и многобројни примери истога типа из старочакавског и стародубровачког. Лука Зима напр. (о. с. 228) наводи из Хекторовићевог језика: *S kim će ribe bosti večer vozeć uz kraj; Ča večer lovismo po moru sviteći, za nestvu dilismo*; из Менчетићевог (односно Држићевог): *Kratka t' je tvoja čas, a večer povehneš*; из Ветрановићевог: (*Sunce*) *vrhu nas dan sja, a večer zapada*; из Гундулићевог: *Što jutrom zene i cvijeta, večer vene i opada*; из Ђорђићевог: *Cvijetak u jutro zene, a večer opada*.² Зима наводи и три примера из Богишићевог зборника: *Tu ih večer začeraše do gornjega grada; Večer dođoh u Arapsku zemlju, Jutro rano podranile mlade djevojke*.

У Даничићевој збирци материјала наилазимо на овакав пример из Качићевог језика: *Посли седам дана оидиш љустш голубицу на дворъ, коя се повраши вечеръ* (о. с. 415), а у РЈА s. v. *јушро* забележен је акузативни облик *јушро* из језика Ф. Главињића: *Jedne nedilje jutro u crkvi pritekohu*.

¹ Виноградов, о. с. 170.

² Решетар у својој студији о језику песама Рањининог зборника констатује да се често временски акузатив јавља без предлога и атрибута. Из наведених примера види се да је најчешће баш у питању облик *вечер*. Решетар, међутим, немајући увида у распрострањеност овог облика у нашим говорима и уопште о приликама у вези с употребом временског акузатива без предлога, неодлучно се пита да ли овакву употребу треба можда приписати талијанском утицају — исп.: „Tako nalazimo akuzativ sam bez prijedloga u ovakim prilikama gdje se њим означаје мјера времена а нема уза њ никаква атрибута: *ter s jutra ni večer o drugom ne traje...*; *kratka je tvoja čas, a večer povehneš...*; *prije u željah samo noć provodih, a dan se veseljah...*; ту би се могло мислити да је „*kazano večer* (мјесто *u večer*) и *dan* (мјесто *po danu* или *obdan*) према тал. језику (*la sera — њ giorno* мјесто *di sera — di giorno*), али има и оваквих примјера као *zatoj se hip i čas моју ја...*; *napljah hip i čas...* (мјесто *svaki čas*), гдје тал. језик не помаже“ — М. Решетар, Језик pjesama Рањинина зборника, Rad 255 (114) 1936 г., 170.

У савременом српскохрватском књижевном језику овакви се облици не јављају, али су зато још увек у употреби у различитим нашим дијалектима. За ово има потврда са многих страна. Лука Зима (о. с. 229), рецимо, наводи примере како из чакавског тако и из штокавског (напр.: *Nu je bilo vidjet leh jutro od osme do devete uri* из Микуличићевих Нар. приповедака; *Poslal, da te jutro na rakiju zove* из истарских нар. песама; *Onda ode večer po večeri* их Вукових Нар. песама; итд.).

Из чакавских говора, где је употреба облика овог типа очигледно честа, потиче и синтагма *jūšro dān* коју је забележио проф. А. Белић (*Jūtro dān pitā bābu šepīsci* — А. Белић, *Замјтки по чакавскимъ говорамъ*, С. Петербургъ 1910, 74).

Уз штокавске примере Зима ставља напомену: „U štokavštini пашао сам свега три таква примјера“ из чега би требало закључити да је употреба облика овог типа живља у чакавском неголи у штокавском. Међутим, детаљнија истраживања штокавских дијалеката у овоме правцу дала би свакако још потврда. Исп. рецимо примере из народних песама које потичу са терена наших источних штокавских говора: *Пођо вечер на воду | Нађо злашну јабуку* — Јастребов, *Обичаји и пјесни турецких сербов*, Петербург 1886, 158; *Од синојка јунак забегнајо! Забегнајо вечер по вечери* — М. Павловић, *Говор Сретечке жупе*, Срп. диј. зборник VII, 83.

Треба истаћи да се акузативни облици *jūšro*, *вече* нарочито често употребљавају и дуго чувају у нашем језику кад су напредо употребљени у истој синтагми (напр.: *Мајка Божу јушро вече кара* — Вук Стеф. Карацић, Нар. пјесме II, 399), често са значењем „једнако, стално“ али и просто у значењу „ујутро, увече“ — исп. примере у РЈА s. v. *jūšro* и в. напомену код Даничића о. с. 415.

§ 21. Од првих историских споменика српскохрватског временски акузатив се јавља у синтагми са одредбом која припада категорији актуализатора.

Примери у којима би одредба била ширег, идентификационог типа као што је то, рецимо, случај са чешким примером *den sv. Gotharda země se trāsla* (Vondrák о. с. 271) сасвим су необични за српскохрватске прилике (уосталом, овакав случај није типичан ни за прилике у савременом чешком, судећи по ономе што казује материјал наведен код Травњичека — о. с. 1226 — и Шмилауера — о. с. 268). Ја сам, додуше, нашла два примера у којима је у питању синтагма *лешњи дан*, дакле веза са одредбом која не припада типичним актуализаторима, један из језика Д. Рањине:

Ljetni dan jednom ja šetav sam uz riku (PJA s. v. *лѣтњи*), други из народних песама: *Носише се љетњи дан до подне* (Вук Стеф. Карачић, Нар. пјесме II — 1875 г. — 408). Начелно би се могло претпоставити, бар за први случај, да је ово израз прилошког типа са значењем *улето* и да претставља једну потврду више о идентификационој функцији старог временског акузатива без предлога. Међутим, први је пример несигуран, а други у најмању руку нетипичан. За први пример би се, наиме, могло претпоставити да је само због потребе стиха изостављен предлог, пошто се то и иначе догађа (исп.: „Vrlo često *akuzativ* je anormalan te stoji ili sam, gdje bismo očekivali da uza ņ bude koji prijedlog, ili zamjenjuje neki drugi (kosi) padež. Tomu presezaņu ovoga padeža dala je povoda žela naših pjesnika da boje udešavaju odnosne veze i oblike prema potrebama svojega stiha, svodeći ih na oblike što su za jedan slog kraći“ — М. Решетар, *Језик пјесам Раћинина зборника*, Rad 255, 170). Што се другог примера тиче, цео израз *лѣтњи дан до подне* служи пре за одмеравање времена (колико дуго су се „носили“) неголи за праву идентификацију времена.

Уствари, по ономе што показује материјал требало би закључити да се већ у историско време развоја нашег језика временски акузатив без предлога јавља само у синтагми с актуализатором¹, за разлику од акузатива у конструкцији с предлозима који се у таквој вези јавља као категорија ширег идентификационог типа.

§ 22. О томе да је повезаност српскохрватског временског акузатива с актуализатором врло стара појава говори релативно доста велики број прилошких, скамењених конструкција. Сем поменутих, архаичних облика типа *данас*, *јушрос* и сл. има и других, у односу на ове прилошке формације новијих прилошких типова.

Тако се јавља, рецимо, дијалекатско *џвчас* (исп.: „*џвчас*, (у Ц. г.) овај час, so eben, commode“ — Вуков Рјечник s. v.) и *џнчас* (исп.: „*џнчас*, тј. онај час, sogleich, illico: *Ончас* они на ноге скочише“ — Вуков Рјечник s. v.) које одговарају прилошким конструкцијама *овај час*, *онај час* честим у нашем старом језику (исп. у Рјечнику Југосл. акад. s. v. *онај*: „*Ovato pristaje i sveza онај час*, тј. *onda odmah prema овај час*, тј. *sada odmah*“²); затим *о[н]дџн* и *огдџн* (исп.: „*о[н]дџн* (< онџ дџн), *огдџн* (ређе) «преко-

¹ Ово је тачно опазио Даничић и формулисао овим речима „као што се види време овако исказано има уза се јошџ коју речџ коју га разликуе одџ другихџ времена истога имена“ — о. с. 415.

² Исп. руски прилог *сейчас*, *тошчас*.

сутра» — Б. Милетић, Црмнички говор (ДЗБ IX, 435). Дијалекатско је такође и *једам̃* односно *једам̃* (в. Гл. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта s. v.) у значењу „једном“¹. Исто значење има, уосталом, у књижевном језику опет акузативни облик — *један̃иуш*.

Синтагма *неки дан* у значењу временског прилога *ономад* сасвим је обична у данашњем говорном језику (исп. примедбу у РЈА s. v. *neki*: „*neki dan*, тј. *onomadne*. У рјечнику *Vrančićevu* (*niki dan*, *puper*)... *Sasvijem je obično u naše vrijeme, na pr. Oromenuo sam ga neki dan*“). У овом се значењу она јавља и у старом језику — исп. рецимо: *!Pak, gdi ju ne iskah, !nadjoh ju neki (njeki?) dan* — N. Naješković, *Niki dan sam odlučio za Petra reći misu* — M. Zoričić (РЈА s. v. *neki*).

Овде треба напоменути и синтагму *дан данашњи* (= данас) која се и данас употребљава, а која је у старом језику честа — исп. рецимо: *Kako je to bilo i jestь đvanašnji danь i bit će odseľ' u naprêdь* — Spomenici srpski 1, 12 [1397 god.] (РЈА s. v. *današnji*); *Koja (vrata) se imenom њegovim jošte i dan današnji žovu Stezikorova vrata* — D. Rašina (ibid.); *Koja se i današnji dan zove !ara caeli* — B. Kašić (ibid.).

§ 23. У свим случајевима у којима данас употребљавамо првенствено временски генитив јављао се некада временски акузатив далеко чешће него генитив. Поређење бројног односа примера даје следеће резултате.

Кад је у питању анафорска заменица —

Место везе *ових дана* у значењу „недавно“, и „ономад“ или „ускоро“, као што се данас једино говори, употребљавала се у старом језику првенствено акузативна синтагма *ове дни*. У РЈА s. v. *dan* стоји као објашњење: „*ove dni nedavno, onomadne...*; *ove dni (buduće), do malo dana*“ и наводе се примери као: *Ove dni smo videli* — Korizmeňak; *Ja ga sam vidio ove dni* — Dubrovački zbornik 1520 g.; *Ove dni do Stona poslat je trebuje* — N. Naješković; *Možemo k tomu uzrokom ovej dnevi razmislit* — B. Gradić.

Међутим, генитивни облици именице *дан* употребљене у множини и повезане у синтагму с анафорском заменицом јављају се такође, мада још увек ређе од акузатива, али већ код најстаријих писаца. Исп. рецимо код М. Ветранића: *Ка (koprena) se tče sijeh dana* (РЈА s. v. *dan*) и код М. Марулића: *Sih đan korizmenih* (РЈА s. v. *korizmen*). У оваквом случају, баш зато што је множина

¹ Исп. пољско *teraz* у истом значењу — R. G. A. de Bray, o. c. 645.

дана у питању, временском конструкцијом се изазива претстава о простору, дужини времена. Према томе, у овом конкретном случају можемо претпоставити да је баш ова чињеница олакшала продирање генитива на место акузатива.

Карактеристично је иначе да се под речју *овај* у РЈА већина примера јавља са акузативним обликом.

Под речју *час* (РЈА) на четрдесет и пет акузативних облика у синтагми са заменичком одредбом јавља се свега девет генитивних облика у истој вези.

Једино се под речју *јутро* у РЈА наглашава да се ова реч јавља у генитивном облику најчешће онда кад је у питању синтагма *овог јутра*, односно *сега јутра*.

Облик *сега* показује да је веза *сега јутра* релативно доста стара. Питање је откуда она баш у овом случају кад би требало очекивати прилог акузативног порекла — *јутрос*. Анализа примера који се на истом месту наводе даје, по моме мишљењу, одговор на ово питање.

Примери гласе: *Očemo viditi sega jutra — Korizmeňak; Sega jutra mi očemo viditi* (ibid.). У оба примера ради се о јутру које тек треба да буде. Међутим, прилог *јутрос* у савременом језику указује на јутро данашњег дана које је већ прошло. Треба претпоставити да је ово значење прилог *јутрос* имао још у старом језику, што је довело до потребе да се њему супротстави синтагма *сега јутра* којом ће се указати на јутро данашњег дана без семантичке нијансе која је специфична за прилог *јутрос*.

Кад је у питању одредба један, неки —

Уз именицу у акузативном облику употребљава се у старом језику одредба *неки* — напр.: *Njeki čas... lip ukras omili — D. Rašina* (РЈА s. v. *čas*); *Običajaše jedan dobar čovjek obhoditi sv. Benedeta njeke dni — J. Držić* (РЈА s. v. *neki*).³

Да је оваква веза некада била честа потврђује прилошка конструкција *неки дан* о којој је већ било речи.

Карактеристично је да се генитив уопште не повезује с овом одредбом у савременом језику, а, судећи по материјалу којим располажемо, ни у старом.

У старом језику кад је одредба *један* (= некакав, неки) број примера у облику генитива минималан је у сразмери са бројем примера у акузативном облику, што претставља тачно обрнут случај у поређењу са приликама у савременом језику. Карактеристично је да се под речју *један* (= некакав, неки) у РЈА даје

овакво објашњење: „jedan se javlja često sa substantivom koji pokazuje vrijeme ili dio vremena u acc.“¹ и да од наведених примера у вези с употребом облика *један* (=некакав, неки) нема ниједног у коме би именица са значењем временског појма имала генитивни облик.

Кад је у питању редни број —

Акузатив је служио у старом језику и за одређивање датума. Исп. рецимо: *писано 8 нашемь градъ 8 Бововьцъ, седьми дань мисеца фебьвара* — 1358—1376, Твртко, бан босански (MS 185); *Prnese tada Hazdra pop zakon... prvi dan miseca sedmoga* — Zадарски лекционар (PJA s. v. *prvi*); *Umre v Betlêome... dan posledñi sektêbra* — Кожић (PJA s. v. *posledñi*); *Pisao sam u Požegi 27 dan rujna ili ti sept. god. 1757* — А. Канић (PJA s. v. *dan*). У PJA s. v. *дан* стоји објашњење: „*broj je redni i zajedno s imenom dan stoji u acc. sing. — dolazi od XIII vijeka, no istom u primjerima XIV zna se za cijelo da li je redni broj*“, али се додаје да се већ од XIV века јавља и генитив у истој служби. Уосталом, на истом се месту напомиње да од XII века наилазимо и на предлошку конструкцију у *акузатив* употребљену за датирање — исп. рецимо пример из повеље Кулина бана: *мѣсеца авьгоуста оу двьдесети и девети днь*.

У новијем језику акузатив се у овој функцији не употребљава; генитив је преузео на себе службу обележавања датума.

Иначе, кад није у питању само одређивање датума акузатив се јавља уз редни број са функцијом актуализатора и у старом и у новијем језику — исп. рецимо: *Ovo ću роć na dvor, доć ti ću... трећи дан* — N. Најеšković (PJA s. v. *dan*); *Ku (pjesan) други дан створи за тим днет* — D. Раћина (ibid.); *He Омере, ако бога знадеш! Немој шући први данак љубе* — Вук Ст. Караџић, Нар. пјесме I (1841) 256; *Али бег се с љубом завадио, Прво вече на меку душеку* — Нар. песма (Вила 1866, 607).

Кад су у питању придеви саграђени на бази временских прилога и партиципа —

Има много потврда из старијег језика за употребу акузативних облика уз овакве актуализаторе. Исп. рецимо: *Ovo su minuto godište velike nemoći bile* — M. Držić (PJA s. v. *minuti* 3 a); *Kako sam ove minute dni razumio* — D. Zlatarić (ibid.); *Ove dni minuće jest prodao* — iz XVI v., Mon. croat. (PJA s. v. *minuti* 1 c b); *Da ne bi prošli... kako i minute dni* — iz početka XVII v., Starine 11

¹ Проред је мој (М. И.).

(PJA s. v. *minuti* 3 a); *Minute dni upita me ti sfrhu nekoliko stvari* — M. Orbini (ibid.); *Misleć, ko bih lice moje uredila dan došasti* — I. Đorđić (PJA s. v. *došast*).

Треба истаћи да се уз ове актуализаторе у старом језику често јавља и генитив, чешће него кад су у питању остали типови актуализатора. Исп. рецимо: *које сѣ сковане ѣ нашои цекн ѡдѣ дѣкати принесенихъ минѣтога годица* — Дубровник, 1435 г. (MS 380): *Robiћu опиј моју pokazavši ja tebi ovih pokladnih minutih dan* — Н. Луčić (PJA s. v. *pokladan*); *Odlučih toga rad minutih ovih dan kudgodi poјti van* — P. Hektorović (PJA s. v. *minuti* 3 a); *Pjesni pokorne Davida kraјa minutijeh ljeta od mene u jezik naški prinesene* — I. Gundulić (ibid.); *Dokazane pokore od crkve prošasni(h) godina naređivane* — Луčić (PJA s. v. *prošastan*).

Пада у очи да се генитив најчешће онда јавља кад је у питању облик са значењем „прошли“ употребљен уз именицу у облику множине. То је можда зато што у таквим случајевима сама временска ситуација изазива претставу о простору, дужини времена чије границе нису тачно одређене, што управо одговара основној природи временског генитива.¹

§ 24 Употреба временског акузатива без предлога се током развоја српскохрватског језика лагано гасила. Данас има већ ситуација у којима не бисмо никако употребили овај падеж. Не бисмо напр. више рекли: *она је шила ше дане; он је много јео прошлу недељу; она је побегла од њега већ прву годину* и сл., иако су у

¹ Материјал нашег старог језика показује да је акузатив и у синтагми с одредбама итеративног, односно квантитативног типа био далеко чешћи, обичнији од генитива. Само под речју *дан* у PJA на једанаест примера за употребу акузатива уз сваки наведен је само један — и то из новијег језика — за везу ове одредбе с генитивом.

Карактеристична је чињеница да се генитив уз одредбу *сав* уопште не јавља у савременом језику, па и у старијем врло ретко — нашла сам свега један пример из Дивковићевог језика: *„Da ne ostupe riječi božje od srca tvoga svijeh dana života tvoga* (PJA s. v. *дан*), један из Качићевог: *Вишешки свега Бечкога раша воеваше* (Даничић, о. с. 63) и један из језика народних пословица: *Свега љеша једна реја, и ша црвљива* (Даничић, о. с. 62). Акузатив је, међутим, сасвим обичан у синтагми с овом речју, бар у старијем језику — исп. рецимо: код старих писаца: *Ja s vami jesam sve dni deri do skončanja svijeta* — N. Raћina (ibid.); *Samo ћoj se ne pristajem svu noć vrtjet oko praga* — I. Gundulić (PJA s. v. *ноћ*) итд.

сва три случаја најтипичнији временски актуализатори употребљени уз именицу са значењем временског појма.¹

Уствари, употреба временског акузатива своди се све више у модерном књижевном језику на поједине, одређене случајеве, углавном на именице *јутро* и *вече* и то само кад су у облику једине. И данас, рецимо, звучи сасвим обично: *она је шила то јутро* или *једно јутро*, *он је много јео прошло вече*², *она је од њега побегла прво вече*, *прво јутро* и сл.³

Карактеристична је чињеница да се најдуже, најупорније одржавају у употреби баш облици именица *јутро* и *вече*. Треба се овде потсетити на најстарије словенске прилоге — пореклом временске акузативе без одредбе који су баш облици ових истих именица (в. § 18). И међу најстаријим прилозима везаним за одредбу срећемо исте облике — *јутрос*, *вечерас*. У Делбриковом списку оних именица са значењем временског појма које се у индоевропским језицима најчешће адвербијализују (о. с. 547—553) јављају се такође ове исте именице.

Сасвим је разумљиво зашто се падежни облици баш ових именица задржавају најдуже у језику. То су именице које обележавају најближе познате тачке у времену које се, према томе, у говору врло често помињу (при чему је, разуме се, за говорно лице увек важно да ли се ради о вечери односно јутру које је било, које ће бити или које је у току). А облици који се најчешће употребљавају остају, као што је познато, у језику чак и онда кад се сасвим измени морфолошка структура система коме су припадали.

IV. ЛОКАТИВ

§ 25. Временски локатив без предлога је стара, општеиндоевропска категорија широко распрострањена у индоевропским језицима.⁴ Он се употребљавао у случајевима када је требало

¹ Временски акузатив употребљен уз прелазне глаголе сувише потсећа на акузатив објекта (кад се каже: *она је шила ше дане* онда бар звучи, ако се и не схвата тако, као да је синтагма *ше дане* објекат глагола *шићи*). Овај је моменат вероватно такође одиграо улогу при истискивању временског акузатива из употребе.

² *Прошло јутро* се већ не би рекло, али се не би ни генитивна синтагма овде употребила, већ прилошки израз *јуче јутро*.

³ Уз овај актуализатор употребљава се често и именица *дан* — *побегла је већ први дан*. Веза *први дан* има ту већ прилошко значење „одмах“.

⁴ Исп.: „Als normale Bezeichnung der Zeit müssen wir den Lokativ ansehen, der sich tatsächlich in allen Sprachen findet“ — H. Hirt, *Indogermanische Grammatik VI (Syntax I)*, Heidelberg 1934, 33.

означити да се вршење радње у временском погледу локализује у оквиру датог временског појма („zwischen ihren [der Zeitbegriffen] Grenzen“ — в. код Делбрика о. с. 183). Ово, уствари, значи да је употреба временског локатива без предлога зависила од тога да ли ће дата временска ситуација изазвати у свести јасну претставу о димензионалном моменту — о просторности времена (в. § 5).

На основу свога значења индоевропски временски локатив без предлога постављао се у извесном смислу на средину између временског инструментала без предлога¹ и временског акузатива без предлога.

Од инструментала га је раздвајало то што је изостајала у његовом значењу јасна претстава о моциности, кретању кроз време (§ 3), која је била специфична за значење инструментала.

Обавезна претстава о временској просторности чинила је, с друге стране, разлику према значењу временског акузатива без предлога (в. § 18) и ограничавала употребу локатива у поређењу са употребом овог другог временског падежа.

Уствари, ово специфично и, како се сматра, основно значење „у оквиру граница“ које је носио стари индоевропски локатив без предлога има и данас словенски локатив, али у вези с предлозима — исп. рецимо староиндиско: „*āhar-āhar jāhatē māsi-māsi* er wird an jedem Tage innerhalb eines jeden Monates erzeugt“ (Delbrück о. с. 222) са српскохрватским: *Ми ћемо те често походиши, у години свакога месеца, у месецу сваке недељице* (Вук Ст. Караџић, Нар. пјесме II, 1845 г., 39) или старогрчко: „*εἰκοστῆ ἔτει* ‘im zwanzigsten Jahre’“ (Hirt, о. с. 70) са српскохрватским: *умрла је у двадесетој години* (тј. кад је двадесета година била у току; у оквиру своје двадесете године).

Што се тиче, међутим, значења и употребе старог временског локатива без предлога у словенским језицима, мора се признати да је слика која се добија на основу анализе само словенског материјала различита од оне коју добијамо с обзиром на најстарије, општеиндоевропске прилике.

¹ Значење старог временског инструментала најбоље је, по мом мишљењу, дефинисао Вондрак овим речима: „*Instr. der Zeiterstreckung* bezeichnet den Zeitraum, über den sich eine Handlung erstreckt, es wurde also ursprünglich dadurch wohl mehr ihr Verlauf angedeutet, wobei an eine Bewegung oder an ein Fortschreiten derselben zu denken ist“ о. с. 287. Исп. ради илустрације староиндиски пример: „*sá nah kṣapābhīr āhabhiṣ ca jinvat* ‘er erquickte uns die Nächte und die Tage hindurch’“ — Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen*, Strassburg 1904, 427.

§ 26. Карактеристично је, пре свега, да Миклошич и Вондрак, одређујући природу словенског временског локатива без предлога, дају дефиницију која би се слободно могла применити данас на временску конструкцију акузатива с предлогом *у*, а некада на временски акузатив без предлога — исп.: „Er bezeichnet die Zeit, in der eine Handlung vor sich geht“ (Miklosich, o. c. 648; Vondrák, o. c. 295). По оваквој дефиницији локатив без предлога спада у најчистије, најнепосредније временске падеже без икакве специфичне значењске нијансе. У прилог оваквом гледишту говори, уосталом, Мејеова¹ констатација: „En slave, l'accusatif avec préposition a pris dans une large mesure la place du locatif pour marquer le temps où se produit quelque chose“ (467).

У вези с оваквом дефиницијом, односно одређивањем природе словенског временског локатива без предлога, дате су следеће напомене. Прво, да је употреба овог падежа ограничена на поједине именице; друго, да се јављају такви локативни облици који су синтаксички везани за одредбу.²

Прву напомену учинили су још Миклошич и Вондрак (l. c.). Међутим, на основу многобројних примера које Миклошич наводи може се закључити да су заступљене, у већој или мањој мери, све именице са значењем временских појмова, осим оних које означавају константно идентификоване јединице временске мере — имена дана и месеци.

Што се тиче друге напомене, постоји, с једне стране, Мејеово тврђење, недовољно потврђено материјалом, да се уз именицу обележену локативом без предлога при одређивању времена обавезно употребљава показна заменица („le locatif ne subsiste alors qu' avec un démonstratif“ — l. c.). С друге стране, Миклошич и Вондрак помињу само поједине „одређене везе“ („...doch findet dies nur bei folgenden Worten, bei einigen nur in bestimmten Verbindungen statt“ — Miklosich, l. c.; „er ist nur auf bestimmte Worte und selbst auch da auf bestimmte Verbindung beschränkt“ — Vondrák, l. c.).

Миклошич, дајући преглед именица које се јављају у облику локатива, наводи посебно „одређене везе“ о којима је реч: „топъ

¹ A. Meillet, *Le slave commun*, Paris 1934.

² А. Д. Григорјева у својој расправи Предложность и беспредложность локатива в древнерусском языке (Доклады и сообщения Института русского языка I, Москва—Ленинград 1948, 137) истиче да се облици локатива без предлога граде „от существительных въкъ, лѣшо, зима, недѣля, годъ, осень, вѣсна, день, ночь, полночь, година, иногда с определениями“ (проред је мој М. И.).

dñni, opomъ dñni, tretiiimъ dñni..., sej pošti, toj pošti, vъsej pošti..., družěj pošti..., jedinoj pošti..., tomъ časê, jedinomъ časê“ (о. с. 648—649). На основу његовог прегледа могло би се закључити да се локативни облици именица *дан*, *ноћ* и *час* јављају у словенским језицима само са одређеном одредбом — временским актуализатором. Међутим, сами примери које мало даље наводи друкчије говоре.

Именица *ноћ*, рецимо, јавља се синтаксички невезана за одредбу у староруским примерима: *priêchavъ noči protivu svêtu, zimusъ esi poči na svobodu razboemъ udariъ* (Miklosich, о. с. 650), а именица *дан* има уз себе одредбу која није актуализаторског типа у чешком примеру: *bile dně se ukaže klat* (ibid. 651). Миклошич сам напомиње поводом примера из старословенског: „selten ist im asl. pošti allein: šъdъ pošti zapali sъkъvъ... vъstavъ pošči...“ (ibid. 649).

Уосталом, и из српскохрватског имамо потврда за употребу локативних облика ових именица са прилошким значењем, а ван везе с актуализатором — исп. напр. у РЈА s. v. *дан* наведене примере из наших старих споменика и облик *ноћи* односно *ноће*, *дъње* који се говоре у дијалектима источне и јужне Србије (А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Београд 1905, 340). Исп. и македонске, синтаксички невезане облике *дење*, *ноће* („Имаме еден број прилозите од странот беспредложен локатив — *дење*, *ноће*“ — Блаже Конески, Граматика на македонскиот литературен јазик, Скопје 1954, 106).

Уствари, мада неће бити тачно ни Мејеово тврђење да се локативни облик обавезно повезује „avec un démonstratif“ ни Миклошичево ограничавање одређених именица искључиво на везу са одредбом, чињеница је да у историско време развоја словенских језика имамо примере који доказују да се локативни облици често повезују у синтагму с актуализатором. Ово као да потврђује претпоставку да је временски локатив без предлога био заиста идентичан временском акузативу без предлога, тј. да је претстављао широку падежну категорију за идентификацију времена. Међутим, баш тај факат да се употреба временског локатива без предлога у време о коме је реч већ сводила само на поједине именице и синтагме, упоређен са чињеницом да се убрзо временски локатив без предлога изгубио као посебан падеж у свим словенским језицима без разлике, показује да већ тада ова категорија није више имала праву падежну природу и да се налазила пред потпуним ишчезавањем из

употребе. Према томе, ми о природи временског локатива без предлога као о живој падежној категорији не смемо и не можемо ништа са сигурношћу закључивати на основу затеченог стања.¹

На основу затеченог стања можемо констатовати само једно — да је у једној епоси развоја словенских језика временски локатив почео губити своје специфично значење и да се почео употребљавати, напредо са акузативом, као падеж основне временске идентификације. У даљем развоју, а у директној зависности од ове појаве дошло је до уклањања из употребе локатива без предлога у својству посебне падежне категорије, односно до адвербијализације појединих облика овог падежа.

§ 27. Позната је појава да се облици временских падежа често адвербијализирају, а такође и често замењују један другим у истој временској ситуацији². Ово је свакако у вези са самом природом временског значења. Чињеница да су, с једне стране, статичке временске ситуације само привидно такве, а да се, с друге стране, време нама увек јавља у димензионалном виду, тј. са претставом о извесном трајању, чак и кад ми на тај момент не мислимо, кад он за нас у конкретном случају и није важан, довела је до тога да су статичке конструкције, као што смо већ утврдили, увек необележене у погледу критерија статичности према динамичности (в. § 3), а конструкције пунктуалног типа у погледу критерија пунктуалности према линеарности (в. § 5). Стога је сасвим природно да се оне конструкције које су по природи необележене могу јавити и у ситуацијама које првенствено одговарају конструкцијама обележеног типа што отвара, уосталом, могућност и за супротну појаву, само ако ослаби осећање за специфично значење које датој конструкцији даје обележени карактер. Та је могућност у временским ситуацијама врло

¹ Исп. у вези с тим констатацију Јарослава Бауера о употреби временског локатива без предлога у старословенским јеванђелским текстовима: „Příslovečným určením času byl ve stsl. evangelích bezpředložkový lokál jen v ustálených spojeních nebo v adverbialních ustrnulínách. Také v tomto významu přispívalo k jeho udržení spojení s ukazovacím zájmenem. V prostém lokálu bývají názvy časových úseků“ — Jaroslav Bauer, *Bezpředložkový lokál ve staroslověnských evangelích*, *Slavia* XX 1, 1950, 53.

² Исп. Дедбрикову примедбу поводом литавског временског локатива: „Nicht selten wird, wo eigentlich der Lok. am Platze wäre, der Akk. gesetzt, wobei die Bedeutungsverschiedenheit unberücksichtigt bleibt, ein Fall, der gerade bei Zeitbegriffen, welche in ihren einzelnen Kasus leicht erstarren, sich öfter ereignet“ — о. с. 223.

велика с обзиром на чињеницу да су у многим случајевима границе између обележеног и необележеног недовољно чврсте, пошто често разлике које се јављају не леже у нечем стварном него у нашем психолошком односу према тим ситуацијама, у субјективном избору момената које ми хоћемо или нећемо сматрати релевантним.

Једном речју, сасвим је могућно претпоставити да се од обележене временске категорије словенски локатив без предлога развио током времена у необележену категорију и онда и нестао из употребе као посебан временски падеж. Питање је само у овоме: постоје ли какви било аргументи на основу којих би се могло закључити да је у прасловенском односно прасрпскохрватском специфично значење временског локатива без предлога било заиста засновано на изразитој претстави о димензији времена.

§ 28. Као аргумент могле би да послуже у овом случају следеће чињенице.

Пре свега, карактеристично је да се као временски прилози — пореклом синтаксички невезани локативи без предлога јављају у словенским језицима облици именица са значењем временског периода: *зими, лећи, дне, ноћи, јутре* и сл. (в. материјал наведен код Миклошича, I. с.).¹ Анализа значења српскохрватских прилога овог типа показује да је за њихову употребу и данас одлучујућа претстава о трајању времена, у првом реду онда ако су у питању периоди године. Рекло би се рецимо, *што се воће једе лећи* (тј. „свакипут кад је лето“, „док траје лето“) али не и *разболео се лећи* (у оба случаја је, међутим, подједнако могућна употреба прилога акузативног порекла — *у зиму, у лето* — пошто они имају широко значење основне идентификације времена, исп.: *што се воће једе у лето* и *разболео се у лето*). Они прилози који означавају периоде дана, а који су у нашем језику очувани само као дијалекатски облици, јављају се, међутим, најчешће без специфичне значењске нијансе о којој је реч (исп. рецимо *јутре* у значењу *сутра* — § 29).²

¹ Локативне облике баш ових именица затичемо, уосталом, и у другим индоевропским језицима — исп. Шмалцову опаску коју наводи Делбрик поводом ситуације у вези с употребом локатива у латинском: „Es finden sich *hieme, aestate* u. ähnl. in allen Zeiten der Sprache“ (о. с. 224).

² Уствари, само се прилози са значењем дана и ноћи (*дне* и *ноћи*) понашају у овом погледу првенствено као прилози који означавају периоде године. То треба објаснити свакако тиме што ови облици нису ниуколико типични претставници категорије периода дана. Они, за разлику од типичних претставника ове категорије, изазивају у свести претставу о временском простору који је подељен на посебне временске отсеке (дан обухвата зору, јутро, подне; ноћ — вече, поноћ)

Поређење ових толико сродних категорија — периода дана са периодима године — показује да се разлика између њих с обзиром на наше психолошке, субјективне критерије, који су у односу на одређивање временске ситуације одлучујући, састоји у томе што се типични претставници периода дана јављају обично у нашој свести као мале временске релације код којих се дужина трајања времена не осећа као битна и које се, што је карактеристично, не деле даље на посебне периоде (в. § 5), док евоцирање периода године носи собом првенствено и јасну претставу о димензионалном моменту — о просторности времена. Према томе, ако се узме у обзир да је специфично значење временског локатива било заиста засновано на претстави о просторности времена требало је управо и очекивати да се оно најпре и најдуже задржи¹ баш у оквиру облика који означавају периоде године.

Треба истаћи, што је такође карактеристично, да се као суплетивни облици исте прилошке системе којој припадају облици типа *лети*, *зими* јављају и облици инструментала, старе динамичке временске категорије, за коју је такође моменат просторности времена био основица значења — исп. *овде долази лети*, *зими са овде долази дању*, *ноћу*, *понедељником*.

За други аргумент могла би се узети већ поменута чињеница да се локатив у словенским језицима и данас још — додуше искључиво у вези с предлозима — употребљава за одређивање времена онда кад је потребно водити рачуна о временској просторности (в. § 28). У оваквој, предлошкој конструкцији локатив се по значењу и употреби супротставља вези акузатива с предлозима управо у оном смислу у коме се, како се претпоставља, супротстављао првобитно стари временски локатив без предлога акузативу без предлога.

Пошто је веза предлога с акузативом, као што смо истакли (в. § 19), током времена заменила стари акузатив без предлога у његовој првобитној служби падежа за основну идентификацију

¹ Можда није случајно што се у словенским језицима није нашао ниједан пример локативног облика именице са значењем константно идентификоване јединице временске мере — имена дана. Треба се потсетити на чињеницу да је баш за овакве временске појмове моменат временске просторности најмање релевантан (в. § 5). Карактеристично је да се у свим словенским језицима именице са значењем ових временских појмова, кад није ситуација типичне актуализације у питању (за коју је у неким језицима генитив одговарајући падеж) обележавају доследно акузативном конструкцијом с предлогом.

времена, природно је претпоставити да се слично догодило са локативом, тј. да је конструкција локатива с предлозима заменила стари локатив без предлога у његовој првобитној временској функцији.

Ово специфично временско значење, које је, како се претпоставља, првобитно припадало локативу без предлога, а које од првих историских времена па до данас затичемо у оквиру локативне конструкције с предлозима, такве је природе да се употреба падежне конструкције која га одређује своди на мали број случајева у поређењу са фреквенцом употребе осталих временских падежа, посебно акузатива. Стога је сасвим оправдана Вајанова опаска поводом употребе временске падежне конструкције са предлогом *въ* у старословенском: „*Au sens temporel, l'accusatif est usuel, et le locatif rare...*“ (A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, Paris 1948, 187) и Даничићева примедба поводом употребе конструкције предлога у са локативом у српскохрватском: „временомъ може быти опколѣно што унѣ быва, али се редко казуе тако кады што быва“ (о. с. 642).¹

§ 29. Од првих историских споменика па до данас затичемо у српскохрватском само појединачне, адвербијализоване облике старог временског локатива без предлога.²

Најчешћи су, обични и у савременом књижевном језику, облици *зими*, *лѣти* и *лани(е)*. У старом језику и у различитим савременим дијалектима може се наћи, међутим, и већи број облика овог типа који се не јављају у данашњем књижевном језику.

¹ Прилике у најстаријим старословенским текстовима показују да се прилошка конструкција о којој је реч није употребљавала напореда са локативним облицима без предлога у њиховој функцији широких, необележених временских категорија. Јарослав Бауер, наводећи старословенске примере временског локатива без предлога, који сви имају широко значење непосредне временске идентификације, нарочито истиче: „*Bezpředložkové lokály jsou tu skoro ve všech případech ustálenými časovými určeními — nemáme vedle nich ekvivalentní určení v předložkovém pádě*“ — о. с. 53. А. Д. Григорјева, међутим, напомиње да у староруском „наряду с беспредложными локативами времени встречаются и предложные конструкции, главным образом с предлогом *в*“ (о. с. 137). Примери које она наводи (у једном случају је у питању именица *ноћ*, у свим осталим — именице са значењем периода године) показују да је прилошка конструкција заменила управо оне облике локатива без предлога који су, као што смо утврдили, најдуже чували старо значење временске просторности.

² Треба истаћи да Вајан за старословенски временски локатив без предлога утврђује да га налазимо једино као прилошки или полу прилошки облик — исп.: „*Le locatif indique le lieu ou le temps dans lequel s'accomplit l'action, mais il s'emploie surtout après préposition. Sans préposition, on le rencontre... dans des adverbes... et des locutions semi-adverbiales...: зимѣ..., полу дѣне..., полуношти..., томѣ часѣ..., видномѣ часѣ..., томѣ лѣтѣ*“ — A. Vaillant, о. с. 177.

Тако, рецимо, поред већ поменутих облика именица дан и ноћ (в. § 26) имамо и облик именица које означавају пролеће, исп.: *Da daju... prolétiji po dva brava jalova* — Душанова хрисовуља (РЈА с. в. *пролеће*); *Prominila je lice kakono voća stabla premaliti*, *Cvitje premaliti cvati, pak opada* — Марулић (РЈА с. в. *premažeto*); *Kako poља premaliti ličca joj se ružom diče* — Луцић (ibid.); *Ima dubje primaliti stati prije bez zeleni neg... ja ću drugu vil ljubiti* — Бобајевић (ibid.); *Pridoh pod Vrbnikgrad, protuleti biše* — Истарска нар. песма (Зима, о. с. 238); *пролећу* — А. Белић, Диј. ист. и јуж. Србије 340, затим облик именице јесен — исп.: *Da daju jeseni pokrove* — Душанова хрисовуља (РЈА с. в. *пролеће*); *јесени* — А. Белић, Диј. ист. и јуж. Србије 340; *Мајка:tu se veseli (ženit će ga jeseni) Dok dozriju kesteni* — Нар. песма из Хрватске (Зборник за нар. живот и обичаје XVII; 179); *Takovih izbačenih korijenaka bit će osobito ondje, gdje je blago jeseni gazilo i paslo* — Ђ. Турчић, Ручковод за природознанствenu обуку, св. 2, Загреб 1895, 364; *Куда пролећем и јесени буче пошоци* — С. Матавуљ, Из Црне Горе и Приморја, 1888 г., 62; *Ženidba se obavlja najviše jeseni* — М. Markovac, Selo i seljaci u Slavonskoj Posavini, Загреб 1940, 76.

Облик *јушре* (у најзападнијим дијалектима, нарочито у старијем језику, *јушри*) јавља се са значењем „сутра“ од најстаријих споменика до данас. За стари језик РЈА даје многобројне потврде — исп. с. в. Податке о употреби овог облика у савременим српским народним говорима добијамо и од дијалектолога — исп. А. Белић, Диј. ист. и јуж. Србије 338, М. Павловић, Говор Срећке жупе, Срп. диј. зборник VII, 184, Гл. Елезовић, Речник козовско-метоховског дијалекта с. в. — и од књижевника, исп.: *Па, еше, јушре је свешти Илија* — М. Ђ. Милићевић, Међудневица, Београд 1885, 22; *Па ела-ше, озволевајше јушре барем на пашерицу* — Ст. Сремац, Ивкова слава, СКЗ 55, 1899 г., 23; *Јес', јушре је Божић* — Д. Радић, Живи наковањ, Наша књига 35, 1937 г., 70; *Рачунам, ако се заије данас и јушре, гошова сшвар* — ibid. 44. Да се овај облик употребљава и у чакавским говорима доказује пример који наводи Зима (о. с. 238). *Brat mi je umrl od glada, jutre ću i ja (истарска нар. песма).*¹

¹ Код Зиме налазимо још примера из новијег чакавског од којих један — *agoda je sedtom leti bila* — наводе и Миклошич (о. с. 650) и П. Ђорђевић (о. с. 154). Међутим и овај и њему слични примери из чакавског (напр. М. Кушар, Рапски дијалекат, Рад СХVIII, 48) треба с великом резервом примити, пошто они, по свој прилици, не претстављају облике старог локатива без предлога, већ секундарну, дијалекатску појаву фонетског изостављања предлога *в* у одређеној позицији — в. о томе А. Белић, Замјтки по чакавскимъ говорамъ, 16 и С. Ившић, Нацрт за истраживање хрватских и српских нарјечја, Загреб 1914 (прештампано из I књиге „Ковчежића за хрватска и српска нарјечја“) 41.

Од локативних облика синтаксички везаних за одредбу задржало се врло мало примера. Најпознатији прилог овог типа је *ономадне* (руско *ономедни*, *намедни*). Поред њега јављају се још и *оногвечери* (в. П. Ђорђевић, О падежима без предлога, 154) и *ономлани* (в. Т. Маретић, Грам. и стил. 508).

V. ЗАКЉУЧАК

§ 30. У почетку историског развоја српскохрватског језика затичемо у служби обележавања локационо-статичких временских ситуација два падежа без предлога — акузатив и генитив. Од трећег старог временског падежа без предлога — локатива — који се у преисториско време употребљавао у словенским језицима јављају се већ у то доба у српскохрватском само појединачни, већ прилошки облици.

Уствари, система локационо-статичких временских падежа без предлога почела је још у време општесловенске заједнице да доживљује лагани процес распадања. Тај процес траје и у историском раздобљу и данас смо ми управо сведоци његове завршне фазе у којој генитив остаје као једини локационо-статички временски падеж без предлога.

§ 31. У српскохрватском језику налазимо доста материјала за реконструкцију некадашње прасрпске, односно општесловенске системе локационо-статичких временских падежа без предлога. На основу овакве реконструкције долазимо до следећих констатације у вези са значењима и односима старих временских падежних категорија — локатива, акузатива и генитива.

Сва три падежа имала су локационо-статички карактер, што значи да су служила првенствено за непосредну идентификацију времена. Према томе, они су се употребљавали само онда када је био у питању идентификован временски појам, што значи да је уз именицу њима обележену било неопходно употребити какву одредбу са функцијом идентификатора ако та именица није означавала већ по себи идентификовану временску категорију.

Локатив је првобитно био идентификациони падеж са специфичном значењском нијансом временске просторности. О томе нам говори, с једне стране, карактер затечених прилога — пореклом локативних облика, а, с друге, — значење које у временским ситуацијама носи и данас локатив, али у конструкцији с предлозима. Ова специфична значењска нијанса морала је, међутим,

још у преисториско време развоја српскохрватског језика сасвим изbledети у већини случајева употребе временског локатива, што је и довело најзад до тога да је овај падеж без предлога престао да постоји као жива категорија.

Акузатив је био идентификациони временски падеж у најширем смислу речи. Повезаност судбине временског генитива са судбином временског акузатива у словенским језицима и чињеница да се генитивом обележавало време делимично обухваћено вршењем радње наводи на претпоставку да се акузативом, насупрот генитиву, обележавало првобитно време захваћено у целини, тим пре што се генитив и акузатив и ван временске ситуације супротстављају по критерију „део према целини“. Међутим, за овакву претпоставку немамо довољно доказа. Оно што се може реконструисати на основу материјала показује само толико да акузатив у једној фази свог развоја није значио ништа специфично у поређењу са локативом и генитивом да је, према томе, био широка временска категорија локационо-статичког типа, необележена у односу на локатив и на генитив. Његова служба широког, идентификационог временског падежа трајала је релативно дуго, судећи по затеченим прилозима акузативног порекла. Међутим, већ пред почетак историске епохе развоја српскохрватског језика временски акузатив без предлога је постао облик обавезно везан за атрибутску одредбу, што значи да је сузио поље своје употребе и почео да се јавља само у оним случајевима кад је временска актуализација у питању. (Ово је доста природан развој с обзиром на чињеницу да је сама идентификациона служба такве природе да се именица обележена падежом који је у питању најчешће јавља повезана с одредбом-актуализатором; онај посебан синтаксички положај, међутим, у коме се један облик најчешће јавља може лако временом за њега да постане и обавезан). Са том, синтаксички везаном функцијом временски акузатив је живео у нашем језику још неколико векова, док га тек у последње време није дефинитивно заменио генитив. Данас се временски акузатив употребљава у врло ограниченом броју случајева као већ полуадвербијализована категорија (в. § 24).

Генитив је у почетку (свакако у најстаријој, општесловенској епоси пошто материјал самог српскохрватског језика не пружа о томе доказа) обележавао време делимично захваћено вршењем радње. Ово се може претпоставити

између осталог, већ и на основу тога што су нађени примери у којима се право партитивно значење — које се иначе обележава генитивом — и значење временске партитивности додирују (в. § 9). Претстава о временској партитивности повлачи за собом и претставу о временској линеарности; ова су два момента управо условљена један другим. На основу њих се генитив као обележена категорија могао супростављати акузативу — необележеном, широком идентификационом падежу — и локативу, за који је само моменат временске линеарности био битан.

Несумњиво је да се већ у преисториској епоси развоја српскохрватског језика генитив синтаксички везао за одредбу. Ово свакако указује на чињеницу да је овај падеж стојао у извесној корелацији с временским акузативом, који је такође тада ступао у сталну везу са одредбом. Карактеристично је да готово немамо доказа у постојању одговарајућих прилошких облика о томе да је генитив некада био синтаксички неvezана категорија, што би могло значити или да је генитив касно ушао у систем временских падежа — на шта се иначе помишља у науци (в. § 8), — или да се релативно врло кратко време употребљавао у свом првобитном специфичном временском значењу.

У историско време развоја српскохрватског језика генитив се јавља поред акузатива у функцији падежа временске актуализације. У почетку он је по фреквенци употребе био далеко иза акузатива, али временом, јачајући све више, преузима све његове функције временског падежа. Генитив данас претставља, уствари, једини преостали падеж некадашње, релативно богате српскохрватске системе локационо-статичких временских падежа без предлога.

§ 32. Корене процесу осиромашења који је доживела ова система треба тражити у следећим чињеницама.

За систему локационо-статичког типа најбитнији је моменат временске идентификације. Пунктуална или линеарна концепција времена, питање да ли је целокупан временски појам захваћен вршењем радње или само неки његов део — то су само моменти који се наглашавају или не у зависности од субјективног оцењивања дате ситуације. Према томе, с обзиром на саму временску ситуацију локационо-статичког типа могућна је појава такве временске конструкције која би била по природи широко идентификационог карактера, што значи да би за њену употребу разликовање ових поменутих момената било ирелевантно. Таква кате-

горија била је, као што се може претпоставити, стари општесловенски акузатив.

Због своје широке, необележене природе, акузатив се могао употребљавати у оним случајевима у којима су се јављали генитив или локатив. Довољно је, међутим, било да избледи специфично значење у оквиру генитива или локатива па да се и они могу употребити у свим оним ситуацијама у којима долази акузатив.

Треба претпоставити да је генитив био највише обележен. Према њему локатив је стајао као необележена категорија, што значи да се заједно с акузативом могао употребљавати у оним ситуацијама које су одговарале и природи генитива, али да је обрнуто било немогуће. Локатив је свакако релативно рано изгубио стару значењску нијансу и постао као акузатив падеж непосредне временске идентификације. Стављен, међутим, овако напредо с акузативом исте функције, локатив се убрзо уклонио из употребе. На његово некадашње место ступиле су у словенским језицима различите конструкције локатива с предлозима које чувају у свом значењу трагове првобитног линеарног временског значења ове старе падежне категорије.

Карактеристично је за српскохрватски, односно општесловенски локатив да се његов развој у временској употреби слаже у овом погледу са развојем у месној — и тамо је локатив замењен предлошким конструкцијама.

Генитив је свакако тек много доцније изједначен с акузативом, највероватније у време кад је овај падеж постајао већ синтаксички везана категорија, тј. кад је од широког падежа временске идентификације постајао ужи падеж временске актуализације.

Значење широке идентификационе категорије коју је имао стари акузатив без предлога још у прасрпскохрватском, односно прасловенском преузеле су предлошке конструкције с акузативом.

§ 33. У историско време развоја српскохрватског језика не затичемо ни један падеж без предлога у широком идентификационом временском значењу. И акузатив и генитив су обавезно везани за одредбу — претстављају специфичне падеже временске актуализације.

У почетку је, као што смо већ нагласили, акузатив био у живљој употреби од генитива. Међутим, баш синтаксички везан положај у коме су се наша ова два падежа више је одговарао природи генитива него природи акузатива. Генитив се и у извесним својим невременским функцијама (исп. квалификативну и

посесивну употребу овог падежа) јавља обавезно везан за атрибут. Стога је генитив имао више услова да се специјализује за падеж временске актуализације од акузатива.

Данас ми немамо у српскохрватском језику ниједан падеж локационо-статичког временског значења чија би употреба била синтаксички потпуно слободна: или је падеж везан за одредбу — генитив — или за предлог — акузатив и локатив.

R é s u m é

L'auteur se propose d'expliquer le fonctionnement du système des cas concernant les significations temporelles dans la langue serbocroate. Il essaye, en envisageant l'évolution de telles catégories et se rendant compte des conditions conformes régnant dans les autres langues slaves, de fixer leur nature primordiale et leurs relations mutuelles se rapportant à l'époque du slave commun.¹

Il faudrait selon l'auteur diviser toutes les constructions casuelles signifiant le temps en deux groupes: l'un, caractérisé comme catégorie de localisation dans le temps, l'autre — comme catégorie d'orientation dans le temps.

Si la forme casuelle d'un nom désigne un point¹ dans le temps qui correspond directement au moment de l'action, représentant ainsi sa place dans le temps, l'auteur envisage cette forme casuelle comme catégorie indiquant la localisation dans le temps (par ex.: *il est revenu samedi; il partira en septembre*).

Si, au contraire, la forme casuelle d'un nom ne désigne pas un point dans le temps qui correspond au moment de l'action, mais seulement un point de temps connu à l'aide duquel on s'oriente pour connaître la place que prend le moment de l'action dans le temps, l'auteur envisage cette forme casuelle comme catégorie indiquant l'orientation dans le temps (par ex.: *il est rentré vers l'aube; j'écrirai après Noël*).

Dans les langues slaves, les formes casuelles sans préposition peuvent marquer seulement la signification de localisation temporelle.

¹ Ici point signifie un laps de temps identifié, précisé.

La signification d'orientation dans le temps s'exprime toujours à l'aide d'une préposition.

Il faudrait, selon l'auteur, diviser la catégorie de localisation temporelle en deux sous-catégories: le groupe statique et le groupe dynamique.

Par le terme „catégorie temporelle statique“ il faudrait comprendre chaque construction casuelle marquant le temps sans prendre cas de son écoulement, (par ex.: *il l'épousera au printemps, il répondra lundi*), tandis que le terme „dynamique“ se rapporterait aux situations où la pertinence particulière du moment dynamique, propre à la nature du temps, s'impose obligatoirement (par ex.: *l'ours dort pendant l'hiver, elle a travaillé durant des mois*).

Ces deux catégories ne sont pas toujours bien distinctes l'une de l'autre. La catégorie dynamique est marquée en ce sens qu'elle exclut la conception statique du temps, mais la catégorie statique est non marquée, ce qui veut dire qu'elle permet, selon le cas, que l'on comprenne la situation temporelle aussi bien dans un sens dynamique que statique (par ex.: *les arbres fleurissent au printemps* signifie en même temps „au moment du printemps“, „pendant le printemps“, „chaque fois que vient le printemps“).

L'auteur propose de distinguer deux types de signification temporelle dynamique: le type motionnel (signification „pendant“, „durant“) et le type itératif (signification „chaque fois que“).

Les recherches poursuivies dans cet ouvrage se rapportent seulement aux cas de localisation temporelle statique, d'où il ressort que l'instrumental, estimé comme cas dynamique par excellence vu sa signification primordiale — n'est pas considéré ici comme objet d'étude.¹

A l'aide d'une forme casuelle signifiant la localisation temporelle on fixe le moment de l'action à un point de temps précis. Par conséquent, connaître le moment de l'action veut dire identifier un certain point sur l'étendue du temps. Partant d'une telle constatation on parvient, selon l'auteur, à connaître le fonctionnement du système casuel signifiant la localisation du temps.

Le temps se conçoit en premier lieu comme un ensemble d'unités qui servent à mesurer la durée du temps — la seconde, la

¹ En ce qui concerne l'instrumental slave employé dans les situations temporelles, l'auteur renvoie à son ouvrage: *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj*, pos. izd. Srpske akad. nauka, Beograd 1954, I—VII+1—298 (avec résumé en allemand).

minute, le jour, la semaine, le mois, l'année... Ces unités-là précisent le temps quant à sa durée, rien de plus. Pour fixer un point sur la chaîne des unités du temps, uniformes par nature, il faut que l'une d'elles soit identifiée. L'acte d'identification en ce cas-là est conforme au processus nommé par Charles Bally *actualisation*; d'où provient la règle que la forme casuelle d'un nom désignant une unité de mesure du temps ne peut pas préciser le moment de l'action sans la présence d'un déterminant-actualisateur (cf. § 4).

Les noms signifiant les unités de temps conçues comme catégories temporelles constamment identifiées — les noms des jours (lundi, mardi... etc.) et des mois (janvier, février... etc.), forment un groupe à part. Ces unités-là forment une succession de temps identifiée par le critère conventionnel „tel et tel par ordre“ (lundi = premier jour de la semaine par ordre, mardi = second... etc.). Les formes casuelles désignant de telles unités de temps peuvent toujours préciser le moment de l'action sans égard à la présence ou l'absence du mot-actualisateur (par ex.: *je reviens lundi*).

Il existent encore des successions de temps naturelles — les périodes du jour et de l'année: l'aube, le matin, le soir, le printemps, l'été... Ces successions périodiques n'évoquent pas seulement et directement le temps, mais marquent en premier lieu certains phénomènes qui, s'effectuant dans le temps, par leur présence le rendent connu et l'identifient (l'aube = temps correspondant au lever du soleil; l'été = temps de la chaleur et de l'épanouissement de la végétation). Dans ces cas-là la présence du mot-actualisateur n'est pas nécessaire pour que la précision du moment de l'action puisse avoir lieu (cf.: *il part le matin, il revient au printemps*).

Les noms des fêtes, désignant les jours auxquels on rattache le souvenir d'un événement (Noël, Pentecôte...) marquent des points dans le temps identifiés selon un critère conventionnel. Ces noms-là évoquent non seulement le moment de la célébration d'une fête, mais aussi les différentes circonstances qui l'accompagnent (cf. § 4). Par conséquent, la précision du moment de l'action est dans ces cas-là de caractère indirect.

On peut, enfin, déterminer le moment de l'action en le renvoyant à un événement connu. Dans les langues slaves cet événement est marqué par la forme casuelle accompagnée d'une préposition (par ex.: *pomirili su se na polasku* = ils se sont réconciliés au moment du départ). Dans ces cas-là la détermination du moment de l'action est indirecte.

Le temps a toujours une durée. Il faudrait donc s'attendre à ce que la notion de temps soit toujours conçue comme ayant une dimension linéaire. Pour la forme casuelle de type dynamique cette conception est obligatoire, mais elle ne l'est pas pour la forme casuelle de type statique (cf. § 5). On ne pense jamais à la durée du temps quand on parle du lundi par exemple, parce que déjà en marquant un jour par son nom l'on donne au moment de son identification conventionnelle une pertinence particulière, même exclusive. C'est différent, néanmoins, si l'on parle, par exemple, d'une période de temps. Dans ce cas-là l'on est toujours conscient d'une certaine longueur de temps, ce qui s'explique par la nature complexe de la catégorie nommée „période” laquelle, ne donnant pas de prévalence à aucun des moments qui la caractérisent, permet de les prendre tous en considération. Il ne dépend dans ces cas-là que de la situation donnée pour que la conception linéaire du temps devienne, ou ne devienne pas pertinente (cf. § 5).

L'étude du système des cas signifiant la localisation du temps en serbocroate suivant les critères: „dynamique — non dynamique”, „linéaire — non linéaire”, a amenée l'auteur aux conclusions suivantes.

Dès les temps historiques les plus reculés on distingue en serbocroate parmi les cas de localisation temporelle statique employés sans prépositions, l'accusatif et le génitif. Le locatif, qui faisait membre du même système à l'époque préhistorique des langues slaves, se trouve aux débuts de l'histoire du serbocroate déjà réduit à des formes isolées et adverbialisées (cf. § 29). Un tel phénomène atteste que le processus de restriction que subit le système des cas de localisation temporelle statique dès les temps du slave commun était déjà dans une phase avancée. Ce processus touche à ce moment-là à sa fin, laissant dans la langue serbocroate le génitif comme seul cas non prépositionnel ayant la faculté de marquer la localisation statique du temps.

Prenant en considération les phénomènes définis dans la langue serbocroate, ainsi que les principes qui les conditionnent, on parvient à une reconstruction du système primordial constitué par les trois cas mentionnés: le locatif, l'accusatif et le génitif.

La fonction principale de ces trois cas étant l'identification du point dans le temps qui correspond au moment de l'action, les noms qu'ils marquaient étaient le plus souvent suivis d'un déterminant-identificateur. Leur emploi ne dépendait nullement de la présence d'un

déterminant dans un seul cas: quand ils désignaient une notion de temps conçue comme constamment identifiée.

La fonction primordiale du locatif était d'identifier le temps prenant en considération sa dimension linéaire (cf. § 28). Une telle constatation est suggérée, d'un côté, par les formes de ce cas survécues comme adverbies dans les langues slaves, et, d'un autre côté, par le fait qu'on trouve depuis les premiers temps historiques jusqu'à nos jours cette même signification propre au locatif prépositionnel.

L'accusatif non prépositionnel servait à identifier le temps, rien de plus, ce qui veut dire qu'en comparaison avec le locatif et le génitif c'était un cas de signification large et non marquée (cf. § 17).

Déjà vers la fin de l'époque préhistorique l'accusatif dans la langue serbocroate était obligatoirement accompagné d'un actualisateur. Ce phénomène doit être le résultat d'une évolution assez naturelle. La fonction d'identification est telle, qu'elle exige souvent la présence d'un actualisateur. Il semble naturel qu'une position syntaxique se montrant souvent obligatoire, devienne avec le temps indispensable.

L'emploi de l'accusatif temporel était fréquent dans le vieux serbocroate. Dans la langue moderne cet accusatif est devenu une catégorie à demi adverbialisée, ce qui est attesté par son emploi très restreint (cf. § 24).

Certains emplois du vieux génitif slave non prépositionnel et marquant le temps suggèrent aux différents auteurs l'idée que la fonction primordiale de ce cas était l'identification temporelle avec considération du moment partitif et de la conception linéaire du temps (cf. § 9).

Il paraît certain que déjà dans les temps préhistoriques de l'évolution du serbocroate le génitif temporel était devenu obligatoirement uni à un actualisateur (ce qui peut être un indice concernant ses relations avec l'accusatif). Le manque de formes anciennes du génitif syntaxiquement libre parmi les adverbies slaves porte à supposer qu'il faut ou bien donner raison à ceux qui estiment le génitif comme relativement nouveau membre du système des cas signifiant le temps, ou bien admettre que son emploi primordial et spécifique n'était pas de longue durée.

Dans les temps historiques du serbocroate on trouve le génitif côte à côte avec l'accusatif, dans la même position syntaxique, avec la même fonction. Mais au début la fréquence de son emploi était très restreinte en comparaison avec l'accusatif (cf. § 23). Néanmoins, vers le commencement de l'époque du serbocroate moderne

la fréquence de son emploi augmente aux dépens² de l'accusatif. Aujourd'hui il devient le dernier représentant de l'ancien système des cas non prépositionnels signifiant le temps.

Il faut, selon l'auteur, chercher l'explication de tous ces phénomènes dans les faits suivants.

Pour tous les cas caractérisés comme catégories de localisation temporelle statique, le moment essentiel en est la fonction de l'identification du temps. Les distinctions: linéaire — non linéaire, partitif — non partitif sont en général de valeur subjective, dépendantes le plus souvent de notre point de vue, c'est à dire flottantes et imprécises. On peut supposer que les deux cas marqués selon la considération de telles distinctions — le génitif resp. le locatif — étaient souvent remplacés par l'accusatif, cas non marqué envers eux et de signification assez large pour couvrir leurs champs sémantiques, assez ambigu et par cela même incertains. La diminution sensible de la nuance spécifique au génitif resp. au locatif — qui ne tardait pas à s'effectuer — rangeait ces cas à côté de l'accusatif comme catégories signifiant simplement l'identification du temps. Le locatif a cessé bientôt d'être membre du système des cas non prépositionnels marquant le temps. Quant au génitif, égalisé par sa fonction à l'accusatif, il a montré dans la langue serbocroate une vitalité particulière. Etant lié obligatoirement à l'actualisateur dans différentes situations (cf. les emplois qualitatifs et possessifs) le génitif a eu donc plus de possibilités que l'accusatif pour devenir aussi dans la situation temporelle syntaxiquement marqué comme cas dépendant de l'actualisateur.

Dans le serbocroate moderne il n'y a pas de cas signifiant la localisation statique du temps qui soit syntaxiquement libre: ou bien la forme casuelle est accompagnée d'un déterminant (le génitif) ou bien d'une préposition (l'accusatif et le locatif).

Milka Ivić

О ПИТАЊУ КОНСТРУКЦИЈА ПАДЕЖА С ПРЕДЛОЗИМА

[О ПАДЕЖНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА С ПРЕДЛОЗИМА НАД, ИЗНАД И СЛ.*]

Проф. А. Белић је у једној врло значајној расправи својој¹ утврдио да је основно и примарно значење сложених предлога *изнад, испод, испред, иза, између* — појачајно (компаративно) значење *места* простих предлога *над, под, пред, за, међу*, а не аблативно значење како се уопште мислило дотада. Проф. Ј. Вуковић, у једној подужој расправи², устаје у одбрану поставки традиционалне граматике, у овом случају, и налази да је основно значење ових сложених предлога *аблативно значење*. Питање је само по себи од великог интереса за испитивање синтаксичких појава уопште, а поготову сад кад имамо два супротна решења његова. Решавање овог синтаксичког питања има, по моме мишљењу, велики значај у методолошком погледу, па је и због тога потребно задржати се на њему.

1.

Сложени предлози *изнад, испод, испред, иза, између* + *генитив* према простим предлозима *над, под, пред, за, међу* + *инструментал* или *акузатив* претстављају врло особену и интересантну, али и врло сложену синтаксичку појаву у словенским језицима, а у нашем језику она је нарочито изражена.

Проф. А. Белић је претходно дао два прилога питању развика адвербијалних синтагми (*Mélanges à Ginneken, Paris 1937, p. 73—78 — Substantivum adverbiale; Mélanges à Pedersen, Копенхаген 1937, страна 406—408*) износећи: у првом, како адверби мере у функцији именице (адверб + генитив) стварају нову категорију именица — *substantivum adverbiale*, у другом,

¹ А. Белић, „Депрефиксација“ у словенским језицима (предлози типа *изнад* и слични појави, ЈФ XVIII (1949—1950), стр. 78—101.

² Ј. Вуковић, О падежним конструкцијама с предлозима *над, изнад* и сл., Питања књижевности и језика, књ. I (Сарајево 1954), стр. 5—49.

како је адвербијална синтагма прешла у падежну синтагму *над, под, пред, за, међу + инструментал*, тј. како су некадашњи прилози добили функцију предлога и са инструменталом мере дали падежну синтагму локативну. А у Јужнословенском филологу, књ. XVIII (1949—1950), стр. 78—101, у расправи „Депрефиксација“ у словенским језицима, налази решење синтаксичког питања сложених предлога *изнад, испод, испред, иза, између + генитив* и на темељу тога утврђује њихово основно падежно значење.

Проф. Белић је појаву *сложени предлог + генитив* решавао на темељу *проси предлог + инструментал* стојећи увек на синтаксичком терену. Он врши анализу функција и на темељу тога утврђује значења. Једино тако може поступати синтаксичар, тако мора поступати. Он је видео која су основна питања која ту постоје и приступа њиховом решавању:

а) Откуда инструментал уз просте предлоге ове групе кад се зна да инструментал нема значење места (*над, под, пред, за, међу + инструментал* има значење места) — дакле, очекивали бисмо локатив.

б) Откуда генитив уз сложене предлоге ове групе кад се зна да други предлог по правилу „управља“ падежом — дакле, очекивали бисмо инструментал.

Ова се питања постављају због тога што се тражи полазна тачка (основна функција) за одређивање основног значења за *проси предлог + инструментал* и *сложени предлог + генитив*, како би се из ових могла изводити остала њихова значења. Основно је питање овде синтаксичке природе: која падежна функција стоји у основи конструкције *сложени предлог + генитив*, локативна или аблативна. Шта више проф. Белић друго питање повезује са првим. Јер ако прост предлог улази у састав сложеног, логично је претпоставити да грађа *проси предлог + инструментал* улази у састав нове творевине *сложени предлог + генитив* — наравно са унутрашњом (граматичком) прерадом те грађе. Наизглед немогуће је претпоставити прелаз инструментала у генитив, али смо видели да је исто тако „нелогично“ што инструментал са простим предлогом значи место — но ипак то је факат. И баш противуречност тог граматичког факта (а видећемо да је то само привидна, формална противуречност), стоји у узрочној вези са овом другом противуречношћу („прелаз“ инструментала у генитив) која такође, видећемо, није никаква стварна противуречност. А свака привидна противуречност треба да привлачи пажњу испитивачеву, јер је ту кључ за решење проблема.

Проф. Вуковић је на почетку свога рада само поставио ова два основна синтаксичка питања која су у вези са сложеним предлозима ове групе. Али он није видео њихову узрочну везу, па одмах затим каже да прво питање изузима из свог садашњег посматрања остављајући га за другу прилику. Већ то указује на слабост овог његовог рада. Иако је у почетку истакао да је питање предлога ове групе „једно од најсложенијих проблема у нашој синтакси падежа“, он и друго питање од ова два не решава синтаксичким средствима, већ се задовољава анализом семантичке стране конструкције *сложени предлог + генитив*, и добивена значења пореди са значењима конструкције *просто предлог + инструментал*. Тако поступа лексикограф, а за синтаксичара то није довољно. Оваквим двоструким ограничавањем свог задатка испитивач је показао и свој лик у методолошком погледу.

2.

Свој рад В. је поделио у два дела. У првом делу (6—29) врши анализу главних значења конструкција *сложени предлог + генитив* и у исто време утврђује (кодификује) та главна значења, идући по предлозима у овом реду: *изнад*, *испод*, *испред*, *иза*, *између* — за свако значење посебно. Тако установљава ова значења и у овом реду: I. *Аблативно значење* (6—11), II. *Аблативно-компаративно значење* (11—13), III. *Аблативно (транспоновано) значење* — за предлог *испред* (13—14), IV. *Аблативно-локално значење* (15—17), V. *Чисто локативно значење* (18—20), VI. *Месно значење акузативног карактера* (20—22), VII. *Месно значење (транспоновано)* (22—27), VIII. *Временско значење* (као транспозиција просторног) (27—29), IX. *Аблативно-локативно значење* (44—46).

При установљавању ових значења В. није вршио синтаксичку анализу да би показао основну падежну функцију и утврдио основно падежно значење, већ истиче унапред значења, па их анализом примера, које узима из новијих писаца, каткад и старијих, и из свога завичајног говора, — потврђује. Он је тако у самом почетку претпоставио и аблативно значење као основно примарно значење за ове сложене предлоге: „Сви ови сложени предлози с генитивом јављају се у аблативном значењу како одговара првом делу предлошке сложенице *из* —, што је сасвим природно раније упућивало наше научнике на то да претпоставе да је то и примарно значење, и по томе што значење одговара аблативном значењу генитива са предлогом *из*, и по томе што томе одговара, иако неочекивана, генетивна форма ове предлошко-падежне везе“ (стр. 6). Могу се јавити они са извесним аблативним значењем (мада неки од њих врло ретко и тешко)

али то је још не може бити разлог да се то значење узме као основно из кога треба извести целу систему значења. Шта ћемо са тако бројним и тако поузданим локативним значењима. Одвише је формално, и нетачно (синтаксички немогуће), мислити да префикс *из-* (тако и В. пише) има функцију предлога и да је то исто што и *из + генитив*, а затим да *из-* „управља“ падежом (генитивом). Шта је било са оним *-под* за које В. каже да чини сложеницу са *из-*? Што се тиче самог значења, то исто *испод*, *испред*, *изнад*. *иза*, *између + генитив* има врло стабилно и разгранато значење места. О аблативном значењу ових предлога биће речи даље (в. под 6. V). Овде В. помиње само мишљење проф. А. Белића о томе да је за ове предлога примарно значење места и да је он у тумачењу „порекла овог значења дао сасвим нове погледе који из основа мењају схватања што су као општа владала у нашој науци још од Даничића“. Вуковић се нигде озбиљно не супроставља том тумачењу, већ без дискусије и обезвређивања синтаксичких тумачења проф. Белића усваја мишљење традиционалне граматике о примарности аблативног значења и хоће то само анализом значења да потврди.

Најтеже је било, наравно, „потврдити“ аблативно значење и показати да је оно стабилно и поуздано. И поред тога В. њега ставља у основицу целе системе значења као основно значење. Он се ту обилно позива на своје језичко осећање и на примере из свог завичајног говора¹. Али остаје факат да В. у системи значења коју он даје има знатан број оних којима и он сам признаје локативну основу (V, VI, VII). Ако се узме да је временско значење (VIII) само транспоновано просторно значење, да се IX значење као неко аблативно-локативно-акузативно не може схватити као аблативно већ као локативно, да се значење под IV не може бранити, па ни контекстом (в. ст. 15), јер су сва падежна значења у контексту, да је аблативно (транспоновано) — под III веома уско, јер обухвата само предлог *испред* и да, према томе, нема права да буде пуноправни члан системе главних значења свих предлога, да се то унеколико може рећи, из истих разлога, и за значење под II, — онда се однос значења у системи јако мења у корист значења места. Управо аблативно се значење своди на праву меру, једва на једно значење. Проф. Белић, међу-

¹ Међутим В. ту превиди важне ствари: ако такво аблативно значење одговара само језичком осећању претставника његовог завичаја (а то проф. Вуковић као да истиче), онда то језичко осећање и то значење није опште. Откуда се може, онда, аблативно значење ових предлога узимати за основно значење, примарно.

тим, мисли да је то аблативно значење нарочито, „општеаблативно“ (тј. не значење предлога *из* него *од*) — ЈФ XVIII, стр. 91. Ја мислим да је ово аблативно значење сложених предлога ове групе врло условљено аблативно значење и да претставља особиту синтаксичку појаву коју ваља и анализирати и објашњавати. Она сама по себи претставља особиту синтаксичку функцију, конструкцију падежа са предлозима, што није исто што и чиста падежна функција која је јасна, чист однос предмета и глаголске радње (в. даље под б. V). Зар није јасно да предмет у генитиву уз ове сложене предлоге не стоји непосредно према глаголској радњи већ посредно преко претставе места која је одређена тим генитивом: *Кад ми мајка испред цркве дође* — одвајање се врши не од *цркве*, већ од *места пред црквом*. И тако увек. За овај пример проф. Белић каже: „јасно обележава да се мати налазила пред црквом па је *одашле* дошла“, и: „конструкција са аблативом, тј. за одвајање од места обележена предлогом *пред*“ (пом. д. 89)¹. Али заиста, у примерима овога типа постоји аблативна функција извесне врсте. Аблативна синтаксичка функција конструкције *сложени предлог + генитив* условљена је постојањем других синтаксичких функција њених: локативне и акузативне. Она се могла и развити једино као члан система функција: локативна-акузативна-аблативна, као могућа функција ове конструкције уз глаголе који имају значење одвајања. Наиме, кад смо имали *локативну* функцију уз глаголе са значењем мировања, напр. *Споји испред куће* (: пред кућом), уз глаголе са значењем кретања у простору, напр. *Шетају се испред куће* (: пред кућом) и *Пролазе испред куће*, затим *акузативну* функцију уз глаголе са значењем кретања управљеног циљу, напр. *Кад сшиже испред куће* (: пред кућу — с акузативом), — онда је тек могао настати развитак и *аблативне* функције уз глаголе са значењем одвајања, напр. *Дође испред куће*. Аблативна функција конструкције *сложени предлог + генитив* развила се и постоји у непосредном односу с акузативном функцијом конструкције *прост предлог + акузатив* (а не инструментал) — дејством закона симетричности: два кретања супротног смера, напр. *Миш оде под ормар*, *Миш дође испод ормара*. Али сама конструкција *сложени предлог + генитив*, она сама; нема аблативно значење, већ аблативну функцију остварују глаголи са изразито аблативном реакцијом, или се она „подупире“ каквим

¹ Исп. и Будманијеву одредбу за *изнад*: „мицање с мјеста које је над оним што се назначује генитивом“ (Ак. Рј.). Управо, код Даничића у одредбама свих ових предлога стоји „мицање с мјеста“ — Синтакса стр. 185, 187, 190, 191, 194.

другим средством. Тако следеће примере можемо схватити и у акузативној [и у аблативној функцији: *Дође испред куће*; *Кад ми мајка испред цркве дође* и сл. А у Вуковићевим примерима за аблативно значење најчешће се налазе прилози *чак озго*, *оздо* и сл. што утврђује аблативно значење, јер би се без тога могло схватити и као акузативно. Зато у аблативној функцији ових конструкција не може бити ни говора о аблативном значењу *из-*, односно *изнад* и др. Ми само тумачењем својим те функције долазимо до аблативног значења конструкције *сложени предлог + генитив*, док она уствари никад то значење нема¹. Потенцијал глаголског значења (значење одвајања) намеће им аблативну функцију, међутим њихово значење места (појачајно значење места) остаје. Нема могућности да појам места пређе у појам одвајања: то су диспаратни појмови без заједничких особина. Исто тако, мислим да није могућ ни прелаз у обрнутом смеру, како хоће проф. Вуковић. Но ако се аблативно значење конструкције *сложен предлог + генитив* не јавља као реално њено значење, аблативна функција њена уз глаголе са значењем одвајања заиста се јавља, али она је условљена и реакцијом глагола и симетричним положајем ове функције према акузативној функцији конструкције *прости предлог + акузатив*. У питању су овде адвербијализоване синтагме или конструкције падежа са предлозима које се формирају у *substantivum adverbiale* и њихово особито понашање у падежним функцијама. Особитост њихова је у томе што су аутосемантичне целине, једна семантичка целина супстантивне природе. Морфолошки их распознајемо по томе што се у падежним функцијама јавља неподударање синтаксичке падежне функције и њиховог облика (предлога и падежа). Исп. напр. *Он је ошишао са хиљаду војника* где имамо социјативну синтаксичку функцију, а падежни су облици акузатив и генитив (в. доле под 6. III).

Сва остала значења Вуковићеве системе, са изузетком неких примера за IV-то значење за које важи оно о чему смо досад говорили, претстављају појачајна (компаративна) значења места простих предлога.

Кад је прво значење (II аблативно-компаративно) хтео да изведе из свог основног аблативног значења, Вуковић је морао упасти у конструисање. Пре свега, избор ове врсте значења није

¹ Исп. примедбу А. Белића о томе да је Будманијева одредба значења предлога *изнад*, *испод* у примеру *Једни вичу изнад куће, други вичу испод куће* — пре коментар него ли тачна анализа, одредба значења.

срећан. Узео је оне примере који су у свему компаративне функције *сложених предлога + генитив*. Ту су чак и облици компарације, и као дан је јасно свакоме да се ту ради о компаративној функцији, а Вуковић хоће ту да стави у основу аблативну функцију: *најлејша између њих, најсилнији између њи, најбољи пјевачи између свију Херцеговаца; расшом испод средњег човека*. Тек доцније на стр. 26 В. као да се присетио, те се колеба у оваквом схватању. При тумачењу даљих примера овде (*Између свих црногорских планина уздижу се својим врховима Дурмишор, Комови и Ловћен; Између свих мојих пријатеља овај се човек издваја поштењем и памећу; Дурмишор се уздиже изнад осталих планина* итд.) В. конструише некакво значење одвајања кога овде не може бити, јер нема кретања уопште — то је јасно. Дакле, планине се не „уздижу“, нити се пријатељ „издваја“. Реална слика је ту мировање.

И треће Вуковићево значење (III аблативно-транспоновано) које, иако је јако идиоматично и уско (само *испред*), фигурира као пуноправни члан системе основних значења свих предлога, — не може се тумачити као значење развијено из аблативног. Сувише је буквално, а у смислу нетачно, тврдити да се неко одваја од некога у чије име говори, само зато што се такво значење хоће да да предлогу *испред*: *Испред мене га поздравил и позови да дође* или *Говорићу испред своје усшанове*. Напротив, онај који говори у нечије име непосредни је претставник, прави претставник (као да стоји непосредно пред истомишљеницима). А кад се место *пред* употреби *испред*, онда се први смисао *појачава*. Значи, такав има још веће поверење него што има истомишљеник: он је и слободни тумач њихових мисли и жеља. У томе је смисао компаративног значења овде.

Четврто значење које даје у својој системи задаје велике тешкоће Вуковићу: признаје му локативну вредност, али хоће да га изведе из аблативног значења што, разуме се, није лако. О овој функцији наших сложених предлога било је већ речи горе. Напоменућу само то да ова функција конструкције *сложени предлог + генитив* не стоји према функцији *проси предлог + инструментал*, већ је она у односу према функцији конструкције *проси предлог + акузатив* (в. горе стр. 5). Исп. и: *Он седе за сто и Он се диже иза стола; Он се сакри за грм, па иза грма поче сшрељати*.

Значењима под V, VI и VII и В. признаје локативни карактер, само он и њима хоће да оспори значење места. А ево како: он, пре свега, сматра да су значења простог и сложеног предлога идентична у тим функцијама, а она нису јер је значење сложених предлога

компаративно. Схватајући их тако, он сад хоће да сложени предлог дође на место простог. Кад то не може, он оспорава сложеном предлогу значење места и, доцније, изводи закључак из тога да је његово значење аблативно („у случајевима где се ма на који начин аблативно значење може осетити, и у нијансама, употребиће се израз са сложеним предлогом...“ стр. 26). Вуковић радо оперише са замењивањем, али се то не може допустити, јер је то вештачко и неприродан је такав поступак. Затим, он овде пореди синтаксички неједнаке количине (в. о томе у следећа два одељка).

3.

Треба учинити неколико примедба методолошке природе на ово Вуковићево испитивање:

1) Кад наводи примере из свог завичајног говора за аблативно значење *изнад*, скоро редовно су у њима прилози аблативног значења *одозго* и *чак одозго*. Зар то нема никаквог значаја? (стр. 7).

2) *Дарова му коња испод себе* — не иде овамо, јер ту имамо адноминалну употребу падежа с предлогом, па се не може сврставати у примере с аблативном функцијом која је адвербативна (стр. 8). Исто тако не иде овамо ни *балија испод Виленице*, *балије из Травника*, као што није аблатив ни *од Добоја Мујо*, јер и В. каже да су то атрибути. Не долазе у обзир за упоређивање, кад се ради о основним падежним значењима, ни примери у адноминалној употреби као што су ови: *госпари иза шризе* (19), *под Богданом* (= Богданове) (23), *јунак под крилима*, *коњици под бојним кољима*, *коњи под седлима*, *људи под седим власима* (23), као ни они у прилошкој употреби: *за собом* (19), *под оружјем* (23), *под вијенцем*, *пред маџером*, *пред царем*, *пред свијешом* (23), јер ту синтаксички нема падежне локативне функције. Онда, крајње је незгодно оспоравати месно значење конструкцији *сложени предлог + генитив* зато што не може да стане на место ових израза. Узео сам ово само као пример, иначе ових случајева има врло много у материјалу Вуковићевом. На овоме је заснована цела VII глава у Вуковићевом раду. Оваквим поступком (замењивањем) дира се у аутентичност текста и добија се конструисан текст и, што је најглавније, неприродан, синтаксички неверан. Затим ту се пореде синтаксички наједнаке величине.

Основна падежна значења се одређују у употреби уз глаголе и то у случајевима кад су у чистој падежној функцији. Падежна значења (падежне функције) претстављају односе:

а) номиналне претставе непосредно према глаголској радњи — *адвербајивни однос: Тамо стоји човек под дрветом;*

б) номиналне претставе посредно према глаголској радњи — *адвербијални однос: Под оружјем за софру седају;*

в) номиналне претставе према другој номиналној претстави — *адноминални однос: Тамо стоји човек под оружјем.*

Само у првом случају јављају се чиста падежна значења, у друга два случаја она су пренесена: у функцији прилога и у функцији атрибута. Битна разлика постоји између падежне функције под в), на једној страни, и функција под а) и б), на другој страни. Функције под а) и б) претстављају допунску синтагму, код в) одредбену синтагму. Функције под а) и б) одређују једну временску везу (S:P), па је веза номиналне претставе у инструменталу са том везом (S:P) такође временска (док човек стоји, он је под дрветом; кад за софру седају, то чине на извештан начин, седају не отуривши оружје). Међутим, у одредбеној синтагми имамо сасвим другу синтаксичку функцију — без ознаке времена. То је атрибут, јер номинална претстава, у овоме примеру у инструменталу, која сад стоји према човек, одређује своју управну номиналну претставу тако што показује њену сталну особину (човек под оружјем). У овоме је преимућство синтаксичког метода над лексиколошким, над описивањем семантичких факата.

3) Врло интересантна су значења типа: *за ђерђевоm, за јаслима, за совром, за шрпезом, за овцама, за говедима* које В. наводи на стр. 23, а има их безброј: *за плугом, за машином, за разбојем, за коришом, за тезгом, за клавиром, за столом* и др. Она су сва прилошка (пренесена) а не локативна, а кад се употребе са глаголом одвајања и сложеним предлогом, добија се аблативна функција. Интересантно би било дати синтаксичку анализу ове појаве. Исп. напр. *за вечером* које може значити и „за столом, за обедом“ и време (рече ми за вечером — транспоновано), а *иза вечере* — дићи некога од вечере и време (иза вечере пођоше даље); *за Чарапићем* може значити место (ићи иза Чарапића) и бити присталица Чарапићев, а *иза Чарапића* и место и време (после смрти Чарапићеве, или после одласка његова) итд.

4.

У другом делу свога рада (29—49) В. утврђује основну разлику међу значењима сложених и простих предлога ове групе — у оним случајевима „кад се подударају у употреби“, тј. кад значе

место. Из претходне анализе коју је вршио поредећи конструкције *сложени предлог + генишив* и *прости предлог + инструментал* он утврђује да сложени предлози значе (да је „уопште, својственост сложених предлога“ — стр. 29) *шири простор* („више одговарају обухватању извесне ширине простора“, ширем заузимању простора, неодређенијем месту у простору, месту које је дато у ширим границама простора), а да прости значе *ужи простор* („док други у мноштву случајева то исто могу обележавати, али кад се мисли на уже ограничен простор, кад се мисли на одређено место у простору, тачно фиксирано“). Кад се каже „подударују у употреби“, то значи да су у истој синтаксичкој функцији, овде у локативној функцији. Значи основа за обе падежне конструкције, и оне са простим предлогом и оне са сложеним предлогом, јесте локативна, те према томе основно значење за обе је место. Значајно је што то овде и В. признаје и утврђује чак¹⁾. И сав материјал који се сад даје овде и сва танана анализа конструкција *прости предлог + инструментал* и *сложени предлог + генишив* показује једно несумњиво: да су ту значења места. Све се то окреће сад против Вуковића и његове тезе о примарности аблативног значења код сложених предлога (стр. 30—43). Узалуд је оно што је В. напред тешко потврђивао аблативно значење и што ће у закључку, преко једног сумњивог аблативног-локативног-акузативног значења (IX), поново извести систему значења сложених предлога са аблативним значењем као основним.

Но овде је сада реч о другоме. Вуковић овде утврђује просторно значење (ширег простора) за сложене предлоге и и месно значење (ужег простора) за прсте предлоге и при том устаје против мишљења проф. Белића, по коме предлози *пред, над, под, за, међу* са инструменталом и акузативом значе место, а *испред, изнад, испод, иза, између* са старим аблативом значе појачано то исто значење (компаративна функција). Проф. Белић је до тога мишљења дошао чисто синтаксичким путем: преношењем (депрефиксацијом) глаголског префикса *из-* који има врло изразиту функцију појачавања у функцију појачајног елемента у сложеним предлозима *изнад, испред* и сл. То је смисао компаративног (појачаног) значења код проф. Белића.

Ево његове одредбе значења предлога *испред*: „а) општеаблативно у мањем броју случајева и б) компаративно у већем броју примера“. За *под*: а) аблативну (групу значења), б) компаративну

¹⁾ Само што он то просторно значење једноставно изводи из аблативног (в. стр. 43).

(тј. значење *под* појачано). И на крају, његова општа одредба за све ове сложене предлоге: „а) код свих предлога подједнако може се констатовати појачајно (компаративно) значење простих предлога *под, за, над, пред, међу*, б) готово сви предлози, састављени са *из*, неки у мањој мери, а неки у већој, допуштају и општеаблативно значење уз предлоге *под, над, пред, међу, и за* (тј. не значење предлога *из* него *од*)“ — Ј Ф XVIII, 90—1. А Вуковић са исте странице, без права, узима тобожње мишљење проф. Белића о ближем и даљем месту, које је извукао из Белићева објашњења једног примера. Откуда то може бити одређивање значења ових сложених предлога за проф. Белића, кад то није ни смисао „депрефиксације“ о којој је говорио? Али Вуковић на томе поставља своју антитезу: прости предлози, напротив, значе *ближе место*, а сложени *даље место*. Узгред речено, ово је супротно и по самом Вуковићу, јер ближе место и даље место није исто што и његов *ужи простор* и *шири простор*.

Вуковић сад на око 14 страна (30—43) пореди значење простих и сложених предлога у локативној функцији и успоставља разлику. Наравно, кад пореди оно што се не може поредити, тј. падеже у адвербијалној употреби са падежима у адноминалној употреби или у адверботивној, онда постоји разлика. Али и онда разлике има само у смислу једне синтаксичке функције, функције појачавања, компаративне функције сложених предлога и то се увек види у Вуковићем примерима. То је синтаксички реално и стабилно је. Све друго „варирање“ код писаца може бити њихово осећање и неосећање те функције сложених предлога. Наравно, ако се претходно одвоје примери са чистим падежним значењем од оних који то нису.

Могло би се рећи чак да оно што наводи проф. Вуковић као доказ за своју тезу да су то уствари докази тезе проф. Белића. Јер што сложени предлози чешће значе обухватање простора, шири простор; то је отуда што су они у основи више прилошке природе него ли прости предлози који су више предлози, тј. више се својим значењем подударају са функцијом чистог падежног односа. То доказује и факат што уз сложене предлоге долази генитив као уз прилоге: исп. *више куће, ниже куће, близу села, после кише, позади чете* и сл. А проф. Белић и говори о синтаксичкој функцији *из*- као о прилошком чиниоцу („више“, „јаче“) а не као о предлогу. Даље, што се уз сложене предлоге радије употребљавају описне прилошке одредбе за место, које често са конструкцијом *сложени предлог + генитив*,

односно ова друга према њима, стоје у апозитивној функцији, то је опет доказ за компаративно значење сложених предлога. А зар синтаксички апозитив не значи појачавање? Што се тиче оног Вуковићевог схватања о ближем и даљем месту, тога мислим да нема у значењу ових предлога. Ја мислим да о томе није имао мишљење ни проф. Белић и да његово „испред куће значи још ближе пред кућом“ (стр. 90) треба да значи само тумачење појачајног значења оног *пред кућом*. То је једноставна замена појмова у доказивању: *пред* = *близу*, *испред* = *ближе*. Јер као што је од *близу* компаратив *ближе*, тако од *пред* појачајно је (компаративно) — *испред*. Иначе, зашто не би он то унео у одредбу, на истој страни и следећој.

Много је боље и далеко корисније, управу једино исправно, синтаксичке величине тумачити и одређивати синтаксичким средствима (преко функције). Ја сам на темељу онога што је о овоме писао проф. Белић, и даље самостално, извео до краја синтаксичку анализу ове појаве (в. даље под б.), па ћу сад претрести Вуковићеву грађу и одредити сваки случај синтаксички, те показати колико је Вуковићев метод рада неподесан, непоуздан.

Стр. 30: *као да је гледа пред собом* — падежно значење локативно; и *просире га испред прозора* — адвербијално значење места, са *пред* бисмо имали падежно значење чистог односа; *пореда их пред собом* — чисто падежно значење локативно; *ошуда, испод оних буква* — апозитивно уз *ошуда* које има аблативно значење; *повијали изнад водопада* — адвербијално компаративно значење места; *умаћи... од орла који се узнио над планином* — адвербијално за место; стр. 31: — *погнути шако изнад њега* — компаративно (више њега); *нагнути над наћвама* — чист падежни локативни однос, а *изнад наћава* би било компаративно (појачајно); *видело се село под њим* — чист падежни локативни однос; *између његовог имања и имања које је... кућио* — адвербијално, више него што би било са *међу*; *изнад града* — адвербијално; *доле испод манастира* — апозитивно (појачајно); *тамо иза тих врата* — апозитивно (појачајно); *што што се збива између камена и неба* — адвербијално за место, а са *међу* било би реципрочно; стр. 32: — *пред њим су се просириле њиве* — чист падежни локативни однос места; *поново је дошао испред оваца* — адвербијално компаративно за место (: пред овце); *на диванани, испред прозора* — апозитивно (појачајно); *испод оба пазуха* — адвербијално (појачајно); *испод тих извештаја иницијали његовог имена* — адвербијално појачајно, са

под би био чист падежни локативни однос, а тога тешко овде може бити, јер је глагол спона која је уз то изостављена; *свећина која је стајала иза њега* — адвербијално значење места (појачајно), а са за могло би значити и „пристајала за њим“, а то је падежно и транспоновано значење; *обухваћи Рудоњу испод враћа* — идиоматично — начин (исп. *руке склоји браћу око враћа*); *на стрњишћу испод села* — апозитивно (појачајно); *вијати се небом изнад стаја* — типично апозитивно (појачајно); стр. 33: — *изнад њега лежао је горњи сираш* — компаративно (више њега); *испод слабе носе... малено лице* — компаративно (ниже носе); *између сна и јаве и између живоша и смрти* — локативно, са међу могло би бити и реципрочо. Значење предлога *међу* врло је особито као значење места, па су и односи простог и сложеног предлога (*између*) нешто специфични. То се види и у Вуковићевом испитивању. Али у основи, *између* према *међу* успоставља исти однос као и остали предлози ове групе: место и компаративна функција тог значења; стр. 34: — *постављен испред збјегова* — адвербијално (појачајно); *по селима испод вароши* — апозитивно (појачајно); *на пољани иза цесте* — апозитивно (појачајно); *попуцали фронтлови испред градова* — адноминално; *иза њих су остали замрли цемати* — падежно локативно (појачајно), може и временско; *лежали у строју испред кукуруза* — апозитивно (појачајно); *зна су чвркала у нишане иза којих су се већ крили борци* — падежно локативно (појачајно); *расуше гомиле по шикари и кукурузима иза њих* — адноминално или апозитивно (појачајно); *обзирући се на окуку цесте иза које се скривао Гојко* — падежно локативно (појачајно); *осећајући страх од мноштва људи испред себе* — појачајно. По Вуковићу је овде локативно падежно значење ширег простора и по његовом важи ово: *Мноштво људи стоји испред мене, а Један човек стоји преда мном*, па не може бити ни: *Испред мене је једно дрво, ни Преда мном је шума*, јер то не одговара његовом утврђивању ужег и ширег простора. Он овако тумачи овај пример: „да је један човек, био би пред њим, а пошто је мноштво онда су они испред њега“; *гледала некуд иза доврашка* — апозитивно појачајно (према акузативном за *доврашак*); *првијеће погледом по људима полеглим иза њега* — компаративно (према акузативном за њ, исп. *лећи за међу и сакриши се иза међе*); *мувао се између старе и нове колибе* — компаративно локативно; *сваким су кораком били ближи омрзнутим рововима над Горњом Махалом* — адноминално (према глаголу *стоји* датив рововима, а уз ту номиналну преставу је *над + инструментал*). Сад се види како су

упоређиване врло неједнаке количине, а затим, како се суди о основним значењима простог и сложеног предлога на основу ових значења која су обично врло далеко од основних. Само падежи у адвербативној употреби могу се поредити у смислу утврђивања основног значења. Зато се синтаксичка питања не могу третирати, а да се не води рачуна о функцијама, које претстављају унутрашњу логику језичког материјала и које формирају значења тачно и прецизно.

Стр. 35: — *Испод свију ших наоко мирних и обичних чаршиских разговора ширио се... плашљив шайаћ о устанку*. Како је изразито ово компаративно значење места (дубоко под разговорима, тајно или скривено)! Како ставити према овоме неко просторно значење (пренесено наравно)! Како ту наћи „смисао наглашеног обухватања простора“? *Закљањајући се иза буква* — компаративно, појачајно (према за букве)¹⁾, *погинуо у неком селу испод Цера* — апозитивно (појачајно), а да је у селу *под Цером*, било би адноминално. А Вуковић описује ово значење: „да је било речи о неком одређеном селу природније би било рећи у селу... *под Цером*, а баш зато што место села није одређено, природније је рећи овако како је писац написао“. Не „зато што место села није одређено“, већ што се село не одређује са *испод Цера* као атрибутотом (исп. у селу *под Цером*, у једном селу *под Цером*, тј. у једном церском селу). Не ради се, дакле, о томе, већ о адноминалној (атрибутској) функцији *под Цером* и адвербативној, појачајној локативној функцији *испод Цера*. Писац је хтео да да слику како ратник почива у неком селу, и на домаку Цера.

Што Шимуновић има овакву употребу предлога *међу*, не мора да значи синтаксичку измену. То је синтаксичка могућност која ни у ком случају не значи неко устрањивање. Шимуновић хоће такву слику да створи, и с правом: — *могло се једном главном цесџом, која се далеко дружала међу брешчићима; врелашца што се међу љесковином обарају преко камена; облак што је над њима летио; кровови гдјегдје вирили међу дрвешима* (стр. 36) — све су то чисти падежни локативни односи глаголске радње и предмета. Глагол вирити са значењем стрчати, дизати се (у смислу стајати) може имати ову рекцију. Откуда би у последњем примеру могло бити аблативно значење?

Сва она сила примера, затим, којима проф. Вуковић ратује против неког тобожњег мишљења проф. Белића о даљем и бли-

¹⁾ Вуковић испушта из вида *прост* предлог + *акузашив*.

жем месту, окреће се против самог Вуковићевог схватања, јер сви они прилози и прилошки изрази са значењем места који се налазе у његовим примерима као *доље, доље далеко, високо, тамо негде на југу, сувише далеко, горе, недалеко (!), далеко* (на стр. 37—8), затим све оне мере (*педесет мјара, седам-осам километара* — на стр. 40—1) — имају функцију појачавања месног падежног значења, па је ту право место сложенем предлогу који у односу на прост предлог има компаративно значење. То су синтаксички разлози за употребу сложеног предлога у тим примерима. Што се тиче употребе *сам̄и, а̄, о̄* (стр. 38—9), било поред простих предлога било поред сложених, то не може бити од значаја само за прост предлог: исп. *исп̄ред самог носа, исп̄ред саме куће, исп̄од саме оgrade, иза саме оgrade* (баш до оgrade с оне стране), *изнад саме главе*, затим види Ђопићеве примере код Вуковића на стр. 39. Долази и поред других предлога: *од саме реке, њед самог цара, у само срце, њоред саме оgrade* итд., итд. Долази, наравно, и без предлога: *Боли ме само срце, све сами сељаци* итд. Особитост је његова у томе што је *семантички празна реч*¹⁾ и врши синтаксичку функцију појачавања. Из тога произилази друга особитост: што не појачава именичко значење (што би се очекивало, пошто је атрибутска реч — исп. *само цвеће* и сл.), већ појачава падежну функцију (аблативну, локативну, просекативну, социјативну и сл., па и компаративну и месну, као што је случај овде са *њред* и *исп̄ред*).

Рекло би се да проф. Вуковић не схвата компаративну синтаксичку функцију. Јер како може да се разуме кад он устаје против „степеновања“ по блискости (како он, без права, схвата проф. Белића) и у замену нуди „степеновање“ по даљини, ширини простора, а да у исто време устаје против компаративне функције (стр. 43). Свако „степеновање“ је компаративно. И његов ужи и шири простор је „степеновање“ — однос у смислу упоређивања — компаративан. Али то је све „тумачење“ значења, па се ту могло свакојако застрањивати: и у смислу ближег и даљег места, и у смислу ужег и ширег простора. Међутим, ради се овде о функцији конструкције *сложени предлог + генитив* коју је она примила на себе и која стоји према функцији основног израза *прост̄и предлог + инструментал*. Функција основног израза је чиста локативна функција и прост предлог са инструменталом има основно значење места. То је несумњиво. Функција конструк-

¹⁾ Уосталом, све су заменице у првом реду функционалне речи.

дије *сложени предлог + генитив* јесте компаративна (појачајна), па ми из тога утврђујемо за њу основно значење компаративно (појачајно) у односу на значење основне конструкције (*прости предлог + инструментал*). А то значи појачајно значење места. Основна значења се изводе непосредно из функције. То је све што се може синтаксичким средствима (преко функција) утврдити. А функције, унутрашња (граматичка) логика језичког материјала апсолутно одређују значења. То је синтаксичко одређивање ове појаве, како је то чинио проф. Белић.

5.

Проф. Вуковић никако није доказао примарност аблативног значења. Он га није ни доказивао, већ само потврђивао. То се може чинити једино синтаксичком анализом: одредити функцију, па извести значење. Он је само настојао да анализом значења покаже како нема значења ближег и даљег места, већ напротив ужег и ширег простора, а ми смо видели вредност тога. Он затим устаје и против компаративне (појачајне) синтаксичке функције зато што она не одговара његовом значењу ширег простора, а видели смо вредност и снагу тога, — кад да се може говорити о функцији и значењу као о једном те истом. И на крају, пошто је „утврдио“ да компаративно значење (односно функција) не постоји, па да ни „депрефиксација“ не вреди за овај случај, он сад сматра да једино остаје да аблативно значење буде основно значење сложених предлога (в. стр. 43). А откуда наједанпут то тврђење, кад се по целокупном претходном његовом излагању очекивало да то буде његово значење *ширег простора*. Не. Он једноставно и неочекивано говори овде: „А то обухватање простора води своје порекло од првобитне везе сложених предлога (са својим падежом) и глагола кретања, што нас опет упућује на примарност аблативног значења (види ниже)“. Опет неочекивано тврђење: из аблативног значења извести значење ширег простора. Да видимо „ниже“. На истој страни при дну поново каже да се из досадашњих излагања његових „назире“ да је основно значење сложених предлога аблативно значење и да објашњење за то треба тражити на другој страни. Па онда опет одлаже то основно питање, те систематише просторна значења (стр. 44—46), па на крају, Вуковић даје своју лепту као прилог основном питању: које је значење сложених предлога основно — месно или аблативно.

Вуковић сад на крају као и на почетку, гледа на питање чисто формално, а не синтаксички. Он опет понавља: „Иако је, с обзиром на предлог *из* (као да је *из-* ту предлог — И. С.) у саставу сложених предлога (као да улажењем у састав са *пред*, *над* и сл. није променио функцију — И. С.), најприродније и претпоставити чисто аблативно значење као примерно у развојној линији данашњих значења“, загонетно је, каже даље он, како се инструментал променио у генитив (стр. 46). Он нама ништа не говори о функцијама овде, већ само о облицима падежним („остаје... неодгонетнуто питање промене *падежних облика* (И. С.) — од инструментала... на генитив“).

И кад је Вуковић дошао до синтаксичког питања сложених предлога, које уколико је сложеније утолико је за синтаксичара интересантније и има принципски значај, он се не прихвата да га анализира и решава, већ једноставно каже: „Али у језичким процесима ствари могу ићи и ван овога што је овде за наш случај нормално“. Само да ли ово значи да у развоју синтаксичких функција има и ненормалних појава. Тога не може бити. Синтаксичар треба сваку појаву да идентификује, опише и одреди. Али Вуковић се задовољава морфолошким решењима и неће, у овом случају, да иде даље. Он, напротив, хоће синтаксичка решења да обара морфолошким решењима. Што је још чудније, проф. Вуковић сад овде узима решење проф. А. Белића, које је он дао за сложене предлоге, али само делимично га узима, и хоће помоћу тога да обара у целости синтаксичко решење проф. А. Белића које је он овде дао.

Ја ћу на крају дати један нацрт решења питања сложених предлога (в. 7.).

6.

Напослетку, ево једне могуће синтаксичке анализе постанка и развојка локативне функције конструкције *сложени Предлог + генитив* уз глаголе мировања и кретања, а затим и њене особите аблативне функције уз глаголе одвајања, коју сам извео делимично на основу поменутих радова проф. А. Белића, а делимично и самостално:

(1) Према: *Иду шумом, њивом, ливадом, гором* и сл. ради ближег (прецизнијег) одређивања простора, могло је првобитно бити и: *Иду под шумом, њивом, ливадом, — где су под, над* и сл. били прилози, као што данас имамо: *Пролазе доле њивом, ... горе ливадом*. Дакле, и прилог и инструментал, сваки за себе, врши функцију допуне глаголске. Синтаксичка слика: један *gens*

са два *gestum*-а везана за њ понаособ (директно). Инструментал значи место (простор), *ћред, над* и сл. — место и поређење по висини (као *горе, доле*).

(II) Чланови функционалних синтагми у лабилној су вези и ту је највећа могућност за синтаксичку прераду (исп. *Пешар и Павле ћушују и Пешар са Павлом ћушује; Војници иду и ћевају и Војници иду ћевајући*). Како су се прилози *ћред, над* поклопили синтаксички са инструменталом, прилог је устранио синтаксички (променио функцију) и постао предлог. Првобитно *ћод* || *ћивом* које је уз глаголе кретања постало падеж са предлогом *ћод ћивом* могло је имати просекутивну синтаксичку функцију. Али уз глаголе мировања просекутивна функција (дуж простора) могла је лако прећи у локативну (простор), поготову што падеж није чист већ са предлогом који у значењу има значење места. Дакле: *Иду ћод ћивом и Сћоје ћод орахом*. Добили смо нову синтаксичку слику, по квалитету нову: место две прилошке одредбе добили смо предлог са падежом у локативној падежној функцији (синтаксичким, дакле). Сада се кида веза са полазним стањем (под I) и инструментал губи сваку везу с инструменталном функцијом (просекутивном)¹.

(III) У оваквој синтаксичкој ситуацији када се падежни облик не поклапа са падежном синтаксичком функцијом (падежни облик инструментал, а синтаксичка функција локативна) падежни наставак постаје беспредметан и падежни се облик инструментала своди на функцију именице (= знак номиналне претставе). То је падежна конструкција. Предлог нагиње функцији префикса. Тако падежна конструкција почиње да устрањује и да изневерава адвербативну функцију падежну. Ствара се *substantivum adverbiale* извесне врсте који нагиње адвербијалној синтаксичкој функцији (исп. *Под оружјем на диван излазе; Осрамоћи га ћред свијешом; држати ћод зайћом, ћод сћражом* — све начин. — *За ћевојком веже девеш миле браће* — време), затим адноминално (*коњ ћод седлом, во ћод јармом; Шешко ногама ћод лудом главом, ћод Богданом ноге обумреше; јунак ћод крилима, коњици ћод бојним коћљима* итд.; исп. и скоро све, управо све, примере из Вуковићеве VII главе). Чак се јавља и у извесној самосталној употреби: исп. *Ала ћи је лећо оно над коћом* (имање, ћива). — *Би ли ћродао оно ћод коћом?* Наравно, овоме доприноси значење предлога *над, ћод,*

¹ Могао је да се узме у обзир и инструментал мере који одговара компаративном значењу *ћод, над* и сл. (код А. Белића Ј Ф XVIII, 92), али је подесније просекутивно значење простора, јер ћемо видети доцније да то значење у новој функцији поново јача у облику инструментала.

пред, за, међу, а вероватно и извесно оживљавање просторног значења у облику инструментала (на пример, значења простирања, трајања). Исп. и ово: *Подгора, Подзимак, запећак, Приморје* (в. А. Белић, Образоване речи — предавање стр. 12, тач. е), затим стр. 15 и 16; А. Белић, Наука о грађењу речи, 1949, стр. 37, § 29; А. Leskien, Grammatik, § 389).

(IV) Требало је појачати синтаксичку локативну функцију ових конструкција, њихову адвербативну функцију чистог падежног односа. Потребно је било ту неко средство које би било чист синтаксички знак. Томе је најбоље одговарао неки предлог који је изгубио значење и који се свео на синтаксички знак (функцију). И то функцију појачавања. То је, по проф. Белићу, био глаголски префикс *из-*. У састав сложених предлога он се преноси у истом својству (функцији граматичкој, долази дакле као префикс) и са истом појачајном (компаративном) функцијом. Добијамо сложене предлоге са појачајним њиховим основним значењем места. Они су сада компаративног значења и уз њих је морао доћи генитив (стари аблатив без предлога — в. А. Б. пом. д. — 88), као и уз све предлоге-прилоге компаративног значења: *више њиве, ниже куће, После кише, Пре Шуче, близу школе, Позади стола* и сл. Управо, ја бих рекао да генитив долази увек у случајевима сложеног предлога, и то због тога што су они прилошке природе, хибриди прилошко-предлошки¹. Генитив је овде у општој падежној функцији (чист падежни однос — номинална претстава у зависној функцији) и синтаксички иде уз сложени предлог који има функцију управног члана. Генитив ту није у падежној адвербативној функцији као што није ни инструментал у претходној конструкцији, већ је то и даље падежна конструкција, која целокупношћу својом врши падежну локативну функцију. И даље имамо овде неподударане синтаксичке падежне функције (локативне) и падежног облика који је у конструкцији (генитива). Јасно је да ту не може бити ни говора о неком стварном (синтаксичком) управљању „предлога“ *из-* генитивом, јер генитив сам собом нема падежну функцију (ни локативну, па ни аблативну). Аутосемантичност простих предлога омогућила је стварање сложених², још више аутосемантичких, али и са појачаним њиховим

¹ Мислим да се и у случајевима сложеног предлога може такође говорити о синтаксичкој појави *substantivum adverbiale* — с том разликом што је овде значење места, а проф. Белић говори о прилозима са значењем мере и количине (*Mélanges à Ginneken*, p. 73–78).

² Сви прави предлози су синсемантични, њихова значења одговарају падежним функцијама, апстрактним падежним односима. Отуда два права предлога

значањем места, што је учвршћивало падежну локативну функцију конструкције, њену адвербативну функцију чистог падежног односа.

(V) Аблативна синтаксичка функција сложених предлога ове групе (*изнад, испод, испред, иза, између*) уз глаголе са значењем одвајања претставља једну синтаксичку могућност падежне конструкције тих *сложени предлог + генишив*. То је и ново и тек у развоју. Наиме, врши се привидна перинтеграција ових сложених предлога кад ова падежна конструкција дође у везу са глаголима који имају значење одвајања. Том приликом се добија врло условљена аблативна функција (в. горе стр. 219-20). А она је врло условљена по томе што ту нема услова за стварну перинтеграцију сложених предлога, као што је то могуће кад су неки други предлози у аблативној функцији: исп. *са врха брда* (: *сврх брда, уврх брда, наврх брда*), *са дна њиве* (: *удно њиве*), *с чела колоне* (: *на чело колоне, на челу колоне*), *из средине шуме* (: *насред, посред, усред шуме*) — где предлози *врх, дно, чело, сред* поново примају функцију именице и управне речи са генитивом уз њих. Међутим, то *над, под, пред* и сл. не могу. Сложени предлози *испред, изнад, испод, иза, између* остају компактни, јер нема услова за њихову синтаксичку прераду. Перинтеграција ових сложених предлога није синтаксичка стварност, па ни *из-* не прима нити синтаксичку функцију предлога нити аблативно значење.

Аблативна синтаксичка функција конструкције *сложени предлог + генишив*, као што смо већ нагласили, остварује се изразито аблативном рекцијом глагола и њеним симетричним положајем према акузативној синтаксичкој функцији *просић предлог + акузатив*, као што је такав однос имала њена компаративна функција према локативној функцији *просић предлог + инструментал*.

7.

На крају, треба одговорити на питање: који предлог од два предлога „управља“ падежом. Могло би се већ рећи да је питање чисто формалне природе и да се такво питање и не поставља. Јер у синтаксичком смислу два предлога не може ни бити уз један исти падеж: два односа једна номинална претставка не може имати истовремено. Према томе, стварно два предлога не може бити у предлошкој функцији. Остаје само да се утврде и одреде сви случајеви напоредне употребе предлога: утврдити и одредити посебно њихове функције при том.

никада не могу учинити сложени предлог, тј. са два односа, већ један прави са онима који су именичког порекла: *уврх, удно, украј, насред, посред, покрај, упркос* и сл. Исп. са прилозима: *ошуд, дошле, издалека, одозго, одоздо, ошпре, изблиза, одпозади* па и *испред, извише, изнад* и сл.

За ову врло интересантну синтаксичку студију треба скупити грађу, па обрадити питање у целини. Ми смо већ претресали питање пет сложених предлога у чији састав улазе по два права предлога, а могло би се то и даље применити на неке сложене предлоге, па и у случају кад други предлог није пореклом прави: напр. *посред, насред, усред; уврх, наврх, сврх; спрама, најрама, удно и сл.*

Могло би се, даље, рећи да постоје ови случајеви употребе наизглед два предлога:

а) *сложени предлог*: кад први предлог улази у састав с другим одређујући га прилошки, сложени предлог има прилошки карактер и стоји са генитивом: *испред, иза, изнад, испод, између; посред, насред, усред; украј, покрај, накрај; уврх, наврх, поврх; очи, надомак, наизмак; удно, надно, подно; намешто, уместо; спрема (спрама), најрама, уздуж, сврх.*

б) *Самостално употребљени предлози (двојни)*:

α) кад први предлог има функцију прилога, а други остаје предлог и слаже се, наравно, са падежом: *по од два шуга, по за једну грану, по с неколико момака, по на једнога више, по изнад њиве;*

β) кад се чини као да први предлог чува функцију предлога, а други са својим падежом остаје у функцији *substantivum adverbiale* места и времена: *до пред празник, до по новом лешу, до пред кућу, до на врх горе, до у ходник, до на Златибор, од изнад куће, до испод куће просуша слама, од врх главе па до пеше, са врх сшене (но и: са врха сшене, исп. са дна њиве).*

Наши сложени предлози *изнад, испред* и сл. + *генитив* кад имају значење места у локативној функцији иду под а), а кад се употребљавају у аблативној функцији остају и даље сложени предлози, иако према синтаксичкој функцији нагињу двојним предлозима — под β), јер нема услова да то постану.

Примере из других словенских језика испореди код F. Trávníčka, *Mluvnice spisovne češtiny II* (1951), § 745, т. 3, затим Гебаурове, Лосове и Виноградовљеве примере по наводу проф. А. Белића (ЈФ XVIII, 98—100).

Игрутин Стевовић

R é s u m é

Igrutin Stevović

Sur la valeur casuelle de certaines prépositions

Cet article a le caractère d'une critique. On y examine les deux solutions opposées d'une même question de syntaxe: celle du prof. A. Belić et celle du prof. J. Vuković. Le prof. A. Belić constate que le sens fondamental des prépositions composées *iznad, ispod, ispred,*

iza, između renforce la valeur des prépositions simples *nad, pod, pred, za, među*, tandis que le prof. J. Vuković y voit la valeur d'un ablatif.

L'auteur de cet article se range du côté de la première solution et défend la méthode syntaxique, estimant que Vuković n'examine pas ce problème du point de vue de la syntaxe. Selon Stevović le prof. Vuković se montre plutôt morphologue et lexicologue et c'est pourquoi il aboutit à une solution impossible du point de vue de la syntaxe.

Stevović montre d'abord que le problème syntaxique des constructions des *prépositions composées + le génitif* se trouve fermement lié à celui des *prépositions simples + l'instrumental ou l'accusatif*. Donc la solution du premier problème est intimement liée à la solution du second problème. Car, toutes les fonctions de la première construction forment un système de fonctions avec les fonctions de la deuxième.

La fonction primaire de la tournure *préposition composée + génitif* n'a pu être autre chose que la fonction locative transposée de la construction *préposition simple + instrumental, accusatif*, c'est-à-dire la fonction comparative de la fonction primaire locative. Il en résulte que la signification fondamentale des prépositions composées de ce groupe est de renforcer la signification du lieu (fonction comparative).

En partant de ce point de vue, Stevović critique le système des significations principales des prépositions composées, que Vuković fait dériver de l'ablatif envisagé comme signification fondamentale.

Stevović trouve ensuite, que Vuković a comparé des quantités syntaxiques inégales, sans tenir compte de l'emploi des cas avec des prépositions ayant une fonction adverbative, adverbiale et adnominal. De cette façon les matériaux de Vuković ont obtenu une valeur inadéquate.

En soumettant ces matériaux à une nouvelle analyse, Stevović démontre partout la signification asséverative (comparative) du lieu des prépositions en question.

Dans le dernier chapitre Stevović donne un aperçu du développement syntaxique que ces constructions ont dû suivre, et détermine leur fonction primaire. Il en déduit la signification primaire des prépositions composées *iznad, ispod* etc. L'auteur donne en outre une définition de la construction casuelle avec des prépositions.

A la fin, S. pose la question des prépositions composées en général. Il en donne une solution théorique: considérées du point de vue de la syntaxe, deux prépositions ne peuvent pas apparaître avec un même cas, car un nom ne peut avoir deux rapports en même temps.

ЈОВАН МУШКАТИРОВИЋ

— ПРВИ СКУПЉАЧ СРПСКИХ НАРОДНИХ ПОСЛОВИЦА —

Јовану Мушкатировићу, рођеном у Сенти 1743 године, адвокату и сенатору, борцу за народна права и скупљачу српских народних пословица одали су признање већ његови савременици. 1786 појавила се његова напредна књижица против многобројних празника код Срба, 1787 његове Причте илити по простому пословице јемже сентенције илити реченија, а већ 1788 године Алексије Везилић у додатку својој дидактичној песми Краткое написание о спокојној жизни уз двадесетпеторицу наших световних људи од значаја („мирских поглавитих мужеј“) који пером добро владају помиње и Мушкатировића, искусног правника, кога су многи ветрови били, али је „остао неповређен“.

Исте године Доситеј у Баснама¹ хвали Мушкатировићеве погледе на празнике. Нешто доцније Доситеј помиње Мушкатировића у Етици, у глави О дужностима дружества, како је заједно са њиме одлазио Атанасију Димитријевићу Секерешу на пријатељске разговоре. Овај Димитријевић, учени свештеник, доцније поунијаћен (Секереш, Хорањи) био је тада у Бечу цензор српских књига. Доситеј и он су охрабрили Мушкатировића да штампа Причте. Вероватно је томе допринео и Стефан Новаковић, некадашњи секретар карловачке митрополије, који се у то време налазио са Мушкатировићем на истом послу код бечке Дворске канцеларије: Мушкатировић као заступник српских народних права, а Новаковић као посредник (агент). Везилић хвали Новаковића зато што корисним пером уме „дубоко парати“ и „потстицати равнодушне“. Познато је да је Новаковић имао штампарију и лист Славеносербскија Вједомости, у коме се и поред пуне зависности од аустриске цензуре донекле огледају и српске прилике крајем 18 века, као што су нешто доцније (од 1813 до 1822) Давидовићеве и Фрушићеве Србске новине илустровале наше тежње почетком 19 века и биле поприште за Вукову борбу.

¹ Басне, 125.

Можда је претерана тврдња да је Мушкатиновић Доситејев ученик¹. У оно време Доситеј је „нови списатељ“², али је несумњив његов утицај да се овај угледни грађанин, прогресиван и образован човек и књижевно веже за народно-друштвене потребе. Мушкатиновићева дела се јављају непосредно иза Доситејевих Прикљученија (1783) и Совјета (1784). Утицај се осећа и по временској и по идеолошкој повезаности. И Мушкатиновићу лежи на срцу народно просвећивање и напредак, а нарочито уздизање омладине. У томе циљу Мушкатиновић је поред политичких послова нашао у Бечу времена за штампање пословица. „Шта може младићу и ђаку милије бити од нове и лепе књиге?“ Посвећујући пословице своје првенцу Петру, он, с једне стране, има на уму изградњу његова карактера — „преизрјадна правила искуством потврђена за живот научићеш“, а, с друге, темељно познавање народног језика — „многа својства силе и красноречија сербскога језика добићеш“.

Тако се Мушкатиновић јавља као сарадник Доситејев ширењем просветних идеја и осећањем вредности народног језика, као што је скупљањем народних пословица претходник Вуков.

Прво издање својих пословица Мушкатиновић је дао у време када су народи у Аустро-Угарској под утицајем напредних западних идеја почели да се боре за своја права, а бечки двор уочи Француске грађанске револуције био приморан на попуштање.

Мушкатиновић узима живог учешћа у том политичком покрету, међу водећим личностима. Заједно са митрополитом Путником он је сасвим тачно оценио да ће Темишварски сабор бити оруђе у рукама бечке владе за стишавање мађарских захтева, и сматрао да је место настојања за царском потврдом привилегија ефикасније озакопити српске захтеве преко мађарског сабора. У писму које је тада упутио митрополиту Путнику³ Мушкатиновић је показао много реалног политичког смисла и правничко познавање наших прилика. Сасвим оправдано излаже он како је двор увек излазио Мађарима усусрет и да се они неће противити српским захтевима док њихови нису испуњени, „а када се они једанпут удовоље, онда ћемо ми онако и ешче горше него ли смо патили патити“. Исто реалистичко политичко схватање јавља се и у многим његовим објашњењима и алузијама у збирци Пословица.

¹ Скерлић Историја нове српске књижевности, Бгд. 1914, стр. 102

² Везилић, поменуто дело

³ Писмо је објавио Димитрије Руварац у Гласнику Историског друштва, књига II, св. 2, Сремски Карловци, 1929.

Истовремено растао је Мушкатиновићев књижевни углед. 1808 године његова збирка Пословица је објављена латиницом у Пешти. 1814 Добровски је у Слованки укратко приказао обе збирке Мушкатиновићевих Пословица, истичући њихову лексичку грађу којом би се „илирски“ речници могли обогатити. Замера Штулију што није унео у свој речник више ових Пословица и оправдано одваја идиоме (Redensarten) од Пословица и додаје да је потребно било објаснити када и како се неке од њих употребљавају. Уједно наводи да многе иако су страног порекла стичу код Срба посебну духовиту примену, па пример, *Lupus in fabula*, Ми о псу, а пас на врата.

1815 године Лазар Бојић у Памјатнику¹ помиње Мушкатиновића међу умрлим („усопшим“) књижевницима², а Добровски уз филолошка објашњења преводи његове Пословице, опет у Слованки. Копитару се међутим не свиђа Мушкатиновићево мешање народних пословица са страним („alles durcheinander“)³. Он саветује Вука да тако не поступа желећи да његова збирка Пословица буде боља. Али Копитар није дубље проучио Мушкатиновићеву збирку. 1829 године Јован Чапловић у књизи Славонија и делимично Хрватска (изданој у Пешти) помиње међу српским књижевницима сенатора Мушкатиновића.

У предговору својој првој збирци пословица⁴ Вук је написао: „Из пословица које је покојни Јован Мушкатиновић скупио узео сам само оне за које сам слушао да се у народу говоре и за које нико не може рећи да су срамотне“. Уствари Вук је узео од Мушкатиновића врло много и свесно. Преписивао је пословице, а користио се и Мушкатиновићевим начином рада⁵.

1865 године Шафарик доносећи биографске и библиографске податке о Мушкатиновићу⁶ погрешно му приписује и „слободумно дело против поста“ Разсуждение о постах восточнија цркве, што је тек много доцније оповргао Димитрије Руварац⁷, тврдећи

¹ Будим.

² Умро је у Пешти 1809.

³ Писмо Вуку 1815, Преписка I, стр. 491.

⁴ Цетиње, 1836.

⁵ Јужнословенски филолог О Вуковим издањима пословица, 1952, стр. 229—236.

⁶ Geschichte des Serbischen Schriftums.

⁷ Исправак у библиографији Јована Мушкатиновића „Прилози за историју књижевности, Бранково Коло 1910 број 11.

да је то дело Самуела Клајста унијатског писца, а да га је пре-
вео Стефан Новаковић.

1886 на свечаној седници Матице српске на св. Саву Ђорђе
Рајковић је реферисао о Мушкатиновићеву животу и раду и
истакао га као првог скупљача наших народних пословица.

У монографији Српска књижевност у XVIII веку Скерлић је
посветио Мушкатиновићу један одељак,¹ а исте године штампао
у Гласу Српске академије наука (LXXX књига) посебну студију
о Мушкатиновићу, којој је Јован Радоњић уз критику дао и неке
мање допуне.² Сем тога, Скерлић уноси Мушкатиновића у своју
Историју нове српске књижевности.

Тридесетих година Вида Зелена Љацка узима Мушкати-
новића за докторску тезу на Карловом универзитету у Прагу. До
тезе нисам могла доћи, али се из разговора са Љацком сећам да
је сматрала Мушкатиновића сасвим неоригиналним, што мислим
да се не би могло тврдити када се узме у обзир да је највећи део
његових пословица везан за народни живот и говор, мада се
њихов скупљач могао угледати на збирку Новикова из 1744, као
што Љацка претпоставља, или на збирку Иполита Богдановића
као што то претпоставља Скерлић, а може бити и на неке друге
стране збирке. Он помиње грчке и римске пословице, Еразма
Ротердамског, и да су многи учени људи скупљали пословице
и издали их на разним језицима.

Мушкатиновић је више обрађиван у целини као културно-
књижевна појава. Међутим, као скупљач српских пословица, првих
штампаних наших умотворина и као први скупљач народних по-
словица код свих Јужних Словена он и данас заслужује да буде
проучаван.

Постављајући исте етичке принципе које и Доситеј: разум-
ност и радљивост, а као најјаче васпитно средство животни при-
мер, Мушкатиновић је свестан да својим образовањем треба да
објасни својим сународницима да знање и науку треба упра-
вити „общем благополучију“ јер без животне примене остају
бесплодни или, како он каже, „свећа под мерицом“. Као што До-
ситеј тежи да васпита српску омладину баснама, а уједно да је
поставке на учење грчког језика, тако и његов „соревноватељ и
љубезник“ Мушкатиновић Причама издатим у два маха, у Бечу.

¹ Београд, 1909.

² Летопис, св. IV, с. 63, 1909 г. Нови Сад.

1787 године и у Будиму 1807, жели да васпита не само своје синове¹ него и сву „сербску јуност“.

У предговору обраћајући се читаоцима Мушкатиновић карактерише пословице као потребне и корисне: кратко, а у исти мах оштроумно, уче нас шта треба да чинимо и од чега да се чувамо, поред тога су и пријатне, увесељавају нас, растерују мисли и бриге. Упознаје нас и са начином свога рада: сашео је нарочиту свеску и почео из дана у дан бележити пословице како их је чуо од својих сународника, вероватно од својих клијената којих је имао са свих страна, највише између српског становништва нарочито из Јужне Угарске, одакле је и сам био.

Занимљиво је и карактеристично по Мушкатиновићев рад: прва збирка пословица му је скоро без страних. Изгледа да је првобитни план Мушкатиновићев био скупљање чисто народних пословица и израза, дакле је био упућен у фолклористичком правцу. Доцније, може бити под утицајем Доситејевим, који и сам има добар број пословица народних и страних у својим делима, Мушкатиновић је унео у другу збирку и стране пословице, умноживши тако њихов број, као што је поједине и проширио садржајно или тумачењем. На пример, пословицу из првог издања: Беговац је беговац ако неће имати ни новац, он је у друго унео у дужем облику: Беговац је беговац ако неће имати ни новац, а магарац је магарац ако ће имати и златан покровцац (као што ју је доцније Вук преузео за своју збирку).

Мушкатиновић је осетио везу између прича и пословица као и између стварних догађаја и пословица. Уз пословицу Добио као цар на Сенти додао је: „Ова је баталија била 1697 године откоје је пословица произашла“. Пословицу По зло не ваља елчије слати објашњава: „Ово наши и овако изговарају: „Како се зове курјак? Нашто се одговори: Који би га враг звао када и сам дође?“ Курјак је дакле зло по које не треба слати. Поредбено: ни по друго зло не треба слати. Закључно: ни по једно зло (по зло уопште) не треба слати посланике. Пословице су постале од приче; отуда постаје јасно зашто је Мушкатиновић дао својој

¹ Прво издање је посветио сину Петру, дечаку од 13 година, који је поред српског говорио немачки, знао латински и учио мађарски. Петар је доцније био адвокат. Умро је у тридесетој години, ожалио га је Мушички одом.

Између првог и другог издања пословица Мушкатиновићу су умрла три сина, друго издање је посветио двојци својих најмлађих синова.

збирци назив Причта, ако то није просто угледање на архаични руски назив за пословице, а овај гласи притче.

Вук није наводио изворе својих пословица, иако их није све непосредно од народа забележио; Мушкатировић их често наводи, али не подвлачи разлику између максима појединаца и народног стварања, које опет служи појединцима као подлога за стварање максима. Од наших он помиње митрополита Ненадовића и Доситеја. Неколико пословица узео је из Доситејевих басана, наводећи увек страну књиге и басну. Пословицу Ако не можемо бити лепо, богато и мудро као што желимо, добри можемо бити, он пропраћа речима: „Ово је свјатиј совет мени дражајшег родитеља мојега Лазара Мушкатировића“. Тако наводи и друге личности од којих је слушао пословице: Босанца, од кога је забележио: Човек се роди за рат, како коњ за седло, или Симу оцачара од кога је чуо: Бистра вода — труле лађе.

Уз стране пословице, односно максиме, Мушкатировић помиње Давида, Соломона, Платона, Аристотела, Хипократа, седам грчких мудраца, Катона, Хорација, Овидија, св. Августина, Алкоран и друге изворе.

Прегледан до педантности Мушкатировић наводи и покрајине, одакле потичу пословице, а то је доцније и Вук чинио код неких. Тако он обележава: сербијанска, бачка, далматинска, босанска, херцеговачка, личанска. Шта више, обележава и „сталез од кога потиче пословица. Уз пословицу Нема очевине без крчевине, ставља да је земљорадничка; уз друге ставља: трговачка, лекарска, пуштахиска, херсуска, а уз пословицу Засукао бркове као да ће амове крпити ставља „простака“.

Поред наших народних, Мушкатировић је у своју збирку уносио и стране пословице, напомињући увек од кога су народа: енглеска, француска, шпанска, мађарска, немачка, румунска. Навео је око 30 руских, неколико словачких и једну „шлеску“.

Од страних пословица, Мушкатировић је на првом месту уносио у своју збирку латинске. Оне су некада уз оригинални текст дословно преведене као *Amor omnia vincit* Љубав свашто преодолева; *Bled mesec kiшу, црвен ветар, а бео ведрину даје* *Pallida luna pluit, rubra flat, alba serenat*. Некада је превод слободан: *Близу цара, близу смрти Procul a Iove procul a fulmine*, а некад са одговарајућом народном пословицом: *Без старца нема ударца, Omnia in matura maturescere debent*. Тако латинском *Distinguendum est inter et inter* објашњава изреку коју је чуо од муслиманина из Босне: Алија је велики човек, вероватно у смислу: Није свако

Ђерђелез Алија. Мушкатиновић се трудио да латинске пословице преводи у духу нашег народног језика, зато уз латинске наводи одговарајуће народне пословице. Тако латинску *Ubi dolor ibi digitus* згодно објашњава нашом Где кога сврби онде се и чеше, шта више трудио се да преводи леонинским сликом, који је карактеристичан за пословице свих европских народа па и за наше. Тако је *Ubi thesaurus ibi oculus* превео Гди срце лежи тамо и око бежи, *Febris tertiana senibus* Самрапа, Грозница тродневна старцем погибелна, а *Vulnus esto — sanetur, cicatrix tamen manet*, Који ме је лане био ни данас ми није мио. Латинских пословица Мушкатиновић је узео највише, око 127, што изгледа сасвим природно за њега правника из друге половине XVIII века, када су се сви правничко-политички послови обављали на латинском језику, па се њиме у свечаним приликама и говорило. Ако и преведе дословце, Мушкатиновић ипак, ставља пословицу у оном облику како се код нас у народу чује. Тако је поред превода *Dii omnia laboribus vendunt* Бози всја дјели продајут навео и праву народну: Без муке нема науке. Наравно, морамо одвајати превођене латинске пословице од изворних народних, уз које је Мушкатиновић некад стављао латинске сличне по садржини, ради објашњења, као што на пример уз нашу изворну: Ми о псу а пас на врата, он ставља *Lupus in fabula*, или ако уз народну пословицу Брат брату најдубље очи вади стави латинску *Rara est concordia fratrum*. Некада латинско објашњење само делимично одговара нашој. Уз нашу Рука руку мије, образ обадвије ставља: *Manus manum lavat*. Изворност наших језичких израза у оваквим случајевима потврђује независност од латинских пословица.

Неки пут буквални превод са латинског не би ни вредео јер не одговара историским ни животним околностима народним, па ни његовом менталитету. У таквим случајевима Мушкатиновић је сасвим оправдано употребио слободан превод. На пример, пословицу која сведочи о колонизаторској способности Римљана *Si fueris Romae Romano vivito more si fueris alibi vivito sicut ibi*, Мушкатиновић преводи са одговарајућом нашом: У какво коло дођеш, онако играј! Ипак се дешава да у томе паралелизму између српског и латинског Мушкатиновића, одличног знаоца латинског, повуче некада жеља да наведе и више латинских сажано сличних пословица, иако би, разуме се, оправданије било да је тражио српске варијанте. Уз нашу пословицу Како дошло тако прошло, он ставља: *Male parta male dilabuntur, Male parta ibunt deserta, Congeries lapidum multis congesta rapinis corrueat et*

gargas alter habebit opes, док би правилније било да је унео наше сличне ако је већ хтео да их наведе на истом месту: Отето — проклето, Ђаво донио, ђаво однио, Неправедно тециво на треће колено не прелази (коју је иначе унео) и сличне. Међутим, ово сведочи да је Мушкатиновићев став поред несумњивог родољубља у његовим пословицама у исти мах и космополитски, да је он умео добро измирити ова два осећања у своме животу, као што је то чинио и Доситеј.

Пада уочи да Мушкатиновић није у свим случајевима навео да су му пословице позајмљене, иако је оваквих случајева мање, и намеће се питање зашто је тако поступио? На пример, Далеко од очију, далеко из срдца је буквалан превод *Loin des yeux loin du coeur*. Ако бисмо претпоставили да ни сам није увек знао из које је ризнице његово благо, стављају се насупрот овој претпоставци општепознати извори. Рецимо, Мушкатиновић је морао знати за извор пословице Гди нам је добро онде и отечество, коју ми уствари и немамо јер није одговарала нашем народном схватању, није могао заборавити иако је то прећутао да је ово латинска пословица: *Ubi bene ibi patria*, или *Patria non est ubi nascor sed ubi nascor*. Када је око 150 латинских навео паралелно са српским, зашто није споменуо да је Глас народа глас сина божијег црквена латинска: *Vox populi vox dei*, да је За мртвим или добро или ништа *De mortuis nihil nisi bene* и Добар ред је душа дела *Ordo animus rerum*, да је Иза зиме топло, иза кише сунце превод француске *Après la pluie le beau temps, après l'hiver le printemps*, или да је пословицу Дејатељ је мазде достојин узео из Библије (Матеј X).

Од словенских Мушкатиновић је највише позајмио руских пословица. Према његових 168 страна, колико износи прво издање књиге са 17—18 пословица просечно по страни (негде преко, негде испод двадесет), руских 29 пословица не претстављају велики број, али пада у очи да су свих 29 унесене на првих 30 страница; можда је тиме писац желео да препоручи своју књигу публици која је била навикла на књиге уношене из Русије. Ипак је несхватљиво зашто је изворну народну и свакоме јасну: Мајка ћерку кара, снаји приговара објашњавао руском Вохромей розумей кого корят а тебе говорат. Исто тако зашто је поред изворне: Када се једе и пије онда је доста пријатеља било потребно да се наведу Овидијеви стихови: *Donec eris felix multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris*. Разлог је могао бити само онај који је малопре поменут: Мушкатиновић је желео, с једне

стране, да упозна сународнике са класичном културом, не одвајајући народну ризницу од опште, а, с друге стране, настоји да се та општа мудрост изрази чистим народним језиком, да би народу омилела. Отуда код њега као правог следбеника Доситејевих идеја настојање да се изражава добрим народним језиком. Јављају се додуше и провинцијализми икавски; дикла и гди који се до данас очувао у чисто екавском говору Војвођана у скраћеном облику ди, док је дикла у пословици употребљено ради слика, На што дикла навикла. Исто тако јављају се и турцизми, којих је тада у нашем језику било више: хат, ревена, чувалдуз, јатак и многи други. Осећајући мноштво ових турцизама Мушкатиновић је уз пословицу Ушао јоктур у кесу, тј. потрошило се, нема, додао полутурска. Али је траг миграције био свеж, клијенти Мушкатиновићевих из Јужне Угарске сачували су били још многе особине чисто херцеговачког наречја, а усто богатство израза, фигуративност, стил и слик, нарочито леонински, асонанцију, алитерацију, метафоре, антитезе и друге карактеристичне црте нашег пословичког говора.

Тако се јавља осмерац, једноставан или двострук: Спала књига на два слова, Средња је срећа најбоља, У ковача ни стругача, За невољу бабу воде кад девојку не наоде, Што је руа на њему је, што је круа у њему је, Свака сила за времена, а невоља редом иде.

Да наведемо неколико примера за пословички седмерац: Слепац слепцу завиди, Туђа рука не спори.

За шестерац: С неба па у ребра, С коња на магарца, С главе риба смрди, Седи на ушима, Старога је кова, Снага вино пије.

За петерац: Све слути на зло, Све боље лане; за деветерац: У своје воће кад ко хоће.

Природно да је и десетерац чест: Три ајдука девет капетана, Убила га ведрица у главу, Жуте чизме на ерлаве ноге, Црвен калпак на ћелаву главу, Свака вода с поточићем јака, Седи с миром и мани се врага, нит га дирај нит му тражи трага.

Мушкатиновићеве пословице доказују колико се правог народног духа сачувало у 18 веку код српских насељеника у Угарској. Лексичким и фигуративним богатством оне не заостају иза оних које је Вук доцније нашао у Србији, Црној Гори и Боки Которској. Ако отворимо насумце Мушкатиновићеву књигу, наћи ћемо овако сјајне примере: Стати на браник, На брусу меда тражити, Намерио се тук на лук, Намеће се као шише на руду,

Нек зна гужва што левча пати, Ни гласоноша није измакао,
Неправедно тециво на треће колено не прелази, Без старе волине
не ору се долине.

Исто тако одзвањају блистави народни стихови у Мушкати-
ревићевој збирци: Волијем злато и поношено, него сребро из-
нова ковано, Зна се соко по полету, Добро ми је и бољем се
надам, у чем ходим у томе и спавам¹, У бећара гаће од ћенара,
Тешко Марку Краљевићу у злу добра чекајући, Узех врага
поред блага; враг остао а благо пропало, Кућа ти се кућерином
звала, Кућа ти се коцем затворила. Некад неочуван десетерац
прелази у правилан: Добро је хајдуку у лугу, нит га кољу муве
ни обади, веће му је помучно од глади. Има више пословица
ритмичких и сликованих као што су: Ко за туђом вуном пође сав
острижен кући дође, Кашиком га закусује, а дршком му очи вади,
Кратка дрва готови угарци, Позна деца готове сироте, Погледај
му на рило пак му реци Гаврило. Ова лексичка чистоћа и богат-
ство су делимично разлог што су Мушкатиновићеве пословице у
великој мери привукле Вука. Али о томе ће бити доцније више
говора.

Тек свакако је занимљиво да код Мушкатиновића међу
нашим народним пословицама и изрекама налазимо највише из
динарских крајева, а најмање из Бачке, онога дела Војводине у
коме се Мушкатиновић родио и одрастао, као што су например:
Гори му глава као футошком кнезу или Господско је обећати, а
паорско држати.

Некада се, поред пословица Мушкатиновићевих, јављају и
објашњења, алузије у вези са општом или са народном исто-
ријом и књижевношћу. Уз пословицу Да је до судије као од
судије он ће поменути историју Абдерићана који су после изгу-
бљене битке размишљали о својим грешкама. Уз преведену Ко ме
бог власт ономе и памет *Wem Gott Gewalt giebt dem giebt auch
Verstand* — додаје са алузијом на однос Аустрије према Србима:
„Али искуство је показало да је фалишна“. Исту политичку алу-
зију Мушкатиновић чини и уз пословицу Лажљив човек рано или
доцкан увек је себи шкодљив, додавши: „ово исто може се рећи
и за већа савезства“. Таквих алузија има доста код писца или
редактора смелих оптужби и захтева „*gravamina ac postulata*“ на
Темишварском сабору.

Са психолошком вештином он рашчлањава народни мента-
литет; добро запажа српску простосрдечност због које се Србин

¹ Исти стихови јављају се у Рељковићевом Сатиру раније него у Мушка-
тировићевој збирци.

лако да преварити од вештијих. Исто тако уочава и „сербску наглост“ и жељу за осветом. Као да је желео да истакне своме народу одакле му прети опасност, он у два маха наводи пословицу Погибао твоја од тебе Израиљу.

Поред родољубља Мушкатиновић има и шире социјалности. Он са убеђењем наводи пословицу *Indigne vivit per quem non vivit alter*, да је недостојан живота онај од кога не живи други и подвлачи да се Човек ништа не радећи научи зло радити. Напредан је: Ново село а стари обичаји не приличествују, уз напомену да су против овога правила многи народи погрешили, желећи тако да потстакне свој народ на путу прогреса. У духу свога времена — прва збирка Притча је изашла такорећи непосредно пред Француску грађанску револуцију — под утицајем енциклопедиста Мушкатиновић је не само антиклерикалан као Доситеј него и антирелигиозан. Поред неколико пословица у којима није имао обзира према црквеним личностима: Да толико имаш памети као браде¹ у добри час, Гладан и патријарх хлеба ће украсти, Буди, попе, човек, и руска Богу слава а попу коровај сала, он има и оштрију, а за оно време смелу Није ради Лазара него ради Марте, или пародију Блажених: Блажени измицајушчи јако ти ујегнут.

И као што у складу са својом расправом против многих празника сматра да је доброме човеку сваки дан празник, а у збирку уноси пословицу Виноград не иште молитве него моћике, тако уноси и пословице против поста: Није грех у јелу већ у злу делу, а у једној алудира на оне који пост препоручују а сами не одржавају: Ласно је с пуним трбухом пост хвалити. Шта више и пословицу Банат и Бачка кад роде целу Маџарску заране, али кад Банат и Бачка загладне целе Маџарске кошеве испразне (која је поникла из пољопривредног искуства) објашњава са тенденцијом против поста: „Зашто? Чрез пост. Јербо један истонога закона човек више леба изе нежели друга три“, мада је потрошња хлеба у Војводини без обзира на веру увек била висока, пре свега, што је и производња жита у тим крајевима врло висока и што је сиромашнијем становништву хлеб главна исхрана.

У Вуковим збиркама пословица је више обзира према свештенству. У првој збирци штампаној на Цетињу морао је водити рачуна да му се збирка штампа дозволом владике, а није желео

¹ На портретима се види да су и Доситеј и Мушкатиновић бријали и браду и бркове.

да још више поштри односе са Стратимировићем, или да изгуби преплатнике међу свештенством.

Не само против црквене власти Мушкатиновић одабира за своју збирку пословице и против краљевске и племићке. Вероватно сељачког порекла, јер је мушкатири назив за простог војника, изградивши се својим трудом, и на високом положају, он је сачувао трезвени критицизам човека из народа: Краљеви дуге руке имаду, *An pescis reges longas habere manus*; Цару више шкоде ласкавци него непријатељи. Наводи пословице да с господом не треба из истог чанка трешње јести и да не треба веровати ни њиховом смеху, и словачку: Што пан проси то село муси (Што господар моли то село мора). Према немачкој *Wo die liebe Natur nicht wirkt alles ist umsonst*, преведено је слободно Где блажена навар дејствује све су противности залуду, подвлачи како је ово важно за друштвене промене, иначе би „господе и богатих синови во вјеки первенство задржали“, а други би „подножје њихово били“. (под. бр. 32).

У томе смислу наводи и познату пословицу против експлоататора: Ко се на господском послу прекине не ваља му звонити. У интересу свога народа Мушкатиновић наглашава потребу земљорадничке радљивости и важност заната. Он уноси у збирку: Двоструко орање двострук лебац, Троструко орање трострук лебац, са напоменом „ово треба сваки земљоделац да упамти“, и другу која је у складу са идејама Жан Жак Русоа: Занат је у богатству дика а у сиромаштву рана, док пословицу Занати су човеку крила допуњује примедбом како је претседник владе у америчкој Пенсилванији донео закон да свако мора учити неки занат.

Неке међу Мушкатиновићевим пословицама су уствари његове мисли — гноме. Он је прву збирку издао у 44-тој години, а другу у своје „седмом десетлетију“, са одређеним и заокруженим погледом на живот и са психолошким закључцима стеченим често на многобројним клијентима. Да је пословица Који често на тужбу ходи тај с људима у љубви живити не може (под бр. 151) лични скупљачев закључак из адвокатске праксе, видимо из његова тумачења које нам уједно показује да је свакој пословици подлога животни случај. Мушкатиновић везује ову пословицу за Вују Ирижанина који би сваког вашара купио по два пара опанака и назувши један пар узвикнуо: „Хоп, Вујо, једне издерао код куће, друге на процеси“. Тако је непосредно за животни случај везана и Протрчи де опет зече, уз коју Мушкати-

ровић ставља објашњење: Рекао Шијак кад му је зец између ногу протрчао. Вероватно је и Брак без деце онако је кано дан без сунца, тужно, лично искуство самога Мушкатировића. У времену између првог и другог издања својих пословица он је изгубио три сина, а колико је волео децу доказује његова посвета у првом издању сину Петру, а у другом двојници синова који су му се доцније родили, као што у тој посвети радосно помиње своје две кћери и два унучета. Тако је вероватно његова или лектиром усвојена мисао: Мудроме мужу втору част животу нужно је на то обратити да будалаштине одбаци које је у првој присвојио или сакупио. Несумњиво је да у његовој збирци нису народне пословице: Дobar лекар који лечи ране мора имати орлове очи, руке женске и срдце лавско, или Чизмодеја нека се држи папуче, исп. лат. (*Ne sutor supra srepidam!*). Заборавност је знак лености, Из очајанија или војник или калуђер, Добро очи и срдце најбољи су град и неке друге; само је тешко установити које су међу овим мислима Мушкатировићеви лични погледи, а које присвојени лектиром. Тако је, например, или његова или трговачко-грађанска Где марјаши звече филозофи муче, јер је народ дао друкчију и по животном схватању и по лексици: Ум царује а снага кладе ваља.

Мушкатировић је судећи по неким пословицама добар патриота. Он Мађарску назива „дражајшим отечеством“, пише расправу којом жели да помогне њеном економском напретку, али он је при томе у првом реду „Сербљин,“ а не треба заборавити да су немачке и мађарске пословице на почетку Причта била добра препорука за цензуру и да је Мушкатировић ту поступио са адвокатском тактиком. И мада је унео међу пословице и мисао *Maius-a Belius-a In Hungaria solum est vita; extra Hungariam etsi vita, non est ita* — У Мађарској је само живот; изван ње ако је живот, није такав, он уноси више пословица са изразитим националним осећањем. Његове наде на бољитак народног живота показује пословица под бр. 30 Видовданак шат није све смакнуо, коју се потрудио да камуфлира латинском *Non omnes Fabios abstulit una Dies*. Уз пословицу: Доћи ће Видовдан, видећемо ко је вера, ко ли је невера, он осећајно додаје: „несрећна пословица од Баталије или истраженија Косовачког“, потсећајући тако народ на Косово и Видовдан, а у вези са незадовољством српских насељеника у Угарској уз пословицу: Сваки братац себи за ужитак, а Крајини шипак наводи као утеху мисао из Еванђеља: В свакоје царство во своја си раздељено разоритсја, предвиђајући распад Аустрије и Угарске. Напоменом уз изреку У се и у своје

кљусе Мушкатиновић упозорава своје сународнике да се не могу уздати у туђина. А другом напоменом уз пословицу Херцеговина све земље насели, а себе не расели, истиче да је прогонство Богумила убрзало пад Босне. И док Атанасије Стојковић истиче као народну црту — „херсузлук“, Мушкатиновића ово боли, он сматра да је то „печалниј карактер за име сербско“, али као у одбрану помиње како и Спартанци у својој историји сматрају „херсузлук добродетељи“.

Као и Вук доцније и Мушкатиновић у пословице меша питалице, шаљиве анегдоте: о Настрадаину, о Ери, или како он каже Ерићу, уноси шаљиву сватовску здравицу и народну ругалицу. Међу његовим пословицама се налазе и стихови грађанске поезије 18 века: Јуна, јула и августа ко не кваси вином уста, остаће му капа пуста.

Исто тако, Мушкатиновић наводи приче и анегдоте као тумачења уз пословице. Уз израз Зао као рис он наводи причу о захвалном рису, који је поштедео и заволео кученце убачено за храну јер му је лизало болесне очи (догађај из бечког зверињака 1806 год.) са тежњом да прикаже како благодарност сузбија зло; уз пословицу Ко рукама мед меша, прсте олиже, он сатирише пештанског сенатора Кренеса који је од берачица винограда тражио да не једу грожђе. Уз изреку под бр. 144 он даје напомену о уметничкој слици Амор и Дијана. Тако је Мушкатиновићев субјективни став у његовим пословицама наглашен, „фрамауерски“ и просветитељски, док је Вук правилно схватио да скупљач треба да остане објективан и у случају када даје тумачење. Ипак у једном Мушкатиновић је био обазривији од Вука. Он не понавља исту пословицу са минималном или никаквом разликом под разним словима, иако и код њега то бива у неколико случајева: Обещчаније лудому радост је унесена и под Омикроном и под Омегом, Мајка ћерку кара снахи приговара — јавља се три пута, Онај ми је брат који ми је добру рад — у два маха. Али су овакви случајеви неупоредиво ређи код Мушкатиновића него код Вука¹.

У целини Мушкатиновићева збирка претставља обилан број српских народних пословица из свих крајева, тако да су стране према томе укупном броју у незнатној мањини. Лексички он је

¹ Упореди мој чланак О издањима Вукових пословица. Јужнословенски филолог САН, Београд, 1951—52, стр. 229—236.

дао одличну грађу лепу и чисту која је постала језгром Вукових пословица. Вук га је добрим делом дословце или са незнатним изменама преписивао по неколико узастопце и преносио у јужно наречје, негде прерађивао и уносио под друга слова, угледајући се на њега и азбучним распоредом.

Стране пословице чије порекло Мушкатиновић не помиње Вук преноси као народне, нити је умео да објасни пословице којима Мушкатиновић није дао објашњење. Рђаво је схватао архаичне речи, које се јављају код Мушкатиновића, а употребљавао ретке особене изразе који се налазе код њега, тако на пример, провинцијализме мађарског или немачког порекла (хегедуш, пробира). Ово Вук никако није могао чути у етнички чистим крајевима за које у кореспонденцији каже да су главни извор његових пословица. Мушкатиновић: Кад хегедуш правду свира, гудало га по носу бије 57 стр., код Вука дословно под бр. 2202. Мушкатиновић: Злато се у ватри пробира, а човек у зли приклученија. Вук: Злато се у ватри пробира, а чоек у несрећи. Пошто Мушкатиновић није објаснио мађарску реч кормош (црни пас) у пословици Мути као кормош по сирку, стр. 82, Вук је погрешно тумачио: ваља да је кормош некаква буба. Да је Вук узео у народу ове пословице, добио би објашњење речи, ако не у свим бар у неким случајевима.

Без* обзира на то што тада још није постојало ауторско право, Вук је био неправичан према Мушкатиновићу.¹ Преузевши од њега пословицу Глас народа глас сина божјег Притче 34 стр. није хтео да га помиње, већ је у објашњењу додао: Највише књижевници говоре. Вук је напротив скривао своје позајмице од Мушкатиновића. Поред пословице Гледи као штрк у јаје под бр. 814 (код Мушкатиновића има: Пиљи у њега као ној у јаје) он је додао: „Мушкатиновић има ној мјесто штрк, али ја тако нијесам чуо никада, одакле се стиче утисак да је Вук у овом ретком случају сличности поменуо Мушкатиновића. Уствари, мало је рећи као што Скерлић каже, да се Вук користио радом Мушкатиновићевим. — Поред свога необичног дара да уочи ствари онако какве су, Скерлић је², као и доцније Љуб. Стојановић³, поверовао Вуку — под утицајем Вукова ауторитета — да је из Мушкатиновића „узео само оне за које је чуо да се у народу

¹ Опширнији докази о томе како је Вук на разне начине искористио Мушкатиновића и бројни однос коришћења улази у моју књигу која је у припреми, Вукове пословице.

² Српска књижевност у XVIII веку, Београд, 1909, 449 стр.

³ Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд, 1924, 441 стр.

говоре“, шта више Скерлић, под утицајем Вуковим, осуђује код Мушкатиновића порнографске изразе којих у Вуковим пословицама има у већем броју.

Пословице из збирке Мушкатиновићеве биле су у своје време утицајне. Оно што се дешава са објављеним народним умотворинама: да се путем читања враћају у народ стекавши књижевни углед, — било је свакако и са Мушкатиновићевим Притчама. Али њихов утицај осећамо и код наших књижевника. Пре свега, код Његоша временски блиског Мушкатиновићу. Његош је примао народну мисаоност непосредно, па је могао примати и посредно преко Доситеја и Мушкатиновића. Код последњег има: Ја ли пиши ја ли не мрчи, стр. 135, код Његоша: Што се мрчиш кад ковати нећеш; Добра су са злима помешана, *Sunt bona mixta malis*, стр. 145 и друга: У овоме свету никаква добра нема које не би било помешано са злим, стр. 167 и тумачења уз пословицу Док се човек дима не напати не може се ватре огрејати, *Dulcia non meruit qui non gustavit amara* — могле су утицати на Његошеву песничку мисао: Чашу меда још нико не попи што је чашом жучи не загрчи. Наравно, при томе не треба сметнути с ума високу песничку вредност сваке Његошеве прераде. Код Мушкатиновића: Гди се ко не сеје нека не ниче, стр. 33, код Његоша Ђе је зрно клицу заметнуло, онђе нека и плодом почине. Код Мушкатиновића: Кад човек тоне и за врело гвожђе се хвата, код Његоша: Ко се топи хвата се за пјену. Мушкатиновић: Небо је високо, земља тврда, пак кул човек знаде, Његош: Земља тврда а небо високо. Мушкатиновић: Шта ко тражи оно и нађе, Његош: Што тражили оно смо и нашли. Мушкатиновић: Дошао је у адова уста, Његош: Мален свијет за адова жвала, Мушкатиновић: К...а плаче, хрсузин се куне, ни к...и плач, ни хрсузину клетва не помаже. Његош: Трговац ти лаже са смијехом, жена лаже сузе просипљући.

Пре него што се Доситеј решио да оде на просветни рад у Србију имао је позив од Његошева стрица владике Петра I да оде у Црну Гору. Сасвим природно Петар I је могао имати Доситејева књижевна дела када га је поштовао. Тим путем или преко Симе Милутиновића, заинтересованог за народне умотворине, могле су и Мушкатиновићеве пословице доћи до руку Његошу, а могао их је набавити и доцније у Бечу.

Израз Ноћник 94 стр. код Мушкатиновића је послужио Мажуранићу — може бити преко неке верзије Његошеве — за наслов друге песме Смрт Смаил-аге Ченгића. Међу равнима женитба и удатба најбоља је, могла је послужити Стерији за

основу комедије Женидба и удадба. Занимљиво је да утицај допире до Змаја; у вези са Мушкатиновићевом пословицом Погледај му на рило пак му реци Гаврило, Змај има песму, а друга Мушкатиновићева пословица Зла жена здрава читава човека залуди (каже да је изорао шарана, није ли луд, вежите га!) подлога је Змајеве једночинке Шаран. Као што је пословица Сваки Циган свога коња хвали наслов Змајеве песме.

Мушкатиновићев књижевни посао није велики по обиму, али је велики по значају. Он је први објавио књигу пословица не само код Срба — 50 година пре Вука — него код свих Јужних Словена. Када се у Бечу нашао са Доситејем, 1788, он је тај посао већ имао завршен, јер је по Доситејевом савету одмах приступио штампању. 1807 се његова књига опет појављује, а већ 1808 је издата и латиницом. У времену од 1809 до 1815 Доровски се интересовао за словеначке „крањске“ пословице, али Копитар у то време није могао да пронађе ниједну писану збирку.

Судећи према првој збирци Мушкатиновић је схватио свој посао фолклористички. Тек у другој збирци јача под Доситејевим утицајем тежња за народним просвећивањем и уношењем страних пословица. Али ни у другој збирци овај космополитски елеменат у Мушкатиновићеву раду није потиснуо садржајно и лексички значајну чисто народну грађу. Интуитивно и правилно Мушкатиновић је ишао, како сам каже у наслову, „по простому“.

Појава осталих наших народних умотворина је природна последица стварања наше државе под Карађорђеом и Милошем Али Мушкатиновић је дао своју прву збирку пре Кочине крајине; пре политичког ослобођења он је осетио значај народне мисли и језика, у времену док је један део народа робовао, а други искоришћаван у војно-економске сврхе туђе царевине.

Доситеј је тек био „пробио лед“, по речима Чапловића, народном језику, и Аутобиографијом дао дело праве књижевне вредности. Одмах после његове Аутобиографије и Совјета јавља се Мушкатиновић као његов идеолошки сарадник књигом против празника, а као скупљач народних умотворина, са језичком грађом пуном животног полета, он указује сународницима каквим се језиком може стварати. И тај утицај није изостао. У погледу времена када се јавља и у погледу садржајне и језичке вредности, прва наша збирка пословица није била довољно оцењена. Њен скупљач је претставник снажне грађанске класе, потекле од сељаштва, национално свесне, док се војни претставници Срба у

Аустро-Угарској често однорађавају, а црквени претставници заостају за савременим народним потребама.

Идејно напредан и реалан, прожет радљивошћу и рационализмом, Мушкатиновић је заиста достојан помагач („соревноватељ“) и пријатељ („љубезник“) Доситејев. Широко образовање, животно искуство и познавање страних језика он ставља у службу своје народу и жели да му користи мудрим изрекама, „sentencijama“ у политичком и етичком погледу, са циљем да благостање заједнице, „общче благополучије“ треба да буде „верховниј закон“. Он подвргава критици изреке из Библије и од разних филозофа, док се у Аустрији гледало Аргусовим очима на све напредно; он убацује у своја тумачења врло смеле погледе о владарима, о цркви, о положају нашег поробљеног и расељеног народа, чинећи га уједно и одговорним за оно што му се догађа. Али је најважније што се Мушкатиновићев рад јавља на почетку Доситејевој борбе, што је Мушкатиновић интуитивно осетио значај народне мудрости и језика.

Аница Шаулић

S u m m a r y

Anica Šaulić

Jovan Muškatirović collaborator of Dositej Obradović and a predecessor of Vuk Karadžić, the first collector of Serbian proverbs, printed his book *Priče* (Proverbs) in Vienna 1787. His second edition enlarged with addition of some foreign, especially Latin, proverbs, was published in Budapest in 1807.

On account of his erudition and solid knowledge of law Muškatirović was the first Serbian who was permitted to practice law in Hungary. He became a member of the Town Council in Budapest and a defender of national rights under Court Office. Muškatirović was a representative of the high cultured middle class. The latter had at this period begun to take over the leadership of the people from the clergy who up to then have had the rights to do so. A realistic politician Muškatirović understood the Austrian desire for *Divide et impera*. He therefore proposed that the Serbian should try to obtain through way of Hungarian Parliament a law-defined status, in place of the Kaizer's privileges.

With criticism and progressiveness, both national and social, Muškatirović fought for the common welfare stating that without this

aim knowledge has as little value as a hidden candle under a bushel. Therefore with proverbs and maxims he tries to be useful to his people politically and ethically, especially to educate the youth.

Dositej and Muškatirović contrary to the Serbian clergy who had a leaning towards Russia — which was at that time at its height — tried to connect their people with the West. They both longed to raise the cultural standard of the lower classes. To fulfil this aim they used the people's language in literature.

Though Muškatirović's collection of proverbs is of great value for Serbians and has had a great influence on this literature and is very rich in linguistic material, up to now it has not been properly valued, neither has been recognized the aid Muškatirović's work gave our most important collector of proverbs Vuk Karadžić who used many of Muškatirović's proverbs for his own collection.

Anica Šaulić while analysing Muškatirović's proverbs represents him within a frame of Serbian cultural conditions at the end of the XVIII century. She points out that the Serbian immigrants [in Hungary preserved their language in its full richness, elasticity and beauty — and this is shown in Muškatirović's proverbs.] She also points out that Muškatirović was not only the first collector of proverbs among Serbians but also among other southern Slavs.

●

1.

АНКЕТА МАТИЦЕ СРПСКЕ, НОВОСАДСКИ ДОГОВОР И
ЊЕГОВИ ЗАКЉУЧЦИ О ПИТАЊИМА
СРПСКОХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА

После Другог светског рата Срби и Хрвати ушли су у нову државну заједницу са извесним разликама у књижевном језику. Али се природан процес ка изједначењу наставио. Заједнички живот, стални међусобни контакт на културном пољу, штампа, настава у школи, штампање дела српских и хрватских писаца обема азбукама у Загребу и Београду итд., све је то несумњиво учинило међусобно ближим језичке особине источног и западног центра. С друге стране, баш услед свих тих дотицаја и разлике, нарочито оне које заиста ометају јединство језика, постале су уочљивије. Са више страна појавили су се написи о стању у нашем књижевном језику и о штетности извесних разлика које се у њему одржавају. Како је понегде, као што је то до извесне мере разумљиво у овом увек осетљивом питању, било и тежњи да се извесним разликама да искључиво национално обележје које би их имало учинити неприкосновеним, sazрела је и идеја о потреби претресања овог питања.

Заслуга је Уредништва Летописа Матице српске што је примило на себе расписивање анкете и по њеном завршетку организовање договора у Новом Саду, и, што је од нарочитог значаја, што је читаво питање постављено и вођено без икаквих сугестија покретача.

У одговорима на анкету знатне већине учесника обухваћено је и расветљено целокупно питање. Приказано је данашње стање у нашем књижевном језику и уочена је природа појединих разлика, рекло би се углавном двојака, оних у извесном смислу спољашњих, формалних, као што су двојако писмо и двојаки изговор и оних које претстављају различите ставове према истим

језичким појавама које се јављају у правопису, терминологији и у речнику донекле. И, најзад, у одговорима на анкету дати су и конкретни предлози за уклањање извесних разлика.

Као што се и могло очекивати, у неким одговорима било је и сумњи и страха да би тежњама ка изједначењу у књижевном језику могло бити повређено осетљиво питање националне културе Срба или Хрвата. Али је несумњиво да је доцније на договору у Новом Саду, у директној измени мишљења и пријатељској атмосфери која је на њему владала, и тих сумњи, углавном, са малим изузетком, нестало.

У анкети и доцније на договору, који је сазван да би се донели закључци и после усменог изношења мишљења, говорило се о јединству језика, имену језика, писму, изговору, речнику, о правопису, терминологији и о уклањању вештачких сметњи које ометају природни процес даљег изједначења књижевног језика.

Сва та питања, тј. различите одговоре по њима, приказао је у своје опшћрном реферату на почетку састанка уредник Летописа Матице српске Ж. Милисавић, а потом се прешло на дискусију.

По извесним питањима, као што је јединство књижевног језика, није уопште било спора. Као што је познато, оно је настало од времена када је Људевит Гај, уместо кајкавског, прихватио штокавски дијалекат.

О питању имена заједничког језика било је дужег дискутовања, пошто су у употреби разни називи, српскохрватски односно хрватскосрпски, како се он већином назива и у иностранству, затим српски односно хрватски у нашим ужим срединама и најзад хрватски или српски, како је у употреби код Хрвата. По овом питању преовладало је мишљење да један назив свакако треба узети као званичан, а да он треба да садржи у себи оба дела, односно и српски и хрватски. Дефинитивни избор таквога имена остављен је комисији стручњака за изразу заједничког правописа.

Међу разликама које треба уклонити постављено је, као што је већ речено, и питање ћирилице и латинице. У анкети и на договору било је мишљења да и двојако писмо омета јединство језика и да због тога треба усвојити као званичну азбуку само једну од њих. Као и у познатој анкети коју је по овим питањима водио 1913 године Јован Скерлић у Српском књижевном гласнику, и овога пута већина оних који су били за усвајање само једне азбуке изјаснили су се за латиницу. Разлози су,

углавном, да је латиница азбука највећег броја културних народа и да су њој, као савршенијој, и многи други народи жртвовали своје азбуке којима су се служили у прошлости.

Међутим усвајање само једне азбуке, ма која она била, не би се могло спровести без задирања у осетљиво питање националне културе. А то обележје дала је двојаком писму већ и сама чињеница да се ћирилица код Срба, а латиница код Хрвата налазила у употреби још од најранијих времена наше писмености. И поред тога што се поједини Срби данас више служе латиницом, па су се неки од њих и на овом договору изјаснили за њено усвајање, ћирилица има своју знатну традицију у културном и у политичко-историском погледу. Њоме је не само написана значајна српска књижевност од најранијих времена, већ је она била и једно од средстава за одржавање националне свести у данима робовања. Исто тако уклањање ћирилице не би се могло спровести без штете по нашу општу културу, јер би временом неминовно читава једна књижевна прошлост постала туђа и на сопственом земљишту.

Уместо уклањања ћирилице преовладало је мишљење да је много корисније оставити у напоредој употреби оба писма. Првенствено учењем у школи, затим преко дневне штампе, као и штампањем дела писаца из оба центра обема азбукама, треба и ћирилица и латиница да постану подједнако блиско писмо и у западним и у источним крајевима, па ће то бити и једно од најсигурнијих средстава за приближавање других језичких особина.

Са мишљењем да треба усвојити једно писмо било је и предлога и за јединствени изговор, углавном, за екавски као једноставнији.

Међутим, као што је познато, не само што је тројаки изговор старог гласа јата, екавски, ијекавски и икавски (односно у књижевном језику само ијекавски и екавски) веома стара особина нашег језика, већ ни ијекавски ни екавски не претстављају изразиту особину само источног или само западног краја. Као што је већ добро познато, међу ијекавцима има много више Срба него — ли Хрвата, као што и међу Хрватима има више екаваца неголи ијекаваца.

И овде је прихваћено мишљење да двојаки изговор треба оставити у употреби као и двојако писмо — по слободном избору. Из саме чињенице да има доста писаца чији је матерњи изговор ијекавски, а временом су почели писати екавски, а свакако има и обрнутих примера, већ јасно произилази да није потребно прописивати за званичан изговор екавски, макар он био једноставнији,

јер ће природни процес приближавања у овом правцу дати свакако позитивније резултате.

У анкети и на састанку говорило се веома много о неопходној потреби једног заједничког речника књижевног језика и о томе шта тај речник може и треба да пружи.

Чињеница је да има разлика у речнику Срба и Хрвата и да је то природна последица различитих утицаја у прошлости. Са примањем материјалне културе у западним крајевима је у речнику природно остало доста немачких и талијанских речи, док је у источним крајевима највише прилива било из турског. Затим разлике су даље настале и услед друкчијег става Срба и Хрвата према тим туђим речима. Док су Хрвати, као што је познато, чим су стекли право употребе матерњег језика у школи, а и под утицајем пуристичког покрета у Чешкој, стали замењивати те туђе речи домаћим, а у њиховом недостатку кованицама, често успешно а каткад и несрећно начињеним, дотле је код Срба присуство турских речи остављено природном процесу. Велики број њихов временом је отпао и замењен домаћим, док је изван бр ј и данас у употреби.

Поводом речника књижевног језика, од кога највише очеку у првенствено књижевници, као уосталом и сви други културни радници, расветљено је питање какав тај речник може и треба да буде, тј. информативан, а не нормативан. Од Вука Караџића народни језик постао је и књижевни језик, тј. његов неискрпни извор. Речник књижевног језика треба да садржи што више грађе из појединих народних говора, поред савесно поцрпене грађе из писаних дела српских и хрватских писаца. Али у томе речнику норма може бити пре свега оно што у системи гласова и облика прописује нормативна граматика. Речник књижевног језика треба да пружи што је могуће већи избор различитих изражајних могућности из поменутих извора, а од талента писаца зависи какву ће вредност од свега тога имати оно што буде примењено у њиховим делима.

Поред опширног речника књижевног језика који ради Институт за српски језик Српске академије наука, на састанку је поздрављена иницијатива Матице српске и Матице хрватске за израду и једног мањег речника заједничког књижевног језика, који је већ отпочет.

По питању различитог правописа указано је на штетност која отуда произилази и на тешкоће у настави у првом реду, а затим и свуда у штампаном тексту где се сусрећемо са разликама

западног и источног центра. Стога је истакнуто да у правопису треба што пре уклонити разлике које проистичу из различитих ставова према истим језичким ситуацијама, а са гледишта научних принципа и практичне примене. По овом значајном питању решено је да се образује комисија одговарајућих стручњака која ће доносити закључке потпуно објективно.

На састанку се говорило и о питању уједначења терминологије за којом се осећа потреба у готово свим гранама наше науке. У разним струкама где за поједине називе код других народа постоје домаћи термини, наши стручњаци су принуђени да се служе интернационалним називима и често грубим преводима. Стога је констатовано да је неопходно потребно да стручњаци свих грана, из свих наших покрајина, заједнички израде своје терминологије, односно да из њих изврше избор назива који датоме појму најбоље одговара. Језички стручњаци извршили би преглед свега тога опет у сарадњи са одговарајућим стручњацима сваке поједине гране. Констатовано је да успех овог подухвата може бити загарантован само у заједничкој сарадњи претставника свих наших покрајина и у потпуном међусобном разумевању.

Нарочита пажња на договору у Новом Саду посвећена је питању вештачких сметњи у процесу уједначавања књижевног језика. У првом реду истакнута је појава прилагођавања српских и хрватских текстова за читаоце западних и источних крајева. Са прештампавањем текстова са ћирилице на латиницу и обрнуто почело се погрешно схватати да је потребно и допуштено прилагодити и изговор и речник, па чак и стил. И на самом договору било је мишљења да би се могло допустити овакво прилагођавање за непотписане текстове у штампи, да би били што приступачнији публици којој је та штампа намењена, а да се све остало оставља у неизмењеном облику. Поред превођења текстова, вештачка сметња јединству књижевног језика је свакако и иницијатива неких центара да се настава у школи предаје оним наречјем којим говори одговарајућа средина, без обзира да ли је матерњи изговор наставника екавски или ијекавски. Штетност оваквих појава и мишљења није потребно подвлачити. Са даљим спровођењем прилагођавања текстова уместо узајамног упознавања и приближавања језичких особина западног и источног центра — значило би свесно стављање вештачких сметњи онеме јединству у књижевном језику чему тежи наша културна јавност.

Са доношењем закључака по свим овде изнесеним питањима завршен је овај користан договор. Он ће имати своју пуну вред-

ност ако се у спровођењу његових значајних закључака буде поступало на обема странама са дубоким осећањем стварне потребе јединственог књижевног језика.

Комисија за уједначење правописа која је изабрана на основу закључка овог састанка, а која је одржала већ неколико састанака у пријатељској атмосфери, пуној међусобног разумевања, постигла је већ позитивне резултате у овом значајном питању. О томе ће бити јавност обавештена када се цео посао заврши. Ових дана 19/III—24/III одржан је и њен пети састанак у Сарајеву. Чланови Комисије су: др А. Белић и др Рад. Алексић (САН), Славко Павешкић и Павле Рогич (ЈАЗУ), др М. Стевановић и Р. Лалић (Универзитет у Београду), др Мате Храсте и др Јосип Хам (Свеучилиште у Загребу), др Ј. Вуковић (Универзитет у Сарајеву), др Љ. Јонке (Матица хрватска), Милош Хаџић (Матица српска).

Бранислава Аранђеловић-Живковић

Потписани учесници састанка који је сазвала Редакција Летописа Матице српске на завршетку анкете о српскохрватском језику и правопису после свестране дискусије одржане 8, 9 и 10 децембра 1954 године у Новом Саду донели су ове

ЗАКЉУЧКЕ

- 1) Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик који се развио на његовој основи око два главна средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским.
- 2) У називу језика нужно је увек у службеној употреби истаћи оба његова саставна дела.
- 3) Оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су; зато треба настојати да и Срби и Хрвати подједнако науче оба писма, што ће се постићи у првом реду школском наставом.
- 4) Оба изговора, екавски и ијекавски, такође су у свему равноправна.
- 5) Ради искоришћавања целокупног речничког блага нашег језика и његовог правилног и пуног развитка неопходно је потребна израда приручног речника савременог српскохрватског књижевног језика. Стога треба поздравити иницијативу Матице српске која је у заједници са Матицом хрватском приступила његовој изради.

6) Питање израде заједничке терминологије такође је проблем који захтева неодложно решење. Потребно је израдити терминологију за све области економског, научног и уопште културног живота.

7) Заједнички језик треба да има заједнички правопис. Израда тога правописа данас је најхитнија културна и друштвена потреба. Нацрт правописа израдиће споразумно комисије српских и хрватских стручњака. Пре коначног прихватања нацрт ће бити поднет на дискусију удружењима књижевника, новинара, просветних и других јавних радника.

8) Треба одлучно стати на пут постављању вештачких прека природном и нормалном развиту српскохрватског књижевног језика. Треба спречити штетну појаву „превођења“ текстова и поштовати оригиналне текстове писаца.

9) Комисију за израду правописа и терминологије одредиће наша три универзитета (у Београду, Загребу и Сарајеву), две академије (у Загребу и Београду) и Матица српска у Новом Саду и Матица хрватска у Загребу. За израду терминологије потребно је ступити у сарадњу са савезним установама за законодавство и стандардизацију, као и са стручним установама и друштвима.

10) Ове закључке Матица српска ће доставити Савезном извршном већу и извршним већима: НР Србије, НР Хрватске, НР Босне и Херцеговине и НР Црне Горе, универзитетима у Београду, Загребу и Сарајеву, академијама у Загребу и Београду и Матици хрватској у Загребу, те ће их објавити у дневним листовима и часописима.

У Новом Саду, 10 децембра 1954.

Иво Андрић, књижевник и академик из Београда, Д-р Александар Белић, професор Универзитета и претседник Српске академије наука из Београда, Живојин Бошков, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада, Мирко Божић, књижевник и претседник друштва књижевника Хрватске из Загреба, Д-р Милош Ђурић, професор Универзитета из Београда, Марин Франичевић, књижевник из Загреба, Д-р Крешимир Георгијевић, в. професор Универзитета из Београда, Милош Хаџић, секретар Матице српске из Новог Сада, Д-р Јосип Хам, професор Универзитета из Загреба, Д-р Мате Храсте, професор Универзитета из Загреба, Д-р Људевит Јонке, доцент Универзитета из Загреба, Маријан Јурковић, књижевник из Београда, Јуре Каштелан, књижевник из Загреба, Радован Лалић, професор Универзитета из

Београда, Младен Лесковац, професор Универзитета из Новог Сада, Светислав Марић, професор и потпретседник Матице српске из Новог Сада, Марко Марковић, књижевник из Сарајева, Живан Милисавац, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада, Д-р Милош Московљевић, професор и научни сарадник Српске академије наука из Београда, Бошко Петровић, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада, Вељко Петровић, књижевник и академик, претседник Матице српске из Београда, Ђуза Радовић, књижевник из Београда, Д-р Михаило Стевановић, професор Универзитета из Београда, Д-р Зденко Шкраб, професор Универзитета из Загреба, Д-р Јован Вуковић, професор Универзитета из Сарајева.

2.

ДРУШТВО ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ НР СРБИЈЕ

Од свог оснивања 1954 године до данас Друштво је успешно решило знатан број задатака који су стајали пред њим.

Пре свега, оно се данас организационо сасвим учврстило и у том погледу нормално функционише. Мрежом подружница обухваћена је читава ужа територија НР Србије као и АП Војводине и АО Космета; подружнице Друштва данас постоје у сваком месту где је било услова за њихово оснивање, а све су обједињене у Управном одбору Друштва у Београду и у повереништвима у Новом Саду и Приштини.

И у другим нашим републикама основана су друштва за матерњи језик и књижевност или друштва сродне природе. Осетљива се потреба да се читав наставно-научни процес језика и књижевности у нашој земљи, расцепкан по републикама, целовито обухвати. Услед тога била је природна тежња да се сва та друштва повежу ради ефикаснијег свршавања истакнутог проблема. На саветовању слависта Југославије, одржаном у мају прошле године у Македонији, поред претресања низа проблема у вези са наставом и проучавањем наших језика и књижевности, остварена је и та тежња — основан је Савез славистичких друштава Југославије са д-ром А. Белићем, као претседником, и Р. Лалићем, професором Београдског универзитета, као секретаром, на челу.

Централна управа Друштва за српскохрватски језик и књижевност НР Србије активно сарађује са Саветом за просвету и

културу НР Србије, са Удружењем учитеља, професора и наставника, као и са другим просветним и научним установама и друштвима у земљи. Тако је, у сагласности са Саветом за просвету и културу, решаван низ питања: израда средњошколског плана и програма за језик и књижевност, преглед и оцена вредности постојећих уџбеника за српскохрватски језик и нашу књижевност прегледање и оцењивање новоприспелих рукописа уџбеника за поменуте предмете, уздизање наставно-методског поступка у средњим школама, организовање курсева и предавања за средњошколске наставнике, побољшање стручног, идејног и методолошког квалитета наставе језика и књижевности у средњој школи итд. Управни одбор се трудио да што више помогне појединим подружницама у унутрашњости тиме што им је — било кад су подружнице то саме тражиле, било по сопственој иницијативи — слао наше истакнуте стручњаке и методичаре да држе стручна и методолошка предавања из области језика и књижевности, теорије књижевности, материјалистичке естетике и сл., да прегледају наставу језика и књижевности у дотичном месту, да отклањају недостатке у њој и да млађим и неискуснијим наставницима помогну да се што боље оспособе за свој посао.

При Управном одбору друштва постоје у овом часу три секције: научна, наставна и уређивачко-издавачка. У научној се секцији саопштавају најновија научна језичко-књижевна достигнућа, или се — у виду предавања, дискусија и сл. — третирају разни књижевни и језички проблеми од интереса за наше наставно-научно особље или за нашу ширу јавност. Нарочито су интересовање изазвала предавања о нашој модерној књижевности и новом, јединственом правопису српскохрватског књижевног језика.

У наставној секцији одржан је већи број предавања из области методике нашег језика и књижевности.

Издавачко-уређивачка секција засад се бави једино уређивањем и издавањем друштвеног часописа „Књижевност и језик у школи“. Овај часопис је ушао у трећу годину свог излагања. У свескама од 4 до 5 табака он излази једанпут месечно (септембра, августа и јула) у тиражу у 2.500 примерака, од чега се растура око 2.000 примерака. У недостатку уџбеника за књижевност, овај часопис служи средњошколским наставницима као користан приручник за многа питања из области историје и теорије књижевности, а исто тако и из области језика и правописа. Нарочито су позитивно деловали чланци проф. А. Белића, Б. Зихерла, проф. М. Стевановића, Ж. Бошкова, Д. Алимпића и др.

Али му се још увек хоће дубљег и свестранијег научног и методског осветљавања проблема. Сем тога, још му је узак круг сарадника, нарочито међу средњошколским наставницима. А и његово излагање наилази на знатне тешкоће услед недовољне финансиске моћи друштва, неповољних штампарских услуга и недостатка хартије.

Подружнице су, углавном, развиле доста широку активност у својим местима. Поред великог броја састанака и предавања која се у њима одржавају, многе од њих су се повезале са месним народним универзитетима, домовима културе, позориштима, организацијама, и ту решавају нека своја питања и врше културну мисију у својим срединама. Неке од њих су отпочеле један врло користан посао: наставници једног места посећују с времена на време предавања наставника у другом месту, после чега се развијају дискусије, врше измене искустава и гледишта, уједначавају методски поступци итд.

Нема сумње, Друштво је као целина постигло досад лепе резултате, али још увек није успело да реши неке своје основне задатке: да се материјално осамостали, да изради уџбенике за књижевност, методiku језика и књижевности, да изда подесне приручнике тих предмета, да отпочне са издавањем студија, монографија, научних дела итд., да се повеже са одговарајућим друштвима у другим земљама и сл.

М. Сш.

3.

САВЕТОВАЊЕ СЛАВИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Од 23 до 28 маја 1955 године одржано је у Скопљу и Охриду Прво саветовање слависта Југославије. Делегати, којих је било ско двеста, састојали су се од професора и наставника матерњег језика, књижевности и руског језика, као и од наших истакнутих славистичких научника.

У Скопљу, на свечаном делу овог Саветовања, политички и просветни руководиоци Македоније, као и претставници из других република, топло су поздравили делегате, потсетили да су се на македонском тлу јавила прва жаришта наше писмености и књиге, и изразили своје велико задовољство што данас, после

толико векова, у слободној домовини, македонски језик опет цвета као књижевни језик и што се на њему брзо развија нова социјалистичка култура македонског народа.

У Охриду је обављен радни део овог Саветовања. Прочитано је шест реферата о стању наставе матерњег језика и књижевности у нашим средњим и стручним школама, један реферат о стању наставе руског језика и одржана два научна предавања. У вези са рефератима и предавањима вођена је врло обимна и плодна дискусија.

Пре свега, константовано је да је наша школа, захваљујући политичким, друштвеним и економским променама у нашој земљи у последње време, знатно напредовала у односу на њено стање пре последњег светског рата, да је у њу унесен материјалистички поглед на свет и да је у великој мери приближена реалном животу. Али је исто тако подвучено да ми данас, у условима брзог темпа изградње напредне економске базе и социјалистичког друштва, не можемо бити задовољни квалитетом и количином знања наше средњошколске омладине и да треба уложити све напоре да нашег младог човека што више уздигнемо у том погледу, како би он сутра био способан да плодносно учествује у даљем развоју наше земље и наших народа.

Наставници и професори су истакли многе објективне и субјективне тешкоће под којима се изводи настава матерњег језика и књижевности: мали школски простор, недостатак стручних кадрова, преоптерећеност наставника бројем часова и другим пословима у школи и својој средини, услед чега нису у могућности да се стручно уздижу; још увек нису израђени добри уџбеници и приручници ни за језик ни за историју књижевности; нема довољно средстава за набавку књига за школске библиотеке; наставни планови и програми се непрестано мењају; неусклађен је програм историје књижевности са програмом историје; наставници других предмета не поклањају довољно пажње правилности изражавања ученика; материјално обезбеђење наставника је недовољно, услед чега нису у стању да се потпуно предају свом послу; итд.

Делегати су изразили пуну сагласност са закључцима донесеним на Новосадском саветовању и живо изразили жељу да се што пре изради јединствени правопис за сву српско-хрватско-црногорску територију, како би се отклониле многе тешкоће с којима се данас наставници боре на том пољу. Они исто тако захтевају да се — у циљу изградње што боље језичке културе и

писмености наших ученика, чиме данас не можемо бити сасвим задовољни — израде граматике наших језика у којима би у пуној мери били заступљени резултати и савремене језичке науке и језичко осећање нашег савременог човека; да се језик проучава не само у нижим већ и у вишим разредима наше средње школе; да се утиче да језик у нашим позориштима, на радиостаницама, филму, у новинама, часописима и књигама буде коректан књижевни језик; да се наши наставници и људи уопште не односе маћехински према језику, већ да га негују, да се језик у настави не одваја од књижевности итд.

На Саветовању је такође подвучено да из наставе књижевности треба отклонити две негативне појаве, две крајности: социологизирање и естетизирање, и да друштвено-економске услове треба користити у оноликој мери колико је то потребно да се правилно схвати нека књижевна појава и пишчев уметнички одраз живота. У вези са тим изражено је мишљење да треба што пре израдити уџбенике за историју и теорију књижевности. Полазећи од тога да је књижевност једно од врло важних средстава за изградњу идејног, моралног и уопште културног лика наше омладине, професори и наставници су оштро подвукли да наше друштво не може бити равнодушно према штетном утицају модерничког дела наше модерне књижевности који се данас пробија у нашу школу; и да свом снагом треба потпомоћи оне данашње књижевне снаге наше које реално одражавају нашу прошлу и савремену стварност.

У предавању проф. Белића „Значај нашег језика и језичког осећања за општу лингвистику“, које је, у његовој отсуности, прочитала д-р Милка Ивић, доцент Факултета у Новом Саду, истакнуто је да језичко осећање нашег савременог човека мора бити база на којој треба да се развија наша језичка наука и наша средњошколска језичка настава, док је д-р Е. Штампар, проф. Универзитета у Јубуљани, исцрпно приказао развитак књижевне делатности у Хрватској за последњих десетак година.

У циљу унапређења наставе и науке матерњег језика и књижевности и измене искустава на овом пољу у нашој земљи, на Саветовању је основан Савез славистичких друштава Југославије и донесена су његова Правила.

На крају су донесени закључци у виду резолуције. У Резолуцији је, између осталог, речено:

да наставу матерњег језика и књижевности у осмогодишњим школама, гимназијама и у средњим стручним школама у земљи треба подизати на савремени ниво у складу с нашим општим друштвеним развитком;

да је, за постизање горњег циља, потребан напор сваког наставника и славистичких друштава, и осетно и стално побољшавање материјалних услова те наставе;

да у претстојећој реформи нашег школства треба поклонити нарочиту пажњу настави матерњег језика и књижевности имајући у виду да је то основни предмет којим се образује морални и интелектуални лик омладинца, и да у вези са тим та настава мора бити потпуно организована у стручном и методском погледу на нашим високим школама и факултетима, како би давала што боље кадрове;

да се настава језика и писмености систематски изводи од првог до завршног разреда осмогодишњих, средњих и средњих стручних школа и да се што хитније реши питање програма, који својом обимношћу притискује школу;

да се израде потребни уџбеници за језик и књижевност;

да се нађе могућност да се наставници матерњег језика и књижевности колико-толико растерете ради успешнијег извођења наставе;

да се за недовољно квалификоване наставнике као и за стручно усавршавање квалификованих наставника организују повремено течајеви, омогући набављање и проучавање стручне и педагошке литературе;

да се повећа број часова матерњег језика и књижевности у нижим и средњим стручним и учитељским школама;

да наставу језика и књижевности првенствено треба поверавати стручно квалификованим наставницима;

да се, према закључцима Новосадског састанка, што скорије донесе заједнички правопис и да се, ради јачања идеје братства и јединства, редовно употребљавају оба саставна дела назива српскохрватског књижевног језика (српскохрватски или хрватско-српски);

да се поклони посебна пажња настави српскохрватског, словеначког односно македонског језика у школама других националности и да се израде одговарајући програми и уџбеници за те школе.

Најзад, врло ми је пријатно да подвучем топли братски дочек који су делегатима из целе Југославије приредили наши македонски другови и примерну организацију Саветовања и нашег бављења у нашој лепој Македонији.

Милија Станић

4.

САСТАНАК СЛАВИСТА У РИМУ

Ове године у Риму организовала је Интернационална комисија славистичких испитивања, у вези са X Интернационалним конгресом за историју, састанак од 31 августа до 3 септембра закључно, са овим дневним редом:

- 1) Друштво и образовање књижевнога језика код словенских народа;
- 2) Схватање критике у историји књижевности словенских народа.

Ова интернационална комисија која предузима и већа дела у вези са УНЕСКО-ом (напр. Енциклопедију словенских народа и сл.) образована је пре кратког времена у Брислу, а сада јој је стално седиште у Паризу. На њеном је челу А. Мазон, некадашњи професор Collège de France, а управу чине претставници славистике у различним земљама. Досада је у тој управи, као претставник наше земље, био професор А. Белић.

На састанцима који су одржани поменутих дана читав низ словенских научника саопштио је своје реферате. Први је реферат био проф. А. Белића, а затим су се низали из области језика реферати других слависта. Из наше земље прочитао је свој реферат о Развитку словеначког језика проф. Оцвирк из Љубљане, а о развоју критике код нас проф. Слодњак, такође из Љубљане. Овде ће се истаћи они реферати који су били нарочито запажени, наравно сем поменутих. Тако су били нарочито интересантни реферати Андрејчина (из Софије), Штибера (Варшава), Христофорова (Париз), Мавера (Рим), Стендера Петерсена (Архус), Фасмера (Берлин) и др. У дискусији учествовали су, сем других, Оти (Кембриџ), Баквис (Брисел), Бернар (Париз), Корбе (Дижон), Кошмидер (Минхен), Логато (Рим), Метјус (Лондон), Веј (Париз).

Сем овог научног дела биле су и седнице на којима се говорило о организационим пословима. Проф. Кошмидер поднео је детаљан извештај о Енциклопедији словенских народа, која се ради у Минхену, а затим се говорило и о другим пословима које Комисија мисли предузети. Пошто је рок претседниковању проф. Мазона протекао, изабран је за претседника проф. Ђовани Мавер (Рим), а за потпретседнике проф. Фасмер (Берлин), проф. Болсовер (Директор школе за словенске студије, Лондон) и проф. Стендер Петерсен (Архус, Данска). У исто време су аklamацијом изабрани за почасне претседнике проф. Мазон и проф. Белић.

А. Б.

5.

МЕЂУНАРОДНИ СЛАВИСТИЧКИ САСТАНАК У БЕОГРАДУ

Међународни славистички састанак, одржан у Београду од 15 до 21 септембра 1955, био је, према општем признању, догађај од прворазредног значаја за целу славистику. Већ на свечаном отварању састанка многи учесници из иностранства нагласили су у својим поздравним говорима да се овим састанком наставља традиција ранијих славистичких конгреса: првог — у Прагу (1929), другог — у Варшави и Кракову (1934), и трећег, заказаног за септембар 1939 у Београду, али неодржаног због избијања рата. Овај састанак значио је, у неку руку, и нешто више од настављања раније традиције: у његову раду учествовали су и научници из Совјетског Савеза, док су ранији конгреси држани без њих. Тако су се на њему први пут нашли на окупу претставници славистичке науке из свих словенских држава, као и скоро из свих несловенских земаља у којима наша наука има дужу и дубљу традицију. И не само то: на београдском састанку изабран је и Међународни одбор слависта који ће припремити будући славистички конгрес и организовати међународну сарадњу на пољу славистике у периоду до његова сазивања. Значај септембарског београдског састанка врло је лепо формулисао проф. Мазон у своме говору на завршној седници, 21 септембра. „*La réunion dont vous avez pris l'initiative, —* рекао је проф. Мазон обраћајући се претседнику Организационог одбора проф. Белићу, — *marquera une étape décisive dans l'histoire de nos études: Prague (1929);*

Varsovie (1934); Belgrade (1939), le rendez-vous interdit par la guerre; enfin de nouveau Belgrade (1955) et, cette fois, le rassemblement des slavistes réalisé après une longue attente, ceux de l'Occident retrouvant leurs Confrères de l'Est, les uns et les autres se rendant compte tour à tour de leurs travaux, tous ensemble faisant le bilan de leurs expériences et leurs projets, tous ensemble élisant un Comité international des Slavistes qui organisera pour l'avenir la collaboration nécessaire". Ове речи проф. Мазона о организовању потребне сарадње међу славистима значајне су пре свега стога што су изговорене после периода од шеснаест година у коме те сарадње, такорећи, није ни било: она је прекинута ратом у септембру 1939, а после рата, због познатих политичких догађаја, није ни успостављена у ширим размерама.

И по броју земаља заступљених на састанку, и по научном ауторитету њихових претставника, београдски септембарски састанак претстављао је заиста импозантан и може се рећи елитан скуп научника скоро из читавог света. Иако није замишљен као конгрес, он се такорећи у њега претворио. Конгресом („съездом“) назвао га је већ на свечаном отварању први говорник из иностранства, шеф совјетске делегације В. В. Виноградов; конгресом су га називали и остали учесници, и са говорнице и у приватним разговорима. И то, свакако, није случај. По броју делегација београдски састанак био је чак и шири од два ранија одржана конгреса (прашког и варшавског). Словенске земље (СССР, Пољска, Чехословачка и Бугарска) биле су на њему претстављене званичним делегацијама које су одредиле њихове академије наука. Међу учесницима из несловенских земаља (Аустрије, Данске, Енглеске, Западне Немачке, Италије, Мађарске, Румуније, САД, Финске, Француске, Холандије, Швајцарске и Шведске), поред мањег броја млађих научних радника, нашли су се безмало сви најпознатији претставници славистичке науке у тим земљама.¹

¹ Из иностранства на састанку је учествовало 67 научних радника из 17 држава, и то: 1) из Аустрије: Рудолф Јагодич; 2) из Бугарске: Владимир Георгијев, Петар Диневков, Иван Леков и Л. Андрејчин; 3) из Данске: Карл Стиф; 4) из Енглеске: Сергеј Коновалов, Борис Унбегаун, Елизабет Хил, В. К. Метјус, Валентин Кипарски, Моника Партриц, Роберт Оти, Надежда Городецка, В. Холтум и Вера Јаварек; 5) из Западне Немачке: Паул Дилс, Ервин Кошмидер, Алфред Рамелмејер, Алојс Шмаус и Всеволод Сечкарев; 6) из Италије: Ђовани Мавер и Карло Вердијани; 7) из Мађарске: Ласло Хадровић и Петер Кираљи; 8) из Пољске: Тадеуш Љер-Сплавински, Витољд Дорошевски, Зђислав Штибер, Антоњина Обремуска-Јабловска, Тадеуш Микуљски, Хенрик Волпе, Марјан Ја-

На тај начин је београдски славистички састанак добио пун ауторитет да расправља о свим горућим питањима међународне организације научног рада на пољу славистике и да о њима доноси пуноважне одлуке.

Иницијативу за сазивање међународног славистичког састанка у Београду дали су професори славистичких катедара београдског Филозофског факултета. Та иницијатива наишла је на пуно разумевање наших народних власти (Савезног Извршног већа, Извршног већа НР Србије, Народног одбора Београда и Комисије за културне везе с иностранством), које су обезбедиле новчана средства за одржавање састанка, а и иначе, у више махова, пружале своју пуну помоћ сазивачима. Припремама за састанак руководио је Организациони одбор, у који су ушли претставници свих и ших универзитета, и то: др. Александар Белић (Београд) као претседник, др. Антун Барац (Загреб), др. Антон Слодњак (Љубљана) и Блаже Конески (Скопље) као потпретседници, др. Кирил Тарановски (Београд) као генерални секретар, др. Стјепан Ившић (Загреб), др. Франце Томшич (Љубљана) и др. Јован Вуковић (Сарајево) као секретари, а као чланови: др. Драгољуб Павловић, др. Михаило Стевановић, Радован Лалић и др. Видо Латковић (из Београда), др. Јосип Бадалић, др. Мате Храсте и др. Фран Петре (из Загреба), др. Антон Оцвирк, др. Николај Преображенски и др. Емил Штампар (из Љубљане), др. Харалам-

кубец, Јежи Зјомек и Јан Кот; 9) из Румуније: Емил Петровић и Ђ. Болокан; 10) из САД: Роман Јакопсон, Вацлав Ледњишки, Хорас Лант и Сватава Пиркова-Јакопсон; 11) из СССР-а: В. В. Виноградов, М. П. Алексејев, В. И. Борковски, П. Н. Третјаков, А. С. Мјасников и Ј. С. Маслов; 12) из Финске: Ејно Ниёминен; 13) из Француске: Андре Мазон, Андре Вајан, Марсел Ерар, Жорж Лисијани, Анри Боасен, Шарл Корбе и Робер Триомф; 14) из Холандије: К. Х. ван Схоневелд, Том Екман и К. А. ван ден Берк; 15) из Чехословачке: Бохуслав Хавранек, Франк Волман, Јозеф Курц, Јулијус Долански, Карел Хоралек, Андреј Мраз и Винцент Бланар; 16) из Швајцарске: Ернест Дикенман и 17) из Шведске: Гунар Гунарсон и Гунар Јакопсон.

Од југословенских слависта на састанак су били позвани сви професори и доценти славистичких катедара на југословенским универзитетима, научни сарадници академија наука, као и други познати научни радници на пољу славистике, лингвисти и историчари књижевности. Такође су позвани као гости и научници других струка (историчари, етнологзи, романисти, германисти итд.), који су се у свом научном раду бавили и проблемима словенске лингвистике или историје књижевности. Као гости су позвани још и наставници југословенских педагошких школа, асистенти универзитета, као и други млађи научни радници. Огромна већина позваних југословенских научних радника одазвала се позиву и узела учешћа у раду састанка, и то: 60 као делегати, а око 100 као гости.

пије Поленаковић и Димче Левков (из Скопља), Салко Назечић и Бошко Новаковић (из Сарајева), др. Миливој Павловић, Младен Лесковац и др. Петар Ђорђић (из Новог Сада). Организациони одбор израдио је цео програм састанка и утврдио списак лица или установа којима ће се слати позиви. У програм су унети научноинформативни реферати о развоју славистике у појединим земљама за последњих десет година, научни реферати о појединим питањима са подручја словенских језика и књижевности и нека организациона питања која су се наметала као нарочито хитна, и то: 1) о сазивању међународног славистичког конгреса; 2) о изради славистичке библиографије; 3) о размени публикација; 4) о разним другим могућним формама ближе сарадње међу славистима разних земаља; 5) о пружању организоване помоћи научном славистичком подмлатку итд. Београдски чланови Организационог одбора сачињавали су његов Радни биро, коме је пао у део и сав технички посао око организовања састанака.

Свечано отварање састанка одржано је 15 септембра пре подне у присуству претседника Савезне скупштине Моше Пијаде, претседника Извршног већа НР Србије Јована Веселинова, као и већег броја политичких, јавних и културних радника из Београда. Састанак је отворио претседник Организационог одбора Александар Белић и пожелео добродошлицу учесницима, на првом месту делегатима из иностранства. У своме говору проф. Белић је изнео програм овога састанка и истакао сва питања организационог карактера која ће се на њему решавати. После говора проф. Белића окупљене учеснике поздравили су делегати из иностранства: В. В. Виноградов (СССР), Андре Вајан (Француска), Тадеуш Љер-Сплавински (Пољска), Елизабет Хил (Енглеска), Бохуслав Хавранек (Чехословачка), Вацлав Ледњицки и Роман Јакопсон (САД), Владимир Георгијев (Бугарска), Паул Дилс (Западна Немачка), Ђовани Мавер (Италија), Ласло Хадровић (Мађарска), Ејно Ниеминен (Финска), Корнелис Х. ван Схоневелд (Холандија) и Андре Мазон (Француска). Сви говорници су топло поздравили иницијативу југословенских научника да се на широким основама обнови сарадња међу славистима разних земаља и пожелели овом састанку плодан рад. Већ се из првих ових говора могло осетити да научници из целога света с одушевљењем и пуним срцем приступају заједничком раду.

На овом првом пленарном скупу изабран је и Радни комитет од 32 члана који је преузео даље руковођење радом састанка, а у који су ушли следећи делегати: В. И. Борковски и М. П. Алексејев (СССР), Тадеуш Љер-Сплавински и Хенрик Волпе

(Пољска), Бохуслав Хавранек и Јулијус Долански (Чехословачка), Владимир Георгијев и Петар Динеков (Бугарска), В. К. Метјус и Елизабет Хил (Енглеска), Андре Мазон и Андре Вајан (Француска), Роман Јакопсон и Вацлав Ледњицки (САД), Алојс Шмаус и Алфред Рамелмејер (Западна Немачка), Ђовани Мавер (Италија), К. Х. ван Схоневелд (Холандија), Карл Стиф (Данска), Гунар Гунарсон (Шведска), Ејно Ниеминен (Финска), Ернест Дикенман (Швајцарска), Рудолф Јагодич (Аустрија), Емил Петровић (Румунија), Ласло Хадровић (Мађарска), Александар Белић, Антон Слодњак, Мате Храсте, Радован Лалић, Салко Назечић, Блаже Конески и Кирил Тарановски (Југославија).¹ Чланове Комитета који су тек доцније допутовали на састанак, М. П. Алексејева и Г. Гунарсона, замењивали су В. В. Виноградов и Г. Јакопсон. Радни комитет направио је распоред по коме су читани реферати, одредио претседнике у пленарним седницама и по секцијама, провео дискусију о свим организационим питањима која су била на дневном реду и припремио одлуке које су затим изнете пред пленум.

За читање научноинформативних реферата о развоју славистике у појединим земљама после Другог светског рата било је предвиђено два дана, 17 и 18 септембар. То се, међутим, показало као недовољно; зато се с њиховим читањем наставило и последњег дана, 21 септембра, после подне. Словенски научници сасвим разумљиво, имали су по неколико реферата посвећених словенској лингвистици и историји словенских књижевности у својим земљама; ти реферати читани су првога дана у секцијама. Југословенски слависти били су спремили два колективна реферата: о раду на словенској лингвистици у Југославији (Михаило Стевановић, Мате Храсте, Антон Бајец, Блаже Конески и Петар Ђорђић) и о раду на историји словенске књижевности (Драгољуб Павловић, Емил Штампар, Антон Слодњак, Харалампије Поленаковић и Радован Лалић). У секцији за лингвистику наш реферат је прочитао проф. Храсте, а у секцији за књижевност — проф. Драгољуб Павловић. Совјетски научници су изненадили учеснике састанка, јер су донели са собом већ отштампане врло исцрпне реферате и поделили их слушаоцима. Њихови реферати посвећени су научном раду на проучавању следећих грана славистичке науке у СССР: 1) руског књижевног језика (В. В. Виноградов);

¹ У Радни комитет су ушли по два претставника оних држава које су имале најмање четири учесника на састанку, по један претставник осталих земаља а од југословенских слависта — претседник, секретар и још пет чланова Организационог одбора, јер су они били раније припремили материјал за дискусију.

2) историске граматике и дијалектологије источнословенских језика (В. И. Борковски); 3) јужних и западних словенских језика (Ј. С. Маслџв); 4) старе руске књижевности (Д. С. Лихачов); 5) руске књижевности XVIII—XX века (А. С. Мјасников). Совјетски учесници своје реферате нису ни читали; само је у секцији за лингвистику усмено реферисао В. В. Виноградов, а у секцији за књижевност А. С. Масников. Пољаци су такође спремили већи број научно-информативних реферата. У секцији за језик говорили су Тадеуш Љер-Сплативињски (о словенској лингвистици у Пољској) и Зђислав Штибер (о раду на дијалектологији), а у секцији за књижевност — Јежи Зјомек (о проучавању старе пољске књижевности), Тадеуш Микуљски (о проучавању књижевности из доба просвјетљености), Хенрик Волпе (о Мицкјевичевој години у Пољској), Јан Ког (о проучавању новије пољске књижевности) и Марјан Јакубјец (о раду пољских научника на проучавању осталих словенских литература). О словенској лингвистици у Чехословачкој говорио је Бохуслав Хавранек, о раду на старословенском речнику Јозеф Курц, а о проучавању словенских књижевности у Чехословачкој Франк Волман. Бугарски научници појнели су само два научноинформативна реферата: у секцији за језик прочитан је заједнички реферат Ј. Андрејчина и Ивана Лекова, а у секцији за књижевност говорио је Петар Динев. Научници из несловенских земаља већином су били спремили само по један реферат о целокупном раду на славистици у њиховим земљама за последњих десет година. Ти реферати читани су у пленарним седницама (17 и 21 септембра). О француској славистици реферисао је Андре Вајан, о америчкој Вацлав Ледњицки и Роман Јакопсон, о енглеској Елизабет Хил, о мађарској Петер Кираљи, о аустријској Рудолф Јагодич, о италијанској Ђовани Мавер, о немачкој Алојс Шмаус и о румунској Емил Петровић. Сем тога у пленуму је прочитан и реферат П. Н. Третјакова о раду Славистичког института Академије наука СССР и Р. Триомфа о проблему ризмене слависта између Француске и словенских земаља.

Научни реферати читани су такође по секцијама, 20 и 21 септембра. У секцији за књижевност прочитано их је дванаест, а у секцији за језик двадесет, тако да се другога дана секција за језик морала поделити на две потсекције. Због великог броја реферата, није се, нажалост, могла развити научна дискусија о њима. У секцији за језик проф. Белић је говорио о значају глагола са два вида у словенским језицима, В. К. Метјус о старословенским групама шт/жд, Валентин Кипарски о стабилизацији

акцента у словенским језицима, Ејно Ниеминен о проблему утицаја прасловенског језика на прибалтичкофинске језике, Ласло Хадровић о неким проблемима мађарских елемената у српскохрватском језику, Владимир Георгијев о концепцији индоевропских гутурала и њеном одразу на етимологији словенских речи, Витољд Дорошевски о дијалектологији и историско-упоредној методи у науци о језику, Виктор Новак о морфолошким преображајима словенских писама у зони словенско-латинске симбиозе, Жорж Лисијани поводом анкете Летописа Матице српске о српскохрватском књижевном језику, Ђорђе Сп. Радојчић о старим српским повељама и рукописним књигама за време Другог светског рата, Тадеуш Љер-Сплавињски о језичким односима келтско-прасловенским, Бохуслав Хавранек о проучавању развитка словенских књижевних језика у вези с друштвеним развитком, Јосип Хам о прасловенском јату у западнословенским и јужнословенским језицима, Иван Леков о колебањима у флексивном карактеру словенских језика, Васо Томановић о неким случајевима дијатезе у српскохрватском и руском језику, Карел Хоралек о потреби упоредне словенске лексикологије, Винцент Бланар о лексиколошкој и граматичкој проблематици особних имена, Сретен Живковић о словенском глаголском виду, Људевит Јонке о идеолошким основама загребачке филолошке школе XIX столећа, а Блаже Конески је изнео неке примедбе о језику словенских апостола т. зв. најстарије редакције. У секцији за књижевност М. П. Алексејев резимирао је своју расправу о словенским изворима Утопије Т. Мора, Андре Мазон је говорио о репертоару пастора Грегори (1672—1675), Фран Петре о југословенским књижевностима у XX веку („Од модерне до експресионизма и сиреализма у југословенским књижевностима“), Марија Боршник о доприносу новије словеначке књижевности светској литератури, Алојс Шмаус о путевима и циљевима проучавања словенске народне епике, Мираш Кићовић о српској вертепској драми у вези са сличном народном драмом код неких словенских народа, Јулијус Долански о задацима и методима проучавања међусобних књижевних веза народа Чехословачке и Југославије, Иван Есих о новој књижевној врсти science fiction и словенским књижевностима, Андреј Мраз о српској народној песми у развоју словачке књижевности, Николај Преображенски о Пушкину и В. Ирвингу, Харалампје Поленаковић о односима Јордана Хаџи-Константинова са Друштвом српске словесности и Јакша Равлић о одразу домаће стварности у дубровачкој књижевности.

Сви реферати који су прочитани на састанку биће ускоро објављени у издању Организационог одбора.

Као што смо већ рекли, све одлуке о организационим питањима припремане су у Радном комитету, а затим су изношене на одобрење пред пленум.¹ Међу тим одлукама треба на првом месту поздравити оснивање Међународног одбора слависта, коме је стављено у задатак да се брине о сазивању будућег славистичког конгреса, а напосе о његову програму, а исто тако да решава и о другим питањима међународне сарадње на пољу славистике у времену до одржавања конгреса. Одлучено је да овај одбор има дванаест чланова (по једног члана из сваке словенске државе и седам чланова из несловенских земаља), као и одговарајући број заменика, с тим да претседник Одбора буде претставник оне земље у којој се одржава конгрес. На пленарној седници од 16 септембра изабрани су следећи чланови Одбора, као и њихови заменици: 1) из Бугарске Владимир Георгијев (заменик Петар Динеков), 2) из Енглеске Елизабет Хил (заменик В. К. Метјус), 3) из Западне Немачке Макс Фасмер (заменик претставник Аустрије Рудолф Јагодич), 4) из Италије Ђовани Мавер (Еторе Ло Гато), 5) из Југославије Александар Белић (Антун Барац), 6) из Пољске Тадеуш Лвер-Сплативињски (Витољд Дорошевски), 7) из Румуније Емил Петровић (заменик претставник Мађарске Иштван Књежа), 8) из САД Роман Јакопсон (Вацлав Ледњицки), 9) из северноевропских земаља претставник Данске Ад. Стендер-Петерсен (заменик претставник Шведске Гунар Гунарсон), 10) из СССР В. В. Виноградов (В. И. Борковски), 11) из Француске Андре Мазон (Андре Вајан), 12) из Чехословачке Бохуслав Хавранек (Јулијус Долански). На пленарној седници од 21 септембра аklamацијом је прихваћен и предлог совјетске делегације да се идући славистички конгрес одржи у Москви, у првој половини 1958 године. Зато је за претседника Одбора изабран В. В. Виноградов, који ће руководити припремама за конгрес и у ту сврху организовати конгресни секретаријат са седиштем у Москви. Одлучено је такође да се идући састанак Међународног одбора слависта одржи у мају 1956 у Прагу или Москви.

На седницама Радног комитета водила се нарочито исцрпна дискусија о редовном објављивању славистичке библиографије. Показало се, међутим, да је засад немогућно организовати њено

¹ Радни комитет је заседавао у три маха: 15 септембра после подне, 16 септембра пре подне и 20 септембра од 9 до 10 часова. У среду 21 септембра од 9 до 10 часова одржао је своју прву седницу Међународни одбор слависта.

издавање на једном месту. Зато је одлучено да се убудуће објављује јединствена библиографија само за словенску лингвистику, у библиографском годишњаку који ће издавати уредништво часописа „Rocznik Slawistyczny“ у Кракову у редакцији Тадеуша Љер-Сплативињског. Материјал за тај Годишњак прикупљаће у словенским земљама академије наука или универзитети, а у несловенским земљама поједини научни радници. Одлучено је такође да се организација тога посла повери: у Пољској Т. Љер-Сплативињском, у СССР В. Виноградову, у Југославији А. Белићу, у Чехословачкој Ј. Курцу, у Бугарској И. Лекову, у Енглеској Б. Унбегауну, у Румунји Е. Петровићу, у Италији Ђ. Маверу, за САД и Канаду Х. Ланту, за публикације на француском — Словенском институту у Паризу (Institut d'études slaves), а за све публикације на немачком Е. Дикенману. Такође је одлучено да се замоли проф. Ад. Стендер-Петерсен да организује прикупљање славистичке библиографије у северноевропским земљама, проф. Књежа у Мађарској, проф. Кошерју (Уругвај) у Јужној Америци и проф. Кимура у Јапану. Редакција Годишњака побринуће се да се мрежа референата прошири и на остале земље не само у Европи него и на другим континентима. Пошто се славистика развија и у азијским државама (осим Јапана још у Кини и Индији), требало би потражити референте за библиографију и у тим земљама. У дискусији је нарочито истакнуто да ова библиографија треба да излази редовно и на време. У словенским земљама одговорност за исцрпно скупљање и тачно достављање грађе за библиографију примиће академије или универзитети; они ће сносити и трошкове око организовања тога посла у својим земљама. Трошкове око штампања Годишњака, као и око осталих радова на лингвистичкој библиографији у самој Пољској, узела би на себе редакција у Кракову. У несловенским земљама за исправност рада на библиографији јамчиће сами референти. Одлучено је такође да лингвистичка библиографија буде што исцрпнија и да садржи кратке резимеје свих важнијих написа; уколико се пак буде давала и оцена неког дела, она ће морати бити потписана. У библиографију ће се уносити и публикације које се објављују као рукописи (са тиражем преко сто примерака), као и нештампане докторске дисертације чији се микрофилм може добити. Поред општих језичких дисциплина у лингвистичку библиографију ће се уносити и радови из метрике, као и о свим питањима песничког језика и структуре стиха.

Даља дискусија, посвећена питању библиографије радова из области историје словенских књижевности, показала је да је

засад немогућно организовати да се библиографија свих тих радова публикује на једном месту, јер се у овој области објављује много више радова него о словенским језицима. Зато је одлучено да се у свакој словенској земљи издају библиографије свега што се тиче проучавања свих словенских књижевности у њој. Бригу о томе узеће на себе академије наука или универзитети. А за све несловенске земље основане се један библиографски центар при Универзитету у Лајдену (Холандија), који ће образовати мрежу својих референата у свим несловенским земљама (европским и ваневропским) у којима се ради на славистици; ради координације посла тај центар ће се повезати са библиографским центрима у словенским земљама (академијама или универзитетима). Бригу око организовања тога центра узео је на себе професор Лајденског универзитета К. Х. ван Схоневелд. Библиографски годишњак који ће издавати овај центар обухватиће по могућству све што се о словенским књижевностима пише у несловенском свету. У дискусији је нарочито подвучено да сви библиографски годишњаци посвећени историји словенских књижевности морају бити што детаљнији и исцрпнији, као и јединствена лингвистичка библиографија. Трошкове око прикупљања историско-књижевне библиографије и издавања годишњака сносиће поједини центри у Москви, Варшави, Прагу, Софији, Београду и Лајдену. Они ће такође сносити и одговорност за редовно излажење годишњака. Најзад, Радни комитет је одлучио да се послу израде славистичке библиографије, како лингвистичке тако и књижевноисториске, приступи одмах, тако да се у току 1956 публикују библиографије свих радова објављених у 1955 години.

Посебна пажња посвећена је у Радном комитету и питању размене научних публикација, као и попуњавању празнина које су у току рата, а и у послератним годинама, настале у многим славистичким библиотекама, нарочито у колекцијама разних периодичних и сериских издања, као и у осталој научној литератури. Одлучено је да се при академијама наука или при универзитетима појединих земаља, на првом месту словенских, оснују посебна тела која ће се бринути о размени публикација и попуњавању библиотека. Та тела мораће имати своје самостално финансиско пословање.

Најзад, у Радном комитету је усвојен предлог да се организује систематска размена старијих и млађих научних радника између појединих земаља на тај начин што би трошкове око

боравка неког научног радника у иностранству сносиле научне установе оне државе у којој је он гост. Тиме би се отклониле тешкоће које у многим земљама постоје око набавке девиза ради одласка на студиски боравак у иностранство. Наравно, таква размена научних радника мора се вршити на бази реципроцитета. Поједине делегације које су учествовале на састанку тражиће од својих влада да омогуће овакву размену научних радника, било путем културних конвенција које закључују с другим владама било на неки други начин.

Све одлуке које су донете у Радном комитету потврђене су на завршној пленарној седници одржаној 21. септембра после подне. На тој седници, пошто је завршен радни део, проф. Белић је у краћем говору резимирао резултате постигнуте на састанку. „Ја мислим да се овај скуп може назвати у аналима славистике — лепим данком у години — како вели наш песник“, — рекао је проф. Белић. У својем говору проф. Белић је захвалио и свима учесницима на учешћу у састанку, као и нашим народним властима на свестраној помоћи коју су оне пружале Организационом одбору приликом припремања и одржавања овог скупа. После проф. Белића одржали су још завршне говоре В. В. Виноградов, у име словенских делегација, и Андре Мазон у име свих учесника из несловенских земаља.

Овај приказ рада београдског славистичког састанка не би био потпун ако не бисмо нарочито истакли ону атмосферу добре воље и узајамног поверења која је владала на њему. Та пријатељска атмосфера стварана је и одржавана и у личним контактима између чланова појединих делегација, нарочито на пријемима и излетима организованим у част учесника, који су сви протекли у врло лепом расположењу. Већ првога дана састанка, у четвртак 15 септембра, потпретседник Савезног извршног већа Родољуб Чолаковић приредио је увече свечани пријем за све учеснике састанка у просторијама Већа. Сутрадан после подне делегати из иностранства са члановима Организационог одбора направили су излет на Авалу. Том приликом гости су посетили гроб Незнаног јунака, после чега им је Организациони одбор приредио малу закуску у хотелу на Авали. Да поменемо и врло успелу претставу „Дунда Мароја“ у Југословенском драмском позоришту, која је у част делегата одржана у суботу 17 септембра. У понедељак 19 септембра сви учесници састанка провели су цео дан на излету. Прво су посетили Нови Сад, где су обишли Филозофски факултет и Матицу српску, а затим, после заједничког ручка у хотелу

„Дунав“ у Чортановцима, одвезли су се на Стражилово, где им је Градски одбор Сремских Карловаца приредио закуску и врло успелу фолклорну приредбу. После тога су још обишли Градски музеј у Сремским Карловцима. У уторак 20 септембра Српска академија наука приредила је у част делегата поподневни пријем у своме клубу, а последњег дана, у среду 21 септембра, сви учесници састанка били су гости претседника Народног одбора Београда Милоша Минића на свечаном вечерњем пријему у просторијама хотела „Мажестик“. Неки страни делегати нису одмах после састанка напустили нашу земљу, већ су посетили и друге наше славистичке центре (Загреб, Љубљану и Скопље). Из писама које је од њих добио Организациони одбор види се да су они понели најлепше утиске не само са састанка него и из наше земље уопште.

К. Т.

1. — ИРЕНА ГРИЦКАТ: **О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама.** (С.А.Н. Посебна издања ССХХИИ, Институт за српски језик књ. 1, Београд 1954 I-III + 234—8°).

Питање о изостављању помоћног глагола тек је било начето у нашој научној литератури. Аутор је изнео његову кратку историју (стр. 1—17) и код нас и код других, нарочито словенских народа. Знано се да се *јесам* и сл. глаг. облици изостављају у синтаксичком „релативу“, тј. не онда када се радња његова одмеравала према времену говора говорног лица, већ према коме другом тренутку у реченици (релативу). Тако исто у науци је утврђено било да се та црта јављала у експресивном говору. Прво се доводило у везу са разликом између синтаксичкога „индикатива“ и „релатива“ јер се сматрало да *јесам* у индикативном перфекту значи везивање са садашњошћу, па је било природно да се оно у релативу, који је значио везивање са ситуацијом не у садашњости, морало изоставити. Код експресивнога изостављања испитивачи су се задржавали, углавном, на његову јављању и развиту, али без доброга теориског објашњења. Сем ових главних случајева, има читав низ других које је Грицкат још додала и покушала да теориски објасни заједно са раније познатим случајевима.

Ако узмемо само неколико реченица из група примера које И. Грицкат наводи, видећемо како је дубоко ухватила корена у нашем језичком систему ова конструкција, тј. изоставља *је* у перфекту или у садашњем времену.

Кад се горе попнем, а то моје просо узрело.

А она брже ватри, кад тамо а то просо покупљено.

Шпацира са њим испред куће, а извела велику лопту.

Ма које доба било, а чаршија закрчена колима грожђа.

Ми се скаменили па само гледамо.

А она, сирота, добра... па пиљи у њега.
 Магла пала, земља влажна, мрка.
 Широке рукаве кошуљине забацио до преко рамена...
 раздрљиво џемадан.
 У скуту им ношче, за појасом „пиштољче“.
 Имали су четири сина и три кћери. Једна удата, друга
 умрла, а трећа још дете. Итд.

Све би се ове реченице у данашњем књижевном језику само тако рекле. Њих би рекао тако и најпростији човек, а тако и истакнути књижевник. Из дела ових последњих и узети су горњи примери. Они јасно показују да је пропуштање *је* у извесним случајевима постало особина нашег књижевног језика. Њу је зато ваљало свестрано проучити, што је И. Грицкат и учинила.

Сем саме основне чињенице овог појава у најразличитијим примерима и његова објашњења, ваљало је још много штошта о овим појавама утврдити. Прво, када су се први пут јавили у нашим споменицима и у којикој мери; друго, да ли се јављају у другим словенским језицима и да ли претстављају особину прасловенскога језика; треће, колико се јављају у нашим различитим дијалектима и који је био развојни пут овог појава у њима: откуда се пошло при његовој употреби и колико се тај појав распростра на терену нашега језика, и колико га има у њему сродним језицима, бугарском и словеначком. На сва та питања Грицкат је покушала исцрпно да одговори наводећи увек за то обиље материјала. У већини случајева њој је пошло зз руком да пружи уместан одговор.

Главни резултати до којих је Грицкат дошла у своје раду могли би се овако укратко изнети:

1) Као што је досадашња наука утврдила, губљење *је* у перфекту своди се у основици на синтаксички релатив. То се стање ове особине задржава и у неким данашњим перифериским говорима, њега има нешто и у старијим српскохрватским споменицима. Губљење помоћног глагола у руском језику (а, донекле, и у другим словенским језицима) претставља у основици такође ту црту, само је тај појав у руском језику добио специфичан развитак који су помагале и нарочите прилике у том делу развитака источнословенских језика (тј. утицаји финско-татарских дијалеката).

На тај начин, губљење *је* у релативу, у свом основном јављању, вероватно је прасловенско.

2) У знатном делу савремених српскохрватских дијалеката, нарочито у најдинамичнијим централним говорима његовим, тј. оним који су послужили као основица савременом српскохрватском књижевном језику, — перфекат без *је* почиње се употребљавати или у афективним реченицама, које Грицкат одређује као до извесне мере модалне, иако им тиме не објашњава још постанак, и у реченицама у којима се износи статичко стање у причању, каквом изношењу догађаја или предмета, дакле не у њихову процесу, већ као нешто готово, дато. И једно и друго јавља се у безброј примера које Грицкат анализира по групама. У тој анализи она је показала, као што је већ речено, и оштрумља и сналажљивости.

3) Када је тако перфекат без *је* добио извесне врсте семантичко значење или стилско, образован је наново у прогресивнијим говорима нашим релативски перфекат за обележавање радње или бивања у процесу са помоћним глаголом „јесам“. Иако је ово довољно наговештено у раду И. Грицкат, прави значај овога новог релативног перфекта, није довољно ни истакнут нити у самој раду искоришћен. Сем тога, по нашем мишљењу, ваљало се задржати исцрпније и на модалним реченицама (типа *виле га однеле, дашао ја ил не дошао ви шо извршише; ма он и дошао и сл.*). у којима се *је* изгубило још у првој епоси развита, када се губило и у релативу пре него што је постало семантичком конструкцијом.

Сматрам да је Грицкат унела нове моменте у објашњавање афективне конструкције без *је*. Само мислим да је било довољно у реченицама као *ја дошао истаћи* статички елемент и објаснити све ове случајеве проширењем семантичке конструкције без *је* добивене у некадашњем релативу. Тако исто ми сматрамо да реченице као *ја болесна, мој муж без посла, а деца ми болесна* или слично претстављају такође проширење таквих статичких односа. Кад би било употребљено *јесам* или *сам, јесш* или *је* или слично, истицао би се сувише момент садашњости који се хтео баш избећи истицањем садржине оног стања које се износило; то је И. Грицкат тачно констатовала.

На основу свега овога добили смо у нашем језику оваку схему:

а) перфекат без *је* у значењу правог релатива и за стање и процесе у неким нашим старијим споменицама, у архаичним дијалектима, нарочито на периферији нашег језика (то је стање наслеђено од прасловенског);

б) перфекат без *је* у новијим дијалектима (нарочито од XVIII в.) у искључивој употреби у афективним реченицама и оним у којим се обележава статичко стање (*старац дошао и почео приповедаши*);

в) ширење губљења *је* и у свима сродним реченицама (гномским и другим);

г) развијање нарочитих прилика у појединим локалним говорима архаичнијег типа на бази помињатих појава и пробијање таквих особина и у књижевни језик;

д) губљење *је* у новије време у насловима, саопштавањима догађаја и сл. када се они износе као констатације о којима ће се даље говори (на пример *двајуш преливао Ламанш, дечак убио старца* итд.);

ђ) развијање у књижевном језику (а тако исто и у дијалектима који су му у основици) новог релативног перфекта са *је* у случајевима када треба изнети појаве у процесу и на тај начин једначење (морфолошко) тога перфекта са осталим глаголским облицима који имају исте облике за индикатив и релатив, само наравно са различитим значењем,

Кроз цело даље излагање И. Грицкат провлачи се мање или више резултативност и експресивност као главни елементи ове нове конструкције нашег језика.

Грицкат са лепим улажењем у ствари врши анализу оваквих појава налазећи их и у насловима (65—67, 69). Она јасно показује разлику између напр. „Убијен на спавању“ и напр. „П. Петровић је убијен на спавању“. И поред новине и интересантности коју Грицкат налази у првом примеру, јасно је, када се први пример упореди са другим, да у другом примеру имамо обавештење о томе како је П. П. убијен, дакле о самом процесу, док у првом случају имамо само изношење факта, чињенице о извршеном убиству за време спавања. Она продужава овако: „казивање које тече без наглашеног осликавања и без икакве претензије казивача да унесе свој став не садржи краћи перфекат“ (194). На основу оваквих тумачења добија се утисак као да се свугде где се износи резултативност или где је догађај нарочито експресивно изнесен, може употребити конструкција без *је*. Несумњиво је да у томе има тачнога; али за нас остаје питање да ли се ова овако широка употреба толико проширила да о њој можемо говорити као о засебној конструкцији и у овом облику. Другим речима, да ли се стање које се износи (дакле, оно резул-

тативно збивање), а које се развило на месту старог релатива, одвојило потпуно од наративне или ма какве друге реченице или није? Ја мислим да се ту у експресивном изношењу отишло даље. Изрази као „препливао Ламанш“ јасно сведоче да се експресивни перфект или експресивно изношење заиста одвојило у засебну конструкцију. А ту би сада било потребно ставити питање: да ли овде имамо просто продужење преношења статичког јављања на терен експресије где само чуђење, дивљење, нарочито истицање и служи место управне реченице („кажу“, „износе људи“, „диве се“ или сл.) прећутно изнесених самим тоном, експресијом. Тада бисмо имали и образложење зашто је из наративне реченице или сличне дефектни перфекат или каква слична конструкција (презентска) изнесена без „је“, самостално. За све ово има наговештаја у књизи И. Грицкат; али се она на том питању није специјално задржавала. Мислим да у ово време развитка нашег језика сама модална нијанса не би била довољна да се „је“ изостави, а овакви су примери ипак продукат новије епохе.

Сви су ови појави испреплетани у нашем језику и нашим споменицима и само се може тананом анализом показати да су они стварне језичке величине. Заслуга је И. Грицкат, њених добро израђених збирака грађе и анализе коју стално даје — да се то јасно види. Али и сама грађа и велики распон времена и најзад многостручност развитка а, нарочито, тешкоће око одвајања чисто стилских момената од објективних језичких особина стављају стално нова питања на која је требало одговорити. Можемо рећи да је у свима главним случајевима И. Грицкат умела да нађе начин да на та питања одговори.

За то је било потребно, на основу добра познавања ствари и несумњивих способности за послове ове врсте, танане анализе најразличнијих примера. Грицкат је који пут можда и претерала у критичности, као што се догађа често и старијим и искуснијим испитивачима, али, што јој служи на част, никад није пропустила да о сваком појаву рече оно што је најважније, па било да то говори за њену тезу или против ње.

А. Белић

2. — МИЛКА ИВИЋ, **Значења српскохрватског инструментала и њихов развој** (синтаксичко-семантичка студија). С.А.Н. Посебна издања ССХХVII. Институт за српски језик, књ. 2. VIII + 298. 8°.

Српска филологија посветила је неколико крупних дела науци о падежима: Ђ. Даничића Србску синтаксу (1858) — за своје време монументално дело, целокупно посвећено падежима без предлога и са предлозима у нашем језику, драгоцено и данас са брижљиво пробране збирке грађе, затим П. П. Ђорђевића О падежима без предлога (Гласник С.У.Д. књ. 69, 1-89, у Београду), иако компилаторски рад, ипак рађен према научној литератури свога времена. Поменућу још одељак синтаксе Маретићеве у његовој *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika i stilistici* (I—II изд.). То је, углавном, све. Истина, описивачи дијалеката и старих споменика додиривали су и синтаксу падежа, али је то према горњем сасвим мало.

Милка Ивић узела је да опише развитак инструментала у историској перспективи, водећи рачуна о ономе што је у том правцу урађено и у општој индоевропској лингвистици и у словенској. Оца прати развитак инструментала у нашем језику од најстаријих времена до данас, стара се, уз помоћ данашње научне литературе, да научне проблеме добро постави, а затим и да их свестрано обради.

Пре свега, морам нарочито истаћи да је М. Ивић богато исцрпла књижевне споменике. Она даје (на стр. 3—4) преглед те литературе. Али, сем тога, она је своју збирку примјера увећала грађом из великих наших речника, а нарочито из великога речника Југославенске академије. Тиме је у богатству грађе њена књига знатно добила, иако се, због тога, њено синтаксичко излагање преобраћа на више места у семантичко.

М. Ивић добар је и самосталан испитивач. Она лако улази у синтаксичке проблеме и у њима проналази оно што је битно. Она, бранећи своје мишљење, дискутује са Миклошичем, Потебњом, Бругманом и Делбриком износећи често с успехом своја тумачења према њиховим.

М. Ивић као млад научник залази покашто и у даље области од свог предмета и износи своја запажања, са већим или мањим успехом; али то не значи да је и у најмањем степену занемарила свој главни циљ: да пружи у потпуности развитак инструментала на српскохрватском земљишту. Морамо бити захвални М. Ивић

за оно што је учинила, са много доброга разумевања и саме ствари и опште њене проблематике, и са много природног смисла за синтаксичка питања.

Свој материјал М. Ивић дели у две групе: инструментал без предлога и инструментал у конструкцији са предлогом *с*, дакле, и инструментал оруђа^џ (или у ужем смислу речи) и социјатив.

Цело излагање Ивићкино носи оригиналне црте. Међу инструменталима прве групе она разликује категорију „оружа“ и још шест других категорија инструментала — инструментал пасивних конструкција, узрока, категорију у којој је обележен носилац стања места и времена, основне карактеристике и предикативни инструментал. Већ у првој глави М. Ивић показује танано разумевање предмета када дели категорију „оружа“ на спроводничку и омогућивачку функцију дајући на 52—53 стр. и графичко претстављање развоја те категорије. У чему су главне црте овога рада? То нам показује већ поменути први одељак. Полазећи непосредно од примера и од односа саставних делова инструменталне синтагме, тј. оних речи које чине инструментал, М. Ивић у примерима као *Марко вади руком кешћење* види у инструменталу *руком* спроводничку функцију, непосредног извршиоца глаг. радње; у примерима као *Пије Турчин вино кондијером*, она види омогућивачку акцију, тј. стварање услова да се глаголска радња може остварити. Радња пијења остварује се непосредно другим средствима. Ово не значи да и спроводничка функција не може бити вршена и каквим оруђем, а не делом тела (напр. *Марко вади кашиком кешћење*, опет не са омогућивачком, већ спроводничком функцијом), што значи да појам инструментала у оба случаја једнако одговара појму глаголске управне речи. У другом случају, код омогућивачке функције, инструментал не одговара извршилачкој непосредној функцији већ само омогућивачкој (*Пије Турчин вино кондијером*). То је, тако рећи, прелиминарна функција за вршење глаголске радње. М. Ивић испитује различне глаголе који траже баш овакву функцију (напр. *послати писмо авионом* и сл.) својим потенцијалом.

Из оваквог тумачења основних значења оруђа М. Ивић правилно изводи да је инструментал-спроводник допунска падежна синтагма, а инструментал-омогућивач — одредбена падежна синтагма. Зато се овим другим откривају околности, погодбе под којима се глаголска радња врши (речима *помоћу*, *на основу*, *уз употребу*, *служећи се*, *преко* и сл. идентификује се њено значење). Када М. Ивић говори о јединству са субјектом у првом случају

(код спроводничког инструментала), а о недостатку тога у другом случају (код омогућивачког инструментала), то не треба разумети као јединство значења синтагме у једном случају, а недостатак тога у другом, јер њега има у оба случаја, већ у првом случају као непосредно јединство појединих делова у границама увек јединствене синтагме.

У овом се правцу развијају и друге дистинкције у овоме делу тананих анализа. Увек се полази од непосредног односа делова синтагме и показује се како се и само значење инструментала на основу тих односа мења. То је црта која се провлачи кроз цео овај рад и која му даје нарочиту вредност. Јер то показује несумњиво правилан метод у синтаксичким испитивањима. По себи се разуме, то не значи да се морамо сложити са свима закључцима које писац износи, јер у односима речи има више момената и испитивачи се могу каткада и не слагати у приписивању већег или мањег значаја једном или другом. Питање је само да ли су сви моменти уочени и добро претстављени, да ли је испитивач довољно осетљив према њиховим особинама.

Као илустрација тих особина пишчевих може послужити нарочито категорија узрока (69—99). М. Ивић даје ту схематски преглед (стр. 100) категорије узрока. У двама групама узрока, активног и пасивног, она даје шест категорија добро утврђених и објашњених (инструм. чиниоца, изазивача, унутрашњих побуда, потстрекача, независног омогућивача и пасивног узрока). Она даље показује како су које од тих категорија замењене доцније у нашем језику и која се од њих и у коликој мери до данас сачувала. И свугде има танане анализе свих момената које прате дане појаве.

М. Ивић напомиње уз сваку категорију шта се у њеном смислу у старом језику употребљавало и колико се њено значење сузило. Тих сужавања имамо готово свугде. То је дошло отуда што су се падежи све више прецизирали у нашем језику као и све друге категорије. И исто онако као што је категорија напр. будућег времена у нашем језику, иако се гради од глагола *xšēiti* и глаголских инфинитива, изгубила свако модално значење свога првобитног облика (на пр. *ja hu ihu*, исп. и напр. франц. *j'irai* које је постало такође од старог латинског инфинитива и глагола *habēre*), тако су и падежи који су из старијих времена чували везу са много блиских значења предавали та значења све новим јаснијим конструкцијама остајући сами са оним што је у том правцу било главно.

И у свима одељцима књиге М. Ивић ми се сусрећемо са врло интересантним запажањима. Ми се понегде можемо не слагати, као што је већ речено, са оштроумним аутором, али нигде не можемо рећи да није било и знатних разлога за оно мишљење како га је аутор изнео.

Хтео бих на крају да приметим једно. У своме закључку (255—269), на самом крају, М. Ивић је хтела да преброди тешкоћу јављања социјативног и инструменталног значења и да га сведе на једно значење. Ту она износи само своју мисао да је „инструменталом обележен сваки појам, искључујући субјекат, који у тренутку вршења глаголске радње, и у вези са њом, бива обухваћен кретањем (а није притом њен циљ) или постаје претставник извесног својства“. Мислим да у овоме нема оног јединства тумачења којем је ваљало тежити. Све су ове појаве пратиличког карактера, без обзира да ли су оне обухваћене кретањем или каквим другим пратилачким својством.

Али и поред овога и других напомена које се још могу учинити овом раду, М. Ивић се овом књигом добро оквалификовала за даљи научни рад. Она је нашој науци дала једну корисну књигу у многим правцима.

А. Белић

3. — ЂУРО ГРУБОР, *Аспектна значења*, Rad 293, 5—234.

У овој својој расправи покојни Грубор даје: прво, увод (5—9), друго, „раздиобу глагола са обзиром на аспект“ (10—100), треће, дефиниције (101—111), четврто, примере са анализом (112—128), пето, расправљање-Рс (129—230), затим: неке кратице (231), попис употребљене аспектне литературе (232—234).

Никада се досада није писало овако исцрпно о нашем глаголском виду или аспект, како га назива Грубор. О литератури предмета Ђ. Грубор говори у засебној расправи, и ту даје своје напомене о појединим делима (*Аспектна значења II*, Rad 295, 1953, 81—284). О овом делу расправе Груборове ја ћу говорити засебно.

Грубор је био солидан научник. У овим делима он покушава да иде својим путем и да пружи оригиналну анализу великог одељка наше граматике о глаголском виду. Он познаје добро наш језик не само по писаним изворима него и на терену. Иако

се ја у многоне не слажем са њим, могу слободно рећи да ће ова испитивања његова у многоне потстаћи да се и у питањима глаголског вида изађе на чистину.

Грубору је главно његово разумевање глаголског вида, без обзира на оно што о њему други мисле. Он би хтео да да и свестрано тумачење појава са различних страна.

Грубор употребљава назив аспект и за глаголски вид и за оно глаголско значење које се јављало као глаголски „лик”, добивано обично додавањем глаголског префикса. За све то заједно употребљава Г. назив аспект.

У првом одељку под кратким параграфима Г. износи своје погледе које је делимице примио из досадашње научне литературе, а делимице и сам дошао до њих.

Пре свега тешко је сложити се са њим да је најбоље дефинисати имперфективну радњу као радњу „док се врши”, јер се тако може лако помешати са временском ознаком.

Врло је незгодно само једном кратком напоменом изнети да аспектна система словенских језика „значи нестанак облигатне перфективности аориских облика и имперфективности презентских облика индоевропских глагола“ иако је несумњиво да словенска видска система искључује индоевропску.

Исто тако сматрам да речи „двоње“ и „троње“ за двојне или тројне глаголе у систему глаголског вида нису ни довољно јасне ни довољно умесне.

Грубор, у овој вези, сматра да је облик *persěkoch* (прѣсѣкох) тако сложен још у праиндоевропском и да је доцније утицао у словенском да аорист *sěkoch* изгуби своју перфективност, пошто је *persěkonh* (због префикса *per*) значило јачу перфективност. Однос *padŕ* (перф.) према перф. *radoch* то не потврђује, а, сем тога, и питање нашег аориста према индоевропском врло је сложено. Оваквих и сличних примедба могло би се још учинити општем делу Груборову; али како то нема непосредне везе са његовим даљим излагањем, прећи ћу одмах на њ.

Све глаголе Грубор дели на две велике групе: развојне глаг. (*оре, расше*) и глаголе стања (*јесш, лежи*). Тим називом он мисли да замени Агрелове називе *йорасни* и *једнаки*, које ни ми не бисмо могли примити. Али ја сматрам да и Груборови називи нису бољи. Код свих глагола без разике има једна заједничка црта: да се код њих стално делови значења смењују; у *оре, расше*, исто као у *бива, лежи* или *сл*. Глаголи су зато увек дина-

мични, процесни или покретни, без обзира на који се начин то вршило код њих. Јер и код глагола стања (напр. *сјавашти*) његови делићи увек теку и тиме се нимало не одвајају од других глагола. Тиме се они разликују од придева или предметних именица који су увек статични (исп. прид. *бео*, *жуш* итд., *кућа*, *дрво*, *џас* и сл.). По себи се разуме, разлика је велика у значењу глагола *лежашти*, *пљивашти*, *сјавашти* и сл. и напр. *градити*, *шрчати* итд., али код свих имамо подједнако стално смењивање честица њихове радње или стања. У томе је њихова једнакост и зато их ми са те стране не можемо делити.

Сем свега другога, и сам назив развијање, развој крије у себи црте које се не износе у глаголима. Истина, Грубор често оперише примером *градити кућу* и у постепеном растењу, развоју саме куће до потпуног извршења радње он види и развој самог глагола; али то су засебне ствари. У самом глаголу који се овде нас тиче о томе нема ни помена. Зато не можемо примити ни ову Г. напомену која се даје насупрот дефиницији о развојним глаголима: „С-глаголи (тј. глаголи стања) показују у коме се стању неко (нешто) налази, у ком било времену, тј. показује га у његову времену“ (б. б); али зар то није исто и са т. зв. „развојним“ глаголима? Има ли и једног делића радње или бивања који се не односе на одређено време саме радње? Зато је много боље када их све заједно спаја Грубор у једну групу говорећи „Радња, бивање и стање имперфективних глагола доиста трају... али не значе они то...“, што се по себи разуме, и додаје на крају, „али им се може додати ознака трајности, времена“, и то, додацима, потпуно једнако ма кога значења били. Наравно, одлику времена додајемо ми, посматрачи; а уствари она се увек подразумева када се говори о релативном односу делића радње.

Када је Грубор хтео да одреди општи оквир у који ће ставити глаголе који се разликују по виду могло се очекивати да ће то бити према ознакама вида. Међутим он то не чини, већ дели глаголе према значењу на две групе које за глаголски вид немају значаја. Јер ниже (стр. 96 и д.) где се о глаголима стања говори, то се не види; већ напротив: по глаголском виду они се не разликују од развојних, тако да су могли бити распоређени готово по свим групама развојних глагола (сем интензивне и сативне, в. 99). Али се зато ја не могу сложити са општом дефиницијом тих глагола која гласи: „Они показују стање у коме се неко (нешто) налази; којим ништа не настаје нити се мења, нити мења место; само вријеме мимо њ тече и показује му трајање;

само о временској извршености може код њих бити говора“. Зар код глагола напр. *лежашци, сјавашци, блешци, ћушашци, зимовашци* и сл. немамо стално смењивање реализованих делова глаголског значења? Истина, међу њима не налази Грубор ни креативних, ни трансформативних, ни мотивних, али то су значења која се тичу лексичке стране глагола а не видске или граматичке (исп. ниже).

Ако ово оставимо и пређемо на дефиницију перфективности глагола, то се и ту не можемо сложити са Грубором. „Пф. гл. развојни значи потпуну извршеност радње или бивања од почетка до краја; цијеле радње или одређене количине: узорао сам (све што сам мислио орати овога прољећа или ове јесени); узорао долове, брда, поткућницу, први слог, прва три слога, последњи слог, последња 4 слога; — нарасли (курузи) мени до кољена, до пупка, за вр мене¹“ (стр. 8).

Ова се дефиниција, на многе начине исказана, и провлачи кроз целу књигу Груборову. Али тиме она није постала нимало убедљивија јер се увек на исте начине понавља. Па и на крају књиге у своме („Ceterum senso“) крајњем резултату свега разматрања он вели: „перфективни аспект значи да је потпуно извршена сва радња или све бивање (глаголи развојни) или сав боравак у неком стању (глаголи стања), или која било одређена количина тога тројства сва (дио, вишекратних) од почетка (и он) до краја (и он)“ (стр. 230).

Грубор је у овоме аподиктичан и овај закључак свој износи као догму, као непогрешив аксиом.

Губор стално истиче да се перфективношћу износи пуноћа радње („потпуно извршена сва радња“ итд.) и пореди „узорао сам“ са „узорао сам долове“, „брда“, „поткућницу“, да би могао показати да се „узорао сам“ односи на целу радњу непосредно. Уствари, то није тачно. „Узорао сам“ значи, извршио сам „последњи део орања“, „узорао сам долове“ значи „завршио сам орање долова“ итд. У свима се овим случајевима истиче не пуноћа извршене радње него завршни део радње. Све се остало по себи разуме. Кад се рече да се износи завршни део радње, тј. завршни део извршаване радње, онда се разуме да је тиме и цела радња извршена, али то овде није главно, већ оно прво. То је разлог (тј. да се увек замишља извршена радња) што ово нису

¹ Грубор се већином у примерима изражава народским језиком.

нити се могу назвати тренутним глаголима (говорим о тзв. перфективизованим глаголима), пошто њиховом извршењу претходи и извршење целе радње. Исто тако ако речемо: „маче је прогледало данас“, то значи да се продужила радња „гледања“, али то се подразумева, а не истиче глаголом. Да је то тако, није се тешко уверити. Место „он је саградио кућу у Београду“ можемо рећи „он је подигао кућу у Б.“ Ту је употребљен не перфективизован глагол, већ перфективан *подићи* који не значи завршио сам подизање куће, већ констатује о готовој кући. Њиме се износи само готов резултат, готова кућа. И за све друге перфективизоване глаголе вреди да се у њима износи завршени део радње која му је претходила; у њима се износи само завршеност имперфективне радње: ја сам написао (писмо, чланак, књигу или сл.) значи увек ја сам завршио са писањем (писма, чланка, књиге итд.). Зато када се каже да перфективност значи обележавање завршног дела радње, то значи део завршетка радње. Ту нема никаквог истицања потпуности радње. Такав је у нашем језику префикс *из* који значи истакнут завршетак потпуне радње: испунити (водом буре, дужности и сл.) значи потпуно, до краја или сл.; испразнити тако исто обележава потпуност радње.

Према томе, не треба мислити када се каже „обележава завршни део радње“ — да то ишта друго значи до обележавање завршног дела (вршене) радње. Ја и овде стављам „вршене“ у заграду јер се то подразумева кад се рече да је радња свршена, тј. обележена тако својим завршним делом.

Уосталом кад год се перфектизују трајни глаголи помоћу префикса они значе увек део извршене радње у смислу префикса: *пливати*: *препливати реку* = „извршити пливања преко реке“, *порадићи*: „порадити па отићи“ — „извршити мали део радње и отићи“ и сл.

Према томе, ја не могу Груборовом дефиницијом заменити ону коју ја дајем већ толико времена да перфективни глаголи значе или део извршеног почетка, или извршеног завршетка какве радње или онаког извршења радње како је обележено префиксом; код тренутних глагола оно значи тренутно извршење радње (то је нешто сасвим друго).

Грубор дели глаголе, као што смо видели, на развојне и глаголе стања, а све развојне глаголе опет дели:

а) према начину састављања у парове, тј. да ли се спарују перфектизацијом или имперфектизацијом. Као полазна тачка уз-

ман је или прост или сложен глагол (а кашто је обраћана пажња и на то да ли је дуративан, итер., итер.-дур., мом.). И сем свега тога, код неких се морало пазити и на префиксно значење. Као што се види, нема никаквог заједничког момента. Па и све ово није било довољно, већ су се морили применити и други критерији.

У овоме одељку бележи Грубор девет група; првих шест донекле одговарају најопштијем принципу о односу имперфективних и перфективних глагола, али у последње три — односи су друге врсте. А. *плѣшѣ-ѡилѣше* (аор.) Б. *плѣћа-ѡѡилаћа*¹. В. *плаћа-плѣши*, Г. *рѡсѣлећѣ-рѡсѣлѣше*, Д. *расѣлеће-ѡдрасѣлѣша* (дистрибут. знач.), *расѣлеће-нѡрасѣлѣша се* (сативно значење). Глаголи типа *саградиши*, *написашѣ*, *оилѣши* и сл. врло су значајни за цело ово питање. *Оилѣши* (чарапу) значи „завршити плетење (чарапе)“, *саградиши* (кућу) значи „завршити грађење (куће)“, *написашѣ* (писмо и сл.) значи „завршити писање (писма)“ итд. Другим речима, ту се обежава завршни део радње, што значи свршена радња. И такво тумачење налази се у складу са перфективношћу у свима другим случајевима, када се год са каквим префиксом врши перфектизовање. Увек оно значи завршетах вршења радње у смислу значења префикса, као што је овде сведено на завршење радње чију перфективност значе. Сем ових има још три групе: Е. *рѡсѣлећѣ: аѡ узрѡсѣлећѣ*; Ж. *шрѡжѣ: нѡће*; З. *вѣчерѡ-чим вѣчерѡ*. Ове три групе не иду овамо: у групи Е-узрѡсѣлеће претставља временско значење фут. трајног (ако буде расплетала или сл.), а не видско; *шрѡжѣ* и *нѡће* нису парњаци, већ би према *шрѡжѣ* прави парњак био *ѡшрѡжѣ*, *ѡдрѡжѣ* или сл. а не *нѡће* (то до извесне мере увиђа и види Грубор); однос *вѣчерѡ чим вѣчерѡ* није морфолошког карактера као што је у другим случајевима него синтаксичког.

Ово груписање ништа нам не даје, јер су у њему примењени за различне редове различни критерији.

Сасвим независно од овога групишу се даље глаголи по количини извршености перфективног глагола на 11 група. Важно је нарочито истаћи прве две групе: I пантивних и II тотивних глагола. За прве вели Грубор да значење постепено радњу (бивање) извршену сву, од почетка до краја или који било њезин *одређени дио сав*: гради кућу — саградио кућу (сву); сагради трећину куће (сву трећину). Већ је напред о овоме говорено: и

¹ Свугде се бележи Груборов акцент.

овде се, по нашем мишљењу, вели само да је кућа са грађењем завршена, да је завршена трећина њена грађења и сл. без икакве постепености или нарочите потпуности радње; тога у поменутиим глаголским облицима — нема. То је Грубор као и у помињатим случајевима унео из коментара. II група, коју назива Грубор тотивном, значи „обухватну радњу извршену потпуно сву (не казује се дио): *пече јање — испече га*“. Да, у овом случају префикс *из* уноси појачајно значење целе радње: глагол обележава извршену глаголску радњу у потпуности. Овде је нешто друкчије значење него у горњем случају код пантивних глагола у примеру *саградих кућу*.

У овој се категорији разликују сепаратни тотивни гл. који значе извршеност кога било самосталног дела имперфективног глагола: *гуче-гукну*. Овакво стављање моментаног облика *гукну* према имперфективном *гукати* даје нетачну претставу као да је *гукну* перфективни према *гучем*. То није исправно. *Гукнем* је перфективни глагол који се само по пореклу може ставити у везу са глаголом *гукати*, али не као његов данашњи перфективни парњак (исп. *нагукати се* и сл.). Разлика између глагола пантивних и тотивних (а) — чисто је лексичка и нема никаквог значаја за питање о количини „извршености перфективног глагола“, јер су они у том правцу потпуно једнаки. Што глагол *градиши* садржи у себи и у нашем схватању његова значења вршење радње део по део а тотивни типа *пећи* поступно вршење радње на целом предмету — то је за глаголски вид ирелевантно (без значаја). Зато није требало ни градити две групе ту.

Даље глаголи од III-IX претстављају завршеност радње у смислу префикса: III инкоативни *пјева-зџпјевѧ*, IV финитивни: *догради он њему кућу*; V деминутивни: *звизжди-пдзвпјждѧ*; VI аугментативни: *пече јање-прџпече га*; VII мајоративни: *пјева-ндшпјевѧ је*; VIII интензивни: *рѧспјевѧ се*; IX сативни: *накопѧм се*; X супститутивни: ако успишем — о таквим је глаголима напред говорено. Напоследку као XI гр. има Грубор *слијете глаголе* (*verba саеса*): *лови-улови*. За њих вели Грубор да извршеност зависи од ствари прикривених *лови-улови* (зеца). И ови глаголи не иду овамо, већ у I групу. О ефикасности садржине ових глагола не говори се овде, већ само о њиховој акцији. Ефикасност њихова одређује се другим средствима која се глагола не тичу.

Како је питање количине завршености глаголске радње једно од најзначајнијих за испитивање глаголског лика или аспекта, како вели Грубор, то смо очекивали да ће Грубор узети све слу-

чајеве ове врсте. Он је узео само неке. Вероватно, оне који су му се учинили најтипичнијим или најкарактеристичнијим за ову особину. Али то није никад поуздано мерило. Тако он даистрибутивне глаголе не урачунава у ове него међу прве иако је за нас несумњиво да се *расиљеће-расилеша* тиче количине и каквоће завршавања радње. Други глаголи ове врсте (курзивни, аткурзивни и др.) наводе се у специјалним одељцима. Према томе, ми можемо закључити да је недовољно узети као принцип овог груписања само количину завршености радње, већ је требало унети и друга значења која префикси уносе у глаголе, а којих је знатно више.

Овај се недостатак не може никако надокнадити последњим критеријумом поделе глагола по врсти радње на а) креативне: *гради-сагради кућу*; б) трансформативне: *оре-узора*: њиву и в) мотивне: *иде-дође*. Грубор овако карактеристише те своје групе: прву, креативну — „кад нешто из радње настаје“, другу, трансформативну — „кад се нешто радњом мијења“ и трећу, — „кад ко (што) радњом мијења место“. Из саме се карактеристике види да се прве две групе не тичу самог глагола него онога што од њих настаје; а за трећу групу, мотивних глагола, требало је показати да „моција“ за њихов вид има нарочитог значаја; иначе је ово опет лексичка одлика која се аспекта не тиче. Међутим таквих је одлика (лексичких) могло бити од истог значаја врло много.

Грубор је дао доста на свој начин проанализованог материјала; он је пошао од готових облика и, независно од развитака нашег глаголског вида, дао своје схеме које смо видели.

Сматрам да је Грубор погрешно што је напустио оне основне позиције које је ваша наука у овом правцу већ чврсто заузела: однос имперфективних и тренутних глагола као основни, затим изведених имперфективних (учесталих, дуративних) и изведених перфективних. Другим речима, у самом језику добивене су две системе: једна, основна: имперфективних и перфективних глагола (неизведених) и друга: имперфективизованих и перфективизованих (изведених). У њиховим границама Грубор је могао да да анализу какву је хтео и да изврши систематизацију свега што је потребно да се одреде сви глаголски ликови и по значењу и форми. Овако се његов материјал, који треба увек критички примати, мора поделити сасвим друкчије него што је он то урадио.

Грубор је према својим критеријумима извео систематику наших глагола.

Он узима прво развојне глаголе и у групама А, Б и В он даје у првој: имперфективне просте, дуративне; перфект. од њих

изведене сложене, у другој: имперфект. — дуративне просте и од њих изведене, у трећој: просте перфективне и од њих изведене имперфективне проширењем основе. У свакој од тих група он разликује 11 врста глагола према количини извршења радње (пантивне, тотивне итд.), а у њиховим границама, где год је то могуће, разликује глаголе по врсти радње (креативне, трансформативне и мотивне). Где год му се даје прилика, он објашњава значење перфективности. Тако на стр. 31 он наводи:

„Саградити кућу значи дакле: извршити сву градњу куће, све куће, а доградити: извршити конач градње куће, последњег дијела куће; оно је пантивни а ово финитивни. И један и други су извршили последњи моменат, али не само тај моменат него онај први глагол све моменте цијеле радње, цијеле куће, а овај други све моменте последњег дијела куће, последњег дијела радње. Нијесу је ни у исто вријеме доградили и саградили: доградили су је у последњих неколико дана, а саградили у три мјесеца; а није се то једно и друго десило у последњем моменту радње“ (31).

Иако је, по моме мишљењу тачно, да саградити означаје завршено грађење, ипак се та садржина исказује завршним делом радње, завршним делом грађења. Како из овога следује и грађење у целини, то је природно да о тој целини ништа није могло бити саопштено, нити да је грађење вршено постепено нити да су извршени сви momenti целе радње итд. Овде је сасвим јасно да непотребне речи из свога коментара Гр. уноси у дефиницију глаголског значења. Према томе, ја се слажем у главном значењу перфективности, да се даје цела радња, али се то исказује завршним делом радње а не непосредним одређивањем радње као такве; она се одређује тако посредно, преко исказаног завршног дела радње (завршено са вршењем радње, не „извршењем“ како би рекао Гр.).

Овде има и још више оваквих анализа и „пантивних“ и „тотивних“ глагола, али су оне све једне врсте, тако да се на њима нећу више задржавати.

Под Г износи глаголске парове код којих су оба глагола сложена, исти префикс, а имперфективни је настао од перфективног проширењем основе. И ту се разликује 11 група, а међу њима и тројаки глаголи према врсти радње (изговара — изговори). Код пантивних мотивних разликује: апкурзивне, аткурзивне, транскурзивне и, засебно, капљевине (излијева — изли), а код тотивних: екскурзивне, ин-

курзивне, претеритивне и аткурзивне. Затим под Д разгледа дистрибутивне глаголе, под Ђ сативне дајући и ту по коју варијанту као у горњим групама. Даље иду под Е супститутивни, под Е глаголе -уз. Под Ж даје глаголе имперфективне и перфективне различних корена, а, додајмо ми, махом и различног значења (исп. тражи-нађе, иште-доби и сл.), затим — глаголе који су имперфективни и перфективни и о којима, необично за ову расправу, врло мало говори (9—91). На стр. 92—96 дати су бројни (нумерички) прегледи употребе префикса уз глаголе у различним значењима (по количини и врсти радње), затим су изнесена глаголска стања код којих се разликују глаголи, као што је напред поменуто, само по количини извршене радње, а не и по врсти радње. Напослетку одвајају се и глаголи С-Р у засебну групу, тј. такви којима је имперфективни глаг. стиван, а перфективни еволутиван (напр. спава-заспа, стр. 99—100). Ту разликује: III *прецесивне* (м. инкоактивних и то за *положај* (лежи-леже), *свијест* (спава-заспа), *мировање* (жмири-зжмири), *боју* (бијели се-побијеље) *вољу*, *нужду*, *способност* (жели-пожеље)). Под називом прецесивних глагола подразумевају се глаголи са стањем које претходи у имперфективних глагола стању у перфективних. Овде се помињу још VIII *интензивни* (живи-развије се (sic)) и IX *стаивни* (живи-наживје се).

Ја нисам хтео улазити у дискусију о томе да ли би се који глагол могао и како друкчије сместити и према Груборовим принципима, већ сам хтео показати овим прегледом све шаренило распореда глагола са истим префиксима, и то да се овакав распоред њихов може применити само за опис ових глагола према принципима Груборовим; за сваки други посао мораће се употребити све ово само као грађа коју треба друкчије уредити.

У осталом делу књиге (101—234) има Грубор врло различних напомена врло различне научне вредности, а у много прилика и понављања онога о чему је раније говорено. Ја ћу се задржати на неким од њих које имају извештан значај за разумевање ових појава. У глави Дефиниције (101—111) типично је за Грубора одређивање количине код перфективног аспекта. Он вели да се она одређује: 1) објектом, 2) прилогом, 3) префиксом, 4) кратком и дуљином радње (дође из себе-кратка, сва; дођоше ластавице-дуга, непрегледно итд.), 5) ситуацијом (дође во з!)

Истина је да је све ово значајно за разумевање контекста; али за нас је значајно оно што од тога припада глаголском облику.

Зато напр. *дођоше* значи да је долажење (ласта) завршено и зато је то перфективни глаг., а да је долетање могло дуго трајати — то у само значење глагола не улази; то се може само претпоставити као поуздано, пошто се зна на који начин ласте врше поменуту радњу. Овде се види сва непоузданост упорног тумачења перфектизованих глагола код Грубора (исп. са овим *испо-долазише, исподолећаше* и сл. где се то заиста одређује, али дистрибутивним *по* и појачајним *из*).

„Растење извршености је нераздржива сјена имперфективног аспекта“ (107) — наравно, изван самог глагола, у коментару онога који врши анализу тога аспекта.

Мислим да је позитивна ствар што Грубор сматра да времена треба одређивати према „тачки говорења“ (108).

У четвртом одељку: Примјери са анализом (112—128) даје Грубор добре примере из народног језика и добро их, уопште узевши, анализира; али свугде код перфектизованих глагола и део анализе улази у карактеристику перфективности, као што се то и досад видело.

Пети је одељак највећи: Расправљање — Рс. Ту се расправља: А. о перфективности (129—150), Б. о имперфективности (150—155), В. о постанку словенске аспекатске системе (155—164), Г. дијелови аспектности (164—180), Д. аспект и акценат или узрочна веза између битности аспектнога акцента и значења (180—222), Ђ. особити случајеви (223—230).

Ја ћу и из ових одељака поменути оно што сматрам да претставља већи интерес где се са нарочитих страна, често и нових, посматра перфективност глагола.

Грубор вели: „Главни је глаголу свршити, доћи до краја, а ни бриге га за сприједа; а перфективни глагол није такав: он се једнако брине за сву радњу, за извршеност, од почетка до краја. Свршености је обиљежје крајност, а перфективности то-тивност; она је прожета оном, а ова овом“. Овим, а и целим даљим извођењем Грубор жели да докаже да перфективни глагол (ја бих рекао перфектизовани) не значи само: имперф. гл. + свршити, него нешто више, и екстензивно и интензивно.

Нема никакве сумње да значења свршити и извршити нису потпуно једнака. Али је за мене тако исто несумњиво да пресећи значи или „завршити, свршити пресецање“ или „извршити завршни део пресецања“. Исто тако написати за мене подједнако значи што и „писање“ завршити или „писање свршити“. Да је написати екстензивније значење него остали изрази

Грубор изводи из тога како је написати могло бити извршено. Али за нас тога нема у самом глаголу.

Он доказује већу интензивност посебних пф. глагола од глагола свршити овако:

Прала је и праће свршила али није опрала. Ако је она завршила праће, она је рубље опрала, јер не би завршавала са праћем; опрала пак има у себи резултативно значење, што претставља плус према самој перфективности.

Из овога се види да непосредна веза материјалног извршења глагола има значаја за семантику глагола, али за ове видске разлике нема.

У даљем излагању има, као и свугде у овој расправи, и тачних опажања и умесне критике, али свугде помало уношења коментара у дефиниције.

Анализирајући реченице *идемо ми јуче и сјутра ја идем*, Гр. вели (148): „Временски прилози *јуче* и *сјутра* одузели су презентима *идемо*, *идем* њихово презентско значење, и они су престали бити презенти и постали само лични имперфективи. Разлика је у губљењу значења садашњости што се ту може десити, а ондје тј. у другим случајевима је облигатно, тако облигатно да су изузеци искључени, потпуно искључени“.

Цела ова партија о перфективном презенту има недостатак што функција тог облика није добро одређена. У горњем случају имамо само обичну примену употребе презента (паралелност са временом или са другом радњом, овде прилошким значењем). На 149 стр. он и сам објашњава презент као напоредну радњу.

„У изјави: *пливали смо јуче преко све Саве, од обале до обале, и на другој се страни сунчали*“ врата су несвршености затворена бравом дубровачком, отворена су само свршености, потпуној извршености радње од почетка до краја; ми јасно видимо да је радња пливања свршена, извршена, иако је „пливали“ оvdје прави имп. гл.; само треба признати да ми те свршености не видимо из самога глагола него из оних додатака, ограничења; али треба признати и то да имп. нема ништа за што би се могло рећи да је дошло до контрадикције с оним додацима.

Нема у њему несвршености ни свршености; он је неодређен итд. (152)“.

Ипак је тај глагол остао само имперфективан, а све су друго, као што се овде вели, само различна друга синтаксичка средства. Зар се не може рећи ми смо мало пливали, дуго, много, заморно итд.? Па и то не значи да је имперф. глагол сваки

час мењао своју природу, већ је његово трајање и врста стања одређивана на најразличније начине, што не спори ни Грубор да је у ду.у нашег језика.

Грубор тумачи гл. измолити „извршити радњу мољења од почетка до краја — с успехом“, гл. наћи „извршити радњу тражења од почетка до краја — с успјехом“ (в. стр. 162). Очигледно је да овде имамо резултативне глаголе „мољењем добити“ и „тражењем наћи“, где „добити“ замењује завршни део мољења, „наћи“ завршни део тражења. Ти су делови радње прешли у обележавање резултата који су њихова последица. Уопште се у овој расправи мало говори о резултативним глаголима (исп. и напред).

У великом одељку о глаголском аспекту и акценту (180—222) Грубор је хтео на основу имперфективности и перфективности да објасни акценат у нашем језику у презенту и аористу. Он то решава врло просто: у презенту је акценат на корену, у аористу на слоговима изван корена. Да би то доказао, он се позива на непроверене акценатске законе (напр. о слабљењу \sim у \cdot), не обраћа пажњу на прасловенску метатонију, доводи у непосредну везу појаве индоевропске и српскохрватске и сл. Цело ово излагање има зато само априорни карактер.

Грубор се много мучи око „моментаности“ имперф. глагола *кунем* се у српскохрв., *zahvalim* у словеначком (223—4). Мислим да су се глаголи *кунем се* и *zahvalim* повели за својим значењем „дати заклетву“ и „исказати захвалност“. Они би (слично глаголима *телефонисати*, *телеграфисати* и сл.) могли имати оба вида, али је имперф. вид узео глагол *клати се* у сх., а у словеначком *zahvaljeváti*.

На крају морам рећи да је овај посао врло сложен и да је тражио много труда и времена. Грубор их је нашој науци обилно жртвовао. Али морам такође рећи да цео рад носи знаке развучености и неке, данас већ изобичајене, „лежерности“ и интимности у излагању. Каткада се, нарочито у анализи, то своди као на некакве разговоре са невидљивим сабеседницима (на стр. 163—4 он и вели: Троње, из мога предавања у Вишој пед. шк. или на 226—230 Биљешке из нотеса и сл.). Па ипак материјал Груборов поуздано је забележен, а и анализа појава није без значаја за потоње испитиваче. И у томе је значај овог обимног рада.

А. Белић

4. — СЛОВАРЬ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Академија наука СССР, Институт за руски језик. Свеска I А—Б (1950 г.)
стр. 767; св. II В (1951 г.) стр. 1393; св. III Г—Е (1954 г.) стр. 1339

Један од најтежих, а у исто време и најкрупнијих научних задатака који стоје пред сваким народом — израда потпуног описног речника — поново се решава на подручју руског језика. Решава га Академија наука, четврти пут у времену од сто шездесет година. (Први академски речник изашао је 1789—1794 г.). Ако се узму у обзир и други слични подухвати на том пољу, у првом реду речници Даља и Ушакова, богата традиција показује се уствари још богаијом.

Ми не називамо случајно израду таквог речника „решавањем задатка“. Научна, а и техничка проблематика тог рада увек је жива, увек у току. Прво, задатку се мора приступити са веома развијеним осећањем за актуелност, за потребу епохе. Узмимо, као нама близак пример, оно што је у том правцу било рађено код нас. В. Караџић је осетио да треба створити речник који ће бити одраз револуционарног збивања, чији је носилац он сам и био, а чији је час у оно време био куцнуо: победе народног језика. Даничићев речник започет је такође у духу савремених преокупација: у духу синтезирања лексичке заоставштине из свих књижевности и свих крајева српскохрватског језичког подручја. Садашњи моменат намеће олет ново, друкчије посматрање и прилажење. Поред разумљиве бриге за најбоља достигнућа прошлости, као и за живописно језичко богатство оних говора који су, удаљенији од центара цивилизације, сачували много исконске свежине изражавања, неопходно је потребно указати на све оно што у језик уноси данашње доба, на речи из многобројних области јавног, културног, политичког и научног живота. Потребно је да се наш лексикографски биланс уравнотежи нешто јачим придавањем важности језику новог радника крај нове машине, градског човека, интелектуалца; објављивање и потврђивање такве језичке грађе, таквих речи данашње међународне културе, претставља, између осталог, и начин да се кроз један изразито националан подухват послужи идеји интернационалног разумевања. Кад бисмо и даље придавали несразмерну предност ономе што сачињава фолклорно благо и лепу традицију, теразије би приметно превагнуле на ту страну, управо због великих и драгоцених раније показаних успеха на том пољу.

Има и других проблема које треба решавати, приступајући изради описног речника и у току саме израде. Међутим, они махом и израстају из проблема актуелности. Поред тога, пред лексикографом искрсавају безбројна методолошка питања. Чак ни шире методске оквире није могућно поставити пре дубоког залажења у најдетаљнију праксу, а нова пракса непрестано изискује нове, боље методе.

Разумљиво је да се и совјетски лексикографи, сарадници Академије наука, налазе пред тешким задатком. Познатим научницима, чија имена стоје у списку редактора — Чернишеву, Обнорском, Виноградову, Истриној — не може се строго пребацити што речник показује извесне недостатке, колебања, и што се почев од четврте свеске наговештавају велике начелне измене у раду.

У предговору речника каже се да ће он бити описно-историски и нормативни. Он ће обухватити лексичко богатство руског књижевног језика, углавном од Пушкина до данас, са указивањем на његове граматичке карактеристике. Као основна грађа треба да послужи лексика која је у општој употреби, а која је ушла у најважнија литерарна и научно-политичка дела. Пошто је дијалекатски материјал био дат у претходном академском речнику, он се овде неће уносити, а то исто вреди и за изразите архаизме и за сувише специјалне термине. С обзиром на намену речника редакција поставља овакав програм: тумачења треба да буду филолошка а не енциклопедиска; треба да се забележе устаљени спојеве речи, говорни обрти, изрази; да се значења, преливи значења и „особености у употреби речи“ илуструју цитатима из језички ауторитативних извора (идући од савремености ка прошлости); да се даду тумачења из области граматике, изговора и правописа; да код речи чија је употреба на било који начин ограничена, то и буде нотирано; најзад, да се пруже извесна обавештења о пореклу речи и њиховој историји.

Што се тиче овог програма, може се рећи да је он у прве три свеске, углавном, добро испуњен. То, што је уопште овако постављен, а не друкчије, проистекло је, разуме се, из тамошњег осећања за актуелност.

У значења речи, у танане семантичке разлике, улазило се дубоко и пажљиво. Треба приметити да овај речник — а та је особина видљива и у речнику Даља — показује извесну склоност ка пружању грађе без строге идентификације сваког појединог лексичког елемента. Речник на многим местима прича, а не дефинише. Под *дохнуть* ми читамо: *не дохнѣт* замирает, не нарушаєт

тишини; *не дохнѣт* (безлично) недвижимо-спокойно (што не може бити права, синтаксички верна замена изразу); *дохнуть негде* о тесноте; *дохнуть некогда* бытъ постоянно занятим. Или под *добрый*: *добрый молодец* (означено је где се обично употребљава и даје се пример; дефиниције нема); *добрый человек* в вежливом обрашени; *добрый малый*... об обыкновенном, заурядном человеке, но любезном и приятном в обрашени. Под *доза*: *доза* определенное количество лекарства... а даље, као нијанса значење: о доле, части, количестве чего-либо. Итд. И на овакав начин читалац, разуме се, добива објашњење које тражи, али тек из целокупног текста, заједно с примером, а не из саме дефиниције. Извесну несистематичност претстављају и тумачења глаголских видских парова. Поред облика инфинитива стављају се ознаке вида, али се даље, ни у дефиницији ни у примерима, не обраћа пажња на видски моменат: дефиниција се даје у једном виду за оба облика инфинитива, примери су измешани.

Једна од најбољих страна речника је обрада устаљених лексичких спојева и „особености у употреби речи“, обрта, израза. За странце који желе да темељно науче руски језик, као и за праве Русе, од неоцењиве су користи, например, указивања на реакцију, чак и код најобичнијих речи. Вредно је такође и то, што се спомињу устаљене фигуре у вези с појединим речима, уобичајена поређења и сл., те се на тај начин даје, поред нормативне лексике и граматике, и нека врста нормативне стилистике. Редакција је увела специјалне графичке знаке за семантичке варијанте у оквиру истог значења одреднице, за устаљене комбинације речи и обрте, а од треће свеске и знак за обележавање фигуративних значења. Прављена је диференцијација, не увек сасвим оправдано, између обележавања овим последњим знаком и просте ознаке „переносно“; сем тога и два напред споменута знака стављана су понегде недоследно, пошто се нијансе значења јављају често само у фиксираним лексичким спојевима, а не у самостално употребљеној речи, а и исти лексички спојеви имају опет своја изнијансирана значења. Таква мала колебања у техници обраде примећују се, например, већ и код свезе *а*, која је иначе обрађена минуциозно. Понегде је скретана пажња и на случајно, индивидуално направљена поређења (са ознаком „в сравнении“), без обзира на то што је реч ту употребљена без померања значења и ван неког устаљеног склопа. Може се рећи да су састављачи речника у овој, фразеолошкој страни свог лексикографског рада, која им служи на част, понекад чак и претеривали.

Начин илустровања дефиниција књижевном грађом такође је успео. Примећује се да су, свуда где је било могућно, узимани што карактеристичнији цитати — карактеристични и за писца и за дело, и за средину и епоху којој то дело припада. Када се наводе нечије речи, бележе се имена лица, а и иначе се често дају допунска објашњења у угластим заградама. Уложен је велики труд око тога да сваки цитат има што више смисла, да избор и опсег цитата пружа што убедљивију потврду тумачења. Означивање цитираног места не оптерећује се детаљном информацијом о издању и страни. Ауторитет Академије сматра се довољним да би се поверовало да у наведеном чланку или чину, поглављу, певању неког књижевног дела, одиста постоји таква реченица. Међутим, за извесне сврхе, на пример, за даље студије појединих научних питања, такав начин није увек подесан. Понекад се цитати узимају из писаних извора којих нема у списку ексцерпираних дела; имена аутора таквих цитата скраћују се по нарочитом кључу, али о делима, сем назива, нема ближих података. Грађа је, дакле, узимана из једног засад неограниченог круга књижевности, и не би било исправно ако ни на крају не би изашао потпун регистар прегледане литературе.

Питање границе између филолошких и енциклопедских дефиниција није лако решити. Док се у предговору прве свеске наглашава да ће у речнику бити избегнут сувишни енциклопедизам, у предговору треће признаје се да је било мешања тих двају начела и изјављује да ће то убудуће бити уклоњено. Врло је тешко спровести ону поделу која је постављена као принцип у уводним напоменама пред прву свеску: да ће се, на име, научне дефиниције давати само за ограничену научну област, напр. за речи *логаришам*, *кондензатор*, док ће се за опште познате појмове, макар и они били предмет научних дефиниција, напр. за речи *зец*, *звезда*, давати обична (филолошка) објашњења. Где је граница? У коју би групу спадала, напр., реч *сијалица*? Сазнања модерног човека шире се у толикој мери да подаци из уџбеника постају емпиријом, „енциклопедиска“ ученост прелази у обична школска и животна знања, и човек и несвесно тражи све више новог „енциклопедизма“, док некадашњи енциклопедизам улази у стандардни књижевни и разговорни језик. Уосталом, мислимо да у многим случајевима баш оно што је редакција назвала мешањем, уствари, претставља добра тумачења. Тако су у дефиниције биљака уношени подаци и о изгледу и о употреби њиховој, и о извесним другим особинама; такву праксу не би требало одбацивати.

Најзад, редакција је поставила себи у задатак да даје обавештења о историји речи, тачније о њиховом лику како га дају стари речници, одн. научно опремљена дела са прегледом старе лексике. У предговору треће свеске редакција пребацује себи мешање и у томе смислу — мешање историског и нормативног гледишта. Не бисмо могли тачно рећи шта се подразумева под тим мешањем. У речнику је нађен доста срећан начин да се пружи историске информације о речи која претставља одредницу: оне се дају у посебном одељку, иза обраде одреднице. (Можда ће од четврте свеске тај информативни одељак — „справочный отдел“ — бити укинут или измењен?). У њему се показује како је реч бележена до краја 18-ог века, поред указивања на постојање речи у каснијим речницима (али то увек по новом правопису). Даљи развој речи спада већ у праву обраду, а уколико се за то време одиграло застареваше неког њеног значења, и то је означено на згодан начин. Чињеница да нешто није више нормативно, да је застарело у току периода који је узет у обзир, не може се заобићи; при исправном обележавању застарелости то не претставља мешање принципа. Друго је питање шта би се све могло и морало дати у овако замишљеном информативном одељку: како одвојити староруску лексику од старословенске, да ли давати и реконструисане облике, каквим се изворима служити итд. Обавештења о речима дају се овде каткада почев од староруског, каткад од средњеруског стања, а понекад су она још новија, што је условљено нађеним материјалом, а што показује да нису вршене реконструкције. Отсуство етимологисања огледа се, на пример, у томе што информативни одељци речи *глава* и *голова*, потпуно засебни, када се испореде међусобно, ничим не показују да је у питању иста реч по пореклу. Пошто се већ улазило, макар и на горе показани начин, у историју речи, тој страни њихове обраде требало је можда поклонити више пажње, што не значи да је требало много проширивати историска тумачења.

Оно за шта би се речник могао највише критиковати — јесте етимолошки принцип груписања речи под основним одредницама („гнездовая система“). Слично као у Даљевом речнику, под једном речју даје се цела породица речи, често врло обимна, са посебним објашњењима уз изведене речи, а много пута и без њих. Недостаци тог принципа већ су уочени од стране редакције, и принцип ће бити измењен. За нас ће ипак бити интересантно да видимо које су мане оваквог лексикографског поступка, тим пре што он није тако редак у академским речницима.

Систем груписања речи у породице претставља један историско-језички, чисто филолошки моменат, чак и апстрактан, ако се узме у обзир практична намена оваквог речника. Практичност се знатно умањује при таквом распореду речи, што ћемо показати на неколико примера. Као предности система истиче се (у предговору прве свеске): то што се при обухватању целе етимолошке породице боље уочавају принципи грађења речи; затим, што се избегавају формалне дефиниције: напр., не мора се рећи *бледност* — својство бледног, тј. за *бледност* се уопште не мора рећи ништа у том смислу, јер је реч дата под *бледный*, те је значење јасно. Најзад, каже се да се систем неће спроводити тако доследно као код Даља, да принцип не би ишао на штету прегледности. Речи са префиксима неће се обрађивати под основним одредницама, већ ће се ту на њих само упућивати. Овај последњи метод рада био је напуштен. Што се тиче аргумента да се формалне дефиниције могу на овај начин избећи, такав аргумент није сасвим убедљив: ко не разуме шта је *бледност* без правог описа речи, неће разумети нешто више ако *бледност* нађе под *бледный*; можда би га формална дефиниција ипак више задовољила. Поред тога, познато је да правих формалних дефиниција и не би требало да буде тако много, јер се значења речи „формално“ једнако саграђених врло брзо разједначују и губе оно опште и безбојно, оно структурално што је испочетка основно код неких од њих. — Највећа је тешкоћа у томе што се често и не зна која је реч основна, а која изведена за данашње језичко осећање. То је тешкоћа и за обрађивача, а такође и за онога ко се служи речником. Додуше, речи се по правилу нотирају у овом речнику на својем месту по азбучном реду, са упућивањем на основну реч, — али не увек. Осим тога на крају сваке свеске постоји потпуни регистар речи са ознакама страна. При оваквом карактеру речника то, разуме се, претставља олакшање за читаоца, али је поступак тражења речи ипак успорен. Служење регистром, тј. двоструко тражење речи, постаје најсигурнији начин. Јер, напр., неко ко има у виду да је речник рађен по етимолошком принципу, испрва ће тражити — без успеха — реч *арабеска* под *арабы*; међутим *арабеска* је издвојена, на основу схватања да за арабеску савремени читалац не зна да је она у вези с арапском уметношћу. Понеко ће бити заведен принципом па тражити *валун* и *валџы* под *валять*, *валить*, у вези с *валик*, *валѣк* и сл. При етимолошком систему није zgodно давати *артиклъ* у значењу „чланак“ и *артикул* у значењу „напис“, „глава“ (обоје застарело)

као две различите одреднице, као што је то урађено овде. Није zgodно ни то да се речи *архитектоника* и *архитектура* дају као засебне одреднице, а да, међутим, *архитектор* уопште не постоји као одредница, пошто се налази под *архитектура*. При етимолошком принципу распоређивања грађе пре би се претпоставило да ће се *бешеный* наћи под *бес*, да ће заједно бити обрађени *вавилонский* и *вавилоняне* — а тако није урађено, — него да реч *битки* треба тражити под *бить*, што се данас много мање осећа као етимолошко јединство. Прилог *благо* налази се у овом речнику под именицом *благо*, док се именица *близь* налази под прилогом *близ*. Фонетски једнаке речи обрађују се на више места: Тако се под два различитим одредницама налазе речи *валик* (што је и нотирано на својем азбучном месту), *гармония* (што није нотирано), израз *валить валом* и друго. Осим тога код основне речи изведенице се често не дају азбучним редом (напр. под речју *действие* даље иду изведене речи овим редом: *действие, действнный, действительно, действнность, действовать, действование, действующий, действователь*).

С техничке стране речник је израђен узорно. Поред списка скраћених имена аутора, датих са разрешењем, постоји и посебан списак коришћене литературе, мада непотпун, као што смо споменули, и специјалан списак речника и енциклопедија чијом су се грађом послужили састављачи речника. Регистар речи је такође његова добра страна.

Када израда речника буде завршена, дело ће бити од велике користи како за познавање и неговање руског језика, тако и за славистику и филологију уопште. Сем тога, искуства стечена на овом послу биће драгоцене за даље подухвате сличног карактера. — Од досада издатог материјала на почетно слово А долази 2273 речи, на Б 3716, на В 7844, на Г 3087, на Д 4850 и на Е 412. Редакција претпоставља да ће речник износити око 15 свезака.

Д-р И. Грицкаш

5. — Др ИВАН ПОПОВИЋ, *Историја српскохрватског језика*. Нови Сад 1955 (Матица српска), 164 стр.

Неправедно би било тражити од ове књиге оно што њен наслов обећава. Написати историју једног језика тежак је задатак и за најпозваније, а потпуно је неизводљив за младог трудбеника који у свом раду никад није имао контакта с основним извором грађе за ову

научну област, писаним споменицима, па чак ни са њиховим штампаним издањима, а од целе проблематике историје језика обрађивао је детаљније само једну маргиналну дисциплину као што је питање односа са суседним језицима. Отуда у овој књизи изостају подаци не само о историској граматици нашег језика, него и о споменицима из којих се дознаје његова историја. Исто тако није дотакнуто ни историски ванредно важно питање развоја књижевног језика. Док је на овај начин испуштен већи део материје коју наслов захтева, а, с друге стране, обухваћене су и веома разнолике чињенице које се уопште не тичу историје српскохрватског језика. Тако се ту може читати и о пореклу старомакедонског језика, и о словеначким именима неких млетачких властеоских породица, и о ердељској топономастици бугарског порекла, и о бугарским елементима у турској лексици, и о многим другим сличним стварима. Ово је утолико упадљивије што аутор стиже да „индигеним елементима у систему српскохрватског језика“, дакле централном предмету историје нашег језика, посвети свега једно поглавље од десет страница малог формата. Јасно је по свему да је критеријум за уношење градива у ову књигу био степен ауторовог интересовања за неки проблем, а не веза тога проблема са материјом коју означава наслов књиге. У том смислу много адекватнији наслов за њу био би „Моја лектира“.

Кудикамо је боље по саму књигу ако постојећи наслов, „Историја српскохрватског језика“, сматрамо случајним и пођемо од онога што је њен писац дао, а не од онога што је изоставио. Само се тако може сагледати основни позитиван квалитет ове књиге: један симпатичан напор да се преприча оно што су написали многи аутори, на разним језицима и у често тешко приступачним публикацијама, углавном о питању односа српскохрватског (и других јужнословенских језика) са суседним лингвистичким целинама. И форма у којој је извршена презентација овог разнородног градива углавном је успела, тако да ће књига имати, нарочито међу мање упућенима, публику која ће је радо читати и која ће остајати под импресијом њене учености. Баш због овога треба дубоко жалити што није остварено оно што је најважније у једном оваквом раду, а то је тачност саопштавања. Пошто исцрпан списак не долази у обзир због недостатка простора, ја ћу овде навести само мањи део грешака овакве врсте.

Стр. 5 (прва страна Предговора, при објашњењу значаја који аутор приписује своме раду): „...осим у дијалектологији, ни у

једној другој грани српскохрватске лингвистике нисмо имали синтетичких радова“. — Остављајући по страни старије радове, поменућу само *Историју српскохрватског језика* проф. А. Белића (II/1, Београд 1950, Научна књига, 459 стр.; II/2, Београд 1951, Научна књига, 341 стр.; ове две свеске чине целину са предатним издањем „Фонетике“ и „Синтаксе“). Интересантно је да аутор ни у Библиографији нигде не помиње ово дело. Остаје нејасно зашто је било потребно доследно скривати од читалаца његово постојање.

Стр. 9 (први пасус I поглавља): „На запад се ова област [прасловенске језичке заједнице] може ограничити Одром, на исток Дњестром, а на север вероватно Балтичким Морем и приближно се поклапа с оним археолошким типом који се назива лужичким“. — Очеvidна је географска грешка: лужичка област налази се западно од Одре, дакле изван омеђеног подручја. Иза ове географске забуне стоји једна много дубља — по мишљењу већине аутора није нимало сигурно да је т. зв. лужичка култура словенског порекла. Овако мисле и писци које је сам Поповић навео у вези с овим, Чех Нидерле и Пољак Лер-Сплавински. Штета је што Поповић није стварно и прочитао њихове цитиране радове. Али ако би та култура ипак била словенска, онда би се граница прасловенске области простирала далеко западније од оне коју је означио Поповић.

Стр. 11: „У области јсл. фонетике такав је случај, напр., са природом вокала ϵ (назалног e), које је у свим јсл. језицима дало чист средњи вокал e , док се у језицима западне и источне групе његова артикулација отворила у e^a , \ddot{a} , a , $'a$ “. — Ова реченица, стилизована овако без икаквих ограда, не одговара стварности ни у погледу јужнословенских језика, ни у погледу западних. У словеначком језику налазимо, осим e , и низ других рефлекса, међу којима и такве као a , a , \dot{a} , $i\ddot{a}$ итд.¹, у српскохрватском чакавском наречју затичемо такође отварање $\epsilon > a$ иза палаталних консонаната, у македонском језику $\epsilon > o$ иза j , а у извесним старословенским споменицима² и у бугарским говорима има и шире замене ϵ са o .³ Од западнословенских језика пољски са кашупским, полапским и доњолужички показују развој сасвим различит од онога који им приписује Поповић.⁴

¹ F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika* 170 и д.

² Ст. Куљбакин, *Старословенска граматика* 16 и д.

³ Ст. Стойков, *Бугарска дијалектологија* 28.

⁴ W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*² I 154-157.

Стр. 16: „С друге стране, даље на истоку, на терену Дакије, бугарски и македонски језик су били, како изгледа, у додиру са језицима руске групе.“ — Реч је о периоду пре преласка Словена на Балкан, а поготову пре њихове појаве у Македонији. Разуме се да у тој епоси (и то још на терену данашње Румуније) не може бити говора о македонском језику.

Стр. 24: „Румунског порекла је име планине *Влашића* (Србија)... У источној Србији остала су многа румунска географска имена као... *Влаова*“. — Противно је основним принципима топономастике сматрати да су називи у чијем корену лежи етничко име пореклом из језика тога етникума. У овом случају топоними *Влашић* у Србији (и, разуме се, у Босни и другде) и *Влаова*, као и многи други слични топоними, по пореклу су српскохрватски (као што је и сама реч *Влах* српскохрватска и као што су српскохрватски и суфикси *-ић* и *-ова*), а само сведоче да је у одговарајућим крајевима било Румуна (па чак ни то не обавезно, јер је израз *Влах* могао значити и 'пастир' или 'Србин').

Стр. 51: „Данас још има очуваних српских (црногорских) елемената на северу Албаније, у области Скадра, и на крајњем југу, у области Корче, у селу Бобошчици, где се говори једним архаичним македонским дијалектом“. — Говор Бобошчице припада уствари јужномакедонским говорима, дакле онима где уопште нема српских, акамоли црногорских елемената.

Стр. 60: „Овде одмах долазимо у додир... са питањем лингвистичке припадности Шоплука (источне и јужне Србије и западне Бугарске, на простору Зајечар—Ртањ—Сталаћ—Прокупље—Косово—Тетово—Кратово—Кочане—Тустендил—Софија—Белограчак—Видин—Зајечар)“. — Већи део ове територије, а нарочито крајеви око Прокупља, Косова и Тетова, не спада никако у Шоплук. Аутору је остало непознато да шопско име означава само становништво у брдској зони с обеју страна југословенско-бугарске границе, а не и оно западно од Јужне Мораве¹. Осим тога, судећи по томе што у овом контексту није поменута северна Македонија, изгледа да он није обавештен о томе у којој се народној републици налазе Тетово, Кратово и Кочане.

Стр. 64: „Што се мене тиче, ја сматрам да је најисправније гледиште М. Стевановића и савремених македонских лингвиста, например Б. Конеског, који у македонском језику * [**бар* што се тиче северномакедонског, оног који се данас говори на

¹ O. Broch, Die Dialekte des südlichsten Serbiens 5—6, 205 и другде; J. Cvijić, La Péninsule balkanique 428 и даље.

територији ФНРЈ и који је у основи књижевног језика¹) виде засебну језичку индивидуалност“. — Поповићева сумња у то да македонски дијалекти сем „северномакедонских“ имају „језичку индивидуалност“ у односу на бугарски језик (тј. у то да нису бугарски) није научно оправдана. Довољно је сетити се напр. чињенице да је у већини говора Пиринске и Јегејске Македоније полуглас задњег реда доследно замењен са *o*, што је изразито македонска особина. Због односа српске науке према македонској ово је нарочито потребно истаћи баш на овом месту, поготову стога што је Поповић ово своје тврђење стилизовао тако као да је то и мишљење М. Стевановића и Б. Конеског који, наравно, на ово гледају много зрелије и који ће се свакако изненадити кад нађу своја мишљења цитирана на овакав начин.

Стр. 79: „Иначе западни део српскохрватског језика, тј. онај из којег ће се развити чакавска дијалекатска група... још је и у тешњим везама са словеначким језиком, и уствари је живео, пре него што се зближио са штокавским дијалектом, у симбиози са будућим кајкавцима. Зато он показује поврх наведених особина и низ других које су заједничке са словеначким:... -ž- > -r- (чак. словенач. *moreš* и сл., уп. и српскохрв. *јер* < *јеже*)“. — Појава *p* у презенту *мореш* није никаква чакавско-словеначка специфичност, већ је раширена и на доброј половини штокавске језичке територије: у мање-више свим икавским говорима, у већини јекавских (готово свуда у млађем јекавском дијалекту, па чак и у околини Новог Пазара) и у најзападнијим екавским говорима.

Стр. 82: „Тако је заједнички полугласник *ə* (< *ъ, ъ*; кад је био кратак) — само код претставника српскохрватског језика замењен (као и дуго *ə*), са *ǎ, а* (*ǎас*, као *дан*), док се код Словенаца очувао (*рəс* према *дан*).“ — Рефлекса *а* < *ǎ* има, међутим, и у разним словеначким говорима.²

Стр. 82—83: „Тако и замена *ǎ* > *и*, коју је развио српскохрватски језик (*вук, суза*) — више није захватила Словенце (где је остало *volk, solza* и, делимично, и касније тек: *vouk, soŕza*).“ — Ово би место друкчије гласило кад би аутору било познато да се рефлекс *и* < *ǎ* развио и у низу словеначких говора³.

¹ Део текста који је овде у загради ставио је Поповић у напомену у дну стране, везану звездом за реч „језику“.

² F. Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika* 158.

³ Упор. Ф. Рамовша, *Die Geschichte des vokalischen / im Slovenischen*, *Prace lingwistyczne offiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay* 44 и д.

Стр. 83: „Словеначки језик (кајкавски дијалекат) заузео је ... Хрватско Загорје до Купе, Карловца и Горског Котара, један део југозападне Маџарске око Блатног Језера ... и најзад западни део Славоније.“ — У питању је епоха до IX века. Ако је тада у таквим областима као што је западна Славонија и било кајкаваца (што је спорно), сасвим је сигурно да тада (као и доцније) у њиховом говору није било ничега што би допуштало да се он идентификује са словеначким језиком.¹ Неоправдана употреба овога термина непогодна је; уосталом, из многих разлога. (Због имена Матице српске које стоји на корицама Поповићеве књиге важно је поменути да његов начин прилажења овој проблематици није уједно и неки општи став лингвистичких радника окупљених око те установе, толико заслужне за напредак културне узајамности између Срба и Хрвата у најновије време).

Стр. 86: „... теориски о овој вези [између славонског, чакавског и кајкавског акута] говори Ившић, зацело убедљивије од Белића (Белић, наиме пориче генетску везу између чакавског и славонског акута, што није нимало вероватно, тим пре што и он прихвата Ившићево схватање да је ~ прасловенског порекла у нашем језику).“ — Оваква реченица могла је потећи само из непознавања предмета. Пре свега проф. Белић никад није порицао генетску везу између чакавског и славонског акута (то би, уосталом, било у оштрој супротности са његовом акценатском теоријом која спада међу његове најкрупније прилоге лингвистичкој науци). Даље, теза о прасловенском пореклу ~ уопште не потиче од проф. Ившића (нити ју је он икад присвајао), него од Шахматова², а Ившић је чак није ни одмах прихватио, већ је изразио сумњу у њу³. Најзад, као што је познато, Белићева концепција о развоју словенских акцената није ниуколико зависна од Ившићевих гледишта и, штавише, битно се разликује од њих. После овога јасно је и то да ли је Поповић компетентан да буде судија у овој дискусији од које је тако мало разумео.

¹ Не треба заборавити ни то да је у питању епоха пре замене назала и полугласника, а свакако и пре промене $*ij > \check{c}$ и пре појаве разлике у судбини $*r'$ (док $*dj$ у поменутих крајевима никад није ни имало рефлекс j), тако да су разлике међу западнојужнословенским говорима биле врло мале, сасвим недовољне за разликовање двају језика на западнојужнословенском подручју. — Посебну забуну ствара ауторова географска дезоријентација: Хрватско Загорје се не простире до Купе и Карловца, а још мање до Горског Котара.

² Књ историји ударених въ славянскихъ языкахъ, Изв. Отд. р. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ III/1 (1897) 1—34.

³ Prilog za slavenski akcenat, Rad JAZU 187 (1911) 160—161.

Стр. 87: „... уп. из споменика:...’ $\epsilon > a$: *čakat*...“ — Један поглед у који било етимолошки речник довољан је да се констатује да у корену ове речи никад није било ϵ , тако да она не може бити доказ да ϵ прелази у који било други глас. Овакве грешке требало би да избегава аутор који настоји да се афирмира као етимолог.

Стр. 93: „... чакавски говори кварнерских острва, сем једног малог дела, нису екавски, већ икавски, као и копнени говори Хрватског Приморја (такав је напр. *новљански* говор описан од Белића).“ — На овакав начин може о овоме говорити само неко ко није прочитао Белићев рад о новљанском говору, а ни велику литературу (Јакубински, Мајер, Малецки, Важни, Ј. Ившић итд.) написану о посебном типу комбиноване екавско-икавске замене јата који је Белић констатовао у Новоме. Симптоматично је да Поповић у својој библиографији не наводи ниједну од поменутих расправа које су се надовезале на капитални Белићев рад.

Стр. 95: „Стари тип дефлекције у множини... изменио се, под утицајем неких облика старе двојине, и тако се насупрот староме [ту аутор наводи старе парадигме плурала именица *зѣв(ъ)* и *рѣва*] добило ново [следеју измењене парадигме истих именица; у првој од њих поред осталог и дат., инстр. и лок.] *зубима* -м || -ми.“ — Нејасно је где је Поповић нашао своје дативе и локативе *зубими* који су му изгледали толико типични за модерни штокавски развој да их је уврстио у овај летимични преглед којим он искомпликује своју дужност да саопшти нешто и о метаморфози облика плуралских падежа у нашем језику. У сваком случају ни датив ни локатив типа *зубими* не помињу се ни у Даничићевој „Историји облика“, ни у Маретићевим радовима о језику славонских и далматинских писаца, ни у Белићевим књигама „О двојини у словенским језицима“ и „Историја српскохрватског језика“, ни у Вајановој студији о језику Доминка Златарића, ни у Решетаровим радовима о језику приморских лекционара и о штокавском дијалекту, ни у Ђорђевићевој монографији о језику Матије Дивковића, ни у Алексићевом опису Рељковићевог језика, ни у Ившићевим радовима о славонским говорима. Очигледно је Поповић ове облике ставио ради симетрије са формама ж. р., не интересујући се за стварни ток развоја језика. Овакви поступци не повећавају солидност његовог посла.

Стр. 98: „... други, опет, екавци из Србије преселили су се у Турску на Дарданеле (тзв. галипољски Срби, данас репатрирани и настањени у једном селу у Македонији)“. — Т. зв. Гали-

пољски Срби, који сада живе у варошици Пехчеву у источној Македонији, не само што нису екавци, већ уопште нису заменили *џ* у већини примера.¹

Стр. 98: „Штокавци-икавци из источне Далмације, поред тога што су се насељавали у Истри, населили су једним делом и јужну Италију, покрајину Молизе у Абруцима ... И у Малиској Области у околини Напуља постоје овакве икавске насеобине из Далмације.“ — Ове „две“ области, Молизе и Малиска Област, које Поповић у две узастопне реченице помиње као различите, уствари су исто, „Grafschaft Molise des ehemaligen Königreichs Neapel“, како је то прецизирао Решетар у првој реченици на првој страни текста своје књиге о тамошњем икавском говору (издање бечке Академије наука, Беч 1911, 402 ступца 4^о). Да је само погледао то дело, Поповић би избегао чудновату заблуду у коју је упао заведен штампарском грешком (Малиској место Молиској) у Белићевом раду „Штокавски дијалекат“ (HE IV 1076) и компарацијом са својим другим извором научних обавештења, новинским чланком „Хрвати у Провинћа ди Кампобасо“ у „Вечерњим новостима“ бр. 502 од 4.VI.1955 који он најозбиљније цитира у Библиографији на стр. 113 своје књиге. Не може се рећи да је у овом случају Поповић показао савесност у компилаторском послу.

Стр. 101: „*јужноекавски* [дијалекат; овим именом аутор зове косовско-ресавски — примедба П. И.] ... делом стара деклинација (без loc. pl. на *-ма*)“. — Овај дијалекат спада уствари међу наше говоре најреволуционарније у погледу деклинације. У лок. мн. нема никаквих остатака старијег стања пошто су облици тога падежа доследно замењени облицима генитива. Исту грешку учинио је аутор и у пасусу о „северноекавским старијим“ говорима поводом говора југоисточног Баната где су наставци плуралских падежа исти као у косовско-ресавском дијалекту.

Стр. 102: „*шарији јекавски* — источна Бока и источна Црна Гора“. — Један поглед на карту довољан је да се схвати да се напр. цетињски крај, где се говори овим дијалектом, налази на западу, а не на истоку Црне Горе.

Стр. 102: „*млађи јекавски* — западна Црна Гора, ... Санџак ...“. — У знатном делу Санџака не говори се овим дијалектом, него зетско-сјеничким (и сама Сјеница по којој је тај дијалекат добио име налази се на земљишту Санџака, а такође и Нови Пазар, по којем је назван сам Новопазарски Санџак).

¹ Гласник САН II 315.

Стр. 102: „млађи јекавски ... Акценат и деklinација су нови.“ — На великом делу територије овог дијалекта деklinација није нова (има маса старих облика, и то не само у инстр. и лок., већ понегде и у ген. и дат. множине).

Стр. 102: „икавски ... делови Далмације и Истре ... Имају нову деklinацију ...“ — Истарски икавци по правилу немају нову деklinацију¹.

Стр. 102: „шћакавски говори ... икавски су.“ — Уствари говора ове групе има не само икавских, већ и екавских, екавско-јекавских, икавско-јекавских и јекавских². Ово је остало непознато аутору, тако да је он одговарајуће говоре уврстио у оне који не знају за шћакавизам. Чак је међу тим говорима издвојио (на истој страни под е) посебну групу „мешовитих екавско-јекавских и јекавско-икавских говора“ — а уствари готово цео тај подраздео припада шћакавској групи.

Стр. 102: „шћакавски говори ... акценат и деklinација су старији“. — За многе говоре ово је нетачно, како у погледу акцента, тако и у погледу деklinације.³

Стр. 102: „шойски говори ... Источна и јужна Србија и западна Бугарска“. — Аутор је заборавио да говора призренско-тимочке дијалекатске основице (те говоре он погрешно назива термином „шопски“) има и у северном појасу Македоније⁴. С друге стране његова стилизација ствара утисак као да се овако говори у целој западној Бугарској, што је далеко од тачног.

Стр. 102: „шойски говори ... Вокално *l* (*ʎ*) не прелази у *u*“. Упор. и на стр. 91: „Тако они (тј. говори призренско-тимочког дијалекта) нису доживели ... ни промену *ʎ* > *u*“. — Промена *ʎ* > *u* упркос поновљеном тврђењу ауторовом, нормална је појава на већем делу земљишта овог дијалекта.⁵

¹ Ј. Рибарић, СДЗБ IX 66, 104; Р. Бошковић, Прилози XX 231.

² Ј. Намт, Rad 275 (1949) 66–67; S. Ivšić, Rad 196 (1913) 163–164, 171, 200–201; Г. Ружичић, Прилози XVI 239–245, 248; D. Šurmin, Rad 121 (1895) 188–190, 196; M. Žuljić, Školski vjesnik XV (1908) 38, 150 итд.

³ М. Павловић, СДЗБ III 108–109, 110; Г. Ружичић, Год. Зад. Стојановића I 32, 33, 36–37.

⁴ Б. Видоески, Северните македонски говори, МЈ V 1–32, 109–198 (штета је што Поповић није прочитао ову књигу; она би му свакако сугерирала да избегне погрешну примену термина „северномакедонски“ (стр. 64) на говоре сасвим друге врсте, оне који су у основици македонског књижевног језика).

⁵ Broch, Die Dialekte des südlichsten Serbiens 89, 130, 155, 207–208, 243; А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије 111–113, 116; М. Павловић, Говор Сретечке Жупе 73–75; М. Стевановић, Ђаковачки говор 43 итд.

Стр. 102: „*источно-икавски чакавски говори...* већина кварнерских острва“. — Нетачно. На кварнерским острвима распрострањене су углавном две замене јата: екавска и екавско-икавска.¹

Стр. 102: „*источни-икавски чакавски говори...* Имају... стару деклинацију.“ — У већини говора ове групе обични су новији деклинациони облици штокавског типа². (Навео сам већи број грешака на стр. 102 — што не значи и све грешке на тој страни — зато што ту, у сажетом прегледу основних особина наших дијалеката, дакле чињеница које претстављају азбуку дијалектологије, Поповић постиже концентрацију нетачности досада невиђену у нашој науци. Остаје нејасно зашто је овај одељак унесен у књигу. Наравно, нико не мора бити верзиран у свим дисциплинама, па ни у дијалектологији. Али зар се онда није могла избећи ова проблематика, поготову кад је наслов књиге не захтева обавезно?)

Стр. 103: „*западни-екавски чакавски говори...* Задњи назал даје *o, io*“. — У већини говора ове групе (Либурнија, околина Бакра, Црес итд.) задњи назал даје *u*.

Стр. 116: „Исто се тако може рећи да је вероватно и прасловенски акценат верно очуван, бар што се тиче наших најархаичнијих дијалеката: чакавци и славонски штокавци чувају систем од три акцента: „, ~ и ~ (*kŭca, mŭjka, sŭša*), за који се сматра да претставља прасловенско стање (Ившић, Белић).“ — Само потпуним непознавањем литературе о словенским акцентима, а пре свега радова Белића и Ившића, може се објаснити тврђење да чакавски и славонски троакценатски систем „претставља прасловенско стање“.

Стр. 116: „И они говори који су сачували мање старине — сачували су ипак принцип да се акценат разликује по квантитету (дуг и кратак) и по квалитету (узлазни и силазни). Уп. *дѹг* и *дѹг* или *сѣло* и *сѣло* и сл.“ — Новоштокавски говори нису сачували принцип квалитативне акценатске разлике, него су га напустили па доцније обновили. После овога постаје јасно да је аутор добро учинио што се у погледу историје акцената — мада је то иначе једна од најзначајнијих области историје нашег језика — углавном ограничио на ова тврђења и на оно што је изнео на стр. 86 (в. горе).

¹ I. Milčetić, Čakavština kvarnerskih otoka, Rad 121 (1895) 103; M. Tentor Der čakavische Dialekt der Stadt Cres, AfsI Ph XXX 155 итд.

² М Храсте, ЈФ VI 192; ЈФ XIV 17—30; СДЗб X 37 и д.; Rad 272 (1948) 146; Marulićev zbornik 258—259 итд.

Стр. 117: „За синтаксу можемо мало шта рећи у овом правцу, прво због тога што се она лако мења и увек изнова обнавља, а друго зато што још ништа није испитивано из те области“. Упор. и стр. 121: „Зацело је синтакса претрпела важне промене; али испитивања овде недостају.“ — Поновљено ауторово тврђење о недостатку испитивања из синтаксе нашег језика заснива се на необавештености о обимној литератури из те области која броји више хиљада страна. На тај начин објашњава се и чињеница да у његовој библиографији није наведена ни капитална *Србска синтакса* Даничићева (643 стране), ни Миклошичева *Vergleichende Syntax*, ни Мусићеве и Маретићеве синтаксичке студије, а исто тако ни новији радови, све до Белића, Главана, Вуковића, Стевановића, Стојићевића, Ирене Грицкат и других.

Стр. 121: „Изгубљени су [у нашем језику партиципи]... на -в, -вѣи (у књижевном језику су црквеног порекла)“. — Облици ове врсте постоје и данас у извесним народним говорима (уп. напр. С. Ившића, *Rad* 197, стр. 72).

Стр. 121: „Глаголска двојина изгубила се без трага; нема је ни у најстаријим текстовима“. — Двојински облици глагола итекако постоје у старијим текстовима, и то не само оним најстаријим. Још у XVI в. Хекторовићева бугарштина почиње стихом „Два ми *ста* сиромаша дуго време друговала“. Даничић у *Историји облика* и проф. Белић у књизи *О двојини у словенским језицима* дају десетине примера. Једино о чему се може овде говорити јесте губљење осећања за доследну употребу ових облика.

Стр. 124: „Тако се с. -х. кућа налази још само у словеначком језику као *koča* (и од старијег словенач. у немачким говорима у Аустрији *gantsche*) и бугарском језику у облику *кѣшѣа*.“ — Реч долази и у македонском језику: поред обичнијег *куќа* које се шири са севера имамо и дијалекатско *каш'ча* (ист. Македонија).

Стр. 124: „... било је и таквих словенских речи које су се код нас изгубиле без трага, као *kuriti* „пушити“, **cholpъ* „дечак“ (чеш. *chláp*, пољ. *chlór*, рус. *холод*), *mъviti* „говорити“ (чеш. *mluviti*, пољ. *mówić* рус. *молвишь*) и др.“ — Од три наведена примера два су погрешно изабрана: аутор је пропустио да погледа у Рјечник Југословенске академије под *hlap*, *hlapac*, *kuriti*, *kurňaviti* (настрану анахронично објашњење значења праслов. *kuriti* „пушити“ — као да је у прасловенској епоси било дувана).

Стр. 128—129: „... код нас се у гласовном систему... и њ (тј. њ) одвојило од п (уп. *коњи* према *они* насупрот рускоме *кони*

и они).” — Ствари стоје управо обрнуто: српскохрватска опозиција између *н* и *њ* старија је од руског неразликовања тих гласова испред *е* и *и*.

Стр. 129: „Општесрпскохрватска тежња за скраћивањем ненаглашених вокала, као *вѡдѣ* > *вѡдѣ*, својом географијом такође упућује на то да је у питању туђ утицај.“ — Тежња за скраћивањем не може се ни у којем случају назвати општесрпскохрватском. Она је непозната доброј половини штокавских говора.

Стр. 130: „Таквих „балканизама“ има у општесрпскохрватском језику прилично; ... такво је дистрибутивно *ѡо* (свакоме дај *ѡо јабукѡ*) итд. итд.“ — Дистрибутивно *ѡо*, обично напр. у руском, украјинском и пољском језику, није никакав балканизам.

Стр. 130: „Такви су „европеизми“ највећим делом остали у књижевном језику, преко којег су и ушли (сетимо се француских елемената код *Ј. Дучића* и немачких код *М. Крлеже*)“. — Немачки елементи код Крлеже нису ушли преко књижевног језика; напротив, то су елементи говорног језика оних друштвених слојева у Хрватској које Крлежина дела описују.

Стр. 134: „И у Црној Гори, вероватно под романским утицајем, налазимо *за + inf. ...*, а у црногорској синтакси има других сличних појава (*учињеће ѡо шешком муком ...*)“. — Треба жалити што аутор не познаје нашу синтаксичку литературу, иначе би знао да се примери као *Учињеће шешком муком* не могу узети као доказ романског утицаја јер одговарају старом словенском стању¹, па би потражио згодније примере за оно што је хтео да констатује.

Стр. 134: „Зацело се румунском утицају има приписати акцентска промена ' у " и ' у ~ коју налазимо у говорима југоисточног Баната. Уп.: *вѣчера* < *вѣчера*, *пѡдјешѣду*; *распушѣденица*; *љѡуди.ма*, *жѡвѡимо*; *синѡвац* < *синѡвац* и др.“ — Ови примери одиста су забележени у Банату, али не у југоисточном, него у северном, у селу Радојеву источно од Кикинде.²

Стр. 138—139: „Стј. Ившић о томе овако вели: „Треба и то споменути, да се и акценатовани дуги слогови... изговарају краће у кајкавском говору, па се зато разлика између кратких и дугих слогова у кајкавском говору истиче слабије него у штокавскоме.“ Из Ившићеве дефиниције се види да се у ствари и кратки и дуги акценти код кајкаваца изговарају полудуго.“ —

¹ Милка Ивић, Значења српскохрватског инструментала 218 и д.

² Јужнословенски филолог XVIII 145.

Из Поповићеве интерпретације произлази да код кајкаваца нема разлике између дугих и кратких акцената, што проф. Ившић, неоспорно најбољи познавалац кајкавске акцентуације, није рекао нити би могао рећи.

Стр. 147: „Млетачка власт у Далмацији била је од огромног значаја за наш језик...“ — Упор. с овим стр. 104: „Почетком Новог века Млетачка Република се дефинитивно дочепала нашег приморја за дуги низ векова; али у лингвистичком погледу последице нису биле далекосежне...“ — Или једно или друго тврђење не одговара стварности.

Могло би се навести и много других грешака које је Поповић учинио говорећи о стварима добро познатим у науци, а које су последица необавештености о литератури, читања без пажње или без разумевања, слабе оријентације у географији или, понекад, неумешности да се изрази оно што се хтело рећи. Додавање списка од педесетак најопаснијих погрешака ове врсте уз сваки непродати примерак свакако би учинило услугу овој књизи која ће, нажалост, често имати судбину да публику, а нарочито студенте и странце, доводи у заблуду. То, додуше не значи да би се исправком најгрубљих нетачности књига претворила у добар приручник (наравно, не за историју српскохрватског језика, већ за неке аспекте односа тога језика са неким суседним језицима). Грубе нетачности, наиме, нису једина последица основне невоље — недостатка удубљивања у материју. Невестан одговорности посла и потребе солидности у раду, аутор говори о стварима које не познаје у довољној мери и, поред честих очигледно нетачних тврђења, пружа читаоцу многе полуистине, непрецизне формулације и *ad hoc* створене овлашне судове о питањима која су била предмет дугих и тешких дискусија у науци. Тај начин прилажења градиву учинио је да се међу погрешним информацијама налазе и оне о најкрупнијим проблемима. Оно што читалац сазнаје о прадомовини Словена, о заједничким карактеристикама јужнословенских језика, о македонском и кајкавском проблему, о класификацији наших дијалеката, о развоју српскохрватске акцентуације, деклинације и синтаксе итд. такво је да може пре збунити него обавестити. Исто вреди, као што ћемо видети, и за српскохрватско-словеначке односе, за војвођански проблем, за епоху замене јата и др. Посебан циклус тешкоћа искрсава услед ауторове необавештености о постојању читавих области проблематике, чак и у домену међујезичких односа који му је најближи (в. о томе

ниже). Као директна последица неравномерног владања литературом (и уопште предметом), јавља се и недостатак критерија за дистинкцију битног од неважног који је нарочито потребан у раду овако стегнутог обима (који је, уосталом, већ сам по себи сувише узак за широко амбициозни наслов књиге). Тако се догодило да се помињу акценатске појаве које обухватају по неколико села у Славонији и Банату, а остаје недодирнут проблем акценатске метатоније — једна од основних тема не само наше, већ и уопште словенске акцентологије, а исто тако и проблем начина и степена штокавског преношења. Или: у неколико махова се говори о покрајинској конструкцији *за + инф.* (*за јести*), а губи се из вида формирање читавог система сложених предлога у нашем језику (*изнад, испод, иза, испред*, итд.).

С обзиром на све ово јасно је да је веома добро што је аутор дао сразмерно мало сопствених размишљања о стварима. Та су места, наиме, по правилу најслабија у целој књизи. Навешћу и овде неколико примера.

Стр. 33: „Али се исто тако може доказати континуитет, непрекинута веза, данашњих војвођанских и славонских говора са средњевековнима... Докази су следећи. Прво, у војвођанским говорима постоји низ архаичних падежних облика (који нису могли бити донети ни херцеговачком ни моравском струјом, јер их у оним крајевима одавно више нема“. — Нема доказа да се систем уједначених форми на *-ма*, који сад постоји у херцеговачком и (у дат. — инстр.) у косовско-ресавском дијалекту, игде развио у потпуности пре XVII века. Штавише, први писац за којег је науци познато да је у свом језику имао такав систем облика био је Вук Караџић — почетком XIX века. Међутим најјаче досељавање српског становништва у Војводини пада у XV век и у период до 1560 год.¹ У тој епоси ни херцеговачка ни „моравска“ струја нису могле доносити падежне облике друкчије од оних које стварно налазимо у Војводини (упор. многобројне старије облике у јекавским говорима западне Босне, Хрватске и северне Далмације који продужују дијалекте исељеника из Херцеговине XV—XVI в.). Стога је Поповићев аргумент анахроничан и без вредности (што не значи да се не може другим путевима доказати аутохтоност војвођанских српских говора).

Стр. 77—78: Међу аргументима за (несумњиво тачно и одавно усвојено схватање) „да су српскохрватски и словеначки језик,

¹ Д. Ј. Поповић, Војводина I 158—160.

после одвајања од групе Македонаца и Бугара, преживелу чврсту заједницу“, Поповић наводи и следећи: „-*t* које затвара слог — вокализovalo се у оба језика; српскохрв. штокав. -*o* (и -*a*), словенач. -*џ*“. — Аутор заборавља да између штокавског дијалекта и словеначког језика стоје чакавски и кајкавски хрватски дијалекат у којима појаве ове врсте нису обичне. О некој чврстој развојној заједници у овом случају не може бити говора. Уосталом и сама епоха јављања штокавског -*o* (крај XIV в.) показује колико је неоправдано стављати овај развој у исти ред са тако старим феноменима као што су изједначење полугласника или појава -*га* у заменичком наставку ген. јд. Сличну методолошку грешку учинио је Поповић и у вези се неким другим изоглосама, напр. са наставком -*му* 1 л. јд. презента (проф. Белић је у ЈФ IV, стр. 45, исправио овакве грешке једног другог аутора који је био странац и усто недовољно упознат с историјом нашег језика).

Стр. 86: „Могуће је да у то време [пре IX века] падају и неке друге чакавске иновације..., па вероватно и прелаз $\{ > i$ (*poļe > poje*, *judi > judi* итд., уп. ниже).“ — У дну исте стране, а и доцније више пута, Поповић понавља и варира ово своје тврђење, примењујући га на промену $љ > j$ у чакавским и босанским говорима. Само непоштовање документарног сведочанства огромног броја писаних споменика, чакавских и босанских, који недвосмислено показују да се о овој појави практично не може говорити пре XVII века, могло је навести аутора на хронолошку грешку од осам векова.

Стр. 92: „... у Војводини и Србији *ѣ* се колебало између затворенијег изговора (*i*) и отворенијег (*e*), па је најзад прешло углавном у *e*; свакако до XII—XIII в. процес је био готов, јер *e* за „јат“ налазимо и у Шоплуку.“ — Сасвим је сигурно да до XII—XIII в. процес није био готов, јер из Србије потичу две исељеничке групе са сачуваним јатом (без замене гласом *e*), Крашовани и Галипољски Срби, које су се иселиле знатно касније (Галипољци свакако не пре друге половине XVI в.). Стање у „Шоплуку“, наравно, није никакав аргумент јер $e < ѣ$ налазимо и у македонским и западнобугарским дијалектима за које се не може рећи да су се до XII—XIII в. развијали у заједници с источним српским говорима.

Стр. 99—100: „... штокавци су своје иновације разнели далеко по свим штокавским крајевима и по земљама које су сада штокавизирали... Тако се данас *x* изгубило не само у Херцеговини, одакле је процес потекао, него готово у свим крајевима

куда су доспели херцеговачки досељеници (напр. у Далмацији, Лици, у Славонији, у целој Србији, у Војводини, чак и код Шопова, па, штавише, и код многих Хрвата кајкаваца и поврх тога у источнословеначким говорима“. И на стр. 90-91 аутор објашњава кајкавско и источнословеначко (прекомурско) губљење *x* штокавским утицајем. — Зашто прибегавати недоказаном и недоказивом штокавском, а поготову херцеговачком утицају у Прекомурју кад је јасно да је губљење *x* широко распрострањен јужнословенски феномен (има га и у македонском и бугарском језику, па чак и у источној Бугарској¹, куда га зацело нису донели Херцеговци), поникао очигледно као плод једне заједничке тенденције.

Стр. 120: „Иако се у принципу разликује одређени и неодређени вид *!*(*млади* : *млад*), разлика је у највећем броју случајева данас само формална, а у значењу се више не осећа (упор. у дијалекту: *из Нова Сада*; *он је јаки* и сл.)“. — Пример *јаки* одабран је веома несрећно да илуструје губљење разлике између придевских видова (које, уосталом, није ни изблиза онолико одмакло колико то претпоставља аутор). Отступање облика *јаки* од нормалног система придевских форми само је остатак старине, траг заменичког порекла тога придева: *јаки*, а не *јак*, као *каки*, *шаки*, *оваки*, *онаки*, а не *как*, *шак* итд. (упор. у Рјечнику Југославенске академије многобројне примере за ном. јд. м. р. *јаки* у језику старих писаца).

Стр. 129: „Општерспскохрватска тежња за скраћивањем наглашених вокала... својом географијом такође упућује на то да је у питању туј утицај... Како наши суседи (осим Маџара) немају нико неакцентоване дуге слоге (то важи за Романе, Грке, Арбанасе, Немце), то је утицај очигледно потекао од њих.“ — Мисли ли аутор озбиљно да је неки од поменутих народа изазвао скраћивања напр. у ваљевско-мачванском крају или у Церни близу Жупање у југоисточној Славонији?

Стр. 136: „... предлог *ге* (у Мрковићима у Црногорском Приморју) ... је... позајмица из арбанаског...“ — Поповићева теорија да је тај предлог позајмица из арбанаског заснована је на његовом уверењу које је он, изложио у XXIII свесци ZfslPh, о томе како у словенским језицима нема нигде употребе прилога са значењем „где“ у функцији предлога „код“. Притом је њему остало непознато да се баш тако употребљава широко распрострањено јужноморавско *куде* и македонско *коде*, *каде*, *кај*

¹ Lj. Miletič, Das Ostbulgarische 99—100.

(овај последњи облик нормалан је штавише у македонском књижевном језику). Као што је познато науци¹, сви ови случајеви своде се на копирање албанске конструкције, дакле на калк, а не на позајмицу готове речи. Исто важи, наравно, и за мрковићко *ge*, тим пре што је сам облик *ge* чест у нашим дијалектима (Поповићу је измакло да га има и у Славонији и у Ресави и суседним крајевима), док у албанском језику облик *ge* уопште није констатован — што признаје и сам Поповић.

Стр. 138: „Мање је поуздано да се типични војвођански вокализам (*ě, ǫ > e^a, o^a; ě, ǫ > e^u, ie; ou, yo...*) дугује маџарском утицају. Али то је ипак врло вероватно, јер и маџарски језик се баш исто тако одликује опозицијом кратких средњих вокала и дугих средњих вокала; али у маџарском, изгледа, нема дифтонгизације. С друге стране, *ě* и *ǫ* се изговарају отворено и у централној Србији; али *ě, ǫ* тамо не зна за неке промене, тако да нема разлога веровати у неку везу између војвођанског процеса са србијанским.“ — Ако оставимо на страну свакако случајну граматичку грешку ауторову у последњим речима овога става, остају следеће чињенице: разлика у вокалској боји између *ě* и *ǫ* одн. *ǫ* и *ǫ* која је карактеристична за војвођанске говоре (и на коју аутор погрешно примењује термин „опозиција“) позната је не само и у говорима централне Србије, већ и у већем делу северне Србије, и то тако да се зона ове појаве на широком сектору од Обреновца до румунске границе наставља на војвођанску ареу истог феномена. Постоји, дакле, потпуни континуитет и истоветност развоја у свему сем у погледу дифтонгизације (која и не обухвата целу Војводину), али баш за дифтонгизацију аутор признаје да се не може објаснити мађарским утицајем. Шта онда чини „врло вероватним“ тај утицај напр. у говорима сремске Посавине или јужног Баната где се њему противе, поред осталих, још и етничко-географски разлози?

Стр. 154: „Турци су оставили својих трагова и у топономастици... [примери]. Код Хрвата се овакви топоними не налазе.“ — Аутор је заборавио на Ађиће, Алагинце, Аџамовце, Ашиковце, Дервишагу, Еминовце, Јагуплије, Широку Кулу, Магића Малу, Горње и Доње Пазариште, Чанак, Читлук, Шкендеровце итд. итд. — све у Хрватској, и то у пределима настањеним Хрватима.

Овако непромишљених тврђења има, разуме се, још доста у Поповићевој књизи, као што их има и у готово свим његовим

¹ Sandfeld, *Linguistique balkanique* 119.

радовима, што је и раније понекад изазивало неугодне исправке¹. Била би велика добит за Поповића ако би се он убудуће навикао на интензивнију интелектуалну концентрацију при писању. Ако се то не буде догодило, његова плодност претстављаће све већу опасност за науку коју он обогаћује нетачностима које за тим треба рашишћавати.

Метод с којим Поповић приступа научној проблематици је арханчан. Занимљив је контраст између овог аутора и неких претставника старијег поколења наших лингвиста чија се целокупна научна активност састоји у стремљењу ка новом и савршенијем, тако да је њихов метод кудикамо напреднији од Поповићевог. Он, међутим, верује да му је метод нарочито модеран и износи у Предговору да се угледао на „великог романисту Мајер-Липкеа“ чије је најзначајније дело, оно на које се он доцније и позива (стр. 142), изашло 1890 године — дакле пре шездесет и пет година. Поповић затим закључује свој предговор изјавом да „у овом (методолошком) правцу моја књига претставља код нас новину“, иако у његовом методу нема ничега што проф. Петар Скок (рођ. 1881) није примењивао од почетка своје научне делатности. Све тековине модерне лингвистике од Де Сосира наовамо постале су туђе овом аутору. Посебно изненађује чињеница да он често не види везу између језичких појава као што су формирање и цепање дијалеката и историје друштва које је говорило тим дијалектима. И у овом погледу он значи корак уназад према извесним старијим ауторима, мада би се данас могло рећи и много новог и битног. У сваком случају, Поповић је далеко од тога да буде новатор. Стоји чињеница да у његовој науци нема ниједног тврђења од иоле крупнијег домаћаја које би било у исти мах и ново и тачно.

У центру Поповићевог интересовања налази се проблематика међујезичких додира. То је област у којој он радо залази и у најситније детаље, тако да је она добила несразмерно много места. Ово ипак не значи да је обухваћено све што је у њој битно. Тако је аутор пропустио да постави питање о историским коренима на први поглед парадоксалне чињенице да је старих романских етничких и лингвистичких утицаја било много више у нашим

¹ М. Петрушевски, Македонски јазик I 193—195; А. Пецо, Наш језик н. с. IV 340—343; А. Вајан, *Revue des études slaves* 1954, 308.

најисточнијим крајевима него у западнијим (с изузетком најужег приморја). Било би корисно да су констатоване и објашњене неке основне чињенице, као: да у нашем језику има сразмерно мање несловенских позајмица него у средњим јужнословенским језицима, да је наш језик просечно много више примио од несловенских суседа него они од њега, али су остали јужнословенски језици више примили из српскохрватског него он од њих итд. Исто тако није речено да је по својој гласовној структури наш језик, иако је словенски, ближи италијанском него руском, док за румунски, који припада романској групи, вреди обрнута констатација. Наравно да под таквим околностима не може бити говора о некој систематској анализи узрока те појаве. Савременије прилажење проблемима него што је ауторово омогућило би у оваквим случајевима шире сагледање стварности. Цело једно поглавље посвећено је језичким супстратима на Балкану, у Панонији и у Дакији, али читалац остаје без основног обавештења: да ли су подаци којима наука располаже у погледу античког трачког, илирског и македонског језика довољни да се утицајима тих супстрата објасне појаве у српскохрватском језику. Изненађује и то да је аутор потпуно изгубио из вида ванредно значајну проблематику српскохрватског утицаја на словеначки и македонски језик, и то како на народне говоре, тако и на књижевне језике. Ни од појединачних особина није увек одабрано оно [што је најбитније. Пропуштен је, поред осталог, тако важан феномен као што је образовање плурала помоћу посебног суфикса (штокавско, македонско и бугарско *-ов-* којем одговарају сличне појаве у румунском, новогрчком и албанском језику)¹.

Иза сваког поглавља Поповићеве књиге дата је Библиографија, најчешће прилично обимна. Ту долази до изражаја вредност библиографија које објављују у свакој својој свесци часописи као *Јужнословенски филолог*, *Revue des études slaves* и *Rocznik slawistyczny*. Библиографија као што је Поповићева (уколико се стварно тиче српскохрватског језика) саставља се без напора простим исписивањем листића из ових часописа. Наравно, овакав метод има и својих опасности. У библиографији ЈФ пропустом није забележена књига Милка Поповића *Žumberački dijalekat* (Zagreb 1938, стр. XXXII + 64), а у одељку критике изостао је приказ дела Allan-a Ringheim-a *Eine altserbische Trojasage*,

¹ Vaillant, La langue de Dominko Zlatarić II 16.

Праг-Упсала 1951, стр. 383. Симптоматично је да ни један ни други рад нису обухваћени Поповићевој библиографијом, мада би иначе спадали тамо по концепцији на којој је та библиографија заснована, тим пре што су у њој забележени и много ситнији радови сличне врсте. Много је већа, међутим, штета што је унесено ванредно мало градива из ранијег периода, док поменути часописи нису излазили. У овом случају жртве Поповићевог библиографског метода били су писци као Ђуро Даничић, Стојан Новаковић и Љубомир Стојановић. У обимној библиографији ове „Историје српскохрватског језика“ није се нашло места ни за један једини рад тих аутора. Али и иначе, за науку би било далеко корисније да су скупљени подаци о старијој литератури за коју немамо тако погодних прегледа као што су они у поменутим часописима, тако да она често остаје непозната новијим писцима радова из истих области (па и самом Поповићу). Изгледа, међутим, да је он изабрао поступак који са далеко мањом инвестицијом труда осигурава већи утисак учестности на необавештене.

Као и сама књига, Поповићева библиографија одликује се необичним критеријем при одабирању градива које треба унети. С једне стране изостају дела поменутих писаца (напр. Даничићева *Историја облика и Српска синџанса* или *Шаре српске повеље и писма* и *Шари српски записи и наџписи* Љубе Стојановића), а с друге стране ту су Кречмеров *Der heutige lesbische Dialekt* (= данашњи (грчки) дијалекат острва Лезбоса), Вајгандов чланак *Albanische Einwanderung in Siebenbürgen* (= досељавање Албанаца у Ердел) и Пизанијева расправица од пет страна *Una parola greca di probabile origine macedone* (= једна грчка реч вероватно старомакедонског порекла). Нема, као што смо поменули *Историје српскохрватског језика* проф. Белића, али ту су историје румунског, бугарског, италијанског, словеначког и мађарског језика (Densusianu, Mladenov, Kretschmer, D'Ovidio), Ramovš, Simonyi). Већ је истакнуто да писаним споменицима, историји књижевног језика, акцентологији и синтакси (па и уопште већини питања историске граматике) у самом тексту књиге није поклоњена никаква пажња. То се огледа и у библиографији у којој напр. нема готово ниједног од најзначајнијих радова из наше историске синтаксе. Тако изостаје Маретићева студија *Veznici u slovenskijem jezicima* (Rad JAZU LXXXVI 76—150, LXXXIX 61—128, XCI 1—80, XCIII 1—77), али је ту још нештампан Поповићев чланак *Una influenza italiana sui dialetti croati istriani* (= један случај итали-

јанског синтаксичког утицаја на хрватске истарске дијалекте). У вези с истарским дијалектима нема напр. значајног Неманићевог рада *Čakavisch-kroatische Studien* у три наставка у *Sitzungsberichte* бечке Царске академије наука, али аутор није заборавио свој публицистички чланак *Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri* на три стране у *Riječkoj reviji*. Уопште се аутор сваком приликом сећа својих чланака, крупнијих, ситнијих и најситнијих, оних које је штампао и оних које тек намерава штампати, па чак и једног за који још није сигуран где ће бити примљен (в. стр. 141 његове књиге). На овај начин, а нарочито цитирајући своје ситније чланке по више пута, успео је Поповић да, упркос скромном значају који има његов досадашњи опус, постигне то да буде писац чије је име највише пута истакнуто у библиографији ове „Историје српскохрватског језика“, дакле чешће него напр. имена Јагића, Решетара, Белића и других, да и не говоримо о тако опскурним ауторима као што су Даничић, Стојановић или Мусић који нису могли бити удостојени помена. Овакав поступак неће учинити књигу озбиљнијом и довешће аутора у неприлику ако му буде пребачено да је један од главних циљева његове библиографије стварање утиска о сопственом значају. Наравно, оваква пропорција била је омогућена изостављањем радова других аутора. Тако напр. не налазимо Решетарове студије *Дубровачки зборник од год. 1520*, Београд 1933, стр. 296, *Бернардинов лекционар и његови дубровачки преписи*, Београд 1933, стр. 127, *Jezik pjesama Rajinina Zbornika*, Загреб 1936, стр. 144, *Jezik српског Молишвеника од г. 1512*, Београд 1938, стр. 68, *Најстарији дубровачки говор*, Београд 1951, стр. 47 итд. итд. — да и не говоримо о многобројним и значајним Решетаровим издањима текстова од којих ниједно није узето у обзир. Целу ову ситуацију нимало не упрошћава то што нема ниједног радника на лингвистици из Поповићеве генерације о којег се он није огрешио прећуткивањем његових радова. Међу тим непоменутих радовима има и таквих који су обимнији од штампаних Поповићевих прилога које он помиње узетих заједно (упор. напр. И. Грицкат, *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама*, Београд 1954, стр. 234).

Било би илузорно систематски попуњавати празнине које постоје у Поповићевој библиографији чак и у оним областима које нису принципијелно запостављене. Из дијалектологије недостају напр. тако крупне ствари као што је Рожићев *Kajka-*

vački dijalekat u Prigorju, Rad JAZU CXV 68—136, CXVI 113—174, CXVIII 55—115, Petrovići — сва књига о крашованском говору (Букурешт 1935, стр. XII + 270) или Белићева дискусија дијалекатског материјала О. Brocha, СДЗБ II 1—104. Не помиње се ни Мајерова књига о грчким говорима Leipzig 1928, стр. 135, ни дискусија Белића и Малецког о том предмету. У вези с питањем словеначко-српскохрватске језичке границе не би се смело прескочити Лукјањенково дело *Кайкавское нарѣчје*, Киевъ 1905, стр. XI + 326, а увези са српскохрватско-бугарском језичком границом књига Цветана Тодорова *Северозападниѣв български говори*, София 1936, стр. XV + 543. Од литературе о језику споменика из наших западних крајева изостављене су, осим многих Решетарових радова, још и студије Мате Храстеа о Марулићевом језику, Стјепана Ившића о основној кайкавској акцентуацији у Пергошића и Јагићев опис Крижанићевог језика, као и Шахматовљева анализа његове акцентуације, а од литературе о језику писаца из источних предела нема скоро ничега. Не помиње се ни Белићева монографија о језику св. Саве и његове школе, ни Ringheim-ов опис језика Тројанске приче, ни Сучевићев рад о језику Доситеја Обрадовића, ни Унбегауново дело о језику славјаносербских писаца. Ова изостављања не могу се, нажалост, схватити као жртве у циљу штедње простора јер су наведени други радови из истих области неупоредиво ситнији и обимом и значајем од оних који су изостављени. Шарена слика Поповићеве библиографије, исто као и одговарајућа слика саме књиге, резултат је ризика који је он примио на себе упуштајући се смело у материју којом не влада у довољној мери.

Зачудо, ни одељак библиографије о односима са суседним језицима није нимало комплетан, и поред свег инсистирања на детаљима. Тако су испали напр. сви етимолошки чланци Стојана Новаковића којих има на десетине, а којима се не може порећи озбиљност. Аутору су остала непозната и поглавља о позајмицама, углавном из романских језика, у Кушаровој расправи *Rapski dijalekat*, Rad CXVIII (в. стр. 14—28) и у разним Решетаровим списима о језику појединих споменика (упор. напр. Посебна издања СКА XCIX 88—103 и С 269—286), затим у студији истог писца о српскохрватским насеобинама у Јужној Италији (стр. 323—390). Заборављен је и списак туђица у расправи Вл. Јовановића о језику Гаврила Стефановића Венцловића (СДЗБ II, в. стр. 295—306), а такође и значајан материјал у Не-

манићевом раду о истарској чакавштини (друге сличне збирке наведене су, међутим, а такође и поједини чланци од по 3—4 стране који третирају само једну реч). О словеначким утицајима на једну групу наших говора Поповић би нашао доста података у монографијама П. Скока и М. Поповића о говорима жумберачке зоне (изгледа да је њему уопште остала непозната егзистенција ових радова, јер их не наводи ни поводом самих дијалеката). У вези с романизмима у молиском говору, добро би било поменути, уз Рајхенкронов чланак, и Wędkiewicz-ев прилог (*Rocznik slawistyczny* VI 229—236). Када је аутор већ хтео да говори о румунским утицајима на наше банатске говоре, није смео мимоићи чланак Св. Марковића где би добио обавештења потпунија од оних којима сам располаже. Иако су уврштени чланци из румунске топономастике који се односе на топониме у којима нема елемената нашег језика, Petrovici-ев чланак *Adjective posesive slave in -J- ca toponimice pe teritoriul R. P. R., Studii și cercetari lingvistice* IV 63—87, где се расправља и о називима српског порекла, остао је ненаведен. Исто вреди и за језичке атласе тога аутора и Севера Попа, ванредно значајне за славистику, и за целу литературу о карактеру словенског утицаја на румунски језик која се надовезала на публикацију ових атласа. Нејасно је зашто није поменут чланак Симе Тројановића *Прилог тајним језицима* у којем је Тројановић, седамнаест година пре Поповића, указао на присуство арбанаских речи у тајним језицима источне Босне (Поповић се изражава овако (стр. 150): „... у тајним језицима источне Босне има пуно средњевековних албанских елемената, како сам [ја, тј. Поповић], показао у једном чланку на арбанаском језику“). Ствар изненађује утолико више што Тројановићев прилог није објављен у неком провинциском часопису већ у *Јужнословенском филологу* V, стр. 222—226¹. Требало је, уосталом, навести и друге прилоге из ове области објављене у

¹ И иначе аутору понекад остаје непозната садржина радова у ЈФ, чак и у најновијим књигама, штавише и кад се ради о предметима о којима је он на задивљујући начин дошао до истог мишљења. Тако он на стр. 34 говори о континуитету старог екавског слоја од Србије и Војводине преко Славоније до кајковских предела, а не помиње рад у ЈФ где је иста идеја већ формулисана (књ. XIX, стр. 257). Такође на стр. 34 Поповић истиче дистанцу војвођанских говора од косовских (на стр. 96 он, додуше, говори супротно), али не наводи чланак у ЈФ у чијем закључку је разрађено такво схватање (књ. XVIII, стр. 156). На стр. 138 Поповић истиче могућност да се подравско акценатско мерење објасни као плод мађарског утицаја, али у библиографији тога поглавља нема ништа о напису у ЈФ где се први пут указује на ту могућност (ЈФ XIX 253—254).

ЈФ, напр. оне од П. Булата, М. Павловића и М. Ласка-риса, и то тим пре што је овај часопис, из разлога који читаоцу остају скривени, изостављен из списка славистичких часописа које „ваља консултовати за речничка питања“ (стр. 127).

Има и празнина од крупнијег принципијелног значаја у одељцима библиографије о односима нашег језика са суседима. Аутору је остало непознато све што су структуралисти прашке школе писали о проблему „балканског језичког савеза“. Лектира тих радова свакако би му помогла да прошири своје видике и модернизује свој начин прилажења материјалу. Иако аутор врло много говори о словенско-румунским лингвистичким везама, измакао му је један од најинтересантнијих аспеката тога контакта: присуство српских елемената, често најисточније дијалекатске боје, у извесним румунским средњевековним повељама, (оно што аутор помиње на стр. 107 о српским утицајима на румунску писменост далеко је од прецизности и само показује да се он, не познајући лингвистичку литературу о предмету, обавештавао са друге стране, тј. из треће руке). Тако се догодило да су изостављени сви радови лингвиста о овоме почев од I. Vărbulescu, *Limbă documentelor munteano-slave*, Anuarul general al Universității din Iași (1911) 46-55, па до С. Б. Бернштејна, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*, Том I, *Язык валашских грамот XIV—XV веков*, Москва—Ленинград 1948, 367 страна. Исто тако занемарени су елементи српског утицаја у бугарској писмености, а посебно питање српскохрватског карактера језика великог дела споменика из бугарског видинског царства и уопште улоге нашег језика одн. српске редакције старословенског језика у томе царству. Било би, међутим, врло добро да су у библиографију унети радови као И. Мартынова *Бдинский сборникъ 1260 года*, Санктпетербургъ 1882, или Вогдан-ово издање познате Срацимирове повеље с коментаром о њеном језику у XVII књ. Јагићевог Архив-а или напр. Младеновљева расправа *Изъ единъ западнобългарски аѣостолъ оѣ XIV вѣкѣ (съ уводни бележки върху название „срѣбска редакция“* Списание на Българската академия на наукитѣ XXXVIII 124—144 и Трифоновљева чланак *Срѣбско-българска безюсова редакция въ стараша книжнина на южнийѣ славяни*. Мак. прегледъ XII, 2, 27—55. Исто тако корисно би било осврнути се на употребу нашег језика код бугарских фрањеваца.

Изостављен је и највећи део литературе о контактима нашег језика с мађарским, и то не само појединачни етимолошки чланци,

каких има знатан број (као и етимолошки речници, мада су слични речници другог језика наведени), већ и готово цела полемика Melich-а и Asbóth-а о пореклу словенских елемената у мађарском језику, поред осталог и исцрпан Melich-ов чланак *Szláv jövevényyszavaink eredetéről*, *Nyelvtudományi közlemények XXIV 1—74*. Нема ни студије R. Szegedy-ја *Adalékok a horvát kajnyelvjárás hungarizmusainak történetéhez* (= прилози историји мађарских елемената у хрватском кајкавском наречју), *Nyelvtudományi közlemények XLIV 35—66*, а исто тако ни дискусије о питању мађарског порекла суфикса -ов код именица (напр. рада О. Asbóth-а у V свесци часописа *Nyelvtudomány*). [За топонластику Војводине, која у више махова привлачи Поповићеву пажњу, било би потребно познавати књиге D. Csáпки-ја *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Budapest 1894, F. Milleker-а *Délmagyarország Középkori földrajza* (= средње-вековна географија јужне Угарске, с огромним бројем топонима из Војводине и њиховим тумачењима), Temesvár 1915 и J. Melich-а *A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest 1925—1929. Незнање језика не ослобађа дужности да се забележи литература, поготову кад аутор сматра да предмет познаје довољно да би могао сам компетентно говорити о њему.

Вредност Поповићеве библиографије не подижу грешке које долазе отуда што он није читао радове које наводи. На стр. 110 налазимо: „М. Стевановић... (о говору Косова), Годишњак Задужб. С. и В. Стојановића (Београд) VI, 56—69“. На тим странама налази се, међутим, *Извештај г. др. Михаила Стевановића о дијалекатском исцртавању Мешохије* (дакле не Косова), како јасно пише у наслову тога рада. Грешка је могла настати само тако што је овај библиографски податак заснован на неком Поповићевом непотпуном листићу, па је после празнина допуњена по нетачном сећању. На стр. 113 читамо „A. Vaclavik, *Podunajská dedina v Československu* [чакавци и кајкавци у Аустрији Мађарској и Чехословачкој] (Братислава 1925)“. Да је аутор имао ту књигу у рукама, било би му познато да је она уствари опис, етнографски, историски итд., једног хрватског села у Словачкој, којем је прикључен и један значајан лингвистички рад са темом коју Поповић наводи у угластој загради, али чији аутор није Вацлавик, него V. Vážný.

Очигледна неискусност која се обилно манифестује у овој књизи обавезује нас да у њеној оцени снизимо критеријум и да не узмемо трагично недостатке који се не би могли опростити

зрелијем научнику. Утолико више зачуђује наступ аутора који почиње књигу изјавом о свом „истраживачком искуству“ (прва страна Предговора). У сваком случају, ова књижица скромног значаја донеће својим читаоцима доста информација и још више дезинформација о најразноврснијим предметима, али је и по концепцији и по обради далеко од тога да буде макар и добар увод у историју српскохрватског језика.

П. Ивић

6. — М. П. ШТОКМАР, *Исследования в области русского народного стихосложения* (Издательство Академии наук СССР, Москва, 1952, 419 стр.).

Мада Штокмарова књига носи наслов: „Истраживања у области руске народне версификације“, њен предмет је нешто ужи. Писац проучава скоро искључиво дужи стих епске поезије, тј. само једну врсту рецитативног стиха.¹ Стих лирске песме анализира се узгред, и то само у односу на мелодију (у другом делу књиге). Па и ту је реч само о једној врсти певаног стиха, о стиху т. зв. „распеване песме“ („протяжной песни“), док се „плесни стих“ („плясовой стих“) скоро и не помиње. Зато ћемо се и ми, полемишући с писцем, држати проблематике рецитативног стиха.

Штокмар проучава руски стих потпуно изоловано, не поредећи га не само са стихом Западних и Јужних Словена него чак ни са стихом Украјинаца и Белоруса.² Усто, Штокмар нигде у својој књизи не цитира савремену литературу о проблемима версификације објављену на неком од страних језика, нити говори о методама испитивања стиха који се примењују код других народа. Он се служи скоро искључиво литературом на руском

¹ Савремена наука о стиху разликује три врсте стиха у народној поезији: певани (песенный), рецитативни (рецитативный) и говорни (сказовый). Та подела показала се као веома корисна, јер све те три врсте стиха имају своје посебне структуре, које, наравно, могу утицати и утичу једна на другу. Штокмар, очигледно, ту разлику не прави. Тако, напр., стих тужбалица, тј. типични рецитативни стих, он идентификује са стихом лирске песме (исп. стр. 167).

² И онда кад узгред помиње украјински стих, Штокмар је врло непрецизан. На једном месту он, напр., тврди: „В народных песнях — русских и украинских — равенства слогового объема обычно не бывает“ (стр. 72). То вреди за украјински рецитативни стих, али не вреди за певани, који у украјинском фолклору, за разлику од руског, по правилу чува строгу силабичку структуру.

језику; чак ни расправе о руском стиху објављене на страним језицима он уопште не помиње. Све се то, наравно, штетно огледа и на методу и на резултатима његова испитивања.

Први део Штокмарове књиге садржи преглед литературе о ритмичкој структури руског народног стиха. Тај део му је најбољи и може корисно послужити будућим истраживачима. Међутим, и тај део има својих недостатака. Штокмар је, напр., настојао да сврста све испитиваче руског народног стиха у уске калупе ове или оне ритмичке „теорије“. У првој глави он разматра „стопне теорије“, у другој — „тонску концепцију“, у трећој — учење о народној „синтаксичкој стопи“, у четвртој — „музичко-тактне теорије“. Зато му се, с једне стране, неки писац провлачи кроз две или три главе (напр. Голохвастов, о коме се говори на 30, 53 и 63 стр.), тако да читалац губи из вида целокупну концепцију тога писца. С друге стране, неки теоретичари нису могли стати ни у један од ових калупа. Зато је Штокмар додао и пету главу: „Одрицање ритмичке организације народног стиха. Стилско тумачење. Комбиноване теорије“. У свакој глави понаособ Штокмар се додуше држао хронолошког реда, али цео развитак науке о руском народном стиху није дат хронолошки. Тако, напр., прво се излажу теориски погледи Хилфердинга из 1872 (стр. 27), а тек доцније се говори о концепцији Востокова из 1812 и 1817 (стр. 35). Зато цео развој теориске мисли о руском народном стиху у Штокмарову излагању читалац теже прати.

Излажући туђе теорије, Штокмар је увек настројен полемички, тако да читалац добија утисак да су слабе стране појединих теорија сувише подвучене, при чему је оштрица пишчеве полемике каткад уперена не против суштине тих теорија, него против непрецизне, а каткад и невеште терминологије. Читалац је зато принуђен да тражи оригиналне расправе писаца и да сам преводи њихову терминологију на језик савремене лингвистике.

Целокупна оцена теориске литературе о руском народном стиху коју је дао Штокмар сасвим је негативна: „Прежде всего необходимо признать, что народное стихосложение в целом, в наиболее основополагающих своих определениях, остается нерешенной проблемой русской филологии. В самом деле, пока возможны колебания между просодическими и стилистическими признаками, между словесным и логико-реторическим ударением, между филологией и музыковедением, — можем ли утверждать, что нам известно о народном стихе больше, чем человеку, который никогда не теоретизировал по этому предмету? Если мы

даже используем все математически возможные комбинации имеющихся решений, если мы обогатим их факультативными элементами стиховой структуры, как звукопись или строфика, и даже выдвинем эти последние на передний план, то и в таком случае вероятность успеха будет обратно пропорциональна затраченным усилиям“ (стр. 133). Штокмар не само што негира сваки значај досадашње науке о руском народном стиху него чак и узима себи слободу да иронише на њен рачун: „... значительная часть существующих теорий русского народного стиха имеет одну общую черту, к которой полностью применимо предостережение Козьмы Пруткова: «удивляйся, но не подражай!»“ (стр. 5). Таква оцена целокупне досадашње науке и нетачна је и неправична. Наука о руском народном стиху дала је досад и веома позитивних резултата.

Међу те резултате, на првом месту, спада теорија Востокова. Говорећи данашњим језиком, можемо рећи да је још Востоков утврдио да је фонолошка база ритма руског народног стиха — динамички акценат, при чему је за ритам народног стиха акценат синтагме пресуднији од акцента речи, јер се помоћу овог првог остварују јаки иктуси у стиху. Нама је данас јасно да синтагму у руском језику карактерише један јачи акценат, који обично пада на њену управну реч, али може да падне и на њен подређени део.¹ Востоков је даље констатовао (проучавајући епске песме из зборника Кирше Данилова) да у руском епском стиху има по правилу три јака акцента (иктуса) и да је у њему граница сваког појединог стиха обележена дактилском клаузулом. Сам Востоков није никаквим другим термином прецизирао природу тих јаких акцената. Неспоразум је настао доцније, кад су Востоковљеви следбеници назвали те јаке акценте „логичким“, „сми-саоним“, „реторичким или синтаксичким“, „логичко-граматичким“ итд. И због те доцније терминолошке збрке, Штокмар олако одбацује целу Востоковљеву теорију: „Не удивительно, что и практика ритмологов, вооруженных понятием логического ударения, ознаменовалась раздорами и пререканиями. Не сойдясь в определениях, они не могли, конечно, сойтись и в непосредственном восприятии ритма. А это — беда настолько серьезная, что ради ее преодоления не жалко пожертвовать целой теоретической концепцией“ (стр. 58, курзив мој). Нама је данас јасно да је акценат синтагме једно, а логички акценат сасвим нешто друго. Тео-

¹ Тако, поред *утренний снег* имамо и *снег утренний*; поред *добрый молодец*, — *грудь белые* и *мать сыра земля*.

ретичари XIX века нису то схватили, бар не сви. Уосталом, понекад се и данас ти појмови бркају. Утолико је, напр., интересантији случај Класовског, који је Востоковљев јаки акценат назвао „тонским“. На страну незгодан термин, на који се околио Штокмар, али суштину ствари Класовски је сасвим лепо уочио: „Тоническое ударение большею частью совпадает в наших народных стихах с логическим, но не всегда“ (стр. 49). Можемо ли кривити Класовског што није нашао добар термин, и зар је термин баш тако важан?

Даљу значајну етапу у проучавању руског народног стиха претстављају Хилфердингова испитивања. Проучавајући текстове билина које је сам сакупио, Хилфердинг је констатовао да се у њима онајчешће срећу трохејски једанаестерци и тринаестерци (или како он то каже, „5 ст. и 6 ст. трохеји“, наравно, са дактилском клаузулом). Другим речима, Хилфердинг је констатовао изразу трохејску оријентисаност тога стиха. Сем тога, он је још констатовао да у средини стиха слабо време може каткад бити остварено помоћу два ненаглашена слога, или како он то каже, — трохеј може бити замењен дактилом. „Но как при этом, — каже даље Хилфердинг, — два краткие слога дактиля сливаются в произношении, то хорейческий каданс от того не теряется“ (Онежские былины, СПб, 1873, стр. XXXVI). Ову последњу констатацију Хилфердингову, наравно, не морамо примити дословце.

На први поглед може се учинити да између Хилфердинга и Востокова постоји битна разлика. Међутим, кад се има у виду да и трохејски једанаестерци и трохејски тринаестерци имају по правилу три јака иктуса, онда Востоковљево и Хилфердингово гледиште није тешко помирити. Ми данас знамо да се троакцентни тонски стих развио из некадашњег трохејског (о томе ће бити доцније речи и у овом приказу). Знамо и то зашто је у зборнику Хилфердинга трохејска основа ритма боље очувана него код Кирше Данилова, кога је проучавао Востоков. Хилфердинг је записивао текстове према певању. Чим би певачи почели да говоре текст без мелодије, трохејска основа ритма губила се из стиха. Као што видимо, између „стопне“ и „тонске“ теорије нема никаквог непремостивог јаза. То су, уосталом, знали већ и неки теоретичари из прве половине XIX века, напр. Пенински (исп. код Штокмара, стр. 46—47).

После Хилфердинга бољем разумевању природе народног рецитативног стиха допринео је и Голохвастов (1881 год.). Он је,

наиме, први констатовао да у трохејском тринаестерцу јаки акценти падају на трећи, седми и једанаести слог. Можемо му опростити што је стих билина идентификовао са дужим стихом северноруских тужбалица; у томе је он несумњиво грешио. Али чињеница коју је он констатовао стоји: баш у стиху тужбалица, који се састоји скоро из потпуно правилних трохејских тринаестераца, на трећем, седмом и једанаестом слогу имамо тонске константе, тј. на тим слоговима акценат је стопроцентно остварен, при чему је то обично акценат синтагме, тј. већ по природи језика јак акценат.

Помоћу ова три примера хтели смо показати да руска наука о народној версификацији није тако јалова као што мисли Штокмар. Било је ту испитивача који су пажљиво проучавали ритам народног стиха и умели да уоче битне његове особине. Не можемо их, међутим, кривити што нису увек умели да тачно интерпретирају запажене чињенице. Кривица није до њих, него до неразвијености науке о стиху у њихово време у целом свету.

Као што смо већ поменули, у своме прегледу научне литературе Штокмар се задржава искључиво на радовима објављеним на руском језику, и то у Русији. Врло значајне радове о руском народном стиху од Н. Трубецког он уопште не помиње. Тако, није поменут чак ни чланак Трубецког из 1937 год., који је посвећен стиху билина („W sprawie wiersza byliny rosyjskiej“).¹ А тај чланак, као што ћемо видети доцније, много доприноси разумевању суштине руског епског стиха.

У другом делу своје књиге Штокмар разматра питање о односу између језичког и музичког текста народних песама и утврђује да они нису баш тако нераздвојно везани и да воде у извесној мери самостални живот. То му је било потребно из два разлога: 1) као аргуменат против оних теорија које су тврдиле да се испитивањем музичког ритма исцрпљује сва проблематика метричке структуре народног стиха; 2) да расветли питање о пореклу неподударана акцената речи у тексту с музичким иктусима. Полемичка оштрица овог дела Штокмарове књиге добрим делом је промашила свој циљ, јер је уперена против потпуно застарелих теорија. Данас је већ свакоме јасно да текст народних песама претставља стих, да премеравање тога стиха помоћу

¹ Prace ofiarowan Kazimierzowi Wóycickiemu, Wilno, 1937, стр. 100—110.

музичких тактова, каткад фиктивних, ничему не води, и да се структура стиха може и мора испитивати лингвистичким средствима. Друга је ствар — питање о односу језичког и музичког ритма у народним песмама. Ту је, наравно, сарадња лингвиста и музиколога неопходна и она се већ и у славистици остварује и даје позитивне резултате. А кад је већ узео да разматра питање о музичком и језичком ритму, аутор није смео да се ограничи само на Корша, Шафранова, Фаминцина и остале старије писце; требало је посветити пажњу и новијим расправама о томе питању. Кад се већ није служио радовима посвећеним стиху других народа, Штокмар је могао да узме у разматрање расправе Трубецког у којима се то питање третира на много савременији начин, и то баш на материјалу руског народног стиха. Поред расправе Трубецког о стиху билина, требало је посветити пажњу и његовој расправи „О метрике частушки“,¹ у којој је врло лепо показан однос у метричкој структури музичког и језичког текста те врсте народних песама.

У другој и трећој глави овога дела своје књиге Штокмар доказује: 1) да се један те исти текст народне песме пева понекад на разне мелодије; 2) да се разни текстови певају на исту мелодију; 3) да се делови неких песама преносе у друге и да се каткад сасвим различити текстови спајају у једну песму. Те појаве Штокмар назива „миграцијом мелодија и текстова“ и „контаминацијом народнопесничких текстова“ и илуструје их лепо одабраним и интересантним примерима. Међутим, ове Штокмарове констатације не претстављају за науку ништа ново: све ове појаве добро су познате у фолклору свих народа.²

„Миграцијом мелодија и текстова“ и „контаминацијом народнопесничких текстова“ Штокмар жели бар донекле да објасни трансакцентацију текста у певању, тј. неподударање језичких акцената са музичким иктусима. Нема спора да поменути појаве

¹ „Версты“, № 2, Париз, 1926, стр. 205—223.

² Навешћемо само један одломак из Лордовог предговора уз други део књиге „Serbo-Croatian Folk Songs“, коју је издао заједно с Белом Бартоком (Columbia University Press, New York, 1951), стр. 254: „Text and melody do not always form an inseparable unit in Serbo-Croatian folksong. On the one hand, some of our text variants are sung to entirely different melodies (Nos. 7 and 28 b). On the other hand, different texts are sung, sometimes, to the same melody or to close variants of a melody, as may be seen in some of our examples which were numbered as variants merely for the sake of uniformity with the musical grouping (Nos. 12 a, b, c, d and e). Also, in some cases different and apparently unrelated texts are sung in succession to the same melody, as if they formed a single song (No. 23 b).“

могу допринети том неподударању у случајевима кад се певач небрижљиво односи према тексту, али оне нису никакав доказ да су се првобитно у некој од ранијих епоха језички акценти увек подударали с музичким иктусима. Зато се Штокмар упушта у област хипотеза: „...для древнейшего периода формирования наших былин и протяжных песен наиболее вероятно спокойное, умеренное по темпу течение напева, складывавшегося вместе с текстом, на содержании которого и сосредоточивался основной интерес слушателя и певца. Этот напев не располагал разнообразными длительностями, а сильные времена распределялись в нем независимо от каких-либо схем, в соответствии лишь с ударениями текста. Именно в таком виде можно теоретически представить себе древние типологические совпадения музыкальной и поэтической ритмики русского песенного фольклора“ (стр. 145).¹ Аутор, пре него што би истакао своју хипотезу о првобитној улози акцента у стиху, требало је да побие ранију, супротну хипотезу о истом питању. То је хипотеза Трубецког. Ево шта је Трубецкој мислио о томе: „Zasadniczo przyciski słów w wierszu byliny zgadzają się z przyciskami tychże słów w kontekście prozaicznym. Często jednak słowa otrzymują w bylinie odmienne przyciskowanie. W pewnych wypadkach forma przyciskowa występująca w bylinie stanowi w porównaniu z przyciskowaniem w prozie współczesnej postać bardziej archaiczną — por. np. w bylinie: *délica, mólodec, rezvý nogi, vo čistóm poli* i t. d. Lecz w wielu słowach przyciskowanie, występujące tradycyjnie w bylinie, wcale nie jest starsze od przyciskowania prozaicznego, a polega poprostu na sztucznem przesunięciu przycisku — np.: *bogátyr', knjaz'ja-bójary, sérebro, vozgóvorit, kóp'e* i t. d. Translokacja taka świadczy niewątpliwie o tem, że początkowo ikty frazy muzycznej byliny nie liczyły się z etymologicznym przyciskiem słów. Z drugiej strony teksty bylin przepełnione są całkowicie zbędnymi partykułami i słówkami jak np. *ved', że, to, ešče, kaby, už, da* i t. d., które wtrąca się do tekstu bez żadnego związku z treścią. Z punktu widzenia współczesnej

¹ Овде Штокмар потпуно занемарује природу акцента, који је у време постанка билина био још музички (политонички) и имао друкчију фонолошку функцију него данашњи динамички (монотонички). О томе се, међутим, мора водити рачуна.

Штокмар је идеју о првобитном подударању музичких иктуса са природним акцентима речи нашао код Корша, у његовој расправи: „Значение темпа в греческой ритмике“ (Филологическое обозрение, 1893, т. IV, кн. 2). Исп. цитат из те расправе код самог Штокмара, стр. 203.

metryki byliny, w której ilość zgłosek nie ma prawie żadnego znaczenia, stosowanie takich partykuł jest przeważnie zupełnie nieuzasadnione. Zjawisko staje się zrozumiałe jedynie wtedy, gdy przyjmujemy tezę, że pierwotnie rolę decydującą pełniła w metryce byliny ilość zgłosek.¹ Треба нагласити да је још Срезњевски сматрао да је првобитни епски стих свих Словена био несиметрични десетерац [4 + 6] и да се из њега развио руски епски стих.² Даљи развитак стиха руских билина Трубецкој замишља овако: „Сеча својста језика wielkoruskiego jest to, że politonję (t. j. różnicowanie akcentów na wstępujące i zstępujące) utracił on jeszcze przed zanikiem jerów, przyczem dawny „muzykalny“ akcent został wszędzie zastąpiony przez akcent ekspiracyjny. Dokonało się to mniej więcej w drugiej połowie XII wieku lub w pierwszej XIII. Do tej to właśnie epoki lub do epoki bezpośrednio po niej następującej odnosimy reformę metryki byliny (i wogóle przemianę wersyfikacji pieśniarstwa rosyjskiego). Dawne wiersze o stałej ilości zgłosek, lecz o nieuregulowanym rozmieszczeniu przycisków, dopóty się ujmowało jako wielkości równoważne, dopóki akcenty stanowiły muzyczne wierzchołki wyrazów. Ale z chwilą kiedy akcenty stały się wierzchołkami dynamicznymi i wszystkie inne różnice między zgłoskami (różnice w wysokości i iloczasia) utraciły funkcję różnicowania słów — percepcja dawnych wierszy musiała ulec radykalnej zmianie: wiersze zaczęto ujmować jako takie jednostki, równe w przybliżeniu, w których rozstępy między zgłoskami przyciskowemi wypełnione są zmienną ilością zgłosek nieprzyciskowych. W celu wprowadzenia do tej metryki jakiegoś porządku trzeba było ustalić w wierszu określoną ilość przycisków, nadając jej charakter obowiązującej konstanty metrycznej. Możliwe, że dawny epicki wiersz sylabiczny rozdzielony był przez średniówkę na wzór współczesnego deseterca serbskiego na dwie części, z których druga liczyła więcej zgłosek niż pierwsza. Musiała stąd naturalnie wynikać trzyprzyciskowość większości wierszy: jeden przycisk przed średniówką i dwa po średniówce. W czasie reformy metryki epickiej ta tendencja metryczna stała się konstantą... Co się zaś tyczy ilości zgłosek nieprzyciskowych, to stała się ona obojętna w chwili, gdy uwaga została przeniesiona na ilość przycisków. Przytem wskutek zaniku słabych jerów, który nastąpił w XIII wieku, ilość zgłosek w dawnych wierszach mu-

¹ N. Трубецкој: W sprawie wiersza byliny rosyjskiej, стр. 107.

² И. И. Срезневский: Несколько замечаний об эпическом размере славянских народных песен (Известия Императорской Академии Наук по отделению русского языка и словесности, том девятый, 1860—1861), стр. 366.

siała zatracić cechę niezmienności, nowe zaś wiersze układano, nie licząc się już zupełnie z ilością zgłosek nieprzyciskowych.“¹ Najnovija истраживања из области упоредне словенске метрике, уз извесне корекције, потврђују ову хипотезу Трубецког. Али о томе доцније.

Трећи део Штокмарове књиге носи наслов „Фонетички систем народног језика као основа руске народне ритмике“. У првој његовој глави, полазећи од чињенице да је у народном стиху број ненаглашених слогова већи него у уметничком, Штокмар покушава да докаже да уопште у народном језику просечна акц. целина мора бити дужа него што је у савременом књижевном језику. Позивајући се на резултате ранијих испитивања, Штокмар тврди да и у руској уметничкој прози и у руском уметничком стиху (и у дводелним и у троделним ритмовима) средња дужина акц. целине износи 2,8 слога (стр. 234 и 237). Тај „коэффициент слоговности“ („коэффициент слогуударяемости“) за Штокмара има апсолутну вредност: „Чтобы отступить от средней цифры всего на одну десятую долю единицы, приходится весьма ощутимо изменить лексический состав языка. Изменение это заключается прежде всего в отборе слов определенного типа. Для того, например, чтобы понизить среднюю цифру, выражающую отношение слогового состава речи к ударениям, нужно подбирать слова, состоящие преимущественно из малого числа слогов — одного или двух, и отказаться от использования слов многосложных. В каком бы направлении мы ни пытались отклониться от средних цифр, это отклонение всегда будет даваться ценой неполного использования наличного в языке запаса слов, ценой механического отсека по такому внешнему признаку, как длина слова, части словаря данного языка. Легко себе представить, что нормальным является неограниченное использование писателем всего имеющегося в его распоряжении запаса слов. За исключением экспериментаторов, которые не требуют специальных оговорок, ни один художник слова никогда добровольно не соглашется на такую тяжелую жертву, как сокращение своих лексических средств“ (стр. 236, курзив мој). Држећи да је ово тврђење ван дискусије, Штокмар је покушао да израчуна средњу дужину акц. целине у народном језику. Он је сматрао да се израчунавање мора извршити на материјалу прозног језика, како би се

¹ *Trubeckoj*, op. cit., стр. 109—110.

избегао „специфични утицај версификационе ритмике“ на резултат израчунавања. Народне бајке Штокмар је одбацио, јер оне „самой злободневностью своего содержания и живостью речи свидетельствуют об их непригодности для подобного вычисления“ (стр. 237). Зато је узео билину „Святогор и Илья“, коју је у своје време био записао П. Н. Рибников, према казивању (а не певању), и коју је штампао без поделе на стихове, дакле — као прозу. „В нашей читке, которую мы старались приноровить к традициям былинной речи [курзив мој], оказалось 539 ударений на 2050 слогов текста, что составляет в среднем 3,8 слога на одно ударение“ (стр. 237). Пошто је добио ту цифру, Штокмар је на основу ње извео следећи закључак: „Итак, статистика подтверждает наше предположение, что своеобразие русских народно-песенных и былинных ритмов вызвано большей многосложностью народного языка по сравнению с современным разговорным и литературным. Вместо 2,8 слога на одно ударение, определяющих динамические отношения современной речи, мы получили при помощи тождественных приемов резко отличный показатель 3,8, характеризующий народно-песенную речевую динамику. На такой основе действительно могла строиться только стихотворная ритмика, радикально непохожая на литературную“ (стр. 238). И у даљим главама Штокмар покушава да издвоји из језика фолклора оне особине које су утицале на поменуто повећање. Међутим, цео његов даљи рад је добрим делом узалудан. У његовим претходним излагањима све је нетачно, од почетка до краја.

Прво, није тачно Штокмарово тврђење да у савременом руском књижевном језику средња дужина акц. целине увек износи 2,80 слога. Томашевски је нашао да она износи за Пушкинову прозу 2,88 (О стихе, стр. 198). На основу Шенгелијеве табеле о употреби појединих типова акц. целина у прози код десеторице писаца (Трактат о руском стихе, стр. 20—21) добијамо следеће „коэффициенте слоговности“: Пушкин 2,71, Љермонтов 2,46, Гогољ 2,74, Тургенев 2,63, Л. Толстој 2,69, Достојевски 2,70, Чехов 2,70, Сологуб 2,69, Буњин 2,90 и Бели 2,84. Разлика између Томашевског и Шенгелија објашњава се тиме што је Томашевски неке једносложне речи које могу имати свој акценат сматрао атонама.¹ Бројке које добијамо на основу Шенгелијеве статистике

¹ То се види по проценту једносложних речи: Томашевски је констатовао да оне код Пушкина чине 8,55% од целокупног речника, а Шенгели — 14,36%. Иначе, у осталим рубрикама Томашевски и Шенгели се слажу.

показују да између писаца могу постојати извесне, додуше мале, разлике: неки од њих чешће употребљавају краће речи, неки дуже. И пажљивије читање разних текстова убеђује нас да се напр. у дијалогу чешће употребљавају једносложне речи, а у опису — вишесложне. Средња дужина акц. целине код све десеторице писаца износила би по Шенгелију 2,71. Она је израчуната за педесет хиљада акц. целина (по пет хиљада од сваког писца). За даља поређења употребљаваћемо Шенгелијеву статистику. Ми смо испитали и ритмички речник руских народних приповедака и констатовали смо да он показује исте законитости као и ритмички речник уметничке прозе; одговарајућу табелу објавићемо другом приликом. Сада ћемо поменути само да у тим текстовима средња дужина акц. целина износи 2,74, дакле, исто колико и у уметничкој прози.¹

Штокмарово тврђење да „уметник речи“ неће никад добровољно пристати на такву тешку жртву као што је смањивање његових лексичких средстава — није ништа друго него априоризам најгоре врсте. У српскохрватском симетричном осмерцу [4 + 4], напр., не може се употребити инфинитив *разговарати*, јер он има пет слогова; па ипак, баш тај осмерац је, после јуначког десетерца, најпопуларнији стих у српскохрватској народној поезији. До које мере ради потреба стиха песници стилизују свој ритмички речник, тј. врше у њему одабирање акц. целина извесног типа, показује и сам тај факат да тросложне акц. целине у српскохрватској прози износе 35,8% од целокупног речника, а у осмерцу — само 3%.² Томашевски је показао да се и у руском јамбу врши слично одабирање ритмичког речника (0 стихе, стр. 197—200).³ Напосе, у јамбу се и средња дужина речи знатно скраћује. Тако, у Пушкиновом 2 ст. јамбу она износи 2,31, у 3 ст. — 2,64, у 4 ст. — 2,59, у 5 ст. са медијаном — 2,56 и у 5 ст. без медијане — 2,55. Исту ту појаву видимо и у трохеју. У Пушкинову 4 ст. трохеју („Сказка о златом петушке“) средња дужина акц. целина износи 2,48 (и то у мушким стиховима 2,33, а у женским 2,63), а у 5 ст. трохеју Половског (лирика) — 2,60

¹ За ову сврху проучили смо бајке бр. 308, 309, 310, 311 и 314 из збирке А. Н. Афанасјева: Народные русские сказки, том III (Гослитиздат, 1940, стр. 5—17 и 26—29), свега 4263 акц. целине (или 11692 слога). По садржини све ове бајке су веома блиске билинама.

² Исп. Јужнословенски филолог XVIII, стр. 181.

³ Исп. такође Јужнословенски филолог XX, стр. 168—178.

(у мушким стиховима 2,54, а у женским 2,63). Као што видимо, већ и сами завршеци стихова нарочито утичу на средњу дужину акц. целина. То ће се још јасније видети на примеру Некрасов-љева 4 ст. трохеја у коме алтернирају дактилски и мушки завршеци. У његовим стиховима са дактилским завршецима средња дужина акц. целина износи 2,97 слога, а у мушким стиховима само 2,45 (у свим стиховима заједно 2,74). Узмемо ли стихове само са једним типом завршетака, добићемо исте односе. Тако, напр., за мушки 4 ст. трохеј Жуковског („Спящая царевна“) добили смо коефицијент од 2,32, за 4 ст. женски трохеј Полонског („Письма к музе“) — 2,59 и за Пушкинов 4 ст. трохеј са дактилским завршецима („Бова“) — 2,83. Као што видимо, дактилски завршеци нарочито продужују средњу дужину акц. целина у стиху. Ти су завршеци, међутим, типични за руски народни рецитативни стих. Већ и та чињеница мора утицати на повећање „коефицијента слоговности“ у њему. И доиста, у народним трохејским деветерцима (северноруске тужбалице) тај коефицијент износи 3,19, а у тринаестерцима (такође у тужбалицама) читавих 3,29.¹ Али морамо констатовати и то да је у народним стиховима с дактилским завршецима овај коефицијент ипак знатно већи него у одговарајућим уметничким стиховима. И тој појави данас се може дати сасвим једноставно објашњење; изнећемо га мало доцније.

Да видимо још како је Штокмар дошао до свог коефицијента од 3,8 слога. На првом месту треба подвући да је он ипак испитивао стих, а не прозу. Иако је штампана као прозни текст, билина „Святогор и Илья“ може се сасвим лако поделити на стихове. Сем на два три места где је казивач збиља изгубио ритам, дактилске клаузуле сасвим лепо истичу крајеве појединих стихова. Штокмар каже да је овај текст читао „по былинному“. Ми смо пошли његовим трагом, и читајући овај текст с акцен-тима уобичајеним у народној поезији (тј. чисто_поле и сл.) и атонирајући све енклитике и проклитике као и оне самосталне једносложне и двосложне речи које у реченици обично губе свој акценат, констатовали смо у овој билини на 2050 слога 700 акц. целина, тј. нашли смо коефицијент од 2,93 слога.

Штокмар је, очигледно узимао у обзир само акценте син-тагма; напр. у изразима *мать сыра земля, хитростью-мудростью*

¹ У текстовима проученим у мојој књизи „Руски дводелни ритмови“, стр. 356 и 369.

и сл. морао је бројати само један (јачи) акценат;¹ све слабије акценте Штокмар је потпуно занемарио. Можемо се питати: да ли и певачи билина овако атонирају слабије акценте. Штампани текстови показују нам да они то не чине, бар не сви. Тако Хилфердинг бележи све слабије акценте у случајевима кад је реч трансакцентована (исп. Онежские былины, стр. 442):

В свѣѣ гнездышко зовите Соловьиное,
Да кормите ѣго ествушкой сахарною.²

Према томе, Штокмар свој коефицијент није добио „при помоћи тождественних приевома”, на основу којих је израчунат коефицијент за уметничку прозу. Томашевски и Шенгели су базирали своје статистике на акцентима речи, а Штокмар углавном на акцентима синтагма.³ Узимајући у обзир само јаке акценте, Штокмар би и на материјалу уметничке прозе добио много већи коефицијент од 2,80.

Насупрот Штокмару, ми сматрамо да не постоји никаква суштинска разлика у „динамичкој структури” народног и књижев-

¹ На једном другом месту у Штокмаровој књизи (стр. 173) видимо још боље како Штокмар врши своје статистике. У стиху:

Пусти, пусти, матушка, яго рвати...

он је обележио само три акцента, док је реч *ягод* оставио као атопу и њен акценат није унео у статистику. Неко би могао помислити да се у певању тако акцентује тај стих. Међутим, из текста исте песме на стр. 175, где су акценти обележени према певању, видимо да реч *ягод* има јак акценат. Дакле, Штокмарово читање је потпуно произвољно.

² Оба ова стиха су трохејски тринаестерци и јаки акценти у њима падају на трећи, седми и једанаести слог.

³ Утврђујући „ритмички речник” руског језика, Томашевски и Шенгели су сасвим правилно поступили што су пошли од акцента речи, а не од акцента синтагме. Тако су они утврдили какви типови акц. целина постоје у руском језику и колика је њихова учесталост. Међутим, који ће акценти бити јаки, а који слаби, — то у прозном језику зависи од појединих типова синтагма, а тако исто и од логичког акцента, тј. од нарочитог истицања ове или оне речи, због чега нормални акценатски односи бивају поремећени. Нормалну реченицу: „Дай — мнѣ ѣту — кнѣгу” ми можемо различито нагласити према томе какав посебни смисао желимо да унесемо у њу: 1) да ѣй мнѣ ѣту кнѣгу; 2) да ѣй мнѣ ѣту кнѣгу; 3) да ѣй мнѣ ѣту кнѣгу; 4) да ѣй мнѣ ѣту кнѣгу. Све ово, наравно, вреди и за стих. Само у стиху још делује и ритмички импулс. Наиме, кад на месту јаког иктуса стоји нека подређена, слабо наглашена реч, њен акценат се спонтано може појачати. Напр. на седмом слогу трохејског тринаестерца:

А от мѣнѣшего е м ѣ князѣю отвѣта нѣт...

(Померени акценат на речи *князю* Хилфердинг је специјално обележио). О овој појави у уметничком стиху исп. код Жирмунског (Введение в метрику, стр. 127—128) и у мојој књизи: Руски дводелни ритмови, стр. 44—45.

ног језика. Друга једна чињеница, међутим, стоји: уметнички стил, у поређењу са прозом, очигледно скраћује (бар у дводелним ритмовима) средњу дужину акц. целине; народни рецитативни стих је, напротив, продужује.¹ Не сме се, међутим, сметнути с ума да то вреди само за рецитативни стих и вероватно за једну врсту певаног стиха (за т. зв. „протяжње песне“). Мислим да у многим врстама плесног стиха коефицијент неће бити повећан, а можда ће бити чак и смањен. То ће вредети и за говорни стих.² Међу бајалицама, којима се не може оспорити старина, има и оваквих:

Ты́, ко́нь, ры́ж,
 Ты́, кро́вь, не бры́жь;
 Ты́, ко́нь, ка́рь,
 А ты́, кро́вь, не ка́нь.

Штокмар, међутим, свој коефицијент проширује не само на језик целе народне поезије него и на народни језик уопште.

У другој глави трећег дела своје књиге Штокмар испитује оне „динамичке особине“ билина које могу бити од утицаја на повећање средње дужине акц. целина у језику, а у трећој — изналази трагове тих особина у старој руској књижевности. Под тим „динамичким особинама“ Штокмар подразумева сасвим хетерогене језичке појаве: и појачану употребу аугментатива и деминутива у стиху билина, и стилске особине које карактеришу словенску епску поезију уопште (полисиндетон, таутолошке синтагме, понављање предлога, као и друга типична епска понављања), и разне морфолошке дијалектизме и архаизме, и употребу партикула која није условљена смислом, и разне акценатске односе између речи. Нема спора да, напр., сви они многобројни аугментативи и деминутиви претстављају значајну стилску карактеристику билина;³ у стиху бајалица они су, напротив, врло ретки.⁴

¹ То видимо и по коефицијенту који смо израчунали за билину „Святогор и Илья“, контролишући Штокмара (2,93 слога). У билинама у којима је ритам изразитији — тај коефицијент је још већи. Тако, у билини „Илья и Соловей разбойник“ он износи 3,07 (Гильфердинг: Онежские былины, 1873, стр. 439—445).

² На бајалице је већ скренуо пажњу В. Александров у приказу Штокмарове књиге (Новый мир, 1, 1953, стр. 271).

³ Материјал којим се илуструје употреба аугментатива и деминутива у билинама, а нешто и у лирским песмама, врло је интересантан и може послужити као грађа за друга лингвистичка испитивања.

⁴ Исп. Новый мир, 1, 1953, стр. 270.

Према томе, они се не могу сматрати особинама народног језика уопште. Облици који у народном језику имају већи број слогова него у књижевном (напр. инфинитиви с наставком *-ти*, архаични облици именица са чувањем старог *о* и *е* у основи: *рѡвы, по кá-меню* и сл.) не могу утицати на средњу дужину акц. целине, јер се компензују облицима који су у народном језику краћи него у књижевном (а то су, напр., облици заповедног начина без *-и*: *брыжьь, полбжьте*; ген.-ак. личне заменице *мня*, северноруски сажети облици 3 л. једн. презента: *знат, хвáстат* итд.). Ако су у народном језику у употреби глаголски прилози на *-чи*, у њему нема партиципа на *-щий*, који су у погледу броја слогова доста гломазни, итд. Од свих такозваних, или тако рђаво названих, „динамичких особина” народног језика свега две би могле имати пресудног утицаја на „коэффициент слоговности” у њему: 1) енклиза и проклиза, 2) употреба т. зв. „партикула за попуњавање” тј. „поштапалица” („частицы наполнительные”, према терминологији Востокова). Та два питања морамо претрести мало детаљније.

Своја разлагања о широкој распрострањености енклизе у стиху билина, па према томе и у народном језику уопште, Штокмар базира на следећим чињеницама: 1) на преношењу акцената на предлоге, префиксе и речцу *не*; 2) на сложеницама типа *Нѡвгород, вдругѡрядь*; 3) на устаљеним изразима руског фолклора типа *чистѡ-поле, синѣ-море, таково-слово, белы-руки, резвы-ноги, суху-землю* итд. Кадгод нађе у тексту четворосложну или петосложну синтагму, Штокмар је идентификује са типом „чистѡ-поле”, и зато међу својим примерима наводи и следеће:

- 1) Да желтыма - ты кудрями до сырой земли...
- 2) А много царей да царевичев,
А много ли королей да королевичев...

Сем тога, Штокмар сматра да у народном језику постоји и проклиза. Наиме, ако у другој речи синтагме акценат пада на први слог, онда се прва реч потпуно атонира: *добрый-мѡлодец, груди-бѣлые, буйны-гѡловы*, па чак и:

Смело прѡходил в полаты княженецкие...
Тиха, кротка речь да лебедная...

Доследно томе, Штокмар сматра да поновљене речи у стиху немају акцента:

Ты прости, прости, Добрыня сын Никитинич...
А й стоит стоит дубовой столѡб...

Исто тако, по Штокмару, и таутолошки изрази типа *белым-бело, красным-красно* или *скоро-наскоро, близко-наблизко* имају само један заједнички акценат.

Као полазну тачку за своја разлагања о енклизи Штокмар је узео појаву преношења акцента на предлог или речцу *не*. Са историског гледишта он тај процес није објаснио. Као што је познато, у овим случајевима преноси се прасловенски силазни акценат који и у српскохрватском прелази на предлог, и то са краткосилазном интонацијом (*рѣку — нѣ руку, нѣгу — нѣ ногу*). Када се, међутим, у српскохрватском акценат преноси као краткоузлазни, у руском по правилу нема преношења (*кожа — нѣ кожи, руск. на коже*; исп. руско дијал. *кѣожа* и чешко *кѣже*, што сведочи о новоакутској интонацији у прасловенском). О овим чињеницама Штокмар не води рачуна. Тврдећи да је у староруском језику тога преношења било много више, Штокмар наводи и овакав пример (на стр. 334): „абых *не слала* к нему слез на море рано“; очигледно је да се у XII веку није изговарало *не слала*, јер је ту посредни био акут, и то тек на трећем слогу акц. целине (*не слѣла*). И то није случајна грешка: таквих примера код Штокмара има више.

Питање сложеница можемо оставити по страни: ту нема никакве разлике између руског народног и књижевног језика. Уосталом, оне се граде на сличан начин у свим словенским језицима. Ако је у руском од *Снетная Гора* придев *снетогорский* (стр. 329), и у српскохрватском је од *Бѣли Подшок — белошочкѣи*.

У случају типа „*на-суху-землю*“ имамо појаву сличну преношењу акцената на предлог. Објашњење ове појаве, не сасвим прецизно, Штокмар је могао наћи код Корша; он га цитира (стр. 319—320), али га у својим анализама не узима у обзир. Ту се у синтагми опет силазни акценат на првом слогу друге речи губио у корист акута на последњем слогу прве. Према томе, тип „*на-суху-землю*“ није исто што и „*мѣть сырѣ землѣ*“. У номинативу *землѣ* био је акут на последњем слогу и није било разлога да се он губи; ми и дандас у наведеној синтагми имамо слаби акценат на крају. Тек после губитка старих дужина и интонација могао се тип „*на-суху-землю*“ проширивати по аналогiji и на друге случајеве, само таквих аналошких случајева није много и не треба им придавати сувише велики значај.

Оба ова типа, и „*на-суху-землю*“ и „*мѣть сырѣ землѣ*“ понајчешће се у стиху билина налазе у клаузулама, а како последњи слог клаузуле има тенденцију да понесе слаб акценат, то се и у

првом од поменутих типова јавља нов споредни акценат на последњем слогу: „*на-сух-у-земљу*“, „*чисто-поле*“ и сл. Скупљачи и издавачи билина често бележе слабе акценте на крају синтагма и првог и другог типа (исп. код Штокмара, на стр. 247):

Как остались у меня родители больным больнй...
А старому смерть страшным страшно,
Страшным страшно, смешным смешно...

Најзад, у случајевима типа:

А *много* царей да царевичев,
А много ли королей да королевичев...

имамо сасвим нешто треће. Облик *царей* има акценат на другом слогу, и нема разлога да се тај облик сматра атоним, као ни облик *королей*. Што се пак тиче акцента *много* — он је чисто вештачки. Ту је акценат просто умерен на крај речи ради потребе стиха: помоћу њега је остварен први јаки иктус, који у руском епском стиху по правилу пада на трећи слог.

Да видимо још како стоји ствар са проклизом у руском језику. Све речи које улазе у синтагму у руском говорном језику теже да се окупе око једног јаког акцента, који по правилу пада на управну реч. Штавише, акценатовани слог подређене речи може да изгуби експираторну снагу, али се он у том случају, као што је још запазио Корш,¹ ипак истиче осетним повишењем тона (*белый дом*); за језичко осећање Руса то и јесте слаби акценат. Да Штокмарова проклиза ни у стиху билина није никакво правило, сведоче нам многи скупљачи билина који бележе акценте и на подређеним деловима синтагми, наравно, само онда кад су необични. Исп. код Хилфердинга у стиху који смо већ цитирали:

В своё гнездышко зовите Соловьиное...

Очигледно је да је певач ударио гласом на први слог стиха.

Цела Штокмарова „динамика“ народног језика своди се, дакле; 1) на обичне акценатске односе у синтагми, карактеристичне за руски језик уопште, који у стиху, под утицајем ритмичке инерције, могу бити и нешто заострени; 2) на појаве трансакцентације у стиху, тј. на неподударање акцената речи с ритмичким иктусима; 3) на окамењене формуле типа „*чисто-поле*“, којих и није тако много очувано у народној поезији.

Још мање успеха има Штокмар у тражењу те исте динамике у староруским (неакцентованим) споменицима. Као примере енклизе

¹ Исп. Р. Јакобсон: О чешском стихе, стр. 23.

он наводи и следеће: „до *Чертѡва леса*“ (стр. 329), „к *Юрѡвѡ князю*“, „*уношу князю Ростиславу*“ (вероватније: уношу князя Ростислава), „под *чрѡлеными щиты на кроваве траве*“ (стр. 340—341). Он те примере само истиче курзивом, али их не акцен-тује. Можемо се само питати: да ли их збиља чита као: „уно-шѡкнязю“, „чрѡленымищиты“, „накровавѡтраве“? Уместо да на-гађа о „динамици“ староруског језика читајући старе неакценти-ване текстове, Штокмар би много боље урадио да се обратио акцентованим, макар и млађим текстовима. Онда би, напр., могао констатовати да је данашње руско *челобѡтъе* некада гласило *че-лобѡтъѡ*, а не *челѡбитѡе*, како би требало да буде према његовој „динамици“.¹ Што се пак тиче његових покушаја да објасни по-станак руских дублета типа *мѡлодѡц* и сл. (стр. 368—371), они су потпуно произвољни.²

¹ Исп.: Сборник Оряс АНСССР, том I, вып 2, 1929, стр. 144.

² Уопште, у историским објашњењима код Штокмара има врло много, често грубих, грешака. Навешћемо само неколико, узетих на дохват. Тако, напр., Штокмар, држећи се Буслајева, изводи руско *намѡдни* из инстр. мн. *оными дни* (стр. 324), уместо из лок. једн. *ономъ дњи (дъне)*, одакле и руско *ономѡдни*, *намѡдни* и срп. хрв. *ономѡдне, онѡмѡд*. — Облик *Боришь* (у изразу: *Боришь день*) није постао „скраћивањем“ из *Борисовъ* (стр. 347), него је сасвим нормалан старору-ски присвојни прилив од *Борис-*, као и *Иванъ* од *Иван-*, грађен суфиксом *-ѡ (* ѡs)*. — Северноруски облици *дѡбрых, ширѡкиш* тешко да се могу тумачити као неса-жети облици сложене придевске промене (стр. 266); то су, свакако, нове творевине према ном. мн. А већ облик *куньюю* (ibidem) — очигледно је направљен према *синью*. — Придевски облици ген. једн. ж. р. с наставцима *-ѡѡ, -ѡѡ* (овај последњи је изведен према заменичкој промени) нису црквенословенски, него староруски, и чувају се и данас у украјинском језику и неким северноруским говорима, напр. олонѡцким и др. (исп. укр. *доброї*, сев. руско *от молодые жены* и сл.). Према томе, не може се рећи да „књижевна ортографија“ староруских споменика „одражава понекад русифицирани изговор“ наставака *-ѡѡ, -ѡѡ* „сло-венских по своме пореклу“ (стр. 306), нити да су наставци *-ѡѡ, -ѡѡ* „у етнограф-ским записима понекад друкчије забележени услед фонетичке транскрипције“ (стр. 266). — У дијал. облику *ишла* не ради се о „специјално еуфоничком додавању самогласника“ на почетку речи (стр. 272); ту је *и* унето према през-ентским облицима. — Име *Прасковѡ* не „еуфонизира се“ у руском језику „уме-тањем самогласника“ (*Парасковѡ*, стр. 309), већ се, напротив, у првом случају самогласник губио (исп. грчко *Параскеви*, срп. *Параскева*) — Облик *Татаровѡ* ум. *Татарове* (стр. 311) не одражава народни „збирни“ изговор („собирабельное произношение“), већ се ту ради о северноруском дијалекатском прелазу нена-глашеног *е* на крају речи у *а* (исп. *знаѡтя, будѡ* и сл.) — Облик *порѡси* (из „Слова о војевању Игорѡву“: „порѡси поля покрываѡт“, стр. 332) није никаква сло-женница с префиксом *по-*, већ нормални ном. мн. од *порѡх (* porohъ)*, итд. итд. — Уосталом, на недостатак филолошке обавештености код аутора већ је скренута пажња у стручној критици (в. код *Б. Унбегауна* у *Revue des études slaves*, XX, 1953, стр. 154).

Из свег овог излагања о акценатским особинама језика руских билина видимо ипак да је у руској народној поезији вештачко померање акцената ради потреба стиха — доста обична појава. И тип синтагме *князьѣ-бѣяры*, и случајеви као „многѠ“, и преношење акцената на предлог, префикс или речцу *не*, тамо где му иначе нема места, — све те појаве су честе у билинама, нарочито у клаузулама или на почетку стихова:

А во *другой* вины, братец, тебя *не* прощу...

У овом примеру и први и последњи јаки иктус остварени су помоћу померених акцената (ум. *другѠй* и *не* прощу). Такве појаве не могу се објаснити никаквом језичком „динамиком“, и поред свих настојања Штокмарових. Али сама та настојања врло су интересантна. Штокмар стално инсистира на томе да у народном стиху нема ничег „вештачког“ и зато би желео да „спасе“ што већи број померених акцената у епској поезији. Оне пак који се никако не дају спасти — објашњава, као што смо већ видели раније, „миграцијама мелодија и текстова“ и сличним појавама, тј. у крајњој линији — декаденцијом епске традиције и невештином слабих певача (стр. 358). Нама изгледа да то Штокмар чини зато што јасно осећа да се свим оним „миграцијама“ и „контаминацијама“ многи случајеви трансакцентације текста лакше могу објаснити у лирској песми, а много теже у епској. Епски текст се сваки пут у извесној мери импровизира, тако да се лакше може подвести под овај или онај тип музичке рецитације, а и сама епска мелодија је често слободнија, „еластичнија“ од лирске, тако да се лакше може прилагодити овом или оном тексту. Зато ове појаве вештачког померања акцената у стиху билина треба довести у везу с идентичним појавама у фолклорној поезији свих словенских народа: код свих њих је трансакцентација речи у стиху такође правило.

Питање „партикула за попуњавање“ задало је Штокмару доста муке, јер му је било најтеже објаснити их са свога гледишта. Нашавши међу њима партикуле „које су некада имале значење блиско улози постпозитивног члана („Владимир-тот“, „Галич-от“), Штокмар је једноставно закључио да су све партикуле морале имати у стиху одређену семантичку улогу (исп. стр. 285—287): „Генетически каждая из таких частиц может быть осмыслена, а это отчасти подрывает их квалификацию как «наполнительных». Тем не менее остается фактом, что современные сказители и певцы нередко злоупотребляют не только постпо-

зитивним членом, но и союзами, междометјима и рядом вспомогателних словечек, смысловая значимость которых оказывается частично или полностью нейтрализованной. Такое обесмысливание некоторых вспомогателных слов и частиц, очевидно, имеет в своей основе постепенно нарастающее непонимание их речевой функции.“ У чему је била та функција, Штокмар не казује. Наравно, овакву употребу партикула Штокмар није могао наћи у староруским текстовима и зато о њима у трећој глави (III дела) више не говори. Помиње се ту само постпозитивни члан: „Употребление постпозитивного члена почти отсутствует в старых памятниках нашей письменности. Но его древность может быть засвидетельствована параллелями из других славянских языков (в частности, болгарского) и из некоторых местных говоров, где постпозиция члена еще представляет вполне живое явление“ (стр. 318). Овакво тумачење бугарског и северноруског постпозитивног члана и њихово довођење у међусобну везу данас се, наравно, не може одржати.

Из самих примера Штокмарових, међутим, сасвим јасно истиче чему служе све те партикуле. Тако у стиховима:

Ай же ты Добрынюшка Микитич *есть* ...
 Молодой Василий да Никулич *ли* ...
 Говорил Василий да Никулич *де* ...

помоћу партикула остварени су не само трохејски једанаестерци него и њихове дактилске клаузуле. Та техника прављења стихова уз помоћ партикула доста је једноставна. Певач треба да искаже следећу мисао: „Святогѳр тѳт кончаѳтся“ и он, служећи се партикулама, ствара стих као из рукава:

Святогѳр же тѳт же ѳн кончаѳтся ...

С питањем оваквих партикула требало је повезати и појаву вештачког повећавања броја слогова у речима, појаву коју понекад видимо у средини речи:

Не в великом Добрынюшка возрасти;
 Он не можот Добырыня на кони сидеть ...¹

или у суфиксима:

Засадил его во погреб во *холодныи* ...
 Молодои-то Добрынюшка Микитичнец ...

¹ Овај пример смо узели из збирке Григорјева: „Архангельские былины и исторические песни“, I, стр. 681.

Свим овим појавама Штокмар посвећује врло мало пажње (исп. стр. 267 и 289). Међутим, у текстовима штампаним са нотама таквих додавања слогова има још и више:

$\frac{3}{8}$ ♪ ♪ ♪ | ♪ ♪ ♪ || $\frac{5}{8}$ ♪ ♪ ♪
 Все на пи — ру на — пи — ва — ли — се,
 ♪ ♪ || $\frac{4}{8}$ ♪ (♪) ♪ ♪ || $\frac{3}{4}$ ♪ ♪ ♪
 На че — сно — м(ы) на — е — да — ли — се.¹

Овај вештачки слог није диктиран потребама музичког ритма. Међутим, помоћу тог слога је постигнут трохејски распоред акцената у тексту другог стиха.

Има у билинама и скраћивања речи и сажимања слогова, такође изазваних потребама ритма. Те појаве Штокмар само узгред помиње на једном месту поричући да оне имају везе са структуром стиха (стр. 347), али не наводи примера за њих. Ми ћемо се овде задржати само на једном случају таквог скраћивања, који је врло чест у стиху билина, наиме — на редукцији свезе *и* у неслоговно *й*. Напр.:

Выходили мужички да тут черниговски
 Й отворяли — то ворота во Чернигов град.
 А й зовут его в Чернигов воеводою...

У последња два стиха редукција *и* у *й* била је певачу потребна ради узлазног почетка стиха типа $\times \times \times$. Служећи се њоме, певач је у сва три стиха остварио потпуно правилне трохејске тринаестерце. Пример такве редукције имамо и у стиху:

Собиралисе попы ѣтцы духовные...

који Штокмар наводи као случај енклизе (стр. 250). Да би се избегао сваки неспоразум, тај пример је требало штампати овако:

Собиралисе попы й отцы духовные.

Мислим да је ових примера доста да се покаже како певачи руских билина додају или скраћују поједине слокове, руковођени потребама стиха, и да је потпуно у праву био Востоков, кад је констатовао да се „наполнительные частицы“ употребљавају у билинама „единственно для меры стихотворной“.

Цела Штокмарова концепција о постанку руског народног стиха изгледа у главним линијама овако: 1) његов постанак се мора тражити још у доисториском периоду (стр. 294); 2) „извор

¹ Григорьев, *op. cit.*, стр. 653.

динамичке структуре народнопесничког језика јесте жива језичка пракса не «одређене историске епохе», него преисториских времена“ (стр. 295); 3) за ту праксу биле су карактеристичне појаве енклизе и проклизе; народни стих је сачувао те појаве, а чувао их је и староруски књижевни језик; 4) у тој старој епоси „нагласак изоловане речи ни издалека се не подудара увек с акцентуацијом те исте речи у комбинацији с другим, при чему су структурне варијације у стању не само да одузимају речи нагласак него и да га премештају“¹ (стр. 347); 5) за староруске „енклитике“ и „проклитике“ била је „убитачна“ црквенословенска средина (стр. 296); зато се оне нису ни сачувале у савременом руском језику; 6) заснивајући се на енклизи и проклизи, „динамичка хармонија“ народног говорног језика састојала се углавном у проклитичко-енклитичким групама с акцентом на средњем слогу (*красна дѣвица, молодá жена*, исп. стр. 355 и сл. и 393 и сл.); 7) отуда природном основом народног ритма постаје петоделност (стр. 393 и 401), која се боље сачувала у певаном стиху („в протяжных песнях“) неголи у билинама (стр. 397); 8) ритмика билина — по преимућству четворосложна — није се могла непосредно јавити из петоделних норми (стр. 393); 9) „четвороделност ритмова у билинама постиже се било као резултат комбиновања петосложних група с краћим групама, било као резултат употребе непотпуних петоделних група (које су изгубиле један слог)“ (исп. стр. 393); 10) „веома је могућно да се тај моменат историског развика народнопесничке ритмике подудара у лингвистичком плану с губљењем полугласа, које је морало изазвати у веома широким размерама смањење броја слогова староруске фонетичке речи“ (стр. 394); 11) четвороделност ритмова билина налази своје оправдање у „кофицијенту слоговности“ народног језика, који би, по ауторову мишљењу, требало чак и повећати од 3,8 на 4 слога (стр. 393); 12) према томе, „у народном песничком језику нема ничег условног и вештачког.“ (стр. 347). — Мислим да даља полемика против овакве концепције није потребна: њена два основна стуба, „кофицијент слоговности“ и „динамичка хармонија“ показали су се као неодрживи. Напротив, претпоставка Трубецког, и ако хоћемо још и Срезњевског, о силабичкој структури руског стиха у старијим епохама, по-

¹ Да је то тако било, како би се онда објаснила чињеница да руски језик понајбоље од свих словенских језика чува прасловенско место акцента?

сле најновијих испитивања Јакопсона, добила је своје пуно оправдање.¹

Ми данас можемо слободно рећи да нам је метричка структура прасловенског рецитативног стиха у њеним основним контурама потпуно јасна. Тај стих је имао одређен број слогова и помоћу сталних цезура (одн. дијареца) био подељен на чланке (два или три). По распореду акцената он је имао дводелну структуру, која се није заснивала на константама, него само на релативној учесталости акцената: ако су, напр., парни слогови у стиху тежили да понесу акценте, непарни су, напротив, још у већој мери показивали тенденцију да их избегну; на тај начин стих је добијао трохејски карактер. То је случај и дужег [4 + 4 + 4] и краћег [4 + 4] стиха тужбалица и дужег епског стиха [4 + 6]. У краћем епском стиху [5 + 3], напротив, парни слогови су показивали тенденцију ка наглашености; ритмичка инерција стиха била је, према томе, оријентисана јампски. И дужи и краћи епски стих имао је сем тога и квантитативну клаузулу. На руском терену рецитативни стих је морао знатно изменити структуру. Са губитком фонолошких дужина и интонација руски стих је изгубио квантитативну клаузулу, али је развио један допунски слог на крају сваког стиха, помоћу кога се јаче истицала граница између стихова. Регулатором ритмичке инерције постао је нови динамички акценат, услед чега је ненаглашеност слабих слогова постала мање више константном; напореда с тим су и неки од иктуса постали стопроцентно остварени. Пошто је, као што мисли Трубецкој, губитак старих дужина и интонација претходио губитку полугласа у руском језику, силабичка структура стиха постала је знатно поколебана. Чим се то догодило, у стиху су отпале и сталне цезуре (одн. дијареца).

Силабичка основа руског рецитативног стиха најбоље је очувана у краћем и дужем стиху северноруских тужбалица (трохејским деветерцима и тринаестерцима). Међутим, распоред акцената у њима показује своје специфичне особине, као што се види из следеће статистике:²

Слогови:	1	3	5	7	9	11	13
Дужи стих:	47,1	100	34,4	100	13,9	100	0
Краћи стих:	39,2	100	41,6	100	1,2	—	—
Иктуси:	I	II	III	IV	V	VI	VII

¹ *Roman Jakobson: Studies in Comparative Slavic Metrics* (Oxford Slavonic Papers, Vol. III, 1952, стр. 21—66). Исп. такође мој приказ Јакопсонове расправе у Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XX, св. 3—4, 1954, стр. 350—360.

² Исп. у мојој књизи: Руски дводелни ритмови, стр. 356 и 369.

У овом стиху су сви парни иктуси стопроцентно остварени; сем тога, на њих обично падају акценти синтагме, дакле јаки акценти. Напротив, на непарним слоговима проценат акцената је врло мали; усто, ти су акценти обично слаби, јер падају по правилу на споредне, подређене речи. Закон регресивне акценатске дисимилације, који сам првобитно имао прилике да формулишем на материјалу руског уметничког стиха,¹ очигледно делује и у народном стиху, чак штавише још изразитије и интензивније него у уметничком.² Као што јасно показује дужи стих, дејство поменуте дисимилације слаби од краја стиха ка његову почетку, јер проценат акцената на непарним (слабим) иктусима прогресивно расте од последњег слабог иктуса ка првом. Под тако интензивним дејством закона акценатске дисимилације, уместо дводелног карактера стих почиње да добија четвороделни карактер:

Укатилося великое желанье,
 Оно в водушки, желанье, во глубокки,
 В дыки тёмные лесá да во дремучии,
 За горы оно, желанье, за толкучии...

Отуда и појачани „коэффициент слоговности“ у народном рецитивном стиху у поређењу са уметничким, у коме закон регресивне акценатске дисимилације слабије делује.

Судбина прасловенског несиметричног десетерца [4 + 6] на руском терену била је нешто друкчија. У оним ретким десетерцима који се могу наћи у објављеним текстовима констатује се следећи распоред акцената на непарним слоговима:³

1	3	5	7	9
39,2	100	82,5	23,5	100

Као што је показао Јакопсон, из оваквог десетерца развио се руски дужи епски стих. Изгубивши стару квантитативну клаузулу (⊂ ⊂ — ⊂), стих је развио нови дактилски завршетак (× × ×), остварен помоћу допунског једанаестог слога. Тај завршетак пре-

¹ Руски дводелни ритмови, стр. 333—351.

² Ради поређења навешћемо податке за 6 ст. трохеј Полонског („Анна Галдина“). У њему имамо следећи проценат акцената на појединим словима:

1	3	5	7	9	11
43,7	99,7	42,1	99,3	30,1	100

Као што видимо, сем последњег иктуса, остали јаки иктуси код Полонског нису константе. А проценти акцената на slabим иктусима (осим првог) осетно су већи него у народном стиху. Дакле, разлика између jakих и slabих иктуса у уметничком стиху је мање оштра.

³ Исп. Руски дводелни ритмови, стр. 279—281; Studies, стр. 39—40.

кинуо је чисто трохејско алтернирање јаког и слабог времена и јаче је истакао прелаз из стиха у стих. Иктус на деветом слогу при томе је постао тонска константа (100%). Однос у јачини последња три иктуса — резултат је регресивне акценатске дисимилације. Да се дејство те дисимилације распростирало до почетка стиха, други иктус би морао бити слабији од првог. Међутим, баш тај (тј. други) иктус постао је тонском константом. Како је у српскохрватском језику, који је сачувао фонолошке дужине и интонације, а заједно с тим и архаичнији тип стиха, први иктус епског десетерца јачи од другог, Јакопсон сматра да је појава јаког иктуса на трећем слогу руског десетерца (одн. једанаестерца) „типична иновација заједничка словенским језицима са слободним динамичким („монотоничким“) акцентом (у руском, украјинском и бугарском)“.¹ Та иновација тумачи се тиме што динамички акценат мора имати две „падине“ (тј. извешан број ненаглашених слогова пре и после њега), како би дошао до пуног изражаја. То је разлог што су „крајњи слогови стиха (први и последњи) постали неспособни да понесу јаки акценат“.² Међутим, на тај начин појавили су се у руском епском десетерцу (одн. једанаестерцу) два неједнака интервала између јаких иктуса: други јаки иктус (на петом слогу) одвојен је од идућег јаког иктуса са три слога, а од претходног само једним. Та краткоћа интервала између првог и другог јаког иктуса стварала је изразиту асиметрију у ритмичкој структури овог стиха; по Јакопсону, тај интервал претставља баш оно место где се силабички калуп десетерца почео проширивати (за један или два слога). Тако је дошло до три основне варијанте стандарног руског епског стиха:³

- 1) Кáк во - стóль-ном гó - ро - де во - Кí - е - ве
- 2) Кáк во - стóль-ном во - гó - ро - де во - Кí - е - ве
- 3) Кáк во - стóль-ном бý - ло гó - ро - де во - Кí - е - ве

Има певача у чијем стиху преовлађује први и трећи тип, што је већ констатовано Хилфердинг. Код других опет — други тип постаје

¹ Исп. Studies, стр. 40.

² R. Jakobson: The Kernel of Comparative Slavic Literature. Harvard Slavic Studies, Vol. I., 1953, p. 25.

³ Исп. Studies, стр. 41—42.

доминантан, тако да је Трубецкој чак био склон да сматра баш тај тип нормалним „калупом“, а први тип (са једним слогом између првог и другог јаког иктуса) само отступањем од њега.¹ Једанпут нарушена силабичка структура некадашњег десетерца допуштала је даље разлабљивање, и то не само унутар стиха него и у анакрузи ($\dot{\times} \times \dots$) и клаузули ($\dots \dot{\times} \times \dot{\times}$). То је, дакле, пут трансформације прасловенског „силабичког“ стиха у руски „тонски“ (тј. „акцентски“) стих са три јака иктуса и променљивим бројем ненаглашених слогова између њих, у стих чију је природу сасвим лепо осетио још Востоков. Из овога још једанпут видимо да Хилфердингово гледиште није ни у каквој контрадикцији са гледиштем Востокова. Али ни три јака иктуса у стиху билина не морају бити увек одржани. Други јаки иктус може под извесним погодбама да ослаби. Наиме, последњи слог дактилске клаузуле може да понесе слаб акценат. У том случају, као што је запазио Јакопсон, једанаестерац показује тенденцију да се поново распадне на два полустиха, с једним јаким и једним slabим иктусом:

Посади́л деви́цу на добра́ коня́...

Међутим, проширивањем интервала између првог и другог јаког иктуса („Посади́л он деви́цу“ или „Посади́л он тут деви́цу“) појачава се други иктус и успоставља трочланост стиха. На тај начин се и у руском дужем епском стиху обнавља борба дихотомије и трихотомије карактеристична за словенски епски стих уопште.²

Овакав развитак епског дужег стиха даје потпуно објашњење и широкој употреби „партикула за попуњавање“ у њему и његовом „кофицијенту слоговности“, осетно повећаном у поређењу са прозним језиком. Додуше, партикуле су могле да служе за попуњавање броја слогова још у доисториском „силабичком“ стиху, као што и данас каткад служе у српскохрватској народној поезији, која строго пази на силабизам. Али је њихова употреба у руском стиху морала постати још већа после распадања силабизма: оне су постале оно средство помоћу којег се најлакше проширивао првобитни силабички калуп стиха. У вези с тим је, дакле, и повећање броја ненаглашених слогова у стиху и пораст употребе акц. целина од четири, пет па и шест слогова.

Као што смо већ рекли, прасловенски краћи епски стих имао је силабичку структуру [5+3] и јампски оријентисан распо-

¹ W sprawie wiersza byliny rosyjskiej, стр. 102 и сл.

² Ист. Studies, стр. 48.

ред акцената. У томе облику тај стих је сачуван као стих балада код Чеха и Пољака. Код Јужних Словена нарочито је распрострањен у улози епског стиха у бугарској поезији; има га и на српскохрватском терену у лирско-епском роду, напр., у песми „Јелена и бан“ из прве Вукове књиге или у чакавској песми о краљу Албусу (из Истре). У овој последњој нарочито је изразит јампски распоред акцената:

Tího je mōre kako kāl,
 Po njēn se vōzi zlāta plāv.
 Va zlātoj plāvi Ālbus krāj,
 A š njīn su mnōga gospodā.
 Činjāhu více gospodā:
 Čīgōva gorā nājvišja?
 Čīgōva jubā nājlipša?
 Petrōva gorā nājvišja,
 Pāvlova jubā nājlipša.
 Govōri Pāvlu Ālbus krāj:
 „S tōbun ću, Pāvle, víččerat,
 S tvojin ću Mārūn nočevāt“.¹

Јампски карактер тога стиха добро је очуван и у словеначкој поезији (у песмама из Штрекељеве збирке „Kralj Matjaž reši svojo nevesto“ и „Lambergar in Pegam“).² Мислим да је у праву Јакопсон кад изводи из прасловенског несиметричног осмерца краћи стих народне руске епске поезије:³

Извóлил наш цáрь гóсударь,
 Цáрь Ивáн да Васíльевич,
 Он извóлил женíтися,
 Да он свéт обручíтися.
 Не у нáс во святóй Русí,
 Не у нáс в каменнóй Москвѣ,
 Во землí во Литóвския,
 Да во тóй во Черкáсския,
 На премлáдой черкáшеньки,
 А на Мáрьи Демрѣковны!

Наравно, и овај стих је морао преживети на руском терену знатне промене. Под утицајем осталог рецитативног стиха, а на првом месту дужег епског, и у овом краћем стиху први јаки иктус се померио са другог на трећи слог, тако да је и у њему остварен узлазни почетак $\times \times \times$. И силабичка структура краћег стиха, под утицајем дужег, постала је знатно поколебана тако да се понекад такорећи брише граница између те две врсте стихова. Али је

¹ Исп. Antologija nove čakavske lirike. Uredili Ive Jelenović i Hijacint Petris. Drugo izdanje, Zagreb, 1947; стр. 117—118.

² Исп. A. V. Isačenko. Slovenski verz, Ljubljana, 1939, стр. 36.

³ Исп. Studies, стр. 51—55.

краћи стих са своје стране, вероватно, утицао на цео руски реци- тативни стих. Наиме, тај стих је имао природну дактилску клау- зулу, јер је последњи јаки иктус у њему падао на шести слог, тј. на трећи слог с краја, где је, уосталом, и данас. Није искљу- чено да су под утицајем његове клаузуле и остале форме реци- тативног стиха развиле један допунски слог.¹ На тај начин је цео руски рецитативни стих (и стих тужбалица и стих епике) добио заједничко обележје: двосложну анакрузу и дактилску клаузулу, што се може приказати следећом схемом:

× × × × × × .

При томе, клаузула је у стиху много постојанија од анакрузе. Као и клаузула, и анакруза се каткад проширује за један слог; али за разлику од клаузуле, она се, можда, још чешће скраћује, и то не само за један него понеки пут и за два слога.

Видели смо већ да је стих тужбалица боље сачувао сила- бичку структуру него стих епске поезије. То се може објаснити тиме што у њему закон акценатске дисимилације није био у су- кобу са другим ритмичким тенденцијама стиха. Али под утицајем епског стиха и у тужбалицама је силабичка структура престала да буде константна; другим речима, и у томе стиху његов сила- бички калуп може се каткад сузити или проширити. Тако је цео руски рецитативни стих постао у мањој или већој мери „растегљив“.

Из овог излагања видимо још нешто: да је прозодиска основа и руског народног и руског уметничког стиха једна те иста. То је нови динамички акценат руског језика са његовим специфичним законима. После губитка старих дужина и интонација једино про- зодиско противстављање у руском стиху постало је противстав- љање акценатованог слога неакцентованим слоговима исте акц. целине. Зато акценат у већој групи ненаглашених слогова тежи да заузме централно место, чиме добија две „падине“.² Отуда и

¹ Исп. Studies, стр. 41 нап. 1.

² Ту појаву уочио је још Срезњевски: „... в русском эпическом стихе слог с ударением издавна ставится в середине между двумя парами слогов без уда- рений“. Ако се то тврђење не схвати дословце, него само као тенденција, која се нарочито испољава на почетку и крају епског стиха, или напр. врло изразито у лирском стиху [5+5], онда му се мора признати тачност. Међутим, Срезњев- ски је грешио кад је хтео ову појаву протумачити као стару црту словенског стиха уопште (исп. Несколько замечаний об эпическом размере славянских на- родных песен, стр. 346). Ми смо видели да се ова појава могла развити у руском стиху тек после промене прозодиских односа у руском језику, тј. са развитком новог динамичког акцента. За ову мисао Срезњевског ухватио се Штокмар (он је трипут цитира у својој књизи), само што је он пао у још већу грешку, кад је ту „петоделност“ наметнуо уопште руском језику доисториске епохе.

тенденција да се у стиху иктуси одвојени само једним ненаглашеним слогом дисимилирају. Отуда и специфично фразирање руског стиха: у њему границе између акц. целина избегавају суседство јаких иктуса и теже да падну у суседство слабих.¹ На тој јединственој прозодиској основи руског језика могућан је развитак наизглед разних типова стиха: и народног рецитативног стиха, и силабичко-тонских ритмова уметничке поезије, и деоног стиха симболиста, и тонског стиха Мајаковског. Али детаљније о јединству прозодиских основа руског народног и уметничког стиха говорићемо на другом месту.

Нама је сада у основним линијама позната ритмичка структура руског народног рецитативног стиха. Али то не значи да је тиме цео посао метричара обављен. Детаљно проучавање тога стиха тек треба да почне. Треба прецизно описати и силабичку, и акценатску, и синтаксичку структуру тога стиха, на што већем материјалу, водећи рачуна и о осталим елементима његовим, језичким, стилским итд., као и о музичкој мелодији и њеном односу према тексту. И ту је, наравно, као што предлаже Штокмар, најбоље ићи по појединим певачима.

Већ смо помињали да је певани и говорни стих руске народне поезије још мање проучен него рецитативни. Његово проучавање, и то на бази широког поређења са поезијом осталих словенских народа, биће, несумњиво, веома захвалан посао за истраживаче.

К. Тарановски

¹ Тако, напр., у дужем стиху северноруских тужбалица границе између акц. целина падају испред шестог, деветог и десетог слога, а у краћем — испред петог и шестог. На тај начин се и у једном и у другом стиху јављају покретне цезуре у суседству слабих иктуса. Према томе, дужи је стих трочлан, а краћи двочлан, исто као и у српскохрватским тужбалицама.

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1953 и 1954

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије
која су изашла у Југославији и Трсту

Ову библиографију израдили су: *Божо Видоески, Лука Вујовић, Јован Вуковић, Душанка Игњатовић, Фахра Колаковић, Јанез Логар, Берислав Николић, Нада Сенић, Пећар Сладојевић, Олга Тодоровић-Банковић, Рада Угринова и Маће Хросте (уз сарадњу Ташјане Бујас).*

Скраћенице

VT	Varilna tehnika, Ljubljana
ГЗБСФФ	Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје — Историско-филолошки оддел, Скопје
Гласник ЗМС	Гласник Земаљског музеја, Сарајево
GL Drama	Gledališki list Drama, Ljubljana
ГЛЕМ	Гласник Етнографског музеја, Београд
ГлСАН	Гласник Српске академије наука, Београд
ГлСГДр	Гласник Српског географског друштва, Београд
DZS	Džavna založba Slovenije, Ljubljana
Djela JA	Djela, izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
ЖА	Жива антика, Скопје
ZČ	Zgodovinski časopis, Ljubljana
ИГ	Историски гласник, Београд
ИЧ	Историски часопис, Београд
JA	u pojedinim naslovima: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КњЈШ	Књижевност и језик у школи, Београд
КњН	Књижевне новине, Београд
Kol MD	Koledar Mohorjeve družbe, Celje
Kol SK	Koledar Slovenske Koroške, Celovec
KF	Koroški fužinar, Ravne
LdP-B	Ljudska pravica — Borba, Ljubljana

ЛЗБ	Литературен збор. Списание на Друштото за македонски јазик и литература, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад
LjD	Ljubljanski dnevnik, Ljubljana
MJ	Македонски јазик. Билтен на катедрата за јужнословенски јазици при Филозофскиот факултет во Скопје (за 1953); издава Институтот за македонски јазик, Скопје (за 1954).
МЛ	Млада литература. Списание за литература и културни прашања, Скопје
НИН	Неделне информативне новине, Београд
HJ	Наш језик, нова серија, Београд
НМ	Нова Македонија, Орган на Социјалистичкиот сојуз на работниот народ на Македонија, Скопје
NObzorja	Nova obzorja, Maribor
NP	Nova proizvodnja, Ljubljana
NRazgl	Naši razgledi, Ljubljana
PV	Planinski vestnik, Ljubljana
PD	Prosvetni delavec, Ljubljana
ПДело	Просветно дело. Орган на педагошкото друштво на НРМ, Скопје
PDK	Primorski dnevnik, Trst
PKJ	Pitanja književnosti i jezika, Sarajevo
Пос. изд. САН	Посебна издања Српске академије наука, Београд
P	Разгледи. Двонеделен лист за уметност, култура, наука и општествени прашања, Скопје
RadJA	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
C	Современост. Списание за литература, уметност и општествени прашања, Скопје
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
САН	у поединим насловима: Српска академија наука
CE36	Српски етнографски зборник, Београд
SIE	Slovenski etnograf, Ljubljana
SlovV	Slovenski vestnik, Celovec
SlovJ	Slovenski Jadran, Koper
SodP	Sodobna pedagogika, Ljubljana
Спом	Споменик Српске академије наука
SPor	Slovenski poročevalec, Ljubljana
SR	Slavistična revija, Ljubljana
TV	Turistični vestnik, Ljubljana
TRazgl	Tekstilni razgled, Maribor
TržiškiV	Tržiški vestnik, Tržič
FV	Farmaceutski vestnik, Ljubljana
ŠK	Školska knjiga, izdavačko preduzeće, Zagreb

Називи осталих часописа и листова нису скраћивани.

I Филозофија и језик

1. Андрић Иво, Белешка о речима, в. бр. 664.

2. Babić Stjepan, Misao i fraze, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 27—28.

3. Белић А., Академик И. И. Мещанинов, Глагол, Москва-Ленинград, 1949, 197, 8° (Академија Наук СССР, Институт језика и мишленија им. Н. Я. Марра), ЈФ XX (1953—1954) 420—423.

Критика.

4. Белић А., Viggo Brøndal, Les parties du discours, traduction française par Pierre Naert, Copenhagen, 1948, 173. 8°, ЈФ XX (1953—1954) 483—486.

Критика.

5. Белић А., О значају синтагма за развитак језичких појава, ЈФ XX (1953—1954) 1—27.

Резиме на француском.

6. Белић А., О падежима са синтаксичке стране КњЈШ I, св. 6 (1954) 357—362.

„Тројак је начин како се може данас одредити падеж у реченици: по општем падежном значењу облика; по општем значењу синтагме (када су облици једнаки) и, најзад, према самом облику дотичног падежа (тј. слагању облика синтагме са обликом одређеног падежа)“.

Чланак претставља одговор на три питања која се у вези са овом темом постављају: 1) зашто сваки падеж нема само једно значење; 2) зашто се изједначују падежи када имају различна значења; 3) да ли се може утврдити поставак или порекло падежа да бисмо их могли боље разумети.

7. Белић др Александар, О падежној системи, ГЛСАН књ. VI, св. 1 (1954) 77—78.

Из напоредне зависне службе развили су се падежни односи. Првобитни носилац падежног значења је синтагма. Касније се преносило падежно значење на флексију и предлоге услед сложености падежних односа.

Аутор говори о развитку падежних односа и средствима која служе за њихово обележје.

8. Белић А., Реченица, КњЈШ I, св. 5 (1954) 283—291.

У овоме чланку аутор говори о томе шта је реченица, о природи њеној и њених делова субјекта и предиката, о односу реченице и синтагме и на крају о природи речи у вези са њиховом функцијом у језику.

9. Б[елић] А., Stephan Ullmann, Ph. D. D. Litt., Words and their use, London 1951. 108. мања 8° (у колекцији Mann and Society series). ЈФ XX (1953—1954) 466—471.

Критика.

10. Bogko Božidar, Pravopisne reforme in prihodnost jezikov. LjD IV, 17-VII-1954, št. 166.

О призавењу за поенотенје србскохрватског књиžнега језика; о нацртаних за правописно преосново немшког књиžнега језика.

11. Vlahović Stjepan, Marginalije uz knjigu P. Guberine „Zvuk i pokret u jeziku“, Školske novine, IV, br. 6 (1953, Zagreb) 4.

12. Грицкат д-р Ирена, Богатство и богаћење језика, КњЈШ I, св. 3 (1954) 164—170.

У овом чланку, намењеном средњошколским наставницима, аутор зналачки и популарно показује на тексту Јанка Ђоновића („Хронике и путописи“, Цетиње 1950) шта значи богатство а шта богаћење језика. „Прво је одраз познавања језичке материје, друго одраз познавања језичког потенцијала, његових скривених могућности“. На анализи песникових речи, направљених помоћу срећно одабраних суфикса (*мумлава: шушњава, ломњава; крововље: бродовље*), префикса (*дозујаши: долешети и зујаши*), затим на анализи сложеница, полусложеница, епитета и поређења аутор разлаже процес богаћења и „комбиновања језичких елемената на основу живих језичких принципа“.

13. Грицкат д-р И., Петар Губерина: Звук и покрет у језику. Загреб 1952, стр. 1—219. Повезаност језичких елемената. Загреб 1952, стр. 1—430. Изд. Матица хрватска, ЈФ XX (1953—1954) 452—466.

Критика.

14. Грицкат д-р И., Поводом једног покушаја примене структуралистичких метода на проблеме словенског глагола, ЈФ XX (1953—1945) 307—332.

Резиме на француском.

15. Елиот Т. С., Музика поезије, КњН, год. I, 27-V-1954, (бр. 20) 2—3.

Превод. О језику песничког дела.

16. Ивић д-р Милка, Viggo Brøndal, Théorie des prépositions, introduction à une sémantique rationnelle, traduction française par Pierre Nearth, Copenhagen 1950, Ejnar Munksgaard, str. I-XXII + 1—143, ЈФ XX (1953—1954) 423—429.

Критика.

17. Ивић д-р Милка, Zellig S. Harris, Methods in structural linguistics, copyright 1951 by the University of Chicago, str. XV + 1—384, ЈФ XX (1953—1954) 474—478.

Критика.

18. Ивић д-р Милка, О проблему падежне системе у вези са савременим схватањима у лингвистичкој науци, ЈФ XX (1953—1954) 191—211.

Резиме на француском.

19. Kostić Đorđe, Borba oko jezika, Nova misao 1 (1953) 22—36. О језичкој политици у Енглеској и Америци, с једне, и у Совјетском Савезу, с друге стране; о сметњама које она причињава теориском (у научном смислу) проучавању језика; о Стаљиновој тези да језик није надградња.

20. Kostić Đorđe, Budućnost jezika, Nova misao 4 (1953) 483—500. О општим законима језичког развика.

21. Kostić Đorđe, Jezik i sredstvo za sporazumevanje, Nova misao 2 (1953) 163—173.

Филозофска разматрања о односу језика и мишљења с освртом на Стаљинов чланак „Поводом марксизма у лингвистици“ (Правда, 20 јун, 1950).

22. Kostić Đorđe, Pesma i reči, Nova misao 6, 7 и 9 (1953) 739—759, 103—114, 423—442.

Анализирајући четири пјесничка дјела („Јама Г. Ковачића, „Ђачки растанак“, „Смрт Смаил-аге Ченгића“ и „Зрењанин“ О. Давича) аутор је дошао до закључка

да све док се не испита акустичка структура оних елемената који су карактеристични за језик поезије, а који су испод граница које су досад узимане за полазну тачку у анализи поезије, тј. „док се не сиђе испод слога у сам изговорни глас... биће могућно само указивати на недостатке досадашњих анализа и на постојеће врло крупне празнине...“ Намјера писца је била, како сам он каже, да својењем пјесме на ријечи (депоетизацијом) покаже да је језик пјесме у основи исто што и разговорни, обични језик.

23. М. С. П., Песници о теми „Поезија и језик“, Вечерње новости 28-IX-1954 (бр. 295) 5.

О другом међународном бијеналу поезије одржаном у Кнок ле Зуту — Белгија.

24. Попа Васко, Поверење речима, НИН 3-X-1954 (бр. 196) 8.

Говор одржан на Другом међународном бијеналу поезије у Кнок ле Зуту (Белгија). Заступа модернистичко схватање о улози језика у песничком делу. — Штампано и у КњН год. I, бр. 39, 7-X-1954, 4.

25. Радошевић Наталија, Погрешне репродукције при учењу језика сродних матерњем, ГлСАН књ. VI, св. 1 (1954) 78—79.

Изнете су најчешће грешке које се јављају код ученика при учењу руског језика под утицајем погрешних асоцијација и калупа матерњег језика.

26. Рехар Воја, Говор и ћутање, КњН год. I, 26-VIII-1954 (бр. 33), 7—8.

О улози и значају речи у књижевном делу. У овом есеју има и прихватљивих и неприхватљивих закључака. Прихватљиво: „Камен темељац поетског феномена стога нису речи, већ њихови међусобни односи који су у поезији, масупрот једнодимензионалности обичног говора плуридимензионални“. Неприхватљиво: „Говор је бесмисао. Смисао је ћутање“ и сл. Цео есеј је прилично мутан.

Б. Н.

27. Ritig Svetozar, Jezik i govor ljudi, Slovo, br. 2 (1953, Zagreb) 4—9.

28. Ролан Барт, Нулти степен писања, КњН год. I, 29-VII-1954, (бр. 29) 2—3.

Превод. О проблему савременог књижевног стила.

29. Rostohar Mihajlo, Stavek in misel. Razprave SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede II (1953) str. 329—364.

S. posnetkom v francoščini.

II О словенској језичкој заједници и словенским језицима

30. Баришић Фрања, О најстаријој Прокопијевој вести о Словенима, Зборник радова САН XXXVI Византолошки институт књ. 2, 25—31.

Расправа о времену у које се водио херулско-лангобардски рат, а то је вријеме на које се односи најстарија Прокопијева вијест о Словенима. Аутор сматра да се према „Origo gentis Langobardorum“, према Павлу Ђакону и према Прокопију, може закључити да је то крај V, а не почетак VI в.

31. Б[елић] А., Harry H. Josselson, The russian word count. Подсчет, ходовых слов русского литературного языка. Detroit, Wayne University Press. 1953, 273, вел. 8°, ЈФ XX (1953—1954) 434—437.

Критика.

32. Bernik France, Dilo Františka Lad. Čelakovského za vrchní redakce prof. dr. Jana Mukařovského připravil k tisku Karel Dvořák. Díl první Slovanske národní písně. Závěrečnou studii a poznámky napsal Karel Dvořák. V Praze 1946, SR V-VII (1954) str. 402—407.

Рогочило.

33. Vaillant André, La désinence *-tū* de 2e—3e personne du singulier de l'aoriste, ЈФ XX (1953—1954) 29—37.

Резиме на српскохрватском.

34. Ellis J., Russian words in contemporary czech. SR V-VII (1954) str. 350—352.

35. Ellis J., W. J. Entwistle & W. A. Morison, Russian & the slavonic languages, London 1949. (Faber Great Languages Series.) SR V-VII (1954) str. 370—373.

Оцена.

36. Кириловић др Димитрије, О буквару Теофана Прокоповича, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 156.

Аутор говори о руском буквару Теофана Прокоповича, који је, уведен као уџбеник у српске и румунске школе Карловачке митрополије, доживео три српска издања (1726, 1727 и 1734).

37. Крекић Б., Новија историографија о проблему Словена у Грчкој, Историски преглед 1 (1954, Београд) 58—59.

38. Мирковић Драгутин, Dr Eugen Paulini Dejiny spasovnej Slovenčiny (Slovenská akadémia vied a umení, Bratislava 1948), ЈФ XX (1953—1954) 478—483.

Критика.

39. Nahtigal Rajko, Blodnje o staroruskem pismenstvu. SR V-VII (1954) str. 86—98.

Аутор завраћа змотне и з ниџимеr утемељене трдитве, катере је в ревији Русский язык в школе objavil A. S. Ljvov о nastanku staroruskega pismenstva. S posnetkom v nemščini.

40. Nahtigal R(a)jko, Pri nas neznan ruski prevod Miklošičeve razprave o slovanskem narodnem epu in nekaj pripomb o njej. SR V-VII (1954) str. 279—280.

Ruski prevod Miklošičeve razprave „Die Darstellung im slavischen Volksepos“, ki ga je oskrbel A. E. Gruzinskij, je izšel v zborniku „Drevnosti. Trudy slavjanskoj komisii Imp. Mosk. Arheologičeskago Obščestva“ I. Moskva 1895.

41. Nahtigal R., Protobolg oјim —, ЈФ XX (1953—1954) 81—86.

Резиме на немачком.

41a. Николић Илија, Бугарске народне песме у заоставштини Вука Караџића, ГЛСАН књ. VI, св. 1 (1954) 83—84.

Аутор износи бугарске лирске народне песме нађене у заоставштини Вуковој, које је записао Србин, Максим Шкрлић.

42. Николић Свет, Irena Klemenšewiczówna, Wyrazy, złożone powszej polszczyzny kulturalnej (Wydawnictwo Studium Słowiańskiego uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1951), ЈФ XX (1953—1954) 486—491.

Критика.

43. Pavlović d-r Milivoje, D-r Rajko Nahtigal: Uvod v slovensko filologijo, v Ljubljani 1949 (Mala 8°, s. 119). — РКЈ knj. I (1954) 177—178.

Ову књигу истакнутог словеначког слависте П. оцјењује као врло корисну оријентацију у прилажењу славистичким студијама, намијењену првенствено студентима почетницима.

44. Павловић М., R. G. A. de Bray, Guide to the Slavonic Languages (London: J. M. Dent & Co. Inc. 1951, XXVI + 797, ЈФ XX (1953—1954) 471—474.

Критика.

45. Poljanec R. F., Pregled gramatike ruskog jezika (na ruskom jeziku), ŠK (1954, Zagreb).

46. Радојчић Никола, Pribojević Vinko, O podrijetlu i zgodama Slavena, Uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio Akademik Grga Novak, Preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski latinisti, knjiga I., 1951., Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 233—235.

Приказ.

47. S[tojnić] M[ila], Nastava ruskog jezika u SSSR-u, Nova misao 6 (1953) 858—864.

О методима наставе руског језика у вези са Стаљиновим захтјевима у чланку „Поводом марксизма у лингвистици“.

48. Тарановски Кирил, Руски дводелни ритмови I-II, Пос. изд. САН ССХVII (1953), 8°, 1—376 + XVI табела.

Ова расправа претставља део пишчевих истраживања из области словенске упоредне метрике. Расправа има два дела: I Теориске основе руских дводелних ритмова и II Историски развитак ритмичке инерције руских дводелних ритмова. У првом делу налазе се ови одељци: 1. Увод, 2. Метричке константе у руским дводелним ритмовима, 3. Метричке доминанте у руским дводелним ритмовима, 4. Ритмичке тенденције у руским дводелним ритмовима. У другом делу налазе се ови одељци: 1. Четворостопни трохеј, 2. Четворостопни јамб, 3. Тростопни јамб, 4. Шестостопни јамб, 5. Основни типови петостопног јамба у руској поезији, 6. Петостопни јамб с медијаном, 7. Први покушаји 5 ст. јамба без медијане, 8. Петостопни јамб без медијане, 9. Петостопни јамб са слободном медијаном, 10. Петостопни трохеј, 11. Тростопни трохеј, 12. Шестостопни трохеј с медијаном, 13. Шестостопни трохеј без медијане, 14. Ритмичка инерција руских дводелних ритмова и закон акценатске дисимилације. Ова је расправа попуњена и проширена докторска дисертација проф. К. Тарановског.

49. Тарановски Кирил, Четворостопни јамб Т. Шевченка, ЈФ XX (1953—1954) 143—190.

Резиме на руском.

Статистичка табела.

50. Ћоровић-Љубинковић Мирјана, Српски средњевековни извори и проблем словенског паганског храма, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 176—177.

О појави и времену јављања паганског храма на основу заједничке лексике Срба, Руса и Померанских Словена,

51. Ферјанчић Ђожићар, Питање изпада и насељавања Словена на Балканско Полуострво у литератури од 1940—1953 године, Historijski pregled 2 (1954, Beograd) 74—76.

52. Hamn Josip, R. G. A. de Bray: Guide to the slavonic Languages, (London 1951), Slovo br. 3 (1953, Zagreb) 66—70.

Оцјена.

53. Hamn Josip, Roman Jakobson: The Kernel of Comparative Slavic Literature, (Cambridge 1953), Slovo, br. 3 (1953, Zagreb) 72—78.

Приказ.

54. Чижевский Дмитрий, К вопросу о литургии св. Петра, Slovo, br. 2 (1953, Zagreb) 37—42.

III Етимологија, историја речи, тумачење речи, збирке речи

55. Беговић М., Поковац и поковина, НЈ V, св. 9—10 (1954) 347—348.

О значењу ових речи у народном говору требињског краја. „Поковац је само онај муштерија који у току целе једне економске године (обично од Митрова до Митрова) оправља алат код ковача по нарочито углављеној погодби. Поковина је награда редовно у житу коју ковач о јесени добива од својих поковаца за уложени труд“.

56. Bezljaj F[rance], Gunter Glauert, Deutsche und slovenische Hof-und Geländennamen im Bereich der Wasserscheide zwischen Drau, Sann und Save. Ein Beitrag zur Siedlungsgeschichte. „Südostforschungen“ IX, 1946 do 1952, str. 46—83, SR V-VII (1954) str. 398—402.

Порочило.

S posnetkom v nemščini.

57. Bezljaj F[rance], E. Schwarz, Deutsche Namenforschung I. Ruf-und Familiennamen, II. Orts- und Flurnamen, Göttingen 1949—1950, SR V-VII (1954) str. 411—412.

Порочило.

58. Bezljaj F[rance], J. Hubschmid, Praeromanica. Studien zum vorromanischen Wortschatz der Romania mit besonderer Berücksichtigung der franko-provenzalischen und provenzalischen Mundarten der Westalpen. Romanica Helvetica, Vol 30, Bern 1949, SR V-VII (1954) str. 409—410.

Порочило.

59. Bezljaj F[rance], J. Hubschmid, Sardische Studien. Romanica Helvetica. Vol. XLI, Bern 1953, SR V-VII (1954) str. 410—411.

Порочило.

60. Bezljaj F[rance], Petar Skok, Toponomastički problemi. Iz Istoriskog Časopisa Istoriskog Instituta SAN III, Beograd 1952, SR V-VII (1954) str. 415.

Порочило.

61. Bezljaj F[rance], Carinthia I, 140, 1950: E. Kranzmayer, Der Ortsname „Mailsberg“ und seine Verwandten. Namenkundliches um die Kärntner Edling-Frage, str. 283—311; E. Kranzmayer, Namenkundliche Studien um den Magdalenberg, str. 395—411; E. Kranzmayer, Sagengebundene Kärntner Bergnamen, str. 581—611; E. Messner, Zur Kärntner Namenkunde Die Herkunft der Ortsnamen „Trixen“ und „Diex“, str. 611—614, SR V-VII (1954) str. 392—398.

Порочило.

S posnetkom v nemščini.

62. Bezla j F[rance], Hans Krahe, Sprachverwandtschaft im alten Europa. Vorträge und Studien zur indogermanischen Sprachwissenschaft, Namenforschung und Altertumskunde, Heidelberg 1951, SR V-VII (1954) str. 407—408.

Пороџило.

63. Берић Душан П., Бан од Випера, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 158.

Тумачење имена *Бан од Випера*.

64. Берић Душан П., Откуда име вили Равијојла, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 157.

Супротно мишљењу Н. Банашевића писац име вили Равијојли изводи од имена арханђела Рафаила.

65. Б. К. Једна тобожња грешка у „Горском вијенцу“, Књижевност, књ. 16, св. 2 (1953, Београд) 189—190.

Писац побија тврђење В. Гајовића да је Његошев стих „Кад пригради, спази се за воду“ погрешно репродукован и да треба да гласи „Кад пригради, стави се за воду!“... на основу значења ових глагола у речницима.

66. Budimir M., ΑΘΝΗ Η ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΓΕΝΕΙΑ, ЖА III, 1—2 (1953), 5—20.

Рез. на латински јазик.

67. Budimir Milan, Ве/o — denkos „fundo carens, ἄ-βρσσοσ“ ЖА IV, 1 (1954) 3—15.

Рез. на латински јазик.

67a. Будимир Милан, Quaestio de Neuris Cimmeritisque, в. бр. 146.

68. Vaillant André, Ludŭ „fou“, Slovo, br. 2 (1953, Zagreb) 9—13.

Тумачење подријетла ријечи *луд*.

Резиме на хрватском.

69. Влаховић Митар С., Женска ношња у околини Београда од средине 19 века до данас, ГЛЕМ XVI (1953) 48—82.

Интересантно за лексику. Са 28 слика.

Резиме на енглеском.

70. Vuković Јован, Igra „Tonci“, njeno poreklo i naziv, Bilten Instituta za proučavanje folklorа knj. 2 (1953, Sarajevo) 367—390.

Претпоставља старо словенско порекло назива игре која се игра у његово родном крају, а одбија могућу претпоставку везе са страним називом за игру *џанац*. Словенски назив игре је у вези са обележавањем *мреже*, јер је и игра по постању симболично претстављала доживљаје у риболову. Назив је у сродству с речима *џонаџа*-справа за ловљење птица (већ је потврђена и код дубровачких писаца, поред конкретног и у апстрактном значењу *мреже*). Писац упоређује назив и са сродним речима у руском и старословенском језику. Покушава и да реконструише игру у прастаром облику.

71. Gabričević Branimir, Interpretacija „ostendere coryphios“, Zb. fil. fak. II (1954, Zagreb) 49—55.

Тумачење латинскога израза „ostendere coryphios“.

72. Георгијевић Св., О конструкцији *види му се*, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 20—25.

Супротно Св. Матићу, писац овога чланка сматра да израз *види се* у значењу = 'изгледа' није никакав латинизам већ синтаксичка конструкција направљена у духу нашега језика. В. бр. 96.

73. Grafenauer Ivan, Ali je praslovanska beseda bog' iranska isposojenka? SIE V (1952) str. 237—250.

S posnetkom v nemščini.

74. Грбић д-р Миодраг, Прилог проучавању археолошке топономастике у Србији, ЈФ XX (1953—1954) 379—390.

Резиме на немачком.

Списак налазишта.

75. Grošelj M., ΔΙΟΥΡΑΜΒΟΣ, ЖА III, 1—2 (1953) 209—213.

Рез. на француски јазик.

76. Grošelj M., Etyma Graeca, ЖА III, 1—2 (1953) 195—208.

Résumé.

77. Grošelj Milan, Etyma Graeca ЖА IV, 1 (1954), 168—177, 303—304

Статијати на латински.

78. Grošelj Milan, Etyma Latina, ЖА IV, 1 (1954) 178—180,

Résumé.

Norma, vacō, vānus, vitellus.

79. Grošelj Milan, Etyma slavica I-II. SR V-VII (1954) str. 121—124, 423—424.

Avtor podaja etimologijo naslednjih besed: 1. Slov. prazen, *porzdъ, ide. pors-d (h) veže s het.* parš- „bežati“, germ. *ferzjan „oddaljiti“ s pomenskim prenosom na prostor. 2. Slov. trebuch veže z lat. strebula, gr. στρεβλός, ide. *streb- 3. Slov. velik < *uel- „stiskati“, kar veže z gr. ἐλικον; 4. Slov. votel veže s het. љant-eššar „luknja, jama, votlina; koren je torej *ant-, ali *ont-; 5. Slov. rep veše gr. ῥέπω mahati kor. *uerp-/ *urep-; rus. chvost izvaja iz kor. *suet-to-s, kar veže z lat. quatitō „tresem, maham“. 6. Slov. snaga izvaja iz *snōgwā, kar veže z gr. νεβρός „jelenče“ in arm. nerk „barva“, het. šanku- „pisan“.

S posnetkom v francoščini.

80. Grošelj Milan, Konj iz vode in ime Kentavrov. SLE V (1952) str. 195—196.

Avtor na osnovi slovenske ljudske pripovedke iz Robedišča podkrepljuje Kretzenbacherjevo etimologijo imena Kentauros iz κεντρώ in αἶψα.

81. Grošelj M., Lat. Ēsuriō, ЖА III 1—2, (1953), 214.

Résumé.

82. Grošelj M., Lat. mustela, ЖА III, 1—2 (1953), 168.

Résumé.

83. Grošelj M., ΜΕΓΑΣ ὈΡΚΟΣ, ЖА III, 1—2 (1953) 109.

Резиме на француском.

84. Grošelj M., ΜΕΣΑΤΟΣ, ЖА IV, 2 (1954) 305.

Статијата на латински.

85. Грујић М. Рад., Која је књига код нас названа „наустицом“? ИЧ IV (1952—1953) 251—252.

Потврда о томе да се *наустџицом, наустџнициом, наустнициом* назива часослов — књига која се учила на изуост.

Резиме на француском.

86. Ивановић Војин М., Наше народно бојење, ГлЕМ XVI (1953) 205—227.

Интересантно за лексику.

Резиме на енглеском.

87. Ивић Милка, Израз „издржати до краја“, НЈ IV, св. 3—4 (1952) 118—122.

„Све случајеве употребе израза *издржати до краја* не треба једнако оцењивати. Кад *издржати* значи *претрпјети, оштрјети, поднети* или *провести, проборавити извесан шегобан период времена* употреба одредбе *до краја* има свога оправдања и не треба је брисати у задацима ученика. Уколико би неко, међутим, употребио ову одредбу уз *издржати* кад овај глагол значи *одолети, остати несавладан* — треба га одмах исправити јер је таква употреба сасвим погрешна и квари правилност и чистоту нашег језика“.

88. Ивић Павле, Глагол *штожити*, НЈ IV, св. 3—4 (1952) 115—117.

Глагол *штожити* постоји у народном говору села Глоговица у близини Светозарева и значи „садевати у стог“. Ова чињеница наводи П. Ивића да истакне тачност претпоставке проф. Н. Радојчића да глагол *штожити* у 14 члану Душанова законика значи „подизати нешто“, а то нешто уствари су „особине које 14 члан Душанова законика захтева од доброг игумана“ (Радојчић).

89. Ivšić Stjepan, Значење ријечи „posjek“ и *dubrovačkim poslovičama*, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 69—70.

Писац доказује, да ријеч „posjek“ не значи „крупно мливо“, како је забиљежено у А РЈ, него радњу, што се изврши, кад се млински камен посијече, побије или исклеље.

89a. Jelinčić Zorko], Študija o naših krajevnih imenih. Škedenj ali Ščedna? Petar Skok, Toponomastički problemi. Istoriski časopis Srpske akademije nauka Beograd, 1953. Posebni odtis. PDK IX, 12-IX-1953, št. 217 (2527).

90. Jonke Ljudevit, Bolest ili oboljenje ili jedno i drugo?, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 25—26.

91. Јосифовић Д-р Стеван, „Нуде се као Грци у ариште“, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 205.

Аутор сматра да је ова изрека постала по народној етимологији: грчки се нуђење изражава изразом 'Οπίστε! а одговор на то гласи: Εὐχαριστῶ!, што све личи на наше „аристе“.

92. Јуришић Блаж, Starohrvatska imena dvaju naših otoka, Rad JA 293 (1953, Zagreb) 235—253.

93. Којић Бранислав, Сеоска архитектура у Котарском Заливу Спом. СIII, 165—177.

Аутор је навео „најтипичније називе главнијих елемената куће, покућанства, дворишта и других зграда“.

Резиме на енглеском.

94. Л[а лић] Р[а до ва н], Требачки, трепачки или трепчански?, НЈ V, св. 9—10 (1954) 334—336.

Требачки = придев од именице *Трепча* f. (село близу Андријевице);

Шрепчаки = придев од именице *Трепча* neutr. pl. (село у Никшићком срезу);

gen. pl. Трепача);

Шрепчаки = придев од именице *Трепча* f. (на Косову).

95. Марковић Загорка, О опанцима на Косову и у Метохији, ГлЕМ XVI (1953) 178—186.

Интересантно за лексику. Са 14 слика.

Резиме на енглеском.

96. Матић С., Један Вуков латинизам, НЈ V, св. 9—10 (1954) 337—340.

Види се у значењу „изгледа“ латинизам је који је Вук примио од Срба у ондашњој Аустрији. В. бр. 72.

97. Matičetov Milko, Ime Kentavrov in konji v robiški pravljici. SIE VI-VII (1953—1954) str. 239—240.

Prilpombe k Grošljeveemu tolmačenju imena Kentavros v SIE V (1952) str. 195—196, glej tu št.

S posnetkom v francoščini.

98. М. д-р И., Откуд *акценаш* и шта значи?, КњЈШ I, св. 6 (1954) 406—407.

Даје етимологију речи и прве примере употребе термина *акценаш*.

99. Милановић Б. Глагол *подлежашти* — његово значење и вид, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 203—215.

У часопису *Jezik* Томислав Припић је написао чланак о глаголу *Подлежашти*, *Подлежим* (исп. израз „подлежати такси“), тражећи да се он избаци из нашег књижевног језика као „залишан“ русизам. Милановић, међутим, сматра да тај глагол не треба избацивати због његова значења које је донекле специфично. Милановић детаљно анализира све варијанте значења овог глагола. — Прелазећи на излагање о виду, Милановић истиче да је он имперфективан и да стоји према перфективном *подлећи*. Милановић је добро урадио што је истакао и то да према *подлећи* стоји и наш глагол *подлегаши*. Није једино јасно зашто је њему толико стало до глагола *подлежашти* (imperf.) кад и сам вели да се значење овог руског глагола поклапа са српскохрватским *подлегаши*.

Б. Н.

100. Мићовић В. М., Значење израза *пламени мачеви* и сл. у народним песмама, НЈ V, св. 9—10 (1954) 329—333.

„Р. Алексић (је) у речнику најновијег издања II књиге Вукових народних песама правилно ставио да *пламени мач* значи врло оштар мач, а *сабља пламенита* — врло оштру сабљу“.

101. Мићовић В. М., О изразима *мачи гребештаци* и *гребешкогвожђе* у народним песмама, НЈ V, св. 1—2 (1953) 45—51.

Сматра да је именица *гребештак* „могла постати или од народне речи *креме(н)иштак* или од стране, немачке речи *Gärbstahl*“. То исто важи — *mutatis mutandis* — и за придев *гребешки*, -а, -о.

102. Mihevc E[rika], ΦΑΝΕΡΟΙ = ΠΟΛΛΟΙ, ЖА IV, 1 (1954) 182.
Рез. на француски јазик.

102a. Московљевић Милош С., Како треба изговорити и разумети Његошев стих „Чудна попа, јади га не били“?, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 41—45.

Сматра да је *били* у овоме случају радни придев гл. *бићи* — *будем* а не *бићи* — *бијем*.

103. Мујић Мухамед А., Prilog proučavanju prošlosti Vitine, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom III-IV (1952—1953, Sarajevo) 622—629.

Са неколико претпоставки о постанку топонима *Вишина*.

Резиме на француском.

104. Павловић Д., Два Нушићева писма о језику, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2, 221—223.

О Нушићевим лексиколошким примједбама.

105. Павловић Драгољуб, Два Нушићева писма о језику, Гл САН књ. VI, св. 1 (1954) 81.

О Нушићевим лексиколошким примједбама.

106. Pavlović dr Milivoje, D-r O. J. Šetka: Hrvatska kršćanska terminologija. Prvi dio: Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla, Šibenik 1940. — PKJ knj. I (1954) 175—177.

П. приказује потпуност материјала и ауторову објективност у раду, што чини да дјело претставља знатан прилог попуњавању празнина у обради позајмица. Нарочито подвлачи да семантичка и етимолошка обрада позајмица није ограничена само на њихову употребу у црквеној терминологији, већ да су дате промјене њиховог значења и у књижевном и у народном језику.

107. Павловић М., Значења и варијанте значења придева *ваздушаст*, НЈ V, св. 1—2 (1953) 35—44.

Анализирајући значења овог придева, писац показује како уопште може доћи и долази до развитка нових и разноликих значења речи.

108. Петровић Петар Ж., Да ли су Срби имали *кревет*?, ГлЕМ XVI (1953) 187—194.

На основу тога што се у старим српским и другим словенским споменицима доста често употребљава ријеч *одар* (*одер*, *одрѣ*), аутор сматра да су не само Срби, него и стари Словени уопште употребљавали *кревет*.

Резиме на енглеском.

109. Petruševski M. D., De etymo vocis lat. OMEN, ЖА III, 1—2 (1953) 144.

Статијата на латински.

110. Petruševski M. D., De nomine etr. *Turmuca* seu *Turtasa*, ЖА III, 1—2 (1953) 267.

Статијата на латински.

111. Petruševski M. D., ΜΙΜΝΗΣΙΣ ΠΡΑΞΕΩΣ... <ΟΛΗΣ> ΚΑΙ ΤΕΛΕΙΑΣ, ЖА IV, 1 (1954) 187.

Статијата на латински.

112. Поповић Д-р Иван, Вештица = штрига „лептирица“, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 344—347.

Рубрика „Из живота речи“.

113. Поповић Д-р Иван, Саонице код предака данашњих Војвођана, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 205—208.

Аутор етимолошком анализом доказује да је данашње војвођанско значење глагола *сањати се* у изразима као „и на коли се сања“ — прасловенско.

114. Роровић Иван, Neki gentilni i njima srodni termini kod Crnogoraca i Arbanasa, Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine knj. II, Odeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. I, (1954, Sarajevo) 49—84.

П. разматра у обележеној области речи (термине) узајамне позајмице и речи (термине) са паралелним развојем значења и, углавном, закључује:

„Општи утисак је да се о српскохрватско-арбанској симбиози у оквиру племенског живота најновијег порекла — може добити слика и путем лингвистичке анализе. Српско-арбанске везе у области гентилног система и специфичног пастирског живота даду се пратити врло добро и лингвистички. Оне су у овоме:

1. У арбанском језику постоје позајмице јужнословенског порекла које се односе на гентилну терминологију и које су настале у тој епоси...

2. У српскохрватском језику постоје позајмице арбанског порекла у истој области значења...

3. Постоји у овој семантичкој области, а тако и у сточарској терминологији, низ калкова у нашем језику према арбанским обрасцима; а тако зацело и низ арбанских калкова према нашим речима...”

У овом трећем случају, по нашем мишљењу, има случајева где је теже утврдити калкове настале узајамним утицајима, „јер и независан развитак може довести до истих конструкција“, много више него што то П. претставља.

J. B.

115. Поповић Иван, Новогрчке и средњегрчке позајмице у савременом српскохрватском језику, в. бр. 210.

116. Радовић Босиљка, Женска народна ношња у Мачви и Поцерини, ГлЕМ XVI (1953) 7—47.

Интересантно за лексику. Са 22 слике.

Резиме на енглеском.

116а. Радојичић Ђ. Сп., „Втори век“ НЈ V, св. 3—4 (1953) 131—133.

„Втори век“ помиње се у турско-словенским споменицима. Кад тај „втори век“ почиње и шта значи? Почиње 1492 г н. е. одн. седам хиљадите године по византиском рачунању. Веровало се да ће те године наступити крај света. Како до тога није дошло, седам хиљадита година се узима као почетак „последњих година“. После „конца седмому веку“ долази „почелу осмому веку последњим летом“. То „осмому веку“ и назива се „вторим веком“.

117. Радојичић Ђорђе Сп., Лична имена Богомила и Богомил, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 348—349.

Име Богомил које Ст. Новаковић наводи из поменика манастира Крушева (уствари манастира Добруна) односило се на човека православне вере. Проф. Радојичић се пита „како је дошло до тога да један православлац носи име које се давало јеретичима“. Одбија претпоставку да се заборавило значење речи богомил па да је онда православцу дато то име.

Манастир Добрун, иначе, припадао је босанском великом војводи Радославу Павловићу. Проф. Радојичић сумња у претпоставку В. Роровића да је овај манастир раније био у држави кнеза Лазара.

- 118.** Радојичић Ђорђе Сп., Лична имена Богомила и Богомил, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 161—162.
- 119.** Р. Б. — Б. С., Власотинце или Власотинци, Власина 14-XI-1954 (Ниш).
- 120.** Rogić Pavao, Značenje glagola igrati, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 88.
- 121.** Sindik Ilija, Verige, tesnac u Boki Kotorskoj. ZČ VI-VII (1952—1953) str. 515—521.
Zgodovinski podatki o nastanku toponiima Verige.
S posnetkom v angleščini.
- 122.** Skok Petar, Grk. SR V-VII (1954) str. 76—85.
Avtor raziskuje izvor starocerkvenoslovenske izposojenke гръкъ гръџинъ за *Ελλην.
S posnetkom v francoščini.
- 123.** Томановић Васо, О топографским именима Боке Которске, Спом. СIII, 47—52.
Аутор исправља и допуњује акценат топографских имена Боке Которске која се налазе забележена у Вуковом рјечнику и РЈА.
- 124.** Томановић Васо, Прилози топономастици јадранских отока, ЈФ XX (1953—1954) 405—420.
Резиме на француском.
- 125.** Томић Персида, в. Филиповић д-р Миленко и Томић Персида, бр. 129.
- 126.** Томић Персида, Данашња арањеловачка грничарија, ГлЕМ XVI (1953) 83—109.
Интересантно за лексику. Са 32 слике.
Резиме на енглеском.
- 127.** Томић Персида, Црепуљарство у селу Котражи у шумадиској Јасеници, ГлЕМ XVI (1953) 170—177.
Интересантно за лексику. Са 2 слике.
Резиме на енглеском.
- 128.** Uhlik Rade, Ciganizmi u šatrovačkom argou i u sličnim govorima, Glasnik ZMS, Istorija i etnografija, n. s. sv. IX (1954) 5—31.
У уводу писац говори о шатровачком аргу уопште и о шатровачком језику на нашој територији, подвлачећи да су цигански елементи продри „у приличном броју у шатровачки, и то изгледа нарочито на територији БиХ“. Послије увода приказује већу збирку арготизама „који су огромном већином циганског порекла“. Затим је писац дао 113 таквих ријечи, објаснио и указао на њихово поријекло. Врло интересантан материјал.
Резиме на енглеском. Н. С.
- 129.** Филиповић д-р Миленко и Томић Персида, Горња Пчиња, ГлСАН V, св. 2 (1953) 357—361.
Дају неколико назива алата и списе обичаја.
- 129а.** Филиповић Мил. С., Сирота кудељница, Зборник Матице српске, Серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 40—48

Прилог објашњењу чл. 64 Душановог законика. Аутор даје тумачење синтагме *сироша кудељница* према реченици *сироша кудељница да ест свободна Шакожде како и ђой: сироша, сирошан* је лице које је остало без родитеља, али и човек и жена који су остали без брачног друга и деце, без социјалне подршке; *кудељница* < кудеља (у значењу преслица) и наставка *-ница*. Аутор дискутује и о њиховом социјалном положају и закључује да је сирота кудељница у средњем веку била жена без мушке радне снаге, неспособна да сама обрађује земљу и стога упућена да се издржава предењем. „Иако су оне биле у тако бедном положају властела у средњем веку а спахије у турско доба искоришћавали су их тако да су их законодавци морали узети у заштиту“.

Д. И.

130. Finka Božidar, Posuditi i pozajmiti, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 88—90.

131. Намт Josip, Narod i puk, Jezik I, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 149—151.

Тумачење значења именице *народ* и *пук* и придјева *народни* и *пучки*.

132. Ѓор В., Etyma (3), ЖА III, 1—2 (1953) 172—194.

Résumé.

14 етимологији.

133. Ѓор Војан, Etyma, ЖА IV, 1,2 (1954) 144—163, 291—302.

Résumé.

134. Ѓор Војан, Etyma balto-slavica I. SR V-VII (1954) str. 227—237.

Автор толмаћи 1. slov. хаја „skrbeti, brigati se“ ide. *sqēi; 2. slov. juriti *hiteti, gnati“, ide. *epr-; 3. slov. sьmēti „audere“, ide. *sūmē-, *sūem-; 4. slov. soliti „suvati“ 5. letonsko vaīrs „več“ ide. *цei-, *цoi-ro-s in navaja обširно вpоpеднице из разних ide. језиков.

S posnetkom v francoščini.

135. Шкриванић Г., Прилози за разјашњење извесних назива оружја у народним умотворинама, НЈ V, св. 1—2 (1953) 52—60.

О речима: *гадар*, *гадара* (врста мача; реч средњевековна), *корда* (средњевековно оружје), *зелен* (епитет уз мач и нож — дат с обзиром да ова оружја имају сјајно и сиво сечиво), (сабља) *аламанка* (према придеву *аламански* = немачки; реч средњевековна), *Шоуз*, *буздован* (речи из турског периода) итд.

136. Шобић Јерина, Кожухарство у Неготинској Крајини, Пожаревцу и околини, ГЛЕМ XVI (1953) 110—143.

Интересантно за лексику. Са 31 сликом.

Резиме на енглеском.

IV Несловенски језици

137. Ajeti Idriz, Ardhi apo erdhi [Ardhi или erdhi], Jeta e re VI, 4 (1954, Приштина) 346—352.

138. Ajeti Idriz, Nji shqyrtim i shkurtë mbi zhvillimin e futurit në shqipë [Један кратки осврт на развитак футура у шиптарском језику], Jeta e re VI, 2 (1954, Приштина) 120—124.

139. Ajeti Idriz, Selman Riza: Fillimet e gjuhësisë shqiptare [Почети изучавања шиптарског језика], Jeta e re V, 2 (1953, Приштина) 170—175. В. бр. 190. Приказ.

139a. Андоновски Христо, Борба за јазични реформи во Грција, Р, I, 11 (1954) 11.

Улогата на грчкиот писател, филолог и јазичен реформатор Јанис Психарис во оформувањето на современиот грчки литературен јазик.

140. [Аноним], Për qëndrueshëminin e terminologjisë psikologjike dhe filozofike (vazhdon) [За стабилност психолошке и филозофске терминологије (наставак)], Rilindja 14-II и 14-III-1954 (Приштина).

141. [Аноним], Pe marginea unei discutii [Из једне дискусије], Libertatea 19-IV-1953 (Вршац).

142. [Аноним], Për qëndrueshëminin e terminologjisë shqipe [За постојаност шиптарске терминологије], Rilindja 16-V до 6-VI-1954 (Приштина).

143. [Аноним], Përemënat pronore [Присвојне заменице], Rilindja 11-I до 22-I-1953 (Приштина).

144. Babić Slavna, в. Mihailović Ljiljana i Babić Slavna, бр. 175.

145. Бајрактаревић Фехим, Победа народног језика и стиха у турској поезији, КњН год. I, бр. 7, 25-II-1954, 4.

146. Будимир Милан, Quaestio de Neuris Cimmeriisque, ГЛСАН V, св. 1 (1953) 131—133.

На основу фонетске и лексичке анализе и поређења писац је закључно: „Пре Скита су у простору између обала Црног Мора и Карпата становали Кимеријци, Таури и Неури.“

146a. Vego Marko, Srednjevjekovni bihački latinski spomenici XVI vijeka, Glasnik ZMS, Arheologija, n. s. sv. IX (1954), 255—272.

„Ми ћемо у овој расправи довијети слике од једанаест бихаћких латинских споменика и покушати да разјаснимо њихов историски постанак и значај, карактер слова, опис орнаментa, грбове, њихове мјере и врсту грађе од које су исклесани“. На више мјеста исправља погрешно Трухелкино читање неких ријечи.

1466. Вујовић Димо, Латинска палеографија од др. Виктора Новака, Историски записи књ. IX св. 1 (1953, Цетиње) 304—311.

Приказ.

147. Grošelj Milan, Praehellenica, ЖА IV, 1 (1954), 164—167.

Résumé.

148. Dajković J., An easy reading book for intermediate students of English with grammar and vocabulary, izd. „Naučna knjiga“ (1954, Beograd) 1—146.

149. Deanović Mirko, Upute i studij talijanskog jezika i književnosti s J. Jernejem, I. Frangešom, i E. Franchiem. Skripta II izdanje (1953, Zagreb).

150. Дражић Милимир, Језичка ситуација у Норвешкој, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 46—50.

Информативни чланак.

151. Драшковић Владо, Множина неодређеног члана у француском језику, Огледи (1952, Београд) 113—121.

Износи да „облик *des* у француском језику већ дуго има као најраспрострањенију функцију обележавања множине неодређеног члана. Иако по пореклу партитивни члан, он се удалио од своје првобитне генитивне функције у којој се данас ретко сретa. Његово осамостаљење тј. прелазак у акузативску (праву предметску) функцију, и даље у номинативску, извршило се током дужег историског развика. Помоћу предлога изражавају се остали односи његове неправне предметске функције (лативски, инструментални, локативски)“.

Резиме на француском.

152. Драшковић Владо, Могућности нових перспектива у дескриптивној граматичи француског језика. Поводом де Бурове Синтаксе савременог француског језика (С. de Boer, *Syntaxe du français moderne*, Leiden, 1947), ПКЈ књ. I (1954) 166—171.

„Два главна правца у лингвистици — историски и структуралистички — настављају још међусобну борбу започету пре неколико деценија“. У де Буровој *СинШакси* дијахроничко образложење сасвим је отпало. Састоји се из: 1) Опште синтаксе (обухваћено низ питања: типови реченице, функција субјекта, функција предиката, „функционалне наслагe“, приређеност и подређеност, „супстантивали“, „адјективали“, „адвербијали“, глаголи уопште, ред ријечи итд.. 2) Синтакса сибјонктива. „Де Бурова *СинШакса*, иако ни издалека не обухвата све проблеме у синтакси, иако по себи не претставља у цјелини један сасвим израђен систем, послужиће граматичарима да поједина питања схвате у једној живљој и далеко плоднијој перспективи.“

153. Ellis Viola, *Engleska konverzacija*, изд. „Минерва“ (1954, Суботица — Београд) 16^о, 1—96.

154. Ilić Milivoje D., *Priručnik o upotrebi predloga u engleskom jeziku*, прво издање, изд. Коларчевог народног универзитета (1954, Београд) 1—98.

155. Imami Sitki, *Albanologji apo albanistikë* [Албанологија или албанистика], *Rilindja* 22-VIII-1954 (Приштина) 4.

У вези чланака Х. Калешиа, Х. Тачиа и С. Ризе о истој теми. В. бр. 162 и 183.

156. Imami Sitki, *Rreth rishbotimit të fjalorit të Kristoforidhit* [Око поновног издања речника Кристофоридиа], *Rilindja* 25-VII-1954 (Приштина) 6.

Поводом објављивања речника у преводу М. Цалаја са грчког на албански. В. бр. 157 и 189.

157. Imami Sitki, *Rreth rishbotimit të fjalorit të Kristoforidhit* [Око поновног издања Кристофоријевог речника], *Rilindja* 15-VIII-1954 (Приштина) 5.

Одговор Селман Ризи на чланак објављен у листу *Rilindja* 1-VIII-1954. В. бр. 156 и 189.

158. Janura dr. P[jetër], *Nji shikim historik, dhe kritik mbi leksigografin shqiptare* (I) [Један историски и критички осврт на шиптарску лексикографију] *Flaka e Vllaznimit* 1 и 26-V-1954 (Скопље) 7.

159. Janura dr. Petro, *Disa vërejtje historike rreth gramatikave shqiptare* [Неке историске примедбе о шиптарским граматикама] *Flaka e Vllaznimit* 17-VII-1954 (Скопље) 7.

160. Janura dr. Pjetër, Pak fjalë mbi zanafillën dhe evolutën e alfabetit të shqipes [Неколико речи о постанку и развоју шиптарске азбуке] Flaka e Vilaznimit 2-VIII-1954 (Скопље).

161. Kaleshi Hasan, в. Thaçi Hilmi — Kaleshi Hasan, бр. 198.

162. Kaleshi Hasan — Thaçi Hilmi, Albanologjija — Albanistika, Rilindja 21-III-1954 (Приштина).

Поводом употребе термина *албанистика* од стране проф. Ризе Селмана из Приштине. В. бр. 155 и 183.

163. Kaleshi Hasan — Thaçi Hilmi, Për gjuhën e popullit e kundra gjuhës individualiste [За народни језик и против језика индивидуалиста], Rilindja 9-V-1954 (Приштина) 9.

164. Kaleshi Hasan — Thaçi Hilmi, Çashtje gjuhësore (I) [Језички проблеми], Rilindja 8 и 15-VIII-1954 (Приштина).

О методологији научног филолошког рада Селмана Ризе.

164a. Këngë popullore Shqiptare të Kosovë — Metohis, [Шиптарске народне песме са Косова и Метохије], Bleri II. Mbarrështre prej: Vojislav Dançetoviç, Kadri Halimi dhe Anton Çetta, изд. „Mustafa Vakija“ (1953, Приштина) 8°, 1—237 + [2].

Са објашњењима.

165. Kelmendi Shefqet, Nji shenim mbi të folurit në Rugovë [Једна белешка о говору у Ругову], Zani i Rinis II, 6 (1954, Приштина) 12.

165a. Ковачевић Јован, Средњовековни епиграфски споменици Боке Которске, Спом. СIII, 41—45.

Аутор описује са детаљном епиграфском анализом и аналогјама латински *Андреаџиев натпис* са саркофага из цркве Св. Трипуна у Котору. Натпис је већ раније неколико пута тумачен, али погрешно. Овај се натпис везује за прве деценије IX века.

Резиме на француском.

166. Kolgeci Salih, Disa probleme të pastërtis së gjuhës shqipe [Неки проблеми чистоте шиптарског језика], Rilindja 10 и 14-V-1953 (Приштина).

167. Kolgeci Salih, Prap mbi përdorimin e drejtë të vetëtingullitë [Поново о правој употреби вокала ë], Rilindja 5-II-1953 (Приштина) 3.

168. Колико има језика и дијалеката у Индији, Београдске новине 4-VI-1953 (бр. 40) 12.

Кратак популарни чланак.

169. Kostari Stathi, в. Shita Vehap — Kostari Stathi, бр. 194.

170. Krstić Zdenka, Udžbenik nemačkog jezika (za odrasle početnike) III izdanje, изд. „Naučna knjiga“ (1953, Beograd) 1—278.

171. Krstić Zdenka, Udžbenik nemačkog jezika (za odrasle početnike), IV prerađeno izdanje, изд. „Naučna knjiga“ (1954, Beograd) 1—280.

172. Majnarić Nikola, Heraclitea (Prilozi kritici teksta) Rad JA 293 (1953, Zagreb) 281—301.

172а. Маневић Тодор, Јуручки народни еп, Република (Београд) 22-IX-1953 (бр. 412) 4.

172б. Маневић Тодор, Прилог проучавању говора Јурука у Македонији, ЈФ XX (1953—1954) 333—341.

Резиме на француском.

172в. Марковић Мирослав, Два натписа из Задра, Зборник радова САН XXXVI, Византолошки институт књ. 2, 99—138.

I Коломанов натпис на звонику цркве св. Марије у Задру (1105 г.). II Веленегин епитаф у капитулу цркве св. Марије у Задру (1110 г.). (Оба натписа су на латинском).

Резиме на њемачком.

На последње четири стране су ауторови цртежи натписа.

173. Месарић Смиља, Проблем језика, Политика 5-XII-1954, 3.
О језичком питању савремене Индије.

174. Milanković Bogdan, О функцијама и употреби француског и италијанског члана (с обзиром на употребу у шпанском), Радови Научног друштва NR Босне и Херцеговине, књ. II, Одјелjenje историско-филолошко, књ. I (1954, Сарајево) 85—110.

У процесу морфолошког поједностављања проузрокованог губитком деклинације, од посебног значаја је настало присуство или изостанак чланова, а сваки поједини добио је различите функције, при чему аутор утврђује „јасније, одређеније формулације“ и даје обухватнију синтезу.

175. Mihailović Ljiljana i Babić Slavna, Виши курс енглеског језика, треће прерађено и допуњено издање, изд. Коларчевог народног универзитета (1953, Београд) 1—252.

176. Muftik Teufik, Trilitere u arapskom jeziku, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom III-IV (1952—1953, Сарајево) 509—553.

Статистичко-фонетска студија.

Резиме на француском.

177. Накић М., D-r Viktor Novak. Latinska paleografija „Naučna Knjiga“ Београд 1952, стр. 356 + 113 слика и факсимила, Historijski pregled 3 (1954, Београд) 74—77.

Приказ, повољан.

178. Perović Budimir, Nji shikim në trajtat e futurit në të folurën e Arbëneshëve të Zadrës [Један поглед на футурске облике у говору Арбанаса у Задру], Jeta e re VI, 4 (1954, Приштина) 353—358.

Са белешком о писцу.

178а. Петрушевски М. Д., ΔΙΝΟΣ и ΔΙΑ ΜΑΛΕΑΣ ΕΙ, ЖА III, 1—2 (1953) 270—273.

Резиме на француски јазик.

179. Poročić dr. Ivan, Nji sqarim [Једно објашњење] Flaka e VIIaznimit 23-III-1954 (Скопље).

У вези с критиком Селмана Ризе на Српскохрватско-албански речник Х. Барића.

180. Poročić dr. Ivan, Nji sqarim. [Једно објашњење], Jeta e re VI, 1 (1954, Приштина) 42—47.

Одговор на критику Селмана Ризе објављену у часопису „Јета е ре“ бр. 6/1953 о Барићевом српскохрватско-албанском речнику. В. бр. 186, 187, 188 и 198.

181. Поповић др. Иван, Nji ndikim gjuhësuer i vjetër i shqipes në Jugosllavin qendrore. [Један стари утицај шиптарског језика у централној Југославији], Јета е ре V, 6 (1953, Приштина) 420—425.

182. Putanec Valentin, Zagrebački starofrancuski rukopis djela: „Régime du corps“ Aldobrandina Sienskoga, Rad JA 295 (1953, Zagreb) 67—81.

182а. Р. С., Глиша Елезовић, Турски споменици, књ. I, св. 2, САН, Зборник за источњачку историку и књижевну грађу, Серија I, књ. 1, Београд 1952, стр. XI + 515, ИГ, св. 1—2 (1953) 141—142.

Приказ.

183. Selman Riza, Albanologjija dhe albanistika [Албанологија и албанистика], Rilindja 28-III-1954.

Одговор на критику Х. Калешиа и Х. Тачиа објављену у листу „Rilindja“ 21-III-1954. В. бр. 155 и 162.

184. Selman Riza, Diftorët e shqipes dhe historiat i tyre [Показне заменице у шиптарском језику и њихов историјат] изд. „Mustafa Bakija“ (1953, Приштина), 1—64.

185. Selman, Riza Katër bisedëza mbi gjuhësinë shqiptare [Четири мала разговора о шиптарском језику], Zani i Rinis I, 1, 2, 3 (1953, Приштина) 9, 7, 7.

186. Selman Riza, Në marzh të „Shqyrtimit kritik mbi fjalorin e Bariçit“ [Критички осврт на Барићев речник], Јета е ре VI, 2 (1954, Приштина) 125—136. В. бр. 180, 187, 188 и 198.

187. Selman Riza, Një shqyrtim kritik mbi fjalorin e Bariçit (vazhdim) [Један критички осврт на Барићев речник (наставак)] Јета е ре V, 6 (1953, Приштина) 425—441. В. бр. 180, 186, 188 и 198.

188. Selman Riza, Një shqyrtim kritik mbi fjalorin e Bariçit (vazhdim) [Један критички осврт на Барићев речник (наставак)], Flaka e Vllaznimit 20 и 29-I-1954 (Скопље) 5. В. бр. 180, 186, 187 и 198.

189. Selman Riza, Rishbotimi i fjalorit të Konstantin Kristoforidhit [Поновно издање речника Константина Кристофориџа], Rilindja 1-VIII-1954 (Приштина) 5.

У вези чланка Имами Ситкиа објављеног у листу „Rilindja“ 25-VII-1954. В. бр. 156 и 157.

190. Selman Riza, Fillimet e gjuhësisë shqiptare. Punue nga Selman Riza [Почеци шиптарског језика, саставио Селман Риза] изд. „Mustafa Bakija“ (1952, Приштина) 1—22 + 4. В. бр. 139.

191. Sikirić др. Šaćir, Sintaksičke funkcije arapskih prijedloga, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom III-IV (1952, Sarajevo) 553—575.

Резиме на француском.

192. C. Sedmi kongres filozofije francuskog jezika, Pregled, god. VI, knj. 1, sv. 4 (1954, Sarajevo) 270.

Обавјештење о Конгресу који ће се одржати у Греноблу од 12—16 септембра 1954. Главна тема Конгреса је — Живот и мисао, њихови узајамни односи.

193. Stošić Dobrila, Francuski pravilni, nepravilni i nepotpuni glagoli, sa indeksom svih osnova, изд. „Научна knjiga“ (1954, Beograd) 1—120.

193a. Стричевић Ђорђе, Рановизантиска црква код Куршумлије, Зборник радова САН XXXVI, Византолошки институт књ. 2, 179—198.

На стр. 190 говори се о једном латинском натпису; на истој страни је и цртеж натписа.

Резиме на француском.

194. Shita Vehar — Kostari Stathi, Disa vërejtje rreth gjuhës në theatër [Неке напомене о језику у позоришту], Jeta e re V, 2 (1953, Приштина) 144—150.

195. Thaçi Hilmi, в. Kaleshi Hasan — Thaçi Hilmi, бр. 162.

196. Thaçi Hilmi, в. Kaleshi Hasan — Thaçi Hilmi, бр. 163.

197. Thaçi Hilmi, в. Kaleshi Hasan — Thaçi Hilmi, бр. 164.

198. Thaçi Hilmi — Kaleshi Hasan, Përgjegje nji kritike insolente [Одговор на једну инсолентну критику], Jeta e re VI, 1 (1954, Приштина) 48—57.

Одговор на критику Селмана Ризе објављену у часопису „Jeta e re“ бр. 6/1953. В. бр. 180, 186, 187 и 188.

199. Filipović Rudolf, An outline of English Grammar, ШК (1954, Zagreb).

200. Filipović Rudolf, Gramatika engleskog jezika (na hrvatskom jeziku), ШК Zagreb 1954.

201. Filipović Rudolf, Engleski izgovor. Fonetski priručnik za studente engleskog jezika s vježbama i rječnikom izgovora, ШК (1954, Zagreb).

202. Miron Flašar, Хетероклитична компарација латинских придева (Die heteroklitische Komparation der lateinischen Adjektiva), ЖА IV, 2 (1954) 280—290.

203. Flora Radu, Viața cuvintelor. Chestiuni de semantică bănăţeană. [Живот речи. Питања банатске семантике], Lumina VIII, 1 (1954, Вршац) 64—70.

204. Flora Radu, Limbă literară și dialect [Књижевни језик и дијалекат], Libertatea 12-XII-1954 (Вршац).

205. Flora Radu, Oponente și lexicale la Torace [Однос фонетике и лексике у Торку], Lumina VII, 4 (1953, Вршац) 215—229.

V. Балканологија

206. Васић Милоје М., Аргонаути на Дунаву, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 166.

„Рад пружа нове податке за проучавање крупних научних проблема у вези с грчком колонизацијом тога доба“.

207. Vinja Vojmir, O nekim oblicima romansko-slavenskog jezičkog miješanja (križanja — hibridne složenice — hibridne složenice tautološkog tipa), Zbornik radova Filozofskog fakulteta II (1954, Zagreb) 199—209.

Резиме на француском.

208. Ковачевић Божидар, Неколико прилога библиографији IV — Поводом књиге „Исправленије грешника духом кротости“, Библиотекар 4 (1954) 216—223.

О двојезичној књизи (српско-румунској) штампаној 1765 године и осталим везама нашег народа са Румунима.

209. Роровић Иван, Neki gentilni i njima srodni termini kod Crnogoraca i Arbanasa, в. бр. 114.

210. Поповић Иван, Новогрчке и средњегрчке позајмице у савременом српскохрватском језику, Зборник радова САН XXXVI, Византолошки институт књ. 2, 199—237.

Аутор указује на недостатке Фасмеровог материјала који је дат скоро искључиво на основу старијег (српског) књижевног језика и сматра да га треба допунити материјалом из дијалеката, првенствено из крајева блиских Македонији и Бугарској. Не претендујући на потпуност, даје велики списак грчких позајмица у нашем језику који треба да увећа Фасмеров.

Резиме на француском.

211. Skok Петар, Bilješke iz rječnika balkanskog latiniteta, ЖА IV, 1 (1954) 183—187.

1. VI.-lat. = balkanskolatinsko **caria*, 2. VI. = balkanskolatinsko *calendae*.

Résumé.

212. Ухлик Раде, Циганизми у шатровачком аргоу и у сличним говорима, в. бр. 128.

213. Филиповић М. С., Књига о јужнословенској и арбанашкој епској поезији, в. бр. 766.

VI. Старословенски језик

214. Vaillant André, La désinence -tŭ de 2e—3e personne du singulier de l'aoriste, в. бр. 33.

215. Grivec Фран, Dikcija Assemanijevega glagolskega evangelistarija, (K sedamdesetletnici prof. I. Vašiča), Slovo, br. 3 (1953, Zagreb).

Резиме на француском.

216. Grivec Фран, „Zakon Sudnyj“ in Clozov Glagolit, Slovo br. 3 (1953, Zagreb) 84—90.

Приказ.

217. Grivec Фран, Jos. Dobrovský: Cyril a Metod, apoštolové slovanští. Poznámkami opatřil dr. Jos. Vajs. (Praha 1948), Slovo, br. 2 (1953, Zagreb) 45—47.

Приказ.

218. Grivec Фран, Karel Horálek; Vyznam Saviny knihy pro rekonstrukci stsl. překladu evangelia. (Praha 1948), Slovo, br. 2 (1953, Zagreb) 47—50.

Приказ.

219. Esih d-r Ivan, Nova gramatika staroslovenskog jezika, Pregled, god. VI, knj. II, sv. 7—8 (1954, Sarajevo) 104—105.

О „Староцрквенословенској граматици“ Николаја С. Трубецкога, професора славистике на Бечком универзитету, који је приредио за штампу д-р Рудолф Јагодић, садашњи професор славистике у Бечу. Трубецки прекида с традицијом и при изградњи система о гласовима и облицима у староцрквенословенском језику служи се спознајама и тековинама модерне фонологије — он иде за тим да реконструира његов фонолошки и морфолошки систем. На крају писац даје доста опширне податке о животу и раду Н. С. Трубецкога.

220. Lettenbauer Wilhelm (München), Zur Entstehung des glagolitischen Alphabets, Slovo, br. 3 (1953, Zagreb) 35—50.

Писац износи своје мишљење о постанку глагољице. Не слаже се с досадашњим мишљењем да је глагољица потекла из грчких минускула 9 вијека. Основни принцип постанка глагољице јест, према мишљењу пишевог, проналажење писма којим се може лако писати.

Резиме на хрватском.

221. Nahtigal R., Protobolg. ojm —, в. бр. 41.

222. Štefanić Vjekoslav, Novija istraživanja o Kločevu glagoljašu, Slovo, br. 2 (1953, Zagreb) 67—74.

Приказ.

222a. Štefanić Vjekoslav, France Grivec: Žitija Konstantina in Metodija. Viri — Žitije Konstantina — Žitije Metodija — Pohvala CM — Italska legenda — Frizinški spomenici (Ljubljana 1951), Slovo, br. 3 (1953, Zagreb) 70—72. Оцјена.

VII Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонологија)

223. Владисављевић Спасенија, Једна врста патолошке назализације, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 145.

„Пошто није утврђен никакав органски ни интелектуални недостатак а говор је ипак био оштећен јаким назализирањем, закључено је да се ради о неискоришћеној функцији меког непца.“

224. Ђорђевић Бранивој, Трајање гласа и издисаја у обичном и уметничком читању, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 143.

„Анализа је показала да уметничко читање у целини траје више од обичног.“

225. Ђурић Ивана, в. Стојнић Милосава и Ђурић Ивана, бр. 241.

226. Костић Ђорђе, Варијационо поље интензитета (˘) и (˙) акцента, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 139—140.

„Настављајући испитивања интензитета акцената аутор је и овога пута применио методу одређивања варијационих поља помоћу утврђивања минималне и максималне вредности варијетета, средње аритметичке и најчешће употребљене вредности свих испитаних случајева, па је извршио диференцирање дејства акценатског интензитета од осталих чинилаца у процесу акустичке акценатске струк-

туре". „Посебна пажња [обраћена је] на варијациона поља интензитета у којима се креће нагласна јачина првог и другог слога речи под (˘) и (˙) акцентом“. Варијационо поље првог слога код (˘) акцента лежи на вишем интензитетном нивоу од варијационог поља другог слога. Код (˙) акцента однос је обрнут.

227. Костић Ђорђе, Станић Милија, Стевовић Игрутин, Михаиловић Љубомир и Стојановић Здравко, Говор спикера Радио Београда, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 143—144.

Аутори су запазили низ грешака у говору спикера Радио Београда. Констатована је погрешна или непотпуна артикулација неких гласова што је изазивало испадање или оштећење изговорних гласова. „Интонација је била углавном, нелогична и неадекватна“. Највећи број грешака забележен је у изговору акцената где је долазило до скраћивања акцената и погрешног акцентовања (20% погрешно акцентованих речи и око 70% са недовољно одређеним акцентом). Закључено је да је потребан „сталан и систематски рад на обучавању спикера“.

228. Михаиловић Љубомир, в. Костић Ђорђе, Станић Милија, Стевовић Игрутин, Михаиловић Љубомир и Стојановић Здравко, бр. 227.

229. Михаиловић Љубомир, Трајање вокала на почетку речи испред африката, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 142.

„Просечно трајање испитиваних вокала под краткосилазним акцентом кретало се од 6.3 до 10.6 стотих делова секунде, под краткоузлазним акцентом — од 7.5 до 11.8, под дугосилазним акцентом — од 17.1 до 26.3, и под дугоузлазним акцентом — од 15.7 до 23.5 стотих делова секунде. Промене трајања вокала изазване променама трајања речи, места образовања африката, њиховом звучношћу и квалитетом вокала, јасније су биле под краткосилазним и краткоузлазним акцентом“.

230. Михаиловић Љубомир, Трајање звучних и беззвучних гласова у говору, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 143.

„Аутор је на кинематографу испитивао трајање српскохрватских звучних и беззвучних гласова у везаном говору. Укупно трајање звучности било је 3,7 пута веће од укупног трајања беззвучности“.

231. Михаиловић Љубомир, Трајање периода звучности и његов значај за говор, Огледи (1953, Београд) 87—91.

Аутор је, испитујући активност гласних жица у односу на трајање периода звучности, дошао до закључка, прво, „да број звучних, односно беззвучних периода не садржи карактеристичан однос, пошто су периоди звучности и периоди беззвучности у говору појединачно бројни. Друго, да постоји битна разлика у трајању између једних и других периода која се испољава у разлици димензија њихових варијационих поља“. Указује и на последице оваквог стања.

232. Михаиловић Љубомир, Утицај артикулационог места вокала на његово трајање испред пловива, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 142—143.

„Аутор је утврдио да се утицај артикулационог места вокала мења са акцентом и да стоји у сталном односу према утицају артикулационог места пловива, док врло мало зависи од звучности пловива“.

233. Станић Милија, в. Костић Ђорђе, Станић Милија, Стевовић Игрутин, Михаиловић Љубомир и Стојановић Здравко, бр. 227.

234. Стевовић Игрутин, в. Костић Ђорђе, Станић Милија, Стевовић Игрутин, Михаиловић Љубомир и Стојановић Здравко, бр. 227.

235. Стипчевић Никша, Дејство (˘ и ˙) акцента на трајање африката у иницијалном положају, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 143.

Испитивано је кимографским путем трајање африкације у једносложним речима и закључено да је африкација испред вокала под (˘) акцентом увек дужа.

236. Стојановић Здравко, Артикулациона зона код вокала и њена варијабилност, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 141—142,

Резултати испитивања су: велика варијабилност артикулационе зоне, нарочито у емфатичном изговору. „Карактерни делови зоне — стални и варијабилни — комплексно су променљиви, заједно са целом зоном, што омогућава врло велики број изговорних варијетета“.

237. Стојановић Здравко, Артикулациона зона код фрикатива „с“, „з“ и њена варијабилност, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 142.

„Артикулација за изговор „с“ и „з“ врло је прецизна“. Свака, ма и најмања, промена артикулације изазива промену акустичке структуре ових гласова.

238. Стојановић Здравко, в. Костић Ђорђе, Станић Милија Стевовић Игрутин, Михаиловић Љубомир и Стојановић Здравко, бр. 227.

239. Стојановић Здравко, Дејство акцента на артикулацију фрикатива „с“, „з“, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 141.

„Артикулациона зона „с“ и „з“ на постденталном и предње алвеоларном простору, прилично је стабилна и код објеката простире се у ширини до 16 мм.“ „Испред свих вокала зона је најшира у неакцентованом слогу, а најужа под (˘) акцентом. У односу дејства акцената пада у очи да је увек најшира зона под (˙) акцентом. Односи утицаја (˘) и (˙) акцента мање су испоњени и мешају се“.

240. Стојановић Здравко, Дејство акцента на артикулацију вокала, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 141.

„Вокали показују велику варијабилност и трпе утицаје свих осталих изговорних чинилаца, што знатно отежава посматрање дејства акцената. Општи процес свих изговорних варијетета распоређен је овако: (˘), (˙), (˘), (˙) и (˘), — идући од најуже зоне ка најширој“.

„Утицаји акцената су различито изражени код предњег, средњег и задњег вокала“.

241. Стојнић Милосава и Ђурић Ивана, Дејство акцента на трајање латерала у иницијалном положају, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 141.

Испитивано је на кимографу трајање латерала „л“ и „љ“ испред вокала на почетку једносложних, двосложних и тросложних речи. Латерали су трајали више под дугоузлазним и дугосилазним акцентом него под краткоузлазним и кратко-силазним. Али су запажена извесна отступања под дејством дужине речи и квалитета вокала“.

242. Тарановски К., Вокално н у нашем књижевном изговору, НЈ V, св. 7—8 (1954) 267—268.

Вокално н јавља се у страним именима и то на крају речи: *Иди* и *сл. Никад* није наглашено.

243. Хрибар др Злата, Листе речи словеначког језика за испитивање слуха, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 145.

„Процент губитка слуха израчунава се из неправилних реакција пацијената, а на основу статистички установљене фреквенце одређених слогова или гласова у словеначком језику“.

б) Граматика и граматичка питања

244. Ајановић М., „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима, НЈ V, св. 3—4 (1953), 5—6 и 7—8 (1954) 134—147, 206—221, 278—291.

Тананом анализом великог броја примера Ајановић покушава да докаже своју основну тезу: да су тзв. независно сложене реченице уствари међусобно повезане по смислу. Однос међу независно сложеним реченицама врло је ретко индиферентан, у великом броју случајева тај однос је врло изразит, пење се и „иде до односа који претставља праву зависност“. „Врло често имамо такву зависност и значење, ако реченице узмемо у цјелини, да су равни односу и значењу реченица које смо досад сматрали као једине зависне реченице“.

Нема никакве сумње да су тзв. независне реченице по смислу међусобно повезане, зависне једна од друге. Али то је само смисаона зависност. То још увек не значи да су те реченице зависне и у синтаксичком смислу. Из смисаоне логичне зависности код ових реченица још увек не следује и синтаксичка зависност. Ајановић то не дели, он не узима у обзир тај моменат да је једно смисаона, а друго синтаксичка зависност. Он води рачуна само о садржини ових реченица. И у томе је недостатак његове расправе. В. бр. 254. Б. Н.

245. Babić Stjepan, Deklinacija slavenskih imena s nepostojanim e, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 6—10.

Писац износи многе примјере непостојаног *e* у славенским именима с особитим освртом на кајкавски дијалекат хрв. или срп. језика. Закључује да постоји тенденција да се славенско непостојано *e* у нашем језику не губи, али се то за сада не би могло поставити као правило.

246. Барјактаревић Данило, Мислене именице, Наша стварност 3—4 (1953, Крагујевац) 7.

На основу материјалистичко-дијалектичког метода аутор утврђује неисправност старог граматичког термина „мисаоне“ именице.

247. Б[елић] А[лександар], О синтаксичкој конструкцији са свецом *што*, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 1—6.

О конструкцијама типа *човек што је био код мене, људи што су дошли нису криви* и сл. у којима ово *што* није ништа друго него свецица за образложење. Нема никакве сумње да се реченица *људи што су дошли нису криви* може заменити реченицом *људи који су дошли нису криви*. Нема, дакле, никакве сумње да се ово *што* може заменити релативном заменицом *који, која, које*. Али то још увек не значи да је ово *што* заменица која је дошла да замени наведене релативне заменице. Кад би *што* било заменица, у наведеним би реченицама морало да буде слагања у роду и броју — а то овде није случај. Управо зато *што* у овим реченицама и није у заменичкој функцији. То је, уствари, све-

зица за образложење. — У даљем излагању проф. Белић је детаљно анализирао разне случајеве овакве употребе свезице *што*.

248. Белић А., Напомене о српскохрватском правопису, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 139—148.

Прештампано из „Политике“ од 20 фебруара 1953 год. В. бр. 249.

249. Белић А., Напомене о српскохрватском правопису, Политика 20-II-1953, 6.

Одговори критичарима новог издања пишчева „Правописа српскохрватског књижевног језика“. Одговори се односе на писање великих и малих слова, поделу речи на слоге, састављено и растављено писање речи, судбину сугласника д испред наставка *-што* и *-ски*, промену *к, г, х* испред *и* у облицима дефлекције, писање страних имена и презимена и сл.

Поред тога у овој полемичкој расправи дат је и историјат израде заједничког правописа Срба и Хрвата. В. бр. 281, 372, 373, 379, 408, 422.

250. Белић А., Око језика и правописа, НЈ IV, св. 3—4 (1952) 75—82.

Неколико начелних напомена поводом новог издања Правописа (1950/52) Наводи извештај број случајева где је стање у данашњем књижевном језику нешто мало друкчије него код Вука, или поводом којих уопште треба дати какве начелне напомене. То су: акценат именица типа *спасење* (Вук: *спасѣње*) и сл., придеви типа *мишији*, глаголи на *-ваши* (*-авѣм*) и *-иваши* (*-уѣм*) и др.

Поред овога има неколико података из историје стварања нашег правописа.

251. Б[елић] А., О писању великих писмена НЈ IV, св. 5—8 (1953) 171—174.

Дискусија са Ј. Вуковићем. Нарочито се задржава на питању географских имена и појмова. Географске појмове, јединствене у своме роду, треба писати само почетним великим словом (*Панонска низија*). Али када такав назив за географски појам постане географско име или назив административне целине, тада треба писати и све саставне делове великим писменима (*Новопазарски Санџак*). — Писац исто тако говори и о потреби писања припадника (становника) каквог места великим писменима (Црногорац = 1. припадник покрајине, нације; 2. становник села Црногорци). — Чим се нешто употребљава као искључиво „име чега, оно се пише великим писменом“ каже писац, говорећи о потреби да се „особна“ имена животиња пишу великим словом: *Шарац* и сл.

252. Белић А., О расправи д-ра М. Московљевића, НЈ V, св. 9—10 (1954) 326—328.

Одговор на чланак д-ра М. С. Московљевића *Шта је исправније: пише се „великим словом“ или „с великим словом“?*

„... кад хоћемо да покажемо како се реч „Београд“ пише, а то је наша намера кад речемо „Београд се пише почетним великим словом“, онда морамо употребити нешто чиме тај начин може бити исказан, а то је, у овом случају, инструментал за начин „почетним великим словом“. У том случају употреба предлога „са“ сасвим је неумесна јер би значила какву заједницу или нешто слично, чему овде нема места ни смисла“. В. бр. 258, 374.

253. Белић А., О састављеном и растављеном писању речи, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 281—295.

Поводом обилне дискусије о састављеном одн. растављеном писању сложенациа коју је дао д-р Јован Вуковић у својој књизи „Правопис савременог нашег језика I дио“ (Сарајево, 1952), проф. Белић истиче да је одлучујући моменат за састављено писање речи — развитак новог значења: чим се то ново значење у дозољној мери развије, реч добија нов сложенички карактер и њени саставни делови треба да се пишу заједно. Писац затим говори о употреби везице у оваквим случајевима. Везицу треба употребљавати међу речима онда „када оне и чувају своје посебно значење и често свој акценат, али заједно ипак значе и целину коју без везице не би значиле, или кад би стављене напореда, ипак морале нешто друго значити“ (*марксизам-лењинизам, Шамо-амо* итд.). Говорећи даље о састављеном писању речи, проф. Белић анализира све појединачне примере у којима се он не слаже са Вуковићем, образлажући свој став.

254. Белић А., О сложеним реченицама и сродним појавама, НЈ V, св. 7—8 и 9—10 (1954) 227—234, 297—305.

Поводом расправе М. Ајановића „Независно сложене реченице и однос простих реченица у њима“.

Ајановић је у праву кад истиче зависност по смислу која несумњиво постоји код тзв. независнослужених реченица. Доиста се реченице које улазе у састав једне независнослужене реченице не могу увек самостално рћи, а да се не изгуби ништа од смисла. Само је овде у питању логичка или смисаона зависност, а не и граматичка. Реченице у којима има поменуте логичке зависности — не претстављају и граматички зависне реченице. Оне остају још увек граматички независне реченице докле год не би развиле између себе и функционалну зависност. А „та функционална зависност може бити показана и нарочитим значама, обично свезицама или прилозима у функцији свезица (исп. Обећао је да ће доћи, Не знам како да поступим), али не мора; може бити обележена и самом синтаксичком функцијом (Рекао је: „Доћи ћу“ — овде је „доћи ћу“ објекатска, исказна реченица)“. Поред овога, проф. Белић анализира и друге тезе Ајановићеве. В. бр. 244.

255. Белић А., О упрошћавању поделе на слоге у српскохрватском језику, НЈ V, св. 5—6 (1954) 151—164.

Поводом предлога д-р И. Мамузића и Правописне секције Хрватског филолошког друштва о подели речи на слоге.

Мамузић предлаже „да се два или више сугласника пишу тако да први глас припадне једном слогу, а остали — другом. У страним речима могу и два сугласника ући у први слог, обично кад постоји „краћа“ реч са истим сугласницима“.

Проф. Белић тачно указује да Мамузић тиме врши и насиље над језиком (тражећи поделу *лас-ша м. ла-сша*) и да је у својим захтевима недоследан (*неза-јаж-љив* али: *грам-жљив*). Мамузићев принцип о подели у страним речима такође уноси неодређеност.

Хрватско филолошко друштво „у свим случајевима, гдје се између два самогласника налазе два, три или четири сугласника, предлаже неколико могућности растављања, при чему се ипак поставља ово начело: на другу страну не ваља преносити такве сугласничке скупове који се тешко могу изговорити“. Препоручује се: и *Пој-мљив* и *Појм-љив* само не *По-јмљив*.

Очевидно је да и ово може довести до великог шаренила.

Да би што више упростио правила о подели речи на слоге, проф. Белић износи следећу могућност:

1. Када се у средини речи сугласницима *с, ш, з, ж, х* и *ф* почиње група сугласника или када у тој групи има тих сугласника, онда сви сугласници иза тих гласова, заједно са њима, иду потоњем слогу. 2. У свима осталим случајевима групе се сугласничке деле, тако да првом слогу припада први сугласник, а остали - другом*. В. бр. 357.

Б. Н.

256. Белић А., Поводом расправе проф. Ј. Вуковића „Граница слога и растављање речи на слоге“, НЈ V, св. 3—4 (1953) 118—125.

Поводом примедбе проф. Вуковића да *ф* није у пуној мери струјни сугласник, проф. Белић напротив истиче да је *ф* искључиво струјно и да стога не треба писати *ћуф-џа* већ *ћу-фџа*.

Поводом примедбе проф. Вуковића да је боље делити *зе-мља*, него *зем-ља*, проф. Белић истиче да је група *мљ* (*мл*) такође група од два сонанта и да ју је он као такву и подвео под правило „да се сонанти (*р, л, љ, м, њ, в* и *ј*) када се два од њих десе у групи у средини речи увек растављају“.

Исто тако проф. Белић образлаже зашто не прима Вуковићево *бач-ва* и сл., зашто, тојест, остаје при своме *ба-чва* и сл.

Вуковић је желео да упрости правила о деоби речи на слоге (у погледу средине речи), па је место Белићева два дао своја — три. И теориски и практично проф. Белић јасно показује да његова правила имају више оправдања. В. бр. 268

Б. Н.

257. Белић А., Реченица, в. бр. 8.

258. Белић А., Употреба предлога *са* уз глаголе *писаћи* и сл. у одређеним значењима, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 197—201.

Писаћи с великим словом — неправилно је. Правилно је кад се рече: *писаћи великим словом*. Разлог: ово *великим словом* уствари је инструментал за начин. А уз инструментал за начин не долази предлог *с(а)*. В. бр. 252, 374.

259. Блечић Радосав, „Невјера“ или „гријешка“, Ревивија бр. 3 (15-I-1953) 2.

Истиче да је погрешно *гријешка* а правилно *грешка*. Без научне аргументације.

Б. Н.

260. Brozović Dalibor, О vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom da, Jezik, II br. 1 (1953—1954, Zagreb) 13—18.

У штокавском дијалекту инфинитив и презент с *да* имају сваки своју службу, па према тому не може један од тих облика бити српски, а други хрватски, како се то обично мисли. В. бр. 261, 334, 337, 338, 414.

261. Brozović Dalibor, О razlikama između infinitiva i prezenta s veznikom da, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb), 153—154.

Осврт на чланак Мирослава Кравара. В. бр. 260, 334, 337, 338, 414.

262. Vince Zlatko, ...Ni ne ili... i ne? Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 24—25.

263. Vlahović Stjepan, Idem Vladi ili idem k Vladi? Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 28. 1953/54, br. 1, str. 28.

264. Вуковић д-р Јован, О падежним конструкцијама с предлозима *над, изнад, и сл.*, ПКЈ књ. I (1954) 5—49.

„Предлошке конструкције о којима ће овде бити реч претстављају, може се рећи, један од најсложенијих проблема у нашој синтакси падежа“.

Анализирајући многе примјере и разматрајући ову сложу проблематику, Вуковић је дошао до неколико закључака: 1) да је аблативно значење ових и сл. сложених приједлога њихова општа особина; 2) да је аблативно-компаративно значење најобичније изражено у суперлативном смислу; 3) и у примјерима у којима се укрштава значење аблативног и обичног месног карактера превлађује — супротно Белићу — „у мањој или већој мери стварно аблативно значење“; 4) да се сви ови сложени приједлози јављају и са обичним мјесним значењем, „са управо, локативним значењем предлошких конструкција уз глаголе мировања, при чему су њихова значења, углавном изједначена са значењима њихових простих предлога: *над, под, пред, за, међу*“; 5) да се врло често „значења простог и сложеног оваквог предлога подударују у месном значењу акузативног карактера уз глаголе кретања — у примерима где заузимање простора претставља циљ глаголске радње“; 6) да у природи сложеног приједлога више лежи својство аблативног значења, а у природи простог приједлога више одговара значење ближе мјесном значењу; 7) да временско значење претставља „непосредну транспозицију обичног месног, а не аблативног значења“; 8) да је својственост сложених приједлога у односу на њихове основне, просте приједлоге да више одговарају обухватању „извесне ширине простора, ширем заузимању простора, неодређенијем месту у простору, мјесту које је дато у ширим границама простора“, а прости кад се мисли на уже ограничен простор, на одређено мјесто у простору, тачно фиксирано; 9) Вуковић се не слаже са Белићем у томе да сложени приједлог има у односу на прости значење компаративног карактера; он сматра да се „претпостављено компаративно значење као примарно не може прихватити“; он претпоставља ову развојну линију: 1) аблативно-примарно значење, 2) одатле изведено аблативно локално значење, 3) одатле изведено а) локално значење уз глаголе кретања, б) даље одатле изведено α) чисто локално, локативно, значење за заузимање простора, уз глаголе мировања; β) чисто локално акузативно значење за заузимање простора уз глаголе кретања.

Питање промјене падежних облика — од инструментала уз прост приједлог на генитив уз сложен приједлог — иако то није обична појава у нашем језику, Вуковић је не сматра немогућом — и упућује на промјену приједлога *спрам* с инструменталом: *спрам тобом, спрам њим*, — гдје је дјеловао падеж првог дијела сложеног приједлога с.

Н. С.

265. Вуковић Д-р Јован, Прилози за проучавање употребе падежа с предлозима, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 132—149.

I При с локативом, II Локатив с предлогом по, III За с акузативом.

266. Vuković d-r Jovan, Problemi našeg pravopisa, Oslobođenje (Sarajevo) 24-I-1954, 9.

Једна од разлика је невршење једначења по звучности у загребачком правопису — кад се звучни дентал *д* нађе испред муклих струјних сугласника с и *ш* (*Предсједник, одшешати*) и случајеви кад се префикси *ћред, ћод* налазе испред африката *ч* и *џ* (*ћодчинити, одцуришти*) — и поред споразума од 1929 г., на коме

је установљено да се *д* у префиксу мијења по звучности, а да остане неизмијењено само испред суфикса *-шво* и *ски*. Вуковић међутим иде и даље и каже: „Може се само поставити питање: зашто да се не пише сретство, сутски (ништа се више не мења однос изведене речи према основној него кад пишемо српски према Србин, копца према кобац и сл.)“.

Н. С.

267. Vuković D-r Jovo, Aleksandar Stojićević: Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku, Slovenska akademija znanosti in umetnosti — razred za filološke i literarne vede, dela 3, Ljubljana 1951, str. 171 — 80. — PKJ knj. I (1954) 180—190.

Оцењујући драгоцене резултате које је несумњиво дала ова расправа о значењу претериталних облика, В. у исто вријеме показује и недостатке у основним тумачењима и анализама који су довели до неприхватљивих рјешења. Својим ванредним језичким осјећањем за употребу и значење имперфекта и аориста, које је понио из живог говора свога родног краја, В. потврђује на првом мјесту Стојићевићево успјело тумачење да имперфекат нема значење наглашене трајне радње, што је, у ствари, дефинитивно поколебало у нашој научној литератури већ овештало тумачење значења овог глаголског облика. Насупрот Стојићевићу, који допушта да је имперфекат могао имати некад у прошлости у основи то значење, а да га је данас изгубио, одбацује могућност постојања искључиво тог значења по којему би се он битно разликовао од осталих глаголских облика. Особину наглашеног трајања имперфекат може добити у раличитим ситуацијама, како истиче В., али га та особина ниуколико битно не карактерише. Схватање непосредне прошлости искључиво у смислу индикатива није Стојићевића довело до правилног закључка о употреби имперфекта. Овом приликом је В., мада, с обзиром на карактер написа, недетаљно прокоментарисано, одредио употребу имперфекта као глаголског облика који долази у релативу увијек, без обзира да ли се радња дешава у блиској или сасвим блиској прошлости. — У Стојићевићевом тумачењу аориста В. му нарочите заслуге приписује што је проширио индикативну употребу аориста и одбацио пункталност у његовом значењу.

Ф. К.

268. Вуковић Ј., Граница слога и растављање речи на слоге, НЈ V, св. 3—4 (1953) 103—117.

Проф. Вуковић говори о правилима за дељење речи на слоге датим у Белићеву Правопису (1950/52). Најпре даје следећу модификацију првог правила за неодвајање двају сугласника у средини речи: „струјни сугласници осим гласа *ф* — то значи сугласници *с, з, ш, ж* и *х* — не одвајају се у средини речи од следећег ма ког сугласника: *ла-сџа, зве-зда, ши-шши, гро-жђе* (али *на-фџа*...)“.

Проф. Вуковић сматра да *ф* није у пуној мери струјни сугласник, а затим и да је „много природније“ раставити *ћиф-џа* него *зем-ља*.

Усто проф. Вуковић даје још и ова два правила о нераздвајању сугл. у средини речи а) „Два сугласника у средини речи се не растављају ни у случају ако је први од њих експлозивни (парови *џ* и *б, д* и *џ, к* и *г*) а други сонант из групе *ј, в, л, љ, р* (изузимају се сонанти *н, њ* и *м*): *ду-џла, зу-бља, кл-џва*...“ и б) „Не раздвајају се још гласовне групе *мљ, мл*, и са гласом *ј* увек иде претходни сугласник; *зе-мља, ме-мла, џа-мјан, жи-вјеџи*“.

„У сваком другом случају два сугласника у средини речи... раздвајају се“. Као што се види, овде се проф. Вуковић разликује од проф. Белића утолико што не раздваја групе *мл, мљ* и што групу сонант + *ј* пише заједно. Разлог за писање *мл* и *мљ* заједно налази у томе што се овде *м* и *љ* (*л*) јављају као сли-

вена, границом слога неодојива, гласовна веза". За сонант *j* Вуковић вели да је „неекспресиван по изговору и као такав прилагођив за лакши изговор са сваким сугласником испред себе". Најзад, док проф. Белић предлаже *ба-чва, ци-цвара* и сл., проф. Вуковић је за *бач-ва, циц-вара* и сл. јер су *ч, ц* и сл. африкате, састављене од два звука *ш* и *и* итд. В. бр. 256.

269. Вуковић Ј., Модални облици с имперфектом и перфектом глагола *бићи* + инфинитив главног глагола, ЈФ XX (1953—1954) 263—272.

Резиме на француском.

270. Vuković Јovan, Posebni perifrastični modalni glagolski oblici u srpskohrvatskom jeziku, Radovi Naučnog društva NR Bosne i Hercegovine, knj. II, Odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knj. I (1954, Sarajevo) 5—48.

На језичној грађи писаца старијих периода (по РЈА) и новијих писаца В. врши анализу значења и утврђује синтаксичку вредност облика — прво глагола *имаћи* а онда глагола *хшећи* с инфинитивом главног глагола у границама разноврсних модалних категорија значењских, гдје, уствари, ови модални изражајни облици претстављају процесе морфологисања извесних модалних значења. — Поред онога што је познато — да презент од глагола *имаћи* са инфинитивом сачињава врсту модалног футура, аутор утврђује да, уствари, читав систем облика од *имаћи* са инфинитивом може обележавати футурске радње — релативно футурске и праве футурске, и да постоје многе разноликости у значењу, — и понека изразито специфична значења (*имах* мртав *пануш* од смијеха и сл.). Осим тога постоје могућности, као и код других модалних облика, показивања и чисто временског футурског значења. — На широј анализи грађе у изразу писаца из наше југозападне области и из нар. песме показано је и у каквим се све модалним значењима јављају конструкције са претериталним облицима од глагола *хшећи* + инфинитив главног глагола са јачим или слабијим одблеском значења претериталне будућности, са јачим или слабијим карактером модалности. (Досад се указивало само на еквивалентност значења у имперфекту глагола *хшећи* + инфинитив са потенцијалом у иреалној реченици, — Мусић и Стојановић). Аутор указује и на паралелну употребу истих или сличних облика у говору галипољских Срба, и нарочито, у бугарском језику.

271. Георгијевић Св., Атрибутске синтагме у нашем језику, ЈФ XX (1953—1954) 289—306.

Резиме на француском.

272. Gortan Veljko, Pisanje grčkih vlastitih imena s intervokalnim s, Jezik I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 113—115.

Писац држи, да се властита грчка имена с интервокалним *s* у нашем језику не би смјела сва писати са *s* него нека и са *з* (Езон).

273. Г[рицкат] И., Како су од именице типа јунак постали придеви типа јуначки и именице типа јунаштво?, Књ. ЈШ I, св. 3 (1954) 183—184.

274. Грицкат И., О допусном значењу свезице *и* и речи *иједан, имало, ико* и сл., НЈ IV, св. 5—8 (1953) 217—228.

Писац, најпре, говори о развоју значења свезице *и* од обичног значења до концесивног. Затим, анализира и упоређује значења речи *иједан, имало, ико* и сл. Најзад, говори о писању предлога уз сложене заменице (типа *ико*).

275. Грицкат д-р Ирена, О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 134—135.

Извештај о студији примљеној за Посебно издање Одељења литературе и језика.

276. Грицкат Ирена, О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама, Пос. изд САН ССХХИ (1953) 8^о, 1—234.

Кроз испитивање језика савремене српскохрватске литературе, затим српскохрватских дијалеката и старих писаних споменика, као и кроз испитивање језичких чињеница у осталим словенским језицима и других лингвистичких података, аутор показује развој перфекта без помоћног глагола као морфолошке и синтаксичке појаве. Анализа показује: прво, да је перфекат у најстаријим фазама развитка словенских језика био двочлан, пошто само његово значење упућује на то; затим, да се у старијим фазама развитка српскохрватског језика почело вршити скраћивање перфекта у случајевима његове употребе у синтаксичком релативу — стање које се може и данас донекле запазити у архаичнијим дијалектима; најзад, да се у новије време (почев од 16—17 века, у југозападним говорима) почела вршити престилизација тако скраћеног перфекта — његов облик се везивао за значење живљега осликавања неке прошле ситуације, за експресивније приповедање, а такође и за значење резултативности, изношења стања као последице прошле радње.

277. Грицкат Д-р И., О употреби придева многи и сличних придева у једнини, НЈ V, св. 7—8 (1954) 269—277.

... употреба придева *многи* и семантички сличних придева у једнини потпуно је исправна и у духу језика у свим оним положајима где општој ситуацији текста одговара стилска фигура синегдоха. Обрти у којима ти придеви стоје уз збирне, градивне именице и уопште уз оне код којих треба исказати величину неког збирног или чак и нематеријалног појма такође су уобичајени у нашем језику. Можда сам придев *многи* у таквом положају претставља данас нешто ређе изражајно средство*.

278. Grubor Đuro, Aspektna značenja, Rad JA 293 (1953, Zagreb) 5—235.

Најобимнија и најтемељитија радња о аспектним значењима глагола. Писац се осврће на сва новија мишљења о томе питању у граматицима хрв. или срп. језика и у свим посебним радњама на нашем и страним језицима. Рад је подијелио у ове дијелове: 1.) увод, 2.) раздиоба глагола с обзиром на аспект, 3.) дефиниције, 4.) примјери с анализом, 5.) расправљање о перфективности, имперфективности, о постанку слов. аспектске системе, о дијеловима аспектности, о аспект и акценту, 6.) литература: граматике, расправе. — Рад је животно дјело проф. Грубора.

М. Х.

279. Grubor Đuro, Aspektna značenja II, Rad JA 295, 81—284. В. бр. 278.

280. Димитријевић Р., О једном случају употребе речи, НЈ V, св. 3—4 (1953) 126—130.

Није добро кад се глагол *одвијашу (се)* употреби у значењу *догађашу (се)* *дешавашу (се)*, *низашу се*, *шећу* и сл. Боље је ту употребити глагол *развијашу се*, али је најбоље узети оне речи које су својим значењем у конкретном случају најадекватније.

281. Димовић Милан, Поводом „Правописа“ проф. Александра Белића, Политика 3-II-1953, 4.

„Сматрајући... да решавање језичких проблема није искључива компетенција професионалних филолошких стручњака, већ да о њему смеју говорити... књижевници, уметници и уопште сви просвећени људи“, писац се задржава на неким питањима претварања задњенепчаних сугласника *к, г, х* испред *и у, з, с* и на питању транскрипције страних речи, не показујући притом довољно прецизан суд. В. бр. 249.

282. Дисопра Никола, „Невјера“ или „Невера“, Ревиза бр. 2 (1-I-1953) 2.

Поводом назива филма „Невјера“. Реч *невјера* „значи сасвим нешто друго, на примјер (sic!) кад жена превари мужа“, а временска непогода, олуја, каже се *невера*. Стога филм треба да се зове „Невера“.

Редитељ Владимир Погачић брани назив „Невјера“ чињеницом што се у Војновићеву „Еквиноцију“ употребљава израз *невјера*“.

Све без научне аргументације.

Б. Н.

283. Драгутиновић М., Жежељ Андрија, Мамузић д-р Илија, Граматика српскохрватског језика за V разред осмогодишње школе и I разред гимназије, изд. „Знање“ (1953, Београд) 8°, 1—110 + [2].

284. Драгутиновић М., Жежељ А., Мамузић И., Граматика српскохрватског језика за VIII разред осмогодишње школе и IV разред гимназије, II издање, изд. „Знање“ (1953, Београд) 8°, 1—164.

285. Драгутиновић М., Жежељ А. и Мамузић И., Граматика српскохрватског језика за VIII разред осмогодишње школе и IV разред гимназије, изд. „Знање“ (1954, Београд) 1—168 + карта дијалеката српскохрватског језика.

286. Драгутиновић Миодраг, Жежељ Андрија, Мамузић д-р Илија, Граматика српскохрватског језика за V разред осмогодишње школе и I разред гимназије, II издање, изд. „Знање“ (1954, Београд) 8°, 1—110 + [2].

287. Драгутиновић Миодраг, в. Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, Мамузић Илија, бр. 295.

288. Драгутиновић Миодраг, в. Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, Мамузић Илија, бр. 296.

289. Драгутиновић Миодраг, в. Мамузић д-р Илија, Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, бр. 355.

290. Жежељ А., в. Драгутиновић М., Жежељ А., Мамузић И., бр. 284.

291. Жежељ А., в. Драгутиновић М., Жежељ А. и Мамузић И., бр. 285.

292. Жежељ Андрија, в. Драгутиновић Миодраг, Жежељ Андрија Мамузић д-р Илија, бр. 283.

293. Жежељ Андрија, в. Драгутиновић Миодраг, Жежељ Андрија, Мамузић д-р Илија, бр. 286.

294. Жежељ Андрија, в. Мамузић д-р Илија, Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, бр. 355.

295. Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, Мамузић Илија, Граматика српскохрватског језика за VII разред осмогодишње школе и III разред гимназије, изд. „Знање“ (1953, Београд) 8^о, 1—92.

296. Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, Мамузић Илија, Граматика српскохрватског језика за VII разред осмогодишње школе и III разред гимназије, изд. „Знање“ (1954, Београд) 1—92.

297. Живановић Ђ., Пољска женска презимена у нашем језику, НЈ V, св. 7—8 (1954) 264—266.

Пољска женска презимена на *-lпа* и *-lпка* „морамо пренети у свој језик потпуно тако како је написано у пољском, управо у транскрипцији“: *Сайђезина*, *Зарембина*.

Писац овога чланка сматра да би било најоправданије сачувати потпуни пољски облик и код женских презимена на *-ова* и *-овпа*: *Ожешкова*, *Рођевићувна*.

298. Живковић Благоје, Правописни потсетник, изд. аутора (1953, Титово Ужице) 16^о, 1—28 + [1].

299. Ивић д-р Милка, Узрочне конструкције с предлозима *због*, *од*, *из* у савременом књижевном језику, НЈ V, св. 5—6 (1954) 186—194.

„Међу предлошким конструкцијама помоћу којих се обележава узрок у нашем савременом књижевном језику најчешће су: *због* са генитивом, *од* са генитивом и *из* са генитивом“.

„... док се конструкцијом са *од* обележава изазивач датог стања (*умро је од глади*), а конструкцијом са *из* унутрашња побуда која потстиче на акцију (*говорио је из ђакосћи*), докле конструкција са *због* служи управо зато да се њом открије појава која даје разлога, повода за вршење акције за појаву извесног стања, дакле, појава која се може схватити само као повод, узрок у најужем смислу те речи, а никако као изазивач или потстрекач (*Обрадовао се због шога*)“.

Писац врло оштроумно анализира разне нијансе употребе ових конструкција.

Б. Н.

300. Ивић д-р Милка, Значења српскохрватског инструментала у еволутивној и синхроничној перспективи, ГлСАН VI, св. 1 (1954) 74—75.

Извештај о докторској дисертацији. В. бр. 303.

301. Ивић д-р Милка, О значењима заменице *којешта*, НЈ V, св. 9—10 (1954) 341—346.

„Којешта има две основне функције у језику: заменичку и прилошку. Све чешћа употреба речи *којешта* у функцији прилога доводи до поремећаја у оквиру системе њених заменичких значења. Развој се, уствари, креће у правцу сужавања семантичког поља заменице *којешта*. Остају она значења која су у вези са прилошким значењем *којешта*“.

302. Ивић Милка, Енклитички облик личне заменице као знак модалности, НЈ V, св. 1—2 (1953) 61—64.

У списак... средстава помоћу којих се у српскохрватском језику исказује модалност — треба... увести и употребу дативних облика личне заменице*. Писац овде разликује два случаја: 1. прави модус, тј. модус у ужем смислу (напр. *спава ми се* = ја бих спавао); 2. модус у ширем смислу као у примеру *шта ми радиш* где је у питању само емотивни прелив изражен дативом личне заменице.

303. Ивић Милка, Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија), Пос. изд. САН, књ. ССХХVII, Институт за српски језик књ. 2 (1954, Београд) I-VIII + 1—298.

Писац утврђује основне значењске категорије српскохрватског инструментала у старом и савременом језику и приказује историски развој ових категорија уз компарацију са словенским и општеиндоевропским значењским категоријама. Поређење ситуација у старом језику са савременим стањем вршено је са циљем да се одреде смернице даље еволуције инструментала у нашем модерном језику. Ауторови бројни закључци не односе се увек само на српскохрватске прилике, већ имају и шири општелингвистички значај. Између осталог аутор у оквиру значења оруђа које је досада узимано као јединствено разликује четири типа, утврђујући односе између ових типова и њихову судбину у српскохрватском језику. Инструментал уз *с* аутор дели на две основне категорије и на материјалу српскохрватског и осталих словенских језика долази до закључка да се изостављање предлога не врши недоследно нити искључиво под страним утицајем, већ је условљено посебним законима. Еволуција српскохрватског инструментала састоји се у преобраћању овог падежа из екстензивне у интензивну категорију, што одговара приликама у осталим индоевропским језицима. На основу новог материјала аутор полемише са низом досадашњих испитивача (Бругманом, Потебњом, Делбриком, Мејеом, П. Ђорђевићем и др.) дајући своје дефиниције и своја тумачења. В. бр. 300.

304. Ивић П., Одговори Уредништва, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 356—362.

Одговори професору д-р Марку Ж. Ракочевићу на питања која је он поста- вио поводом новог издања Белићева Правописа.

305. Ivšić Stjepan, *Iz najnovije historije našeg pravopisa (Uz Belićev Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, 1950—52)*, Jezik II, br. 2 (1953—1954, Zagreb) 36—43.

Износи се историја правописа хрв. или срп. језика између два рата и послје другог свјетског рата (поводом излагања Белићева Правописа).

306. Ivšić Stjepan, *Око наше ортоепије*, Jezik I, br. 3 (1952—1953, Zagreb) 69—74.

О акценту именица *вријеме*, *свадбарина* и глагола *закасниши*.

307. Ivšić Stjepan, *Око наше ортоепије*, Jezik I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 105—107.

О акценту глагола *задовољши*.

308. Ivšić Stjepan, *Око наше ортоепије*, Jezik I, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 132—135.

О акценту глаголске именице *аговање* и глагола на *-оваши*.

309. Ivšić Stjepan, Око паše ортоепије, Језик II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 134—136.

Додатак чланку о акценту глагола на *-оваши* (Језик I, 132—135) и о акценту придјева *словеначки*.

310. Језичке поуке

У овој рубрици Уредништво НЈ износи примере из наше текуће књижевности и исправља неправилности у употреби речи, облика и реченица.

НЈ IV (1952—1953).

а) о именицама: контраст *мас. м. fem. А. П.* (134—135), *опрез т. м. f.* — *А. П.* (271—273), *немогућност — П. И.* (277—278), *Јупитер м. Јупитар — Св. П.* (351—352), *водич м. водић — Св. П.* (352), *инжињер м. инжењер — Св. П.* (352), *претходно такмичење м. предтакмичење — Св. П.* (352), *раскош т. м. f.* — *Св. П.* (353), *чатрња м. чатрља — Св. П.* (353), *чиода м. шпенадла — Св. П.* (354).

б) о придевима: *експериментални, бронхни, дијагнозни — Св. П.* (69—70), *бактеролошки — П. И.* (276), *нечасан — П. И.* (276—277), *тамномрк м. тамнобраон — Св. П.* (354).

в) о глаголима: *ресецирати м. ресеквати — Св. П.* (70), *требати — П. И.* (275—276), *препознати — Св. П.* (352), *насучу м. насуку — Св. П.* (353—354), *звучале м. звучиле — Св. П.* (354—355).

г) о изразима: *кисеоник кога треба дати — Св. П.* (70), *да их се може узети и сл. — Св. П.* (136—138), *који м. кога — Св. П.* (351), *његовој м. својој — Св. П.* (352), *задовољан сам с платом — А. П.* (355).

д) незгодно стилизовање реченице, погрешна интерпункција (број изван заграде означава број поуке, број у загради означава страну) 1 (69; Св. П.), 3 (71; Св. П.), 4 (71; Св. П.), 5 (71; Св. П.), 6 (71—72; Св. П.), 7 (72; Св. П.), 8 (72—73; Св. П.), 2 (135—136; Св. П.), 4 (138; Св. П.), 5 (138; Св. П.), 2 (274; Д. Ђ.), 1 (350; Св. П.), 2 (350—351; Св. П.), 12 (353; Св. П.), 14 (354; Св. П.).

НЈ V (1953—1954).

а) о именицама: *Соломун м. Соломон — Св. П.* (78), *богаз мас. м. fem. — Св. П.* (78), *Симона Сињоре м. Симон Сињоре — Св. П.* (78), *костура м. костурева — Б. М.* (80), *мандатор — Св. П.* (148), *тореро м. торерос — Св. П.* (149), *Делфи — Св. Н.* (222—223), *„Известија“ — Св. Н.* (292—293), *авет f. м. т. — Св. П.* (294), *рашћење — Св. П.* (295), *кћи — С. К.* (356—357).

б) о заменицама; *овим м. овиме — Б. М.* (79—80).

в) о придевима: *часописни — Св. П.* (75—76), *осредњи м. осредан — Св. П.* (77), *национални м. националан — Св. П.* (77), *просветни м. просветан — Св. П.* (77), *јавни м. јаван — Св. П.* (77—78), *срдачни — Св. П.* (79), *рокосовског — Св. П.* (149).

г) о бројевима: *сто седамдесет и пет м. стоседамдесетипет — Св. П.* (79).

д) о глаголима: *могли бисмо м. могли би — (224—225) вршити (чинити) и врћи — Св. П.* (294).

ђ) о акценту: *Панчевачки (Рит) м. Пánчевачки (Рит) — Св. П.* (149—150), *васпитање (васпитање) м. васпитање — Св. П.* (149—150).

е) о изразима: *... како ће их се уништити — Св. П.* (295), *који м. кога — Св. П.* (296), *... тема једрења виђена је од Артомија Белосија на нов начин — Р. Д.* (354—356).

ж) незгодно стилизовање реченице, погрешна интерпункција (број изван заграде означава број поуке, број у загради означава страну): 2 (76; Св. П.), 7 (78—79; Св. П.), 2 (223—224), 4 (226; С.), 6 (295; Св. П.).

НЈ VI (1954).

а) о именицама: Брисела м. Брисла — Св. П. (58); тенденција м. тенденца — Св. П. (58—59), плесан фет. м. тасц. — Св. П. (60), обољење м. оболење — Св. П. (60), пејзаж м. пејсаж — Св. П. (60), Билећа, Билеће м. Билење, Билећа — А. П. (60—61), унакажавање м. унаказивање — С. (62—63), Бањалуке м. Бањелуке — Б. М. (63—64).

б) о бројевима: двају писаца (= два писца) м. двојих писаца — Св. П. (59—60).

в) о глаголима: оживити м. оживети — Св. П. (59), требати — Св. П. (59).

г) о изразима: који м. кога — Св. П. (58), скадарски и херцеговачки паше — А. П. (61—62), уз постојање предузећа — С. (63).

д) незгодно стилизовање реченице, погрешна интерпункција (број изван заграде означава број поуке, број у загради означава страну): 5 (59; Св. П.).

311. Јовановић Батрић, Скопље или Скопје, Борба 4-VIII-1953, 2.

Рубрика „Писма Уредништву“.

Сматра да треба писати Скопје и Битола, јер тако имена ова два града гласе у македонском језику.

312. Јонке Лјудевит и Намм Јосип, Приједлози правописне секције о зарезу, Језик II, бр. 4 (1953—1954, Загреб) 117—122.

Износе се два приједлога правописне секције Хрв. фил. друштва о употреби зареза у сложеним реченицама.

313. Јонке Лјудевит, Nedopustivi jezični nemar, Језик III, бр. 1 (1954—1955, Загреб) 31.

314. Јонке Лјудевит, Nekoliko kraćih odgovora, Језик I, бр. 4 (1952—1953, Загреб) 123—124.

315. Јонке Лјудевит, Novi pravopis — kolektivno djelo, Vjesnik, 12-V-1953.

316. Јонке Лјудевит, О помичању енклитике према почетку реченице, Језик II, бр. 5 (1953—1954, Загреб) 149—150.

317. Јонке Лјудевит, Поштанске вредноте или поштанске вриједноте? Језик III, бр. 1 (1954—1955) 23—24.

318. Јонке Лјудевит, Potsetnik iz srpskohrvatskog jezika i pravopisa s pravopisnim i jezičnim savetnikom Miodraga S. Lalevića (Bgd. 1953 str. 510) Језик II, бр. 3 (1953—1954, Загреб) 94—96.

Осврт.

319. Јонке Лјудевит, Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika Aleksandra Belića (Bgd. 1950, str. 546) Језик I, бр. 4 (1952—1953, Загреб) 124—127. Осврт.

320. Јонке Лјудевит, Pravopisna sekcija o rastavljanju riječi, Језик II, бр. 2 (1953—1954, Загреб) 57—59.

Износи и образлаже приједлог правописне секције Хрватског филолошког друштва о растављању ријечи на слоге.

321. Jonke Ljudevit, То није за вјеровати..., Jezik I, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 151—152.

322. Jonke Ljudevit, U tom pogledu ili s obzirom na to?, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 151—153.

323. Jonke Ljudevit, Čitajući jednog dana novine..., Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 124—127.

324. Кисић Чедо, Око великог почетног слова у Правопису проф. Белића, Борба 16-1-1953, 4.

Предлаже да се пише: *срез* *врачарски* и сл. (м. *Срез врачарски*), *србин*, *сремац* и сл. (м. *Србин*, *Сремац*), *вас*, *друже начелнице* — увек тако (м. *Вас*, *Друже Начелнице* — у познатом случају) итд.

325. Клаић Братолjub, Акцентуација у новом правопису Александра Белића, Jezik I, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 135—139.

Осврт на неуједначености у акцентуацији у „Правопису“ А. Белића. В. бр. 326.

М. Х.

326. Клаић Братолjub, Акцентуација у новом правопису Александра Белића, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 10—13. В. бр. 325.

327. Клаић Братолjub, Из билежнице казалишног лектора, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 1—6.

Неки акцентолошки проблеми, који се јављају у казалишном језику, особито у вези с преношењем акцента на проклетуку.

328. Клаић Братолjub, О глаголима оживити и оживјети, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 28—30.

329. Клаић Братолjub, О дугој множини тросложних и вишесложних именица, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 74—78.

Осврт на дугу множину тросложних и вишесложних именица и на њихов акценат.

330. Kosor Marko, I, E, ili Ije, Je?, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 26—28.

331. Kosor Marko, Koracati, stršati, počimati, ustremljivati, naviještati, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 122—123.

332. Kosor Marko, Kratka ili duga množina, Jezik I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 121—123.

333. Kosor Marko, Neke sintaktičke nepravilnosti, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 90—91.

334. Kravar Miroslav, Još jednom o „Razlici“, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 154—156. В. бр. 260, 261, 337, 338, 414.

335. Kravar Miroslav, Nekoliko napomena uz prijedloge HFD-a o zarezu, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 43—46.

Једно мишљење уз дискусију о употреби зареза у сложеним реченицама.

336. Кравар Мiroslav, О именицама иџенога подријетла на -ик или -иџар, Језик II, бр. 4 (1952—1953, Загреб) 102—107.

Кравар избацује старо правило о творби таквих именица наставком -ик, а препоручује наставак -иџар, јер га је одабрала језична пракса.

337. Кравар Мiroslav, О „Razlici“ između infinitiva i veze da + prezent, Језик II, бр. 2 (1953—1954, Загреб) 43—47.

Поводом чланка Д. Брозовића, Језик I (1953, стр. 13 и даље), писац износи своје мишљење о томе питању које се не слаже с мишљењем Брозовића. В. бр. 260, 261, 334, 338, 414.

338. Кравар Мiroslav, О „razlici“ između infinitiva i veze da + prezent, Језик II бр. 3 (1953—1954, Загреб) 70—74. В. бр. 260, 261, 334, 337, 414.

339. Лалевић Миодраг С., Српски језик у 50 лекција, Омладина бр. 2—8, 10, 12—25 (Београд, 1953).

У наведеним бројевима „Омладина“ је наставила да објављује Лалевићев Курс српског језика (XIX—L час).

340. Лалевић М. С., Још о објекту, КњЈШ I, св. 6 (1954) 393—397.

Чланак је написан поводом објашњења које је И. Мамузић дао у часопису КњЈШ I, св. 4 (1954) о питању правог и неправог објекта. Аутор износи да „сви зависни падежи могу бити облици у којима се јавља објекат“ и да облици *ралом* и *мошком* (у реченици *Људи у брдским крајевима раде ралом и мошком*) нису прилошке одредбе оруђа као што И. М. износи него неправи објекти. В. бр. 356.

341. Л[алевић] М. С., Како гласи императив од устати, КњЈШ I, св. 3 (1954) 182—183.

342. Л[алевић] М. С., „Неодређени начин“ или „неодређени глаголски облик“, КњЈШ I, св. 2 (1954) 110—111.

Објашњава зашто инфинитив треба звати у нашем језику само неодређени глаголски облик.

343. Л[алевић] М. С., „Он је скоро походио Млетке, зато се сви с њим поцеливају“, КњЈШ I, св. 2 (1954) 107—110.

Грамматичка анализа реченице: „Он је скоро походио Млетке, зато се сви с њим поцеливају“.

344. [Лалевић] М. С., О писању присвојних придева на -ов, -ев, -ин, КњЈШ I, св. 6 (1954) 404—405.

„Ако су придеви изведени од властитих именица или од заједничких именица које се пишу великим словом онда се и ти придеви пишу почетним великим словом кад су направљени наставцима -ов, -ев, -ин (*Миланов, Србинов, Моравин* и сл.); ако су присвојни придеви направљени наставком -ски, који наставак може доћи и после наставака -ов, -ев, ин придеви се пишу почетним малим словом (*српски, његошевски, Толстојевски* и сл.).

345. Л[алевић] М. С., О употреби запете у инверсном реду реченица, КњЈШ I, св. 5 (1954) 242.

Реченицу *Ко рано рани две среће граби* не треба раздвојити запетом, иако овде имамо инверзију, јер прва претставља субјекат другој реченици.

346. Лалевић М. С., О употреби облика бише, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 335—339.

Писац изводи ово практично правило. У III лицу множине аориста глагол *бићи* има два облика: *би* и *бише*. Краћи облик (*би*) употребљава се при грађењу кондиционала. Дужи облик употребљава се за аорист; затим, за грађење пасива (напр. они бише питани); даље, кад је употребљен у служби предиката у смислу *десићи се, наћи се, збићи се* (Бише ли они код паше? — Бише...); најзад, кад заједно с којим именом има значење предиката, те је ту као спона (*Бише ли они ради да остану?*).

347. Лалевих М. С., Потсетник из српскохрватског језика и правописа с правописним и језичким саветником, Пето, поправљено и допуњено издање, изд. „Рад“ (1953, Београд) 16^о, 1—508 + [1]. В. бр. 318, 358, 378.

348. Лалевих М. С., „Хајде, болаи са миом“, КњЈШ I, св. I (1954) 45—47.

Даје одговор на питање како наведени и сличне изразе треба граматички схватити.

349. Мамузић д-р Илија, в. Драгутиновић Миодраг, Жежељ Андрија, Мамузић д-р Илија, бр. 283.

350. Мамузић д-р Илија, в. Драгутиновић Миодраг, Жежељ Андрија, Мамузић д-р Илија, бр. 286.

351. Мамузић И., в. Драгутиновић М., Жежељ А., Мамузић И., бр. 284.

352. Мамузић И., в. Драгутиновић М., Жежељ А. и Мамузић И., бр. 285.

353. Мамузић Илија, в. Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, Мамузић Илија, бр. 295.

354. Мамузић Илија, в. Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, Мамузић Илија, бр. 296.

355. Мамузић д-р Илија, Жежељ Андрија, Драгутиновић Миодраг, Граматика српскохрватског језика за VI разред осмогодишње школе и II разред гимназије, II издање, изд. „Знање“ (1954, Београд), 8^о, 1—156.

356. М[амузић] д-р И[лија], Прави и неправи објекат, КњЈШ I, св. 4 (1954) 260—262.

Рубрика „Питања и одговори“. И. М. износи да у реченици *Људи у брдским крајевима раде ралом и мошником облици ралом и мошником* нису објекти него прилошке одредбе за оруђе којим се врши глаголска радња. В. бр. 340.

357. Мамузић Илија, За практичну поделу речи на slogove, Jezik II, бр. 2 (1953—1954, Zagreb) 54—57.

Критика Белићеве подјеле ријечи на слоге у „Правопису српскохрватског језика“ и изношење друге практичне подјеле. В. бр. 255.

М. Х.

358. М[аневих] Т[одор], М. С. Лалевих, Потсетник из српскохрватског језика и правописа, Република (Београд) 3-XI-1953 (бр. 418) 5.

Повољан приказ.

359. Marković Svetozar B., О kolebljivosti staganja u rodu kod imenica čiji se prirodni i gramatički rod ne slažu (i o rodu ovih imenica), PKJ knj. I (1954) 87—110.

Какав став узети према тенденцијама које „са гледишта нормативне граматике претстављају језичке неправилности“? „У савременом језику једна таква тенденција је да се уз именице на -а које значе мушка занимања као и оне које значе имаоца неке особине делови реченице чији ред зависи од ових именица (атрибут и део предиката који разликује род) све чешће у множини јављају и у мушком роду, тј. слажу се с њима и по природном роду“ (подвукао писац).

Анализирајући више писаца, М. закључује „да је ова тенденција уопште, а посебно слагање атрибута у мушком роду, јаче испољена код Јекаваца“, затим да је ова тенденција јача код предиката, и најзад, „да се ова тенденција која није нова у нашем језику, мора посматрати као једна особина која је већ стекла своје „грађанско право“ и као таква не би се смела проглашавати неправилношћу“.

Већи део свога чланка писац је посветио одређивању рода ових именица у нашим рјечницима и закључује да у том погледу влада прави хаос. Посматрањем ових именица у склопу реченица наших писаца, „поставља се питање да ли се уопште може говорити о роду ових именица или ово питање треба посматрати само са синтаксичког гледишта“ — и закључује: „А општа карактеристика већине ових именица је двородност, коју налазимо обележену, истина врло ретко, и у нашим рјечницима“.

Н. С.

360. Марковић Светозар, Да ли је употреба личних облика глагола требати неправилна?, КњЈШ I, св. 2 (1954) 245—253.

У чланку се констатује да у погледу безличне употребе глагола *требати* постоји код савремених писаца знатно колебање и указује у којим би случајевима требало дозволити личне облике овога глагола.

361. Марковић Св., Положај замјеничке енклитике у вези са напоредном употребом инфинитива и презента са свезицом *да*, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 33—40.

Сматра да није неправилно кад се рече *Тада ће се моћи боље да освјешли лик сваког човјека*, али да је више у духу језичког осећања већине претставника српскохрватског језика ако се каже *Тада ће моћи боље да се освјешли лик сваког човјека*.

362. Матић С., Сложенице са велико=, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 323—328.

Раније је истакнуто мишљење да су следеће речи уствари „превод с немачког“: *великодушан, великодушност, добровољац, искључив, посредан* (и *непосредан*), *правопис, самовоља, својеручни* итд. Проф. Матић наводи поуздане доказе да су те речи постојале и у старосрпском односно српкословенском. Сложенице са *велико* (као што су *великодушан, великомученик* и сл.) потичу из српкословенског. Те српкословенске сложенице са *велико=* „биле су углед по коме су израђиване нове преведене с немачког“: *великоварошанин* и сл. Оне су исто тако несумњиво утицале и на стварање сложеница насталих на нашем терену и сложених у духу нашег језика: *великогоспођински, великовезирски, великошколски* и сл. као и придеви: *великосрпски* и сл.

Б. Н.

363. Менас Antica, О употреби dvostruke negacije s glagolskim pridjevom trpnim, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 18—22.

Писац мисли да је двострука негација потребна у свим случајевима када се глаголски придев осјећа чврсто повезан са својом матицом — глаголом.

364. Менас Антица, О чуванју или испаданју придјевског суфикса -*pri* tvorbi глагола, Језик III, бр. 1 (1954—1955, Загреб) 22—23.

365. Милановић Б., Двојаки облици глаголи на -*иваши*, -*аваши*, НЈ V, св. 7—8 (1954) 235—249.

О учестало-трајним глаголима на -*аваши*, -*авам* / -*иваши*, -*ујем*. Многи од ових глагола у савременом књижевном језику имају у већини случајева презентске облике који граматички стоје према инфинитиву на -*иваши*, а претеритске облике од дублета на -*ава* (*уједначаваши*, *уједначује*). Али, разуме се, напоредо с презентом на -*ује* могу такви глаголи имати и презент на -*ава*. И уопште, наставак -*ава* стално се шири на рачун старијег -*ива*. У облицима саграђеним од основе инфинитива он је такорећи доминантан, али се изразито шири и у облицима који се граде од основе презента. Има штавише глагола који се готово редовно употребљавају са -*ава* и у облицима везаним за основу презента. Такви су: *упошребљаваши*, *објашњаваши*, *попуњаваши*, *исељаваши* и др. На тај начин, може се рећи да иако су дублетски облици граматички подједнако правилни, у савременом књижевном језику јасно је и видно ширење наставка -*ава*. — Све ово Б. Милановић је констатовао после исцрпне анализе знатног броја примера.

Б. Н.

366. Милановић Б., О употреби бројног придева *обоји*, НЈ IV св. 1—2 (1952) 38—44.

Бројни придев *обоји* у савременом књижевном језику није чест. Место њега све више се употребљава израз „и једни и други“. Сам пак бројни придев *обоји* у савременом књижевном језику употребљава се у случају када се односи на „две групе или скупине с најмање од по два лица или предмета који опет једни према другима егзистирају као јединствена заједница“. *Обоји* дакле значе „и једни и други“. Али у савременом књижевном језику има употребе овог бројног придева и у случајевима кад треба да значи „и један и други“, тј. у значењу броја *оба*. Таква је употреба данас погрешна. У старом нашем језику та употреба је била оправдана али данас се у овом значењу може употребити једино број *оба*.

Б. Н.

367. Могош Милан, Starigrad, Starigradinin, Starigradski, Језик II, бр. 1 (1953—1954, Загреб) 24—25.

У вези с чланком Мате Храсте у Језику I, стр. 74—76, писац доказује да је топоним Стариград у Приморју испод Велебита сложеница, у којој се први дио не мијења, па га треба писати заједно.

368. „Моја дискусија“, Република (Београд) 30-III-1954 (бр. 439) 4.

Против израза типа: „*Ја сам у мојој дискусији козао*“. Овдје мјесто *мојој* треба *својој*, а ријеч *дискусија* је неправилно употребљена (у смислу *говор*); аутор је и против израза: *у вези акша*, *у вези мога говора*.

369. Moskatelo Kuzma, Акцентуација tudica на -*or* у хрватском језику, Језик III, бр. 2 (1954—1955, Загреб) 51—56.

Износи основне принципе за акцентуацију туђица на -*or* у хрватском језику. Писац се не држи увијек правила новоштокавске акцентуације и није у свему дослиједан.

М. Х.

370. Московљевић Милош С., О писању туђих имена латиницом у нашем језику, КњЈШ I, св. 6 (1954) 390—393.

Аутор устаје против прописа Боранићевог правописа (X издање 1951) да страна имена треба писати онако како се пишу у одговарајућем језику, износећи све незгоде које произилазе из такве транскрипције.

371. Московљевић М., О такозваним повратним глаголима, КњЈШ I, св. 2 (1954) 65—74.

Аутор критикује термине „повратни“, „прелазни“, „рефлективни“ за глаголе са заменицом *се* и досадашњу њихову класификацију, а затим после краће анализе примера даје своје термине и своју поделу ових глагола засновану на њиховој синтаксичкој функцији“. В. бр. 419.

372. Московљевић М. С., Ново издање „Правописа“ професора Белића, Политика 26-I-1953, 5.

Други чланак из серије од два чланка написаних поводом новог издања „Правописа“ проф. А. Белића. Напомене које писац даје односе се на писање великих и малих слова, на проблем поделе речи на слоге, на проблем састављеног и растављеног писања речи, на питање једначења сугласника по звучности и др. В. бр. 249, 373.

373. Московљевић М. С., О нашем данашњем књижевном језику и правопису. Поводом новог „Правописа“ проф. Белића, Политика 25-I-1953, 6.

Први чланак из серије од два чланка написаних поводом новог издања „Правописа“ проф. А. Белића. Тражи јединствен правопис српскохрватског језика који „мора бити колективно дело најистакнутијих књижевних и језичких стручњака, па и научника и публициста, хрватских и српских, под руководством и у издању Српске академије наука и Југославенске академије знаности и умјетности“. В. бр. 249, 372.

374. Московљевић М. С., Шта је исправније: пише се „великим словом“ или „с великим словом“? — Прилог синтакси — НЈ V, св. 9—10 (1954) 319—325.

Мисли да инструментал у примеру *Почетним великим словом пишу се имена* није инструментал за начин. Наводећи пример *Именица Београд пише се с великим Б* истиче да „речи „с великим Б“ нису никакав додашак гл. *писаши*, већ *ашрибушка одредница уз реч Београд*.“ То је, по пишчеву мишљењу, квалитативни инструментал, „који иде у исти ред с квалитативним генитивом“ (*човек с великом главом као човек велике главе*). Сматра да је једино правилно рећи „Особно име пише се с великим почетним словом“. В. бр. 252, 258.

375. Mulić Malik, Akuzativ sg. m. r. odnosne zamjenice „koji“, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 86—88.

376. Mulić Malik, Gdje nije mjesto futuru I. ?, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 57—59.

377. Муџдека Петар, О употреби глагола *navoditi*, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 61—62.

378. Николић Берислав М., Две књиге о нашем језику, НИН 30-VIII-1953 (бр. 139) 9.

Критички приказ 1) „Потсетника из српскохрватског језика и правописа“ од М. С. Лалевића и 2) књиге „Српски у 100 часова“ од Ж. Вукадиновића.

379. Николић Берислав М., Ново издање „Правописа“ проф. Белића, НИН 11-1-1953 (бр. 106) 9.

Приказ. Истиче велики значај Белићева „Правописа“. В. бр. 249.

380. Николић Св., О грађењу сложених скраћеница у нашем савременом књижевном језику, НЈ V, св. 1—2 (1953) 9—17.

Даје систематски опис склопа и механизма грађења сложених скраћених речи типа *Ској*, *ЦК*, *Нама* и сл. у нашем језику. Писац сматра да се при систематисању сложених скраћеница нашег савременог књижевног језика могу у потпуности применити типови које су дали Мазон, Карцески, Улашин. То су типови: I гласовно-словни (*Ској* одн. *ЦК*); II слоговни (*Нама*); III мешовити (*Танјур*, *фискултура* и сл.).

381. Н. Т. П., Апостроф или знак дужине?, КњЈШ I, св. 6 (1954) 407—408.

Даје практично упутство наставницима да се апостроф пише кад је неки глас изостављен а цртица изнад гласа ако је глас постао сажимањем.

382. Pavešić Slavko, Dnevno, sedmično, mjesečno, godišnje?, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 151.

383. Pavešić Slavko, Pojednostaviti ili pojednostavniti?, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 150—151.

384. Павловић Мил., Апстрактне именице с наставком *-осћ*, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 296—307.

Дискутује о „семантичком регистру и кретању тежишта семантичког потенцијала код извесног броја карактеристичних примера“ апстрактних именица са наставком *-осћ*.

385. Павловић Миливој, Значење придева с наставком *-асћ* и његовим варијантама, НЈ IV, св. 1—2, 3—4 (1952), 5—8 (1953) 9—24, 99—114, 175—195.

Детаљна анализа значења придева са наставком *-асћ*. Основно значење ових придева јесте — сличност по каквој особини. Ово основно значење у језику је веома изнијансирано. Проф. д-р М. Павловић прати то нијансирање, откривајући, врло тананим анализама, узроке који га изазивају.

386. Petravić Mirko, Nekoliko primjetaba uz nacrt o zarezu povoga pravopisa, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 12—14.

Писац заговара граматичку интерпункцију, али се не слаже у свему с Боранићем, па препоручује да у новом правопису то питање буде ријешено исцрпније и јасније него што је у Боранићеву „Правопису“.

387. Пецо А., Још нешто о именицама Јово и Раде, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 340—343.

Иван Поповић је у своме чланку „О именицама типа Јово и Раде“ („Питања савременог књижевног језика“ год. IV, књ. II, св. 2, Сарајево 1953) поделио нашу језичку територију с обзиром на поделу именица типа Јово и Раде, на три типа: I србијанско-војвођански: Јова-Јовѐ; II славонско-босанско-далматински: Јово-Јовѐ; III дубровачко-црногорско-ужички: Јово-Јова. Ову поделу Поповић је извршио полазећи од Решетара. Асим Пецо допуњује Поповића тиме што истиче да у Поповићев други тип долазе и извесни говори источне Херцеговине (срезови: Мостарски, Чапљински, Коњички и делимично Столачки).

Б. Н.

388. Peco Asim, Jedan problem savremenog pravopisa, Oslobođenje (Sarajevo) 10-X-1954, 6.

Говори о писању страних ријечи — поводом чланка који је изашао у загребачком „Вјеснику у сриједу“ (од 26 IX 1954) под насловом: Фонетика или етимологија — маргиналије уз једну Criticus-ову маргиналију — од Ђ. З. Залаже се за фонетски правопис.

389. Пецо Асим, Стварање јединственог правописа, Борба 15-VII-1953, 2.

Рубрика „Писма уредништву“.

Углавном о писању страних имена.

390. Поповић Иван, Инфинитивна основа неких глагола III врсте, НЈ IV, св. 1—2 (1952) 45—57.

О инфинитивној основи глагола III врсте чија се глаголска основа свршава на *-к* и *-г*.

Иако се и инфинитив и аорист и радни глаголски придев ових, као и свих, глагола граде од инфинитивне основе, постоји, у вези са грађењем ових облика, једна занимљива појава о којој Поповић говори у овом чланку. Наведени глаголи деле се, наиме, у три типа:

1. они који имају увек краћи облик у књижевном језику: *моћи*;

2. они који увек имају дужи облик: *блеснући*;

3. они који се колебају између дужег и краћег облика: *дићи*, *прснући*.

Код ових последњих постоји неколико колебања. Има, најпре, извешан број глагола који у инфинитиву имају или само облик типа *дићи* или само облик типа *прснући*. У аористу и радном придеву оба ова типа могу имати и облике без и облике са *-ну*. У књижевном језику, према Поповићевој анализи, преовлађују краћи облици. Поред тога, има глагола који се у инфинитиву колебају између облика са *ну* и облика без *-ну*. И ту је у савременом књижевном језику краћи облик обичнији (*дићи*, *умући* итд.).

Б. Н.

391. Sekereš Stjepan, О poredbenim (načinskim) rečenicama, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 63—64.

392. Simeon Rikard, Ponovo ili ponovno?, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 123—124.

393. Simeon Rikard, Raščlanivi i neraščlanivi skupovi riječi, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 14—22.

О скуповима ријечи у нашем и у руском језику.

394. Simeon Rikard, Skupovi riječi kao sintakсни dijelovi rečenice, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 78—85.

О синтагмама у нашем и у руском језику.

395. Simeon Rikard, „U vezi čega“ ili „U vezi s čim“?, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 124.

396. „Ситнице језикословне“, Под овим насловом београдски недељни лист „Република“ доноси језичке поуке. Наводимо хронолошки наслове поука. Писац ових поука је Миодраг С. Лалевић.

Разноврсан — разноврстан, Република (Београд) 31-III-1953 (бр. 387) 7; За увар или : заувар 26-V-1953 (бр. 395) 8; Располагати са чим или располагати чиме?, 20-X-1953 (бр. 416) 8; Вуков гај или Вуков Гај, 17-XI-1953 (бр. 420) 5; Ле-

межђе или лемезје?, 1-XII-1953 (бр. 422) 8; Сценаријо или сценарио?, 5-I-1954 (бр. 427) 7; „Не дозвољавамо да се тргује с нашом земљом...“, 19-I-1954 (бр. 429) 5; Осмољетка или осмољетка?, 2-II-1954 (бр. 431) 5; Захвалити се и захвалити, 2-III-1954 (бр. 435) 6; Машта — ма шта; мачији — ма чији, 13-IV-1954 (бр. 441) 4; ... Кажњен ради упорности, 27-IV-1954 (бр. 443) 6; Талијански или италијански?, 18-V-1954 (бр. 446) 4; Они треба да се снабду или снабдеју?, 6-VII-1954 (бр. 453) 8; О неправилности облика *познавајући* [без наслова], 10-VIII-1954 (бр. 458) 6.

397. Skok Petar, Da li Rùmünj ili Rùmün, Talijän ili Italijän?, Jezik II, br. 2 (1953—1954, Zagreb) 60—61.

398. Skok Petar, Pridjevske izvedenice od geografskih imena, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 33—38.

О творби придева од географских имена на подручју нашега језика.

399. Skok Petar, Pridjevski sufiks -ički mjesto -ski, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 122.

400. Skok Petar, Sufiks -irati u službenom govoru, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 25.

401. Skok Petar, Tvorba imena stanovnika od imena naselja i oblasti, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 65—69.

О суфиксима за творбу имена становника од имена за насеља и области.

402. Сладојевић Петар, О имперфекту у српскохрватском језику, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 137—138.

Аутор износи резултате до којих је дошао испитујући имперфекат у српскохрватском језику. Најважнији закључак је о употреби имперфекта у синтаксичком индикативу.

403. Сладојевић Петар Ч., О имперфекту у српскохрватском језику, ЈФ XX (1953—1954) 213—228.

Резиме на француском.

404. С. О., Стручњаци за питања језика и књижевности припремају израду новог хрватског правописа, Политика 8-II-1953, 5.

Новинарски извештај.

405. Srbska ali hrvatska vadnica za prvi razred gimnazije. Sestavili: berila Nada Finžgar, Erna Muser, Slava Onič, Vera Popović; vaje Vera Popović s sodelovanjem Mirka Rupla; slovar Viktor Smolej; akcentuiral Dinko Vukelić. DZS (1953, Ljubljana) 10 + (III) str. 8°.

406. Srbska ali hrvatska vadnica za drugi razred gimnazije. Sestavili: berila Nada Finžgar, Erna Muser, Slava Onič, Vera Popović; vaje Vera Popović; slovar Viktor Smolej; akcentuiral Dinko Vukelić. DZS (1954, Ljubljana) 176 + (III) str. 8°.

407. Станић Милја, О облицима двама и двјема, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 329—334.

Даничић је неоправдано препоручио да се облик *двјема* употребљава за *dat.* — *instr.* — *loc. pl.* за сва три рода броја *два*. Поводећи се за Даничићем тако погрешно данас поступају и сви они ијекавски писци који *двјема* употребљавају и за *m.* и за *sr.* род. М. Станић сматра да у данашњем књижевном језику број *два* треба овако мењати по падежима: *два* (*m.* и *sr. p.*; *n.* и *j.*), *две* (*ж. p.*; *n.*),

двiје (ж. р.; j.). — двájу (м. и ср. р.; и. и j.), двéjу (ж. р.; и.), двíjу (ж. р.; j.) — двáма (м. и ср. р.; и. и j.), двéма (ж. р.; и.), двjéma (ж. р.; j.).

408. Стевановић Д-р Михаило, Правопис професора Александра Белића, Борба 4-I-1953, 7.

Истиче велики значај Белићева „Правописа“. В. бр. 249.

409. Стевановић М., Акцент радног глаголског придева, НЈ V, св. 9—10 (1954) 306—318.

Иако се радни глаголски придев прави од инфинитивне основе, он се акцентом својим често разликује од инфинитива. Тамо где се радни глаголски придев разликује акценатски од инфинитива, — код простих глагола увек имамо силазни акценат, обично кратки, на првome слогу; код сложених глагола у овом случају увек је у питању кратки силазни акценат на првome слогу. „Глаголи код којих је акценат радног придева једнак с акцентом инфинитива имају и исти квантитет ненаглашених слогова. Од оних, међутим, што им је акценат овога облика друкчији, тј. од оних што имају краткосилазни акценат на првome слогу, само се облик м. р. једн. дужином ненаглашених слогова слаже с инфинитивом. У осталим облицима радног придева (у ж. и ср. роду једн. и у сва три рода множине) крајњи слог основе је редовно дуг.“ — То уопште. Посебно, проф. Стевановић детаљно анализира све акценатске типове овог глаголског облика. Анализу изводи и са позиција историске акцентологије.

410. Стевановић М., Акцент трпног придева, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 7—19.

Расправа у којој се анализирају сви акценатски типови овог глаголског облика. Проф. Стевановић својом анализом обухвата савремени књижевни језик и већи део штокавских говора и сав тај материјал осветљава и из синхроничне и из историске перспективе. Крајњи практични закључак из ове расправе о карактеристици акцента трпног придева своди се на следеће. Најчешће је акценат овог облика једнак акценту презента (*писа́ти--пише́м--писáн*). Од оних глагола који разликују акценат презента од акцента инфинитива, мањи је број чији је трпни придев по акценту једнак инфинитиву (*краси́ти--красе́м--красе́н*). Најзад у извесног броја глагола акценат трпног придева разликује се и од акцента презента и од акцента инфинитива (*ломи́ти--ломим--ломле́н*).

411. Стевановић М., Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, друго издање, изд. „Братство-јединство“ (1954, Нови Сад) 1—436.

412. Стевановић М., За јединствен правопис српскохрватског језика, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 149—170.

Залажући се за јединствени правопис српскохрватског књижевног језика, писац износи своје мишљење о разликама у правопису о којима говори и проф. М. Храсте у чланку Наш правопис (Педагошки рад 1950, св. 1—2). То су следећа питања: 1) екавски и ијекавски изговор; 2) писање гласа х; 3) придеви типа *миш(и)ји*; 4) придеви типа *шумади(ј)ски*; 5) заменице *нешко* и сл.; 6) писање скраћеница за именице *доктор*, *господин* и сл. и за изразе *шо јест*, и *тако даље* и сл.; 7) писање звучног д испред неких безвучних сугласника; 8) питање сложеног или простог облика футора (*писаћ ћу* или *писаћу*); 9) писање одричног облика глагола *хћешти* (*нећу* или *не ћу*); 10) писање неких географских имена; 11) транскрибовање страних речи; 12) питање логичке и граматичке интерпункције.

413. Стевановић М., Значење имперфекта према употреби у језику П. П. Његоша, ЈФ XX (1953–1954) 39–80.

Резиме на француском.

414. Стевановић М., Напоредна употреба инфинитива и презента са сзвеицом *да*, НЈ V, св. 3–4 (1953) 85–102 и св. 5–6 (1954) 165–185.

У служби допуњавања глагола и других израза непотпуног значења напредо се употребљавају и инфинитив и презент са сзвеицом *да*. Код писаца из источних крајева доиста је нешто чешћа употреба презента са *да* у овој служби, али уствари ти писци употребљавају овде и инфинитив; исто тако конструкција са *да* + презент у употреби је и код писаца из западних крајева. Значи: не постоји принципска разлика између источног и западног центра нашег књижевног језика. Разлика између једног и другог допуњивачког облика уствари је стилске природе. Разуме се да код глагола *хити* ове две допуне немају исту синтаксичку вредност. То нарочито вреди за одричне облике гл. *хити*. Исто тако уз глагол *шребати* мора се употребити као допуна лични глаголски облик онда када је познат субјекат тог допунског глагола (*шреба да се причуваће*). — Проф. Стевановић после веома исцрпне, танане и дубоке анализе овог комплексног питања објашњава зашто се и данас могу напоредно употребљавати и инфинитив и презент са сзвеицом *да* у служби допуњавања глагола и других израза непотпуног значења. Разлог је синтаксичког карактера. Инфинитив и презент са *да* овде долазе зато да исказу која радња сме, треба, може итд. да се изврши. И инфинитивом и презентом, дакле, именује се глаголска радња. То уствари и јесте данашња служба инфинитива и зато је његова служба овде могућа. Исто се тако и презентом у релативу казује „само оно што означава основа датог глагола... оно исто, дакле, што се казује и обликом инфинитива“. Стога и презент може бити употребљен у овој служби. В. бр. 260, 261, 334, 337, 338. *Б. Н.*

415. Стевановић М., Неки „спорни“ јекавизми, НЈ IV, св. 3–4 (1952) 83–98.

Износи читав низ „спорних“ јекавизама. Одређује који су облици правилни а који не, тумачећи и исцрпно анализирајући разлоге који су довели до појаве неправилних облика. Тако, писац сматра да је правилно *свјѣдѣтан* и сл. а не *свијѣстан* и сл., *бѣсцијење* а не *бесцијење*, *слѣдѣћи* а не *слиједѣћи* (као придев), *заодјѣвати* а не *заодјѣвати*; да је боље *услѣд* од *услијед*; да од именица са префиксом *прѣ-* треба писати са *пре-* оне које народ тако изговара, а са *прије-* оне које се са тим префиксом и изговарају. Што се тиче примера *грѣшан* и *грѣшан*, писац оправдава мишљење проф. Белића да оба ова облика треба задржати у књиж. језику јекавског изговора. *Б. Н.*

416. Стевановић М., О данашњем акценту аориста, НЈ V, св. 7–8 (1954) 250–263.

Пре свега и највише проф. Стевановић се задржава на односу акцента 2 и 3 л. ј. аориста према акценту осталих лица овога времена. У овом правцу у савременом књижевном језику и говорима који су му у основици има знатан број отступања од Даничића. Писац ове расправе наводи и исцрпно анализира те случајеве где се савремено стање не-поклапа са ситуацијом код Даничића.

417. Стевановић М., О једноме облику имперфекта и поводом њега, НЈ IV, св. 1–2 (1952), 25–32.

О имперфекту глагола са основама на *и* и *е* (у инфинитиву) одн. *и* (у презенту) а са основним сугласницима *с* одн. *з*. Граматички правилна била би промена тих сугласника основе: *с* > *ш* (*ношаше*), *з* > *ж* (*пажаше*). Међутим, у на-

родним говорима који још познају имперфекат *с* и *з* остају непромењени. Тако је један млади црногорски књижевник унео облик *посаше* и у литературу. Поводом тога случаја проф. Стевановић и пише свој чланак. Он сматра да се засад не могу у књижевном језику облици типа *посаше* увести наместо облика типа *пошаше*, јер немамо потврде да су у свим говорима који још чувају имперфекат преовладали ови нови облици. — Проф. Стевановић веома детаљно говори о настанку облика типа *посаше* и о овом питању у целини. Б. Н.

418. С[тевановић] М., Око назива нашег језика, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 316—322.

„По нашем мишљењу термин *српскохрватски* (односно *хрватскосрпски*) у служби одреднице нашег језика лингвистички [је] најисправнији“. Ово мишљење писаца је изнео после веома детаљне анализе назива нашег језика. Б. Н.

419. Стевановић М., Повратни глаголи, КњЈШ I, св. 5 (1954) 303—316.

Чланак претставља одговор на чланак проф. Московљевића „О такозваним повратним глаголима“ објављен у часопису КњЈШ I, св. 2 (1954) 65—74. Одбијајући углавном замерке које Московљевић чини терминима „повратни“, „прелазни“ (па и терминима „подмет“, „прирок“), устаљеним у савременим граматицама, и замерке досадашњој класификацији повратних гласла, аутор каже: „Треба, пре свега, имати на уму да су сви стручни термини, као и остале речи уосталом, условни. Овде, истина, смета то што се они употребљавају као мотивисане речи, а када се узму као такви, они нису адекватни, јер се радња повратних глагола не „повраћа“, а прелазних не „прелази“.“ Анализирајући Московљевићеву класификацију ових глагола, аутор констатује да ни она није најсрећнија и зато је мишљења да би постојећу класификацију у средњошколској настави требало задржати као досад најбољу. В. бр. 371.

420. Стевановић М., Род и облици промене сложених скраћеница, НЈ V, св. 1—2 (1953) 18—26.

Да ли ће сложене скраћенице постати права реч или ће остати етикете за појмове које означавају, зависи, између осталог, и од тога да ли чувају или губе своју мотивисаност. Оне сложене скраћенице које су постале праве речи у пуном смислу, — „и промену и род добивају искључиво према своме облику“. Мушког су рода скраћенице које се завршавају на сугласник и на сваки други глас сем вокала *а* (*Ској*—*Скоја*—*Скоју*; *Енесо*—*Енесо-а*—*Енесо-у* итд.). Скраћенице, пак, које се завршавају на-а — женског су рода (*Нама*).

421. Стевовић И., Акцент у изговору неких спикера Београдског радија, НЈ V, св. 9—10 (1954) 349—353.

О отступањима код спикера Београдског радија у изговору наших акцената.

422. Тох ољ Сава, Потреба правописног договора Хрвата и Срба, Политика 6-II-1953, 5.

Поводом новог издања „Правописа“ проф. Белића. Напомене о писању великих и малих слова, подели речи на слоге, растављеном и састављеном писању речи, интерпункцији, речнику и сл. В. бр. 249.

423. Finka Božidar, Tridesetogodišnjica Maretićeva „Jezičnog savjetnika“, Jezik II, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 29—31.

424. Hamm Josip, в. Jonke Ljudevit i Hamm Josip, бр. 312.

425. Hamm Josip, Imenice s predmetkom pre, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 97—102.

Ријеч је о именицама типа пријепис, пријелаз, пријелом. Хам пледира за правило о дугом или кратком изговору вокала *e*. Онај, тко тај глас у именицама тога типа изговара дуго, може писати пријекид, а онај тко га изговара кратко, може писати прекид.

M. X.

426. Hamm Josip, Kako je Vuk rastavljao riječi? Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 140—144.

Поводом неких чланака у „Језику“ и „Нашем језику“ писац доказује поткрепујући многим примјерима из Вукових дјела, како је он растављао ријечи на слоге. Вук се у томе стриктно држао одређених правила.

427. Hraste Mate, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za VIII. r. osmogodišnje škole i IV r. gimnazije, s I. Brabcem i S. Živkovićem, ŠK (1953, Zagreb) 1—120.

428. Hraste Mate, Moje kolege ili moji kolege?, Jezik II, br. 2 (1953—1954, Zagreb) 61—62.

429. Hraste Mate, Kuglač ili kuglaš, Kuglački list (Zagreb), 10. V. 1953.

430. Hraste Mate, O ženskim prezimenima, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 136—140.

Износи се мисли о деklinацији презимена за удате и неудате жене, о чему се често и много писало. Иако женска презимена народ мијења, у књижевном се језику женска презимена све ређе мијењају, па ће њихово немијењање с временом постати правило.

431. Hraste Mate, O tvorbi posvojnih pridjeva na -ski od zemljopisnih imena, Jezik II, br. 2 (1953—1954, Zagreb) 47—49.

Поводом двојаког писања придјева *Ђулски* и *Ђуљски* писац се осврће опћенито на писање придјева од географских имена. Говорећи о придјевима *Ђулски* и *Ђуљски*, Храсте доказује да придјев треба да гласи *Ђулски*, ако основна именица гласи *Ђула*, а *Ђуљски*, ако име града гласи *Ђуљ*.

432. Hraste Mate, Peti svibanj ili peti svibnja, Jezik I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 121.

433. Hurm Antun, Nekoliko napomena o podjeli riječi na slogove, Jezik II, br. 4 (1953—1954) 114—117.

У опћој расправи у „Језику“ о подјели ријечи на слоге писац износи и своје мишљење, како би та подјела била што једноставнија и лакша.

434. Šimundić Mate, Pravopisna konzervativnost u Đakovu, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 28.

435. Šipka Milan, Naoko sitnica, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 62—63.

в) Савремени књижевни језик

436. Анкета „Летописа Матице српске“ о језику, Борба 13-IX-1953, 7. Поводом покретања анкете. В. бр. 514.

437. Badalić Josip, Hitar i sreću preskoči, ЛМС 130, св. 1—2, књ. 374, 3—4.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра да су „оба писма и латиница и ћирилица подједнако читка унутар наших народних граница а исто тако и наши главни говори (екавштина и ијекавштина)“... „Зато сам... за подвижничку стрпљивост и трпељивост у том осјетљивом управо повијесном послу наше националне културе.“ В. бр. 514.

438. Barac Antun, Vlastim tragovima, Jezik II, br. 2 (1953—1954, Zagreb) 33—36.

„У нас се опћенито пише слабо“, примећује проф. Барац. Много би се боље писало, кад се не би писало на брзину, и кад би писац контролирао по више пута свој стил, израз, повезаност ријечи и уопће склоп реченице. То су некада чинили и најбољи хрватски писци.

439. Barac Antun, Jedan narod treba jednu književnost da ima, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 103—109.

Одговор на анкету ЛМС. Мисли да се код нас преувеличавају разлике српскога и хрватскога језика и да „у питањима као што је језик с правописом увијек ваља рачунати с навикама, потребама континуитета, традицијама и сл.“ В. бр. 514.

440. Барац Антун, Напомене уз дискусију о правопису, Политика 15-II-1953, 7.

„Треба... тежити за тим, да се и на српској и на хрватској страни што прије дође до правописа који ће највише одговарати начелима једноставности и доследности. Он ће се онда наметати сам собом и Хрватима и Србима. Питање кад ће се увести у школе и публикације постат ће у таквом случају изразито формалним. Можда не ће при томе требати ни споменути ријеч „изједначење.“ В. бр. 514.

441. Белић А., О уједначавању у књижевном језику, НЈ IV, св. 1—2 (1952) 1—8.

Карактеристични су следећи ауторови закључци:

„а) Двојне и тројне облике који су се у нашем језику развијали треба сматрати као богатство језика, а не као нагомилавање непотребних образовања која коче лако савлађивање нашег језика. Језик ће у току свога развитка умети да употреби те синониме или за различиту службу или за различне преливе у значењима.

б) Покрајинске речи су такође богатство језичко... Да ли ће оне постати општејезичке или остати само као покрајинске речи, зависи од њихове изразитости и способности да попуне какву празнину у општем књижевном инвентару.

в) Одавно је позната основна карактеристика нашег књижевног језика која је сва у пуној примени демократског развоја: у књижевном језику може бити оно што је у народном језику или што се по правилима нашег језика из народних црта правилно развија. Али ако се више црта за исто значење развије на различним тачкама наше територије, онда има права на општу употребу у књижевном језику оно што се распрострло или на већину народа или на већину књижевника...“

442. Белић А., Поводом анкете о књижевном језику и правопису, ЛМС 129, св. 4, књ. 372, 233—237.

Одговор на анкету ЛМС. „Свако ће данас разумети да се до јединственог правописа за све који се служе српскохрватским језиком може доћи једино добром вољом и споразумом.“ Најтежим и најосетљивијим питањем проф. Белић сматра уопштавање једне азбуке и уопштавање једног наречја: „Пре него што се састанемо да решавамо о јединственој азбуци и јединственом изговору запитајмо се: да ли имамо у себи довољно духовне и моралне снаге да пређемо преко свих поменутих обзира.“ А ти су обзир „традиција, национални понос и сентиментални разлози“. — У чланку се такође дискутује и о књижевном језику, и истиче да се о правцима развика савременог књижевног језика може расправљати тек пошто се размотри питање о целокупним особинама савременог књижевног језика према републикама. В. бр. 514.

443. Венешић Јулије, Glas protiv ankete, ЛМС 130, св. 5, књ. 373, 356.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра разговоре о проблемима анкете „неумјеснима и несавременима“ и каже „Оставите нас на миру, нек Срби пишу ћирилицом док им буде драго... А кад би и прихватили латиницу, то не би имало никакве везе с ијекавским изговором код Хрвата.“ В. бр. 514.

444. Воџић М., Uredništvu Letopisa Matice srpske u Novom Sadu, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 102—103.

Одговор на анкету ЛМС. Мисли да је крајње време да се почне радити озбиљно и организовано и истиче потребу за једним терминолошким речником савременог књижевног језика. В. бр. 514.

445. Вrabец Ivo, Neki nedostaci u školskim i omladinskim knjigama, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 22—24.

Писац препоручује, да се у уџбеницима свих предмета, а не само у граматицима и читанкама хрв. или срп. језика, означе акценти на неким ријечима које често наставници истога предмета изговарају с различитим акцентом.

446. Vinaver Stanislav, Amanet vam srpska moderna rečenica, ЛМС 129, св. 5, књ. 372, 229—264.

Чланак је написан као одговор на анкету ЛМС али са проблемима анкете нема много везе. Писац говори о музичком обележју речи и реченице, о Даничићевом преводу Библије, о „логичком акценту“, о „везивању као мелодичном и психолошком процесу“, о „кључној речи“, „кључној реченици“, „апстрактној речи вишег типа“, „обухватној реченици“. Износи своја углавном чисто импресионистичка запажања. В. бр. 514.

Д. И.

447. Винавер Станислав, Без алата нема заната, КњН год. I, бр. 11, 25-III-1954, 8.

Размишљања о проблему превођења.

448. Винавер Станислав, Зуја, зуја, зуја, зуј!, Република (Београд), 28-XII-1954 (бр. 478) 3.

Прилично оштра критика закључака Новосадског књижевног договора, а нарочито оних стручњака који траже да се прво уреди правопис па тек онда речник. В. бр. 514.

449. Винавер Станислав, „Медеја“ у преводу Милоша Ђурића — херојски језик, Република (Београд) 24-III-1954 (бр. 386) 4.

О језику превода.

450. Vlahović Stjepan, Osvrt na prijevod jedne pripovijetke, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 127—128.

451. Vratović Vladimir, Stil i jezik „Globusa“, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 157—159.

452. Vuković J., Osvrt na današnje probleme našeg pravopisa, ЛМС 130, св. 1, књ. 373, 3—17.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра да одређивање правописних правила није ствар обичног договора „него ствар проналажења и утврђивања принципа и критерија.“ „Питање усвајања екавског наречја и латинице врло је сложено и данас и без обзира што су у ранијим приликама покушаји за то пропали. Усвајање екавштине захтевало би да се добар део Срба са Црногорцима треба да одрекне у књижевности свога наречја.“ В. бр. 514.

453. Desnica Vladan, Književnik i jezik, ЛМС 130, св. 3, књ. 373, 189—196.

Одговор на анкету ЛМС. Говори углавном о улози књижевника и филолога у стварању књижевног језика и тражи „разграничење територија и поделу надлежности“ јер је филологу идеал да се сви изражавају подједнако док је за књижевника главна „пластичност, ефикасност и изражајност језика.“ В. бр. 514.

454. Dizdar Zdenko, Povodom jednog „prevoda“, Nova misao 3 (1953) 475—480.

Критика превода књиге „Атомско оружје“.

455. Друштво преводилаца Хрватске, [Писмо Удружењу преводилаца Србије], ЛМС 130, св. 1—2, књ. 374, 9—10.

Поводом анкете ЛМС. В. бр. 514.

456. Живковић Драгиша, Како можете развијати своју писменост, Омладина бр. 29—47 и 49 (Београд, 1953).

Инсистирајући углавном на стилу и синтакси, писац је изradio користан курс о развијању способности правилног и јасног писања и изражавања.

457. Živković Sreten, Jezik u našim časopisima, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 30—31.

458. За заједнички правопис, Ослобођење (Сарајево) 3-VIII-1954.

Писмо Друштва преводилаца Хрватске Удружењу преводилаца Србије. В. бр. 514.

459. Заједнички језик треба да има и заједнички правопис. После анкете Letopisa Matice srpske, Ослобођење (Сарајево) 9-XII-1954, 6.

Донесени само закључци са Новосадског састанка. В. бр. 514.

460. Zoričić Milovan, Neke nezgrapnosti u jeziku naše štampe, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 61.

461. Ivaštinović Jakov, Osvrt na jezik u djelima Janka Polića Kamova, Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 46—51.

Износе се новотарије у ријечима и изразима у дјелима Јанка Полића Камова.

462. Ježić Slavko, [Одговор на анкету ЛМС], ЛМС 130, св. 3, књ. 374, 166—168.

Предлаже да се питање азбука и наречја препусти времену, а за правопис сматра да га не треба решити указом него „у облику савјета и препорука.“ В. бр. 514.

463. Jelić Vojin, *Međe treba svakako rušiti*, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 103—105.

Одговор на анкету ЛМС. „У мени се побуни гусларско-чобанска наративна ђуд, кад чујем, кад ме увјеравају, чак и кад помислим да ми неко жели одредити или наредити, да се безувјетно развјенчам од те наше разливене горштачке ијекавштине... А што се пак тиче ћирилице вјерујем да су прошла времена кад смо некаквом паланачком пандуру или попадији вјеровали за грош, како је наша мученичка ћирилица неприкосновена светиња српског народа и православља.“ В. бр. 514.

464. Jonke Ljudevit, *Briga o književnom jeziku*, *Narodni list* 1-1-1953, 7.

465. Jonke Ljudevit, *Za ravnotežu umjetničkih i gramatičko-pravopisnih elemenata*, *Jezik* III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 38—43.

У осврту на Маринковићево књижевно дјело „Руке“ писац износи предности тога дјела, али и недостатке. Нарочиту пажњу посвећује језичним и правописним недостацима.

466. Jonke Ljudevit, *O raznolikoj službi književnog jezika*, *Jezik* I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 100—105.

Износе се различите службе књижевног језика. Писац се нарочито осврће на разлике између књижевног и народног језика јер се та два појма често замјењују.

467. Jonke Ljudevit, *Osvrt na Moskovljevićeve zaključke*, *Jezik* I, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 155—156.

468. Jonke Ljudevit, *O upotrebi tuđih riječi*, *Jezik* II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 1—4.

Наводи се велики број туђих ријечи у нашем језику, особито турских, њемачких и француских, с напоменом које се ријечи могу, а које не треба употребљавати.

469. Jonke Ljudevit, *Poštujmo svoj književni jezik*, *Čitanka za IV r. gimn. ŠK*, 1953, str. 240—243.

470. Jonke Ljudevit, *Razumijevanje i snošljivost i u jezičkim pitanjima*, ЛМС 130, св. 5, књ. 373, 357—362.

Одговор на анкету ЛМС. Проблем уопштавања једне азбуке и једног наречја сматра замршенијим и практично неостварљивим. Што се тиче службеног имена нашег језика — аутор се изјашњава за назив „српски или хрватски или пак српскохрватски“ замерајући Србији и Црној Гори „у којима се наш језик и у школским свјedoжбама зове само »српски језик«.“ В. бр. 514.

471. Jurković Marijan, Deseta godina, ЛМС 130, св. 4, књ. 374, 241—246.

Одговор на анкету ЛМС. Замера свима онима који сматрају да је „прерано и деликатно приступити рјешавању ових проблема. У свему: од четири чворне тачке — правопис, терминологија, писмо, књижевни говор — ја видим да прве двије траже хитност, а код осталих не треба журити.“ В. бр. 514.

472. Каштелан Јуре, Књижевност и језик, ЛМС 130, св. 3, књ. 374, 163—166.

Одговор на анкету ЛМС. Износи углавном мишљење своје и других лингвиста о повезаности језика и друштва, о односу језика и књижевности, о вредности речи и др., истичући да језику „треба омогућити природан развој, да се не може и није потребно ништа прописати.“ В. бр. 514.

473. Кецмановић Илија, Није добро толерисати нетолеранцију, ЛМС 130, св. 5, књ. 373, 347—351.

Одговор на анкету ЛМС. Изјашњава се против унификације писма и наречја. Устаје против оних и у Београду и у Загребу и у Сарајеву који истражују србизме односно кroatизме и тако онемогућују писце да лексичко благо уједначе. Што се тиче правописа, мисли да је једини пут споразум. В. бр. 514.

474. Кисић С., Договор о уједначавању језика и правописа Срба и Хрвата, Политика 10-XII-1954, 7.

Извештај са састанка у Новом Саду. В. бр. 514.

475. Кисић С., Заједнички правопис — неопходна потреба, Политика 16-XII-1954, 6.

Разговор дописника „Политике“ са професорима Белићем, Храстеом и Вуковићем и са књижевником Ивом Андрићем. В. бр. 514.

476. Кисић С., Разговор о српскохрватском књижевном језику, Политика 9-XII-1954, 6.

Извештај са састанка у Новом Саду. В. бр. 514.

477. Klaić Bratoljub, О zamjenjivanju tuđica domaćim riječima, Jezik I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 107—113.

Прелиставајући нове и старе рјечнике нашега језика писац настоји пронаћи за стране ријечи добру замјену домаћим ријечима.

478. Ковачевић Божидар, О садашњем животу нашег књижевног језика, о његовој будућности и још о неким питањима с тим у вези, ЛМС 129, св. 6, књ. 372, 436—445.

Одговор на анкету ЛМС. Говори најпре о различитим књижевним стилевима од 1918 године до данас, о васкрсу ијекавштине у књижевности после II светског рата, о промени значења појединих речи које су раније значиле једно а данас друго, о речима које у различним књижевним центрима имају и различита значења, о питању употребе великих слова, подели речи на слоге и др. Истиче потребу стварања јединственог правописа. Изјашњава се за екавски говор „практичнији, стварнији, погоднији.“ Што се тиче азбуке, каже: „Пустимо нека време одлучи да ли ће обе азбуке остати подједнако примењене или ће латиница потиснути ћирилицу и у источном делу наше земље како ју је већ некада потиснула и на западу“. В. бр. 514.

479. Kolar Slavko, Ukloniti ono što smeta, prihvatiti ono što zbližava, ЛМС 130, св. 4, књ. 373, 281—287.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра разговоре око уопштавања једне азбуке и једног наречја за погађање које не води циљу јер ту и традиција и сентиментални разлози играју велику улогу. Писац дотиче и проблем лексичких разлика и мисли да од сувишних барбаризама треба језик чистити па макар Срби узели коју „хрватску“ а Хрвати коју „српску“ ријеч. В. бр. 514.

480. Krllec Gustav, Rast i cvast jezika, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 109—111.

Одговор на анкету ЛМС. Изјашњава се за „спонтани развој у духу пријатељске утакмице.“ Питање екавштине или јекавштине је периферно „а средишње је питање чистоћа језичког изражаја... и подизање опћег језичког нивоа“. В. бр. 514.

481. Kuzmić Rikard, Kulturni značaj stranih riječi, Oslobođenje (Sarajevo) 7-III-1954, 7.

„Стране ријечи... много се између себе разликују по вриједности и значају“: једне, као *шармантан*, *амизантан*, *лежеран*, *шнајдер* можемо лако замијенити правим народним изразима, док друге, као *симбол*, *проблем*, *гениј*, *револуција* осјећамо као носиоце одређених културних појмова и никако их не можемо замијенити адекватним народним изразом. „Трећу врсту страних ријечи чине такве које су одавно ушле у језик па се више и не осјећају као стране“: *брига*, *пашиши*, *боја*, *чорба*, *ћелав*, *кревет*, *лијсаши*, *клицура*, *газда*, *цићера*, *пушка*, *циљ*. Четврту врсту чине безбројни стручни називи.

Даље излагање посветио је писац писању ријечи под два: *проблем*, *гениј*, *револуција*, ријечи које „у својој цјелини претстављају језички израз оног што је заједничко у култури већег дијела савремених културних народа.“ Иако понекад постоји синоним домаћег поријекла, „ипак између њих постоје важне нијансе у значењу због којих би језик изгубио у богатству када би се нека таква страна ријеч замијенила домаћом.“ Све то писац илуструје лијепим примјерима и фином анализом значења. Интересантно је „да многи од ових културних израза у своме матерњем језику имају врло обична значења која често немају везе са богатим њиховим значењем у данашње вријеме.“ Тумачи затим постанак и значење извјесних таквих ријечи.

Н. С.

482. Kuzmić Rikard, Kulturni značaj stranih riječi, Oslobođenje (Sarajevo) 8-III-1954, 4.

Наставак чланка од 7 марта. — Израз с временом мијења свој садржај — то је последица диференцијације значења. Извјесне стране ријечи имају тако одређено значење да су то искључиви изрази — не могу се замијенити — то су већином стране културне ријечи које имају књижевно-естетски карактер: идеја, идила, сентименталан, класичан, еп, романтизам, симфонија, сцена. — Затим писац говори о страним ријечима које су дошле из класичне филозофије и науке, које су одраз друштвених прилика, које воде поријекло из области политике и рата, из практично-пословног живота, па чак је име предмета или појма дошло често према некој личности (шовен, краљ, фијакер). Без свих ових и оваквих ријечи не можемо ни замислити рјечник нашег језика — закључује писац.

Н. С.

483. Ladika Ivo, Kultura jezika u književnom djelu Gorana Kovačića, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 4—10.

Покушај утврђивања начина како је И. Горан Ковачић стварао ријечи и изразе у писању својих дјела.

484. Лалевић М. С., О језику у преводу два страна филма, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 51—57.

Низом примера показује колико је рђав језик у преводу филмова „Риђо-коса и каубој“ и „Карлова тетка“.

485. Лалевић М. С., О неким питањима нашег језика, писма и правописа, ЛМС 130, св. 4, књ. 373, 269—281.

Одговор на анкету ЛМС. Треба израдити речник књижевног језика. Латиница, ако би се упростила, и екавско наречје могли би се уопштити за књижевни језик. Што се тиче правописа, аутор је за договор на коме би се размотрила могућност доследног спровођења Вукових начела. В. бр. 514.

486. Лалић Радован, Јединство српскохрватског књижевног језика и правописа, Борба 26-XII-1954.

Истичући да је језик Срба и Хрвата један језик, проф. Лалић каже: „Било би апсурдно помишљати да се један исти језик може самостално развијати у два наша центра и то на један начин у једном, а на други у другом. Истичати такав захтев данас значило би супротстављати се законима друштвеног развитка, било би, према томе, реакционарно и, на крају крајева, узалудно.“ В. бр. 514.

487. Лалић Радован, О „разликама“ у књижевном језику Срба и Хрвата, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 89—99.

Одговор на анкету ЛМС. „Питање разлика између српскога и хрватског књижевног језика и заједничког српскохрватског правописа само по себи, тј. ако се посматра са чисто језичког становишта, није нимало тешко. Али оно је било увек праћено моментима који заправо не спадају у област језика и баш ти моменти су отежавали и одлагали његово решење“. Аутор се изјашњава за екавштину и латиницу, али сматра да „не треба предузимати неке административне мере.“ Најбоље је, по мишљењу аутора, „оставити књижевним и научним радницима да широко и слободно проуче и продискутују ствари.“ В. бр. 514.

488. Lupis-Vukić Ivan F., Štamparske pogreške u našoj književnosti, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 159—160.

489. Марић Светислав, О нашем језику и правопису, ЛМС 130, св. 5, књ. 374, 351—361.

Одговор на анкету ЛМС. Задржава се нарочито на питањима правописа, на критеријуму за писање појединих речи одвојено или заједно, на употреби великих слова, скраћеница итд. истичући да „језик не чине само звуци већ њихов смисао што спада у психологију и логику. Према томе, физичари, филолози, психолози и логичари, односно чињенице утврђене њиховим методама, треба да имају код фонетичког правописа своју реч као и филолози.“ В. бр. 514.

490. Marković Marko, [Одговор на анкету Летописа Матице српске], ЛМС 130, св. 1, књ. 373, 17—21.

Одговарајући на анкету ЛМС, Марко Марковић указује на незгоду у којој се налази босански писац када пише екавштином а лица му у дијалогу говоре ијекавштином. Решење питања које је поставила редакција ЛМС он види у договору (а не само у анкети). В. бр. 514.

491. Марковић Радивоје, Језик спортских новина, Југословенски радио, бр. 5 (1954, Београд) 10.

492. Матић Светозар, О латиници и о јединству књижевног језика српског и хрватског, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 99—103.

Одговор на анкету ЛМС. Аутор се залаже за употребу и ћирилице поред латинице и изјашњава се за назив српскохрватски као најтачнији и најзгоднији. В. бр. 514.

493. Милидраговић Милица, О начину Даничићева преводјења Мајковљеве Историје српскога народа, ПКЈ књ. I (1954) 139—155.

О Даничићу као преводиоцу мало се писало мада његови преводи „то захтијевају и заслужују“. — Даничић је тежио да „у превод до сржи удахне дух народног говора“. Да би избјегао апстрактни начин изражавања и да оствари што непосредније и народскије изражавање, Даничић при преводјењу партиципа и партиципских конструкција употребљава, на примјер, разне зависне реченице, глаголске прилоге, некад их чак и изоставља; партиципске конструкције замјењује активним; именицу најчешће замјењује глаголом; глаголске прилоге — зависним реченицама итд. „Међутим, примјеном оваквог метода није увијек могла да се сачува пуна прецизност и адекватност превода“. „Даничић је успио да његов превод мање личи на преводно дјело, а више на дјело које на свој начин преноси садржај“.

Н. С.

494. Милисавац Живан, Анкета о језику, Дневник (Нови Сад) 1, 2 и 3-1-1954.

О анкети ЛМС. В. бр. 514.

495. Miličević Nikola, Dogovor o jeziku i pravopisu (Osvrt na savjetovanje u Novom Sadu), Vjesnik 19-XII-1954 (Zagreb) 5. В. бр. 514.

496. Могуш Милан, О језику наших натписа, Језик II, бр. 4 (1953—1954, Zagreb) 107—111.

Данас у новом, социјалистичком, друштвеном уређењу појавиле су се многе нове кованице у натписима. Могуш анализира неке од тих натписа у Загребу и износи њихове недостатке.

497. Моловић М. Јордан, О нашем књижевном језику и правопису, ЛМС 130, св. 3, књ. 373, 196—200.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра да се „ни јужни ни источни изговор не може наметнути целом народу“, а што се тиче азбуке „наметати Србима латиницу а Хрватима ћирилицу био би јалов посао“. В. бр. 514.

498. Moskovljević M. S., Za zdrav razvitak i pravilnu kulturu našeg književnog jezika, ЛМС 130, св. 6, књ. 373, 443—450.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра да је анкета покренута у право време. Улази у анализу разлика између језика Срба и Хрвата, расправља о питању његовог назива, затим о питању азбука и наречја, терминологије и речника наглашавајући као преку потребу израду једног практичног речника књижевног језика и израду јединственог правописа. В. бр. 514.

499. Мучибабић Милан, Ијекавизми у Вујачићевој књизи „Гавран на звонику“, Ослобођење (Сарајево) 8-III-1954, 4.

Писац даје „неколико напомена о ијекавизмима који су иначе неуједначени код црногорских и босанско-херцеговачких писаца“. Сматра да би се отступање од правилног књижевног изговора могло дозволити само у дијалозима, језику

лица, а не и у пишеву језику (наводи примјере неправилно употребљених ијекавицама). Ијекавизми босанских и црногорских писаца треба да буду уједначени.

Н. С.

500. Недић Боровоје, Ето мени се тако чини, ЛМС 130, св. 6, књ. 374, 447—451.

Одговор на анкету ЛМС. Задржава се нарочито на потреби доброг правописа и практичног речника српскохрватског књижевног језика (нарочито потребних за преводиоце) као и на нездравом ставу појединих хрватских критичара према преводима страних дела код Срба. Износи убедљиве разлоге у прилог задржавања ћирилице. В. бр. 514.

Д. И.

501. Раваеић Славо, Разлике између српског и хрватског књижевног језика, ЛМС 130, св. 6, књ. 373, 439—443.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра да се правописне разлике могу решити споразумом, да „треба оставити писцима и неписцима да бирају хоће ли говорити и писати екавски или ијекавски“, да је „уједначавање терминологије дуг процес који се мора свијесно организовати и у којему морају судјеловати стручњаци свих врста“ и да су азбуке код нас још увек везане за националност. В. бр. 514.

502. Панић-Сурепа М., Два превода једне поеме, КњН год. I, 11-II-1954 (бр. 5) 4.

Критикује преводе Блокове поеме Дванаесторица од М. М. Пешића и С. Винавера. В. бр. 507.

503. Раваеић Мирко, „Кругови“ у свијетлу правописа, Језик I, бр. 2 (1953—1954, Загреб) 62—64.

504. Раваеић Срђа, Језик и стил — оруђе културе, Народна армија (Београд) 5-VIII-1954.

Поводом штампарских, језичких и правописних грешака у неким издањима „Војног дела“.

505. Раваеић Асим, Да ћи ћемо ускоро добити јединствени правопис — Шта је у вези с тим питањем показала анкета Летописа Матиче српске, Ослобођење (Сарајево) 12-XII-1954.

Из досадашњих одговора на анкету ЛМС „да се закључити да су данас повољније прилике него икад раније за рјешавање неких спорних питања јер за то постоје опште жеље. У сваком случају наше вријеме може многа од њих скинути са дневног реда јер не постоје разлози да их остављамо потомцима за рјешавање“. В. бр. 514.

506. Раваеић Асим, Један језик требало би да има један правопис, Омладинска ријеч (Сарајево) 17-XII-1954, 4—5.

Разлике у писму, нарјечју, извјесне разлике у правописним правилима, неке разлике у лексици (рјечнику) и терминологији — историски су нестале. Затим говори о анкети ЛМС (септембар 1953 — децембар 1954). Изјашњава се за заједнички правопис. В. бр. 514.

507. Пешић М. М., Књижевне аномалије, КњН год. I, 11-III-1954 (бр. 9) 8.

Одговор М. Панићу-Сурепу. В. бр. 502.

508. Роров Р., *Ćirilica i pacija*, Student (Beograd) 21-IV-1954, 12.

Поводом чланка С. Матића у вези с анкетом Летописа Матице српске о неким питањима српскохрватског језика и правописа. В. бр. 492.

509. Поповић Иван, Књижевни и дијалекатски изговор у филму, Ревизија бр. 13 (16-VI-1953) 6.

На филму треба створити беспрекоран књижевни изговор. Не треба дозволити да глумци уносе дијалекатске елементе из свога говора. Исто тако и када је потребно дати личности које говоре дијалекатски, од тог дијалекта коме припадају јунаци филма треба дати само оно што је врло карактеристично, „и то само онда када је потребно да се таква карактеристика истакне“.

510. Поповић Иван, Нека размишљања о граматичици и љубитељима нашег језика, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 253—266.

Много више козерија (врло успела); знатно мање наука (што је и разумљиво, с обзиром на природу чланка). Б. Н.

511. Ravlić Jakša, Korak naprijed, Jezik II, br. 2 (1953—1954, Zagreb) 57—59.

Мишљење о начину борбе свим допуштеним средствима против унаказивања језика.

512. Radović Đuza, Anketa Letopisa Matice srpske, ЛМС 130, св. 1, књ. 373, 15—17.

Одговор на анкету ЛМС. Изјашњава се за источно наречје док о питањима правописа и азбуке мисли да би требало посебно дискутовати. В. бр. 514.

512а. Р[адуловић] Ј[ован], Летопис Матице српске, Књ III I, св. 1 (1954) 52—55.

Приказ анкете о питањима српскохрватског књижевног језика у свескама за септембар, октобар, новембар и децембар 1953 г. В. бр. 514.

513. Р., Дискусија о Белићевом правопису, Република (Београд) 7-IV-1953 (бр. 388) 4.

О дискусији у Удружењу књижевника.

514. [Редакција ЛМС], Анкета о питањима српскохрватског језика, ЛМС 129, св. 3, књ. 372, 125—127.

Позив редакције ЛМС упућен књижевницима, научним и јавним радницима да узму учешћа у анкети о актуелним питањима која се односе на јединство српскохрватског књижевног језика. У први план дискусије редакција ставља питање језичког јединства, његовог даљег развоја; затим питање јединственог правописа, општавања једне азбуке и евентуално једног наречја као и проблем заједничког речника. Уредништво овим не искључује дискусију и о другим проблемима у вези са српскохрватским књижевним језиком, нити жели да сугерира свој став, тј. прихватање латинице и екавског наречја. В. бр. 436, 437, 439, 440, 442, 443, 444, 446, 448, 452, 453, 455, 458, 459, 462, 463, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 478, 479, 480, 485, 486, 487, 489, 490, 492, 494, 495, 497, 498, 500, 501, 505, 506, 508, 512, 512а, 515, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541.

515. [Редакција ЛМС], Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа, ЛМС 130, св. 1, књ. 373, 3—4.

Објављује да ће у 1954 г. наставити са изношењем одговора на анкету о питањима српскохрватског књижевног језика и правописа и доноси имена учесника позваних да узму учешћа у анкети. В. бр. 514.

516. Р., Књижевници се не слажу са професором Белићем, Република (Београд) 14-IV-1953 (бр. 389) 4.

О дискусији у Удружењу књижевника.

517. Р. М., Стефан Цвајг: Звездани часови човечанства, Књижевност књ. 16, св. 2 (1953, Београд) 187—188.

О издању и преводу ове књиге са набрајањем неких језичких неправилности (спашени, прожмао, с десном руком, висело, пењао се итд.).

518. Ротковић Р., Нешто о језику, Сусрети 2 (1953, Цетиње).

Залаже се за употребу фолклоризама („у крв огрезао“) и провинцијализама у саврем. књиж. језику.

519. Р. Т., Заједнички књижевни језик Срба и Хрвата, КњН год. I, 4-III-1954 (бр. 8) 8.

Приказ одговора на анкету ЛМС који су објављени у свесци за фебруар 1954. В. бр. 514.

520. Сенић Нада, Један правопис, ЛМС 130, св. 5, књ. 373, 351—355.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра да јединству књижевног језика не смета двојаки изговор јата као ни употреба двеју азбука, да „свјесно и организовано треба водити борбу за чистоту и правилност књижевног језика“, да треба „установљене нормативне ријечи штампати у рјечницима“ и да „јединствен правопис, израђен само на научним поставкама, треба без изузетака да буде обавезан за сваког, за писану ријеч уопште“. В. бр. 514.

521. Senić Nada, Jedna anketa o jeziku, Pregled, god. VI, knj. I, sv. 5 (1954, Sarajevo) 403—406.

Упознаје читаоце са анкетом коју је расписала Редакција ЛМС и поздравља њено покретање. В. бр. 514.

522. Simić Novak, (Iz pisma redakciji), ЛМС 130, св. 3, књ. 374, 246—247.

Одговор на анкету ЛМС. „Писмо треба оставити да се свако служи онако како му одговара традицији а правопис би могао бити јединствен“. Зато предлаже израду новог заједничког правописа „а остало треба препустити времену“. В. бр. 514.

523. Скок П., О српскохрватском језику садашњице, ЛМС 129, св. 6, књ. 372, 431—436.

Одговор на анкету ЛМС. Као централни проблем истиче питање удједначавања терминологије за све области науке и производње и утврђивање методологије проучавања књижевног српскохрватског језика по школама. Мишљење је аутора да би наше академије у томе циљу требало да израде нормативни речник данашњег књижевног језика. Што се тиче екавштине и латинице аутор сматра да уопштавање једног наречја и једне азбуке треба препустити времену и да се оно „не може ријешити тако како многи лингвисти наивњаци мисле: ти употреби латиницу, а ја ћу екавицу и обратно“. В. бр. 514.

524. Smodlaka d-r Josip, Uredništvu Letopisa Matice srpske u Novom Sadu, ЛМС 129, св. 6, књ. 372, 429—431.

Одговор на анкету ЛМС. Аутор је „убеђен да се потпуно изједначење књижевних језика да провести само путем компромиса и баш таквог по којему би се српски језик (екавског изговора) писао хрватским словима (Гајевом латиницом).“ Аутор истиче „да смо данас можда даље од изједначења књижевног језика него смо раније били... Док је раније... важило скоро као догма да су српски и хрватски књижевни језик само варијанте једног те истог језика, сад се са обе стране све чешће чују гласови да су то два различита језика, те да треба тако и да остане... Дође ли икад до уједињења наших двају књижевних језика, код тога ће опет имати главну реч политика.“ В. бр. 514.

525. С. О., Поздрављу сваки напредак у заједничком правопису, Политика 26-XII-1954, 8.

Разговор дописника „Политике“ са академиком д-р Драгутином Боранићем.

526. Станић М., Анкета Летописа Матице српске, КњЈШ I, св. 6 (1954) 409—411.

После кратког осврта на резултате анкете ЛМС износе се закључци донесени после свестране дискусије одржане 8, 9 и 10 децембра 1954 у Н. Саду. В. бр. 514.

527. Станић Милија, Око нашег књижевног језика и правописа, ЛМС 129, св. 6, књ. 272, 445—452.

Одговор на анкету ЛМС. Мисли да решење питања о јединственом књижевном језику није обичан посао него револуционарни и културни догађај. Изјашњава се за латиницу и за екавски. Сматра да правописне разлике у Срба и Хрвата нису непремостиве, да су разлике у лексичком фонду последице различитих историских прилика под којима су наши народи живели и не оправдавају мишење да су српски и хрватски два језика. Питање назива нашег језика сматра мање важним. Мисли да је најоправданији назив српскохрватски који је као такав одомаћен код нас и на страни. В. бр. 514.

528. Станић М., Хитар и срећу прескочи, КњЈШ I, св. 4 (1954) 268—269.

Критика чланка Јосипа Бадалића „Хитар и срећу прескочи,“ објављеног у ЛМС у оквиру анкете о питањима српскохрватског књижевног језика. В. бр. 514.

529. Стевановић Михаило, Карактер разлика у књижевном језику Срба и Хрвата, ЛМС 129, св. 3, књ. 372, 127—141.

Одговор на анкету ЛМС. Расправља углавном о проблему да ли Срби и Хрвати имају један или два књижевна језика. Задржава се нарочито на синтаксичким разликама и на разлици у лексичком фонду (осврћући се укратко на узроке који су до ових разлика довели). Констатује да „у погледу гласова и облика речи нема разлике између хрватских и српских писаца и да једину разлику налазимо само у њихову речнику.“ Дискутује такође и о називима који постоје за наш језик. В. бр. 514.

530. Stevanović Mihailo, O daljem razvoju književnog jezika Srba i Hrvata, Naša stvarnost, sv. 9 (1954, Beograd) 20—39.

Поводом анкете ЛМС о неким питањима српскохрватског језика. Аутор износи разлике, углавном лексичке, које постоје између српског и хрватског језика, дајући укратко објашњење како су оне постале; затим говори о проблемима које

је редакција ЛМС покренула: о могућности уопштавања једне азбуке (латинице), једног наречја (екавског), заједничког правописа, о стварању заједничке терминологије, о називу нашег заједничког језика, казујући своје мишљење и осврћући се притом на мишљење лингвиста, књижевника и јавних радника који су узели учешћа у анкети. В. бр. 514.

531. С[тојковић] Ж[ика], Екавска латиница — језик и писмо савремене југословенске културе, НИН 27-IX-1953 (бр. 143) 8.

Поводом анкете „Летописа Матице српске“. В. бр. 414.

532. Stuli Bernard, О hrvatskom jeziku u riječkoj Nautici u radu I. A. Mikoča, Riječka revija II, br. 1—2 (1953, Rijeka) 74—78.

533. Т., Још о преводилачком раду, Политика 29-I-1954, 7.

За добре преводе.

534. Удружење преводилаца Србије, Закључак пленума удружења преводилаца Србије, ЛМС 130, св. 6, књ. 373, 450—451.

Поводом анкете ЛМС. В. бр. 514.

535. Frangeš Ivo, Budimo strpljivi, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 117.

Одговор на анкету ЛМС. „Колико је год истина да Хрвати и Срби имају један језик (називали га они хрватским, српским или српскохрватским или како другачије) толико је истина да се Срби служе једним, Хрвати другим књижевним изразом“. Треба по мишљењу писца оставити да време учини своје. В. бр. 514.

536. Franičević M., Одговор на анкету Летописа Матице српске, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 115—117.

Одбацује све службене и административне мере, истичући као главно „да све добре хрватске и српске ријечи стекну право грађанства у нашем заједничком језику“. Ту би по мишљењу писца првенствено књижевници имали главну реч. В. бр. 514.

537. Tučan Fran, Redakcija Letopisa Matice srpske, ЛМС 130, св. 3, књ. 374, 157—163.

Одговор на анкету ЛМС. Доказује да се многе речи, од појединаца проглашене као српске, употребљавају код хрватских писаца и обратно, и сматра да „доказивати да су српски и хрватски један језик значи исто што и расправљати да ли је снијег бијел или црн“. Питање уопштавања једне азбуке и једног наречја треба препустити времену а што се тиче јединственог правописа мисли да „наши језикословци неће наићи, уз добру вољу, на неке непремостиве препреке“ В. бр. 514.

538. Ham Josip, Perspektive, ЛМС 130, св. 1—2, књ. 374, 5—9.

Одговор на анкету ЛМС. Сматра да питање уопштавања једног наречја није тако једноставно. Мисли да би најпре требало решити проблем писма и правописа „а све остало дошло би само од себе“. В. бр. 514.

539. Horvat Joža [Одговор на анкету ЛМС] ЛМС 129, св. 4, књ. 372, 238.

У свом кратком одговору на анкету ЛМС аутор се изјашњава за латиницу и екавски „ако другог бољег и паметнијег ријешења нема. Треба препустити донекле времену и нашем заједничком животу да до краја обликује тај наш заједнички језик, без журбе и без административних мјера“. В. бр. 514.

540. Hraste M., О нашем književnom jeziku i pravopisu, ЛМС 130, св. 2, књ. 373, 111—115.

Одговор на анкету ЛМС. Изјашњава се за равноправну употребу ћирилице и латинице, за екавски и ијекавски, за један правопис, али мисли „да наш радни народ који књижевно ствара с једне и с друге стране примјером не показује склоност да дође до онога што је својом анкетом редакција Летописа у најбољем и најплеменитијем настојању жељела постићи“. В. бр. 514.

541. Car Emin Victor, [Одговор на анкету ЛМС], ЛМС 130, св. 1—2, књ. 374, 10—13.

Верује да ће једном проблеми хрватскога или српскохрватског језика доћи до коначног решења. „Само се по себи разумије да се они неће решавати никаквим ферманима, нити самовољним насилним мјерама, већ онако, како то буду наше будуће генерације међу собом утврдиле и оствариле у љубави и братству.“ В. бр. 514.

542. Šantić Vojin, Siromašenje i bogaćenje jezika, Naša štampa br. 21 (1954, Beograd).

543. Šimundić Mate, Osvrt na pripovjetku „Tijesni put,“ Jezik III, br. 2 (1954—1955, Zagreb) 59—61.

г) Дијалекти

544. Алексић Радомир, Извештај о испитивању говора кртолског, муљанског и грбаљског, ГЛСАН V, св. 2 (1953) 333—337.

Аутор је првенствено изнео резултате испитивања рефлекса полугласника у овим говорима. У кртолском говору заменик за полугласник је глас *ь^a* (полугласник реда *a*). Исто је стање и у говору старијих становника Доброте. У грбаљском и муљанском говору рефлекс полугласника је *ä* (глас између *e* и *a*). „У муљанском говору нема разлике у изговору кратког *a* и рефлекса за полугласник.“ Изговор кратког *a* померен је и у говору старих Доброћана. У муљанском говору може се чути да се уместо дугог *a* изговара дифтонг са затворенијим првим делом (у правцу *y*). У овом говору се изговара место *ч* и *ћ* меко *ч*, а место *џ* и *ђ* меко *џ*. — У кртолском говору глас *x* се добро чува, у грбаљском говору (у средини речи и на крају) место *x* изговара се глас *г*, док се у муљанском говору место *x* у средини и на крају речи изговара глас *в*, а у почетку речи *x* се по правилу губи. — Муљански говор има умекшано *л*.

545. Brabec Ivan, Rad na ispitivanju govora Tuzlanske oblasti u god. 1951, Ljetopis JA, knj. 59 (1954, Zagreb) 173—174.

Опће напомене о гласовима и облицима Тузланске области.

546. Вујовић Л., Историски пресјек губљења глаголске рекије у црногорским говорима, в. бр. 630.

547. Guberina Petar, Susak (Kratki hist. i jezički pregled), Riječka revija, II, br. 3—4 (1953, Rijeka) 160—164.

548. Ивић д-р Павле, Систем значења основних претериталних времена у говору Галипољских Срба, ЈФ XX (1953—1954) 229—262.

Резиме на немачком.

549. Ивић Павле, Систем значења претериталних времена у говору Галипољских Срба, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 138—139.

Писац истиче широку употребу простих претериталних времена у овом говору и детаљно анализира њихово синтаксичко значење. „Имперфекат значи не-свршено трајање радње у доживљеној прошлости... У временској ситуацији у коју се говорно лице преноси у мислима.“ „Аорист значи извршење радње у доживљеној прошлости у време на које се мисли.“ „Перфекат је једино употребљиво време за недоживљену прошлост.“

550. Јерковић И., Неке немачке речи из некадашње Војне Границе, НЈ IV, св. 3—4 (1952) 123—125.

То су следеће речи: *а̀рша̀ши* (= ритати се), *а̀ршо* итд., *вагир* (= ждрепчаник), *вагаш* (= колотечина) итд., *ленија* итд., *рекља*, *кромиџир у мундиру* (= кромпир куван заједно са љуском), *шшкауз* (= тамница), *регеменша*, *мародија* (= болестан), (*про*) *рајшаши* (профућати), *плац* (место) и сл.

Писац за ове речи наводи потврду из славонских села. Међутим можемо истаћи да неких од њих има и у Срему (*вагаш*, *рекља*, *народ*, *регеменша*, *рајшаши* и сл.).

Б. Н.

551. Јуришић Блаж, Имена отока и увала у шибенској luci и околци, Лјетопис ЈА, књ. 59 (1954, Загреб) 178—187.

Контролирани називи топонима у старијим војничким картама и додано и унесено 30 нових топонима. На свима су означени акценти и квантитета.

552. Мезорана Милвој, Kratak pregled riječkih narječja, Riječki zbornik I (1953, Загреб) 435—441.

Приказ главних особина фонетских и морфолошких ријечког чакавског дијалекта с кратким освртом на талијански говор града Ријеке. Рађено према студији Р. Строчала „Особине данашњег ријечког нарјеџја.“ (Rad JA 124, Загреб 1895).

553. Могуш Милан, Izveštaj o istraživanju narodnih pomorskih nazivlja u Podgorju u godini 1952, Лјетопис ЈА, књ. 59. (1954, Загреб) 193—196.

Кратке напомене о гласовима и облицима штокавско екавских народних говора на простору између Сења и Карлобага. Дани су и називи дијелова туноловке у мјесту Луково оточком.

554. Николић М. Берислав, О говору Срема, ЈФ XX (1953—1954) 273—287.

Резиме на француском.

555. Павичић Стјепан, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Djela JA, књ. 47 (1953, Загреб).

Расправа проф. Павичића је плод проширивања и продубљивања његових ранијих радова „О говор у Славонији до великих сеоба у 16. и 17. стољећу (Rad JA 222, Загреб 1921) и „Вуковска жупа у развјетку свога насеља од 13. до 18. вијека“ (Хрватска насеља, Загреб 1940). — Рад је подијељен у ове дијелове: Основна насеља и њихов говор, Подручје између Дунава и Саве, Подручје око доњег Бија и западног краја Босутова, Подручје између Вуке и доње Драве, Подручје око Валпова, Михољца и Мославине, Подручје око Подгорача, Нашица, Мотичине и Ораховице, Подручје око Миклеуша, Воћина, Слатине, Вашке и Вировитице, Подручје око Дарувара, Пакраца и Новске, Подручје око Церника, По-

жеге, Кутјева, Плетернице и Врбове, Подручје око Брода, Ђакова, Копанице, Бабине Грете и Жупање, Закључци. Писац се осврће на многе језичне особине, које су кроз стољећа утјецајем говора досељеника из различитих крајева формирале данашњи славонски говор. Нарочиту пажњу је посветио рефлексима гласа *ѓ*, карактеристичним гласовима и сугласничким скуповима, акцентуацији и цртама, које су настале укрштавањем штокавског, кајкавског и чакавског дијалекта. Рад је врло солидно и савјесно израђен, иако није довољно увјерљив за старији и најстарији период из кога нема никаквих писаних исправа.

556. Павловић д-р Миливој, Испитивање икавских говора, ГлСАН V, св. 2 (1953) 324—325.

Аутор је испитивао икавски говор Буђеваца у Суботици.

557. Павловић Миливој, [Извештај о испитивању говора Јањева], ГлСАН V, св. 1 (1953) 136—137.

558. Павловић М., Напомене о народним говорима Шумадије, ЈФ XX (1953—1954) 369—376.

Резиме на француском.

559. Петровић П. Ж., О народном говору у Грузи, ЈФ XX (1953—1954) 495.

Исправка приказа Павла Ивића у ЈФ XVIII 1949—1950, стр. 406.

560. Пецо Асим, Неке фонетске особине у писмима херцеговачких муслимана, Огледи (1953, Београд) 93—109.

Даје анализу фонетских особина говора херцеговачких муслимана, углавном феудалаца, према писмима која је објавио Д. Вуксан у Записима (Цетиње, књ. VII), задржавајући се нарочито на проблемима замене јата. „Као најважнија констатација — каже у закључку — може се истаћи да говор муслимана не отстаје од говора немуслимана. Разлике које постоје свде се на употребу гласа *x* и *ф* али и те су разлике већ почеле да ишчезавају. Данашњи живи народни говор муслимана, бар донекле, лексика одваја од говора немуслимана.“

Резиме на француском.

561. Поповић д-р Иван, Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 133—134.

Извештај о студији примљеној за Српски дијалектолошки зборник.

Аутор (у општем делу) говори о проблемима војвођанских дијалеката а посебно бачких говора. У посебном делу даје монографију о госпођиначком говору на сталним освртом и на остале бачке говоре (екавске и икавске).

Овај рад је докторска дисертација Ивана Поповића.

562. Поповић д-р Иван, О бачким буњевачким говорима, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 1 (1954) 123—146.

Дијалектолошка студија. Аутор с једне стране посматра овај говор као војвођански, а с друге стране, као икавски штокавски говор најмлађег типа. Ово друго је много тежи задатак како и сам аутор каже; то је уствари реконструкција старог буњевачког говора, из времена пре његове сеобе у крајеве где данас живи. Поред осталог, на основу анализе језичких података аутор изводи овакав закључак: „Буњевачка традиција о пореклу, »са реке Буне«, без обзира на етимологију буњевачког имена, може се смотрати као мање или више тачна“ (курзив ауторов).

563. Popović Ivan, Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri, Riječka revija II, br. 1—2, (1953, Rijeka) 55—58.

Опће напомене о испитивању штокавских говора западне и јужне Истре с особитим освртом на карактеристичне гласове.

564. Радуловић д-р Јован, Акценатска отступања од Даничића у области новије Источне Херцеговине, затим отступања акцентуације мостарског говора од правописа А. Белића, ГлСАН књ. V, св. 2 (1953) 331—333.

Аутор је утврдио „да се Даничићева акценатска система у својим главним, основним линијама слаже са акцентуацијом ове области (Невесиње—Гацко—Билеће—Требиње), да је она скоро верна слика овог дела источнохерцеговачког говора.“

Изразито је чување дужина у свим категоријама. Акценат глаголских типова подудара се са Даничићевим акцентом.

У другом делу дана су отступања мостарског говора од књижевног језика (у вези са јатом).

Такође акценат мостарског говора отступа од акцентуације књижевног језика. (Превлачење акцента на префикс код глагола типа *шрѣшти-пидшрѣшти* претворило се у систему; у Мостару је *квпдѣвао*, *квпдвала* према *кѣдовоао*, *кѣдовала*, такође *чштѣмо*, *чштѣте* према *чштѣмо*, *чштѣте*; и *кѣв*, *учѣврѣштиши* место *кѣв*, *учѣврѣштиши*).

565. Ribarić Josip, Izvještaj o proučavanju „Perojskog govora“ na poluoatoku Istri, Ljetopis JA knj. 57 (1953, Zagreb) 249—255.

Опће напомене о особинама: гласовним, акценатским, морфолошким, синтаксисичким, лексичким и топономастичким у говору мјеста Пероја у Истри.

566. Skok Petar, Kvarnerski lingvistički problemi, Riječka revija II, br. 5—6 (1953, Rijeka) 177—180.

Опћи осврт на лингвистичке проблеме чакавскога дијалекта на кварнерском оточју, у које писац убраја и топономастику.

567. Станић Милија, Говор племена Ускока у Црној Гори, ГлСАН књ. V, св. 2 (1953) 325—331.

„Ускочки говор иде у новоштокавске говоре херцеговачког типа и налази се на граници која одваја зетске говоре од новоштокавских.“ Аутор је географски прецизирао простирање ускочког говора и исцрпно, систематски и прегледно изнео његове главне карактеристике.

568. Упутство за прикупљање речи из народних говора, изд. Института за српски језик САН (1953, Београд) 16^о, 1—16.

569. Hraste Mate, Ispitivanja akcenatskog sistema na Cresu, Ljetopis JA knj. 59 (1954, Zagreb) 175—177.

Опће напомене о гласовима и акцентуацији говора на отоку Цресу.

570. Hraste Mate, Sufiksi za tvorbu deminutiva i augmentativa u čakavskim govorima srednje Dalmacije, Zbornik radova Fil. fak. II (1954, Zagreb) 57—67.

Приказ суфикса за творбу деминутива, аугментатива и хипокористика у чакавским говорима на Хвару, Вису и Брачу. Износи се и тумаче живи суфикси и изумрли, који се данас чувају само у топонимима. Опћи је закључак, да се у тим говорима опажа осиромашење суфикса за творбу таквих именица у односу према штокавском дијалекту.

д) **Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло, итд.**

571. [Аноним], Хиландар и његове старине, Дуга бр. 431 (1954) 5—6. Интервју са проф. Ђорђем Сп. Радојичићем после његове посете манастиру Хиландару.

572. Г. С., Једно Милорадовићево писмо Грбљанима из 1711 године, Историски записи, књ. IX, св. 1 (1953, Цетиње) 283—284.
Чланак доноси и текст писма.

573. Дурковић-Јакшић д-р Љубомир, Објављивање српских буквара у Трсту 1849, Библиотекар 1—2 (1953) 21—26.

Опис два литографисана буквара А. Стојковића издатих у Трсту 1849 године.

574. Екл-Висинтин Ванда, Глагољски натписи у Истри, Борба 14-IV-1953, 8.

575. Живановић М., Историски списи и извори у издањима Српске књижевне задруге, ИЧ IV (1952—1953) 328—330.

Приказ.

576. Ивић д-р Алекса, О југословенским књижевним и културним радницима 1751—1894. Грађа, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 130—131.

„Документа чији се текстови објављују у овој збирци односе се на живот и рад југословенских, претежно српских књижевних и културних радника XVIII и XIX века, на проблеме српске културне историје, а нарочито на аустријску политику у односу на културни развитак Срба у Аустрији XVIII века.“

„Највећи број докумената припада XVIII веку.“

577. И[вић] П[авле], Једна белешка Саве Текелије, ЈФ XX (1953—1954) 377—378.

Резиме на француском.

578. Јанц Загорка, в. Радојичић Ђорђе Сп. — Јанц Загорка, бр. 605.

579. Јанц Загорка, Српске графичке реткости у шеснаестом веку, Политика 10-X-1954, 8.

580. Кириловић д-р Дим., Један досад незапажен штампан текст на српском народном језику из XVIII века, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 1 (1954) 169—170.

Ради се о једном говору одржаном на завршетку љетњег семестра (24-VIII-1794) који се налази у школском извјештају српске нормалне школе у Фабрици, предграђу Темишвара. Из овога говора се види како народни језик полако продира у српске школе.

581. Кићовић д-р М., Две непознате српске књиге, Библиотекар 2 (1954) 86—90.

Описан је један лист Псалтира српске рецензије (који се налази у Народној библиотеци), а за који није још утврђено коме издању припада и насловни лист Катихизиса Ј. Рајића изданог у Бечу 1792.

Значајно је што је у насловној страни Катихизиса употребљено латинско слово *j* у речи *ja*.

582. Кићовић д-р Миращ, Први српски буквар из године 1597, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 151—152.

Народна библиотека имала је прво издање Српског буквара из 1597 год. и препис другог издања из исте године. Обе библиографске реткости страдале су 1941 год. Сада је поново набављен оригинал другог издања буквара, али он није истоветан с преписом. Ово наводи на закључак да или препис није добро урађен или садањи оригинал није идентичан са оригиналом са кога је препис учињен. Примерак који сада поседује Народна библиотека је доста оштећен. Он претставља велику библиографску реткост.

583. Ковачевић Ј., А. Бенац, Олово, средњевековни надгробни споменици Босне и Херцеговине, ИЧ IV (1952—1953) 187—190.

Приказ.

584. Ковачевић Ј., Грегор Чремошник, Босанске и хумске повеље средњег вијека, I-III, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву 1948, 103—143; 1949—1950, 104—199; 1951, 81—119, ИЧ IV (1952—1953) 266—267.

Приказ, врло повољан. Писац истиче све позитивне стране овога дела и оцењује га као једно од најбољих ове врсте у нашој историји језика.

585. Марковић Мирослав, *Notula de manuscriptis*, ИЧ IV (1952—1953) 259—262.

Поред осталих средњевековних споменика (углавном на латинском језику) на које је наишао обилазећи далматинске манастире и библиотеке, аутор наводи и 2 преписа *Пољичког шташуша*, један из 1785 г., (власништво др Петра Кружичевића), писан босанчицом; други писан у Млецима такође босанчицом (власништво Анта Кружичевића, жупника).

586. Марковић Мирослав, *Francisci Natalis carmina*, ГЛСАН књ. VI, св. 1 (1954) 75—76.

Издање песама Фрање Божичевића и других аутора на основу аутографа. „Уз издање аутор даје филолошки коментар ове медијевалне поезије.“

587. Марковић др Радосав, Рукописна збирка Универзитетске библиотеке у Београду, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 6 (1954, Нови Сад) 189—194.

О рукописима и начину на који су рукописи сређени.

588. Мартиновић Нико С., *Josip Badalić, Inkunabule u Hrvatskoj*, Издање ЈАЗУ, Историски записи књ. X, св. 2 (1954, Цетиње) 650—653.

Приказ. „Бадалићева књига се може сматрати међу значајније публикације ЈАЗУ и најзначајније радове о инкунабулама у нашој земљи“.

589. Matić T., *L. Hadrovics: Zur Geschichte der kroatischen Rechtschreibung im XVIII. Jahrhundert* (Budapest 1944). P. Dieis: *Aus der Geschichte der lateinischen Schrift bei den Südslaven* (München 1951), *Slovo*, br. 2 (1953, Zagreb) 42—45.

Оцјена.

590. Медаковић Дејан, Бакрорезац Захарије Орфелин, НИН 8-II-1953 (бр. 110) 10.

Поводом новопронађеног илустрованог издања Орфелинове књиге „Житије Петра Великог“.

591. Медаковић Дејан, Илустровано издање Орфелинове историје Петра Великог, ИЧ IV (1952—1953) 253—258.

Аутор се задржава углавном на графичкој страни Орфелинове историје и на основу анализе графике тврди да је поменуто издање изашло 1772 г., дакле исте године као и неилустровано а не 1774 како у гравури стоји забележено.

Резиме на француском.

592. Медаковић Дејан, Josip Badalić, Inkunabule u Hrvatskoj, ИЧ IV (1952—1953) 273—274.

Приказ.

593. Медаковић Дејан, Mirko Breyer: „O starim i rijetkim jugoslovenskim knjigama.“ (Izdavački zavod JAZIU, Zagreb 1952, 8°, str. 5—40 + LV tabli i 1 tabla u boji), Nova misao 2 (1953) 301—302.

Замерке неким недоследностима приређивача у Дпопуњавању Брајеровог рукописа.

594. Медаковић Дејан, О ретким писаним и штампаним књигама на подручју Боке Которске, Спом. СIII, 35—40.

Највећи део чланка посвећен је проблему нестанка старих рукописа и штампаних књига са подручја Боке Которске. Засада најстарије књиге налазе се у цркви „Риза Богородице“ и Бијелој. То су: [Октоих цетињски од 1 до 4 из 1494 године, Рукописни псалтир, вероватно из краја XVI века, Октоих Божидача Вуковића из 1537, Служабник Божидача Горажданина, штампан у Мледима 1519, Празнични минеј, штампан у Карансебешу у Ердељу 1588 и руски часослов из XVII века. Неколико познијих инкунабула откривено је у библиотеци которског каптола.

Резиме на француском.

595. Медаковић Дејан, Штампане србуље у Бечкој националној библиотеци, Библиотекар 3—4 (1953) 146—148.

Аутор наводи следеће досад још неописане србуље из Бечке националне библиотеке: Октоих Божидача Вуковића из 1537; Празнични Минеј Божидача Вуковића из 1538 г.; Молитвеник или Требник Божидача Вуковића штампан око 1540 г.; Четворојеванђеље штампано у Београду 1552 г.; Псалтир Вићенца Вуковића из 1561 г.; Триод Стефана од града Скадра из 1561 г.; Четворојеванђеље из Мркишине Цркве штампано 1562 г.; Триод Стефана од града Скадра из 1563 г.

596. Мијушковић Сл., Писма владике Висариона и гувернера Зана Болице-Грбичића о победи Комана над Турцима 1691, Историски записи књ. IX, св. 2 (1953, Цетиње) 529—532.

Чланак доноси и текст владичиног писма писаног 1691 године.

597. Момировић Петар, Запис једног савременика Градашћевићеве буне, Гласник ЗМС, Историја и етнографија, н. с. св. IX (1954) 71—73.

То је уствари један лист неког минеја општака са записом јеромонаха Похамија Довољца о Градашчевићевој буни. Садржи неколико записа о догађајима између 1831 и 1837 године. Интересантан за проучавање језика: поред старих црквених израза запис је писан такође и чистим народним језиком, али са ђ и љ.

Резиме на француском.

598. Mošin V., Dr. Sergije Troicki: Kako treba izdati Svetosavsku krmčiju (Nomokanon sa tumačenjima). (Beograd 1952), Slovo, br. 2 (1954, Zagreb) 57—67.

Оцјена.

599. Павловић Доброслав Ст. Допуна једног објављеног натписа, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 177.

Допуна и исправка већ објављеног натписа са цркве у селу Брезову.

600. Pavlović dr Milivoje, Svetozar Matić: Opis rukopisa Narodne biblioteke — sa prilogom Porodični arhiv Raškovića. Opisao D-r M. Kostić, Beograd 1952 (Posebno izdanje Srpske akademije nauka, knj. CXCI Odeljenje literature i jezika knj. 3), PKJ knj. I (1954) 178—180.

Аутор указује на велику драгоценост описа рукописа Народне библиотеке које је израдио са пуно прецизности и савјесности С. Матић и тим оставио једини траг о најстаријим српским рукописима који су бомбардовањем уништени 1941 године у Народној библиотеци. Поред напомена о рукописима на туђим језицима, истакнут је значај овог рада и због тога што је С. Матић марљивим својим дугогодишњим радом на словенским рукописима провјеравао инвентарисане забиљешке, а посебно је од велике користи допуна каталогу Љубе Стојановића. Укратко напомиње и о прилогу Др. М. Костића о попису Породичног архива бератлиских кнезова од Старога Влаха, Рашковића.

Ф. К.

601. Павловић Леонтије, Рукописни молитвеник Етнографског музеја у Београду, ГЛЕМ XVI (1953) 144—162.

„Графија на свитку је црквенословенске руске редакције са српским језичким обележјем, напр. „ванидетъ“ место рускословенског вѣнидетъ, затим „спетъ“ место спятъ, „еже ви рехъ“ место еже вамъ рѣхъ итд. Према томе, овај би свитак по карактеристици свог писања припадао XVIII веку, док извесни србизми у њему упућују на ранији постанак.“ Дат је цео текст рукописа и 13 слика.

Резиме на енглеском.

602. Пантић Мирослав, Рукописи Научне библиотеке у Дубровнику, Књижевност, књ. 19, св. 10 (1954) 348—349.

Приказ књиге „Рукописи Научне библиотеке у Дубровнику“ Стјепана Кастропила.

603. Радојичић Ђорђе Сп., Глагољска слова у Хиландарском рукопису Црнорисца Храбра, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 184—186.

Аутор исправља и допуњује свој извјештај о раду у Хиландару 1952 год. Тамо је он рекао да у Хиландару нема глагољских споменика и да се само у једном пергаментном рукопису XIII в. (бр. 386) налазе усред ћириличног текста шест глагољских слова (Архивист 55). Сад је, међутим, на фотографским снимцима САН констатовао да се јасно виде глагољска слова у Хиландарском рукопису Црнорисца Храбра. Аутор мисли да би најприродније било сматрати да је и хиландарски српски текст препис са глагољице. То би ишло у прилог Куљбакиновом закључку да је Храбров опис апологија глагољице, а не ћирилице.

604. Радојичић Ђорђе Сп., Година штампања Милешевског тревника, Историјски записи IX (1953, Цетиње) 510—511.

605. Радојичић Ђорђе Сп. — Јанц Загорка, Рујанска штампарија (из прве половине XVI века), Зборник Матице српске за књижев-

ност и језик, књ. 2 (1954) 5—17.

„Из Рујанске штампарије је позната једна једина књига. То је Четвороје-ванђеље из 1536/37 год. Све што знамо о штампарији потиче из поговора тог јеванђеља.“ Историјат Штампарије и опис сачуваних примјерака Рујанског јеванђеља и њихових снимака. Од 11—17 стр. су снимци Јеванђеља и слова из њега.

606. Радојичић Ђорђе Сп., Један заборављени спис средњевековног српског световног песништва, Политика 14-II-1954.

О Косовској похвали која је била исписана на косовском стубу, а која је сачувана у једном рукопису с краја XVI века. Дат је превод текста Похвале на савремени српскохрватски.

607. Радојичић Ђорђе Сп., Једна непозната похвала кнезу Лазару са стиховима, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 150—151.

Проф. Радојичић је пронашао у Хиландару Похвалу кнезу Лазару, чији је писац раванички калуђер. „Она би потицала из времена између јесени 1390 и почетка 1393 год.“

608. Радојичић Ђорђе Сп., Једна световна похвала кнезу Лазару и косовским јунацима, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 152—153.

У Патријаршиској библиотеци у Београду рукопис бр. 167 садржи световну Похвалу кнезу Лазару. Похвала је песнички састав несумњиве књижевне вредности. Била је написана на мраморном стубу на Косову (за постојање стуба има сведочанство). Претпоставља се да је Похвалу саставио деспот Стефан Лазаревић.

609. Радојичић Ђорђе Сп., Музички рукописи у Хиландару, Република (Београд) 7-IV-1953 (бр. 388) 4.

Најстарији, из XIII в. је бугарски. Први српски музички рукопис је из XVIII в.

610. Радојичић Ђорђе Сп., Руски и српски текст Василија Никољског, Историски записи IX (1953, Цетиње) 204—210.

Руски текст Василија Никољског аутор је упоредио са српским и дошао, између осталог, до закључка да 11 и 12 страница српског текста не потиче од Василија Никољског, како се досада сматрало, него оне претстављају „Одговор“ проте Гаврила угарском краљу Ј. Запољи. Аутор даје и библиографске податке и своје коментаре о текстовима осврћући се и на личности везане на неки начин за њихов постанак (Стеван Јакшић, Запоља, прота Гаврило и др.).

611. Радојичић Ђорђе Сп., Световна похвала кнезу Лазару и косовским јунацима, ЈФ XX (1953—1954) 127—142.

Резиме на француском.

Три фотографије текста похвале.

612. Радојичић Ђорђе Сп., Тестамент војводе Милоша Белмушевића, *Historijski pregled* 2 (1954, Beograd) 62—63.

Одбацује 1500 и утврђује 1495 годину (8-IX) као датум кад је написан овај ћирилки тестамент који се, потпуно очуван, налази у Угарском државном архиву у Будимпешти.

613. Радојичић Никола, О два рукописа Ивана Томка Марнавића, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 1 (1954) 34—37.

Историја о лажним повељама И. Т. Марнавића.

614. Радојчић Никола, Пет писама с краја XV века, ЈФ ХХ (1953—1954) 343—367.

Резиме на француском.

615. Ристић Милован, Ко је писац анонимне књижице: „Србије плачевно пакипорабошченье лета 1813“. У Млецима, 1815 (II издање 1846), Библиотекар 3—4 (1953) 128—136.

У писању и састављању ове књижице учествовали су Миљко Радонић, бивши попечитељ иностраних дела у Србији, и Симеон Орловић, бивши повјереник црногорског владике Петра I у Србији од 1810 до 1813. — Цензор: Павле Соларић. — Штампар: Пан Теодосије.

616. С. М., Један документ о учествовању митрополита Саватије Љуби-братића у биткама Морејског рата, Историски записи књ. IX, св. I (1953, Цетиње) 266—269.

Чланак доноси, поред осталог, текст писма владике Саватија Живу Грбичићу (истакнутој војној и политичкој личности у служби Млетачке Републике) написаног, 24. VIII. 1691.

617. Solovjev d-r A., Prinosi za bosansku i ilirsku heraldiku, Glasnik ZMS, Arheologija, n.s. sv. IX (1954) 87—135.

I дио — „Родословље босанских и српских краљева“. — У вези са постанком овог Родословља доноси у цјелини писмо проф. Милана Решетара, упућено писцу 1934 год. Затим даје објашњење ријечи „истијех“ — која је нетачно прочитана; сматра да то треба читати Ивелије. — II дио — Два илирска грбовника у Болоњи. — III дио — Други илирски грбовници. — У прилогу писац доноси „тачан текст родословља босанских и српских краљева, пошто је од [Пуцића био објављен са много погрешака“. — Резиме на француском.

618. Станојевић Г., Једна претставка Георгија Радоњића руском двору из 1758 године, Историски записи књ. X, св. I (1954, Цетиње) 231—236. Са текстом претставке објављене савременим правописом.

619. Томандл Миховил, Градска државна архива у Панчеву, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 6 (1954, Нови Сад) 194—195.

„Материјал који се сада налази у Градској државној архиви у Панчеву садржи акта и књиге из другог периода аустријске владавине у Граници, до њеног развојачења и присаједињења Мађарској (1790—1872), затим из периода мађарске владавине до ослобођења од 1918, па из периода између два рата и немачке окупације.“

620. Ham Josip, Allan Ringheim: Eine altserbische Trojasage, Slovo br. 2 (1953, Zagreb) 50—57.

Рецензија.

621. Ham Josip, Varijante u prijepisima hrvatskih gjagoljaša, Slovo br. 2 (1952, Zagreb) 13—37.

Писац износи варијанте у хрватским глаголским бривијарима, које су могле настати на различите начине: 1. својеволјним изостављањем и додавањем наших писаца неких ријечи у црквеним текстовима; 2. гријешењем код преписивања у развезивању кратица, бројева, гласова и облика; 3. мијењањем реда ријечи и замјењивањем једних глаголских облика другима; 4. везивањем некога мање познатог мјеста за друго познатије.

Резиме на француском.

М. Х.

622. Хисторикус, Светована похвала кнезу Лазару и косовским јунацима, Република (Београд) 21-IX-1954 (бр. 464) 4.

Приказ истоимене расправе Ђорђа Сп. Радојичића објављене у ЈФ XX.

623. Сгониа Аруго, „Glagolitica Vaticana“ v Karamanovih „Considerazioni su l'identità della lingua litterale slava“ iz leta 1753, SR V-VII (1954) 99-108.

Автор на основи именованега Карамановега дела, катерега је наџел в лепем препису в местни књијници в Bassanu, изпополњује библиографију ватиканских глаголитик з двема повима епотата ип з повими податки о дослеј же знаних глаголских кодексиш.

С поспетком в франсоџини.

624. Шеровић П. Д., О натписима из манастира Праскавице, Историски Записи књ. X, св. 1 (1954, Цетиње) 243—246.

Писац, између осталог, доноси текстове неких натписа и помиње ранија њихова издања.

ђ) Историја српскохрватског језика

625. Банашевић д-р Никола, Његошев однос према Вуку и његовом правопису, ГЛСАН књ. V, св. (1953) 153.

Говори се о Његошевом односу према Вуковом правопису који је прво био позитиван. Под утицајем традиције Његош је касније отступио од првобитног става да му се при крају живота опет врати.

626. Вагас Антун, О језику и новјим изданјима старијих писаса, Језик I, бр. 4. (1952—1953, Загреб) 97-100.

Мисли о издавању дјела старих писаца. Језик треба подешавати према томе, у коју сврху и за кога се приређује ново издање.

627. Б. В. Р., По заповести господина Ђурђа, Дуга бр. 471 (1954) 7. Поводом 460 година од оснивања Ободске штампарије.

628. Б. К., Три стара писма о српским књигама штампаним у Млечима, Књижевност књ. 17, св. 12 (1953) 538—541.

Уз писма су спискови књига.

629. Винавер Станислав, Благочестива стара поезија, Република (Београд) 8-XII-1953 (бр. 423) 3.

Кратак приказ „Антологије старије српске поезије“ Младена Лесковца.

630. Вујовић Л., Историски пресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима, ЈФ XX (1953—1954) 87—126.

Резиме на француском.

На страни 493—494 налазе се допуне уз овај чланак.

631. Gortan Veljko, О „Elektri“ Dominka Zlatarića, Zbornik Filozofskog fakulteta II (1953, Загреб) 173—183.

632. Грицкат Ирена, О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама, в. бр. 275.

633. Дурковић-Јакшић д-р Љубомир, Гајев покушај да издаје „Народне новине“ ћирилицом, ИЧ IV (1952—1953) 95—128.

У чланку се говори о Гајевом тражењу дозволе и материјалне помоћи од Бечке владе да своје „Narodne novine“ штампа ћирилицом, о његовом одласку у

Петроград и Москву и Србију опет у циљу тражења помоћи, о изливеним ћирилским словима која је Попечитељство просвете кнежевине Србије излило за Гаја, о штампању огледног броја поменутог листа ћирилицом, о престанку излажења поменутог листа ћирилицом, као и о узроцима који су довели до тога а које аутор углавном карактерише тиме што је „бечки новац победио Гајев патриотизам“.

Гај је приказан као повереник аустријске владе, неискрен у својим тежњама да се служи ћирилицом, као „човјек који много лаже“ и коме у Србији „нико више не верује“.

Резиме на француском.

634. Дурковић - Јакшић д-р Љубомир, Објављивање првог српског календара у Трсту, Библиотекар 4 (1954) 224—229.

О објављивању српског календара у Трсту 1850 године и у вези с тим о књијарској и јавној делатности Андрије Стојковића у Трсту.

635. Ивић д-р Милка, Значења српскохрватског инструментала у еволутивној и синхроничној перспективи, в. бр. 300.

636. Ивић Милка, Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија) в. бр. 303.

637. Јосифовић д-р Стеван, Орфелиново Житије Петра Великога, Зборник Матице српске за књижевност и језик књ. 2 (1954) 18—25.

На посљедњим двијема странама се говори о језику Житија.

638. Кириловић д-р Дим., Доситејев „славњејши“ филозоф Еберхард“, Зборник Матице српске за књижевност и језик књ. 1 (1954) 167—168.

Аутор исправља проф. Миту Костића који је у студији „Доситеј Обрадовић у историској перспективи XVIII и XIX века“ (стр. 70) превео Доситејево „славњејши“ са „најславнији“ и каже, оправдано, да ту суперлатив „славњејши“ не значи „најславнији“ (у обичном смислу) него „врло славан“.

П. С.

639. Кириловић д-р Дим., Ко је писац Слова благодарственог од 1799 године, Библиотекар 4 (1954) 230—231.

Писац је Јаков Пејаковић, учитељ у Сегедину.

640. Klen Danilo, Glagoljaš iz Orleca — borac protiv talijanizacije. Cresa, Riječka revija II, br. 1—2 (1953, Rijecka) 68—72.

Приказ борбе дон Матеја Оршића, жупника у Орлецу на отоку Цресу, против талијанизације отока Цреса.

641. Ковачевић Божидар, Неколико прилога библиографији IV — Поводом књиге „Исправленије грешника духом кротости“, в. бр. 208.

642. Ковачевић Божидар, Неколико прилога библиографији, I Стари српски вој кроз Јерусалим (Кад је изишло прво издање „Описанија Јерусалима“?), Библиотекар 1 (1954) 17—22.

Прво издање књижице „Описанија Јерусалима“ на српском изашло је 1752.

643. Kosor Marko, Trojezična gramatika fra Josipa Jurina, Rad JA 295, 41—67.

Приказ и оцјена граматике фра Јосипа Јурина из Примоштена у Шибенском котару. То је заправо граматика латинскога језика написана претежно хрватским језиком, а намијењена потребама фрањевачке омладине у Далмацији. Граматика носи латински наслов: „Grammatica illyricae juventuti latino italoque sermone instruendae accommodata studio ac labore patris Josephi Gjurini. Ventiliis 1793.“ Хрватски јој је наслов: „Slovkinja slavnoj slovinskoj mladosti dijačkim, iliričkim i talianskim izgovorom napravljena s naukom trudom O. Josipa Giurina“. М. Х.

644. Павловић д-р Миливој, Улога и значај војвођанских писаца у развоју српскога књижевнога језика, Зборник Матице српске за књижевност и језик књ. 1 (1954) 87—100.

Улога војвођанских писаца у формирању нашег књ. ј. је већа него што се обично мисли. Доситеј је врло значајан у томе смислу, а и Б. Радичевић и Ђ. Даничић су Војвођани. По мишљењу аутора и онамо гдје се не бисмо надали има знакова интересовања за народни језик (напр. код митрополита Стратимировића). Нарочито треба истаћи ову ауторову тврдњу: „Да Вук није морао издржати дугу борбу и оштру полемику око увођења народнога језика у књижевност, — он би сам остао без многих прецизирања, без потребних нијанси, без исправног схватања о томе шта треба да буде књижевни језик. За све ово, и Вук Караџић и ми треба да будемо захвални управо Вуковим противницима“. Говорећи даље о улози војвођанских писаца у развоју српскога књижевнога језика, проф. Павловић истиче да су и писци Омладинског покрета који су толико заслужни за побједу Вукове реформе — били Војвођани.

645. Панић-Суреп М., Богумиломанија и Мирослављево јеванђеље, Политика 9-II-1953, 6.

Не слаже се са мишљењем Ђ. Стричевића да су минијатуре Мирослављевог јеванђеља радила два мајстора минијатура који су били богомили. В. бр. 648, 649, 654.

646. Печар З., Како су турски султани учили српски језик, Борба 10-I-1954, 6.

О улози српскога језика у Отоманској империји.

647. Putanec Valentin, Zapis Žakna Jurja u Novakovu Misalu, Rijeka Revija II, br. 3—4 (1953, Rijeka) 127—131.

На темељу филолошке анализе текста Јурјева записа у Новакову мисалу Путанец ставља у сумњу досадашње тумачење тога записа и доноси неке хипотезе као путоказ са даљња истраживања.

648. Радојичић Ђорђе Сп., Богомили и Мирослављево јеванђеље, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 149—150.

Аутор оповргава тумачење А. Соловјева да израз „иночедни“ има специјално значење и да је везан за богомилска јеванђеља. Проф. Радојичић истиче да је израз „иночедни“ исто што и „јединочедни“, мада је први старији, и да није употребљаван само у богомилским јеванђељима (текстовима). „Замена једног израза другим нема никакав »дубок прикривен смисао« (као што је мислио А. Соловјев) и без икакве је везе с богомилима“. В. бр. 645, 649, 654.

649. Радојичић Ђорђе Сп., Богомили и Мирослављево јеванђеље, Република (Београд) 3-II-1953 (бр. 379) 2.

Писац тумачи израз *иночедни*, на основу кога је Ђ. Стричевић под утицајем Соловјева закључио да је и Мирослављево јеванђеље богомилски споменик, и констатује да је првобитно значење овога израза *јединочедни*, што се види и из Миклошичевог старословенског речника, а такође из ст. — сл. спом. XI в. Према томе није оправдано сматрати М. јеванђеље за богомилски споменик. В. бр. 645, 648, 654.

650. Радојичић Ђорђе Сп., Пахомије, „от Црније Гори от реке“, Историски записи књ. X, св. 1 (1954, Цетиње) 225—227.

Даје тумачење екавизма у потпису Пахомија, првог фактора штампарије Божидара Вуковића у Венецији (раније у Ободској штампарији) који је доследно

истицао да је „от Црније Гори, от Реке“. Аутор мисли да се „по томе е које је стављено место *јаш* види да Пахомије није био родом из Црне Горе. Из неког екавског краја он је дошао у Црну Гору, на Ријеку Црнојевића“.

651. Радојичић Ђорђе Сп., Самуило Бакачић, српски књижевник XVII века, ГЛСАН књ. V, св. 1 (1953) 163.

Наводи преводе са руског и новогрчког.

652. Ристић Милован, Један рани књижевни „плагијат“ — Стефан Живковић: „Благодетелна муза“ Беч, 1815, Библиотекар 4 (1954) 211—215. Посрбљавање са немачког.

653. Skok Petar, *Uslovl života glagoljice*, Slovo, br. 3 (1953, Zagreb) 50—64.

На основи анализе ономастичког и топономастичког материјала писац говори о погодним условима живота глаголице на сјеверном Јадрану, у Хрватском Приморју, на Кварнерским отоцима и у Истри.

Резиме на француском.

654. Стричевић Ђорђе, Богомили и Мирослављево јеванђеље, Република (Београд) 10-II-1953 (бр. 380) 4.

Одговор на истоимени чланак Ђ. Радојичића у 379 бр. Републике. Аутор сматра, познајући чињенице које је Радојичић навео, да је ријеч *иночедни* у значењу *јединочедни* већ била архаизам, а да је у вријеме настанка Мирослављевог јеванђеља значила „другорођени“. Потврду за то налази аутор у употреби овог израза: кад се ради о Христу, имамо *иночедни*, међутим облик *јединочедни* употребљен је само једном, кад се говори о сину удовице из Наина. Богумилски елементи се виде и на минијатурама у Јеванђељу. В. бр. 645, 648, 649.

655. Стричевић Ђорђе, Мирослављево јеванђеље и богомили, Универзитетски весник 10-IV-1953, 9—10.

Одговор на чланак М. Панића-Сурепа објављен у „Политици“ под насловом „Богумиломанија и Мирослављево јеванђеље“. Брани своје мишљење и износи аргументе углавном о томе да су браћа Матеј и Ариодије, путујући сликари, насликали иницијале Мирослављевог јеванђеља и да су у Босни, код бана Кулина, постали богомили. Износи и богомилске одлике овог споменика.

656. Токин Милан, Два писма Стеријина оца, Зборник Матице српске за књижевност и језик књ. 1 (1954) 81—86.

Прилог проучавању језика Стеријиног Кир-Јање. Приложена писма показују да је језик каквим говори Кир-Јања Стерија слушао у родитељској кући.

657. Šepić Ante, *Jezik hrvatskih općinskih statuta istarskih i primorskih (Prilog historičkoj gramatici hrvatskog jezika)*, Rad JA 295, 5—41.

Приказ језика у статутима: врбничком и помало цијелог отока Крка из године 1388 до 1599, каставском из године 1490 и веприначком из године 1507. Писац понегдје успоређује језик тих статута и са сувременим чакавским говорима Истре и Хрватског Приморја. У томе није посве успио, јер му ти говори нису познати у довољној мјери, па ствара каткада површне закључке о језичним особинама тих говора.

М. Х.

658. Шкриванић Гавро Л., Црквени летопис из XVII века барског надбискупа Андрије Змајевића-Пераштанина, Историски записи књ. X, св. 2 (1954, Цетиње) 310—330.

За филологију је од интереса то што је овај црквени летопис писан на народном језику. Аутор даје опис рукописа, податке о писцу и о осталим примерцима рукописа и дискутује о историским фактима поредећи материјал рукописа са подацима код других историчара.

659. Štefanić Vjekoslav, Glagoljica u Rijeci, *Riječki zbornik* knj. I (1953, Zagreb) 393—453.

На основу докумената, који говоре о глагољској литургији у Риједи, о хрватскоглагољском нотаријату, о глагољској штампарији у Риједи и сачуваним глагољским рукописима из Ријеке, Штефанић доказује, да глагољци у том граду можемо пратити од 14. стољећа до наших дана.

M. X.

е) Метрика

660. Винавер Станислав, Дика и слава дубровачког песничког размера, *КњН год. I*, бр. 37, 23-IX-1954, 6.

О метрици наше ренесансне лирике.

661. Guberina Petar, *Teorija o ritmu i primjena na jedno Krležino djelo*, *Republika IX*, knj. II, br. 7—8 (1953, Zagreb) 613—635.

Начин, како се врши стилистичка и граматичка анализа књижевног дјела с примјеном тога начина у Крлежином дјелу „Кристофор Колумбо“. M. X

662. Јовичић Иванка, Јован А. Дошенић и Јакопо Андреа Виторели, *Зборник Матице српске за књижевност и језик књ. 1* (1954) 72—80.

Може бити занимљиво за метрику јер се пореде Дошенићеве стихови с Виторелијевима који су му били узор.

663. Čubelić Tvrtko, *Neka zapazanja o stihu narodnih epskih pjesama*, в. бр. 767.

ж) Стил

664. Андрић Иво, Белешка о речима, *Омладина бр. 18*, 1-V-1954, 3.
„... језик, то је живот људи, свесни и несвесни, видљиви и скровити. Изван живота постоји само самртно ћутање. Нема те речи која је без везе са животом као што нема биљке без подлоге која је храни. Значи да треба бити близак људима и њиховом животу, слушати њихов говор, упијати га у себе, размишљати о њему, живети са њим као брат са братом. И тада ћемо моћи постићи оно што треба, тј. да људима њиховим и познатим језиком кажемо нашу и нову уметничку истину“.

665. Винавер Станислав, *Књажевска канцеларија*, *Република (Београд) 21-IX-1954* (бр. 464) 3.

Кратак напис о бирократском стилу код нас и на Западу.

666. В(инавер) С(танислав), *Стари и нови стил наше беседе и наше преписке*, *КњН год. I*, бр. 40, 14-X-1954, 1—2.

О стилу пет српских писама с краја XV в. које је у ЈФ XX објавио академик проф. д-р Никола Радојчић.

667. Vončina Josip, *Neke stilске nezgrapnosti u našoj štampi*, *Jezik I*, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 152—153.

668. Vratović Vladimir, Neke primjedbe o stilu naših rečenica Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 25—27.

669. Guberina Petar, Onomatopeja kao lingvistički i umjetnički problem, Republika IX, knj. I, br. 1 (1953, Zagreb) 100—104.

670. Дамњановић Слободан, Обрада стила у настави књижевности, в. бр. 690.

671. Кисић Чедо, Бранков ритам, Борба 20-IX-1953, 6.
Сумарне импресије.

672. Кисић Чедо, Естетика?, Борба 18-VIII-1953, 5.
Белешка уз Крлежину књигу критика.

673. Кисић Чедо, О култури речи и стила, Борба 10-V-1953, 7.

674. Кисић Чедо, Сјајни стилист А. Г. Матош, Борба 7-VI-1953, 6.
„Сјајни стилист Матош умео је да прави задивљујуће венце од речи ... Као ниједан критичар и естетичар код нас Матош је осећао сав значај форме, стила, уметничког детаља“. И углавном само то.

675. Матковић Маријан, О нашем савременом песничком изразу, Борба 22-II-1953, 8.

„Ништа није логичније но да се наш сувремени пјеснички израз још увијек револуционарно развија. Ношен објективним датостима једне социјалне револуције, у новим увјетима стварања новог ширег медија, у грчевима рађања новог друштва, тај израз треба да буде по богатству сна, пркоса и младости адекватан новој нашој стварности. Да он то постане, треба да се роди нова пјесничка ријеч“.

676. Павлетић Влатко, Биљешке о стилу, Сусрети 3 (1953, Цетиње).

Разматра досадашње дефиниције стила и покушава да да своју.

677. Павлетић Влатко, Стил и језик Мирка Божића у роману „Курлани“, Стварање 7—8 (1953, Цетиње).

Речник пун аугментатива чиме писац постиже „максимум изражајности“. Има пуно провинцијализама и неологизама у чему писац прелази допуштену мјеру. Стил — „сликовит ..., непосредан, и пун метафора и поредаба.“ Реченица — „експресионистичка и дивергентна.“

678. Павловић д-р Миливој, Стил и проблеми стила, КњЈШ I, св. 6 (1954) 379—390.

После кратког осврта на схватање стила код ранијих теоретичара (Хорација, Квинтилија Флака, Боалоа, Витезице, Б. Поповића и др.) аутор износи мишљење савремених лингвиста А. Белића, Балија, Риса и даје своја, устајући против познате доктрине „*Style c'est l'homme même*“. „Она [тј. поменута доктрина] је тачна само релативно јер форма, уобличење утиска, адекватни изражај емоције или размислања зависи од три услова. Ти услови су: личност која ствара, објекат који је повод стварању и ситуација у којој се ствара и најзад — језичка средства стварања.“ Писац се задржава усто на анализи обраде истих мотива код различитих песника и на мотивима који показују различит стил код истог писца.

679. Павловић Миливој, Три типа формулисања реченице, ГлСАН књ. VI. св. 1 (1954) 79—80.

„У језику писаца аутор се задржава на анализи три типа по којима се може закључивати и о стилистичком моменту у књижевном стварању. Први тип је карактеристичан за стил Григорија Божовића, постајући све изразитије манир... Други тип реченице претставља нам стил Момчила Настасијевића... У трећем правцу интересантан је начин формулисања у Хасана Кикића.“

680. Finka Božidar, О jezičnim elipsama, Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 144—149.

Разлагање о случајевима елипсе у реченицама и о лексичким елипсама.

681. Škreb Zdenko, Jezik u interpretaciji pjesničkoj djela, в. бр. 717.

в) Методика наставе књижевног језика

682. Варац Антун, Ispravljачи zadaća, Jezik I, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 129—132.

Тежак је и одговоран посао исправљача задаћа у средњој школи. Том раду треба посветити велику пажњу, јер се преко школских задаћа помажу стварати личности: зато би требало наставнике растеретити многих других дужности које их пријече у вршењу ове тако деликатне дужности.

683. Белић А., Из методике предавања српскохрватског језика у средњој школи, КњЖШ I, св. 4 (1954) 253—260.

У чланку се истиче да је „најважнија ствар у методици наставе матерњег језика што боље познавање природе језика уопште“. Указује се на то како да наставник омили у школи учење језика на анализи текста и како да прошири и продуби писменост својих ученика.

684. Brabec Ivan, Акцент у школи, Pedagoški rad IX, br. 2 (1954—Zagreb) 107—111.

685. Brujić Marinka, О nekim problemima nastave živih jezika Školske novine V, br. 13 (1953, Zagreb) 2.

686. Busija Josip, Problemi „gramatičkog“ pitanja na ispitu zrelosti Školske novine IV, br. 25 (1953, Zagreb) 4.

687. Вученов Д., Четири и више варијанти, Универзитетски весник 27-II-1954, 2 и 6.

Прилог дискусији о наставном програму на катедри за српскохрватски језик и књижевност.

688. Грицкат д-р Ирена, Богатство и богаћење језика, в. бр. 12.

689. Guberina Petar, О „auditivno-vizuelnim“ metodama nastave stranih jezika, Pedagoški rad IX, br. 3 (1954, zagreb) 155—166.

690. Дамњановић Слободан, Обрада стила у настави књижевности, Наша школа (Сарајево) год. V, септембар-октобар 1954, бр. 7—8, 351—366.

Писац указује на дужност идеолошке преоријентације после побједоносне Народноослободилачке борбе, — и настава је постављена на савремену научну

основу, а дијалектички метод постао је општи инструмент сазнања. Поред свих успјеха у настави књижевности, писац сматра да је „веома значајно питање анализе пишевог стила најслабија страна и средњешколске, и универзитетске наставе и научно-истраживачке литературе“. Зато ће се писац у првом дијелу свога написа „позабавити кратким прегледом питања стила, а у другом упустити у практичну примену тога излагања на примерима стила двојице истакнутих писаца, Ђуре Јакшића и Милована Глишића, који с те стране нису проучени“.

H. C.

691. Dvoršak Stanko, Tjedan čistoće jezika u školi za odgajatelje u Zagrebu, Jezik II, br. 1 (1953—1954, Zagreb) 31—32.

692. Demarin Josip, Ilja Mamuzić; Metodiski ogledi iz nastave maternjeg jezika, Pedagoški rad VIII, br. 1—2 (1953, Zagreb) 73—76.
Приказ.

693. Димитријевић Р., Једна занемарена област наставе језика и књижевности у нашој средњој школи, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 243—252.

О недовољној писмености ученика, о питању „јасног, складног, логичког, изражавања наших ученика“, о питању стила, „основних стилских особина“.

694. Đerić Zlata, Očiglednost u nastavi gramatike, Naša škola (Sarajevo) god. V, мај-јуни 1954, br. 5—6, 291—295.

Указује на предности очигледности у настави. Очигледна средства су у настави граматике разна: предмети (природна очигледна средства), илустрације природе и разних дјечјих доживљаја (умјетна очигледна средства), готови текстови или драматизације текстова. Писац је затим изнио примјену очигледности „за основне појмове из програма граматике у нашим основним школама.“

695. Đikić Hasan, Razne teme iz školske prakse, Složena rečenica — Iz nastave gramatike u IV razredu osnovne škole, Naša škola (Sarajevo) god. V, мај-јуни 1954, br. 5—6, 272—275.

696. Ђ. К., Студенти књижевности траже корените измене, Универзитетски весник 26-I-1954, 1.

Дискусија о наставним плановима и програмима на катедри за језик (српскохрватски и стране) и књижевност. Између осталог каже се: „Постоји врло ограничено интересовање код студената за изучавање језика [мисли се српскохрватског] док истовремено постоји велика потреба за језичким стручњацима“. Сасвим је супротан случај на катедри за стране језике. Језичким предметима обраћа се знатно мање пажње него књижевности.

697. Ивић д-р Милка, Синтаксичка анализа у настави језика, КњЈШ I, св. 2 (1954) 94—97.

Практично упутство наставницима средњих школа како се у синтаксичкој анализи штива треба служити „методом идентификације.“

698. Jonke Ljudevit, „Jezik“ i naši srednjoškolci, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 32.

699. Knor V., Hasanović H. H., Petković J., Jedna anketa o pravopisnoj pismenosti učenika u IV razredu osnovne škole, Naša škola (Sarajevo) god. V, мај-јуни 1954, br. 5—6, 303—305.

700. Крстић Момир, О настави српскохрватског језика у осмогодишњој школи према досадашњем програму, Просветни преглед бр. 8 (25-II-1954, Београд) 3.

Износи да је у осмогодишњој школи „граматичко градиво прилично обилно“, нарочито партије о зависнословеним реченицама и о значењима падежа и глаголских облика које су готово исте као и на Вишој педагошкој школи, док је програм из књижевности веома сиромашан. Тражи и да се број часова за наставу српскохрватског језика и књижевности повећа са четири на пет.

701. Лалевих М. С., Обрада значења падежа, КњЈШ I, св. 1 (1954) 29—37.

Износи своје сугестије како треба прићи обради падежа без предлога и обради падежа с предлозима.

702. Лалевих М. С., Обрада промене значења речи, НЈ V, св. 1—2 (1953) 65—74.

Рубрика „Језик у школи“.

Писац на конкретним примерима показује како ученицима треба објашњавати не само промену значења речи, већ и прелажење речи из једне врсте у другу (придева у именице и сл.). У примеру: *Дошао је стари* придев је добио функцију именице. У примеру: *петокрака* (= петокрака звезда) придев је добио и именичке падежне облике. Итд.

703. Лалевих М. С., Обрада реченице КњЈШ I, св. 3 (1954) 146—154.

Цео чланак указује углавном на то да, приликом анализе, реченицама „не треба приступити као нечему што је изоловано, издвојено.“ Оне могу бити повезане иако нису једна уз другу. (Оне које почињу речима — дакле, стога, према томе, отуд и сл.). Не треба поћи ни само са формалне стране (реченице које почињу са *кад* нису увек временске, ни оне које почињу са *да* увек намерне).

Аутор указује и на то како се у стилске сврхе богато могу користити могућности претварања независне реченице у зависну и могућности проширења у реченице појединих додатака субјекта и предиката.

704. Мамузић др I., *Metodika nastave materinskog jezika*. Izdanje Pedagoško-knjževnog zbora, Zagreb, 1952, КњЈШ I, св. 2 (1954) 115—117.

Приказ.

705. Марковић Перо, О обради другог писма, *Naša škola* (Sarajevo) god. V, мај-јун 1954, бр. 5—6, 287—290.

Обрада другог писма је питање коме се не обраћа пажња коју оно заслужује — нити у пракси, нити у теорији. Резултат тога је да ученици „не владају подједнако са оба писма“ или „да ученици не познају добро ни једно ни друго писмо.“ Писац указује на узроке.

706. Новковић Новак, *Obrada Kočićeve pripovijetke „Vukov Gaj“*, *Naša škola* (Sarajevo) god. V, новембар-децембар 1954, бр. 9—10, 466—473.
„Овај је чланак написан с главном намером да се наставнику осмогодишње школе пружи помоћ у обради домаћег текста.“

707. Панцић Јерко, Одговара ли настава српскохрватског језика практичном животу, Просвјетни лист, год. III, бр. 41 (1954, Сарајево) 3.

Ученицима треба дати солидну писменост и општу културу. Теме писмених задатака су несхватљиве. Ученик чита дјела, учи граматику, одговара — за оцјену. „Научимо га да схвати да је то најсуштинија потреба, потребан атрибут културна човјека“. Даје приједлоге како постићи успех.

708. Петковић Ј., в. Кнор В., Хасановић Х. Х., Петковић Ј., бр. 699.

709. Поповић д-р Слободан, Богаћење психолошког речника у настави матерњег језика, КњЈШ I, св. 2 (1954) 104—106.

Указује углавном на то да се „потстицањем ученика на непосредно психолошко посматрање људи у реалном животу, на самопосматрање, психолошке анализе, објашњења и тражења тачних израза обогаћује ... његов психички живот и говорни стил.“

710. Radivojević Milan, Jedan oblik stvaralaštva u nastavi maternjeg jezika, Naša škola (Sarajevo) god. V, мај-јуни 1954, бр. 5—6, 283—286.

„Важно мјесто у настави матерњег језика треба да заузме васпитање маште. Вез развијања маште ученици не могу осетити дубину садржине умјетничких дјела, нити се уживети у њихове ликове. Само маштом деца могу створити своје оригиналне радове.“

711. Rosandić Dragutin, Od poznatog k nepoznatomu u jeziku, Pedagoški rad VIII, бр. 3—4 (1953, Zagreb) 140—144.

712. Semanić Bešir, Uspjeh u nastavi maternjeg jezika mnogo zavisi od toga kako se vrši raspored gradiva, Prosvjetni list, год. III (1954, Sarajevo).

Даје предност добром мјесечном планирању градива из језика и критикује слабости у настави матерњег језика у основним школама.

713. Стевановић Михаило, Развитак науке и настава матерњег језика у средњој школи, КњЈШ I, св. 2 (1954) 232—245.

Чланак указује на недостатак наставе у нашим средњим школама у погледу српскохрв. језика: многе се партије иако предвиђене наставним програмом (акцент, грађење речи, синтагме) уопште не предају, а извесни наставници заступајући мишљење: „нека се наука предаје на Универзитету, а ми ћемо у средњој школи предавати као и досад што смо предавали,“ не прате њен развитак и нису упознати са најновијим њеним резултатима. Аутор у 13 тачака износи у чему се углавном средњошколски наставници држе старих тумачења и одбачених дефиниција.

714. Томић Синиша, О неким проблемима о извођењу наставе матерњег језика, Просветни преглед бр. 11 (18-III-1954, Београд) 4.

Указује на недостатке уџбеника српскохрватског језика и на незгоде које из тога произилазе.

715. Тохолъ Сава, Р. Пољанец: Говорне и писмене вјежбе у настави матерњег језика, Настава и васпитање св. 3 (1953, Београд) 128—130.

Приказ, повољан.

716. Хасановић Х. Х., в. Кнор В., Хасановић Х. Х., Петковић Ј., бр. 699.

717. Škreb Zdenko, Jezik u interpretaciji pjesničkog djela. Jezik II, br. 5 (1953—1954, Zagreb) 129—134.

Методe стилске анализе пјесничког дјела.

и) Терминологија

718. Dukić Danijel, Apoteka-Skladište, Jezik III, br. 1 (1954—1955, Zagreb) 10—12,

Писац је против назива апотека, а за један од славенских назива: љекарна, љекарница или љекара.

719. Ивић П., Авион на млазни погон, НЈ IV, св. 3—4 (1952) 126—127.

Према *електрична локомотива, мошорни брод, парни млин* итд. с лингвистичке стране било би „потпуно оправдано“ рећи и *млазни авион*.

720. Jonke Ljudevit, Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji, Zbornik radova Filozofskog fakulteta II (1954, Zagreb) 67—83.

Шулек као аутор трију великих рјечника, у којима је обилато заступан хрватски језик, водио је велику бригу о чистоћи нашега језика у научној терминологији. Будући да је тада наш језик имао сиромашну терминологију, Шулек ју је сам стварао. У том је његова велика заслуга, па је потребно и данас поћи његовим правцем.

721. Ковачевић Србислава, Прилог проучавању терминологије из Народноослободилачке борбе, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 150—155.

722. Костић д-р А. Ђ., О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица, НЈ IV, св. 9—10 (1953) 308—315.

Карактеристична су нарочито два закључка:

1. „ако је једна латинска именица или латинска транскрипција грчке именице унета у наш језик у правилном транскрибованом или транслитерованом облику, придев треба градити, где год је то могућно, од тог облика, а не од латинског придева: ... *Панкреасни* (а не *Панкреашични*) ...“;

2. ако се у нашем медицинском речнику латинска именица не употребљава као технички термин, придевски облик изведен у латинском од те именице треба употребити тако што се скраћеном облику латинског придева додаје наш придевски наставак: *lateralis* = *латерални* и сл. В. бр. 723, 724, 731.

723. Костић д-р Александар Ђ., О транскрибовању латинских именица у медицинској терминологији, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 229—237.

Писац, најпре, истиче захтев да се латинске именице у медицинској терминологији транскрибују са латинског, а не с неког другог живог језика (француског, немачког и сл.). После тога писац даје преглед како су транскрибоване латинске именице из међународне медицинске терминологије у нашем језику. Најзад писац износи на какве се све тешкоће наилази приликом транскрибовања, В. бр. 722, 724, 731.

724. Костић д-р Александар Ђ., Потребе стручних терминологија, НЈ VI, св. 1—2 (1954) 26—32.

Полемише са Св. Предићем. Сматра да, при изради стручних терминологија, стручњаци одговарајућих струка треба да изнесу потребе својих терминологија, а да је дужност лингвиста да покажу како се те потребе најбоље могу задовољити. В. бр. 722, 723, 731.

725. Malesić Niko, *Stručno nazivlje, Standardizacija* br. 7 (1954, Beograd) 125—129.

Предлози и мишљење за неке стручне називе.

726. Мићовић В. М., Још о речима изведеним од именице *магнет* НЈ IV, св. 1—2 (1952) 33—37.

Полемика са В. В. Петровићем. Брани своје мишљење да и даље треба употребљавати термин *магнетсисаши*, *магнетсисање*, *магнетизам* и др.

727. Мићовић В. М., О речима никл, кабл и њима сличним, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 238—242.

Предлаже да се говори и пише: *никал*, *кабао*, *аршикал* (роба), *аршикул* (граматички члан), *циклус*, *бицикал* = *бицикло* = *бицикла*; а да се реч *циркл* избаци и место ње употребљава само реч *шестар*.

728. Moskovljević Miloš S., *Slovenački ili slovenski? Jezik I*, br. 5 (1952—1953, Zagreb) 153—155.

729. М. С. М., Бундева, тиква, дулек и др. (Једна термилошка анкета) НЈ V, св. 5—6 (1954) 200—205.

Д-р М. С. Московљевић износи који се све називи за реч *бундева* налазе у грађи Лексикографског одсека САН, молећи читаоце „Нашег језика“ да обавесте Институт за српски језик САН који се од наведених назива употребљава у њиховом крају и шта управо означаје.

730. Панов А., Из термилошке биљежнице, НЈ V, св. 5—6 (1954) 195—199.

На светском конгресу ботаничара у Стокхолму 1950 било је речи о томе да се развитак националних номенклатура диригује и прати из једног интернационалног центра, да се националне терминологије подесе према међународној. С обзиром да се европски језици по структури својој не слажу у свему, писац овога чланка сматра да посао стварања националних терминологија по угледу на интернационалну, не би био ни добар ни користан.

731. Предић Св., О грађењу и транскрибовању неких речи латинског порекла НЈ V, св. 1—2 (1953) 27—34.

Полемика са проф. д-р А. Ђ. Костићем. В. бр. 722, 723, 724.

732. Стевовић И., Ортопедисати-ортопедисање, НЈ IV, св. 3—4 (1952) 128—133.

Оршопедисаши значи 'вршити посао у примењеној ортопедији'. *Оршопедисање* значи 'вршење посла у примењеној ортопедији'. И један и други израз, дакле, „значе израду а не снабдевање ортопедским предметима“. Њих стога „не треба преносити из израде у снабдевање“. „Ово последње треба назвати *снабдевање оршопедским апаратима* или краће *оршопедско снабдевање*.“

733. Frišćić Vinko, O pohrvaćenim pridjevima latinskog i grčkog podrijetla s obzirom na stručnu medicinsku terminologiju, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 111—114.

Писац као личнички осјећа много неуједначености у медицинској терминологији, па предлаже, како би се најисправније могли писати похрваћени придјеви лат. и грч. подријетла.

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

734. Bezlaj F [rance], Matija Murko, Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. (Putovanja u godinama 1930—1932). I-II. Djela Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, knjiga 41—42. Zagreb 1951. SR V-VII (1954) str. 365—368.

735. Вошковић Стули Маја, Bilješke o narodnoj pjesmi iz oslobodilačkog rata, Republika IX, knj. II, br. 7—8 (1953, Zagreb) 676—682.

736. Винавер Станислав, Босанска муслиманска десетерачка епопеја, Република (Београд) 11-V-1954 (бр. 445) 3.

О пјесмама из Паријевог десетерачког зборника муслиманских епских пјесама. Поређење ових с „православним“ епским пјесмама.

737. Винавер Станислав, Збирка тужбалица Новице Шаулића, Република (Београд) 12-X-1954 (бр. 467) 3.

Поводом нове Шаулићеве збирке тужбалица.

738. Винавер Станислав, Ново о нашој народној поезији, Република (Београд) 3-II-1953 (бр. 379) 4.

Кратак приказ књиге о настанку Хомерових епова коју је у Лондону 1952 објавио „славни енглески критичар“ С. М. Баура (наслов није дат). Баура је, на основу чињенице да је југословенски муслимански епос (из наших дана) неписменог гуслара Авда Међедовића (О Осману Делибеговићу и Луки Павичевићу) већи од Хомерових и на основу других података, закључио да је Илијаду и Одисеју могао, а због јединства у њиховом склопу, и морао саставити један пјесник, вјероватно од пјесничких елемената који су и раније постојали.

738a. Влаховић Петар, Поводом „Одговора П. Влаховићу“ Универзитетски весник 24-VI-1954, 10.

Одговор С. Матићу на чланак објављен у Универзитетском Веснику 6-V-1954. Замера „Матићу на термину Бељац место Бељуга (назив поља код Вршца), на објашњењима неких народних обичаја (ломљење оружја, скидање одела са погинулих, љубљење руку старијих као знак поштовања и сл.). В. бр. 739, 753, 762, 6.

739. Влаховић Петар, Ш., В. Ст. Караџић: Српске народне пјесме, Универзитетски весник 8-IV-1954, 6.

Сматра да су коментари песама недовољни, нарочито са гледишта етнологије, али исто тако и са гледишта теорије народног епа и народне историје. — Замера и језичком коментару. В. бр. 738a, 753, 762 6.

740. Grafenauer Ivan, Hrvatske inačice praobrazcu balade „Kralj Matjaž v turški ječi“. SIE VI-VII (1954) str. 241—272.

S posnetkom v nemščini.

741. Delorko Olinko, Tragom srpskohrvatske epike (Neka zapažanja u povodu Murkove knjige), Republika IX, knj. I, br. 5 (1953, Zagreb), 432—437.

742. Д. Ф., [Божидар Ковачевић] „Љубавне народне песме“ Књижевност, књ. 18, св. 1 (1954) 79—81.

Оштра критика збирке народних песама изашле под горњим насловом. Одриче сваку критичност у избору песама и замера због коришћења малог броја извора.

О. Т. Б.

743. Ђурић д-р Милош, Хомерова Илијада и наше народне песме (четири паралеле), Књижевност, књ. 18, св. 3 (1954) 177—187.

Паралеле неких момената заједничких Илијади и нашим народним песама.

744. Есих Иван, Преводац наших народних песама на шведски језик, КњН, год. I, бр. 23, 10-VI-1954, 6.

О 150-ој годишњици рођења шведско-финског књижевника Ј. Л. Рунеберга. В. бр. 746.

745. Јовановић Војислав М., О лику Филипа Вишњића и других гуслара Вукова времена, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 67—96.

О физичком лику наших најпознатијих гуслара. Од 84—96 стр. су снимци слика наших гуслара.

746. Јовановић Војислав М., Рунеберг, КњН, год. I, бр. 24, 24-VI-1954, 4.

Веома корисна интервенција овог угледног познаваоца наше народне књижевности: В. М. Јовановић даје значајне допуне чланку д-ра Ивана Есиха „Преводац наших народних песама на шведски језик“ (чланак И. Е. односи се на Ј. Л. Рунеберга). В. бр. 744.

Б. Н.

747. Јовичић Иванка, Наше народне песме у италијанском преводу, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 243—246.

Приказ збирке Poesia popolare serbo-croata (Падова, 1949) професора Артура Кроније.

748. Ковачевић Јован, Народна песма и пропаганда фиде, ИГ, св. 1—2 (1953) 78—81.

Аутор износи утицај католичке пропаганде на формирање мотива о негативној улози деспота Ђурђа у борби хришћана и Турака као и о самом деспоту. Овај се мотив налази у дубровачком рукопису бугарштица састављеном крајем XVII и почетком XVIII века.

749. Кулишић Фрањо, Етнолошка испитивања у Боки Которској, Спом. СIII, 195—213.

У расправи су наведене и две варијанте народне обредне песме које се певају за Ђурђевдан у Доброти и Мулу.

Резиме на француском.

750. Лалевић М. С., Д-р М. Мурко: Трагом српскохрватске народне епике (Издање Југославенске академије, Загреб, 1951, I-II, стр. 930; превели са чешког Ј. Арнери и д-р Љ. Јонке), Књижевност, књ. 16, св. 6 (1953) 558—563.

Приказ.

751. Лалевић М. С., Српскохрватске јуначке песме, скупно М. Parry, уредио А. В. Lord, књ. II: Нови Пазар — текстови са уводом и примедбама уредника, Издали Српска академија наука и Harvard University Press (САД), Београд-Кембриџ, 448 стр., Књижевност, књ. 19, св. 9 (1954) 230—236.

Приказ књиге са нарочитим истицањем рада на скупљању народних умовина и заслуге која припада ауторима ове књиге. Савремени певачи далеко заостају за онима из доба цветанја епике.

752. Матић Светозар, Вуков певач Рашко, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 58—66.

У већини „старих“ песама овог певача има језичких, географских и других појединости које упућују на то да је Рашко те песме научио у Срему. У вези с Рашком писац поставља своју тезу о циклусу Немањина; то је управо проширена његова теза о косовском циклусу: оба та циклуса постала су у XVIII веку, у Срему, под утицајем новорођеног српског национализма код Срба у Аустрији.

753. Матић С[ветозар], Одговор П. Влаховићу, Универзитетски весник 6-V-1954, 5.

Од преко двадесет Влаховићевих примедба на коментар писац прима неколико. Већину примедба одбија, пошто своје коментаре уз народне песме аутор не сматра никаквим „ковчежићем за етнологију“. Влаховић је рђаво читао па је налазио етнолошка објашњења иако их писац уопште скоро није ни давао. Рђаво је читао и саме народне песме. В. бр. 738а, 739, 762 б.

754. Матић Светозар, Порекло косовских песама краткога стиха, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 1 (1954) 7—25.

Указујући на следеће чињенице: 1) косовских песама краткога стиха нема у збиркама старијег записивања од Вуковог нити у збирци С. Милутиновића; 2) све Вукове косовске песме, осим једне, записане су у Срему; 3) трагови косовских песама краткога стиха пре Вука сви су из Срема; 4) особине језика и песничке технике у косовским песмама певача који нису Сремци (Подруговића и Вуковога оца) упућују на Срем; 5) неоригиналност косовских песама у збиркама после Вука, — писац закључује да су косовске песме краткога стиха постале у Срему, у Фрушкој Гори, у XVIII веку, под утицајем националног осећања пореклом из водећег слоја, нарочито цркве, што доказује сличним националним изразом у књижевним делима XVIII века.

755. Матић Светозар, Проклета Инђија, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 192—193.

Ово име (облик Инђија — са њ — јесте утицај Срема — певачица је из Срема) није унесено у народну песму „Свечи благо дијеле“ из романа о Александру, као што се нагађало (Ђоровић, Драг. Костић), него највероватније из житија апостола Томе, у коме Инђија има карактеристику проклете земље за хришћане. Има и других веза између те народне песме и старе просвете наше: нарочито се то види у „Слову Епифанија к Андреју“.

756. Матић Светозар, Schmaus Dr Alois, Studija o krajinskoj epici (Rad Jugoslovenske akademije 297, str. 89—247), Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 246—248.

Повољан приказ.

757. Меденица Рад., Српскохрватске јуначке песме М. Пари и А. Лорд — (Кембриџ—Београд 1953), Република [Београд] 10-XI-1953 (бр. 419) 4 и 8.

Приказ студије пок. Милана Парија и његовог наследица Алберта Лорда са Кембричког универзитета у САД. Књига садржи много занимљивих и драгоцјених података о нашој народној поезији, иако је проф. Парија првенствено интересовало питање постанка Илијаде и Одисеје. „Као прва следећа књига иза ове предвиђена је збирка сакупљена у Бијелом Пољу, поглавито песама певача Авда Међедовића, у коме је, како се каже у предговору, Пари »нашао оно за чиме је трагао по целој земљи, певача-гуслара који је могао да испева песме дуге као Илијада и Одисеја« итд.

758. Пантелић д-р Душан, „Небеске прилике“ пред Први српски устанак, ИГ, св. 1–2 (1954) 89–102.

На основу тумачења јављања „Небеских прилика“ опеваних у песми „Почетак буње на дахије“ и архивских података о ширењу вести о устанку, утврђује се време и место настанка песме.

759. Пантић Мирослав, О Богишићевој збирци народних песама из старих записа, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 151.

„Богишићева збирка старих народних песама за коју се све до наших дана мислило да је изгубљена, будући да се после свих трагања није могла наћи, сачувана је у пуном опсегу и налази се у његовом архиву у Цавтату.“

760. П. М., Драгоценост — Сто хиљада непознатих народних пословица, Вечерње новости бр. 371 (28-XII-1954) 5.

Поводом годишњице рођења Валтазара Богишића. Осврт на његов живот и рад. У чланку се између осталог помиње велика културна заоставштина Богишића: врло богата, већим делом неиздана збирка народних песама које су у XVI, XVII и XVIII веку, дакле много пре Вука, записивали многобројни, углавном далматински песници, ратници, занатлије и свештеници; збирка од неколико стотина епских песама које је Богишић прибележио у Херцеговини и околини Дубровника, до данас науци непозната; збирка од преко 100.000 народних пословица, до данас нештампана; збирка необјављених преписа преко 1300 архивских докумената о првом српском устанку, коју је Богишић израдио према руским архивама.

761. P[otokar] T[one], Ob novi izdaji Vukovih srbskih narodnih pesmi. SPor XIV, 26-VII-1953, št. 174.

762. Радојчић Светозар, О неким заједничким мотивима наше народне песме и нашег старог сликарства, Зборник радова САН XXXVI, Византолошки институт књ. 2, 159–178.

Врло занимљива расправа о утицају фресака и наше средњевјековне архитектуре на нашу народну поезију. Приложене су три фотографије фресака.

Резиме на француском.

762а. Српске народне пјесме, Књига прва у којој су различне женске пјесме. Скупио их и на свијет издао Вук. Стеф. Караџић; редакција, белешке и речник Војислав Ђурић, изд. „Просвета“ (1953, Београд) IX + 814 + (2) + 3 прилога са сликом Вуковом и факсимилом насловне стране првог издања, 8^о.

762б. Српске народне пјесме, Књига друга у којој су пјесме јуначке најстарије. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић; редакција, речник и поговор Радомир Алексић; белешке и објашњења Светозар Матић, изд. „Просвета“ (1953, Београд) 813 + (2) + Вукова слика и један факсимил, 8^о В. бр. 738а, 739, 753.

762в. Српске народне пјесме. Књига трећа у којој су пјесме јуначке средњијех времена. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић; редакција, белешке, објашњења и речник Никола Банашевић, изд. „Просвета“ (1954, Београд) 712 + Вукова слика и један факсимил, 8^о.

762г. Српске народне пјесме, Књига четврта у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић; редакција, белешке, објашњења и речник д-р Видо Латковић, изд. „Просвета“ (1954, Београд) XLIV + 663 са сликом Вуковом и факсимилом насловне стране првог издања, 8^о.

763. Srpsko-hrvatske junačke pjesme, skupio Milman Parry, uredio i preveo na engleski Albert Bates Lord, knj. prva, Novi Pazar: engleski prevod, izd. Harvard University Press i Srpska Akademija Nauka (1954, Cambridge i Beograd) 8^о, I—XVI + 1 — 480 са картом Yugoslavia in 1935.

Музичку транскрипцију дао Bela Bartok, предговоре написали John H. Finley Mladi i Roman Jakobson.

764. Srpskohrvatske junačke pjesme, skupio Milman Parry, uredio Albert Bates Lord, knj. druga, Novi Pazar: srpskohrvatski tekstovi, sa uvodom i primedbama urednika, izd. Srpska akademija nauka i Harvard University Press (SAD) (1953 Beograd i Kembridž) 8^о, I—XXXIV + 1—448.

Са предговором А. Белића.

765. Стојковић Љубиша, Карневали и песници, Борба 23-IX-1953, 4.

О новопронађеној Богинићевој збирци народних песама.

766. Филиповић Мил. С., Књига о јужнословенској и арбанашкој епској поезији, КњН, год. I, св. 26, 8-VII-1954, 4—5.

Приказ докторске дисертације д-ра Ставра Скендија „Albanian and South Slavic Oral Epic Poetry“ која је 1954 год. изашла у издању American Folclore Society, Philadelphia.

767. Čubelić Tvrtko, Neka zapažanja o stihu narodnih epskih pjesama, Republika IX, knj. II, br. 7—8 (1953, Zagreb) 700—703.

768. Џаковић Вукоман, Нове црногорске тужбалице, антологија (1954, Никшић).

Антологија садржи тужбалице настале после Првог светског рата и у доба Народноослободилачке борбе.

769. Schmaus Alois; Studija o krajinskoj epici, Rad JA 297, str. 89—247.

О специфичном облику епике босанско-херцеговачких муслимана.

770. Šotlić Julije, Uz prvu knjigu „Bunjevačkih nar. pripovijada“, Republika IX, knj. I, br. 2—3 (1953, Zagreb) 284—286.

VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)

771. Б [ошков] Ж [ивојин], О речнику књижевниг језика, ЛМС 130, св. 6, књ. 373, 516—517.

Износи потребе за једним практичним речником српскохрватског књижевног језика и даје кратка обавештења о речнику који припрема Матица српска у Новом Саду.

772. Burijan H. i Marija Lujza, Deutsch-serbocroatisches Wörterbuch. Nemačko-srpskohrvatski rečnik, 10.000, reči, изд. Матица српска (1954 — Нови Сад) 16°, 1—488.

773. Burijan H. i Marija Lujza, Srpskohrvatsko-nemački rečnik. Serbocroatisch-deutsches Wörterbuch, 10.000 reči, изд. Матица српска (Нови Сад 1954) 16°, 1—495.

774. Veis E. L. — Dobi D., Srpskohrvatski esperanto priručni rečnik, изд. Друштво есперантиста Србије (1953, Суботица) 16°, 1—66.

775. Велико дело југословенске културе, Борба 1-II-1954, 4.

Разговор новинара са Мирославом Крлежом о енциклопедиским издањима Лексикографског завода ФНРЈ.

776. Вујаклија Милан, Лексикон страних речи и израза, у редакцији д-р Светомира Ристића и д-р Радомира Алексића, изд. Просвета (1954, Београд) 1—1103. В. бр. 781, 787 и 806.

777. Dobi D. в. Veis E. L. — Dobi D., бр. 774.

778. Dobroshi Sokol, Rečnik srpskohrvatsko-albanski. Fjaluer serbo-kroatishit-shqip. Изд. „Рад“ (1953, Приштинџ), 8°, I + XXXVIII + 757 + [I].

779. Drvodelić Milan, Englesko-hrvatski rječnik, ŠK (1954, Zagreb).

780. Drvodelić Milan, Hrvatsko-engleski rječnik, ŠK (1953, Zagreb).

781. Ђ. Л., Милан Вујаклија, Лексикон страних речи и израза, Политика 11-VIII-1954, 7.

Приказ. В. бр. 776.

782. Živanović Stevan, Rečnik esperanto-srpskohrvatski (esperante-serbokroata vortaro), II izdanje, „Naučna knjiga“ (1954, Beograd) I—VIII + 1—178.

783. За речник савременог књижевног језика, Република (Београд) 22-XII-1953 (бр. 425) 3.

О потреби што скоријег издавања једног практичног речника савременог језика, поред великог који ради САН.

784. Ј. Д., Завршава се прва свеска енциклопедије Југославије, Борба 21-VI-1953, 6.

785. Jonke Ljudevit, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika 55, 56, 57 i 58 svezak, Zagreb 1952 i 1953. Izdanje JA, Jezik II, br. 3 (1953—1954, Zagreb) 92—94.

Осврт.

786. Кангрга Јован, Речник немачко-српскохрватски, III издање, „Знање“ (1954, Београд) I—XLVIII + 1—784.

Од VII—XLVIII упутства за употребу и увод у граматiku. — Са предговором Светомира Ристића на немачком и српскохрватском језику.

787. К., Друго издање Вујаклијиног рјечника страних ријечи, Живот, год. III, књ. V, св. 24 (1954, Сарајево) 85.

Приказ. В. бр. 776.

788. Марија Лујза, в. Burijan H. i Marija Lujza, бр. 772.

789. Марија Лујза, в. Burijan H. i Marija Lujza, бр. 773.

790. Matic Tomo, Prva redakcija Tanclingerova rječnika, Rad JA 293 (1953, Zagreb) 253—281.

Рецензија прве редакције рјечника Ивана Танцлингера-Занотија, с назнаком извора, којима се писац служио. Наведен је и попис многих ријечи, које се налазе у Танцлингерову, а не налазе у Рјечнику хрватскога или српскога језика Југославенске академије.

791. М. К., Речник српско-хрватског језика ускоро улази у штампу, Политика 28-X-1954, 5.

Разговор сарадника „Политике“ са проф. А. Белићем.

792. Московљевић Милош С. Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника, НЈ IV, св. 1—2 (1952) 58—68.

Предавање одржано на Коларчевом универзитету, 4 новембра 1952 г. Историјат Вукова Рјечника. Карактеристике I и II издања. Задаци наше данашње лексикографије. Све — популарно-научно.

793. Н. А.. О речнику књижевног језика Српске академије наука, Политика 6-I-1953, 6.

Новинарски извештај са годишњег већања Института за српски језик САН. У овом извештају дат је и историјат стварања Речника САН.

794. Обрадовић др Драгољуб П., Мали приручни речник страних речи и израза, Изд. Штампарско издавачко предузеће ПТТ (1953, Београд) 16°, 1—312.

795. Огледна свеска Речника српскохрватског књижевног језика по грађи Српске академије наука, изд. Института за српски језик САН (1953, Београд) 4°, 1—32.

Штампано као рукопис. Са предговором А. Белића.

796. Перић Александар, Речник француско-српскохрватски, III издање, изд. „Знање“ (1953, Београд) 16°, 1—706 + [1].

Са прегледом неправилних и непотпуних глагола и временским облицима.

796а. Роморска enciklopedija 1, изд. Leksikografski zavod FNRJ (1954, Zagreb) I-VIII + 1—724.

А — Brod.

797. P[otokar] T[one], Angleško-hrvatski slovar. LjD III. 28-II-1953, št. 48.

798. Речник за седам језика, Београдске новине 2-IV-1954 (бр. 84) 10.

Вијест о припремању седмојезичног речника у Енглеској.

- 799.** Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Izdanje JA) XIII., svez. 56 (1953, Zagreb).
Обрада ријечи *распукнути* — *разбор*.
- 800.** Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Izdanje JA) XIII., svez. 57 (1953, Zagreb).
Обрада ријечи *разбор* — *разуман*.
- 801.** Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Izdanje JA) XIII., svez. 58 (1953, Zagreb).
Обрада ријечи *разуман* — *ријеч*.
- 802.** Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Izdanje JA) XIV., svez. 59 (1953, Zagreb).
Обрада ријечи *ријеч* — *ругање*.
- 803.** Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Izdanje JA) XIV., svez. 60 (1954, Zagreb).
Обрада ријечи *ругашељ* — *сагрешај*.
- 804.** Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Izdanje JA) XIV., svez. 61 (1954, Zagreb).
Обрада ријечи *сагрешај* — *сав*.
- 805.** Rogić Pavle, Jedna prijeko potrebna priručna knjiga, Jezik I, br. 5. (1952—1953, Zagreb) 139—145.
О потреби издања рјечника савременог књижевног језика и о начину писања таквог рјечника.
- 806.** S. D., Leksikon stranih riječi, Oslobođenje (Sarajevo) 31-VII-1954, 5. B. бр. 776.
- 807.** Sekulić Ante, Voltičev Ričoslovník, изд. аутора (1953, Суботица) 8^о, 1—32.
- 808.** Тимотијевић Душан, Прва свеска Поморске енциклопедије, Борба 19-IX-1954, 6.
Приказ.
- 809.** Трго Фабијан, Још једном о првој свесци Поморске енциклопедије, Борба 24-X-1954, 6.
О „недовољно обрађеним појмовима из НОБ на мору“ у првој свесци Поморске енциклопедије.
- 810.** Flora Radu, Dictionar sârb-român. Srpsko-rumunski rečnik (1952/53, Vârset) 16^о, 1—646.
- 811.** Horovic Ignac, Šestojezični rečnik. Srpsko-hrv.-engleski-nemački-francuski-italijanski-madarski. Hatnyelvu szótár. Magyar-angol-nemet-franciaolasz-szerb-horvat. Six language dictionary. English-Serbo-Croat-Hungarian-German-French-Italian. Sechssprachiges Wörterbuch. Deutsch-serbisch.-kr.-ungarisch-englisch-französisch - italienisch. Dictionnaire en six langues. Français-serbo-cr.-hongrois-anglais-allemand-italien. Dizionario in sei lingue. Italiano-serbo-cr.-ungherese-inglese-tedesco-francese. Изд. аутора (1953, Суботица) 8^о, 1—484.
- 812.** Hurm Antun, Njemačkohrvatski rječnik (s gramatičkim podacima i frazeologijom) ŠK 1954.

IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа

813. Anton Sovgè. (S sliko.) Letopis SAZU V str. 86—88.
Z bibliografijo del in člankov.

814. Барац Антун, Пример научника Ватрослава Јагића, Књ Н год. I, бр. 16, 29-IV-1954, 4.

„... он је од почетка до краја остао на стајалишту братства и јединства југословенских народа, проматрајући њихов језик и књижевност као једну целину, и устајући против сваког шовинизма, било с које стране долазио. Све то није сметало, да постане научни радник европскога значаја, и Европљанин по видцима и духу. Био је међу ријетким људима свога времена, који су знали спојити искрено и снажно народно осјећање с чувством припадности европској културној заједници.“

815. Bezljaj F [rance], Ob sedemdesetletnici profesorja Jakoba Kelemine (19. julija 1952). SR V-VII (1954) str. 275—279.
Z bibliografijo njegovih del in razprav.

816. Белић А., Ватрослав Јагић, Политика 1-III-1954, 5.

817. Белић Александар, Бранков борбени став, КњН, год. I, бр. 10, 18-III-1954, 1—2.

О Бранку као песнику и Вукову саборцу.

818. Б[елић] А[лександар], Фран Рамовш (14. IX. 1890—16. IX. 1952) In memoriam, ЈФ XX (1953—1954) 577—578.

819. Вереш Саша, Двоструки јубилеј, Књ Н, год. I, бр. 37, 23-IX-1954, 5.

Поводом шездесетогодишњице живота и четрдесетогодишњице научног рада д-ра Антуна Барца.

820. Гавела Ђ., Доситејеве и Вукове посмртне сеобе, Политика 29-III-1953, 6.

Вук и Доситеј сахрањивани су више пута, и о томе Гавела пише у овом пригодном чланку.

821. Гавела Ђуро, Стари „злодјел“ из Тршића, Политика 20-XI-1953, 9.

Поводом чланка д-ра Милана Кашанина „Између орла и вука“ објављеног у часопису „Књижевност“ за новембар 1953. Не слаже се са Кашанином да је Вуков утицај на Бранка омео овог песника да ствара права књижевна дела, високе уметничке вредности.

822. Grafenauer Ivan, Matija Murko. (S sliko.) Letopis SAZU V. str. 168—177.

S podrobno analizo njegovega znanstvenega in organizatoričnega dela.

823. Grafenauer Ivan, Matiji Murku (1861—1952) v spomin. SIE V (1952) str. 197—207.

S posnetkom v nemščini.

824. Г[рицкат] И[рена], Александар Стојићевих (15. III. 1879—18. V. 1952) In memoriam, ЈФ XX (1953—1954) 579.

825. Е с и х И в а н, Хердерове заслуге за нашу културу, Књ Н, год. I, бр. 11, 25-III-1954, 6.

826. Ж и в а н о в и ћ Ђ о р џ е, Млади Даничић, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 1 (1954), књ. 2 (1954) 101—122, 108—122.
Прилог биографији Ђ. Даничића.

827. I v a n i š i n N i k o l a, Vatroslav Jagić u tuđini, Republika IX, knj. I, br. 1 (1953, Zagreb) 789—792.

828. Ј е р н е ј Ј о с и п, О Nikoli Belinčiću Istraninu, — Zbornik Filozofskog fakulteta (1954, Zagreb) 209—219.

Писац истиче важност просвјетитеља Николе Белинића Истринина за Хрвате и хрватски језик. Белинић пише у почетку 19. стољећа, а написао је: Slovnica talijanskoga jezika za Hrvate, ABC i reči za malu decu, nauki čudoredni, Rasabranje cvjeta krieposti.

Резиме на талијанском.

829. К а р е л О ш т и р. (S sliko.) Letopis SAZU V str. 83—85.
Z bibliografijo del in člankov.

830. К а ш т е л а н Ј у р е, Ватрослав Јагић, Политика, 6. XI. 1953, 9—10.

831. К и с и ћ Ч., Ватрослав Јагић, Борба 29-X-1953, 5.
Поводом тридесетогодишњице Јагићеве смрти.

832. К о т н и к Ј а н к о, Profesor dr. Matija Murko. + 11. II. 1952. (S sliko.) KolMD 1953 str. 156—158.

833. L o g a r T i n e, Fran Ramovš. (S sliko.) Letopis SAZU V str. 148—160. S podrobno analizo njegovega znanstvenega in organizatoričnega dela.

834. [Lukman Fran K.], Dr. Fr. Kotniku. Ob sedemdesetletnici (S sliko.) KolMD 1953 str. 120—121.

835. L u c i e n T e s n i è r e, (S sliko.) Letopis SAZU V str. 92—94.
Z bibliografijo lingvističnih in literarnozgodovinskih spisov, ki se zlasti nanašajo na Slovence in slovenščino.

836. М. М., Слависти на бечкој прослави Ватрослава Јагића, Политика 11-III-1954, 5.

837. [Moder Janko]-om-, Ob sedemdesetletnici slovenskega narodopisca prof. dr. Franceta Kotnika. — KolSK 1953 str. 113—115.

838. М. П. Педесет година научног рада др. Петра Колендића, Вечерње новости бр. 307 (12-X-1954).

Осврт на његову научну, друштвену и педагошку делатност.

839. М. Р. [Kosovel Stano], Slavist Matija Murko. (S sliko.) Tovariš IX (1953), št. 7, str. 183.

Об одкритју споминске plošče на његови ројстни хиши.

840. M u r k o V l a d i m i r, Moji spomini na očetovo potovanje po sledovih srbskohrvatske narodne epike. Ptujski zbornik 1893—1933, str. 76—81.

841. Nahtigal Rajko, Prof. Ramovš o sebi od doktorata do docenture v Gradcu. SR V—VII (1954) str. 9—40.

Objavljena so pisma F. Ramovša Rajku Nahtigalu in nekateri drugi njegovi osebni dokumenti.

842. Novak Vilko, Etnografsko delo Franceta Kotnika. Ob njegovi sedemdesetletnici. SIE V (1952) str. 179—194.

Z bibliografijo etnografskih spisov.

S posnetkom v francoščini.

843. Orel Tine, Ob grobu dr. Josipa Tominška, PV X—LIV (1954) str. 276—278.

844. Pavlovič dr Mivoje, Povodom tridesetogodišnjice naučnog rada Romana Jakobsona, PKJ knj. I (1954) 195.

У краткој биљешци М. Павловић је дао преглед пописа радова овог знаменитог слависте поводом његовог тридесетогодишњег научног јубилеја, који су објавили његови пријатељи и студенти под насловом A Bibliography of the Publications of Roman Jakobson on Language, Literature and Culture.

845. Павловић Миле, Љуба Стојановић чека на повратак, Београдске новине 3-XII-1954 (бр. 119) 5.

„Сечање једног савременика на истакнутог поборника науке и републике“.

846. Petar Skok (S sliko.) Letopis SAZU V str. 89—91.

Z bibliografijo del in razprav, v katerih zlasti upošteva Slovence in slovensko ozemlje.

847. Петровић П. Ж., Јован Ердељановић, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 6 (1954, Нови Сад) 188—189.

Поводом десетогодишњице Ердељановићеве смрти са освртом на његов рад.

848. Pivec-Stelè M[elitta], Janko Štebinger. ZČ V (1951) str. 290—292.

849. Радонић Јов., Анастасије Стојковић (1773—1832), Глас САН ССХII н. с. 2 (1953) 97—152.

О животу и раду А. Стојковића.

Резиме на француском.

850. Радонић Јован, Моји разговори с Ватрославом Јагићем, ЛМС 130, св. 4, књ. 374, 324—329.

Поводом недавног откривања бисте у аули Бечкога универзитета. Са подацима о Јагићеву животу, о његовим везама са Бјељинским, Валтазаром Божишићем, Франом Рачким, руским историчарем Пипином и др.

851. Slodnjak Anton, In memoriam. Govor ob krsti Frana Ramovša na ljubljanskih Žalah dne 18. septembra 1952. SR V—VII (1954) str. 1—2.

852. Slodnjak Anton, Matija Murko. 1861—1952. SR V—VII (1954) str. 41.

Обšирна анализа његовега зnanstvenega, pedagoškoga in organizatoričnega dela. S poznetkom v francoščini.

853. Смрт Марка Цара, Република (Београд) 10-XI-1953 (бр. 419) 3.

- 854.** Стевановић д-р Павле, Џорџ Рапал Нојис, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. I (1954) 231—233.
Некролог.
- 855.** Suhadolnik Stane, Slovníčar, ki ni učil slovnice. Ob desetletnici smrti dr. Antona Breznika. PDK V, 28-III-1954, št. 75 (2694).
- 856.** Sušnik Fran, Gospod profesor. KolMD 1953, str. 121—122.
Življenje in delo dr. Frana Kotnika.
- 857.** Филиповић Мил. С., Десет година од смрти Тихомира Ђорђевића, КњН, год. I, бр. 21, 3-VI-1954, 8.
- 858.** Filipović Rudolf, Jagić i Englezi. Počeci i razvoj slavistike u Engleskoj, Zbornik Filozofskog fakulteta II (1954, Zagreb) 226—245.
Кореспонденција Јагићева с енглеским славистима.
- 859.** Цар Марко, Доситеј — Вук — Даничић — Бранко, Република (Београд) 20-X-1953 (бр. 416) 4.

Х Библиографија

860. [Аноним], Централни каталог страних часописа у нашој земљи, ЛМС 130, св. 5, књ. 372, 425.

Објављује да је Библиографски институт ФНРЈ формирао централни каталог страних часописа који се налази у преко 500 стручних и научних библиотека наше земље.

861. Б., Значај документације за научни рад, Универзитетски весник 25-II-1954, 5—6.

О раду и резултатима рада Библиографског института ФНРЈ.

862. Библиографија, ЈФ XX (1953—1954) 437—575.

I Филозофија и језик (498—500).

II О словенској језичкој заједници и словенским језицима (500—501).

III Етимологија, историја речи, тумачење речи, збирке речи (501—506).

IV Несловенски језици (506—513).

V Балканологија (513).

VI Старословенски језик (513).

VII Српскохрватски језик а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонологија), б) Граматика, граматичка питања и правопис, в) Савремени књижевни језик, г) Дијалекти, д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд., њ) Историја српскохрватског језика, е) Метрика, ж) Стил, з) Методика наставе књижевног језика, и) Терминологија, ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.) (513—553).

VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика) (553).

IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа (553—556).

X Библиографија (556—557).

XI О становништву (557—563).

XII Различно (563—565).

XIII Македонски језик (565—572).

XIV Словеначки језик (572—575).

863. Бошковић - Матић Милица, Библиографија за 1938 и 1939 годину, ГлЕМ XVI (1953) 242—255.

Библиографија етнографских радова.

864. Despot Miroslava, Literatura o Istri, Историски преглед I (1954, Београд) 76—79.

Библиографски прилог чланака, књига и расправа издатих на територији ФНРЈ у времену од 1945—1953.

865. Костић д-р Милан П., Библиографија радова д-ра Милана Петровића, А. Библиографија радова д-ра Милана Петровића, књижевника и председника Матице српске; Б. Литература о д-ру Милану Петровићу, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 146—151.

Између осталог аутор наводи Српску синтаксу „опсежан научни рад, животно дело д-ра Милана Петровића“ које је спрењено за штампу.

866. Мартиновић Нико С., Vjekoslav Maštrović: Jadertina croatica I dio knjige, Zagreb 1949, II dio knjige Zagreb 1954. Издање ЈАЗУ, Историски записи књ. X, св. 2 (1954, Цетиње) 650—653.

Приказ. Ова два значајна издања едиције „Хрватска библиографија“, обухватају неколико хиљада обрађених библиографских јединица књига и часописа издатих у Задру од 1789 до 1953.

867. Р. Б., Прва библиографија југословенске публицистике, Политика 15-V-1953, 5.

О библиографији југословенске публицистике од њених почетака до 1945 године коју припрема Лексикографски завод ФНРЈ у Загребу.

XI О становништву

868. [Аноним], Непобитни докази, Дуга бр. 414 (1953) 5—6.

О употреби глагољнице у X веку у Истри, о споменицима, исправама, уговорима, судским списима писаним глагољцом у Истри, о глагољској штампарији на Риједи, — све поводом писања талијанске штампе да се у Истри сукобљавају „Италијани, наследници и продуживачи италско-римске културе и законске традиције“ и словенско ставовништво „народ без историје“.

869. Веис д-р Иван, Etnički odnosi u svijetlu povijesnih vrela, Arhivist god. IV, sv. 1 (1954, Beograd) 38—51.

Насупрот талијанским ирентентистичким историчарима који тврде да Хрвати нису населили Истру у доба формирања данашњих етничких односа у Европи, него да су њихове насеобине у Истри каснијег датума, Веис на бројним примерима доказује „да су Славени у Истри исто тако стари народ као и њихова браћа на Балкану уопће“.

870. Б. М. Р., Ушће — будућа варошица, Огледи (1953, Београд) 117—123.

У поглављу „Становништво“ даје нешто података о пореклу становништва. Резиме на немачком.

871. Војанић Душанка, Podaci o Skoplju iz 951 (1544) godine, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom III-IV (1952) 607—619.

Са подацима о муслиманском и хришћанском становништву.
Резиме на француском.

872. Веселиновић Рајко Л., Старосрпска насеља на Бостаништу код Мошорина у Бачкој, ГлСАН V, св. 1 (1953) 178—179.

Између осталог говори се о утицају Словена у Бачкој на мађарски језик.

873. Веселиновић Р. Л., Д. Ј. Поповић, Срби у Срему до 1736/37, Историја насеља и становништва (са 7 слика и 7 карата) Београд 1950 Српска академија наука. Посебна издања књига CLIII. Етнографски институт, књига I, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 6 (1954, Нови Сад) 196—198.

Приказ доста неповољан.

874. Влаховић Петар, Живот и обичаји народни у Бродаревској Котлини, ГлСАН V, св. 2 (1953) 372—374.

Међу становништвом* старих родова уопште нема. Ова област била је нека врста метанастазијских вратница преко којих се „бродило“ за Србију. У великим покретима и сеобама учествовали су ови крајеви са знатним процентом, а на њихово место, нарочито од XVII века, спуштао се планинац са неплодног динарског крша из Црногорских Брда и Херцеговине*.

875. Вукмановић Јован Л., Обичаји суботичких Буњеваца, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 112—119.

О обичајима Буњеваца — земљорадника око Суботице са двама кратким песмама на месном дијалекту и нешто локалне лексике.

876. Давидовић-Зеремски Сава, Eugen Bonomi: Serben in Grossturwal — Törökbalint. Deutsche Forschungen in Ungarn, VI Jahrgang, Heft 2—4, Budapest, стр. 190—208, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 135—139.

Приказ. Аутор истиче важност овога рада за нашу историју јер садржи доста података о кретању и пореклу српског живља у околини Будимпеште.

877. Ђурђевић Бранислав, Дефтери за црногорски санџак из времена Скендер-бега Црнојевића, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom III-IV (1952—1953, Sarajevo) 349—402.

За филологију су од интереса имена лица, насеља и баштина.

Резиме на француском.

878. Ђурић Владимир, Неколико примера пресељавања становништва изазваних друштвеним потребама. ГлСГДр XXXIII, бр. 1 (1953) 67.

За науку о језику од интереса је једино пишчева напомена о пресељавању становништва са подручја Грделичке клисуре и Врањске котлине у село Книћанин у Банату као и о расељавању становништва са подручја хидроцентрале на Неретви и Рами, одакле је преко 300 домаћинстава прешло у околна села и индустријске центре.

879. Ђурић Владимир, Панчевачки рит, ГлСАН V, св. 1 (1953) 217—222.

Између осталог писац говори и о становништву.

880. Иванчевић Љубомир, Матичне књиге села Бешке из друге половине XVIII в., Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 96–102.

О етнолошким подацима становништва Бешке, села на падини Фрушке Горе према сачуваним матичним књигама.

881. Јовановић Миливој, Ручна књига војводства Србије и Тамишког Баната, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 6 (1954, Нови Сад) 196.

У овој књизи штампаној 1855 у Темишвару на немачком језику (Handbuch der Wojwodschafft Serbien und des Temeser Banates sammt der Militärgränze) коју укратко приказује Ј. М., за филологију су од интереса једино: поглавље XIII у коме су наведене све наше парохије са именима свештеника и учитеља и поглавље IX са именима месних судца и бележника и бројем становништва.

882. Кнежевић Сребрица, Лебане — прилог проучавању варошица у Србији, Огледи (1953, Београд) 125–151.

У поглављу — становништво — даје број и списак стариначких породица. Резиме на немачком.

883. Костић Михаило, Власотинце, ГЛСАН V, св. 1 (1953) 216–217.

Аутор говори о пореклу варошице Власотинце, њеној историји за време Турака и каснијем географском и економском развоју.

884. Костић Михаило М., Власотинце, антропогеографска проучавања, ГЛСГДр XXXIII, бр. 2 (1953) 119–131.

У глави „Порекло и састав становништва“ каже се: „Целокупно власотиначко становништво је досељеничко. У његовој композицији, поред досељеника из оближњих крајева, учествује и становништво динарске, косовске, знепољске и власинске миграције“.

Аутор укратко даје податке о досељавању почев од 18 века као и неколико података о исељавању неких родова у друге крајеве (околина Шапца, Смедерева и др.).

Резиме на француском.

885. Костић Михајло М., Коритница (антропогеографска испитивања) СЕЗБ LXVII (1954) 189–296.

Општи део се састоји из два одељка: Географска средина и Становништво. У одељку о становништву обрађено је: I Раније становништво, II Данашње становништво. (Старинци и становништво непознатог порекла, Досељеници, Време и узроци досељавања, Исељавање, Демографске одлике, Културне прилике); усто, дат је Табеларни преглед порекла становништва по селима, Табеларни преглед области и места одакле су досељеници, Табеларни преглед прираштаја становништва. Посебни део садржи описе појединих села и становништва у њима.

Резиме на француском.

Регистар и XII табли фотографија и једна географска карта.

886. Краснићи Марк, Ораховац, ГЛСАН, св. 2 (1953) 371–372.

„У Ораховцу живи мешовито становништво — српско и шиптарско. Преци давањег становништва досељени су махом из Црне Горе, Ибарског Колашина, са Косова, из Малесије и других крајева Албаније, затим из Бугарске, као и из

подримских села и Призрена, а има породица које воде порекло и из унутрашњости Србије. Становништво је досељено током последња три века, а из околних места прилив је био највећи током XVIII и XIX века.“

887. Лудвиг Десанка, Бања Лука, ГлСГДр XXXIV, бр, 1 (1954) 49—59.

Између осталог аутор наводи да се у Бању Луку „у 16 в. насељавало српско становништво из старе Рашке, Херцеговине, Зете и источне Босне. Муслимани су долазили као турска посада. Њихов број се повећавао послје пораза Турака код Беча 1683 г.“ Затим „било је и спуштања становништва из планинског предјела Врховине“... „Послје ослобођења прилив становништва је велики не само из јужних планинских крајева него и из низинских — из Лијева Поља“.

888. Лутовац др Милисав, Ибарски Колашин (антропогеографска испитивања), СЕЗб LXVII (1954) 57—188.

У општем делу писац говори о границама, пространству и положају области, природним особинама, привредном животу, о прошлости области, насељу и друштвеном уређењу. Посебно издвајамо одељке о имену области и о становништву. У одељку о имену области писац даје све претпоставке о пореклу назива, Одељак о становништву садржи: Састав и порекло данашњег становништва. Време досељавања и начин насељавања, Исељавање, Садашње стање насељености.

Посебни део садржи описе села са прегледом становништва.

Резиме на француском.

Регистар и XIV табли фотографија са две географске карте.

889. Маневић Тодор. Легенда о проклетству, Република (Београд) 8-IX-1953 (бр. 410) 4.

О животу и обичајима Јурука.

890. Маневић Тодор, Многе народности изједначене у вековној животној заједници, Република (Београд) 25-VIII-1953 (бр. 408) 4.

О становништву Брегалнице.

891. Маневић Тодор, Свадба и сватови под оружјем, Република (Београд) 15-IX-1953 (бр. 411) 4.

О животу и обичајима Јурука.

892. Накић Марија Д., Историско-географска испитивања наших средњевековних земаља после ослобођења, Историски преглед 4 (1954, Београд) 73—79.

Писац наводи, поред осталог, и најновије студије о насељима и становништву, топографске и топономастичке радове.

893. Николић Берислав М., 1) Душан Ј. Поповић, Срби у Срему до 1736/7, Историја насеља и становништва (са 7 слика и 7 карата). Посебна издања САН књ. CLVIII. Београд 1950, стр. 300, 8°. 2) Д-р Душан Ј. Поповић, Срби у Бачкој до краја осамнаестог века, Историја насеља и становништва. Живан Сечански, Пописи становништва Бачке током осамнаестог века (грађа за историју насеља и становништва). Посебна издања САН књ. СХСIII. Београд 1952. Стр. 418, 8°, ЈФ XX (1953—1954) 437—446.

Критика.

894. Pavičić Stjepan, Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, в. бр. 555.

895. Поповић д-р Душан Ј., Срби у Барањи и у области између Дунава и Драве, ГлСАН VI, св. 1 (1954) 122—125.

Говори о пореклу српског становништва у Барањи и о притиску који су на српско становништво вршили католичка црква и властела. Наводи српска географска имена у Барањи.

896. Радонић Јован, О сеоби Буњеваца у Суботици, Глас САН ССХIV НС св. 3 (1954) 119—129.

Писац доказује на основу анализе политичких, војних и економских прилика Западне Европе и Турског царства у времену од 1683—1687 да се позната сеоба Буњеваца под вођством Фрањеваца извршила не 1686 како се до сада сматрало него годину дана касније. У чланку се такође износе и узроци који су до ове сеобе довели.

Резиме на француском.

897. Савковић д-р Јован, Српска академија наука, Грађа, књига 7. Грађа за историју српског покрета у Војводини 1848—1849, Серија 1, књига 1, март—јуни 1848. Београд 1952 стр. LI + 547, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Београд) 126—130.

Критика грађе коју је издала Српска академија наука и осврт на досадашњи рад око скупљања грађе о покрету у Војводини године 1848—1849.

898. Ставјел Н., Градишчански Хрвати, Борба 20-X-1954, 6.

Репортажа.

899. Таубе Фридрих Вилхелм фон, Опис Славоније и Срема, Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 2 (1954) 156—183.

Овдје је објављена прва књига „Описа“. С њемачког превео Бошко Петровић. На првим двијема странама је биљешка о писцу. Има података о становништву (углавном од 173 стране).

900. Томандл д-р Никола, „Порекло насеља и назива Панчева“, ГлСАН V, св. 1 (1953) 205—206.

„У овој расправи износи аутор порекло насеља Панчева, а и све називе које је оно имало у прошлости“ (Браничево, Панука, Понуца, Паноча, Бансиф, Пансег или Пансеј, Панчал или Панчаљ, Пањајева или Поњајева, Појачова, Панзова, Чомва, Панчова).

901. Трифуноски д-р Јован Ф., Састав и порекло становништва у Пологу, ГлСАН V, св. 2 (1943) 376—378.

„Полошка котлина карактерише се сеоским становништвом разноврсне народности и порекла. Има: Македонаца, Арбанаса, Турака, Цигана... Међу досељеницима познатог порекла велики удео имају становници из трију земаља: из НР Македоније, НР Србије и из Арбаније...“ Арбанашко становништво почело се насељавати у Полог око средине XVIII века, док се највише населило у првој половини XIX века.

902. Трифуноски д-р Јован Ф., Скопски Дервен (антропогеографска испитивања) СЕЗ6 LXVII (1954) 297—461.

Општи део садржи: I Област, II Главне физичкогеографске особине, III Предео у прошлости, IV Насеља, V Кућа и зграде, VI Становништво (Овај одељак садржи поглавља: Старинци, Становници непознатог порекла, Досељеници, Време досељавања, Узроци досељавања, Начин досељавања, Унутрашња

сељакање, Насељеност и прираштај, Исељавање), VII Друштвени односи, VIII Занимање, IX Саобраћај.

Посебни део садржи описе појединих села и становништва у њима.

Приложен је и списак литературе и кратак додаток.

Резиме на француском.

Регистар и VI табли фотографија и једна географска карта.

903. Трифуноски д-р Јован Ф., Скопско Поље. — Порекло становништва, ГлСАН V, св. 1 (1953) 229—230.

О пореклу и задржавању становништва у Скопском Пољу.

904. Т [рифуноски] Ј. Ф., Живан Сечански: Пописи становништва Бачке током осамнаестог века (грађа за историју насеља и становништва) (Посебна издања Етнографског института САН, књ. 3, стр. 223—417, Београд 1952, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 145.

Приказ, повољан.

905. Трифуноски Ј. Ф., Радослав Јб. Павловић: Кулизе — Порекло и старина (Гласник Етнографског института САН I, 1—2, стр. 9—36, Београд 1952), Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 145.

Приказ, повољан.

906. Филиповић д-р Миленко С., Рама у Босни, ГлСАН V, св. 2 (1953) 356—357.

„Писац се нарочито бавио пореклом становништва и нашао да је у Рами 1931—1935 било укупно сразмерно прилично старинаца ... Ипак највећи део садашњег становништва Раме води порекло од досељеника из динарских области: из Црне Горе и Херцеговине код муслимана, из Херцеговине, Далмације и западне Босне код католика. Ти су досељеници дошли већином у току XVIII и XIX века“.

907. Филиповић д-р Мил. С., Банатске Хере, НИН бр. 145, 11-X-1953, 14.

О српском становништву у околини Беле Цркве, у селима око доњег тока реке Нераља или Нере, које се назива Херама или Ерама. Ове банатске Хере доселиле су се из Херцеговине вероватно у првој половини 18 в. Писац у овоме чланку даје основне етнографске податке о овом становништву.

908. Храбак Богумил, Дубровачка насебина у копаоничком руднику Белом Брду, Огледи (1952, Београд) 55—67.

Аутор је на основу података Дубровачког архива поред осталог доказао да се у руднику „Бело Брдо“ у копаоничкој области у 15 в. (па до друге деценије 16 в.) налазила и једна дубровачка насебина.

Резиме на немачком.

909. Храбак Богумил, Душан Ј. Поповић, Срби у Будиму, изд. Српске књижевне задруге, Београд 1952, стр. 393, ИГ, св. 1—2 (1953) 119—122.

Приказ.

910. Шобајић Петар, Дабарско Поље у Херцеговини (антропо-географска испитивања), СЕЗБ LIXVII (1954) 1—55.

Поред општег дела у коме писац говори о природним особинама и привреди, етимологији назива, историском развоју насеља и саставу и пореклу ста-

новништва, има и табеларни преглед порекла становништва и посебни део са прегледом порекла становништва по селима.

Резиме на француском.

Регистар и једна географска карта.

911. Шобајић Петар, Погрешна тумачења постанка динарских племена, ГлСАН VI, св. 1 (1954) 125—126.

Писац побија мишљење К. Јиречека и његових следбеника о пореклу динарских племена и „сматра да наша племена нису у XIV и XV веку чинила свако за себе само по једно пастирско село, као што је мислио Јиречек, него да су она и тада била, као што је и испитивањем утврђено, племена са бројним људством“.

ХII Различно

912. А. М., Славистичко одељење минхенске Државне библиотеке, НИИ бр. 190, 22-VIII-1954, 7.

Информативни чланак.

913. [Аноним], Esperanto, Зрењанин (Зрењанин) 24-IV до 29-V-1954, бр. 78—83.

Часови.

914. [Аноним], Зборник Етнографског музеја у Београду, Политика 9-X-1953, 10.

Приказ.

915. [Аноним], Септембарски број „Наше стварности“, Борба 15-IX-1954, 5.

Приказ, између осталог, и чланка проф. М. Стевановића о даљем развоју књижевног језика код Срба и Хрвата.

916. [Аноним], Учење страних језика у сну, Дуга бр. 405 (1953) 18.

О експерименту Макса Шеровера, председника Института Лингафон у Њујорку. Метод се састоји у томе што ученик и у току спавања има на ушима нарочито конструисани апарат „дормифон“ који непрекидно и врло тихо репродукује текстове на страним језицима.

917. Бабовић Милосав, Његошев превод „Слова о полку Иго-реве“, Огледи (1953, Београд) 3—26.

Говори о времену када је превод настао, даје анализу језика појединих одломака поредених са одговарајућим местима у Светићевом преводу и закључује да када се апстрахује језичка страна (погрешно схваћена места, слободан превод и друге грешке) Његошев препев се прима као наша народна песма о догађају из туђе историје“.

Резиме на руском.

918. Бајаловић д-р Љубомир, О учењу страних језика, Универзитетски весник 10-IV-1953, 7.

О потреби учења страних језика на Економском факултету.

919. Barbarič Štefan, Družbena vloga slavistike. (Postscriptum k mariborskim razgovorom) NRazgl III, 4-IX-1954, št. 17, str. 15—16.

920. Белић А., За све бољи развитак наше културе, КњЖШ I, св. 1 (1954) 1—3.

Уводни чланак новог часописа „Књижевност и језик у школи“. „Наш језик и наша књижевност немају у школи у којој се наша омладина формира оно место које им припада... Стварање добра ујуса и правилна суда — здраво васпитање на најбољим узорима наше и стране књижевности потребнији су него икад ... Језик и књижевност, поред свега другог што се са тим дотиче у омладинском васпитању ... имају у томе да предњаче као унутрашњи израз бића човекова. Да се приближимо колико је год више могуће томе задатку, ми покре- нусмо овај часопис“.

921. Белић Александар, О кризи књиге, Књ. Н. год. I, бр. 3, 28-I-1954, 1.

922. Б[елић] А. Poslanica predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti Dr.-ju Franu Ramovšu ob šestdesetletnici 14. septembra 1950, ЈФ XX (1953—1954) 447—448.

923. Б[елић] А. У добри час!, НЈ V, св. 3—4 (1953) 81—84.

Поводом оснивања Друштва за српскохрватски језик и књижевност. О зна- чају и задацима Друштва.

924. Bernik France. Pereči pedagoški problemi na zborovanju sla- vistov v Mariboru. LdP-B XIX, 10-VII-1954, št. 163, str. 7.

О problematiki pouka slovenskega jezika.

925. Б. К., Зборник Матице српске за књижевност и језик“, Књижев- ност, књ. 19, св. 10 (1954) 350—352.

Врло повољан приказ и у целини и у појединостима.

926. Б. М. Ј., Зборник Матице српске за књижевност и језик, Борба 7-IX-1954, 4.

Приказ.

927. Boriko B[ožidar], Obisk v Inštitutu za slovenski jezik. LjD III, 25-VII-1953, št. 171.

928. Бунушевац Радмила, Небројени документи који говоре да су Истра и њен народ били и остали део наше домовине, Политика 16-VI-1953, 5.

То су истарски чакавски документи који се налазе у Архиву ЈАЗУ.

929. Винавер Станислав, Предавање Андре Вајана, Република (Београд) 3-XI-1953 (бр. 418) 3.

Кратка вијест о предавању А. Вајана у САН.

930. В. К., Зборник Филозофског факултета посвећен Александру Белићу, Политика 19-III-1953, 9.

Приказ.

931. Владислав, Добронамерна реч, Република (Београд) 9-VI-1953 (бр. 397) 4.

Предлог да се прикази и оцјене пишу без страних ријечи. Ово би се могло потстицати и наградама.

932. Георгијевић д-р К., Зборник Матице српске, Политика 8-X-1954, 10.

Приказ „Зборника за књижевност и језик“ књ. I.

933. Георгијевић Свет., Лингвистика у књижевности, НI V, св. 1—2 (1953) 1—8.

О томе како је у појединим књижевним делима приказано интересовање људи за језичка питања.

934. [Grafenauer Ivan], Inštitut za slovensko narodopisje. Letopis SAZU V, str. 320—324.

Poročilo o delu v 1. 1952 in 1953 z bibliografijo publikacije, inštitutskega upravnika in sodelavcev.

935. Г[рицкат] И[рена], Лингвистички састанци при Институту за српски језик Српске академије наука, Хроника, ЈФ XX (1953—1954) 391—401.

936. Deanović Mirko, Slavistika na Collège de France u Parizu, Jezik I, br. 5 (1952—1953) 145—149.

937. Драгићевић Р. Ј., Како је и када донесен у Петроград Кулинов Уговор с Дубровником, Историски записи књ. IX, св. 1 (1953, Цетиње) 288—291.

Писац набраја и остале оригинале старих докумената, рукописне књиге и новац које је, поред Кулинове повеље, руски конзул у Дубровнику Гагић послао Руској академији у Петрограду фебруара 1836 г. (повељу бугарског и грчког цара Асена, вероватно из 1250—1253 године; повељу Херцага Владислава из 1480 г.; рукописну књигу под називом „Мартиролог“ или „Пролог“ из 1607 г. и др.).

938. Драгићевић Р. Ј., Црнојевића штампарииа и двор на Цетињу, Историски записи IX, св. 2 (1953, Цетиње) 532—534.

Доказује да је Црнојевића штампарииа пропала на Цетињу 1692 када су Млечини разорили велики део манастира, а не у Ободу како се досада сматрало. В. бр. 978.

939. Дреновац Бора, У спомен Аници Савић-Ребац, Борба 8-X-1953, 4.

940. Друштво за српскохрватски језик и књижевност, Правила друштва за српскохрватски језик и књижевност, изд „Научна књига“ (1953, Београд) 12^о, 1—8.

941. Ђорђић П[етар], У славу словенских просветитеља Ђирила и Методија, Гласник српске православне цркве XXXIV, књ. 5 (1953, Београд) 80—81.

942. Ђукић Трифун, Како је обележен гроб Константина-Ђирила творца прве словенске писмености, Политика 23-IX-1953, 6.

О необичној чињеници да се на Ђириловој гробници налазе записи претставника разних словенских народа у којима је овај просветитељ свих Словена тенденциозно проглашаван за просветитеља само појединих словенских народа.

943. Ђукић Трифун, Прва државна штампарииа на свету била је Ободска штампарииа, НИН бр. 202, 14-IX-1954, 15.

944. Ивић Милка, У Паризу има тридесет студената српскохрватског језика, НИН бр. 148, 1-XI-1953, 7.

Разговор са проф. А. Вајаном.

- 945.** Из Института за српски језик, ГлСАН V, св. 1 (1953) 135—145.
Извештај о раду.
- 946.** Из Института за српски језик, ГлСАН V, св. 2 (1953) 324—338.
Извештај о раду.
- 947.** Из Института за српски језик, ГлСАН VI, св. 1 (1954) 76—79.
Извештај о раду.
- 948.** Илић - Илијашевић В., Питања савременог књижевног језика, Сарајево, КњЖШ I, св. 1 (1954) 55—60.
Приказ.
- 949.** Институт за источне и западне словенске језике и књижевности, Програм рада за 1951 годину и Извештај о раду у 1951 години, Годишњак САН 1951, 290—292.
- 950.** Институт за српски језик, Програм рада за 1951 годину и Извештај о раду у 1951 години, Годишњак САН 1951, 177—283.
- 951.** [Jakopin Franc] -пс, Predavanja francuskoga slavista A. Vaillantа LJD III, 7-XI-1953, št. 261.
- 952.** Ј. Д., Два опречна гледишта, Универзитетски весник 11-III-1954, 3—4.
Прилог дискусији о настави страних језика на Филозофском факултету у Београду.
- 953.** Калезић Пуниша, Поводом предлога о оснивању друштва за српски језик и књижевност, Борба 5-II-1953, 2.
Рубрика „Писма уредништву“.
- 954.** Ковачевић Иванка, На катедрама страних језика треба увести пријемне испите, Универзитетски весник 22-IV-1954, 5—6.
Прилог дискусији о проблемима наставе на катедри за стране језике и књижевности.
- 955.** [Kolarič Rudolf], Institut za slovenski jezik, Letopis SAZU V, str. 240—242, 312—317.
Poručilo o delu Instituta za slovenski jezik SAZU v 1. 1952 in 1953.
- 956.** К. С., Руднички перпери, Историски записи књ. IX, св. 1 (1953, Цетиње) 276—277.
- 957.** Lalević M. S., Aktiv za srpskohrvatski jezik i književnost, Naša škola (Sarajevo) god. V, novembar-decembar 1954, br. 9—10, 260—265.
Писац покреће питање актива за српскохрватски језик, сматра „да једном треба врло озбиљно приступити по свим школама његову организовању, успостављању и раду“, јер „не може бити успјеха у школи и у настави уопште ако нема усклађености у раду чланова актива, наставника истог предмета.“
- 958.** Лалевић М. С., На Вукову огњишту у Тршињу, Република (Београд) 11-VIII-1953 (бр. 406) 2—3 и 18-VIII-1953 (бр. 407) 2.
Размишљања на Вукову огњишту.

- 959.** *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. Peta knjiga 1952—1953. (Uredil akademik Milko Kos.) SAZU 1954, Ljubljana) 418 + (I) str.
Z biografijami in bibliografijami članov tek poročili o delih institutov
- 960.** **Лилић С. Владислав**, Добронамерна реч, Република (Београд) 8-XII-1953 (бр. 423) 4.
Предлог да се прикази и оцјене књига пишу без непотребних страних ријечи. Овакво би се писање могло стимулирати и наградама.
- 961.** **Мартиновић Нико С.**, Штампарија Франћеска Андреоле, Историски записи књ. X, св. 2 (1954, Београд) 514—523.
О првој которској штампарији.
- 962.** **Милошевић Антон**, Прва штампарија у Котору, Историски записи књ. X, св. 1 (1954, Цетиње) 230—231.
- 963.** **Мингеј М. П.**, Да ли је есперанто утопија, Просветни преглед бр. 29 (Београд) 14-X-1954, 2.
Поводом поднетог предлога УНЕСКО-у о увођењу есперанта као предмета у све школе.
- 964.** **Мингеј М. П.**, Да ли је есперанто утопија?, Радник 2-XI-1954, Београд.
- 965.** **М. К.**, Пописује се српска књига, Политика, 12-VIII-1954, 6.
Поводом претстојећег пописивања српске књиге које намерава да предузме Библиографски институт ФНРЈ.
- 966.** **Московљевић М. С.**, „Језик“, часопис за културу хрватскога књижевнога језика, НЈ IV, св. 5—8 (1953) 267—270.
Приказ часописа „Језик“ који издаје Хрватско филолошко друштво у Загребу. Погољан.
- 967.** **М. С. Ј.**, Језик, КњЈШ I, св. 3 (1954) 194—196.
Приказ.
- 968.** **Недић Владан**, Библиотека Вука Караџића, Библиотекар 4 (1954) 201—210.
Списак књига Вукове библиотеке које још данас постоје. Интересантна је књига „Неколико речих о правопису од Věkoslava Babukića“ са многобројним подвлачењима Вуковим.
- 969.** **Paternu Boris**, Zborovanje slovenskih slavistov v Mariboru. SPor XV, 6-VII-1954, št. 157.
- 970.** **Paternu Boris**, Letopis Slavističnega društva od 15. do 17. poslovné dobe (april 1952 do jan. 1955). SR V—VII (1954) str. 357—358.
- 971.** **П. В.** „Огледи“ Зборник радова асистената и студената Филозофског факултета, Универзитетски весник 22-IV-1954, 6.
Приказ.
- 972.** **Petravić Mirko**, Jedna značajna obljetnica, Језик I, бр. 5 (1952—1953, Загреб) 156—160.

973. П. М., Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Вечерње новости бр. 359 (15. XII. 1954) 5.

Приказ.

974. Роровић Вожа, Међународни језик, II издање, изд. Савез есперантиста Србије (1954, Петровац, Бачка) 16°, 1—54.

Уџбеник од 12 лекција.

975. Роровић Вожа, Помоћни међународни језик esperanto, изд. Савез есперантиста Србије (1953, Београд) 16°, 1—48.

976. Роровић др Иван, Lingvistika u časopisu „Revue des études slaves“ XX—XXIX (1942—1952) РКЈ књ. I (1954) 190—195.

Даје кратак преглед лингвистичких радова у посљератним свескама француског славистичког часописа.

977. Пословник Друштва за српскохрватски језик и књижевност, изд. Друштво за српскохрватски језик и књижевност (1954, Београд) 16°, 1—8.

978. Радојичић Ђорђе Сп., Библиотека на Цетињу 1638 год., Историски записи књ. X, св. 1 (1954, Цетиње) 237—238.

Одговор на чланак Р. Ј. Драгићевића (Црнојевића штампарија и двор на Цетињу средином XVIII вијека — Историски записи IX, 1953, 532—533). „Драгићевић није нашао поткрепљење за мишљење да је штампарија постала на Ободу а пала на Цетињу“. В. бр. 938.

979. Радојичић Ђорђе Сп., „Извештај о раду у Хиландару у новембру и децембру 1952 год.“, ГЛСАН V, св. 1 (1953) 201—202.

Нови резултати о хиландарским рукописима.

980. Радојичић Ђорђе Сп., Jugoslovenske rukopisne i štampapе ćirilćke књиге, Historijski pregled 3 (1954, Beograd) 50—57.

Поводом изложбе југословенске рукописне и штампане књиге.

981. Радојичић Ђорђе Сп., Српске библиотеке у средњем веку и у турско доба, Библиотекар 3 (1954) 137—144.

982. Радојичић Никола, Поклони угарскога краља Андрије II Стефану Првовенчаноме, Зборник Матице Српске за књижевност и језик, књ. I (1954) 26—33.

Аутор опомиње историчаре да се не ослањају на преводе старих текстова, него да се држе оригинала јер им се иначе може десити да дођу у тешку заблуду о појединим догађајима, као што се види из примјера који су наведени у чланку.

983. Радудовачки Живојин, Државна архива аутономне покрајине Војводине, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 5 (1953, Нови Сад) 120—123.

О историјату прикупљања и садашњем стању још увек богатог архивског материјала Војводине.

984. Р[адудовић] Ј[ован], Летопис Матице српске, КњIII I, св. 2 (1954) 118—120.

Приказ дела анкете о питањима српскохрватског језика и правописа објављеног у свескама за фебруар, март и април 1954 г.

985. Р[адурловић] Ј[ован], Летопис Матице српске, КњЈШ I, св. 3 (1954) 192—193.

Приказ дела анкете о питањима српскохрватског језика објављеног у свесци за мај 1954.

986. Р[адурловић] Ј[ован], Летопис Матице српске, КњЈШ I, св. 4 (1954) 265—268.

У првом делу даје се приказ дела анкете о питањима српскохрватског језика објављеног у свескама јун, јул-август 1954.

987. Р[адурловић] Ј[ован], Наш језик, КњЈШ I, св. 3 (1954) 193—194.

Приказ 5 и 6 св. V књ. НЈ (н. с.).

988. Секви Ерос, Настава матерњег језика и књижевности, Универзитетски весник 11-II-1954, 1—2.

О стању наставе на катедри за талијански језик.

989. Simurden, Interlingua: novi jezik nauke, Република (Београд) 5-V-1954 (бр. 444) 6.

Саопштење о томе да се на овом језику већ штампа научна литература. Он располаже речником са 27.000 ријечи и 17.000 научних и техничких термина који већ имају широку међународну примјену.

990. Skok Petar, Rad Jugoslavenske akademije na području hrvatske leksikografije, Jezik I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 115—120.

991. Славковић Душан, Драгоцености суботичке библиотеке, НИН бр. 141, 13-IX-1953, 7.

992. Станисављевић Вук, О потреби оснивања Друштва за српски језик и књижевност, Политика 12-1-1953, 6.

„... оснивањем Друштва наставника српског језика и књижевности и покретањем часописа, прилично би се олакшао рад наставника и настава би се итекако побољшала.“

993. С[танић] М. Друштво за српскохрватски језик и књижевност, Хроника, ЈФ XX (1953—1954) 401—403.

994. Станић М., Летопис Матице српске, КњЈШ I, св. 5 (1954) 349—350.

Приказ дела анкете о српскохрватском језику, објављеног у свесци за септембар 1954.

995. Станојевић Г., Прилози за оријенталну филологију и историју југословенских народа под турском владавином, св. 1 и 2. Изд. Оријентални институт у Сарајеву, Сарајево 1950 и 1952, ИГ св. 1—2 (1953) 147—149.

Приказ.

996. Стефанчић д-р Јакоб, Есперанто, курс међународног језика, Београдске новине од 4-VI-1953 (бр. 40) до 4-XII-1953 (бр. 67).

997. Стефанчић Др Ј., Есперанто, Београдске новине, 21-V-1953 (бр. 38) 11.

О есперанту и потреби његовог учења, поводом отварања курса из есперанта у Београдским новинама.

998. Стјепчевић И. и Ковијанић Р., Први помени Црне Горе у которским споменицима, Историски записи књ. 9, св. 1 (1953, Цетиње) 229—231.

999. Стојковић Ж., „Нова мисао“ 8 и 9, НИН бр. 142, 20-IX-1953, 9. Између осталог, критика есеја Ђорђа Костића „Песма и речи“.

1000. Тасић Бор. П., За обавезну наставу страних језика на Универзитету, Универзитетски весник 5-III-1953, 8.

О потреби поновног увођења учења страних језика на факултетима на првој и другој години студија.

1001. Terminološka komisija SAZU. Letopis SAZU V str. 325—327.

Poročilo o delu pravne, tehniške in medicinske sekcije.

1002. Tomasović Jakov, Uštipci, Jezik II, br. 4 (1953—1954, Zagreb) 128.

1003. Томовић Љ. и Гојковић Г., Језик без нације, Дуга бр. 386 (1953) 18.

Популарно о постанку, развоју и ширењу есперанта.

1004. F[e guš] M[i ha], Priprave za ustanovitev Prešernove akademije. NObzorja VI (1953) št. 4 str. 267—268.

1005. Ф. Х. Б., Граматика у великој количини је штетна, Настава и васпитање св. 3 (1953, Београд) 128—130.

Преведен с француског извештаја са семинара страних језика одржаног од 3-VIII-22-VIII-1953 на Цејлону под окриљем Унеско-а о проблематици учења страних језика. Инсистира се углавном на томе да „у настави страних језика — особито у почетку — треба да доминира практичан разговор а не граматичка правила“.

1006. Hamn Josip, Južnoslovenski filolog XIX, Slovo br. 2 (1953, Zagreb) 74—78.

Осврт.

1007. Hamn Josip, Pamiętnik słowiński I, II, Slovo br. 2 (1953, Zagreb) 83—88.

Осврт.

1008. Hamn Josip, Slavistična revija I, II, III, IV, Slovo br. 2 (1953 Zagreb) 78—83.

1009. Храбак Богумил, О балшићким грошима, Историски записи књ. IX, св. 1 (1953, Цетиње) 188—196.

О првим поменима о ковници новца Балшића — према дубровачким и которским архивским књигама.

1010. Hraste Mate, Naš jezik, knj. III svez. 7—8 i 9—10, Jezik I, br. 4 (1952—1953, Zagreb) 127—128.

Осврт.

1011. Ч. К., „Јужнословенски филолог“, Борба 28-11-1953, 6. Приказ.

ХIII Македонски језик

израдили Божо Видоески и Рада Угринова

1012. Андоновски Андон, Зборови од Дебарско, МЈ IV, 3, 4, 5—6, 7 (1953) 71—72, 94—96, 143—144, 165—168.

1013. Андоновски Христо, Зборови од Дојран, МЈ IV, 2, 3 (1953) 47—48, 70—71.

1014. Брдарски Душко, Зборови од Светиниколско, МЈ IV, 1 (1953) 21—24.

1015. Васиљевић проф. М. А., М. А. Васиљевић: Југословенски музички фолклор II — Македонија, НИИ бр. 171, 11-IV-1954, 8.

Одговор Т. Димитровском.

1016. Видоески Божо, За вокалната система на кривопапанечкиот говор, МЈ IV, 5—6, 7, 8, 9 (1953) 112—121, 156—165, 173—182, 206—209.

Во уводниот дел авторот дава општ поглед на кривопапанечкиот говор, кој го дели на две помали јазични целисти. Во прегледот на вокалниот систем особено се задржува на развитокот и рефлексите на етимолошките полугласки (џ, њ), на носовката ж и вокалното л (л).

1017. Видоески Божо, За образувањата на *-иво* и *-ло*, МЈ IV, 1 (1953) 1—8.

По повод на еден напис на К. Кепески, ја разгледува употребата и значењата на обата суфикса во македонскиот јазик. На првиот му дава предимство во случаите како *сечиво*, *вариво*, *печиво* наместо *-ло* кое има поинакво значење и се употребува во поинакви состави.

1018. Видоески Божо, Прилог кон библиографијата на македонскиот јазик, Издание на Институтот за македонски јазик, Посебни изданија, кн. I, Скопје 1953, 8^о, 1—136.

Содржи: 1. Предговор, 2. Преглед на списанијата и зборниците искористени за библиографијата, 3. Библиографски материјал во кој се опфатени 916 библиографски единици и 4. Регистар на авторите. Библиографските единици се дадени по азбучен ред на авторите, а анонимните на крајот.

Резиме на француски јазик.

1019. Видоески Божо, Северните македонски говори, МЈ V, кн. 1, 2 (1954) 1—30, 109—198 + 2 карти.

Сpreма местото на акцентот северните македонски говори авторот ги дели на две групи: 1 кумановско-кратовска група во која влегуваат говорите во Кумановско, Овчеполско, Кратовско и Кривопапанечко, и 2 црногорско-полошка во која влегуваат говорите во Долни Полог и Скопска Црна Гора. Потоа ги дава

границите на поедини локални говори од првата група и преглед на карактеристичните јазички особености. Од втората група е разгледан само говорот на Скопска Црна Гора.

1020. Д[имитровски] Т[одор], Божо Видоески: Прилог кон библиографијата на македонскиот јазик (Изд. Институтот за македонски јазик, кн. 1, Скопје 1953), С IV (1954) 368—370.

Приказ.

1021. Димитровски Тодор, Кон статијата „Јазикот и термините во уставните закони, НМ X, бр. 2539 (1954) 2.

Во врска со статијата на Бл. Корубин се искажува во прилог на зборовите: вероисповедание, собор, собир, текушт и сл. придавки на ш — шт, покрај аналитички изразените како на пр.: што е во тек и сл.

1022. Димитровски Тодор, М. А. Васиљевић: Југословенски музички фолклор II — Македонија, НИН бр. 170, 4-IV-1954, 8.

Критика језика Васиљевићеве збирке.

1023. Димитровски Тодор, Македонски јазик во една српско-хрватската граматика, ЛЗБ I, 3—4 (1954) 192—194.

Приказ. — Укажува на грешките направени во македонскиот текст во граматиката за VIII одделение од М. Драгутиновиќ, Жежељ и Мамузиќ (Грамматика српскохрватског језика за VIII разред основне школе и IV разред гимназије, Београд 1954).

1024. Димитровски Тодор, Марко Цепенков: Сказни и сторенија („Кочо Рацин“ 1954, с. 266; редактирал Блаже Конески), С IV, 10 (1954) 813—815.

Приказ.

1025. Димитровски Тодор, Околу Прличевата Автобиографија, МЈ IV, 4 (1953) 78—83.

Одговор на критиката на Бл. Корубин за преводот.

1026. Димитровски Тодор, Преводи и преводачи, НМ X, бр. 2570 (1953). Разгледи бр. 5.

Општо за преведувањето кај нас.

1027. Димитровски Тодор, Текстовите на еден македонски зборник, М. А. Васиљевић: Југословенски музички фолклор II. Македонија (Промисла 1953), С IV, 1—2 (1954) 105—112.

Приказ на јазичната страна на зборникот.

1028. Д[имитровски] Т[одор], Учебникот по логика, НМ X, бр. 2589 (1953) 2.

Јазична анализа.

1029. Ѓорѓевски Бошко, Јазикот и термините во уставните закони, НМ X, бр. 2524 (1953) 8.

Зборува за некои термини од Уставниот закон на НРМ што не се сложуваат со Сојузниот, како: собир и собор, вероисповед со вероисповедание, самодопринос со самопридонес, семејство со фамилија и сл.

1030. Зографов Христо, Говорни вежби, ЛЗБ I, 3—4 (1954) 162—168.

Методски упатства за наставата по народен јазик.

1031. Зографов Христо, Писмени вежби, ЛЗБ I, 2 (1954) 99—111.

Методски упатства за наставата по народен јазик.

1032. Зографов Христо, Почеток на словенската книжевност, Р I, 9 (1954) 14—15.

Кирил и Методија и составувањето на азбуката.

1033. Иљоски Васил, За книгата на Крсте Мисирков „За македонските работи“, С III, 10 (1953) 3—9.

По повод прославата на педесетгодишнината од издавањето на книгата.

1034. Иљоски Васил, Јазикот и литературата. * Она што треба да послужи како средство за издигање треба да е над она што е објект на издигањето, Р I, 3 (1954) 13.

Предавање одржано на основачкото собрание на Друштвото за македонски јазик и литература.

1035. Иљоски Васил, Најважните собирачи на македонските народни умотворби, Р I, 23, 24 (1954) 6, 19.

Караџиќ, Миладиновци, Верковиќ, Шапкарев, Цепенков.

1036. Иљоски Васил, Народната усмена литература, Р I, 11 (1954) 10—11.

Преглед на македонските народни песни и поделба.

1037. Иљоски Васил, Народни ајдучки песни, ЛЗБ I, 1 (1954) 3—13. Краток преглед и карактеристика.

1038. Иљоски Васил, Општа карактеристика на епските песни, Р I, 13 (1954) 10.

1039. Јагиќ Ватрослав, Кирил и Методи и нивните ученици Изд. на Институтот за национална историја, Скопје 1954, 8^о, 1—58.

Со предговор од Х. Поленаковиќ.

1040. Јашар-Настева О [ливера], Албански зборови во македонските тајни јазици, МЈ IV, 3, 4, 5—6 (1953) 60—64, 84—92, 132—139.

Во уводниот дел се обидува да ги објасни причините зошто во македонските тајни јазици има најмногу албански елементи. Потоа следува речникот даден по азбучен ред.

1041. Каваев Ф [илип], Белешка за зборот *плошТад*, МЈ IV, 1 (1953) 8—11.

Во врска со мислењето на Т. Димитровски дека зборот *плошТад* треба да се исфрли од употреба како туѓ, К. наведува зборови од истиот корен што се употребуваат во народниот говор и смета дека треба да остане.

1042. Каваев Ф [илип], За зборот *осишо* и некои други зборови во Зборникот на бр. Миладиновци, како и за обичајот „Ој љуле“, МЈ IV, 3 (1953) 65—70.

Етимолошки белешки.

1043. Кепески Круме, За наставата по македонски јазик и литература во нашите училишта, ПД IX, 9—10 (1953) 76—80.

Дискусија и предлози.

1044. Кепески Круме, За наставната програма по македонски јазик и литература, ПД X, бр. 1—2 (1954) 26—34.

Предлог на програма за V—VIII клас.

1045. Кепески Круме, Што треба да знаат нашите учители за употребата на членот во нашиот литературен јазик, ПД IX, бр. 1—2 (1953) 88—94.

Неколку општи правила за употребата на членот.

1046. К[онески] Б., Еден збор кај Г. Прличев, МЈ IV, 2 (1953) 32—33.

Морници.

1047. Конески Бл[аже], Акцентите во еден текст од почетокот на 16 век, МЈ V, кн. 1 (1954) 80—101.

1048. Конески Бл[аже], Глаголска придавка, МЈ IV, 7 (1953) 145—156.

Ги исправа вообичаените термини активна глаголска придавка во глаголска л-форма и пасивната глаголска придавка во глаголска придавка анализирајќи ги нивните особини и граматичката употреба.

1049. Конески Блаже, Граматика на македонскиот литературен јазик, дел II, За формите и нивната употреба, Скопје 1954, 8^о, 1—253.

Како што се гледа од поднасловот, книгата содржи морфологија и синтакса на формите во македонскиот литературен јазик.

Сите зборови ги дели на две групи: зборови полнозначни и зборови службени. Полнозначни се: именките, придавките, броевите, заменките, глаголите и прилозите, а службени зборови: предлозите, сврзниците и частиците. Освен овие две групи посебно ги одделува модалните зборови и извикот.

Откако ги разгледува именките по родови и начинот на нивното образување, посебно се запира на образувањето на множината (тука прави разлика меѓу обичната множина и збирната множина) и на определеноста и неопределеноста кај именките (членот). Потоа ја разгледува нивната употреба во реченицата. Тука е важно да се потцрта дека тој сосем го исфрла од употреба поимот деклинација во врска со именките и ги дели според нивната функција во реченицата, и тоа: кога именката е во служба на подмет или кога служи за обраќање, потоа кога служи како составен дел на именскиот прирок или како дополнение. Именката може да биде дополнение на глагол или на некоја друга именка во реченицата. Дополнение на глаголот може да биде директен или индиректен предмет (прав и неправ). Индиректниот предмет го вика и дативен. Други дополненија на глаголот се дополненија за околностите: место, време, начин и сл. Именката се јавува како определба на друга именка во реченицата и тоа како атрибут, кога иде зад именката што укажува на количество, дел, мерка и сл. и кога се изразува припадност.

Придавките ги дели на качествени (квалитативни) и односни (релативни). Покрај нив одделува уште и бројни придавки и заменски придавки. Под качествени придавки ги подразбира тие што во досегашните школски граматики се наречуваа описни, а под односни така наречените посвојни и материјални. Бројни придавки се т. нар. редни броеви, а заменските придавки досегашните посвојни и качествени заменки.

Броевите ги дефинира како зборови со кои се определува два вида бројност: одредена и приближна. Одредена бројност се изразува со броевите едно, две, три и т. н. а приближната бројност се изразува со составени два „соседни“ броја: два-три, три-четири, пет-шест и сл.

И кај заменките спроведува нова поделба што се базира на нивната служба во реченицата. Ги дели на лични, лично-предметни и показни. Лично-предметни заменки се: кој, а, е, и, што, чиј, а, е, потоа изведените од нив: некој, никој, секој, нешто, ништо, сешто и сложените заменски изрази како: кој било, кој да е, кој-годе, што-годе и сл.

Во одделот за глаголите посебно внимание им обрнува на категориите преодност и повратност поради специфичните појави кај тие категории во македонскиот јазик. Интересен е и неговиот однос кон некои досега пообични термини во врска со глаголите: го воведува називот глаголска л-форма за активната глаголска придавка, а во одделот за времињата за плусквамперфект го употребува називот предминато време, потоа ги одделува посебно минато-идно време и идно прекажано време. Посебно внимание, поради нивното место во синтаксата, им посветува на формите сложени со *ќе*, формите сложени со *би* и формите сложени со *има*, *нема*.

1050. Конески Блаже, „Граматика на македонскиот литературен јазик“, НМ X, бр. 2520 (1953) 6.

Приказ.

1051. К[онески] Б[лаже], Граматиката на Ѓ. Пулевски, МЈ IV, 2 (1953) 45—47.

Соопштува дека Ѓ. Пулевски напишал македонска граматика излезена во Софија 1879 година, но која досега не ни е позната.

1052. Конески Блаже, Друштво за македонски јазик, НМ X, бр. 2571 (1953) 2.

Соопштение.

1053. Конески Б[лаже], За преодноста и непреодноста на глаголите во нашиот јазик, МЈ IV, 8 (1953) 169—173.

Границата помеѓу овие две категории во нашиот јазик е поматена со тоа што има доста непреодни глаголи кои, поради тоа што се асоцираат по своето значење со соодветни преодни, се употребуваат како преодни. Преодност се развива и во врска со префиксацијата.

1054. Конески Блаже,¹ Марко К. Цепенков, С IV, бр. 3 (1954) 181—193.

Живот и дело. Општа карактеристика на народните умотворби што ги запишувал Цепенков со осврт на неговиот јазик и стил.

1055. Конески Бл[аже], Сефере, МЈ V, кн. 1 (1954) 104—106.

Сефере е усиливачка партикула. Такво значење има и кај Цепенков и во прилепскиот говор каде што веќе не се употребува а била карактеристична за постарата генерација.

1056. Koneski Blaže, Horace G. Lunt: Grammar of the Macedonian Literary Language (Skopje 1952), Slovo br. 3 (1953, Zagreb) 79—83.

Приказ.

1057. Конески Блаже, Horace G. Lunt, Grammar of Macedonian literary language, Skopje 1952, str. XII — 287, 8° i 1 karta, ЛЗ6 I, 3—4 (1954) 189—192.

Приказ. Препечатено од Slovo, 1953, кнј. 3.

1058. Конески Бл., За неорганското х во македонскиот јазик, МЈ V, 2 (1954) 198—202.

Х се јавува денеска во некои говори во почетокот на зборот пред вокал, но порано било распространето многу повеќе одошто денеска. Во врска со тоа неорганско х ги објаснува зборовите од Охридско олџица, олџиче и олџица, сметајќи дека од лж во почетокот на зборот не можело да се развие олж, олц направо а преку хлжица, односно хължица, како што од старото хлџам, преку хълџам се добило олџам. Така го објаснува и дебарското олџица. Со ова го поврзува и мислењето на Селишчев дека ушше се добило од ошше со постоење на х почетен елемент, потврдувајќи го тоа со зборот улера од холера и некои примери што ги наведува Мазон за леринскиот говор.

1059. Корубин Б., Кон особеностите во творењето на придавки од именки, МЈ IV, бр. 8 (1953) 182—184.

Изнесува некои случаи од творењето на придавки од именки на -ка, како оска, билка, пченка, капинка, маслинка.

1060. Корубин Благоја, Во врска со терминологијата во нашите разни научни, стручни и други области, НМ X, бр. 2531 (1954) 6.

Дискусија во врска со статијата на Бошко Ѓорѓески во НМ за некои правни термини.

1061. Корубин Благоја, Некои наши поздрави, ЛЗ6 I, 2 (1954) 115—116.

Истакнува некои народни поздрави што би требало да влезат повеќе во литературна употреба како: добра ноќ, повелете, догледање, добар пат и сл. место некои туѓи што се доста распространети.

1062. Корубин Благоја, Повторувањето на некои зборови во нашата реченица (предлози, сврзникот да, кратките заменски форми и др.), МЈ IV, 2 (1954) 231—244.

Разгледува неколку интересни прашања од стилистиката на македонскиот литературен јазик.

1063. Корубин Бл[агоја], Употребата и значењата на предлогот на во современиот македонски јазик, МЈ V, кн. 1 (1954) 30—79.

Ги одделува следните значења на предлогот на: статичко (место), финално (правец, место, цел), временско, начинско, за орудие, мерка, услов, причина, квалитет, поздрави, во екскламативни реченици, потоа означување на разни дативни односи (намена, упатување), на генитивни односи (посесивност), сврзување на објектот со на; предлогот на со разни глаголи и изрази; на во двојни предлози, на и други предлози и одбегнување на предлогот на.

1064. Корубин Бл., Алџица. Прилог кон речникот на македонскиот јазик, МЈ IV, бр. 9 (1953) 216.

Според него зборот алџица е добиен со метатеза од лџица како што се среќава во други словенски јазици и во некои наши говори.

1065. Корубин Бл., Две „нови“ дела во нашата литература, („Приличев 1893—1953“ — издание на „Кочо Рацин“, 1953 г.), МЈ IV, 2 (1953) 26—32.

Критика на преводот на Автобиографијата на Приличев од Тодор Димитровски и Сердарот од Горѓи Сталев.

1066. Корубин Бл., Некои случаи од творбата на именки кај Мисирков, МЈ IV, 10 (1953) 232—236.

Глаголски именки на -јн'е, -ие, -је, потоа други именки на -ија, -чество, -ач, -(и)тел, -ник и др.

1067. Костић Ђорђе, Артикулационо поље македонских пловива „т“ и „д“, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 140.

Аутор је испитивао артикулационо поље македонских дентала „т“ и „д“ и утврдио дејство начина изговора, дужине речи и вокала на артикулационо поље наведених пловива.

1068. Костић Ђорђе, Преглед македонских изговорних гласова, ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 140.

„Утврђена је листа фонема у македонском језику“. Као принцип за одређивање фонематске улоге изговорног гласа узето је настајање разлике у значењу речи заменом једног изговорног гласа другим (паница-баница).

1069. Македонски музички фолклор. I Песни. Уредил: Живко Фирфов. Изд. книгоиздателството „Кочо Рацин“. Скопје, 1953, 8^о, XI + I — 196.

Предговор од Фирфов и во англиски превод. Текстовите на песните се акцентирани.

1070. Македонски народни умотворби. Том IV, книга 1: Пословици. Во редакција на Д-р Харалампие Поленаквиќ и Кирил Пенушлиски. Книгоиздателство „Кочо Рацин“, Скопје 1954, 8^о, XII + I — 302.

Уводен збор на редакцијата. 6979 пословици. На крајот има регистар и речник на поретки и туѓи зборови.

1071. Маленко Димче, За понови форми во наставно-методската работа по македонски јазик и литература, ЛЗБ I, 2 (1954) 112—114.

Се залага за поусилена работа на методиката на наставата по македонски јазик во рамките на секциите на Друштвото за македонски јазик и литература.

1072. Маленко Д[имче], Неколку примери за „алтица“ МЈ V кн. 1 (1954) 10.

Во Охрид за алтица се вели олтица.

1073. Маленко Димче, Реченици со изоставен прирок, ЛЗБ I, 1 (1954) 48—49.

Наведува повеќе примери на такви реченици од охридскиот говор.

1074. Маленко Димче, Ученичкиот јазик слабо лексички расте, МЈ IV, 4 (1953) 93—94.

1075. Маневић Тодор, Блаже Конески, Граматика на македонскиот литературен јазик, дел. I. Увод. За гласовите. За акцентот. Скопје 1952, стр. 184, ЈФ XX (1953—1954) 448—452.

Критика.

1076. Маневиќ Тодор, Евангелски текстови и дамаскини на галички дијалект, МЈ IV, 5—6 (1953) 121—132.

Даден е опис и јазична анализа на неколку евангелски текстови и еден зборник од Дамаскинови проповеди, пишувани во втората половина на 19 век на галички говор.

1077. Маневиќ Тодор, Извештај о испитувању двају дијалектата у источној Македонији, ГлСАН V, св. 2 (1953) 337—338.

Аутор „је утврдио да у пет села на планини Плачковици постоји и посебан говорни тип с фонетским одликама Горње Пчиње и Криве Реке и с морфологијом на коју су снажно утицали околни македонски говори. Овај козбунарски говор ... донели су преселеници са севера средином XVIII века“. Само две фонетске црте деле говоре источне Македоније у две групе ... То су рефлекс за *tj, *dj и акцентуација. Аутор даље даје развитак рефлекса *tj, *dj на овом дајалекатском терену.

1078. Маневиќ Тодор С., О неким питањима македонског језика (поводом граматика Ланта и Конеског), ГлСАН књ. V, св. 1 (1953) 137.

Критика двеју граматика македонског језика (Б. Конеског и Ногасе-а Lunt-а) са изношењем свога става и гледишта.

1079. Маневиќ Тодор, Ногасе G. Lunt, Grammar of the Macedonian Literary Language, Скопје, 1952, стр. XIV + 287, ЈФ XX (1953—1954) 429—433.

Критика.

1080. Марков Б[орис], Божо Видоески: Прилог кон библиографијата на македонскиот јазик, Скопје 1953, 8^о, с. 136. Изд. на Институтот за македонски јазик, Посебни изданија кн. 1, ЛЗБ I, 2 (1954) 120—127.

Приказ.

1081. Марков Борис, Две работи од В. Јагиќ, ЛЗБ I, 1 (1954) 50—51.

Приказ на преведените на македонски јазик две расправи од В. Јагиќ: Константин (Кирил) и Методи основувачи на словенската црква и књижевност, и Прогонетите од Моравија по смртта на Методи-излезени под наслов Кирил и Методи и нивните ученици во Скопје 1954 год.

1082. Марков Б[орис], Забелешки за лексичкиот материјал во Билтенот, МЈ IV, књ. 1 (1953) 11—17.

1083. Марков Борис, Предлогот *за* и неговите значења, МЈ IV, 9 (1953) 193—206.

Го разгледува предлогот *за* кога заменува други предлози (во, на, по); во заедничка употреба со некои други предлози: за, во, за до, за на, за кај, за кон, за низ, за од, за по, за под, за пред, за преку, за околу, заради и сл.; кога се употребува како сврзник, како прилог и на крајот чисто предлошките значења на *за*: целно, предназначение, време, цена, допирање, заменување, припаѓање, прилегање, намена, причина, количина и во врска со некои глаголи.

1084. Марков Борис, Прилог кон тајните јазици: Форничкиот говор, МЈ V, кн. 2 (1954) 208—230.

Го разгледува кривоаланечкиот и шлеговскиот таен јазик на ѕидарите. Ги утврдува албанските, турските, влашките, грчките и циганските зборови во него. На крајот дава речник.

1085. Мартиновски Цветко, Зборови од Жупа, МЈ IV, 8 (1953) 190—192.

1086. Михаилов Панче, Градскиот дебарски говор, Дипломски работи, кн. 5. Изд. Катедрата за јужнословенски јазици при Филозофскиот факултет, Скопје 1954, 8°, 1—33.

1087. Михаилов П[анче], Грижа за јазикот, НМ X, бр. 2566 (1953) 2.

Зборува за јазикот на фирми, плакати, огласи и сл.

1088. Младенов Кирил, Наставната програма по македонски јазик и литература во гимназиите, ПД X, 5—6 (1954) 337—341.

Дискусија по наставниот план предложен од Кепески (ПД, X, 1—2) и предлози.

1089. Мошин В[ладимир], Македонско евангелие на поп Јована. Изд. Иинститут за македонски јазик. Стари текстови I, Скопје 1954, 28 × 20, 49—266.

Ова е скратено македонско изборно евангелие „апракос“ од типот на Асемановото, Добромировото, Остромировото евангелие и Савината книга, кое Мошин го датира, спрема палеографските указанија, од крајот на 12 или почетокот на 13 век, од кога потекнуваат и Охридскиот и Слеченскиот апостол и Григоровичевниот паремејник. Напишано е на пергамент од овчка кожа. Според М. не е директен препис од глаголскиот оригинал, туку од друг кирилски препис. Орнаментиката му е изработена во посебен византиско-словенски геометриско-растителен стил, карактеристичен за илуминациите на грчките и словенските ракописи во X-XII век. Целата орнаментика се одликува со стилизација на народно-фантастични форми, а тоа зборува за една добра илуминаторска школа на македонско подрачје при крајот на 12 век. Според Мошина ова евангелие потекнува од централните македонски области. Тоа тој го установува врз основа на јазична анализа. . . . Изборно јеванђеље по па Јована претставља македонски споменик с јасним знаковима западног утјецаја, али са извјесним особинама, које га луче од охридских текстова и вјероватно воде у подручје централних области Македоније“.

1090. Муратовски Доксим, Македонски књижевни јазик и књижевност. Победа, 1-V-1953, Петтиње.

Покушај да се створи македонски књижевни јазик у прошлом вијеку. Преглед македонске књижевности од препорода у XIX в. до данас.

1091. Настев Б[ожида р], Интересот на Г. Прличев за францускиот јазик и литература, МЈ IV, 2 (1953) 34—45.

Врз основа на некои наводи од Автобиографијата и литературата за него утврдува дека Г. Прличев знаел, покрај старогрчкиот и латинскиот јазик, и италијански и француски јазик што ги правел Прличев на маргините на неговиот грчко-руски речник. Тие белешки претставуваат превод на некои зборови, а освен тоа забележил и некои мисли на Боало и др.

1092. Павловски Мирко, Стручните кружоци по македонски јазик и литература како форма за работа, ЛЗБ I, 1 (1954) 38—43.

1093. Пенушлиски К., в. Поленаковиќ Х. и Пенушлиски К., бр. 1100.

1094. Петрушевски М. Д., *Кон севра*, МЈ V, кн. 2 (1954) 202—207.

Формата *севра* од *север* ја објаснува со аналогија како *камен — камни*, *корен — корни*.

1095. Поленаковиќ Х [аралампие], Григор С. Прличев. *Живот и дело*, МЛ III, 2 (1953) 3—35.

1096. Поленаковиќ Х [аралампие], Епитафот на Кирил Пејчиновиќ, МЈ IV, 9 (1953) 209—216.

Критичко издание на епитафот.

1097. Поленаковиќ Х [аралампие], Поетот Константин Миладинов. *Живот и дело*, ЛЗБ I, 1, 2 (1954) 14—29, 77—92.

1098. Поленаковиќ Х., *За Граматиката на Пулевски*, МЈ IV, 8 (1953) 188—189.

Соопштение дека пронашол во Охрид (во јуни 1953 г.) еден пример од *Граматиката на Г. Пулевски*. Прилог: факсимил од насловната страна.

1099. Поленаковиќ Х., *За посветата на Ј. Ј. Штросмајер о Зборникот од народни песни на Миладиновци*, ГЗБ СФФ VII, 5 (1954) 53—60.

Споредувајќи ги ракописните посвети на хрватски јазик на Ј. Ј. Штросмајер, што се наоѓаат во архивата на Југославенската Академија во Загреб, со напечатените посвети во *Зборникот*, авторот се сомнева дека К. Миладинов ги напишал. Смета дека се тие превод од хрватските оригинали што го направил К. Миладинов, а вистинскиот автор секако бил некој човек од канцеларијата на Штросмајер.

1100. [Поленаковиќ Х. и Пенушлиски К.], *Македонски народни умотворби*. Том IV, книга 1; *Пословици*. Изд. „Кочо Рацин“, Скопје 1954, 8^о, XII — 1—302.

1101. П[оленаковиќ] Х., *Књижевност и језик у школи*, *Часопис Друштва за српскохрватски језик и књижевност*, год. 1, бр. 2, 3, ЛЗБ I, 2 (1954) 127—128.

Приказ.

1102. П[оленаковиќ] Х., *Књижевност и језик у школи*, *Часопис Друштва за српскохрватски језик и књижевност*, год. 1, бр. 4, 5, ЛЗБ I, 3—4 (1954) 200—201.

Приказ.

1103. Поленаковиќ Х., *Од кој век е писмото од Крушево?*, МЈ IV, 10 (1953) 221—232 (и сепарат).

Врз основа на сестрана анализа на писмото, датирано од Баласчев во XVII век, авторот истакнува веројатност дека би можело да биде од XIX век.

1104. Попов Стале, *Наместо литературен јазик — локални говори*, ЛЗБ I, 3—4 (1954) 174—175.

Изнесува случаи на негрижа на наставниците за совладување на литературниот јазик.

1105. Рабациска Љубица, *Зборови од Беровско*, МЈ IV, 10 (1953) 236—238.

1106. Ристовски Блаже, Една ненужно позајмена конструкција, ЛЗБ I, 2 (1954) 118—119.

Со помош на... место само со...

1107. Ристовски Блаже, Неколку велешки записи, МЈ V, кн. 1 (1954) 107—108.

Дава текст на неколку записи од правата половина на минатиот век, направени на неколку листови употребени како подврзи; ја на една црковна книга во црквата Св. Спас во Т. Велес. По содржина се трговско-правни акти.

1108. Ристовски Блаже, Околу правописот на броевите, ЛЗБ I, 1 (1954) 46—48.

Предлага некои правописни промени во врска со редните броеви.

1109. Русик Б., Основни белешки за презимињата во Македонија, МЈ IV, 8 (1953) 184—188.

Дава преглед на образувањето на презимиња во Македонија.

1110. Спасов Александар, Преволи на Фрањо Рачки и Аугуст Шеноа од Зборникот на Миладиновци, Р I, 19 (1954) 15.

1111. Спасов Александар, Рацин и прашањето за македонскиот литературен јазик. (Неколку белешки и податоци), МЈ, IV, 5—6 (1953) 97—104.

Коста Рацин особено многу се интересивал за прашањето за македонскиот литературен јазик. За таа цел ги проучавал народните песни, другите централни говори освен велешкиот и ставот на Мисирков и си правел опширни белешки за тоа. Од нив, како и од другата литературна заоставштина на Рацина се гледа дека тој не се ограничувал само на својот роден говор, таку се влијаел во пишувањето и од другите говори.

1112. Ставриќ Нада, За една форма на работа во наставата помачин јазик, ПД IX, 1—2 (1953) 70—81.

Методски напатствија.

1113. Стаматовски Трајко, Еден германизам во нашиот јазик, ЛЗБ I, 2 (1954) 117—118.

Нему му успеа место *шој* успеа.

1114. Таховски Г. Атанас, За некои туѓи зборови во нашиот литературен јазик, ЛЗБ I, 3—4 (1954) 180—184.

Го објаснува потеклото и значењата на зборовите арбитар, елемент, линија, материја, норма, пауза, сцена, триумф, форма и центар.

1115. Тошев К., „Потка“, „запотка“, „запотнувам“, МЈ V, 1 (1954) 102—104.

Зборовите *пошка*, *запошка*, *запошнувам*, ги изведува од стсл. глагол *поткнџти*, *figege*, за разлика од толкувањето на А. Белиќ кој ги изведува од коренот *пжт*. —

1116. Тошев К[рум], Една ретка годишнина, МЈ IV, бр. 10 (1953) 216—220.

По повод педесетгодишнината на книгата „за македонските работи“ од К. П. Мисирков.

1117. Тошев Крум, Некои забелешки во врска со учењето на граматиката во средните училишта, ЛЗБ I, бр. 2 (1954) 93—98.

1118. Тошев К[рум], Некои прашања во врска со зборовната група заменки, МЈ IV, бр. 3 (1953) 49—55.

Смета дека досегашната поделба на зборовната група заменки не е правилна, а и терминот замена не одговара во сите случаи. Исто тако би требало да се уточни и називот придавска замена затоа што тие најчесто не заменуваат други зборови.

1119. Тошев Крум, Околу прашањето за усното и писменото изразување на учениците, ЛЗБ I, 1 (1954) 30—37.

Методски напатствија.

1120. Угринова Рада, За употребата на посвојната замена свој, МЈ IV, 3 (1953) 55—60.

Свој се употребува кога именката директно или индиректно се врзува за подметот во реченицата, а подметот е најчесто трето лице. Во народните говори *свој* во атрибуцка употреба се заменува со *си* во посвојно значење.

1121. Угринова Рада, Македонски јазик, билтен на Катедрата за јужнословенски јазици при Филозофскиот факултет — Скопје, год. I (1950) — год. IV (1953), ЛЗБ I, 2 (1954) 128—134.

Приказ.

1122. Цепенков Марко, Сказни и сторенија. Редактирал Блаже Конески. Книгоиздателство „Кочо Рацин“, Скопје 1954, 8^о, 1—266.

Зборник на народни умотворби. Предговор: студија за Цепенков напишал Бл. Конески.

XIV Словеначки језик

иврадио Јанев Логар

У ову библиографију ушли су и чланци и расправе штампани у словеначким мањинским публикацијама у Корушкој

1123. Badjura Rudolf, K problemu slovenskega geografskega izrazoslovja. NRazgl III, 9-I-1954, št. 1, str. 9.

1124. Badjura Rudolf, Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje. 136 črtežev, 77 slik. DZS (1953, Ljubljana) 338 + (I) str. s slikami in črteži. 8^о.

1125. Badjura Rudolf, Nemški vrh 2180 m ali Visoka Vrtača? PV. X—LIV (1954) št. 8, str. 442—447.

Imenoslovna razprava.

1126. Bajec Anton, Besedotvorje slovenskega jezika. II. Izpeljava slovenskih pridevnikov. III. Zloženske. SAZU (1952, Ljubljana) 135 str. V. 8^о.

1127. Bajec Anton, Jezik v Linhartovem „Matičku“. GL Drama 1953—54, št. 9, str. 181—183.

1128. Bajec Anton, Prislovni paberki. SR V—VII (1954) str. 195—226. S posnetkom v francoščini.

1129. Bajec Anton, Slovenska jezikovna vadnica za nižje razrede gimnazij. I. (Sestavili dr. Anton Bajec, France Pacheiner in Vlasta Pacheiner). DZS (1954, Ljubljana) 151 + (VIII) str. 8^о.

1130. Bezljaj F[rance], Rudolf Badjura, Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1953. SR V—VII (1954) str. 374—391.

1131. Bezljaj France, Sinonima za pojem „locus fluminis profundior“. SR V—VII (1954) str. 125—143.

S posnetkom v nemščini.

1132. Blaznik Pavle, Doneski k historični topografiji ljubljanske okolice. ZČ VI—VII (1952—1953) str. 391—397.

S posnetkom v nemščini.

1133. Blaznik Pavle, Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju. Razprave SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede II, str. 139—242.

Z obsežno historično topografijo.

S posnetkom v nemščini.

1134. Blaznik Pavle, Zemljiška gospostva na besniškem ozemlju. Razprave SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede II, str. 243—276.

Z obsežno historično topografijo.

1135. Blaznik Pavle, Milko Kos, O starejši slovenski kolonizaciji v Istri. SAZU, razred za zgodovino in društvene vede; Razprave I, Lj. 1950. ZČ V (1951) str. 267—269.

1136. Blejec Maks, Izoblikujmo slovensko grafično izrazoslovje. Grafična revija 1953, št. 3, str. 24—26.

1137. Bohinec Valter, Rudolf Badjura: Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1953. SIE VI—VII (1954) str. 330—331.

1138. Boriko Božidar, Dokončan je slovenski zdravstveni besednjak. (S sliko) Knjiga II (1954) št. 7—8, str. 312—316.

O delu dr. Mirka Černiča.

1139. B[orko] B[ožidar], Za naš frazeološki besednjak. Knjiga I (1953) št. 12, str. 400—401.

1140. Bratanič Branimir, Plug i ralo. (Uz knjigu: Hanns Koren, Pflug und Arl. Ein Beitrag zur Volkskunde der Ackergeräthe. Veröffentlichungen des Institutes für Volkskunde, Salzburg, Bd 3. Salzburg 1950 Otto Müller Verlag). SIE V (1952) str. 208—236.

Z obsežnim slovenskim jezikovnim gradivom.

S posnetkom v francoščini.

1141. Bunc Stanko, O slovarčku tujk. LjD III, 18-III-1953, št. 63. Odgovor na članek Rudija Janhube v SPor 4-II-1953, št. 29.

1142. Bunc Stanko, Slovenska jezikovna vadnica za nižje razrede gimnazij II. DZS (1953, Ljubljana) 286 + (I) str. 80.

O Pominal'niku, tj. latinsko-italijansko-slovenski vpisni knjigi iz 15. in 16. stol., ki jo je izdal 1906 B. de Courtenay.

1144. Černič Mirko, Slovenska zdravstvena beseda. (Za njeno enotnost in poenostavljenje; iz knjige „Vejavnica — gradivo za slovensko zdravstveno besedo iz naših učbenikov in podobnega pisanja“.), NRazgl III, 4-XII-1954, št. 23, str. 18.

Ob III. izdaji učbenika V. Pirc, Nauk o človeku.

1145. Černič Mirko, Za lepo in pravilno strokovno slovenščino. NObzorja VI (1953) št. 5 str. 327—329.

1146. Debeljak Anton, O mrtvih velarnih predponah. SR V—VII (1954) str. 169—177.

S posnetkom v francoščini.

1147. Debeljak Anton, Živalski primki med Slovenci. (Krkoni.), Proteus XVI (1953—54) št. 8 str. 217—219.

1148. Domača imena na sončnem kraju Raven. KF IV, 10-II-1954, št. 1—2 str. 20—21.

1149. Fink Franc, Slovenska jezikovna vadnica za 4 razred osnovne šole. Druga, predelana izdaja. (2. natis. Sestavili F. Fink, Alfonz Kopriva in Albert Žerjav.) DZS (1953, Ljubljana) 211 + (IX) str. 8°.

1150. Fink Franc, Alfonz Kopriva in Albert Žerjav, Slovenska jezikovna vadnica za nižje strokovne šole in tečaje. Tretja, izpopolnjena izdaja. DZS (1953, Ljubljana) 194 + (I) str. 8°.

1151. Gams Ivan, K problemu slovenskega geografskega izrazoslovja. Ob Badjurovi: Ljudski geografiji. NRazgl II, 24-X-1953, št. 21, str. 10—11.

1152. Golia Modest, Slovenica v spisih metliškega čevljarskega ceha ZČ V (1951) str. 214—222.

S posnetkom v nemščini.

1153. Gorenšek Rok, Domača imena kmetskih hiš in bajt v Kotljah. KF III, 28-V-1953, št. 5—7, str. 14—15.

1154. Gradišnik Janez, Knjižni in pogovorni jezik. NRazgl III, 6-II-1954, št. 3 str. 17—18.

1155. Grafenauer Bogo, Vprašanje konca Koceljeve vlade v Spodnji Panoniji. ZČ VI—VII (1952—1953) str. 171—190.

1156. Grafenauer Bogo, Znanstveno delo Milka Kosa. ZČ VI—VII (1952—1953) str. 9—29.

S podrobno bibliografijo Kosovih del in razprav.

1157. Grafenauer Ivan, Slovenska pripovedka o ujetom divjem možu. ZČ VI—VII (1952—1953) str. 124—153.

S posnetkom v nemščini.

1158. Grivec France, Prepri o Metodovih ječah. ZČ VI—VII (1952—1953) str. 159—170.

S posnetkom v nemščini.

1159. Grün Herbert, Pripis iz prakse. K debati o pogovornem jeziku v dramatičnem dialogu. NRazgl III, 9-I-1954, št. 1, str. 17—18.

1160. Hubad Ivan, Izvor farmacevtskih imen. FV IV (1953) št. 1—2 str. 6—11, V (1954) št. 1—2 str. 18—22.

S posnetkom v francoščini.

1161. Janhuba Rudi, Brez zamere, prosim! Nekaj misli o slovarčku tujk, ki ga je s sodelovanjem predmetnih aktivov na I gimnaziji v Kranju sestavil Stanko Bunc, izdal in založil Svet za prosveto in kulturo OLO Kranj — leta 1952. SPor. XIV, 4-II-1953, št. 29.

1162. Janežič Rado, Veseli utrinki iz gornjega Roža. (S slikami.) KolSK 1953 str. 53—66.

O ljudskih pevcih in njihovih pesmih — zlasti o Janezu Kajžniku (z besedilom pesmi).

1163. Jesenovec France, Iz sintaktične in stilistične rabe povratnosvojljnega zaimka svoj. SR V—VII (1954) str. 265—274.

S posnetkom v nemščini.

1164. Kelemina Jakob, Narodopisje Slovencev I. in II. del. Ljubljana 1944 in 1952. SIE VI—VII (1953-1954) str. 321—330.

Avtor podaja k etnografski terminologiji podrobne etimološke pripombe.

1165. Kolarič R[udolf], Izposojenke, tujke in terminologija. SPor XV, 8-I-1954, št. 5.

1166. Kos Milko, Rajko Nahtigal, O imenu Pribinove in Kocljeve prestolnice: Blatenski Kostel, SR I (1948). — Aladár Radnóti, Une église du haut moyen âge à Zalavár, Etudes slaves et roumaines I (1948) — Désiré Dercsényi, L' église de Pribina à Zalavár (prav tam), ZČ V (1951) str. 364—366.

1167. Kotnik Franc, Makalonca. Ptujski zbornik 1893—1953, str. 73—76.

1168. [Kotnik Janko, Slovene-English Dictionary. Slovensko-angleški slovar. Druga (izpopolnjena) izdaja. DZS (1952, Ljubljana) VIII + 680 str. M. 8°.

1169. [Kotnik Stanko] -sk-, Morfologija slovenskega jezika. Skripta prirejena po predavanjih prof. dr. Franca Ramovša v l. 1947/49. DZS založila za Univerzitetno študijsko komisijo. Tribuna III, 3-II-1953, št. 4.

1170. Kranjec Silvo, O naši geografski terminologiji. (Iz referata na I. zboru slov. geografov 7. IX. 1952 v Kamniku) SodP IV (1953) št. 7—8 str. 226—231.

1171. Kr'etzenbacher Leopold, Das slowenische Luzienbrot—Lucijsčak. Zur Kulturgeschichte der mittwinterlichen Kultspeisen im Ostalpenraum und auf dem Nordwestbalkan. SIE VI—VII (1953—1954) str. 197—222.

S posnetkom v slovenščini.

1172. Kretzenbacher Leopold, Slovenski pregovori v starih štajerskih rokopisih. SIE V (1952) str. 160—168.

S posnetkom v nemščini.

1173. L[a jovic] V[i d], Brusimo tehniško besedo. SPor XIV, 13-VIII-1953, št. 190.

1174. L[a]jovic] V[id], Pogovorni jezik in film. SPor XIV, 22-XII-1953 št. 301.

1175. Logar Janez, Slovenska bibliografija. Časopisje in knjige. Članki in leposlovje v časopisju in zbornikih. V (1951). (Priredil Janez Logar s sodelovanjem Štefke Bulovec in Ančke Posavec.) DZS (1953, Ljubljana) 294 + (I) str. V. 8°.

Na str. 81 in 132—135 podrobna bibliografija jezikoslovja.

1176. Logar Tine, Dialektološke študije. SR V—VII (1954) str. 144—168. Vsebina: 1. Dialektična podoba zgornje savske doline. 2. O štajerskem substratu govorov v Tuhinjski dolini in Črnem grabnu. 3. Karakteristika in klasifikacija gornjesavinjskih govorov. 4. Refleksi za praslovanse nosnike med srednjo Soško in Čepovansko dolino.

S posnetkom v francoščini.

1177. Mal Josip, Pripombe k slovenskemu bajeslovju. SIE V (1952) str. 251—256.

Odgovor F. Bezlaju na članek v. SIE IV (1951) str. 342—352, gl. JF XIX str. 463 št. 777.

1178. Mal Josip, Slovenska Karantanija in srednjeveška nemška država. Razprave SAZU, razred za zgodovinske in družbene vede II (1953) str. 103—137. S posnetkom v nemščini.

1179. Matičetov Milko, Gianfranco D'Aronco, Dodici canti popolari raccolti in Provincia di Udine. Udine, Società Filologica Friulana 1952. SIE VI—VII (1953-1954) str. 361—362.

Avtor navaja k trem furlanskim ljudskim pesmim slovenske sorodnice.

1180. Matičetov Milko, Guiseppe Vidossi, Canzoni popolari narrative dell' Istria. Estratto dalla Miscellanea „Scritti vari“ (II) a cura della Facoltà di Magistero di Torino. Torino 1951. SIE VI—VII (1953—1954) str. 359—360.

Avtor navaja k nekaterim italijanskim tekstom slovenske vzporednice.

1181. Matičetov Milko, Poprtnik. SIE VI—VII (1953—1954) str. 223—239.

S posnetkom v francoščini.

1182. [Meško Ksaver], Domača imena na Selah in Vrheh. (S sliko.) KF III, 29-VIII-1953, št. 8—10 str. 22—23.

Z opisom obiska pri Mešku.

1183. Milač Simon, K zemljepisnim imenom v naši občini. Tržiški V III, 20-IX-1954, št. 18, 25-XI-1954, št. 22—23.

1184. Moder Janko, Kaj pa slovenski pravopis. Grafična revija 1953 št. 3. str. 19—21.

1185. Moder Janko, Pogovor ob jezikovni anketi. Grafična revija 1953 št. 3. str. 21—24.

1186. Novak Vilko, Ericha Seemanna novejši spisi o slovenskem ljudskem pesništvu. SIE V (1952) str. 274—276.

1187. Orel Rihard, Postanek, razvoj in ohranitev narodne in nabožne pesmi v Beneški Sloveniji. PDK IX, 1-II-1953, št. 28 (2338).

1188. Orel Rihard, Še ohranjeni običaji in pesmi — kolednice o božičnem času. Etnografski paberji iz Beneške Slovenije. PDK IX, 25-1-1953, št. 22 (2332).

1189. Pavšič Tomo, Nekaj misli o odrskem jeziku. SlovJ II, 3-IV-1953, št. 14 str. 8.

1190. Pipan Lev, Jezikovni kotiček. VT II (1953) št. 1 str. 20, št. 2 str. 39, št. 3 str. 69, III (1954) št. 1—2 str. 60.

O strokovni terminologiji v varilni tehniki. Prispevek v št. 3 je podpisala Terminološka sekcija DVT.

1191. Polec Janko, „Župan“ in „občina“ v novejšem slovenskem izrazoslovju. ZČ V (1951) str. 222—234.

S posnetkom v francoščini.

1192. Ramovš Fran, Iz slovenske toponomastike. ZČ VI—VII (1952—1953) str. 154—158.

Avtor podaja etimologije naslednjih krajevnih imen: 1. Ohonica oľxovъnica (pri čemer je oľxa psl. dubleta k jeľxa, jeľša); 2. Kompolje je po avtorijevem mnenju jukstapozicija kom + polje, pri čemer pomeni prvi del „hrib, višina“. 3. Skarutčina (<* Skarutiči-ina, iz starosl. osebnega imena Skorut, Skoruta); 4. Vrhnika (< vrh-nyrka), 5. Ljubljana — Laibach. Slovensko ime Ljubljana izvaja avtor od kraj. imena Ljuba preko pokrajinskega imena Ljubana oz. stanovniškega imena s suf. -jan: Ljubljane. Nemško ime Laibach s slov. ni v zvezi in je nastalo iz laib-ahha, pri čemer je pomenil laibō „Uberbleibsel, Rest“, ostanek, drugi pa „potok, vodo, reko“; Laibach pomeni torej reko, ki ohranja ostanke vode.

1193. Ramovš Fran, Morfologija slovenskega jezika. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49. DZS (1952, Ljubljana) 167 + (IV) str. V. 8^e.

1194. Ramovš Fran, O splošnih slovenskih pojavih pri protezi in hlatu. SR V—VII (1954) str. 3—8.

S posnetkom v francoščini.

1195. Rems M[a k s], Slovenska terminologija „Telekomunikacij“. Poštni zbornik VII (1953) št. 28—29 str. 269—272.

1196. R[u d o l f] B[r a n k o], Je to še slovensko? Večer X, 22-IX-1954, št. 223.

O slovenščini v Mariboru.

1197. Rupel M[i r k o], Kdaj je bil Trubar v Lauffenu. SR V—VII (1954) str. 303—304.

1198. Rupel Mirko, Namestitev Felicijana Trubarja v Ljubljani. ZČ VI—VII (1952—1953) str. 588—595.

S posnetkom v francoščini.

1199. Rupel Mirko, Prispevki k protireformacijski dobi. SR V—VII (1954) str. 178—194.

Nadaljevanje iz SR IV, glej JF XIX str. 470 št. 910.

Objava novih slovenskih tekstov iz XVII. stol.

S posnetkom v francoščini.

1200. Rupel Mirko, Slovenski jezik, SlovV VIII, 4-XII-1953 — 31-XII-1953, št. 59 (610), IX, 8-I-1954 št. 1 (611) — 24-IX-1954 št. 38 (648), 17-XII-1954, št. 50 (660) — 31-XII-1954, št. 52 (662).

1201. Rupel Mirko, Tisk slovenskih knjig v Vergerijevih pismih Bulingerju, SR V—VII (1954) str. 238—245.

S posnetkom v francoščini.

1202. Skvarč Viktor, PTT terminologija. Poštni zbornik VIII (1954) št. 3 str. 85—87.

1203. Slavistična revija, Časopis za literarno zgodovino in jezik. Urejajo: Rajko Nahtigal, Anton Ocvirk, Josip Vidmar. Izdajajo: Slavistično društvo v Ljubljani, Inštitut za slov. jezik pri SAZU, Institut za literature pri SAZU. Letnik. V—VII Ljubljana 1954, 424 str. V. 8°.

1204. Slodnjak Anton, Nov pogled na vznik slovenske in hrvaške reformacijske književnosti 16. stoletja. SR V—VII (1954) str. 109.

S posnetkom v francoščini.

1205. Slovenska vadnica, Priročnik, namenjen grafičnim delavcem Združenje grafičnih podjetij LRS (1953, Ljubljana) 54 + (II) str. 8°.

1206. Smasek Lojze, Pogovor o pogovornem jeziku. Beseda III (1954) št. 2—3 str. 183—186.

1207. Smolej Viktor, O slovenščini pri strokovnih izpitih. PD V, 10-III-1954, št. 5.

1208. Stabej Jože, Enu Mala Besedishe 1789. SR V—VII (1954) str. 304—331.

Zgodovina nastanka in obširna analiza redkega slovenskega tiska, katerega avtor je verjetno Andrej Čebul.

1209. Stabej Jože, Gradivo za obravnavo o kozolcu na Slovenskem. SIE VI—VII (1953—1954) str. 35—72.

Avtor prinaša tudi obsežno zgodovinsko jezikovno gradivo.

S posnetkom v francoščini.

1210. [Struna Albert], Brusimo tehniško besedo. SPor XIV, 8-VIII-1953, št. 185; 26-VIII-1953, št. 201; 29-IX-1953; št. 230; 17-XI-1953, št. 272; XV, 19-IV-1954, št. 92.

Članek je podpisala: Tehniška sekcija Terminološke komisije SAZU.

1211. Struna Albert, Naše tehniško izrazje. (Izvillečki iz slovenskega tehniškega slovarja, ki ga pripravlja Tehniška sekcija Terminološke komisije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani.) NP IV (1953) št. 1 str. 85—92.

1212. Struna Albert, „Splošni tehniški slovar“ še bliže v diskusiji. NP IV (1953) št. 2 str. 171—175, št. 3—4 str. 271—275, št. 6 str. 433.

1213. [Struna Lavoslav] [Is], Nekaj misli k članku o našem besedju. TV II (1954) št. 5 str. 178—179.

1214. [Struna Lavoslav] [Is], Sem in tja po našem besedju. TV II (1954) št. 1 str. 19—21, št. 2 str. 57—59.

1215. Suhodolčan Marija-Osojnikova, Nazivi prevalj-
ških domačij. KF III, 29-XI-1953, št. 11—12 str. 24—26.

1216. Sušnik Fr[an], Pripombe k razpravi dr. Šašlja. PV IX—LIII—
(1953) št. 1 str. 27—28.

O geografskih imenih ob naši severni meji.

1217. Šašel Josip, Avstrijska kartografija ob naši meji. PV IX—LIII
(1953) št. 1 str. 21—23.

O geografskih imenih.

1218. Šašel Josip, Koroška v naši topografiji. PV X—LIV (1954)
št. 1 str. 46—50.

1219. Šašel Josip, Narod o svojem govoru. KolSK 1954 str. 55—59.

1220. Šašel Josip, Usodno ime. (S sliko.) PV X—LIV (1954) št. 11
str. 612—615.

O imenu „Vrtača“ v Karavankah.

1221. Škerlj Ružena, Angleško-slovenski slovar. English-Slovene
Dictionary. Tretja (izpopolnjena) izdaja. DZS (1953, Ljubljana) VIII + 696 str. M. 8°.

1222. Tomšič France, Nemško-slovenski slovar (Deutsch-sloweni-
sches Wörterbuch). Tretja predelana izdaja DZS (1954, Ljubljana) (V) + 1275 + (I)
str. M. 8°.

1223. Traven Anton, To je naš tehniški jezik. TRazgl III (1954)
št. 2 str. 61 + 63—64, št. 3 str. 127—128, št. 4 str. 155—156.

Terminologija iz splošne strojegradnje, tkalstva in predilstva s spremljajočimi
risbami. Nadaljevanja prinašajo samo risbe s terminologijo, a so brez naslova.

1224. Vadnal Alojzij, Matematična terminologija (Elementarna ma-
tematika.) DZS (1953, Ljubljana) 44 + (III) str. 8°.

1225. Vilfan Sergej, Ob nekaterih starih ženitnih običajih obso-
ških in beneških Slovencev. SIE VI—VII (1953—1954) str. 157—195.

Avtor mimogrede navaja in tolmači tudi več ljudskih izrazov.

S posnetkom v francoščini.

1226. Vodušek Božo, Kakšen naj bo naš odrski jezik?, SPor XIV,
16-XII-1953, št. 296 — 18-XII-1953, št. 297.

1227. Zwitter Franc, Bogo Grafenauer, Czörnigova etnografska stati-
stika in njena metoda. SAZU, razred za zgodovino in društvene vede. Razprave I
Lj. 1950. ZČ V (1951) str. 386—388.

1228. Žigon Joka, Kdaj je izšla prva slovenska knjiga?, SR V—VII
(1954) str. 331—336.

Avtor v nasprotju z Ivanom Grafenauerjem (SR IV, 100—103, gl. JF XIX,
str. 464 št. 811) postavlja ne le natis knjige „Abecedarium und der klein Catechis-
mus in der Windischen Sprach“, ampak tudi knjige „Catechismus in der Windischer
Sprach“ v l. 1550; ta je bila natisnjena pred Abecedarijem.

1.

Др МИХОВИЛ КОМБОЛ

Од јесени 1955 смрт је покосила већи број научних радника из подручја славистике у Хрватској. Први нас је између њих напустио др Драгутин Боранић, па редом: др Антун Барац, Милан Марјановић, др Миховил Комбол и др Петар Скок. Њихова смрт врло је велик губитак за националну науку. Тешко и касно ће се попунити празнина, која је настала њиховом смрћу.

Др Миховил Комбол умро је наглом смрћу 9-XI-1955 у Загребу у 72 години живота. У њему је хрватска наука изгубила учењака високих квалитета, па је његова смрт болно одјекнула у нашим круговима. Његов је завичај Брибир у Винодолу, али се није тамо родио него у Нишу 23-IX-1883, гдје му је у то вријеме отац био упуслен као незнатан грађевни подузетник. Кад су му биле двије године долази с мајком у Брибир. Док му је отац био жив новчано је помагао своју обитељ, али је отац наскоро умро, далеко од завичаја у Цариграду. Сад су наступили тешки дани за његову мајку, и за цијелу обитељ, јер је мајка постала не само одгојитељица него и хранитељица своје дјеце. Мали Миховил који је живо желио учити школу, морао се уздржавати властитим радом. Средњу школу учио је у Ријеци, Сушаку и Сењу. Сењ је на њ оставио најјачи печат за каснији живот. Тамо су били професори, који су имали своје „ја“ и који су по томе били непошудни мађарским властима, па су у Сењ долазили најчешће по казни. И ученици су били шарени по свом саставу. Било их је из Лике, с отока, домаћих сењских синова и из Загреба, јер је тамо био познати сењски конвикт „Ожеговић-анум“. У Сењу је Комбол много читао и учио стране језике. И наш језик је одлично упознао, јер се у Сењу нашао у друштву личких и далматинских штокаваца, чакаваца из свих околних мјеста и кајкаваца из Загреба. То је обогатило његов лексик и учврстило његов језични осјећај. Све му је то омогућило да касније постане један од најбољих наших преводилаца. Након

испита зрелости 1902 напустио је Сењ и уписао се на славистику и германистику на Филозофском факултету у Бечу. Највише су на њ утјецали професори славистике В. Јагић и Константин Јиречек, а на германистици професор новије њемачке књижевности др Минор. Та су три човјека формирала Комболову методолошку основу и увели га у изучавање филологије, славенске прошлости и савремене њемачке књижевности. Докторирао је из славистике 1907 код проф. Јагића. Теза му је била из акцентуације чакавског дијалекта његова родног краја. Касније се у животу није посебно бавио проблемима језика, него се посветио изучавању наше и страних књижевности и то у нешто старијим годинама. Као професор средње школе служио је у Вуковару, Земуну, Сењу, Сушаку, на Поморској академији у Ријеци, па у Загребу, најприје као професор, а затим као директор гимназије. Од 1923 до 1943 је професор југославенске књижевности на Вишој педагошкој школи у Загребу. Након смрти проф. Фанцева именован је професором старије хрватске књижевности на Филозофском факултету у Загребу. Године 1945 то именовање је поништено. На сједници Филозофског факултета од 14 свибња 1948 изабран је за редовитог професора за старију хрватску књижевност, али дужност није наступио. Године 1950 постављен је за редовитог професора књижевности на Академији за казалишну умјетност у Загребу, гдје је радио непрекидно до своје изненадне смрти.

Књижевно је почео стварати у зрелијим годинама. Писао је књижевне критике и литерарноисторијске расправе. Као одличан познавалац нашег језика истакао се и у преводилачком раду. Своје радове штампао је у многим литерарним часописима. Двије овеће компаративне студије о Д. Рањини и Д. Златарићу штампао је у издањима Југославенске академије, једну у Грађи за повијест хрватске књижевности, књ. XI, а другу у Раду, књ. 247. Приредио је и више антологија пјесама и прозе, наше и стране, Одабране списе Ватрослава Јагића, драме Марина Држића и др. Свим је тим дјелима написао врло успјеле предговоре. Круна рада на подручју књижевности јест његова „Повијест хрватске књижевности“, Загреб 1945. У њој је дао синтезу књижевнога стварања код Хрвата од најстаријих времена до почетка 19 стољећа.

Одлично познавање страних језика, нарочито њемачког и талијанског, омогућило му је да обогати с неколико савршених пријевода и нашу преводилачку књижевност. Године 1942 превео је Гетеову „Ифигенију“. Касније се дао свим силама на прево-

ђење Дантеове „Божанствене комедије“. Превео је и штампао „Пакао“ и „Чистилиште“, а од „Раја“ је остало у рукопису 17 пјевања. Пријевод „Пакла“ награђен је 1949 првом државном наградом. Треба жалити, што није доспио превести читаво дјело, јер је то најбољи пријевод тога дјела на нашем језику од свих досадашњих.

Својим прецизним, интензивним и темељитим радом, особито задњих година, јако је задужио хрватску науку и културу. Његово ће књижевно стварање остати трајна вриједност у хрватској литерарној историји.

М. Хрстић

2.

АНТУН БАРАЦ

20-VIII-1894—2-XI-1955

Изненадна смрт Антуна Барца, редовног професора Филозофског факултета у Загребу и редовног члана Југославенске академије знаности и умјетности, погодила је тешко не само ове две највише хрватске научне установе, већ и целокупну нашу националну науку. Губитак је утолико већи што је проф. Барац умро у пуном напону свога научног рада и у времену када је почео да даје своје најобимније и најбоље књижевноисториске радове. Прерана смрт, затим, омела је проф. Барца да заврши и један други врло значајан посао, наиме спремање научног подмлатка, и то не само за новију, већ и за старију хрватску књижевност. Због тога ће и Славенски институт загребачког Филозофског факултета и Југославенска академија имати да уложе много напора док прерано умрлом проф. Барцу нађу достојну замену.

Рођен у Камењаку код Грижана (Хрватско Приморје), Барац је после завршене гимназије у Сушаку студирао славистику на Филозофском факултету у Загребу. После завршених студија и положеног доктората, био је једно време средњошколски професор у Сушаку и Загребу. Године 1930 изабран је за доцента, а затим за ванредног и редовног професора новије југословенске књижевности на Свеучилишту у Загребу, и на том положају остао је све до своје смрти 1955 године. Ради научних студија боравио је извесно време у Француској, Немачкој, Италији и

Чехословачкој. После Другог светског рата развио је велику активност не само као управник Славенског института на загребачком Филозофском факултету, већ и у Југославенској академији, где је као секретар Одељења за језик и књижевност учинио много да се обнове и прошире све раније Академијине периодичне публикације.

Свој књижевни и научни рад Барац је почео још одмах после завршених студија, али његова права активност као критичара и књижевног историчара настаје тек после Првог светског рата. У првом периоду свога рада, Барац се претежно бавио текућом књижевном критиком и есејистиком. Као сарадник скоро свих угледнијих хрватских и српских књижевних часописа, он је у времену између два рата објавио велики низ есеја, чланака, критика и реферата о писцима и делима из новије хрватске и српске књижевности. Најважније од тих есеја, чланака и реферата објавио је у посебним збиркама као што су *Књига есеја* (1924), *Чланци о књижевности* (1935), *Хрватска књижевна критика* (1938). После избора за универзитетског наставника, међутим, Барац све више усмерава своју активност на научно-истраживачки рад. У том погледу нарочито је плодан његов рад после Другог светског рата. Већ 1945 он објављује своју обимну и темељно рађену студију о Ивану Мажуранићу, а затим низ других историско-књижевних расправа, какве су „Људевит Гај“ (1947), „Бјелински у хрватској књижевности“ (Rad JAZU 272, 1948), „Хрватска новела од Шеноине смрти“ (Rad JAZU 290, 1952). — Године 1954 изашла је у издању Југославенске академије прва књига његове врло широко замишљене историје „Хрватска књижевност од Препорода до стварања Југославије“. Та прва књига обухватила је само доба Илиризма, али је у рукопису остала, спремна за штампу и друга књига, која ће носити наслов „Хрватска књижевност од 1848 до Шеное“.

Као критичар и књижевни историчар, Барац се у свима својим радовима одликовао оштрином и тачношћу суда, лепом и широком књижевном културом и научничком акрибијом. Као књижевни историчар, он је имао много смисла за обимне синтезе, а у проучавању појединих епоха наше књижевности трудио се увек да у њима првенствено уочи и подвуче оне најважније и најбитније моменте њихова развоја. Његове карактеристике и оцене појединих наших писаца и књижевних појава биле су увек зналачки и прецизно формулисане, а објашњења и тумачења појединих књижевних епоха повезивана су успешно са одговарајућим

политичким, друштвеним и економским приликама. Због свих тих својих високих одлика, Антун Барац ће ући свакако у ред најистакнутијих и најбољих хрватских критичара и историчара књижевности.

Д. Павловић

3.

Др ДРАГУТИН БОРАНИЋ

Дана 1 септембра 1955 године у 85 години живота умро је умировљени редовни свеучилишни професор Филозофског факултета у Загребу и академик др Драгутин Боранић. Родио се 19-ХИ-1870 у Марији Горици у питомом Хрватском Загорју од сиромашних сеоских родитеља. Гимназију и Филозофски факултет свршио је у Загребу. Тамо је постигао и степен дојктора филозофије 1899 године. Неко вријеме служио је у својству средњошколског наставника у Осијеку, Винковцима и Загребу. 1905 постаје приватни доцент, па ванредни и редовити професор на Филозофском факултету у Загребу. Предавао је хрватскокрпски језик са старославенским. За вријеме окупације 1941 године био је пензионирани; 1945 враћен је поново у службу и 1946 коначно пензионирани са навршеном седамдесет и шестом годином живота. Дописним чланом Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу постаје 1907, а касније и правим чланом. Пуних 14 година био је и њезин књижевни тајник.

Као сину сиромашних сеоских родитеља није било лако крчити пут у живот. Био је човјек без друштвених веза, па је све у животу постизавао тешком муком и великим напором.

Још као ученик средње школе показао је много смисла за лирску поезију, па је већи број пјесама штампао у омладинском часопису „Бршљан“. Из његова пера изашла је и позната пјесма „Словенац и Хрват“, која је касније добила име „Словенац, Срб, Хрват“. Бавио се и другим гранама књижевнога рада. Превео је дјела више чешких књижевника, а особито Врхлицкога. Штампао је у тада најбољим књижевним часописима „Виенцу“ и „Просвјети“. Сарађивао је и у другим сталешким и научним публикацијама: Наставном вјеснику, Љетопису ЈА, Раду ЈА и Зборнику за народни живот и обичаје Јужних Славена ЈА. Тридесет и двије године био је и уредник „Зборника“. Њему је посвећивао највећу бригу и у њему штампао више својих вриједних прилога о славенском фолклору.

Активно је сурађивао у јавном животу Хрватске, а касније и Југославије. Био је члан комисије за научну терминологију и номенклатуру од 1926 до 1941. Своје научне радове и приказе објављивао је највише у Наставном вјеснику и Раду ЈА. Најзначајнији су му радови: „О рефлексивним глаголима у хрватском језику“, Рад ЈА књ. 140, који је израђен компаративном методом, „Ономатопејске ријечи за животиње у славенским језицима“, Рад ЈА, књ. 178 и „Вуков и Даничићев пријевод библијских цитата“, Даничићев зборник, Загреб—Београд 1925.

Др Драгутин Боранић врло је познат и ширим круговима у Хрватској по својој књизи „Правопис хрватскога или српскога језика“. Тај Правопис је по фонетским начелима издао први др Иван Броз под насловом „Хрватски правопис“, Загреб 1892. Неколико година прије тога био је издао у Дубровнику Марцел Кушар „Науку у правопису“, којом се Броз корисно послужио, како у уводу свога дјела сам признаје. Кад је умро др Иван Броз наставио је издавати његов „Хрватски правопис“ др Д. Боранић. Год. 1921 почео га је издавати под својим именом, под насловом „Правопис хрватског или српскога језика“. Његов је правопис знатно проширен, а у многочем и измијењен и допуњен према пређашњем Брозову. До 1951 доживио је десет издања. Све живе генерације међу Хрватима и Србима у Хрватској научиле су писати по његову „Правопису“.

У свим својим радовима о језику био је вјеран ученик својих великих учитеља: Вука, Даничића и Маретића.

Задњи његов рад на језику састојао се у прегледавању рукописа Рјечника хрватскога или српског језика Југославенске академије. Велика је штета, што је имао врло слаб вид, а особито задњих десетак година, па није науци могао дати, колико је желио.

На Филозофском факултету у Загребу у својству наставника радио је пуних 37 година и одгојио све данашње старије генерације наставника хрватскога или српскога језика у Хрватској.

У њему губи хрватска лингвистика и филологија одличног радника, а Југославенска академија неуморног члана.

М. Хрстић

4.

ПЕТАР СКОК

Читаоци нашег часописа примили су са дубоким болом вест о смрти академика Петра Скока, професора француског језика, старофранцуске књижевности и упоредне романске граматике на Философском факултету Свеучилишта у Загребу. Ова службена титула његова, иако је подугачка, не казује ни све области научног рада и интереса професора Скока, а камо ли оно што је претстављало главни круг његових студија, које су трајале близу 60 година. Рођен 1 III 1881 у Јуркову Селу у Жумберку, умро је у Загребу 3 II 1956. Почео је да публикује већ као седамнаесто-годишњи гимназијалац, када је 1898 објавио свој први рад „Из драматике хрватске“ у београдској Искри. Још неколико година затим као студент је објављивао по хрватским часописима књижевне оцене и социјолошке расправе, учествујући тако у изградњавању хрватске „Модерне“. Студирао је у Бечу романску, германску и словенску филологију и упоредну граматiku индоевропских језика код професора Јагића, Кречмера, Бекера и Мајер-Липкеа, где је написао и одбранио 1905 своју докторску дисертацију „Die mit dem Suffixen -acum, -anum, -ascum und -uscum gebildeten südfranzösischen Ortsnamen“. Та је дисертација одредила Скоку главни пут којим ће се кретати његов научни рад кроз пола века. Ипак ни доцније није се Скок држао стално и непрестано тог главног пута. Бавио се не само литерарно-историским проблемима него је писао за дневне листове и часописе научно основане и добро аргументоване чланке и расправе о актуелним проблемима друштвеним, културним и политичким. Тако је Скок успео да до краја свог плодног живота остане стално у вези не само са замршеним топономастичким питањима, која су увек интересантан и по правилу поуздан сведок за историју језика и народа, него је стално гледао и успевао да се освежи и оснажи учествујући као напредан човек у раду свога народа и решавајући на свој начин она питања што леку и не чекају.

И последњих година, када га је тешка болест све више и више спречавала у свакодневном раду, није пуштао ни пера ни књиге из руку, радећи и пре и после подне по неколико часова. Тако је чинио и после тешке операције којој се подвргао пре три године. Тиме је постигао да управо пред крај живота заврши своје главно дело, на коме је радио неколико деценија. То је

„Етимолошки речник хрватскога или српскога језика“, који је спремљен за штампу и који ће обухватити близу 100 штампаних табака. Овим делом одужио се Петар Скок нашим народима и лингвистичким наукама на најдостојнији начин. Можда је боље рећи задужио је, а не одужио се, иако добро знам да је сам Скок за овај други израз. Тај речник рађен је на широј основи но што је то случај са Миклошићевим, Бернекоровим, Брикнеровим и Фасмеровим речником. У то сам се уверио ујесен 1955, када ми је писац читао одабране партије Речника, где је узета у обзир и морфолошка, а не само фонетска и семиолошка страна речи. Познајући балканско-латинске говоре и језике, затим шиптарске дијалекте, новогрчки и турски, као и маџарски, Скок је био у стању да ова своја широка знања богато искористи при обради јужнословенских речи. Од ранијих његових радова, који се највише баве топономастиком, етимологијама и историјом језика, помињем само важније према списку објављеном у Љетопису ЈАЗУ Књ. 54 (1949) стр. 194, који није потпун јер не садржи сва дела објављена пре 1948 г. Када се томе списку додају радови који су доцније објављени, биће их у свему близу 500. У тај списак нису ушли лингвистички и балканолошки чланци писани за Енциклопедију Југославије, као ни крупни завршни радови о натпису Петра Црнога и дело Славенство и романство на јадранским отоцима (Загреб 1950).

Узимам из списка ове важније наслове: *Die Verbalkomposition in der romanischen Toponomastik*, *Zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache*, Појаве вулгарнолатинског језика на натписима римске провинције Далмације, Студије из илирске топомастике, *Zur Chronologie der Palatalisierung von c g qu gu vor e i u im Balkanlatein*, *Ortsnamenstudien zu De administrando imperio*, О словенској палатализацији са романистичког гледишта, *Zum Balkanlatein*, *Les origines de Raguse*, Наша поморска и рибарска терминологија, О бугарском језику у светлости балканистике, Из словеначке топомастике, *But et signification des études balkaniques*, Прилози проучавања турцизама у српскохрватском језику, Методологија француског језика, Основи романске лингвистике, Лексикологичке студије.

Заједно са потписаним Скок је покренуо и уређивао *Revue internationale des études balkaniques*, где су објавили програмски чланак *But et signification des études balkaniques*.

П. Скок спада међу оне научне раднике који проучавају језичку грађу и филолошки и лингвистички, тражећи у њој поу-

здане сведоке за реконструкцију историске прошлости, нарочито културне и економске. Располажући широким знањем из области класичних, балканских и европских језика и користећи методе индоевропских и романских компаратиста, П. Скок је успео да осветли и објасни многе детаље и многе догађаје из духовног и економског живота наших народа и њихових претходника у јадранско-подоунавској области. То је могао у првом реду стога што је комбиновао методе и схватање напредне лингвистике са акрибијом и микрофилијом раније филолошке школе. Своју језичку грађу прикупао је Скок и на самом терену у области Јадрана, затим у Албанији, Тесалији, Македонији, а нарочито по Босни, коју је одлично познавао. Последње године посветио је теренским радовима у области Истре и наше западне границе. Разуме се да је, где је то год било могуће, гледао да утврди најстарији литерарни податак за сваку ситницу.

У Лексикологичким студијама (34) брани Скок новим примерима своју тезу о дифтоншкој природи јата, коју је преузео само Малецки и против које су устали такорећи сви слависти, а нарочито Вејк. Скок је брани овим речима: „У својем аргументирању нијесам се држао лингвистичке конструкције, као научењаци који су претпостављали монофтоншки изговор јата, него сам пошао од чињеница, које се даду тачно утврдити и контролирати, а то су славенске позајмице у околним, неславенским језицима с једне стране, а с друге тражећи оне срп.-хрв. ријечи, где се је архаизам очувао“.

Иако сви примери нису потпуно поуздани, јер се могу и друкчије објаснити, ипак су дублете као *ѡрасква бресква*, *ѡрема ѡрама*, са нормалним губитком јоте после *littera сапina* (исп. ијекавизме *брешчић брегови речник* насупрот *бријег ријеч*), па се Скокова теза не може олако одбацити, будући да полази од шире базе но што је она којом располажу искључиви слависти. Стога ће и већина његових радова постати и остати стална тековина наших филолошких наука.

О Скоковим топономастичким и књижевно-историским радовима биће говора у другим часописима.

М. Будимир

I ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР

Адверб: адверби мере 215

Акузатив: с простим предлозима 219, 220, 221, 234, 236.— Временски акузатив (од најстаријих времена до данас у српскохрватском с освртом на остале словенске језике): схватање Вондрака, Миклошича, Делбрика и других 185—187; као идентификациони падеж 188, 206; без предлога 188, 191—196; без атрибушке одредбе 189—196, 208; у синтагми са разним одредбама као временским актуализатором 190—196; 206

Анкета ЛМС: Новосадски договор и његови закључци о питањима српскохрватског језика 257—264

Аорист: досадашња дефиниција основног значења аориста 131; елементи значења аориста (прошлост, ограниченост, доживљеност) 131, 135—136; значење блискости прошле радње (не постоји у аористу) 131, 135; дефиниција значења индикативног аориста 135—136; значење доживљености у релативу и модусу 136; аорист будућности 136

Аугментативни глаголи: 94—95; аугментативни суфикси 94—95

Версификација: руска народна версификација, критика схватања М. П. Штокмара 333—363

Време: речи којима се означавају временски појмови 167—171, 200; линеарност и пунктуалност као семантичке компоненте у временским појмовима 170—173, 200—201; термини „determinatif“ и „временски

актуализатор“ 180—185, 186—187, 190; термини идентификације времена и идентификациони падеж 187—188, 199

Генитив: с предлогом *из* 218; са сложеним предлозима 215—236 (временно значење 217, 218; месно значење акузативног карактера 217, 218, 221; аблативно значење 217, 218 220, 230; месно значење (транспоновано) 217—218; чисто локативно значење 217, 218, 221; аблативно локално значење 217, 218, 220, 224; аблативно (транспоновано) значење 217, 218; аблативно компаративно значење 217, 218, 219; акузативна функција 219; аблативна функција 219, 220, 222, 234; локативна функција 219; компаративна функција 221, 224, 226, 227, 229; синтаксички развитак 231—234, 236). — Временски генитив: (од најстаријих времена до данас у српскохрватском с освртом на остале слов. језике): мишљење Миклошича, Вондрака, Делбрика и др. 173—175; без одредбе 176; у елиптичним конструкцијама 178—179; у синтагми са каквим атрибутом (одредбом) као временским актуализатором 176—185, 195, 207, 208

Глагол: глаголи са два вида 1—11 (у српскохрватском 1—5; у руском 5 7; у чешком и пољском 7—8; узајамни односи међу словенским језицима 8—11)

Глаголски вид: критика схватања Ђура Грубора 291—303

- Деминутивни глаголи:** уопште о деминуирању глагола 45—47; литература 47—50; средства и начин деминуције 50—94; о акценту суфиксираних глагола 77—78; деминуција суфиксима 50—79; деминуција префиксима 79—90; итеративност као последица деминуирања 79—82; перфектизовање као начин деминуирања 90—92; промене врсте и дуљење вокала у вези са глаголском деминуцијом 92—94
- Депрефиксација:** 215, 225, 230
- Дијалекти српскохрватски:** говори између Велике Мораве и Тимока: њихова првобитна слика 123—125. — Јекавски говори: њихово порекло у северозападној Србији 106. — Косовско-ресавски дијалекат: његово порекло у северној Србији 105—106. — Смедеревско-вршачки дијалекат: његово порекло 121—123. — Шумадиско-војвођански дијалекат: његово порекло 106—121 (порекло икавијама 106—116; важније особине шумад.-војв. дијалекта у историској перспективи 116—119; однос шумад.-војв. дијал. према косовско-ресавском 119—121)
- Дијалектологија историска:** њени задаци 97—98; методологија и. д. 98—99; извори за реконструкцију првобитне дијал. слике и њихов значај 98—105 (писани споменици 99—100; дијалекти старих пресељеничких група 100—103; топономастика 103; трагови дијалекатског супстрата 103—105)
- Дисимилација:** 15 регресивна и акценатска 15
- Доментијан:** служење Доментијаном у литургијне сврхе у XIV веку 151—154; преглед литературе о Доментијану 151—152
- Инструментал:** адвербијална функција 232—233; локативна функција 232—233; инструментал мере 232; просективна функција 232; инструментал са значењем места 216; инструментал с простим предлозима 215, 217, 224, 229, 232, 234, 236. — Значења српскохрватског инструментала и њихов развој, оцена тезе М. Ивић 288—291
- Историја српскохрватског језика:** оцена књиге д-ра Ивана Поповића 310—335
- Јамб:** четворостопни 15—43; немачки 15; руски 15—43
- Локатив:** временски л. (од најстаријих времена до данас у српскохрватском с освртом на остале словенске језике): схватање Делбрика, Миклошича, Мејеа, Вондрака 197—199; без предлога 197, 199; у синтагми са каквим атрибутом (одредбом) као временским актуализатором 198, 199; без одредбе 199; са прилошким значењем 199; адвербијализација и испадање из падежне системе 200—205
- Молитвослов пећки из XVI в.** 138
- Падеж:** конструкције с предлозима 215—236; адноминални однос 223, 227, 228; адвербијални однос 223, 227, 228; облик 231. — Временски падежи, временска падежна конструкција: зависни падежи у служби обележавања времена 165: категорија локационих и оријентационих падежа 165—166; статичка и динамичка група локационе категорије 166—167; модални и итеративни типови динамичке групе 167; закључак 205—209
- Перфекат без помоћног глагола у српскохрватском језику:** оцена тезе И. Грицкат 283—287
- Пословице:** народне 237—254
- Предлог:** аблативно значење 215; појачајно (компаративно) значење 215, 225; самостално употребљени (двојни) предлози 235; сложени предлози 215—236
- Ритам у руској поезији:** 15—43; инерција ритма 15—43; [једночлана (допушкинска) 15, 17, 21—25, 30, 31,

- 37, 38, 42, 43; двочлана 25, 28—38, 40—43]; дводелни ритмови 15—43; троделни 16; ритмичке фигуре 18—43
- С**имун из хрватске глагољске песме о моралној покварености свештенства — идентификација личности 157—159
- С**интагма: адвербијална 215; одредбена 223; допунска 223
Substantivum adverbiale: 215
- Т**еодосијев Канон општи Симеону Немањи и Сави: опис Канона 137—142: текст Канона 142—149
- Т**рохеј: 36
- Ш**тампање рукописних књига: 137, 138

II РЕГИСТАР РЕЧИ

Српскохрватски језик

бадати 81
 бајкати и сл. 54
 бајукати и сл. 61
 бацакати 48
 бацакати (се) 59
 бацати и сл. 64, 93
 бацати 81
 бацкати 65
 бацукнути 61
 бежакати 59
 бекѣлити 75
 беласати се 76
 бернем 92
 биркати 54
 бичкарати 68
 блејукати и сл. 61
 блекетати (< блѣкати) 71
 блекутати и сл. 70
 блесакати и сл. 63
 ближе 226
 близу 225, 226, 233
 боднути и сл. 90
 бољакати 48, 59, 60
 бодцати и сл. 64
 бодцкати 65
 браздица 49
 браздичати 49
 брѣктати 94
 бркати 50
 бркѣлати 75
 бркљати 74
 брљекати 60
 брљугати се и сл. 76
 брљужати се 76
 брљуцкати 65
 брљушкати 73
 брцати и сл. 76

брцнути и сл. 91
 брчкати и сл. 76
 брчућнути и сл. 61
 бршкати и сл. 73
 бунцати и сл. 64
 бурјакати 61
 буркати 55
 бурлијакати 63
 бушкарати и сл. 68
 бушкати се и сл. 55

ваљушка 52
 ваљушкати 49, 52
 ваљушкати се 73
 вапити 4
 варакати (се) 59
 варакнути 91
 вѣркати се 54
 вѣровати 4
 вѣчерати 4
 видјети 4
 вијугати и сл. 76
 вијукати 61
 вијуцнути и сл. 64
 вјркати 55
 више 225, 233
 Влаова 313
 Влах 313
 Влашић 313
 вођакати и сл. 59, 60
 возакати (се) 59
 възати 48, 80, 81
 возикати 48
 возйкати (се) 61
 возити 48
 возуцкати и сл. 61
 вѣнкати 56

врлудати 76
 врпољити се 75
 вртљати се и сл. 74
 врћкати и сл. 56, 60
 врцати се и сл. 64
 врцкати се 65
 врцнути се 91
 вукнем 92
 вуццњати се и сл. 49, 77

гацати и сл. 64
 гацкати и сл. 65, 66.
 гегуцати 65
 гегуцкати 65
 гипкати 48
 гипкати се 54
 главичати се 49
 гламазукати и сл. 61
 глѣцати 64
 глѣцкати се 65
 глѣцнути 91
 глѣднути 91
 глѣцати 64
 глѣцкати 65
 глѣцнути 91
 гмјзити 93
 гмјскати 92
 гњевѣтати 71
 гњѣцати и сл. 64
 гњѣцкати 65
 гњѣчкати 76
 говоркати 55
 говоруцкати 61
 грактати 71
 грацнути и сл. 91
 граштити и сл. 94
 грѣбуцати 65

гребуцкати 65
 грѣцати и сл. 64
 грѣцкати 65
 грйскати 56
 грйцкати 66
 грохитати 52, 71
 грохотати 61, 71
 грохотуцкати 61
 гугутати 70
 гуднути и сл. 90, 91
 гужвѣлати 49, 75
 гукати 63
 гундорити 69
 гуритати 71
 гуркати 54
 гурукати 61
 гутнути и сл. 90, 91
 гуцати 64
 гуцкати и сл. 65, 66
 гуцнути 91

дѣлкати 54
 дѣлукати 61
 дерупати се и сл. 94
 диркати 54
 дихкати 61
 дйхтати 71
 дйшкати се и сл. 55
 до 235
 доиграти 83
 докасйвати и сл. 57, 58
 долѣтнути 92
 дотуркати и сл. 54
 дотуркйвати 57
 дрйшкати 56
 дрекѣњати се и сл. 49, 77
 дрѣмнути 91
 дремуцкати 66
 дрљуцати 65
 дрмуцкати 66
 дрнкати и сл. 63
 дрхтнути 91
 дугуљаст и сл. 75
 дундорити 69

ђакелѣ 75

жацати (се) и сл. 67
 жвакуцати 70

жватуцати 61
 жвљакати 54
 жевкарити и сл. 68
 жѣвкати 63
 жѣљовати и сл. 58
 живарити 49, 67
 живичити 49
 жйвнути и сл. 91
 животарити и сл. 68
 живуцати 48, 65
 живуцкати 65
 жмирикати и сл. 77
 жмйркати 56
 жмйрнути 91
 жмируцкати 66
 жмуирити и сл. 69
 жуборкати 56
 жућкараст 53
 жућкаст 46, 53

за 215, 216, 221—225, 233,
 236

забаљкати и сл. 54
 заваркйвати и сл. 57
 завйрнути 90, 92
 загорјети 89
 загрести 89
 загулити 89
 задиркйвати 57
 залупкйвати 57
 замомчуљити и сл. 74
 замотуљак 52
 замотуљати и сл. 49, 52, 74
 замуцкйвати 58
 запећак 233
 записйвати 80, 81
 запиткйвати 57

(за)прњйцати се и сл. 65
 засјећи 89
 застајкйвати 58
 застати 89
 звекѣтати 71
 звѣктати 71
 звѣркати 54
 звецкѣтати 71
 звѣчкати 54
 звиждукати 48, 61
 звиждуће 46
 звцати 67

звркетнути 94
 зврцкати 66
 здравцити и сл. 63
 зевкарити и сл. 68
 зеленкаст 53
 зѣрко и сл. 59
 зйвкати и сл. 48, 93
 зйркати и сл. 93
 змијугати и сл. 75, 76
 змијуљати 74
 змијулица 75
 зовнути 48
 зѣпкати 54
 зурнути 91
 зуцати 67

из 217, 218, 225, 231

иза 215, 216, 218, 221—224,
 226—228, 236

изваљати се 95

извиркйвати 57

између 215, 216, 218, 224,
 226, 227, 235, 236

изнад 215, 216, 218, 219,
 221, 222, 224, 226, 227,
 235, 236

йзрескати 54

йменовати 3

испйрати 93

йсплакати се 95

испод 215, 216, 218, 219,
 222, 224, 226—228, 235,
 236

испред 215—220, 224, 226,
 227, 229, 235

јавкати (се) и сл. 59

јавнути 48

јавнути се 91, 92

јаукнути 53

јѣдне 92

јѣктати 94

јѣткати 56

јѣцати 81

јѣцкати и сл. 54

јѣцнути 91

казати 4

кѣскати 54
 кѣпати 64
 кѣцкати 66
 кашљѹкати и сл. 61
 кашљѹцати 65
 кашљѹцкати 65, 66
 кашљѹцнути 91
 кѣцкати 54
 кламѣтати и сл. 71
 клѣмкати 54
 клатѣрити 68
 клатѣрити (се) 67
 клѣцкати 66
 клепѣтати 71
 клѣптати 71
 клепѹтати и сл. 70
 клѣзнути 91
 клискати 54
 кљѹцати 64
 кљѹцкати 65
 кљѹцнути 91
 коѣа 93
 кѣмишкати 54
 комѣшкати и сл. 73
 комѹшати 72
 копкати 53, 78
 копѣцати се 70
 котрѣлати и сл. 70
 кѣтршкати (се) и сл. 73
 котѹрати и сл. 69
 краѣднеш 92
 краѣѹкати 61, 78
 краѣѹцати 65
 краѣѹцкати 65
 кревѣљити се 75
 креѣскати 54
 кривѹдати и сл. 76
 кривуља 75
 крѣкорити и сл. 69
 крѣктати 71
 крѣстити 3
 крутуљов 75
 крѣцкати 66
 крѣшкати 56
 кѹкнути 91
 кукутати и сл. 70
 куничити 49
 куѣа 93
 куѣакати 59

куѣкати 54
 куѹцкати 49, 61, 78
 куѹцкати и сл. 84
 лавуцати 65
 лагати 49
 лагахан 72
 лагити 49, 93
 лагуцати 65
 лазнути и сл. 91, 93
 лакнути и сл. 72
 ландѣрати и сл. 67
 ласкати 93
 лацкати 93
 лацнути и сл. 64, 91, 93
 лепршнути 91
 леткѣрати и сл. 68
 лѣткати 56
 лѣтнути 91
 летѹкати 61
 летѹцкати 66
 лешкѣрати 68, 78
 лешкѣрити 78
 лизѹцкати 66
 лѣскати 54
 лѣмкати 56
 лѣшкати 56
 лупѣрати и сл. 67
 лупѣтати 94
 лупкѣрати 68
 лупкати 54
 луцкаст 53
 љѹљкати 54
 љѹљнути 80, 91
 љѹљѹкати 61
 љѹљѹшкати 73
 љѹпкати 56
 љѹпцати и сл. 64
 љѹткати 56
 љѹтнути се 91
 маглѹцати и сл. 65
 малахан 72
 малко 46
 Маѣра 93
 маѣа 93
 маѣцкати 78
 меѹу 215, 216, 224, 225,
 228, 233, 236
 меѣркати 56

меѣа 93
 меѣшкољити се 75
 мѣгољити се и сл. 75
 мѣгуѣкати и сл. 66
 Мѣка и сл. 59
 мѣлжити 94
 Мѣра и сл. 94
 мѣрисати 49
 мѣрити сл. 49, 94
 мѣрукати и сл. 61
 мѣруѣцати 65
 мѣруѣцкати 65
 мѣладѣњати се 49, 77
 мољѣкати 48, 59, 60
 мрѣшкати 73
 мрѣколаст 75
 мрѣмошити и сл. 73
 мрѣска 76
 мѹтљати 74
 мѹћкати и сл. 48, 56, 60
 мѹцкати и сл. 54
 мѹцнути 91
 набѣсти 87
 набраскати 76
 наврх 235
 нагазити 87
 наглѹв 87
 нагнути 87
 нагрѣсти 87
 над 215, 216, 224, 225, 227,
 231, 232, 236.
 надно 235
 надомак 235
 наѣдрѣти 87
 најжут 46
 најгрѣти се 95
 наизмак 235
 наѣкисео 87
 наѣкишѣвѣат 87
 наѣклѣнити 87
 наѣкрив 87
 наѣлош 87
 наместо 235
 намѹчити се 49
 напѣлѣтити 87
 напѣтити се 95
 напѣрама 235
 напѣлишкѣвати 87

- насмехнути се и сл. 87
насред 235
Наца и сл. 65
начети 87
начути 49, 87
наџвакат 87
нашалити се 87
наџвирѣт 87
ниже 233
новцат и сл. 63
носати 80, 81
нџукати* 56
- њџфорити 69
њџшкати 56
- обзируцати се 65
од 219, 225
одигравати и сл. 83
одиграти 83
одлешкати 54
одозго 222
омицкјивати и сл. 57
џпуцати 54
џрне 92
ослинкјивати се и сл. 57
ослушкјивати 58
ошукјивати 58
офрцкјивати се и сл. 67
- пјјкити и сл. 94
палџцати и сл. 65
паракати и сл. 59
паракнути 91
пѣвкати 54, 57
пѣвнути 91
певџкати и сл. 61
певџкнути 91
певџљити 74
певџцати 65
певџцкати и сл. 62, 65, 66
певџцнути 91
певџшити 72
пендѣљити 75
пенџшати се и сл. 72, 78
пенџшити се 78
перџљати и сл. 74
перџшати 72
Пеца и сл. 65
- пѣцкати и сл. 54
пјј(ј)нути 91
пиџукати 62, 63
пиџуцати и сл. 65
пиџуцкати 49, 65, 66
пјјпкати 54
пјјпколити 49, 74
пјјпољити и сл. 75
пјјркати и сл. 93
пјјрнути 91
пјјсати 1—3
пискарати 49, 63, 68
пискутати 70
пишчукати 62
пјјевушити 49
пламињати 77
пласати и сл. 76
пласикати и сл. 61
плачјињати и сл. 77
пљџцати 48, 64
пљџцкати 48, 65
пљџцнути 91
по 235
побојавати се 84
побојати се 84
поболѣвати и сл. 84
погледати и сл. 84
под 215, 216, 219, 222, 224,
225, 228, 231, 232, 236
подврискјивати и сл. 89
подгора 233
пџлебео 85
подзимак 233
подно 235
пџдобар 85
подрѣмати 82
подрхтјавати 84
позади 225, 233
позатварати 83
позвекјивати 84
позвекјивати и сл. 85
позвиждукати 50
поигравати и сл. 82, 83
пойграти 49, 82, 83
појунак 46
покликјивати и сл. 84
покорџшити се 72
покрај 235
покуцати 82, 84
- покуцнути и сл. 58
полѣжати 82
полешкарити и сл. 85
полешкјивати 58, 85
пољџљати и сл. 84
пољџљивати 80
пџмало и сл. 46, 86
помџљити се и сл. 84
помукјивати 84
пџпевати 82
попеккјивати и сл. 85
пџплакати 82
попиткјивати и сл. 85
пџпуцати и сл. 84
поромјињати 82
поромјињкати и сл. 85
посвјрати 82
посѣдети 82
поскакати 83
поскакјивати 46, 80, 81
после 225, 233
поспјавати 82
посред 235
постражити 82
потитравати 84
потскакјивати и сл. 89
поумирати 83
похџдати 82
почекати 82
почџвати 82
прањакати (се) 59 и сл.
пре 233
превоцкати 50
пред 215, 216, 222, 224—
227, 229, 232, 233, 236
предуцкати 66
прѣјести се 95
прѣлетнути 92
пренапрѣни се 95
претоварити 49
прибојавати се 49, 86
прјгглуп 86
придржати 86
прижељкјивати 58, 86
прижмџрити 86
прјзирати 93
приморје 233
приобрнути (се) 86
припрѣтити 86

прѣсетити се 86
 прислушкѣвати 58, 86
 притвѣрити 86
 прићутати 86
 прѣчекати 86
 причѣвати 86
 прићути 86
 пробелкѣвати 88
 проблескѣвати 88
 провирѣвати 58, 88
 провиркѣвати 57, 58
 прѣгазити 88
 прѣгу(т)нути 92
 продрѣмати 88
 прокасѣвати 58
 прѣкашѣвати 88
 прокотрѣлати 88
 прѣкувати 88
 прокуњати 88
 прокупати се 88
 прѣкуцати 88
 пролупати 88
 прѣпрати 88
 прѣсед 89
 проскакати 49
 прѣчистити 88
 прошѣтати се 88
 прѣстеновати 3
 прѣчкати и сл. 76
 пупољак 75
 пућкати и сл. 76
 пухукати 61, 62
 пуцарати 67
 пуцкарати 68, 79
 пуцкѣтати 63, 71
 пуцнути 91
 пушкарати (се) 68

 развѣкати се 95
 Рака и сл. 58
 распалити се 95
 расрднути се 92
 резѣцкати 66
 рескаст и сл. 76
 рѣкати 63
 рѣшкати и сл. 73
 рогушити (се) 72
 росѣкати 62
 руменкаст 53

рѣчати 3

 светлѣцати 65
 светлѣцкати и сл. 66
 свѣрити 93
 свѣрнути 91
 свѣтати 80
 свитласати 76
 сврх 235
 седуцнути 65
 сељакати (се) 59, 60
 сеткарати 68
 сецкати и сл. 66
 сѣкити 59
 сѣловати 3
 сѣпити 93
 сѣпкати 54, 92
 сѣскати 54
 сѣснути 91
 сѣхтити се 72
 сѣркати и сл. 56
 скакотати 71
 скакутати 46, 49, 70, 80, 81
 скѣкнути 92
 слѣтнути 92
 слинкати 56
 слухтити 72
 сманѣшкати и сл. 73
 смејуљити 74
 смејуцати се 65
 смејуцкати 65
 смејуцнути се 91
 смѣшити се 93
 смѣшкати се и сл. 55
 списати 76
 спавнути 48, 91
 спрема 235
 спрема 235
 сркутати 70
 старкеља 75
 стењуцкати 66
 стрѣцкати 66
 стрмѣкнути 94
 стругутати 70

 таласкати се 54
 тапкати и сл. 54
 тѣркати 93
 тѣрнути 91, 93

тварѣзати 77
 телеграфисати 5
 тѣскати 54
 тѣснути 91
 тѣшкати се и сл. 56
 топѣтати 71
 трепѣрити и сл. 69
 трѣпкати и сл. 59
 тржѣрити и сл. 67
 трѣцкати 66
 трчкарати и сл. 68
 трчкати 54
 трчуљити 74
 турнути 92
 туцкати 63
 туцати и сл. 81

 ћѣркати и сл. 56
 ћѣскати и сл. 55
 ћуткати 63

 уврх 235
 ѣдаркати 54
 ѣдно 235
 ѣздуж 235
 ѣзроковати 3
 ѣкрај 235
 ѣмацупати 94
 ѣместо 235
 ѣмољавати 60
 ѣочи 235
 ѣпити 4
 ѣпиткѣвати 58
 ѣплашити се и сл. 84
 ѣрлѣкати 60
 ѣрлѣкати 61
 ѣсред 235
 ѣнуткѣвати 63

 фијѣкати 61, 62
 фићѣкати 63

 хрипѣтати 70
 хропѣтати 52, 71

 цѣњкати се 63
 цѣпкати 54
 цѣпнути 91
 цијѣкати 62
 цѣкати 53
 циљѣкати 63.

цврќутати 61, 70
црњкати и сл. 56
црњкаст 53
цртарати и сл. 67
цупкати 63
цуриќкати 61

чамийњати и сл. 77
чамуњати 49, 77
чатуќкати 62
чѣкнути 91
чѣпкати 54
чѣпкорити и сл. 69
чепрќкати и сл. 70
чепуќкарити и сл. 68
чепуќкати и сл. 62
чѣшкати 54

чѣшколити и сл. 74
читуќкати 62
читуцнути 91
човечуљак 62
чупкати 54
чупнути 91
чупукати и сл. 77
чути 3

шапуќтати 70
шапуќнути 91
швићкати 63
шепелѣити 76
шепесати и сл. 76
шепирити се 69
шѣткати 54
шетуќкати 62

шйљкати и сл. 93
шишуљати и сл. 74
шкрѓутати 70
шкрѓутнути 91
шкринуќтати 70
шмрќцати 64
шмуцнути 64
шобонѣити и сл. 77
штипкати 54
штипуќтати 70
штипуќцати 66
штрѣќкати 60
шуморити и сл. 69
шуткати 63
шушкати 63
шушкѣтати и сл. 71
шчѣларити и сл. 67, 58.

Остали словенски језици

а) кирилицом

арестовать 6
атаковать 6
балакать 60
баюкать 62
белѣхонький 72
болтыхаться и сл. 73
брънѣкам и сл. 61
варакать и сл. 60
Васѣт(к)а 70
велеть 6
венчать 6
вертлявый 74
воздействовать 6
воротить 6
гарантировать 6
гармонизировать 6
глотыхать 73
грѣдуљав 75
даровать 6
девать 6—7
дуть > поддуть 79
жениться 5—6
залезть 89
заползти 89
запухнуть 87
заросť 87

здоровкаться 55
жугакать 60
изволить 7
использовать 6
казнить 6
кармашек 73
колыхать 73
комкать 55
крестить 5—6
мазюкать 62
малют(к)а 70
махонький и сл. 72
миновать 6
молвить 6
молить 7
нагорчѣва 87
нагрѣзовати 87
надорвать 87
надрезать 87
надтреснуть 87
намухнуть 87
наростѣ 87
наследовать 6
настроућати 87
обещать 6
организовать 6

пиљкать 61
поездѣвати 85
пекѣлќкати 85
погибаться 83
погладовати 85
поговаривать 81
подвизгивать 89
подвывать 89
поддуть > поддуть 79
подорожать и сл. 85
подпевать 89
подпрыгивает 46
поездил и сл. 83
пождати 85
поигрывать и сл. 83
поплавали и сл. 83
посвистывает 46
поскакивает 46
потемнеть и сл. 85
потыкаться 83
поухадућу 83
почитати 85
польшьтати 85
придржати 86
прикрыти 86
примирити и сл. 86

примрчанк и сл. 86
пресивати 88
прохлаждатся 88
прыгае 46
путлякати 60

ранить 6
родить 5—7
сживать 82
скатыхатъ 73
склепыхатъ 73
скомить 55

скомкати 55
тъпча 55
хаживать 82
храпулькати и сл. 75
хрипкам 65

6) латиницом

babula 75
bežljáti 75
bieluchny 72
brъčkati 50
boléhati 73
chodytočky 50
ckarem 46
drgetáti 71
dřžkati 55
dudkati 55
głaskač 55
głedkati 55
darowač 7, 8
dobruhač 73
děju, dieťi 8
hoditi 8
hulačuchny 50
jecljáti 75
jistoňky 50
kazač 7, 8
koľyhač 73
korablъсь 53
křiklavý 74
letěti 8
maluty 70, 80
matula 75
mrknúti (sě) 8

náčerný 87
nadtrácič 87
násivý 87
nosljáti 75
pamnieč 7
picičky 50
picinŭky 50
pléki 50
picuchny 50
pihljáti 75
poklěčati 85
polagahen 72
pribel 86
prigréti 86
prirézati 86
prisladek 86
prisopihati 74
prsketáti 71
přihořkly 86
přitemný
pyteňky 50
pytky 50
pytočky 50
pytoňky 50
ranič 8
razič 8
rzeč 7, 8
reziľjati 75

saditi 8
sědkati 55
skakljáti 75
skakútati 70
skakúcati 65
skākcati 64
skalicač 63
sletěti 8
smehljáti se 75
sopihati 73
smrdlav 74
spački 50
spānčkati i sl. 76
spatky 50
starcič 8
staviti 8
stōpkati 55
sъtъръkati 50
šumljáti 75
tъpati 50
udrihati 73
vъličica 53
zdoľač 7
zibkati 54
zobkati 55
zvenketáti 71
ěshaňki 50
ěšteňki 50

Несловенски језици

conscribillo 51
conscribo 51
flotille 51
flotte 51
frägeln 52
horchen 52
Mädchen 52

Mädel 52
mordiller 51
mordre 51
pasta 51
pastillus 51
pastus 51
sauter 51

sautiller 51
subrideo 79
subsilio 79
subtimeo 79
tänzeln 52
tröpfeln 52

III РЕГИСТАР ИМЕНА

св. Августин 242
 Агрел С. 85—87, 292
 Ајановић М. 391, 393
 Ајети Idriz 380, 381
 Aldobrandin Sienski 385
 Александров В. 348
 Алексејев М. 273—275, 277
 Алексић Радомир 262, 316, 376, 430,
 456, 457
 Алимпић Д. 265
 Анастасијевић Д. 153
 Андоновски Христо 381, 478
 Андрейчин Л. 5, 270, 272, 276
 Андрић Иво 263, 367, 444
 Ањенски 18, 19, 31, 32
 Арделић Вл. 64
 Аристотел 242
 Арнери Ј. 453
 Asboth О. 334
 Афанасјев А. Н. 345
 Ахматова Ана 30, 34, 42

Ђ
 Ђabić Slavna 381, 384
 Ђabić Stjepan 367, 391
 Ђабовић Мирослав 470
 Ђадалић Јосип 273, 417, 435, 436
 Ђајаловић Љубомир 470
 Ђајец Антон 275
 Ђајрактаревић Фехим 381
 Ђаквис 270
 Vally Charles 168, 181, 211, 445
 Балтић Љ. 63
 Балтрушајтис 35
 Баљмонт 18—20, 30—36, 42
 Банашевић Никола 373, 440, 456
 Баратински 17—19, 25, 28, 31, 40, 41, 43
 Барац Антун 273, 278, 417, 440, 446,
 460, 501—503

Барбарич Штефан 470
 Barbulescu Ј. 333
 Барих Х. 385
 Баришић Фрања 369
 Барјактаревић Данило 391
 Барковић Ј. 71
 Bartok Bela 340, 456
 Батјушков 39, 41, 43
 Bauer Jaroslav 200, 203
 Баура С. М. 452
 Беговић М. 372
 Беговић Н. 88
 Bezlaj F(rance) 372, 373, 452, 460
 Бекер 505
 Бели Андреј 15, 17, 18, 22, 24—26,
 28—31, 33, 34, 36, 37, 39—43, 344
 Bellnić Istranin Nikola 461
 Белић Александар 1—13, 51, 66, 85,
 87, 91, 92, 105, 106, 108, 109, 113,
 119, 120, 184, 190—199, 204, 215, 216,
 218—220, 224—226, 228—233, 235,
 262—265, 268, 270, 271, 273, 276,
 278, 279, 281, 283—287, 288—303,
 312, 315—320, 324, 329—331, 367,
 360, 391—397, 399, 401, 403, 404, 406,
 409, 413, 417, 418, 433, 445, 446, 456,
 458, 460, 471
 Bellius Matius 249
 Белостенац 61, 76
 Бенац А. 435
 Benešić Julije 418
 Беретин М. 93
 Берић Душан П. 373
 ван дер Берк К. А. 273
 Бернар 270
 Бернекер 506
 Bernik France 370, 471
 Бернштејн С. Б. 333

- Веус Ivan 464
 Билбија J. 56
 Бјељински 462, 502
 Бланар Винцент 273, 277
 Блечки Радосав 394
 Блок A. 17—19, 21, 24, 30, 31, 32, 34,
 41—43
 Боало 445
 Боасен Анри 273
 Bogdan 343
 Богдановић Иполит 240
 Богдановић J. 57, 64, 91
 Богданович 25
 Божишић Валтазар 455, 456, 462
 Бодуен де Куртене 314
 Божић Мирко 263, 418, 445
 Божичевић Фрањо (Natalis Franciscus)
 435
 Божовић Григорије 446
 Војанић Dušanka 464
 Бојић Лазар 239
 Болокан Ђ. 273
 Болсовер 271
 Вopomi Eugen 465
 Боранић Драгутин 410, 499
 Борјановић J. 54, 56, 75
 Borko Vožidar 367, 471
 Борковски В. И. 273, 274, 276, 278
 Боршник Марија 277
 Бошков Живојин 263, 265, 457
 Бошковић-Матић Милица, 464
 Бошковић P. 108, 318
 Vošković Stull Маја 452
 Брабец Иван 67, 68, 77, 178, 180, 416,
 418, 430, 446
 de Bray R. G. A. 187, 188, 192, 371, 372
 Brezник Anton 463
 Брдарски Душко 478
 Breuer Mirko 436
 Брикнер 506
 Брјусов 17—25, 30, 31, 33, 35, 36, 40,
 42, 43
 Броз 57, 77, 504
 Brozović Dalibor 394, 405
 Broch O. 313, 318, 331
 Brugmann 197, 401
 Brujić Marinka 446
 Brøndal Viggo 367, 368
 Будимир Милан 373, 381, 505—507
 Будисављевић Б. 61, 64
 Будмани П. 109, 219, 220
 Бујас Тајјана 365—496
 Булат П. 333
 Бунушевац Радмила 471
 Буњин 344
 де Бур 382
 Burijan H. 457, 458
 Busija Josip 446
 Буслајев 352
 Бушегић Т. 114

 Vážny V. 316, 334
 Vaillant André 56, 108, 179, 203, 273—
 276, 278, 316, 327, 328, 370, 373, 387
 471, 472
 Вајгранд 329
 Vajs J. 157, 387
 Васиљевић М. А. 478, 479
 Васић Милоје М. 386
 Vaclavik A. 334
 Vašić I. 387
 Vego Marko 381
 Wędkiewicz 332
 Везилић Алексије 237, 238
 Veis E. L. 457
 Веј 270
 Венцловић Гаврило Стефановић 111
 Вердијани Карло 272
 Вереш Саша 460
 Веселиновић Јанко 72
 Веселиновић Рајко Л. 465
 Веселинов Јован 274
 Ветрановић (Ветранић) М. 189, 192
 Видоески Б. 318, 365—496
 Винавер Станислав 74, 418, 419, 440,
 444, 452
 Виноградов В. В. 181, 189, 235, 272—
 276, 278, 279, 281
 Vince Zlatko 394
 Vinja Vojmir 387
 Витезица (В.) 445
 Витковић Г. 112
 Виторели Јакопо Андреа 444
 Вишњић Филип 453
 Владисављевић Спасеније 388
 Властар М. 158
 Влаховић Миџар С. 373
 Влаховић Петар 452, 454, 465

- Vlahović Stjepan 367, 394, 419
 Војновић Иво 73, 399
 Волман Франк 273, 276
 Волпе Хенрик 272, 284, 276
 Волтићи 54, 61
 Волшин 35
 Vondrák W. 173, 174, 176, 177, 179,
 185, 186, 190, 197, 198, 312
 Vončina Josip 444
 Востоков 336—338, 349, 355, 360
 Вранчић 192
 Vratović Vladimír 419, 445
 Вујаклија Милан 457, 458
 Вујачић Мирко 424
 Вујовић Димо 381
 Вујовић Лука 365—496
 Вукадиновић Ж. 409
 Vukelić Đinko 412
 Вукмановић Јован Л. 465
 Вуковић Божидар 436
 Вуковић Вићенц 436
 Вуковић Јован 131, 136, 215, 217, 218,
 220—232, 235, 236, 262, 264, 273,
 320, 373, 397, 419
 Вуксан Д. 138
 Вуловић Светислав 151
 Вученов Д. 446
 Вушовић Д. 108, 109
- Gabričević Branimir 373
 Гавела Ђуро 460
 Гај Људевит 258, 440, 441, 502
 Гајовић В. 373
 Гебауер 8, 235
 Георгијев Владимир 272, 274, 275, 277,
 278
 Георгијевић Крешимир 263, 472
 Георгијевић Св. 373, 397, 472
 Геров 89
 Гете 500
 Главан 320
 Главинић Ф. 189
 Glauert Gunter 372
 Глишић Милован 447
 Гогољ 344
 Гојковић Г. 477
 Голохвастов 336, 338
 Горажданин Божидар 436
 Горџевски Бошко 479
- Городецка Надежда 272
 Городечки 17, 35
 Gortan Veljko 371, 397, 440
 Gradić B. 192
 Grappin Henri 189
 Grafenauer Ivan 374, 452, 460, 472
 Грбић Миодраг 374
 Грђић-Бјелокосић Л. 61
 Грегори пастор 277
 Grivec Fran 387, 388
 Григорьев А. Д. 198, 203
 Грицкат Ирена 45—96, 283—287, 304—
 310, 320, 330, 368, 397, 398, 440, 446,
 460, 472
 Grošelj Milan 374, 376, 381
 Грубор Ђуро 49, 291—303, 398
 Грујић М. Рад. 374
 Guberina Petar 367, 368, 430, 444—446
 Гумиљов 30—33 - 42.
 Гунарсон Гунар 273, 275, 278
 Gundulić J. 189, 195
- Давид (цар) 242
 Давидовић Димитрије 237
 Давидовић-Зеремски Сава 465
 Давичо О. 368
 Дајковић Ј. 381
 Даљ 304, 305, 308, 309
 Дамњановић Слободан 445, 446
 Данило, архиепископ српски 152
 Даничић Ђуро 4, 48, 52, 59, 140, 158,
 177, 178, 180, 182, 184, 185, 188, 190,
 191, 195, 203, 218, 219, 288, 304, 316,
 320, 329, 330, 412, 414, 424, 433, 442,
 461, 463, 504
 Данте 501
 Dančetović Vojislav 383
 Dvořak Karel 370
 Dvoršak Stanko 447
 Deanović Mirko 381, 472
 Делабела 61, 76, 88
 Delbrück 175, 176, 185, 186, 196, 197,
 200, 201, 401
 Delorko Olinko 453
 Дељвиг 25, 29
 Demarin Josip 447
 Densušianu 329
 Державин 25, 39, 41, 43
 Desnica Vladan 419

- Despot Miroslava 464
 Дивковић Матија 195, 316
 Dioder Zdenko 419
 Дикенман Ернест 273, 275, 279
 Дилс Паул 272, 274, 435
 Димитријевић Р. 398, 447
 Димитровски Тодор 478—480, 484
 Димовић Милан 399
 Динеков Петар 272, 275, 277, 278
 Дисопра Никола 399
 Димитријевски 153
 Dobi D. 457
 Добровски Ј. 239, 253, 387,
 Dobroski Sokol 457
 Довољац Пахомије 436
 Долански Јулијус 273, 274, 277, 278
 Доментијан 151—155
 Doritsh Al. 186
 Дорошевски Витољд 272, 277, 278
 Доситеј 237, 238, 240—242, 244, 245,
 247, 252—255
 Достојевски 344
 Дошеновић Јован А. 444
 Драгићевић Р. Ј. 472, 475
 Драгутиновић Миодраг 399, 400, 479
 Дражић Милимир 381
 Драшковић Владо 381, 382
 Drvodelić Milan 457
 Дреновац Бора 472
 Držić J. 193, 194
 Држић М. 86, 500
 Дробњаковић Б. 103, 113
 Dukić Danijel 450
 Дулић Н. 159
 Дурковић-Јакшић Љубомир 434, 440,
 441
 Дучић Ј. 321
- Đerić Zlata** 447
 Đikić Hasan 447
 Ђонових Јанко 86, 368
 Ђорђевић Бранивој 388
 Ђорђевић Ђ. С. 316
 Ђорђевић П. 107, 113, 177, 182, 204,
 205, 288, 401
 Ђорђевић Тихомир 463
 Đordić I. 195
 Ђорђић Петар, 274, 275, 472
 Ђукић Трифун 472
- Ђурђев Бранислав 465
 Ђурић Владимир 465
 Ђурић Војислав 455
 Ђурић Ивана 388, 390
 Ђурић Милош 263, 419, 453
- Екл-Висинтин Ванда** 434
 Екман Том 273
 Елезовић Гл. 85, 113, 114, 120, 192
 204, 385
 Елиот Т. С. 368
 Ellis Viola 382
 Ellis J. 370
 Entwistle W. J. 370
 Еразмо Ротердамски 240
 Ерап Марсел 273
 Ердџановић Јован 107, 462
 Есих Иван 277, 388, 453, 461
- Жежељ Андрија** 399, 400, 406, 479
 Живановић Ђорђе 400, 461
 Живановић М. 434
 Živanović Stevan 457
 Живковић Благоје 400
 Живковић Бранислава Аранђеловић
 257—262
 Живковић Драгиша 419
 Живковић Сретен 67, 68, 77, 277, 419
 Живковић Стефан 443
 Žigon Joka 496
 Жирмунски 347
 Жуковски 36, 39, 40, 43, 346
 Жуљић М. 108, 109, 318
- Zima Luka** 165, 189, 190, 204
 Зихерл Б. 265
 Зјомек Јежи 273, 276
 Змајевић Перантанин Андрија 443
 Змај Ј. Ј. 54, 61, 65, 91, 253
 Zlatarić Dominko 194, 316, 440, 500
 Зографов Христо 479, 480
 Zoričić M. 192, 419
 Зрнић В. 113
- Ivanišin Nikola** 461
 Иванов В. 17, 18, 34
 Ивановић Војин М. 375
 Иванчевић Љубомир 466
 Ivaštinović Jakov 419
 Ивековић 57, 77
 Ивић Алекса 111, 115, 434

Ивић Милка 165—214, 268, 288—291,
321, 368, 375, 401, 441, 447, 472
Ивић Павле 97—129, 310—335, 375,
430, 431, 401, 434, 450.
Ивковић М. 114, 115
Ившић Стјепан 110, 111, 204, 273, 315,
316, 319, 321, 331, 401, 402
Игњатовић Душанка 365—496
Иларнон, милрополит кијевски 151
Илић-Илијашевић В. 473
Илић Милвоје Д. 382
Иљоски Васил 480
Итали Sitki 382, 385
Ирвинг В. 277
Исаченко А. 45, 361
Истрина 305

Јаблонска Антоњина Обремпска 272
Јаварек Вера 272
Јагић Ватрослав 330, 331, 333, 460—463,
480, 485, 500, 505
Јагодич Рудолф 272, 275, 276, 278, 388
Јазиков 18, 19, 25, 28, 29, 31, 32, 43
Јакобсон Роман 273—76, 278, 351,
358—361, 456, 462
Јакоpin Франс 473
Јакопсон Гунар 273, 275
Јакопсон Сватова Пиркова 273
Јакубински 316
Јакубјец Марјан 272, 273, 276
Јакшић Ђ. 68, 447
Јакшић М. 68
Јамбрешић 57
Јанц Загорка 434, 437
Јастребов 190
Јашар-Настева О(ливера) 480
Јежић С. 157, 419
Јеленовић Ive 361
Јелинчић Z(orko) 375
Јелић Војин 420
Јерковић И. 431
Јегпеј Josip 461
Јесеџин Сергеј 29, 30, 34, 35, 42
Јиречек К. 140, 500
Јован монах 141
Јовановић Батрић 403
Јовановић-Батут М. 184
Јовановић Владан С. 111, 131
Јовановић Војислав М. 453

Јовановић К. 103
Јовановић Миљивој 466
Јовичић Иванка 444, 453
Јонке Људевит 262, 263, 277, 375, 403,
404, 416, 420, 447, 450, 453, 457,
Јосифовић Стеван 375, 441
Josselson Harry H. 369
Jurina Josip 441
Јуришић Блаж 375, 431
Јурковић Маријан 263, 421

Џаваев Ф(илип) 480
Калезић Пуниша 473
Калески Насан 383, 385, 386
Кангрга Јован 54, 56, 59, 60, 64, 75,
458
Каниџић А. 194
Капнист 21
Караџић Вук Стефановић 1, 2, 4, 49,
52, 54—56, 59—65, 67, 69, 70, 71, 73—77,
82, 84, 88, 91, 92, 103, 133, 134, 158,
182—184, 190, 191, 194, 237—239,
241, 242, 246, 250—253, 255, 260,
304, 370—376, 416, 440, 442, 452,
453—456, 458, 460, 463, 474, 480
Карцевски С. 7, 92,
Кастропил Стјепан 437
Катон 242
Качић Миошић А. 178, 183, 189, 195
Кашанин Милан 460
Кашић В. 192
Каштелан Јуре 263, 421, 461
Келменди Shefqet 383
Кепески Круме 478, 480, 481, 484
Кецмановић Илија 421
Кикић Х. 54, 74, 77, 91, 446
Кимура 279
Кипарски Валентин 272, 276
Кираљи Петер 272, 276
Кириловић Димитрије 370, 434, 441.
Кисић С. 421
Кисић Чедо 445, 461
Кићевић Мираш 277, 434
Клаић Bratoljub 404, 421
Клајст Самуел 240
Класовски 338
Klemensiewiczówna Irena 370
Клен Данило 441

- Кљујев 35
 Кнежевић Сребрица 466
 Кнор В. 447, 449, 450
 Књежа Иштван 278, 279
 Ковачевић Божидар 387, 421, 441, 453
 Ковачевић Иванка 473
 Ковачевић Јован 383, 435, 453
 Ковачевић Љ. 140
 Ковачевић Србислава 450
 Ковачић Горан 368, 423
 Ковијанић Р. 477
 Коџић 194
 Којић Бранислав 375
 Колаковић Фахра 365
 Kolaric Rudolf 473
 Kolar Slavko 422
 Kolgeci Salih 383
 Kombol Mihovil 157, 499—501
 Конески Блаже 199, 273, 275, 277,
 313, 314, 481—484
 Коновалов Сергеј 272
 Копитар 239, 253
 Корбе Шарл 270, 273
 Кордунаш М. 76
 Корубин Благоја 479, 483, 484
 Корш 340, 341, 350, 351, 360
 Kosovel Stano 461
 Kosor Marko 404, 441
 Kostari Slatki 383, 386
 Костић Александар Ђ. 450, 451
 Костић Драгутин 152, 454
 Костић Ђорђе 368, 388, 390, 477, 484
 Костић Милан 464
 Костић Мита 441
 Костић Михаило М. 466
 Костов Н. 5
 Костров 21
 Кот Јан 273, 276
 Kotnik Janko 461
 Kotnik Fran(ce) 462, 463
 Кошерју 279
 Кошмидер Ервин 270—272
 Кошутин Р. 54, 65, 66, 84
 Кравар Мирослав 394, 404, 405
 Kranzmaier E. 372
 Краснићи Марк 466
 Krahe Hans 373
 Крекић Б. 370
 Кречмер 329, 505
 Крижанић Ј. 331
 Кристофорићи Константин 385
 Krklec Gustav 422
 Крлежа М. 321, 444, 457
 Кронија Артуро 453, 440
 Крстић А. 54
 Krstić Zdenka 383
 Крстић Момир 447
 Кузмин 30, 31, 33, 42, 43
 Kuzmić Rikard 422
 Кулишић Фрањо 453
 Куљбакин Ст. 312, 437
 Курц Јозеф 273, 276, 279
 Кушар М. 204, 331, 504
Љадика Ivo 422
 Лазаревић деспот Стеван 438
 Lalević Miodrag S. 403, 405, 406, 409,
 411, 423, 448, 453, 454, 473, 474
 Лалић Радован 262—264, 273, 275,
 376, 423
 Лант Хорас 273, 279, 482, 483, 485
 Ласкарис М. 333
 Ластавица Б. 109
 Латковић Видо 273, 456
 Левков Димче 274
 Ледњици Вацлав 273—276, 278
 Левков Иван 272, 276, 277, 279
 Leskien A. 233
 Лесковац Младен 264, 274, 440
 Lettenbauer Wilhelm 388
 Линде 63
 Лисијани Жорж 273, 277
 Лихачов Д. С. 276
 Логар Јанез 365—496
 Logar Tine 461
 Ло Гато Еторе 270, 278
 Ломоносов 15, 23, 25, 39, 43
 Lord A. В. 340, 454—456
 Лосј 8, 235
 Лохвицка 35
 Лудвик Десанка 467
 Лукјањенко 331
 Lukman Fran K. 461
 Lupis-Vukić Ivan F. 423
 Лутовац д-р Милисав 467
 Lucić H. 195, 204
Љацка Вида Зелена 240

- Љермонтов 18, 29, 34, 344
 Љер-Сплавиньски Тадеуш 272, 274,
 276—278, 279, 312
 Љубиша С. М. 68, 132
- М**авер Ђовани 270—272, 274—276,
 278, 279
 Магарашевић 54, 56, 70, 74
 Мажуранић И. 91, 252, 502
 Mazon André 5, 177, 180, 270—275,
 277, 278, 281
 Мајаковски 36, 363
 Мајер 316, 331
 Мајер-Липке 327, 505
 Мајков 424
 Majnarić Nikola 383
 Маленко Димче 484
 Malesić Niko 451
 Малецки М. 108, 109, 316, 331, 507
 Мамузић Илија 393, 399, 400, 405,
 406, 447, 448, 479
 Mandić Oleg 158
 Маневић Тодор 384, 406, 467, 484, 485
 Маретић Т. 1, 3, 49, 67, 89, 177, 178,
 182, 183, 205, 288, 316, 329, 330,
 415, 504
 Марија Лујза 457, 458
 Маринковић Р. 157
 Марић Светислав 264, 423
 Марјановић Милан 499
 Марковас М. 204
 Марков Борис 485
 Марковић Загорка 376
 Марковић Марко 264, 423
 Марковић Мирослав 384, 435
 Marković Pero 448
 Марковић Радивоје 424
 Марковић Радослав 435
 Марковић Св. 332
 Марковић Светозар Б. 406, 407
 Марнавић Иван Томко 438
 Марр Н. Я. 367
 Мартиновић Нико С. 435, 464, 474
 Мартиновски Цветко 486
 Мартынов И. 333
 Марулић М. 192, 204
 Маслов Ј. С. 273, 276
 Матавуљ С. 184, 204
 Матић Светозар 152, 374, 376, 407,
 424, 437, 452, 454, 456
- Matić Tomo 435, 458
 Matičetov Milko 376
 Матковић Марјан 445
 Матош А. Г. 445
 Maštrović Vjekoslav 464
 Медаковић Дејан 435, 436
 Меденица Рад. 455
 Mezorana Milivoj 431
 Meillet A. 79, 175, 198, 199, 401
 Меј Л. А. 16, 18, 30—32, 43
 Melich J. 334
 Мелас Antica 407, 408
 Мерешковски 17, 35
 Месарић Смиља 384
 Метјус В. К. 270, 272, 275, 276, 278
 Методије 157, 388, 472, 480, 485
 Мещанинов И. И. 367
 Мијушковић Сл. 436
 Микаља 71
 Миклошич 4, 7, 49, 59, 63, 75, 76, 94,
 173—179, 183, 185, 198, 199, 201,
 204, 320, 370, 506
 Микуличић 190
 Микуљски Тадеуш 272, 276
 Миладиновић М. 103
 Миладинов К. 487
 Миладиновци 480, 487, 488
 Milančević Bogdan 384
 Милановић Б. 376, 408
 Milas M. 113
 Милаш Н. 158
 Милетић Бр. 107, 108, 110, 192
 Miletić Lj. 325
 Милидраговић Милица 424
 Милисавић Ж. 258, 264, 424
 Милићевић М. Ђ. 204
 Милић Владислав С. 474
 Miličević Nikola 424
 Milleker F. 334
 Милошевић Антон 474
 Милутиновић Сима 184, 252, 454
 Milčetić I. 157, 319
 Мингеј М. П. 474
 Минић Милош 282
 Минор 500
 Мински 35
 Миодраговић Ј. 62
 Мирковић Драгутин 370
 Мирковић Ј. 139, 142

- Мисирков Крсте П. 480, 488
 Мишовић В. М. 376, 451
 Mihačlović Ljiljana 381, 384, 389, 390
 Михаилов Панче 486
 Mihevc Erika 376
 Мјасников А. С. 273, 276
 Mladenov 329, 333, 486
 Mogaš Milan 408, 424, 431
 Moder Janko 461
 Моловић Јордан М. 424
 Момировић Петар 436
 Morison W. A. 370
 Мор Томас 277
 Moskatelo Kuzma 408
 Московљевић Милош 106, 107, 114, 118,
 264, 377, 392, 408, 409, 415, 420, 424,
 451, 458, 474
 Мошин Владимир 437, 486
 Мраз Андреј 273, 277
 Muždeka Petar 409
 Mujić Muhamed A. 377
 Mukačovsky Jan 370
 Mulić Malik 409
 Муратовски Доксим 486
 Murko Vladimir 461
 Murko Matija 452, 453, 460, 461
 Muser Erna 412
 Мусић 320, 330
 Muftić Teufik 384
 Мучибабић Милан 424
 Мушички 241
 Мушкатиоровић Јован 237, 255
- Н**азечић Салко 274, 275
 Накић Марија Д. 384, 467
 Naješković N. 192, 194
 Настасијевић Момчило 446
 Настев Божидар 486
 Nahtigal Rajko 370, 371, 388, 462
 Neart Pierre 368
 Недић Боривоје 425
 Недић Владан 474
 Некрасов 346
 Неманић 330—332
 Ненадовић (митрополит) 242
 Нидерле 107, 312
 Ниеминен Ејно 273—275, 277
 Николајевић Ђ. 61, 76
 Николић Берислав 106, 107, 114, 365-496
- Николић Владимир 151
 Николић Илија 370
 Николић Свет. 370, 410
 Николов Е. 5
 Никољски Василије 438
 Новак Виктор 277, 381, 384
 Novak Vilko 462
 Novak Grga 371
 Новаковић Бошко 274
 Novaković Novak 448
 Новаковић Стефан 240
 Новаковић Стојан 52, 158, 329, 331, 378.
 Новиков 240
- Њ**егош 252, 377, 414, 440, 470
- О**бнорски 305
 Обрадовић Доситеј 441, 460, 463
 Обрадовић Драгољуб П. 458
 Овидије 242, 244
 D'Ovidio 329
 Округлић И. 67
 Опић Slava 412
 Orbini M. 192
 Орловић Симеон 439
 Орфелин Захарије 435, 436, 441
 Осипов 25
 Оти Роберт 270, 273
 Оцвирк Антон 270, 273
 Oštir Karel 461
- П**авешин Славко 262, 410, 425
 Pavičić Stjepan 431, 467
 Павлетић Влатко 445
 Павлова Каролина 18, 39, 41
 Павловић Добросав Ст. 437
 Павловић Драгољуб 157, 273, 275, 377,
 501—503
 Павловић Леонтије 437
 Павловић Љ. 103, 107, 114
 Павловић Радослав Љ. 469
 Павловић Миле 462
 Павловић Миливој 102, 109, 190, 204,
 274, 318, 333, 371, 377; 410, 432, 437,
 442, 445, 446, 462
 Павловски Мирко 486
 Панић Суреп М. 425, 442, 443
 Панов А. 451
 Пантелић Душан 455
 Пантић Мирослав 437, 455
 Панцић Јерко 449

- Parri Milman 452, 454--456
 Патриц Моника 272
 Peternu Boris 474
 Paulini Eugen 370
 Пахомије 442
 Пејаковић Јаков 441
 Пејичић К. 59
 Пенински 338
 Пенушлиски Кирил 484, 486
 Пергошић 331
 Перић Александар 458
 Petrović Budimir 384
 Петерсен Стендер 92, 270, 271, 278, 279,
 Петковић Ј. 447, 449, 450
 Petravić Mirko 410, 425, 474
 Петре Фран 273, 277
 Petris Hijačint 361
 Петровић Бошко 264
 Петровић В. В. 451
 Петровић Вељко 54, 56 264
 Петровић Милан 464
 Петровић Петар Ж. 118, 377, 432, 462
 Petrović Srđa 425
 Petrović E. 112, 113, 123, 124, 273, 275,
 276, 278, 279, 331, 332
 Петровски М. 151
 Petruševski M. D. 327, 377, 384, 487
 Пецо Асим 327, 411, 425, 432
 Печар З. 442
 Пешић М. М. 425
 Pivec-Stelè Milita 462
 Пизани 329
 Пијаде Моша 274
 Пипин 462
 Платон 242
 Плетершник 85, 86
 Плетњов 16, 21, 22, 26, 43
 Погачић Владимир 399
 Полежајев 18, 19, 21, 22, 29, 31, 32, 43
 Поленаковић Харалампије 273--275,
 277, 480, 484, 486, 487
 Полонски 345, 346, 358
 Poljanec R. F. 371, 449
 Попа Васко 369
 Попов В. А. 186, 187
 Роров Р. 426
 Попов Стале 487
 Поповић Богдан 445
 Popović Voža 475
 Роровић Вега 412
 Поповић Д. 73, 323
 Поповић Душан Ј. 112, 115, 323, 465,
 467 469
 Поповић Иван 106, 310--335, 377, 378,
 384, 385, 387, 410, 426, 432, 433, 475
 Поповић Јевсевије 158
 Поповић Јован Стерија 252, 443
 Поповић Милко 328, 332
 Поповић Павле 151
 Поповић Слободан 449
 Поп Север 332
 Потебња 401
 Потокар Тоне 455, 458
 Предић Св. 451
 Преображенски Николај 273, 277
 Pribojević Vinko 371
 Прличев Г. 479, 481, 484, 486
 Прокопије 369
 Прокоповић Теофан 370
 Протић Петар С. 151
 Прпић Томислав 376
 Пулевски Г. 483
 Putanec Valentin 385, 442
 Пуцић 439
 Пушкин 15, 21, 28, 29, 34, 35, 40, 43,
 277, 305, 344--346
 Рабациска Љубица 487
 Равлић Јакша 277, 426
 Радивојевић Милан 449
 Радић Д. 204
 Радичевић Бранко 84, 442, 460, 463
 Раднић 54
 Радовић Босилка 378
 Радовић Ђуза 264, 426
 Радојичић Ђорђе Сп. 137--150, 151--
 155, 157--159, 277, 378, 379, 434,
 436, 440, 442, 443, 475
 Радојчић Никола 371, 375, 438, 439,
 444, 475
 Радојчић Светозар 455
 Радонић Миљко
 Радовић Јован 240, 462, 468
 Радошевић Наталија 369
 Радуловачки Живојин 475
 Радуловић Јован 426, 433, 475, 476
 Рајић Ј. 434
 Рајковић Ђ. 68, 240

- Рајхенкрон 332
 Ремелмејер Алфред 272, 275
 Рамовш Фран 312, 314, 329, 460—462, 471
 Рањина Д. 184, 190, 192, 193, 195, 500
 Ракић Мита 65
 Ракочевић Марко Ж. 401
 Рацин Коста 488
 Рачки Фрањо 462, 487
 Regula М. 185
 Рељковић Матија 246, 316
 Рехар Воја 369
 Решетар Милан 101, 106, 108—110, 189, 191, 316, 317, 330, 331, 439
 Рибарић Јосип 318, 433
 Рибников П. Н. 344
 Ringheim Алан 328, 331, 439
 Рис 445
 Ристић Милован 439, 443
 Ристић Светомир 54, 56, 59, 60, 64 75, 457, 458
 Ристовски Блаже 488
 Ritig Svetozar 369
 Рогин Павле 262, 379, 459
 Рожић 330
 Ролан Барт 369
 Rosandić Dragutin 449
 Rostohar Mihajlo 369
 Ротковић Р. 427
 Руварац Димитрије 238, 239
 Ружић Г. 318
 Ружић Н. 159
 Рунеберг Ј. Л. 453
 Rupel Mirko 412
 Русо Жан Жак 248
 Русић Б. 488

 св. Сава 152—155, 158
 Сава Јерусалимски 152, 155
 Сава Хиландарац 152, 153
 Савковић д-р Јован 468
 Sandfeld 326
 Северјанин 35
 Секви Ерос 476
 Sekereš Stjepan 411
 Sekulić Ante 459
 Секулић Исидора 61
 Селман Риза 383—386
 Semanić Bešir 449

 Сенић Нада 365—496
 Сечански Живан 115, 467, 469
 Сечкарев Всеволод 272
 Szegedy R. 334
 Sikirić dr. Šaćir 385
 Simeon Rikard 411
 Simić Novak 427
 Simonyi 329
 Sindik Ilija 379
 Скенди Ставро 456
 Скерлић Јован 238, 240, 251, 252, 258
 Скок Петар 108, 327, 332, 372, 379, 387, 412, 427, 433, 443, 462, 476, 499, 505—507
 Славковић Душан 476
 Сладојевић Петар 131—136, 365—496
 Slodnjak Anton 270, 273, 275, 462
 Smodlaka Josip 428
 Smole Viktor 412
 Sovre Anton 460
 Соларић Павле 439
 Solovjev A. 439
 Сологуб 17—20, 30, 33, 35, 39, 42, 344
 Соломон 242
 Де Сосир 327
 Спасов Александар 488
 Срезњевски И. И. 342, 356, 362
 Сремац Стеван 204
 Срећковић П. С. 151
 Ставјел Н. 468
 Ставрић Нада 488
 Сталев Горги 484
 Стаљин 368
 Стаматоски Трајко 488
 Станисављевић Вук 476
 Станић Милија 264—270, 389, 390, 412, 428, 433, 476
 Станојевић Г. 439, 476
 Станојевић М. 66, 109
 Станојевић Ст. 140, 141, 151
 Стевановић Михаило 54, 56, 68, 104, 109, 262, 264, 265, 273, 275, 318, 314, 318, 320, 334 413—415, 428, 449, 470
 Стевановић Павле 463
 Стевовић Игрутин 215—336, 389, 390, 415, 451
 Стефановић Венцловић Гаврило 331
 Стефанчић Јакоб 476, 477
 Стипчевић Никша 390

Стиф Карл 272, 275
 Стјепчевић И. 477
 Стојков Ст. 312
 Стојановић Здравко 389, 390
 Стојановић Љубомир 121, 138, 141,
 159, 178, 251, 329, 330, 437, 462
 Стојићевић Александар 131, 320, 396,
 450
 Стојковић Атанасије 25, 434, 462
 Стојковић Жика 429, 477
 Стојковић Љубиша 456
 Стојнић Мила 371, 388, 390
 Стошић Добрила 386
 Стратимировић (митрополит) 248
 Стривевић Борђе 386, 442, 443
 Stull Bernard 429
 Стулић (Штули) 54, 56, 61, 62, 64, 65,
 70, 76, 88, 239
 Suhodolnik Stane 463
 Сучевић 331
 Sušnik Fran 463
 Shita Vehar 383, 386
 ван Схоневелд К. X. 273—275, 280
 Schwarz E. 372

Тadin M 157
 Танцлингер-Затони Иван 458
 Тарановски Кирил 15—43, 271—282,
 335—363, 371, 390
 Тасић Бор. П. 477
 Таубе Фридрих Вилхелм фон 468
 Таховски Атанас Г. 488
 Текелија Сава 434
 Tentor M. 319
 Теодосије 137—152, 154, 155
 Теодосије млађи 137, 138, 141
 Теодор граматик 152
 Tesnière Lucien 461
 Тимоотијевић Душан 459
 Tine Orel 462
 Тјутчев 18, 21, 25, 28, 29, 40, 41, 43
 Тодоров Цветан 331
 Тодоровић-Банковић Олга 365—496
 Толстој А. К. 17
 Толстој Ј. 344
 Томандл Миховил 439
 Томандл Никола 468
 Томановић Васо 91, 94, 277, 379
 Tomasović Jakov 477

Томашевски 27, 344, 345, 347
 Томин Милан 443
 Tomišek Josip 462
 Томић Персида 379
 Томић Синиша 449
 Томовић Љ. 477
 Томшич Франце 273
 Тохоль Сава 415, 449
 Тошев Крум 488
 Трбуховић Д. 74
 Trávníček F. 8, 177, 180, 190, 235
 Третјаков П. Н. 273, 276
 Триомф Робер 273, 276
 Трифуноски Јован 468, 469
 Трифонов 333
 Troicki Sergije 158, 437
 Тројановић Сима 332
 Трубецкој Николај С. 339—343, 356,
 357, 360, 388
 Трухелка 381
 Тургењев 344
 Тургић Д. 204
 Tučan Fran 429
 Тхаџи Hilmi 383, 386

Ћирило 157, 387, 388, 472, 480, 485
 Ћопић Б. 59, 69, 70, 229
 Ћоровић В. 109, 152, 153, 378
 Ћоровић-Љубинковић Мирјана 371
 Ћосић Д. 74, 91

Угринова Рада 365—496
 Унбегаун Борис 272, 279, 331, 352
 Ullmann Stephen 367
 Уљанов Г. 83
 Утјешановић-Остружински 56
 Ухлик Раде 379, 387
 Ушаков 304

Фаминцин 340
 Fancev F. 109, 500
 Фасмер Макс 270, 271, 278, 387, 506
 Feguš Miha 477
 Ферјанчић Божидар 371
 Фет 18, 20
 Fілаковас Ј. 110, 111
 Филиповић Миленко 379, 387, 456,
 463, 469

- Filipović Rudolf 386, 463
 Flužgar Nada 412
 Finka Božidar 380, 415, 446
 Finley John H. 456
 Фирфов Живко 484
 Флак Квинталије 445
 Flašar Miron 386
 Flora Radu 386, 459
 Флорински Т. 158
 Фофачов 35
 Fraenkel E. 171
 Frangeš Ivo 429
 Франић 55
 Франичевић Марин 263, 429
 Friščić Vinko 451
 Фрушић 237
- Жавранек Бохуслав 273—278**
 Хадровић Ласло 272, 274, 275, 277
 435
 Hamt Josip 110, 111, 262, 263, 277,
 318, 372, 380, 403, 416, 429, 639, 477
 Harris Zellig S. 368
 Хаџи Константинов Јордан 277
 Хаџић Милан 262, 263
 Хасановић Ј. 449, 450
 Hasanović H. H. 447
 Nektorović P. 189, 195, 320
 Хил Елизабет 272, 274—276, 278
 Хилфердинг 336, 338, 347, 348, 351,
 359, 360.
 Хипијус Зинаида 30, 35, 37
 Хипократ 242
 Hirt H. 173, 175, 196
 Холтум В. 272
 Хомер 452, 453
 Horálek Karol 273, 277, 387
 Хорације 242, 445
 Horvat Joža 429
 Хорват-Киш Фр. 91
 Horović Ignac 459
 Хофман 35
 Храбак Богумил 469, 477
 Храбар Црноризац 437
 Храсте Мате 67, 68, 77, 262, 263, 273,
 275, 319, 331, 365—496, 499—501,
 503—504
 Хрибар Злата 391
 Христифоров 270
- Hubschmid J. 372
 Hurm Antun 416, 459
- Car Emin Victor 430**
 Цар Марко 462, 463
 Цветковић К. 68
 Цвијић Ј. 105, 114, 116, 125, 314
 Цепенков Марко К. 479—481
 Цесарец А. 76
 Crnica A. 158
 Csánki D. 334
- Чапиловић Јован 239, 253**
 Čelakovsky František 370
 Чернишев 305
 Чехов А. П. 314
 Чижевский Дмитрий 372
 Чолаковић Родољуб 281
 Џор Војан 380
 Чремошник Грегор 435
 Čubelić Tvrtko 444, 456
- Цаковић Вукоман 456**
 Џорџ Рапал Нојмс 463
- Šantić Vojin 430**
 Шапкарев 480
 Шапчанин М. П. 91
 Шаулић Аница 237—255
 Шаулић Новица 452
 Шафарић П. 137, 239
 Шафранов 340
 Шахматов А. 108, 315, 331
 Шевченко Т. 371
 Шенгели 344, 345, 347
 Шеноа Аугуст 488, 502
 Šepić Ante 443
 Шерех Јуриј 180, 188
 Шеровер Макс 470
 Шеровић П. Д. 440
 Šetka J. 377
 Šimundić Mate 416
 Шимуновић Д. 228
 Šipka Milan 416
 Škrab Zdenko 264, 446, 450
 Шкриванић Гавро 380, 443
 Štebinger Janko 462
 Шмалц 201
 Шмаус Алоје 272, 275—277, 454, 456

Šmilauer V. 177, 180, 190
Шобајић Петар 469, 470
Шобић Јерина 380
Шоварија Р. 76
Šotlić Julije 456
Šulek 450
Шуњић М. 64

Шурмин Ђ. 109, 318
Штампар Емил 268, 273, 275
Štefanic Vjekoslav 388, 414
Штибер Зђислав 270, 272, 276
Штокмар М. П. 335—362
Штрекелъ 361

И С П Р А В К Е

На стр.	61	ред	21	одозго	треба	личке м. личне
" "	112	"	14	"	"	затвореније м. отвореније
" "	114	"	2	"	"	Оно м. Он
" "	138	"	3	одоздо	"	Часловцу м. Чаславцу
" "	140	"	16	"	"	позивају м. позњају
" "	157	"	15	"	"	Milčetić м. Miličetić
" "	158	"	3	одозго	"	настадоујки м. настадоујк
" "	158	"	5	одозго	"	Симуна м. Симеуна
" "	187	"	3	одоздо	"	дмьсь м. дмьсь
" "	231	"	6	одозго	"	примарно м. примерно
" "	236	"	1	"	"	između м. između
" "	236	"	2	"	"	među м. medu
" "	237	"	8	"	"	тјемже м. јемже
" "	248	"	14	"	"	нарав м. навар
" "	318	"	12	одоздо	"	Đ. Šurmin м. D. Šurmin
" "	329	"	10	"	"	D'Ovidio, м. D'Ovidio),
" "	350	"	9	одозго	"	нѧ рѧку м. нѧ руку

Молимо читаоце да у XX књизи ЈФ исправе следеће грешке.

На стр.	405	ред	10	одоздо	треба	Linardić	место	Sinardić
" "	407	"	15	"	"	Zarhe	"	Zorče
" "	"	"	2	"	"	b	"	p
" "	409	"	14	одоздо	"	Миховил	"	Миховин
" "	"	"	7	одоздо	"	tortuosus	"	tortuosni
" "	410	"	11	одозго	"	uprav па	"	upravna
" "	"	"	16	одоздо	"	оточињу	"	отошњу
" "	411	"	4	одозго	"	додати иза (62): " који се у документима зове... i Parti inferiori	доњи крај".	
" "	"	"	19	одоздо	"	залива	место	Залива
" "	"	"	13	"	"	узбардо	"	Узбардо
" "	412	"	4	одозго	"	Riko	"	Rika
" "	"	"	15	одоздо	"	иза речи	место додати "	
" "	413	"	16	одозго	"	bela	место	bele
" "	"	"	7	одоздо	"	boccia	"	bocca
" "	415	"	5	одозго	"	Babin	"	Bagin
" "	"	"	19	"	"	Proizd	"	Proird
" "	"	"	23	"	"	Pròjezdri	"	Pròjedri
" "	417	"	16	"	"	Calamotta	"	Calamatota
" "	"	"	17	"	"	calamata	"	calamate
" "	"	"	14	одоздо	"	Elaphites	"	Elaphit-
" "	418	"	7	одозго	"	č	"	г
" "	"	"	11	"	"	у	"	на
" "	"	"	10	"	"	чеп	"	леп
" "	"	"	19	"	"	иза речи облику	додати: Чело	
" "	"	"	8	одоздо	"	Lapadom	место	Lopadom
" "	419	"	12	"	"	Bosijna	"	Basijna
" "	"	"	7	"	"	Ponta	"	Pontà